

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI**

**İSTATİSTİKİ BÖLGE BİRİMLERİ SINIFLANDIRMASI
ÇERÇEVESİNDE YATIRIMLARA SAĞLANAN TEŞVİKLERİN
İNCELENMESİ VE BÖLGESEL VE SEKTÖREL AÇIDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Mustafa TEZEL**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mine Nur BOZDOĞAN**

Ankara — 2014

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI**

**İSTATİSTİKİ BÖLGE BİRİMLERİ SINIFLANDIRMASI
ÇERÇEVESİNDE YATIRIMLARA SAĞLANAN TEŞVİKLERİN
İNCELENMESİ VE BÖLGESEL VE SEKTÖREL AÇIDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Mustafa TEZEL**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mine Nur BOZDOĞAN**

Ankara — 2014

ONAY

Mustafa TEZEL tarafından hazırlanan "İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması Çerçevesinde Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İncelenmesi ve Bölgesel ve Sektörel Açıdan Değerlendirilmesi" başlıklı bu çalışma 13.03.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Maliye Anabilim dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

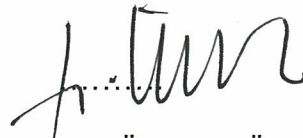

(Başkan)

Doç. Dr. Mine Nur BOZDOĞAN (Danışman)

Doç. Dr. Metehan TOLON (Üye)

Doç. Dr. Hilmi ÜNSAL (Üye)

ÖZET

TEZEL, Mustafa. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması Çerçevesinde Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İncelenmesi ve Bölgesel ve Sektörel Açıdan Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.

Tez çalışması ile, ülkemizde yatırımlara sağlanan teşviklerin, ülkemiz için yeni bir olgu olan istatistiki bölge birimleri sınıflandırması çerçevesinde sektörel ve bölgesel dağılımının analiz edilmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, 1980-2010 yılları arasındaki dönemde yatırımlara sağlanan teşvikler temel alınmış ve, aynı dönemdeki gayrisafi yurtiçi hasıla, özel sektör yatırım harcamaları, kamu yatırımları, dış ticaret dengesi, illerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması gibi kıstaslar çerçevesinde, etkileri analiz edilmiştir. Analizler, iki yöntemle gerçekleştirilmiştir: Önce, yatırım teşviklerinde ve diğer değişkenlerde dönem boyunca gerçekleşen gelişmeler grafikler yardımıyla incelenmiş, daha sonra da, SPSS 18.0 programı yardımıyla, istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Bulguların değerlendirilmesi sonucunda, yatırım teşviklerinin iktisadi gelişme, özel sektör yatırım harcamaları, sektörel gelişme ve bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi konularındaki etkisinin sınırlı ve şartlara bağlı olduğu, sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler:

1. Yatırım Teşvikleri
2. Bölgesel Gelişme
3. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
4. Bölgesel Teşvik
5. Sektörel Teşvik

ABSTRACT

TEZEL, Mustafa. Examination of Incentives to Investment within the Framework of Nomenclature of Units for Territorial Statistics and Assessment of These in Regional and Sectoral Perspective, Master Thesis, Ankara, 2014.

By means of this thesis study, it is aimed to analyze and evaluate the incentives to investments in our country and sectoral and regional distribution within the framework of nomenclature of units for territorial statistics which is a new phenomenon for our country. In the study, the incentives to investments in the period between 1980-2010 years were based on and their impacts were analyzed within the framework of criteria such as gross domestic product, private sector investment expenditures, public investments, balance of trade and socio-economic development ranking of provinces and regions in the same period. Analyzes were carried out by two methods: First, developments realized in the investment incentives and other variables during the period were examined with the help of graphs, thereafter were statistically analyzed by means of SPSS 18.0 program. As a result of the evaluation of the findings, it is concluded that the impacts of the investment incentives in elimination of economic development, private sector investment expenditures, sectoral development and regional development differences are limited and conditional.

Keywords:

1. Investment Incentives
2. Regional Development
3. Nomenclature of Units for Territorial Statistics
4. Regional Incentive
5. Sectoral Incentive

ÖNSÖZ

Devletin ekonomiye müdahalesinin en önemli araçlarından birisi olan yatırım teşviklerinin gerekli ya da faydalı olup olmadığı konusundaki tartışmalar neredeyse bütün bir iktisat tarihi boyunca süregelmış, hemen hemen bütün önemli iktisat okullarının gündeminde yer almıştır. Bu tartışmalar halen son bulmuş değilse de, yatırım teşviklerini tamamen yasaklamanın mümkün olamayacağı anlaşıldığından, günümüzde —en azından ulusal ve uluslararası düzeyde rekabeti olumsuz şekilde etkilemeyecek araç ve yöntemlerle— belirli kurallar çerçevesinde uygulanması yönünde bir anlayışın genel kabul gördüğü söylenebilir.

Ülkemizde de, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren, ulusal ve uluslararası gelişmelerden etkilenecek —amaç, yöntem ve araçlar konusunda önemli farklılıklar içeren— çeşitli yatırım teşvik uygulamaları gündeme gelmiştir. 1995 yılı sonunda AB ile Gümrük Birliği Anlaşması'nın imzalanması ve aynı yılın Mart ayında "kurucu üye" sıfatıyla Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne üye olunması ise, yatırım teşviklerinin sözkonusu kuruluşlarca kabul edilen kurallar çerçevesinde uygulanmasını zorunlu kılmıştır. Bu yüzden, belirtilen tarihten sonra, nakit teşvik uygulamalarından —istisnai konular dışında— vazgeçilmiş ve —sektör önceliği olmayan, yatırımcılara daha çok vergisel avantajlar sağlamayı amaçlayan— yatay teşvikler uygulanmıştır. 2009 yılının ortalarından itibaren, yeni bir bölgesel sınıflandırma çerçevesinde bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasını ve ülkemizin uluslararası rekabet gücünün artırılmasını önceleyen yatırım teşvik düzenlemeleri uygulamaya konulmuştur.

Bu çalışmada, yatırım teşvik sistemimizde son yıllarda ortaya çıkan gelişmeleri de gözönünde bulundurarak, 1980-2010 yılları arasında yatırımlara sağlanan teşviklerin istatistiki bölge birimleri sınıflandırması çerçevesinde sektörel ve bölgesel dağılımının incelenmesi ve sonuçlarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Tez çalışması gerçekleştirilirken önemli bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Bunlardan ilki, bazı yıllarda, yatırım teşvikleri (genel, sektörel, bölgesel) ile ilgili verilerin olağandışı dalgalanmalar göstermiş olmasıdır. Bu durum, grafiksel ve istatistiki analizler yapılmasını zorlaştırmıştır.

Keza, yatırımcılara tahsis edilen teşviklerinin ne kadarının yatırıma dönüştüğü, sözkonusu teşviklerinin hangi yöntemlerle kullanıldığı (yatırım indirimi, vergi indirimi, vergi iadesi, teşvikli kredi, nakit destek vb.), yatırım teşviklerinin verimliliğinin ve Türk Ekonomisine maliyetinin hangi seviyelerde gerçekleştiği, bu konularda sektörler ve bölgeler bağlamında farklılaşmanın bulunup bulunmadığı gibi hususlarda da, gerekli veriler temin edilemediğinden, araştırma yapılamamıştır.

Karşılaşılan sorunlardan bir diğeri de, veri temininde yaşanan güçlüklerdir. Pek çok konuda (GSYİH, ÖSSY, İstihdam, Dış Ticaret vb.) "bölgesel" ve/veya "sektörel" olarak tasniflenmiş bilgiler ya hiç temin edilememiş, ya da ancak çok kısıtlı bir zaman dilimine münhasır olarak temin edilebilmiştir. Örneğin, ülkemizde, 2001 yılından buyana il bazında GSYİH verileri yayımlanmamaktadır. Keza, özel sektör sabit sermaye yatırım harcamalarına (ÖSSY) ilişkin veriler de il bazında yayımlanmamaktadır. İl bazında temel işgücü göstergeleri, TÜİK tarafından, 2008 yılından sonra yayımlanmaya başlamıştır. Kamu yatırımlarının illere göre sektörel dağılımı 1994 yılından itibaren yayımlanmaya başlamış olmakla birlikte, ilk beş yıla ilişkin veriler bilgisayar ortamında aktarma yapmaya müsait olmadığından, bunlardan yararlanılamamıştır. İl bazında dış ticaret verileri de, 2002 yılından itibaren yayımlanmaya başlamış olup, güvenilir istatistiki modellemeler yapmak için yeterli olmamıştır.

Bu çalışmanın gerçekleşmesindeki katkı ve desteklerinden ötürü, Tez Danışmanım Sayın Doç. Dr. Mine Nur BOZDOĞAN ile Sayın Doç. Dr. Duran BÜLBÜL ve SPSS Programıyla gerçekleştirilen istatistiki analiz çalışmalarında büyük yardımını gördüğüm Sayın Dr. Ersin KARADEMİR'e teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xiv
TABLolar LİSTESİ.....	xviii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xxvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YATIRIM TEŞVİKLERİNE İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE AVRUPA BİRLİĞİ İLE ULUSLARARASI DÜZENLEMELER AÇISINDAN YATIRIMLARA SAĞLANAN TEŞVİKLER

I. YATIRIM TEŞVİKİ KAVRAMI.....	4
A. Devletin İşlevi Konusundaki Farklı İktisat Ekollerinin Yatırım Teşviklerine Yaklaşımı.....	5
1. Muktedir ve Müdahaleci Devlet Anlayışı: Merkantilizm	6
2. Devlet Kavramına Karşı Doğal Düzen Arayışı: Fizyokrasi	7
3. Sanayi Devrimi ve Klasik İktisat Düşüncesinin Doğuşu: Düzenleyici Devlet	7
4. Neoklasik Yaklaşım.....	8
5. Klasikler Sonrası Dönem: Keynezyen İktisat.....	8
B. Yatırım Teşviklerinin Gerekliliğini Savunan Politik Yaklaşımlar	11
1. Stratejik Sanayi Politikası.....	11
2. Stratejik Ticaret Politikası.....	13
C. Yatırım Teşviklerinin Tanımı, Unsurları ve Temel Özellikleri.....	17
1. Yatırım Teşviklerinin Tanımı	17
2. Yatırım Teşviklerinin Unsurları	21
3. Yatırım Teşviklerinin Temel Özellikleri	21

II. YATIRIM TEŞVİKLERİNİN UYGULANMA NEDENLERİ	23
III.YATIRIM TEŞVİKLERİNİN TÜRLERİ	28
A.Veriliş Usullerine Göre Yatırım Teşvikleri	28
1. Ayni Teşvikler.....	28
2. Nakdi Teşvikler	29
3. Vergi Teşvikleri	30
4. Garanti ve Kefaletler	33
5. Diğer Teşvikler	35
B.Kapsamına Göre Yatırım Teşvikleri.....	37
1. Genel Teşvikler	38
2. Sektörel Teşvikler	38
3. Bölgesel Teşvikler	38
C.Veriliş Aşamalarına Göre Teşvikler	39
1. Yatırım Öncesi Teşvikler	39
2. Yatırım Dönemi Teşvikleri	39
3. İşletme Dönemi Teşvikleri	39
IV. YATIRIM TEŞVİKLERİNİN ETKİLERİ	40
A.İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkileri	42
B.İstihdam Düzeyi Üzerindeki Etkileri	48
C.Rekabet Koşulları Üzerindeki Etkileri	49
D.Kaynak Dağılımı Üzerindeki Etkileri	51
E.Kamu Maliyesi Üzerindeki Etkileri	52
F.Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri	55
G.Bölgelerarası Gelişme Farkları Üzerindeki Etkileri	59
H.İşletme Kararları Üzerindeki Etkileri	62
İ.Yatırım Teşviklerinin Etkinliğini Artıran ve Azaltan Saikler	64
V.AVRUPA BİRLİĞİ'NDE VE ULUSLARARASI DÜZENLEMELERDE	
 YATIRIMLARA SAĞLANAN TEŞVİKLER	67
A.Avrupa Birliği'nde Yatırımlara Sağlanan Teşvikler.....	67
1. Avrupa Birliği'nde İzlenen Rekabet ve Devlet Yardımları Politikası	67
2. Avrupa Birliği'nde Devlet Yardımlarının Tanımı ve Hukuki	
Çerçevesi	69

3. Avrupa Birliği'nde Yardımın 'Devlet Yardımı' Sayılmasının Şartları	73
a) Yardımın Devlet Tarafından ya da Devlet Kaynakları Aracılığıyla Verilmesi	73
b) Ekonomik Avantaj Sağlanması	73
c) Belirli İşletmelerin veya Belirli Ürünlerin Üretiminin Kayırılması (Seçicilik)	74
d) Rekabetin Bozulması veya Bozulma Tehdidi Yaratılması	74
4. Avrupa Birliğinde Uygulanan Devlet Yardımları	74
a) Hibeler ve Vergi Muafiyetleri	75
b) Hisse Katılımı	75
c) Uygun Koşullu Kredi ve Vergi Ertelemeleri	75
d) Kamu Arsa ve Binalarının Satışı	75
e) Devlet Garantileri	76
f) Genel Ekonomik Çıkar Hizmetlerine Yapılan Ödemeler	76
g) Vergi İndirimleri	76
5. Devlet Yardımları Yasağından Muafiyetler	77
a) Avrupa Birliği İlkeleriyle Bağdaşan Devlet Yardımları	77
b) Birlik Kurallarına Uygunluğu Koşullara Bağlı Devlet Yardımları	78
c) Avrupa Birliği'nce Devlet Yardımları Konusunda İstisna Tanınan Sektörler	78
6. De Minimis Düzenlemesi	79
7. Avrupa Birliği'nde Kabul Edilen Devlet Yardımları	80
a) Bölgesel Yardımlar	80
b) Yatay Yardımlar	82
c) Sektörel Yardımlar	82
B. Uluslararası Düzenlemelerde Yatırım Teşvikleri	85
1. GATT Düzenlemelerinde Yatırım Teşvikleri	85
2. DTÖ Düzenlemelerinde Yatırım Teşvikleri	90
a) Yasaklanan Sübvansiyonlar	93
b) Karşı Önlem Alınabilen Sübvansiyonlar	93
c) Karşı Önlem Alınmasını Gerektirmeyen Sübvansiyonlar	94
3. OECD Düzenlemelerinde Yatırım Teşvikleri	95

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İZLENEN TEŞVİK POLİTİKALARININ VE İSTATİSTİKİ BÖLGE BİRİMLERİ SINIFLANDIRMASINA BAĞLI YENİ TEŞVİK SİSTEMİ ÇERÇEVESİNDE YATIRIMLARA SAĞLANAN TEŞVİKLERİN İNCELENMESİ

I. TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARININ GELİŞİMİ VE BÖLGE KAVRAMINA YAKLAŞIMLAR.....	98
A. Türkiye'de Bölgesel Dengesizlik ve Bölgesel Kalkınma Politikalarının Amaçları	98
1. Bölgesel Dengesizlik.....	98
2. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikasının Amaçları.....	111
B. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikalarının Araçları	113
1. Bölgesel Kalkınma Planları	113
2. KÖY Uygulaması	113
3. İl Gelişme Planları	113
4. Yatırım Teşvikleri	114
5. Bölgesel Kalkınma Ajansları	114
6. Diğer Bölgesel Kalkınma Araçları	115
C. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Çabalarının Gelişimi.....	116
1. Planlı Dönem Öncesi	116
a) 1923-1950 dönemi	116
b) 1950-1960 Dönemi	117
2. Planlı Dönem	117
a) Birinci BYKP (1963-1967)	118
b) İkinci BYKP (1968-1972).....	119
c) Üçüncü BYKP (1973-1977).....	119
d) Dördüncü BYKP (1979-1983)	120
e) Beşinci BYKP (1985-1989)	120
f) Altıncı BYKP (1990-1994).....	121
g) Yedinci BYKP (1996-2000)	122
h) Sekizinci BYKP (2001-2005).....	123
i) Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)	124

D.Kalkınmada Öncelikli Yörelere Uygulanması	129
E.İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması	142
1. Tanımı ve Tarihi Gelişimi	142
2. Türkiye'de İstatistiki Bölge Birimlerinin Oluşturulması	144
II. TÜRKİYE'DE YATIRIMLARA SAĞLANAN TEŞVİKLERİN İNCELENMESİ.....	151
A.Türkiye'de İzlenen Teşvik Politikalarının Tarihsel Gelişimi	151
1. İmparatorluk Dönemi.....	151
2. Cumhuriyet Dönemi	152
a) Planlı Dönem Öncesi	152
b) Planlı Dönem (1963-2012).....	155
B.Türkiye'de Yeni Teşvik Sistemi Çerçevesinde Uygulanan Yatırım Teşvikleri	181
1. Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Amaçları	182
2. Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Unsurları	184
a) Gümrük Vergisi Muafiyeti	184
b) Katma Değer Vergisi (KDV) İstisnası	185
c) Katma Değer Vergisi (KDV) İadesi.....	185
d) Faiz Desteği	185
e) Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	186
f) Sigorta Primi Desteği	187
g) Gelir Vergisi Stopajı Desteği	188
h) Vergi İndirimi	188
i) Yatırım Yeri Tahsis.....	190
j) Öncelikli Yatırım Konuları	190
k) Bir Alt Bölge Desteğinden Yararlanacak Yatırımlar.....	190
l) AR-GE ve Çevre Yatırımları.....	191
3. Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Bileşenleri	191
a) Genel Teşvik Uygulamaları	191
b) Bölgesel Teşvik Uygulamaları	192
c) Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki.....	196
d) Stratejik Yatırımların Teşviki	198

4. Yatırımların Naklinde Yapılacak İşlemler	199
5. Yeni Teşvik Sistemi İle Getirilen Yenilikler	200
6. Teşvik Sisteminde Görevlendirilen Kuruluşlar	202
7. Teşvik Sisteminde Yapılan Değişikliklere İlişkin Tespitler	203

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İSTATİSTİKİ BÖLGE BİRİMLERİ SINIFLANDIRMASI ÇERÇEVESİNDE YATIRIMLARA SAĞLANAN TEŞVİKLERİN BÖLGESEL VE SEKTÖREL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. TÜRKİYE'DE İSTATİSTİKİ BÖLGE BİRİMLERİ SINIFLANDIRMASI ÇERÇEVESİNDE YATIRIMLARA SAĞLANAN TEŞVİKLERİN BÖLGESEL VE SEKTÖREL DAĞILIMI	207
A.Yatırımlara Sağlanan Teşvikler	207
1. Yatırım Teşvik Belgeleri	209
2. Sabit Yatırım Teşvikleri	210
3. Yatırımlara Sağlanan Teşviklerle Hedeflenen İstihdam	212
4. Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Yatırım Türlerine Göre Dağılımı	213
5. Teşvikli Yatırımlar İçin İthal Edilecek Makina ve Techizat Tutarı...	214
B.Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörel Dağılımı	216
1. Teşvik Unsurlarının Sektörlere Göre Dağılımı.....	216
2. Tarım Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri.....	219
a) Teşvik Unsurları İtibariyle Tarım Sektörüne Sağlanan Teşvikler	219
b) Tarım Sektöründe Alt Sektörler İtibariyle Yatırım Teşvikleri	222
3. Madencilik Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri	224
a) Teşvik Unsurları İtibariyle Madencilik Sektörüne Sağlanan Teşvikler	224
b) Madencilik Sektöründe Alt Sektörler İtibariyle Yatırım Teşvikleri.....	227
4. İmalat Sanayiine Sağlanan Yatırım Teşvikleri.....	229
a) Teşvik Unsurları İtibariyle İmalat Sanayiine Sağlanan Teşvikler	229
b) İmalat Sanayiinde Alt Sektörler İtibariyle Yatırım Teşvikleri	235
5. Enerji Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri.....	237

6. Hizmetler Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri.....	241
a) Teşvik Unsurları İtibariyle Hizmetler Sektörüne Sağlanan Teşvikler	241
b) Hizmetler Sektöründe Alt Sektörler İtibariyle Yatırım Teşvikleri.....	244
C.Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Bölgesel Dağılımı	247
1. Birinci Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler	248
a) 1. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı	250
b) 1. Bölge'de Yatırım Teşviklerinin Sektörlere Göre Dağılımı	254
c) 1. Bölge'de Ortalama Teşvik Tutarları.....	260
2. İkinci Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler	262
a) 2. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı	263
b) 2. Bölge'de Yatırım Teşviklerinin Sektörlere Göre Dağılımı	267
c) 2. Bölge'de Ortalama Teşvik Tutarları.....	270
3. Üçüncü Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler	272
a) 3. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı	274
b) 3. Bölge'de Yatırım Teşviklerinin Sektörlere Göre Dağılımı	277
c) 3. Bölge'de Ortalama Teşvik Tutarları.....	279
4. Dördüncü Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler.....	281
a) 4. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı	283
b) 4. Bölge'de Yatırım Teşviklerinin Sektörlere Göre Dağılımı	287
c) 4. Bölge'de Ortalama Teşvik Tutarları.....	291
5. Beşinci Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler.....	293
a) 5. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı	295
b) 5. Bölge'de Yatırım Teşviklerinin Sektörlere Göre Dağılımı	298
c) 5. Bölge'de Ortalama Teşvik Tutarı.....	302
6. Altıncı Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler	303

a) 6. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı	305
b) 6. Bölge'de Yatırım Teşviklerinin Sektörlere Göre Dağılımı	307
c) 6. Bölge'de Ortalama Teşvik Tutarı.....	312
II. TÜRKİYE'DE YATIRIMLARA SAĞLANAN TEŞVİKLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	314
A.Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve GSYİH	316
1. Sabit Yatırım Teşviklerinin GSYİH'ya Etkisi	316
2. Sektörler İtibariyle GSYİH ve Sabit Yatırım Teşvikleri.....	319
a) Tarım Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri ve GSYİH.....	321
b) Madencilik Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri ve GSYİH	324
c) İmalat Sanayiine Sağlanan Yatırım Teşvikleri ve GSYİH	325
d) Enerji Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri ve GSYİH	327
e) Hizmetler Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri ve GSYİH	330
B.Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Özel Sabit Sermaye Yatırımları	332
1. Sabit Yatırım Teşvikleri ve Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımlarına Etkisi.....	332
2. Sektörler İtibariyle Özel Sabit Sermaye Yatırımları ve Sabit Yatırım Teşvikleri	335
a) Tarım Sektörüne Verilen Yatırım Teşvikleri ve ÖSSY	337
b) Madencilik Sektörüne Verilen Yatırım Teşvikleri ve ÖSSY	339
c) İmalat Sanayiine Verilen Yatırım Teşvikleri ve ÖSSY	341
d) Enerji Sektörüne Verilen Yatırım Teşvikleri ve ÖSSY	343
e) Hizmetler Sektörüne Verilen Yatırım Teşvikleri ve ÖSSY	346
C.Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Dış Ticaret Dengesi (DTD)	348
1. Sabit Yatırım Teşvikleri ve Dış Ticaret Dengesine Etkisi	348
2. İBBS İtibariyle Sabit Yatırım Teşvikleri ve Dış Ticaret Dengesine Etkisi	350
a) Tarım Sektöründe SYT ve DTD	350
b) Madencilik Sektöründe SYT ve DTD.....	352
c) İmalat Sanayii Sektöründe SYT ve DTD	354
d) Enerji Sektöründe SYT ve DTD	356

e) Hizmetler Sektöründe SYT ve DTD	356
D.Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Kamu Yatırımları.....	359
1. Tarım Sektöründe Kamu Yatırımları-Yatırım Teşvikleri İlişkisi	360
2. Madencilik Sektöründe Kamu Yatırımları-Yatırım Teşvikleri İlişkisi	363
3. İmalat Sanayiinde Kamu Yatırımları-Yatırım Teşvikleri İlişkisi	365
4. Enerji Sektöründe Kamu Yatırımları-Yatırım Teşvikleri İlişkisi	367
5. Hizmetler Sektöründe Kamu Yatırımları-Yatırım Teşvikleri İlişkisi	369
E.Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Bölgesel Gelişmişlik Farkları.....	371
1. Birinci Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimleri Arasındaki İlişki..	377
2. İkinci Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimleri Arasındaki İlişki ...	377
3. Üçüncü Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimleri Arasındaki İlişki	378
4. Dördüncü Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimleri Arasındaki İlişki.....	378
5. Beşinci Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimleri Arasındaki İlişki	379
6. Altıncı Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimleri Arasındaki İlişki .	380
SONUÇ.....	381
KAYNAKÇA	405

SİMGELER VE KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.s.	Adı geçen sunu
a.g.v.	Adı geçen veri
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AÇO	Anlaşmazlıkların Çözümü Organı (DTÖ)
ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGÜ	Az Gelişmiş Ülkeler
Ar-Ge	Araştırma ve Geliştirme
ATA	Avrupa Topluluğu Kurucu Antlaşmaları
ATAD	Avrupa Topluluğu Adalet Divanı
BKİSYT	Bir Kişinin İstihdamı İçin Yapılması Hedeflenen Teşvikli Yatırım Tutarı
BKK	Bakanlar Kurulu Kararı
BSEGE	Bölgesel Sosyo-Ekonomik Gelişme Endeksleri
BSO	Bütün Sektörler Ortalaması
BST	Bütün Sektörler Toplamı
BÜMKO	T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
CF	Cari Fiyat
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
DAKP	Doğu Anadolu Kalkınma Planı
DB	Dünya Bankası
DOKAP	Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Projesi

DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTA	Dış Ticaret Açığı
DTD	Dış Ticaret Dengesi
DTF	Dış Ticaret Fazlası
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DYS	Doğrudan Yabancı Sermaye
DYY	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları
EB	Ekonomi Bakanlığı
EBTUYSGM	Ekonomi Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü
E-GSYİH	Enerji Sektöründe Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
E-SYT	Enerji Sektöründeki Yatırımlara Sağlanan Teşvikler
EURO	AB Para Birimi (Avro)
FBMG	Fert Başına Milli Gelir
GAP BKİ	Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)
GB	Gümrük Birliği
GİB	Gelir İdaresi Başkanlığı
GİTES	Girdi Tedarik Stratejisi
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülke
GSYİH	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
GÜ	Gelişmiş Ülkeler
GVK	Gelir Vergisi Kanunu
IMF	Uluslararası Para Fonu (The International Monetary Fund)
İBBS	İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
İ-GSYİH	İmalat Sanayiinde Gayrisafi Yurtiçi Hasıla

İST	İstihdam
İ-SYT	İmalat Sanayiine Verilen Yatırım Teşvikleri
İTH	İthalat
KDV	Katma Değer Vergisi Kanunu
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KKDP	Kaynak Kullanımı Destekleme Primi
KOB	Katılım Ortaklığı Belgesi
KOBİ	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
KOMİSYON	Avrupa Komisyonu
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KVK	Kurumlar Vergisi Kanunu
MG	Milli Gelir
M-GSYİH	Madencilik Sektöründe Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
MKT	Makina ve Techizat
M-SYT	Madencilik Sektörüne Verilen Sabit Yatırım Teşvikleri
MOFCOM	Çin Ticaret Bakanlığı
M-ÖSSY	Madencilik Sektöründe Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırım Harcamaları
NUTS	No-menclature of Territorial Units for Statistics
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (The Organisation for Economic Co-operation and Development)
OSB	Organize Sanayi Bölgeleri
ÖSSY	Özel Sabit Sermaye Yatırımları
OTYT	Ortalama Teşvikli Yatırım Tutarı
OYT	Ortalama Yatırım Tutarı
OYTB	Ortalama Yatırım Teşvik Belgesi Tutarı
ÖSSY	Özel Sabit Sermaye Yatırımları
ÖUKP	Ön Ulusal Kalkınma Planı

SEGE	Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Endeksi
SEGES	Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Endeksi Sıralaması
SF	Sabit Fiyat
SSY	Sabit Sermaye Yatırımları
STA	Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Anlaşması
SYT	Sabit Yatırım Teşvikleri
SYT-CF	Sabit Yatırım Teşvikleri (Cari Fiyat)
SYT-SF	Sabit Yatırım Teşvikleri (Sabit Fiyat)
SYT-\$	Sabit Yatırım Teşvikleri (ABD Doları)
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TUD	Teşvik Uygulama Dairesi
TUGM	Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü
T-GSYİH	Tarım Sektöründe Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
T-SYT	Tarım Sektörüne Verilen Sabit Yatırım Teşvikleri
T-ÖSSY	Tarım Sektöründe Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırım Harcamaları
UN	Birleşmiş Milletler (The United Nations)
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development)
UP	Ulusal Program
USD	ABD Doları
vd.	Ve, diğerleri
WB	Dünya Bankası (The World Bank)
WTO	Dünya Ticaret Örgütü
YTB	Yatırım Teşvik Belgesi
YTS	Yeni Teşvik Sistemi

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1 - Yatırım Teşviklerinin Veriliş Sebepleri.....	27
Tablo 2 - Dünyada Temel Vergisel Teşvik Türlerinin Bölgeler İtibariyle Dağılımı	32
Tablo 3 - Teşviklerin Etkinliğini Ölçmeye Yönelik Ampirik Araştırmaların Bulguları	45
Tablo 4 - Yatırım Teşviklerinin Gelir Dağılımına Etkisini Konu Alan Ampirik Araştırmalar	56
Tablo 5 - AB'ye Üye Devletlerde (AB-27) Toplam Devlet Yardımlarının GSYİH'ya Oranı (%)	72
Tablo 6 - AB'de 2005-2010 Yılları Arasında Verilen Bölgesel Nitelikli Devlet Yardımları.....	81
Tablo 7 - AB'de Sektörel Devlet Yardımları.....	84
Tablo 8 - AB'de Verilen Sektörel Devlet Yardımlarının Oransal Dağılımı.....	84
Tablo 9 — Bölgesel Kişi Başı GSYİH, 2001 (İBBS DÜZEY 2 Bölgeleri, Seçilmiş Ülkeler).....	99
Tablo 10 - AB-25 Ülkelerinde Düzey 2 Bölgeleri İtibariyle Kişi Başına GSYİH Endeksi.....	100
Tablo 11 - İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) Sıralaması	104
Tablo 12 - İBBS Düzey 2 Bölgeleri, Sosyo-Ekonomik Göstergeler	109
Tablo 13 - Kalkınma Planlarında Bölgesel Yaklaşımların Bütünleşik Yaklaşımla Değerlendirilmesi	126
Tablo 14 - 1968-1998 Döneminde Kalkınmada Öncelikli Yöreler (KÖY) Kapsamındaki İller	130
Tablo 15 -KÖY'lere Verilen Teşviklerin Diğer Yöreler ve Türkiye Geneli İle Karşılaştırması (1980-2009)	134
Tablo 16 - Kişi Başına Yatırım Teşvikleri (KÖY'ler, Diğer Yöreler ve Türkiye) (1980-2009)	134
Tablo 17 - KÖY Kapsamındaki İllerin 1996, 2003 ve 2010 Yılları Sosyo- Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Karşılaştırması	137

Tablo 18 - AB'ye Göre İBBS Nüfus Eşik Değerleri	143
Tablo 19 - İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (TÜRKİYE)	148
Tablo 20 - Yalnızca KÖY veya 5084 sayılı Kanun Kapsamında Olan İller ..	169
Tablo 21 - Yatırımın Niteliğine Göre Sağlanacak Teşvik Unsurları	171
Tablo 22 - Bölgesel Nitelikli Yatırımlarda Vergi İndirimi ve Yatırıma Katkı Oranları.....	174
Tablo 23 - Büyük Ölçekli Yatırımlarda Vergi İndirimi ve Yatırıma Katkı Oranı.....	174
Tablo 24 - Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Süreleri.....	175
Tablo 25 - Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Tavan Oranları	175
Tablo 26 - Faiz Desteğinin Kullanım Esasları	176
Tablo 27 - Büyük Ölçekli Yatırımların Yapılacağı Sektörler ve Asgari Yatırım Tutarları.....	177
Tablo 28 - İBBS'ye Göre Düzey-2 Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksleri (SEGE)	178
Tablo 29 - Bölgesel Yatırımlara Sağlanan Destekler	179
Tablo 30 - Yeni Teşvik Sistemine Göre Yatırım Teşvik Araçları.....	184
Tablo 31 - Bölgelere ve Yapılacak Yatırımın Mahiyetine Göre Uygulanacak Faiz Desteği Oranları ve Azami Destek Tutarları	185
Tablo 32 - Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteğinde Azami Destek Süresi	186
Tablo 33 - Sigorta Primi İşveren Hisse Desteğinde Azami Destek Oranları.....	187
Tablo 34 - Bölgesel ve Büyük Ölçekli Yatırımlarda Yatırıma Katkı Oranı ve Vergi İndirimi	189
Tablo 35 - İşletme ve Yatırım Dönemlerinde Uygulanacak Yatırıma Katkı Oranı (%).....	190
Tablo 36 - Genel Teşvik Sisteminde Asgari Yatırım Tutarı (TL).....	192
Tablo 37- İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (SEGE 2011)	193
Tablo 38 - Yeni Teşvik Sisteminde İllerin Bölgelere Göre Dağılımı	193
Tablo 39 - Bölgesel Teşvik Uygulamalarında Sağlanan Destek Unsurları ..	195

Tablo 40 - Bölgesel Teşviklere İlişkin Örnek Uygulama	195
Tablo 41 - Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki [*]	196
Tablo 42 - Büyük Ölçekli Yatırımlarda Asgari Yatırım Tutarı.....	197
Tablo 43 - 2009 ve 2012 Tarihli Teşvik Düzenlemelerine Göre Büyük Ölçekli Yatırımlar Kapsamında Desteklenecek Sektörlerde Asgari Yatırım Tutarları.....	197
Tablo 44 - Stratejik Yatırımların Teşviki	199
Tablo 45 - Türkiye'de Son On Yılda Uygulanan Yatırım Teşvik Politikasının Karşılaştırılması.....	206
Tablo 46 - Yatırım Teşvik Bilgileri Arasındaki Farklılıklar (1980-2010).....	208
Tablo 47 - Türkiye'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler (1980-2010)	208
Tablo 48 - Bir Kişi İstihdam Edebilmek İçin Yapılması Gereken Teşvikli Yatırım Tutarı (1980-2010)	213
Tablo 49 - Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Yatırım Cinslerine Göre Dağılımı (%).....	214
Tablo 50 - Yatırım Teşvik Belgeleri Kapsamında İthal Edilecek Makine ve Techizat Tutarı (1980-2010)	215
Tablo 51 - Türkiye'de Sektörler İtibariyle Yatırımlara Sağlanan Teşvikler (1980-2010)	216
Tablo 52 - Sektörler İtibariyle Ortalama YTB Tutarı ve BKİSYT (1980- 2010)	218
Tablo 53 - Tarım Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010)	219
Tablo 54 - Tarım Sektöründe Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları	220
Tablo 55 - Madencilik Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980- 2010)	224
Tablo 56 - Madencilik Sektöründe Ortalama YTB Tutarı ve BKİSYT	226
Tablo 57 - İmalat Sanayiine Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010)	230
Tablo 58 - İmalat Sanayiinde Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları	234
Tablo 59 - İmalat Sanayiinde Alt Sektörlere Sağlanan Teşviklerin Oranları.....	236
Tablo 60 - Enerji Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010)	237
Tablo 61 - Enerji Sektöründe Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları	240

Tablo 62 - Hizmetler Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010)	241
Tablo 63 - Hizmetler Sektöründe Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010)	243
Tablo 64 - Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İstatistiki Bölgeler İtibariyle Dağılımı (1980-2010)	247
Tablo 65 - 1. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler (1980 - 2010).....	251
Tablo 66 - 1. Bölge'de Yatırım Teşviklerinin İllere Göre Dağılımı (1980-2010)	252
Tablo 67 - 1. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı	254
Tablo 68 - 1. Bölge'de İmalat Sanayiine Sağlanan Teşviklerin Alt Sektörlere Dağılımı (1980-2010)	256
Tablo 69 - 1. Bölge'de Hizmetler Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010)	257
Tablo 70 - 1. Bölge'de Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010)	260
Tablo 71 - 2. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerinin İllere Göre Dağılımı	264
Tablo 72 - 2. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı (1980-2010).....	265
Tablo 73 - 2. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-2010).....	267
Tablo 74 - 2. Bölge'de İmalat Sanayiine Sağlanan Teşviklerin Alt Sektörlere Dağılımı (1980-2010)	269
Tablo 75 - 2. Bölge'de Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010)	271
Tablo 76 - 3. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı (1980-2010).....	273
Tablo 77 - 3. Bölge'de Yatırım Teşviklerinin İllere Göre Dağılımı (1980-2010)	275
Tablo 78 - 3. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-2010).....	278

Tablo 79 - 3. Bölge'de Ortalama YTB ve BKİSYT Ortalaması (1980-2010)	280
Tablo 80 - 4. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı (1980-2010).....	282
Tablo 81 - 4. Bölge'de Yatırım Teşviklerinin İllere Göre Dağılımı (1980-2010)	285
Tablo 82 - 4. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-2010).....	288
Tablo 83 - 4. Bölge'de İmalat Sanayiinin Bazı Alt Sektörlerine Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010)	289
Tablo 84 - 4. Bölge'de Ortalama YTB ve BKİSYT Ortalaması (1980-2010)	292
Tablo 85 - 5. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı (1980-2010)	295
Tablo 86 - 5. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-2010)	298
Tablo 87 - 5. Bölge'de İmalat Sanayiinin Bazı Alt Sektörlerine Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010)	300
Tablo 88 - 5. Bölge'de Ortalama YTB ve BKİSYT Ortalaması (1980-2010)	302
Tablo 89 - 6. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı (1980-2010)	304
Tablo 90 - 6. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-2010)	308
Tablo 91 - 6. Bölge'de İmalat Sanayiinin Bazı Alt Sektörlerine Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010)	310
Tablo 92 - 6. Bölge'de Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010).....	312
Tablo 93 - Sabit Yatırım Teşvikleri (SYT)'nin GSYİH'ya Oranı (1980 - 2010)	316
Tablo 94 - GSYİH ve Sabit Yatırım Teşviklerinin Yıllara Göre Değişimi	320
Tablo 95 - Tarım Sektöründe SYT ve GSYİH ilişkisi	323
Tablo 96 - Madencilik Sektöründe SYT ve GSYİH ilişkisi.....	325
Tablo 97 - İmalat Sanayiinde SYT ve GSYİH ilişkisi (1980-2010).....	327
Tablo 98 - Enerji Sektöründe SYT ve GSYİH ilişkisi (1980-2010)	329
Tablo 99 - Hizmetler Sektöründe SYT ve GSYİH ilişkisi	331

Tablo 100 - Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları ve Sabit Yatırım Teşviklerinin Yıllara Göre Değişimi	334
Tablo 101 - Sektörler İtibariyle SYT / ÖSSY Oranı (1980-2010)	336
Tablo 102 - Ana Sektörlere Göre Toplam SYT ve Toplam ÖSSY (1980- 2010 ; 2011=100 ; Bin TL)	337
Tablo 103 - Tarım Sektöründe SYT ve ÖSSY Harcamaları İlişkisi (1980- 2010).....	338
Tablo 104 - Madencilik Sektöründe SYT ve ÖSSY Harcamaları İlişkisi (1980-2010)	340
Tablo 105 - İmalat Sanayiinde SYT ve ÖSSY Harcamaları İlişkisi (1980- 2010).....	342
Tablo 106 - Enerji Sektöründe SYT ve ÖSSY İlişkisi (1980-2010)	345
Tablo 107 - Hizmet Sektöründe SYT ve ÖSSY İlişkisi (1980-2010)	347
Tablo 108 - Toplam İthalat ve İllere Göre İthalat Tutarları Arasındaki Farklılıklar	350
Tablo 109 - Tarım Sektöründe İstatistiki Bölgeler İtibariyle Dış Ticaret Dengesi (2002-2010)	350
Tablo 110 - Tarım Sektöründe İstatistiki Bölgelere Göre Sabit Yatırım Teşvikleri ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi	351
Tablo 111 - Madencilik Sektöründe İstatistiki Bölgeler İtibariyle Dış Ticaret Dengesi (2002-2010)	352
Tablo 112 - Madencilik Sektöründe İstatistiki Bölgelere Göre Sabit Yatırım Teşvikleri ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi (2002-2010)	353
Tablo 113 - İmalat Sanayiinde İstatistiki Bölgeler İtibariyle Dış Ticaret Dengesi (2002-2010)	354
Tablo 114 - İmalat Sanayiinde İstatistiki Bölgelere Göre Sabit Yatırım Teşvikleri ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi	355
Tablo 115 - Enerji Sektöründe İstatistiki Bölgeler İtibariyle Dış Ticaret Dengesi (2002-2010)	356
Tablo 116 - Hizmetler Sektöründe İstatistiki Bölgeler İtibariyle Dış Ticaret Dengesi (2002-2010)	357
Tablo 117 - Hizmetler Sektöründe İstatistiki Bölgelere Göre Sabit Yatırım Teşvikleri ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi (2002-2010)	357

Tablo 118 - Kamu Yatırımlarının Bölgelere Göre Dağılımı (2011=100 ; Milyon TL ; 1999-2010)	359
Tablo 119 - Tarım Sektöründe Bölgelere Göre Kamu Yatırımları (2011=100 ; Milyon TL ; 1999-2010)	361
Tablo 120 - Tarım Sektöründe Kamu Yatırımları İle SYT İlişkisi (1999- 2010).....	362
Tablo 121 - Madencilik Sektöründe Bölgelere Göre Kamu Yatırımları (2011=100 ; Milyon TL ; 1999-2010)	363
Tablo 122 - Madencilik Sektöründe Kamu Yatırımları İle SYT İlişkisi (1999- 2010).....	364
Tablo 123 - İmalat Sanayiinde Bölgelere Göre Kamu Yatırımları (2011=100 ; Milyon TL ; 1999-2010)	365
Tablo 124 - İmalat Sanayiinde Kamu Yatırımları İle SYT İlişkisi (1999- 2010).....	366
Tablo 125 - Enerji Sektöründe Bölgelere Göre Kamu Yatırımları (2011=100 ; Milyon TL ; 1999-2010)	367
Tablo 126 - Enerji Sektöründe Kamu Yatırımları İle SYT İlişkisi (1999- 2010).....	368
Tablo 127 - Hizmetler Sektöründe Bölgelere Göre Kamu Yatırımları (2011=100 ; Milyon TL ; 1999-2010)	369
Tablo 128 - Hizmetler Sektöründe Kamu Yatırımları İle SYT İlişkisi (1999- 2010).....	370
Tablo 129 - İBBS'ye Göre İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) ve Sabit Yatırım Teşvikleri (SYT) Sıralamalarının Karşılaştırılması	372
Tablo 130 - 1. Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimlerinin Farklılaşma Durumu	377
Tablo 131 - 2. Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimlerinin Farklılaşma Durumu	377
Tablo 132 - 3. Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimlerinin Farklılaşma Durumu	378
Tablo 133 - 4. Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimlerinin Farklılaşma Durumu	379

Tablo 134 - 5. Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimlerinin Farklılaşma Durumu	379
Tablo 135 - 6. Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimlerinin Farklılaşma Durumu	380

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 - İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralanması (1995 & 2003)	103
Şekil 2 - İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) Sıralaması (1996, 2003, 2010)	107
Şekil 3 - Kalkınmada Öncelikli Yörelere (2012).....	132
Şekil 4 - İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 2.....	147
Şekil 5 - İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 1.....	147
Şekil 6 - 1980-1995 Döneminde Yatırım Teşviklerinin Sektörler İtibariyle Dağılımı (2011=100; Milyar TL.....	164
Şekil 7 - 1980-1995 Döneminde Yatırım Teşviklerinin Sektörler İtibariyle Oransal Dağılımı	164
Şekil 8 - Bölgesel Teşvik Haritası.....	170
Şekil 9 - Yeni Bölgesel Teşvik Haritası	182
Şekil 10 - Yatırım Teşvik Belgeleri Sayısı (1980-2010; Adet)	209
Şekil 11 - Ortalama Yatırım Teşvik Belgesi Tutarı (Bin TL; 2011=100).....	210
Şekil 12 - Sabit Yatırım Teşviklerinin Yıllar İtibariyle Oransal Dağılımı (1980-2010), (2011=100)	210
Şekil 13 - Yatırımlara Sağlanan Teşviklerle Hedeflenen İstihdam ve SYT'nin Yıllara Göre Seyri (1980-2010).....	212
Şekil 14 - Bir Kişi İstihdam Edebilmek İçin Yapılması Gereken Teşvikli Yatırım Tutarı (1980-2010), (2011=100; TL)	213
Şekil 15 - Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Yatırım Cinslerine Göre Dağılımı (%).....	214
Şekil 16 - İthal Edilecek Makina ve Techizat Tutarının Sabit Yatırım Teşviklerine Oranı (1980-2010)	216
Şekil 17 - Sektörler İtibariyle Yatırımlara Sağlanan Teşvikler (1980- 2010).....	217
Şekil 18 - Tarım Sektöründe Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980- 2010).....	220
Şekil 19 - Tarım Sektörüne Verilen YTB'nin Toplam YTB İçindeki Yüzdesi (1980-2010).....	221

Şekil 20 - Tarım Sektörüne Sağlanan SYT'nin Toplam SYT İçindeki Yüzdesi (1980-2010).....	222
Şekil 21 - Tarım Sektörünün Alt Sektörlerine Sağlanan Teşvikler (1980-2010).....	223
Şekil 22 - Yıllar İtibariyle Hayvancılık Sektörüne Verilen Yatırım Teşviklerinin Toplam SYT İçindeki Yüzdesi (2011=100).....	223
Şekil 23 - Madencilik Sektöründe Verilen YTB'nin Toplam YTB İçindeki Yüzdesi (1980-2010).....	224
Şekil 24 - Madencilik Sektörüne Sağlanan SYT'nin Toplam SYT İçindeki Yüzdesi	225
Şekil 25 - Teşvikli Yatırımlarla Hedeflenen Toplam İstihdam İçinde Madencilik Sektörünün Payı (1980-2010)	226
Şekil 26 - Madencilik Sektöründe Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010)	227
Şekil 27 - Madencilik Sektöründe Alt Sektörlere Sağlanan Teşvikler (1980-2010)	228
Şekil 28 - Madencilik Sektöründe Alt Sektörlere Sağlanan Sabit Yatırım Teşvikleri (2011=100)	228
Şekil 29 - Madencilik Sektörü Alt Sektörlerinin Toplam Yatırım Teşvikleri İçindeki Yüzdeleri (1980-2010)	229
Şekil 30 - İmalat Sanayiine Verilen YTB'nin Toplam YTB İçindeki Yüzdesi (1980-2010).....	231
Şekil 31 - İmalat Sanayiine Sağlanan SYT'lerinin Toplam SYT'leri İçindeki Yüzdesi (1980-2010)	232
Şekil 32 - İmalat Sanayii ve Hizmetler Sektörüne Sağlanan SYT'lerinin Toplam SYT'lerine Oranı (1980-2010)	232
Şekil 33 - İmalat Sanayiinde Teşvikli Yatırımlarla Hedeflenen İstihdamın Sektörler Toplamı İçindeki Yüzdesi.....	233
Şekil 34 - İmalat Sanayiinde Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010).....	234
Şekil 35 - Bazı İmalat Sanayii Alt Sektörlerinin Toplam Yatırım Teşviklerinden Aldıkları Paylar (1980-2010)	237

Şekil 36 - Enerji Sektöründe Verilen YTB'nin Toplam YTB İçindeki Yüzdesi (1980-2010).....	238
Şekil 37 - Enerji Sektörüne Sağlanan SYT'nin Toplam SYT İçindeki Yüzdesi (2011=100).....	239
Şekil 38 - Teşvikli Yatırımlarla Hedeflenen Toplam İstihdam İçinde Enerji Sektörünün Payı (1980-2010).....	239
Şekil 39 - Enerji Sektöründe Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010).....	240
Şekil 40 - Hizmetler Sektöründe Verilen YTB'nin Toplam YTB İçindeki Yüzdesi (1980-2010).....	241
Şekil 41 - Hizmetler Sektörüne Sağlanan SYT'nin Toplam SYT İçindeki Yüzdesi (1980-2010).....	242
Şekil 42 - Teşvikli Yatırımlarla Hedeflenen Toplam İstihdam İçinde Hizmetler Sektörünün Payı (1980-2010).....	243
Şekil 43 - Hizmetler Sektöründe Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010)	244
Şekil 44 - Hizmetler Sektöründe Alt Sektörlere Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010)	245
Şekil 45 - Hizmetler Sektörü Alt Sektörlerinin Toplam Yatırım Teşvikleri İçindeki Yüzdeleri (1980-2010)	246
Şekil 46 - Hizmetler Sektörünün Bazı Alt Sektörlerinin Toplam SYT'leri İçindeki Yüzdeleri (1980-2010)	246
Şekil 47 - Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İstatistikî Bölgeler İtibariyle Dağılımı (1980 - 2010)	247
Şekil 48 - 1. Bölge'ye Sağlanan Yatırım Teşviklerinin Seyri (1980-2010; Toplam Teşviklerin Yüzdesi Olarak)	250
Şekil 49 - 1. Bölge'de İller İtibariyle Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Toplam Teşviklere Oranı (1980 - 2010)	251
Şekil 50 - 1. Bölge'ye Tahsis Edilen Yatırım Teşviklerinin İllere Göre Dağılımı (1980-2010)	252
Şekil 51 - 1. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Sabit Yatırım Teşviklerinin Seyri (1980-2010; 2011=100)	253

Şekil 52 - 1. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-2010; Toplam Teşvikler İçindeki Yüzdesi)	255
Şekil 53 - 1. Bölge'de Bazı İmalat Sanayii Alt Sektörlerine Sağlanan Sabit Yatırım Teşviklerinin Seyri (1980-2010; 2011=100; Toplam SYT İçindeki Yüzdesi İtibariyle).....	257
Şekil 54 - 1. Bölge'de Hizmetler Sektörünün Bazı Alt Sektörlerine Sağlanan Sabit Yatırım Teşvikleri (1980-2010; 2011=100; Toplam SYT'nin Yüzdesi Olarak)	259
Şekil 55 - 1. Bölge'de İmalat Sanayii ve Hizmetler Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle)	260
Şekil 56 - 1. Bölge'de Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010)	261
Şekil 57 - 2. Bölge'ye Sağlanan Yatırım Teşviklerinin Seyri (1980-2010; Toplam Teşviklerin Yüzdesi Olarak)	263
Şekil 58 - 2. Bölge'de İller İtibariyle Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Toplam Teşviklere Oranı (1980-2010)	264
Şekil 59 - 2. Bölge'ye Tahsis Edilen Yatırım Teşviklerinin İllere Göre Dağılımı (1980-2010)	266
Şekil 60 - 2. Bölge'ye Sağlanan Yatırım Teşviklerinin Yıllar İtibariyle Seyri (1980-2010; 2011=100; Toplam Teşviklerin Yüzdesi Olarak)	266
Şekil 61 - 2. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-2010; Toplam Teşvikler İçindeki Yüzdesi Olarak)	268
Şekil 62 - 2. Bölge'de Sektörler İtibariyle Yatırımlara Sağlanan Teşvikler (1980-2010; 2011=100; SYT Toplamı İçindeki Yüzdeleri İtibariyle)	268
Şekil 63 - 2. Bölge'de İmalat Sanayiinin Bazı Alt Sektörlerine Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010).....	269
Şekil 64 - 2. Bölge'de Bazı İmalat Sanayii Alt Sektörlerine Sağlanan Sabit Yatırım Teşviklerinin Seyri (1980-2010; 2011=100; Toplam SYT İçindeki Yüzdesi İtibariyle).....	270

Şekil 65 - 2. Bölge'de Ortalama YTB Tutarı ve BKİSYT Ortalaması (1980-2010)	271
Şekil 66 - 3. Bölge'ye Sağlanan Yatırım Teşviklerinin Seyri (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle).....	273
Şekil 67 - 3. Bölge'de İller İtibariyle Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Toplam Teşviklere Oranı (1980-2010)	274
Şekil 68 - 3. Bölge'deki İllerin YTB/SYT Oranları	276
Şekil 69 - 3. Bölge'deki İllerin, Toplam YTB ve Toplam SYT (2011=100)'leri İçindeki Payları (1980-2010)	276
Şekil 70 - 3. Bölge Bazı İllere Sağlanan Yatırım Teşviklerinin Yıllar İtibariyle Seyri (1980-2010; 2011=100; Toplam Teşviklerin Yüzdesi Olarak)	277
Şekil 71 - 3. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-2010; Toplam Teşvikler İçindeki Yüzde Olarak)	278
Şekil 72 - 3. Bölge'de Sektörler İtibariyle Yatırımlara Sağlanan Teşvikler (1980-2010; 2011=100; SYT Toplamı İçindeki Yüzdeleri İtibariyle)	279
Şekil 73 - 3. Bölge'de Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010)	280
Şekil 74 - 4. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Seyri (1980- 2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle).....	283
Şekil 75 - 4. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle)	284
Şekil 76 - 4. Bölge Bazı İllere Sağlanan Yatırım Teşviklerinin Yıllar İtibariyle Seyri (1980-2010; 2011=100; Toplam Teşviklerin Yüzdesi Olarak)	286
Şekil 77 - 4. Bölge'deki İllerin YTB/SYT Oranları (1980-2010).....	287
Şekil 78 - 4. Bölge'deki İllerin, Toplam YTB ve Toplam SYT (2011=100)'leri İçindeki Yüzdeleri (1980-2010).....	287

Şekil 79 - 4. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-2010; Toplam Teşvikler İçindeki Yüzde Olarak; Hizmetler Sektörü Hariç)	289
Şekil 80 - 4. Bölge'de Sektörler İtibariyle Yatırımlara Sağlanan Teşvikler (1980-2010; 2011=100; SYT Toplamı İçindeki Yüzdeleri İtibariyle)	290
Şekil 81 - 4. Bölge'de İmalat Sanayiinin Bazı Alt Sektörlerine Sağlanan Yatırım Teşviklerinin Seyri (1980-2010; 2011=100; Toplam SYT İçindeki Yüzdeleri İtibariyle)	291
Şekil 82 - 4. Bölge'de Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010)	292
Şekil 83 - 5. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Seyri (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle)	294
Şekil 84 - 5. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle)	296
Şekil 85 - 5. Bölge'de Kahramanmaraş İlimizde Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Seyri (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle)	297
Şekil 86 - 5. Bölge'deki İllerin YTB/SYT Oranları (1980-2010; Bölge İllerinin, Türkiye Genelindeki YTB ve SYT (2011=100)'lerinden Aldıkları Payların Birbirine Oranı)	297
Şekil 87 - 5. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-2010; Toplam Teşvikler İçindeki Yüzde Olarak)	299
Şekil 88 - 5. Bölge'de Sektörler İtibariyle Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Seyri (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle)	299
Şekil 89 - 5. Bölge'de İmalat Sanayiinin Bazı Alt Sektörlerine Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle)	301

Şekil 90 - 5. Bölge'de İmalat Sanayii ve Bazı Alt Sektörlerine Sağlanan Yatırım Teşviklerinin Seyri (1980-2010 ; Toplam Teşvikler İçindeki Yüzdesi İtibariyle)	302
Şekil 91 - 5. Bölgede Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010)	303
Şekil 92 - 6. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Seyri (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle)	305
Şekil 93 - 6. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle)	306
Şekil 94 - 6. Bölge'de Diyarbakır ve Şanlıurfa İllerine Sağlanan Teşviklerin Seyri (1980-2010; Toplam Teşvikler İçindeki Yüzdeleri İtibariyle)	307
Şekil 95 - 6. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-2010; Toplam Teşvikler İçindeki Yüzde Olarak)	308
Şekil 96 - 6. Bölge'de Sektörler İtibariyle Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Seyri (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle)	309
Şekil 97 - 6. Bölge'de İmalat Sanayiinin Bazı Alt Sektörlerine Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle)	311
Şekil 98 - 6. Bölge'de İmalat Sanayii ve Alt Sektörlerine Sağlanan Yatırım Teşviklerinin Seyri (1980-2010 ; Toplam Teşvikler İçindeki Yüzdesi İtibariyle)	312
Şekil 99 - 6. Bölge'de Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları	313
Şekil 100 - Sabit Yatırım Teşvikleri (SYT) ve GSYİH (1980-2010; 2011=100; TL)	317
Şekil 101 - Sabit Yatırım Teşviklerinin GSYİH'ya Oranı (1980-2010), (1985, 1986, 1993, 1995 Yılları Hariç)	318
Şekil 102 - Sektörler İtibariyle SYT/GSYİH Oranları	320
Şekil 103 - Tarım Sektöründe GSYİH (1980-2010; 2011=100 ; TL)	322

Şekil 104 - Tarım Sektörüne Verilen SYT 'nin Tarım Sektöründe Yaratılan GSYİH' ya Oranı (1980-2010)	323
Şekil 105 - Madencilik Sektörüne Sağlanan SYT ve Sektörün GSYİH Değerleri (1980-2010 ; 2011=100 ; TL)	324
Şekil 106 - İmalat Sanayiine Sağlanan SYT ve Sektörün GSYİH Değerleri (1980-2010 ; 2011=100 ; TL)	326
Şekil 107 - Enerji Sektörüne Sağlanan SYT ve Sektörün GSYİH Değerleri (1980-2010 ; 2011=100 ; TL)	328
Şekil 108 - Enerji Sektörüne Sağlanan SYT ve Sektörün GSYİH Değerleri (1980-2010; 2011=100 ; TL ; 1985 Yılı Hariç)	329
Şekil 109 - Hizmetler Sektörüne Sağlanan SYT ve Sektörün GSYİH Değerleri (1980-2010 ; 2011=100 ; TL)	330
Şekil 110 - SYT'nin ÖSSY Harcamalarına Oranı (1980-2010).....	333
Şekil 111 - Ana Sektörler İtibariyle Sabit Yatırım Teşvikleri İle Özel Sabit Sermaye Yatırımlarının Karşılaştırması (1980-2010; 2011=100 ; Milyar TL).....	337
Şekil 112 - Tarım Sektörüne Sağlanan Teşvikler ve ÖSSY Harcamaları (1980-2010; 2011=100; Milyar TL)	338
Şekil 113 - Madencilik Sektörüne Sağlanan Teşvikler ve ÖSSY Harcamaları (1980-2010; 2011=100; Milyar TL).....	340
Şekil 114 - İmalat Sanayiine Sağlanan Teşvikler ve ÖSSY Harcamaları (1980-2010; 2011=100; Milyar TL)	342
Şekil 115 - Enerji Sektöründe Yatırım Teşvikleri ve ÖSSY Harcamaları (1980-2010; 2011=100, Milyar TL)	344
Şekil 116 - Enerji Sektöründe Yatırım Teşvikleri ve ÖSSY Harcamaları (1980-2010 ; 2011=100, Milyar TL ; 1985 Yılı Hariç)	344
Şekil 117 - Enerji Sektöründeki Sabit Sermaye Yatırım Harcamalarının Seyri (1980-2010 ; 2011=100, Milyar TL)	345
Şekil 118 - Hizmetler Sektöründe Yatırım Teşvikleri ve ÖSSY Harcamaları (1980-2010; 2011=100, Milyar TL).....	347
Şekil 119 - Kamu Yatırımları ve Sabit Yatırım Teşvikleri (1999-2010; 2011=100; Milyon TL; 1999-2010).....	360

Şekil 120 - Tarım Sektöründe Bölgeler İtibariyle SYT/KY Oranı (1999-2010)	361
Şekil 121 - Madencilik Sektöründe Bölgeler İtibariyle SYT/KY Oranı (1999-2010)	364
Şekil 122 - İmalat Sanayiinde SYT/KY Oranı (1999-2010)	366
Şekil 123 - Enerji Sektöründe SYT/KY Oranı (1999-2010)	368
Şekil 124 - Hizmetler Sektöründe SYT/KY Oranı (1999-2010)	370
Şekil 125 - Bölgesel Sosyo-Ekonomik Gelişme Endeksleri (1996, 2003, 2010)	374
Şekil 126 - Bölgelerde Yatırımlara Sağlanan Teşvikler (2011=100).....	375

GİRİŞ

Ülke ekonomisinin diğer ülkelerin ekonomileri karşısında korunmasının ve/veya bir takım iktisadi faaliyetlerin çeşitli gerekçelerle devlet tarafından desteklenmesine yönelik önlemlerin gerekli olup olmadığı konusu, merkantilizm döneminden bu yana çeşitli iktisat okulları tarafından yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Fakat, uygulamanın yararları/mahzurları teorik bakımdan tartışma konusu olsa da, son iki yüzyıllık iktisat tarihi incelendiğinde, özellikle iktisadi kriz dönemlerinde, devletin "devlet yardımları" ve/veya "teşvikler" yoluyla ekonomiye müdahale etmesinin, sıkça karşılaşılan bir durum olduğu görülmektedir. Sanayi devriminin gerçekleşmesiyle birlikte iktisadi faaliyetlerin ve özellikle de uluslararası ekonomik ilişkilerin öneminin artması, bu konunun aynı zamanda uluslararası bir mesele haline gelmesine de yol açmıştır.

Sanayi devriminden sonra, başta İngiltere ve ABD olmak üzere, sanayileşme hareketine ilk başlayan ülkeler, sözkonusu üstünlüklerini avantaja dönüştürebilmek için, uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasına taraftar olmuşlarsa da, en liberal görüşlerin etkili olduğu dönemlerde dahi, bazen açık, bazen dolaylı yöntemlerle ekonomilerini dışa karşı korumaktan geri kalmamışlardır.

Almanya ve Japonya başta olmak üzere, sanayileşme hamlesine İngiltere ve ABD gibi Batı'nın gelişmiş ekonomilerinden sonra başlayan ülkeler ise, uluslararası rekabet güçlerini geliştirebilmek için —genellikle yerli sanayinin dışa karşı korunmasını, milli tasarruflar ile ihracatın ve istihdamın artırılmasını amaçlayan— "korumacı" ve "devlet müdahalesinin etkin olduğu" bir ekonomi politikasını uygulama ihtiyacı hissetmişlerdir. Nitekim, Ulusalçı Okul olarak da tanımlanan iktisat ekolünün temsilcilerinden List ve Hamilton, sanayi devriminden hemen sonra "üstün İngiliz imalat sanayine karşı yerli imalat sanayiini desteklemek için korumacılığın gerekli olduğu" tezini savunmuşlardır.

Yatırım teşvik uygulamalarına duyulan ihtiyaç, gelişmekte olan ve bölgesel dengesizlik sorununu yoğun olarak yaşayan ülkelerde daha yaygındır. Söz konusu ülkelerin belli bir gelişmişlik seviyesine sahip olmaları ve sosyal-siyasi-ekonomik bakımdan istikrar içinde bulunmaları için, yatırım teşviklerini de kapsayan devlet destekleri gerekli görülmektedir. Kaldı ki, uluslararası ekonomik ve siyasal düzenin istikrarlı bir şekilde sürdürülebilmesi ve uluslararası ticaret hacminin artırılabilmesinin en temel gereklerinden birisi, —gelişmiş ekonomilerin hem en önemli tedarikçileri, hem de en önemli pazarları arasında yer alan— gelişme yolundaki ülkelerde sürdürülebilir bir iktisadi kalkınmanın ve sosyal refah artışının sağlanması, ayrıca bu ülkelerde sosyal-siyasi-ekonomik istikrarın tesis edilmesidir. Nitelikli emek, uluslararası organizasyonlarda deneyimli müteşebbis, teknoloji, sermaye birikimi, altyapı ve sosyo-kültürel yapı gibi konularda önemli sorunları bulunan bu ülkelerin serbest piyasa uygulamalarıyla söz konusu amaçlara ulaşabilmelerinin son derece güç olduğu, iktisat biliminin iki yüzyılı aşan tarihindeki uygulama sonuçları ile sabit olduğundan, iyi tasarlanan ve dirayetle uygulanan yatırım teşviklerini de kapsayan devlet müdahalelerine ihtiyaçları bulunduğu, bir vakıadır.

Kaldı ki, devletin, yatırım teşviklerini de kapsayacak şekilde ekonomiye müdahalesi, gelişmişlik seviyesi ne olursa olsun, bazı durumlarda bütün ülkeler için gerekli olabilmektedir. Nitekim, 1929 Büyük Buhranı, katılan ve katılmayan bütün ülkelerde —başta sosyo-ekonomik konular olmak üzere— pek çok yönden ağır sorunlara yol açan Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'ndan sonraki dönemler, 2008 yılında başgösteren "küresel mali kriz" gibi, sosyal-siyasi-ekonomik açıdan büyük sarsıntılara yol açan buhran dönemlerinde, gelişmişlik seviyeleri farklı pekçok ülkede "ekonomik ve sosyal istikrarın sağlanması için" ilk başvurulmuş iktisat politikası araçlarından birisi de yatırım teşvikleridir.

Yukarıda temas edilen hususlar, zaman içinde "ekonomiye devlet tarafından herhangi bir şekilde müdahale edilmesine mutlak olarak karşı çıkan" klasik iktisat anlayışının büyük ölçüde etkinliğini yitirmesine ve dış

ticarete "korumacılık" eğiliminin güçlenmesine yol açmıştır. Bu durum uluslararası ticaret hacmini olumsuz etkilediğinden, İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle gündeme gelen GATT ve demirperdenin yıkılmasından sonra güçlenen küreselleşme eğilimine bağlı olarak 1990'lı yılların ortalarında —GATT sürecinin devamı niteliğindeki— DTÖ Antlaşması ve yine aynı tarihlerde AB tarafından geliştirilen kurallar ile, iktisadi faaliyetlerde ve dış ticarete "korumacılık" ve "teşvik" uygulamalarına uluslararası bir düzen getirilmeye çalışılmış, başta ihracat teşvikleri olmak üzere, uluslararası rekabeti bozucu nitelikteki teşvik uygulamaları ilke olarak yasaklanırken, desteklenmesi elzem görülen hususlarda uygulanacak teşvik tedbirlerine ilişkin kurallar ve istisnalar getirilmiştir.

Bu bağlamda, İmparatorluğun son dönemlerinden buyana, ülkemizde de yatırım teşvikleri hemen her dönem gündemde olmuş, yatırım teşviklerinin yüzyılı aşan tarihi süresince, çok çeşitli teşvik uygulamalarına başvurulmuştur. Bu uygulamalarda, bazen ulusal kalkınmanın ve sanayileşmenin sağlanması, bazen —bunlara ilaveten— istihdamın desteklenmesi, kalkınma planlarının uygulanmaya başlamasından itibaren ise —dönem dönem ağırlığı değişmekle birlikte— bölgesel dengesizliklerin giderilmesi gibi amaçlar ön plana çıkmıştır.

Çalışmamız, üç bölümden oluşmaktadır. "Birinci Bölüm"de, yatırım teşvikleri konusunun teorik esasları —iktisadi düşünce okulları ile Avrupa Birliği ve GATT, OECD ve DTÖ gibi uluslararası kuruluşlar tarafından kabul edilen kurallar çerçevesinde— ortaya konulmaya çalışılmıştır. "İkinci Bölüm"de, Ülkemizdeki "bölgesel dengesizlik" ve "yatırım teşvik uygulamaları" incelenmiştir. "Üçüncü Bölüm"de ise, 1980-2010 yılları arasında yatırımlara sağlanan teşviklerinin istatistiki bölge birimleri çerçevesinde sektörel ve bölgesel dağılımı incelenmiş ve tespit edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YATIRIM TEŞVİKLERİNE İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE AVRUPA BİRLİĞİ İLE ULUSLARARASI DÜZENLEMELER AÇISINDAN YATIRIMLARA SAĞLANAN TEŞVİKLER

I. YATIRIM TEŞVİKİ KAVRAMI

İktisat biliminin en tartışmalı alanlarından birisi, devletin ekonomideki rolünün ne/nasıl olması gerektiği konusudur. İktisat biliminin kurucuları olarak kabul edilen klasik iktisat okuluna mensup iktisatçılardan itibaren, konu, günümüze kadar, farklı bakış açılarına sahip iktisat ekolleri arasında mütemadiyen tartışma konusu olmuş ve yatırım teşviklerine bakış açılarında da birbirinden farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Çalışmamızın konusunu teşkil eden yatırım teşvikleri, devletin ekonomiye müdahale biçimlerinden birisidir ve gerekli ya da faydalı olup olmadığı konusundaki yoğun tartışmalara rağmen, farklı gelişmişlik seviyesindeki ülkelerde, bazen benzer, bazen farklı gerekçelerle, sık sık başvurulanan bir iktisat politikası aracı olma özelliğini halen muhafaza etmektedir.

Kaldı ki, teşvikler, aslında modern zamanlardan önce de, tarihin ilk dönemlerinden buyana başvurulanan bir uygulama olmuştur. Nitekim, ilk toplumlarda bile, ekonomik ve güvenlik nedenleriyle, üretilen bazı tarımsal ürünlerin ve sahip olunan hayvanların miktarını arttırmak amacıyla vergi muafiyetlerinin tanındığına ilişkin bilgilere, bir çok eski kaynaktan rastlanmaktadır¹. Keza, Dünya Bankasının yürüttüğü bir araştırmaya göre², 1160 yılında Güney İtalya'da kumaş dokuma işiyle uğraşanların Brella Bölgesine

¹ Mustafa DURAN, "Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları", Hazine Müsteşarlığı Araştırma-İnceleme Dizisi No: 33, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara, 2003, Sf. 6

² Louis T. WELLS, Allen, "Nancy J. and at alls, Using Tax Incentives to Compete for Foreign Investment", FIAS, 2001, Sf. 51; http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2001/11/10/000094946_01102704133959/Rendered/PDF/multi0page.pdf; Erişim: 30.09.2010

yerleşmeleri için bir takım vergisel teşvikler sağlandığına ilişkin somut bilgiler bulunmaktadır³.

1332-1406 yılları arasında yaşamış olan büyük İslam düşünürü İbn-i Haldun'un aşağıdaki tespitleri, teşvik konusunun klasik iktisatçılardan çok önce de entellektüel düzeyde ele alındığının bir kanıtı olarak kabul edilmelidir;

“Vergi konuları üzerine düşük oranlı vergiler konulduğunda, bu, vatandaşların çalışma arzularını geliştirir. Düşük oranlı vergiler sonucunda teşebbüsler büyür ve gelişir. Teşebbüslerin büyümesi ile birlikte, yükümlülere tarhedilen vergi matrahı genişler. Netice olarak, düşük oranlı vergilerle vergi gelirleri artmış olur.”⁴

Çalışmamızın sağlam teorik temellere oturtulabilmesi amacıyla, farklı iktisat ekollerinin "devletin ekonomideki rolü"ne bağlı olarak teşviklere bakış açılarının özetlenmesinde yarar görüyoruz.

A. Devletin İşlevi Konusundaki Farklı İktisat Ekollerinin Yatırım Teşviklerine Yaklaşımı

Devlet kavramının ilk defa ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, ilk çağlardan günümüze kadar bütün toplumlarda, insanların toplu halde yaşama eğilimlerinin beraberinde getirdiği toplumsal nitelikteki bir takım ihtiyaçları karşılamak amacıyla, bir örgütün veya otoritenin var olduğu bilinmektedir⁵. Söz konusu ihtiyaçların toplumun ortak çıkarı doğrultusunda karşılanması amacıyla tesis edilen ve bu görevlerini yerine getirmek için, şartların/ihtiyaçların gerektirdiği kurumlar ile yasama-yürütme-yargı erklerini oluşturma ve yönetme hak ve yetkisini haiz olup, ülke, halk ve egemenlik gibi unsurları bulunan teşekkül 'devlet' olarak tanımlanmaktadır.

³ DURAN, "Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları", Sf. 6

⁴ Coşkun Can AKTAN; "Ağır Vergi Yüğü ve Yeraltı Ekonomisi", *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı: 125, 1999, Sf. 51-54, http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/kamu-maliyesi/aktan-agir-vergi-yuku.pdf, Erişim: 30.09.2010

⁵ Mustafa DURAN, *Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)*, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma ve İnceleme Dizisi No: 19, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara, Mayıs 1998 , ISBN 975-19-2141-4, Sf. 5

Tarihi gelişim süreci içinde devlet, toplumsal ilişkilerin doğası ve ekonomik sistemin gelişme aşamalarının gerekleri doğrultusunda, çeşitli işlevler yerine getirmiştir⁶. Devletin bu işlevleri, toplumsal sistemin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi için gerekli kural ve kurumların oluşturulup işletilmesinin yanı sıra, birikim ve bölüşüm sorunlarının çözülmesi amacıyla yapılan çeşitli müdahale biçimlerine kadar, oldukça kapsamlı şekilde ortaya çıkmaktadır⁷.

İktisadi düşüncenin uzun gelişim sürecinde "devlet" olgusu ile "devletin ekonomik faaliyetlerdeki rolünün ne olması" gerektiği konularında çok farklı düşünceler ileri sürülmüş ve teşviklere bakış açıları da buna bağlı olarak şekillenmiştir.

1. Muktedir ve Müdahaleci Devlet Anlayışı: Merkantilizm

Devlet müdahaleleri ile ilgili geliştirilen ilk düşünceler, feodal yapının çözülmesi sonucu piyasa ekonomisine geçişin, paranın dolaşıma girmesinin ve kapitalist birikimin başladığı "Merkantilizm" döneminde (1500-1800) olmuştur⁸. Ekonomik olayların bir bütün olarak birbiriyle ilişkili ve tutarlı olarak ele alınması da yine Merkantilizmle başlamıştır⁹. Merkantilistlere göre, ülkeye değerli madenlerin girmesini sağlayan ihracat devlet tarafından desteklenmeli, değerli maden çıkışına yol açan ithalat ise engellenmelidir. Keza, ithalatı ikame edecek malların üretimi de devlet tarafından desteklenmeli, sanayinin kullandığı hammadde ve yarı mamül maddelerin ithalatı ise serbestleştirilmelidir¹⁰. Ayrıca, devlet, sanayinin geliştirilmesi, asgari ücret düzeyinin belirlenmesi gibi pek çok iktisadi konuda da, yoğun bir şekilde müdahale etmelidir¹¹. Bu anlayışın tabii bir sonucu olarak, Merkantilist dönemde devlet, önemli ihracatçı sanayilerin daha

⁶ İzzettin ÖNDER ve Eser KARAKAŞ, **Türkiye’de Kamu Harcamalarının Gelişimi**, İstanbul: Türkiye Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Vakfı (TÜSES) Yayınları, 1989, Sf. 16

⁷ Tülay ARIN, **Kapitalist Düzenleme, Birikim Rejimi ve Kriz (I): Gelişmiş Kapitalizm**, Onbirinci Tez Kitap Dizisi, Sayı: 1, Uluslararası Yayıncılık Ltd. Şti., İstanbul, 1985, Sf. 115

⁸ Şiir YILMAZ, **Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi**, Gazi Üniv. Yayın No: 178, İ.İ.B.F. Yayın No: 57, Ankara, 1992, Sf. 5-6

⁹ Vural F. SAVAŞ, **Keynezyen İktisat Yıkılırken**, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ, İkinci Baskı, İstanbul, 1986, Sf. 5

¹⁰ Ahmet ŞAHİNÖZ, **Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği’nde Teşvikler**, Ekonomik Gelişme, Teşvikler ve Sivas, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, Sf. 2

¹¹ Emre ESER, **Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler**, DPT Uzmanlık Tezi, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No. 2822, Nisan 2011, Sf. 7

verimli olmasını teşvik etmek için; vergi muafiyetleri, devlet sübvansiyonları ve diğer ayrıcalıkların yanı sıra, üretim yöntemleri ve üretilen malların kalitesiyle ilgili düzenlemelerle de ilgilenmiştir¹².

2. Devlet Kavramına Karşı Doğal Düzen Arayışı: Fizyokrasi

XVII. yüzyılın ikinci yarısında Merkantilizme tepki olarak Fransa'da ortaya çıkan ve "fizyokratlar" olarak anılan yeni düşünce akımı, Merkantilist düşüncenin tersine, ekonomide devlet müdahalesine tamamen karşı çıkmıştır¹³. Fizyokratlar, "devlet" düzenlemesini hem gereksiz, hem de istenmeyen bir durum olarak görmüşlerdir¹⁴. Onlara göre, devlete düşen tek görev, doğal düzenin temeli olan özel mülkiyeti korumak ve hiçbir ekonomik faaliyete karışmamaktır. Fizyokratlar için, devletin iktisadi faaliyetlere müdahale yöntemlerinden birisi olan yatırım teşvikleri, kesinlikle başvurulmaması gereken bir uygulamadır.

3. Sanayi Devrimi ve Klasik İktisat Düşüncesinin Doğuşu: Düzenleyici Devlet

Klasik iktisat düşüncesi kendisinden önceki teorilerin aksine bireye ve bireysel girişimciliğe önem vermiş ve bu yüzden klasik iktisatçılar, bireyin faaliyetlerini sınırlayıcı olarak gördükleri devlete çok az görev yüklemişlerdir¹⁵. Klasiklerin devlete atfettikleri görev "jandarma devlet" görevidir. "Zorunlu bir fena" olarak gördükleri devlet; güvenlik, savunma adalet ve diplomasi görevlerini yerine getirecek ve hiçbir suretle piyasaya müdahale etmeyecektir¹⁶. Bu yüzden, "otoriter" ve/veya "korumacı" bir devlet yapısına gerek yoktur. Birey özgürdür ve devletin bireye karşı en önemli

¹² E.Kay HUNT, **İktisadi Düşünce Tarihi**, Çeviren: Müfit GÜNAY, Dost Kitabevi, Birinci Baskı, Ankara, 2005, Sf. 49

¹³ Sabri ÇAKLI, **İktisat Politikası Düşüncesinin Evrimi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 1998, Sf. 24

¹⁴ Vural F. SAVAŞ, **İktisadın Tarihi**, Siyasal Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, 2000, Sf. 228-229

¹⁵ GÜNGÖR, Kâmil; **"İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler"**, www2.aku.edu.tr/~kgungor/kamil_gungor.pdf; Erişim: 13.12.2011

¹⁶ Aytaç EKER vd., **Maliye Politikası (Teori, İlkeler ve Yöntemler)**, Takav Matbaacılık, Yayıncılık San. ve Tic. AŞ. Ankara, 1994, Sf. 22

görevi, yasal sınırlar içerisinde mümkün olan en geniş özgürlük alanını sağlamaktır¹⁷. Devletin, piyasaya —özellikle zor durumda olanların koşullarını iyileştirmek için— müdahalesi gereksizdir. Serbest piyasa bu sorunu uzun dönemde çözecektir¹⁸.

4. Neoklasik Yaklaşım

Neoklasik iktisadi düşüncede, piyasa ekonomisinin bazı faktörler dolayısıyla başarısızlığa uğrayabileceği, böylece sosyal refahın optimumdan uzaklaşabileceği kabul edilmiştir. Neoklasikler, klasiklerden farklı olarak, devletin ekonomiye müdahalesinin gerekli olduğunu, ancak bunun “sınırlı” olması gerektiğini savunmuşlardır¹⁹.

5. Klasikler Sonrası Dönem: Keynezyen İktisat

İngiliz İktisatçı John Maynard Keynes, 1929 yılında başgösteren ve kısa zamanda bütün dünyayı —özellikle de gelişmiş ülkelerin ekonomilerini— etkisi altına alan büyük buhran döneminde, “ücretlerle fiyatların esnek olduğu bir ekonomide, tam istihdamın kendiliğinden sağlanacağını” öne süren Neoklasik Teoriyi reddetmiştir²⁰. Keynes, ekonominin “kendiliğinden” ve “daima” tam istihdama ulaşmasının mümkün olamayacağını, tam istihdama ulaşmak için devletin ekonomiye müdahale etmesinin kaçınılmaz olduğunu öne sürmüştür²¹. Keynes'in öncülüğünü yaptığı “talep yönlü iktisat” teorisi; maliye, para ve kredi, dış ticaret, dolaysız kontroller ve kamu girişimciliği politikalarından yararlanılarak, sosyal refahın daha üst düzeye yükseltilebileceğini savunmuştur²².

¹⁷ ESER, a.g.e. Sf. 8

¹⁸ Songül Sallan GÜL, **Sosyal Devlet Bitti Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakârlık Kısacasında Refah Devleti**, Etik Yayınları, İstanbul, 2004, Sf. 24-29

¹⁹ Coşkun Can AKTAN; **Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine: Özelleştirme**, Ankara, 1992, Sf. 38

²⁰ SAVAŞ, **İktisadın Tarihi**, Sf. 640

²¹ Vural F. SAVAŞ, **Politik İktisat**, İkinci Baskı, Beta Basım Yayın, İstanbul, 1994, Sf. 192

²² GÜNGÖR; a.g.e., Sf. 9

6. Çağdaş İktisadi Düşünceler: Keynezyen İktisada Eleştiriler

1970'li yılların sorunlarına çözüm üretememesi, bu defa Keynezyen iktisada alternatif iktisadi düşünceleri gündeme getirmiştir. Bu teoriler klasik iktisat ilkelerine dayalı fakat onu bazı yönlerden eleştiren/yeniden yorumlayan bir karaktere sahiptir. Moneterizm, Rasyonel Beklentiler Okulu, Kamu Tercihi Teorisi ve buna dayalı olarak oluşturulan Anayasal İktisat ile Arz Yönlü İktisat bu teorilerdendir²³.

Monetarist yaklaşım; enflasyon, bütçe açıkları vb. ekonomik sorunların temelinde yanlış para politikalarının yattığını; devletin para ve maliye politikaları ile ekonomiye müdahalesinin yanlış olduğunu ileri sürmektedir²⁴. Monetarizmin temel ilkelerini ortaya koyduğu²⁵ kabul edilen Friedman'a göre, devlet müdahalelerinin ve devlet sektörünün giderek büyümesi, insanların teşebbüs ve çalışma arzularını kırmak suretiyle, insanlığı köleliğe, iktisadi ve düşünsel gerilemeye götürmekten başka bir işe yaramayacaktır²⁶.

Rasyonel Beklentiler Teorisi, 1960'lı yılların sonlarında klasik iktisat teorisinin temel ilkelerini benimseyerek ortaya çıkan yeni bir iktisat teorisidir²⁷. Klasik iktisat düşüncesinin temel ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olan ve "kamu harcamalarının, vergilerin ve para arzının artırılması ya da azaltılması suretiyle devletin ekonomiye müdahale etmesine karşı olan"²⁸ bu teorisinin taraftarlarına göre, eğer devlet, sadece adalet, savunma, güvenlik gibi temel görevleri üstlenirse, para arzı artışına yol açan kamu harcamaları da azaltılmış olur²⁹. Dolayısıyla, yatırımların devlet tarafından teşvik edilmesine gerek kalmayacaktır.

²³ GÜNGÖR; a.g.e., s.y.

²⁴ Dilek DİLEYİCİ ve Özlem ÖZKIVRAK, "Bütçe Anlayışındaki Değişim Süreci: Denk Bütçe İlkesinin Erozyonu ve Açık Bütçe Politikası", **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, No 1, 2010, Sf. 33-55, ISSN: 2146-0817 (Online), http://www.sobiad.org/eJOURNALS/dergi_HIA/arsiv/2010/03dileyici_ozkivrak.pdf; Erişim: 30.01.2011

²⁵ Coşkun Can AKTAN, Çağdaş İktisadi Düşünceler, **DEÜ İİBF Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1-2, 1990, Sf. 211-230

²⁶ Muammer TEKELİOĞLU, **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana, 1993, Sf. 241

²⁷ GÜNGÖR; a.g.e., s.y.

²⁸ SAVAŞ, **Politik İktisat**, Sf. 242-243

²⁹ DİLEYİCİ ve ÖZKIVRAK; a.g.m.

Kamu Tercihi Teorisinin temelinde "bireylerin politik süreç içerisinde kendi kişisel çıkarlarını, refahlarını maksimize edecekleri" varsayımı yatmaktadır. Bu gruplar, kendi çıkarlarının peşindedir³⁰. Üstelik, seçmen, daha fazla kamu hizmeti beklerken, daha az vergi ödemek gibi paradoksal bir eğilime sahiptir. Emisyon ve borçlanma yoluyla finanse edilen kamu hizmetleri ise, uzun vadede ekonomide ciddi sorunlar ortaya çıkarır. Baskı ve çıkar gruplarının transfer istekleri, kamu kesimini daha da genişletir³¹. Bu teoriyi savunlara göre çözüm, anayasal-yasal-kurumsal çerçevenin yeniden belirlenmesi ve politikacıların uyması gereken sınırların veya kuralların oluşturulmasıdır³².

Kamu Tercihi Teorisinin bir sonraki aşaması kabul edilen **Anayasal İktisat** düşüncesini savunan iktisatçılara göre ise, devletin temel görevlerinin anayasal düzeyde belirlenmesi ve anayasal kuralların uygulanmasının sağlanması durumunda, yatırım teşviklerinin uygulanmasında bir sorun gözükmemektedir.

Keynezyen iktisadın özellikle 1970'li yılların işsizlik, enflasyon ve stagflasyon gibi sorunları karşısında yetersiz kalması üzerine alternatif olarak ortaya çıkan teorilerden birisi de, **arz yönlü iktisat teorisi**dir. Arz yönlü iktisat teorisine göre "ekonomik sorunların temelinde, üretimin talebe cevap verememesi" yatmaktadır. Üretimi artıracak en uygun politika da, vergi indirimleri politikasıdır³³. Arz yönlü iktisat okuluna mensup iktisatçılar; çalışanların, ticaret ve sanayi kesimi ile tasarruf sahiplerinin gelirleri üzerinden alınan vergilerde yapılacak indirimlerin verimliliği arttıracığını ve böylece ekonomideki enflasyonist baskının dengeleneceğini savunmaktadırlar³⁴.

³⁰ EKER vd., a.g.e., Sf. 71

³¹ GÜNGÖR; a.g.e., Sf. 14

³² AKTAN, **Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine**, Sf. 83-84

³³ DİLEYİCİ ve ÖZKIVRAK; a.g.e.

³⁴ Muhammet AKDİŞ, "Arz Yönlü İktisatçıların Enflasyon Yaklaşımları ve Türkiye'deki Faiz Oranları", <http://makdis.pamukkale.edu.tr/Mak12.htm>, Erişim: 29.09.2010

B. Yatırım Teşviklerinin Gerekliliğini Savunan Politik Yaklaşımlar

Teorik tartışmalar devam ederken, pratikte gelişmiş kapitalist ülkelerde bile teşvik uygulamalarına rastlanmaktadır. Hatta gelişmiş ülkelerin bu tür amaçlar için ayırabilecekleri kaynakların nispeten geniş olması, bu ülkelere daha güçlü teşvik politikaları yürütme imkanı tanımaktadır. Uluslararası kıyaslamalarda, gelişmiş ülkelerin teşvik amaçlı kullandıkları fonlarının büyük miktarlara ulaştığı dikkat çekmektedir³⁵.

Teşvik uygulamaları için öne sürülen gerekçeler, ülkelerin benimsedikleri ekonomi politikasına ve gelişmişlik düzeylerine göre değişebilmektedir³⁶. Devletin, teşvikleri kullanarak bahsedilen amaçları gerçekleştirebilmesi, hazırlayıp yürüteceği sanayi ve ticaret politikasıyla mümkün olabilmektedir³⁷.

Stratejik sanayi ve ticaret politikasının teorik esasları ve gelişim evreleri aşağıda ana hatlarıyla incelenmiştir.

1. Stratejik Sanayi Politikası

Dünya Bankası, sanayi politikasını; "hükümetin, verimliliğe dayalı büyümeyi desteklemek için endüstriyel yapıyı değiştirme çabası" olarak tanımlamaktadır³⁸.

Lindbeck ise, sanayi politikalarını, "para ve maliye politikası dışındaki araçlarla kaynak tahsisini veya üretim ve kaynak tahsisinin genel mekanizmalarını değiştirmek için tasarlanan politika eylemleri" olarak tanımlamaktadır³⁹. Devletin belli bir sanayi sektörü veya belli bir bölge için aldığı selektif tedbirlere de, sanayi politikası denilmektedir⁴⁰.

³⁵ Mustafa DURAN, *Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)*, Sf. 49

³⁶ Mustafa DURAN, *Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları*, Sf. 8

³⁷ DURAN; a.g.e., Sf. 9

³⁸ Bijit BORA & Peter J. LLOYD and Mari PANGESTU, *Industrial Policy and The WHO*, UNCTAD, New York, 2000, Sf. 1 (Nakleden: Mustafa DURAN; a.g.e., Sf. 9)

³⁹ A. LINDBECK, "Industrial Policy as an Issue of the Economic Environment", *The World Economy*, 4 (4), 1991, Sf. 391-405 (Nakleden: Oktar TÜREL, *Türkiye’de Sanayi Politikalarının Dünü ve Bugünü*, TMMOB Makina Mühendisleri Odası’nın 2007 Sanayi Kongresi, Ankara, 2007).

⁴⁰ Orhan MORGİL, *Avrupa Birliği’nde Sanayi Politikası ve KOBİ’ler*, Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 18, Sayı:1, Ankara, 2000, Sf. 245-256

Sanayi politikası ile devlet, seçilmiş sektör veya bölgeye yönelik piyasa ve fiyat mekanizmasına doğrudan müdahale eder. Devletin, teşvik ve sübvansiyonlar, dış ticaret, rekabet, teknoloji ve standartlar ile bölgesel gelişme gibi konularda uygulayacağı politikalar, sanayi politikasının araçlarını oluşturur⁴¹.

Stratejik Sanayi Politikası uygulamasını gündeme getiren saikleri şöylece sıralamak mümkündür⁴²;

(1) Milliyetçilik: Ulusalçı Okul olarak da tanımlanan iktisatçıların temsilcilerinden List ve Hamilton, sanayi devriminden hemen sonra "üstün İngiliz İmalat sanayine karşı yerli İmalat sanayiini desteklemek için korumacılığın gerekli olduğu" tezini savunmuşlardır⁴³.

(2) Bebek Endüstriler: Alman Tarihsel Okul "bebek endüstriler" kuramını geliştirmiştir. Bu ekolün temsilcileri, yeni endüstrilerin oluşumlarını temin edebilmeleri için belli bir süre desteklenmesi gerektiğini öne sürerek, ülkenin ya da ülke içinde özel bir bölgenin —başlangıçta dezavantajlı durumda ise— geçici bir süre rekabetten korunması gerektiğini savunmuşlardır⁴⁴.

(3) Rekabet: Günümüzde, belli bir sektörde ve/veya mal ya da hizmet üretiminde piyasada üstünlüğü olmayan ülkeler, kendi ekonomilerini uluslararası rekabetten korumak, ihracat ve sermaye girişini desteklemek, yerli firmalara uluslararası rekabet gücü kazandırmak ve egemen ekonomilerin göreceli üstünlüklerini azaltarak zamanla uluslararası alandaki nisbi paylarını artırmak için stratejik sanayi politikası uygulamaktadırlar⁴⁵.

(4) Kurumsallık: Bazı ülkeler, yerli sanayilerini uluslararası rekabette koruyabilmek ve/veya avantajlı hale getirebilmek için, ithalatı güçleştiren, ihracatı destekleyen bir takım idari uygulamalara başvurabilmektedirler. Japonya, Güney Kore ve diğer pek çok Güney Asya ülkesinde, bu tür uygulamalara sıkça

⁴¹ MORGİL, a.g.m., Sf. 247

⁴² DURAN, **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları**, Sf. 10-13

⁴³ DURAN, a.g.e., Sf. 10

⁴⁴ DURAN, a.g.e., Sf. 10; Coşkun Can AKTAN ve İstiklal Y. VURAL, "Rekabetin Korunması ve Desteklenmesi: Rekabet Politikası", www.ankarabaros.org.tr/site/ankarabaros/frmmakale/2004-4/1.pdf, Erişim: 11.03.2012

⁴⁵ Jeffrey A. **HART** and Assem **PRAKASH**, "Strategic Trade and Investment Policies: Implications for the Study of International Policy Economy" Oxford Backwell, 1997. Sf. 470 (Nakleden: DURAN, **"Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları"**, Sf. 11)

rastlanabilmektedir. Bu tür engelleri telafi etmek için teşviklere gerek olduğu savunulmaktadır⁴⁶.

(5) Dışsalılık: Teşvik politikasının, pozitif dışsal ekonomilerin geçerli olduğu durumlarda yararlı olduğu, genellikle kabul edilen bir görüştür.

Üretimde pozitif dışsallıklar; ölçek ekonomileri, yeni bilgi yayılması, verimlilik artışı, beşeri sermaye ve yeni buluşlar gibi faktörlerden kaynaklanabilir. Ayrıca, bazı yatırımcılar tarafından gerçekleştirilen yatırımlar "yığılma etkisi" yaratarak yeni yatırımlara yol açabilir⁴⁷. Bu durumda, sözkonusu yatırımcılara, diğer yatırımcılara bedelsiz sağladıkları yararı karşılayacak bir teşviğin sağlanması, toplum refahına yaptıkları katkının ödüllendirilmesi bakımından haklı görülebilir.

Ancak, teşvik miktarının hesaplanmasında yapılacak yanlışların, piyasada üretim yapısını —düzeltmekten ziyade— bozması da mümkündür⁴⁸.

2. Stratejik Ticaret Politikası

Stratejik ticaret politikası, "bir çok piyasada uluslararası rekabetin doğal olarak oligopolcü olduğu" varsayımına dayanmaktadır. Bu piyasalara örnek olarak yarı-iletkenler, uçak yapımı, biyoteknoloji ürünleri gibi yüksek teknoloji gerektiren mamüllerin üretildiği piyasalar örnek gösterilmektedir. Oligopolcü piyasaların özelliği olarak fiyat "üretim maliyeti"ni aştığı için, böyle piyasalarda mal ithal eden ülkeler ihraç eden ülkelere bir "rant" öder⁴⁹. Bu politikayı savunanlar, ihracat sübvansiyonları ve tarifeler gibi ticaret politikası araçlarıyla yapılacak bir kamu müdahalesiyle, uluslararası ticarete ortaya çıkan oligopol karının yabancı firmalardan yerli firmalara aktarılabilceğini ve böylece ülkenin kazançlı çıkabileceğini ileri sürmektedir⁵⁰.

⁴⁶ DURAN, a.g.e., Sf. 12

⁴⁷ DURAN, **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları**, Sf. 13

⁴⁸ UN, Incentives and Foreign Direct Investment, No: 30, 1996, Sf. 10 (Nakleden: DURAN; **"Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları"**, Sf. 13)

⁴⁹ DURAN, a.g.e., Sf. 15

⁵⁰ W. Max CORDEN, "International Trade Theory and Policy Selected Essays of W. Max Corden", Cheltenham: Edward Elgar, 1992, Pp. 274

Yalnız, sözkonusu tedbirlerin başarılı olabilmesi için, teşvik edilecek sektör ve firmaların seçimi ile zamanlama konusuna özen gösterilmesi gerekmektedir. Zira, Tayvan gibi hükümet yardımlarına başvurmada başarılı olan ülkeler olduğu gibi, cömert hükümet yardımlarına rağmen başarılı olamayan ülkeler de mevcuttur⁵¹. Bu yüzden, stratejik sanayi ve ticaret politikalarını destekleyenler de, eleştirenler de bulunmaktadır.

Bazı düşünürler, Japonya'nın ve yeni sanayileşen bazı Asya ülkelerinin ekonomik başarılarının, aktif ve etkin devlet müdahalesine dayandığını savunmaktadır. Bu ülkelerde; devletin, doğrudan veya dolaylı olarak piyasadaki kaynak dağılımını ve kullanımını büyük ölçüde etkilediği; kaynakların, etkin işleyen bir teşvik mekanizması ve bürokratik altyapı sayesinde teknoloji yoğun sektörlerdeki yatırımlara kaydırıldığı; bu yatırımlar sonucu ortaya çıkan sanayilerin dünya pazarlarında rekabet edebilecek biçimde gelişmesinin sağlandığı ileri sürülmektedir⁵². Aşağıdaki anekdot, bu konuda fikir verecek bir mahiyet arz etmektedir;

"Japon Sanayi ve Ticaret Bakanlığından bir yetkili; Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Japonya'da yoğun sermaye ve teknoloji gerektiren sanayilerin, yani o gün için hiç bir kıyaslamalı üstünlüğe sahip olmadığı çelik sektörü, sanayi makineleri, elektronik gibi sektörlerle yatırım yapılmasına karar verdi. Bu yatırımlara kısa vadeli bakıldığında ekonomik mantıkla çelişiyordu. Ancak uzun vadede bu sektörler gelir elastikiyetinin fazla olduğu, teknolojik gelişmenin yoğun yaşandığı ve verimliliğin hızla arttığı sektörlerdi. Bu sektörler olmadan, sadece hafif sanayi ile, 100 milyonluk Japon halkının yaşam standardının Avrupa ve Amerika düzeyine çıkarmak mümkün değildi. Doğru ya da yanlış, Japonya kimya ve ağır sanayide yatırım yapmalı idi...

⁵¹ Hamza ÇEŞTEPE, "Stratejik Ticaret Politikası: Yarı İletkenlerde Malezya ve Güney Kore Arasında Bir Karşılaştırma", **DTM Dış Ticaret Dergisi**, Sayı 14, Yıl: 4, Temmuz 1999, Sf. 10-18

⁵² DURAN, a.g.e., Sf. 18

Neyse ki iyi yönetim ve biraz da şansın yardımıyla, Japonya kıt kaynaklarını bu önemli stratejik sektörlerde yoğunlaştırmayı başardı."⁵³

Devletin —yatırımları teşvik amacıyla— stratejik sanayi ve ticaret politikaları uygulamasını eleştirenler ise, Japonya gibi ülkelerde elde edilen başarının sosyal ve ekonomik maliyetine dikkat çekmekte ve bu gelişmeyi; düşük ücret ve enflasyon oranı, yüksek oranlı tasarruf düzeyi, düşük faiz ve yüksek yatırım eğilimi, aşırı değersiz döviz kuru ile hızlı ürün ve teknoloji taklit etme yeteneklerine bağlamaktadırlar⁵⁴.

Sonuç itibariyle, devletin toplumsal ve ekonomik hayata dair rolünden bahsederken iki temel yaklaşımdan söz edilebilir. Bunlardan ilki, devletin sadece güvenlik, savunma, kamu sağlığı, kamusal düzen ve makro ekonomik istikrarın sağlanması gibi minimal görevler üstlenmesidir. Diğeri ise, devletin, gerektiğinde işletmecilik yaparak, girişimleri doğrudan koordine ederek, müdahaleci işlevlerde bulunmasıdır⁵⁵.

Ancak, devlet kavramının değişmesi ile birlikte, devlete atfedilen görevler de gelişmiştir. Devlet iç ve dış güvenlik, diplomasi ve adalet hizmetlerinin yer aldığı klasik veya fiskal görevlerinin yanı sıra, —XX. yüzyılın başlarından itibaren— ekonomik ve sosyal yaşama müdahaleyi gerekli kılacak bir takım modern veya ekstra-fiskal görevler de üstlenmiştir. Dolayısıyla, belirli hizmetlerin karşılanmasında kullanılmak için gelir toplamaktan ziyade, bireylerin ve özel sektörün kararlarını etkileyebilecek bir duruma gelmiştir. Özel kesimin tüketim, tasarruf, yatırım, istihdam, üretim, dış ticaret vb. konularla ilgili birçok davranışlarında etkin rol alabilmektedir.

⁵³ Koray M. YOZGATLI, "Uzak Doğu Ülkelerinin Kalkınma Stratejileri", **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı 10, Temmuz 1998, Sf. 78-94

⁵⁴ Geoffrey CARLINER, "1990'lı Yıllar İçin Kalkınma Stratejileri: Ülke Uygulamalarından Alınacak Dersler", Piyasa Ekonomilerinde Endüstriyel Kalkınma Stratejileri, TÜSİAD, İstanbul, Nisan 1990, Sf. 18-25; Jeffrey A. HART and Assem PRAKASH, "Strategic Trade and Investment Policies: Implications for the Study of International Policy Economy", Oxford Backwell, 1997, Sf. 466 (Nakleden: Mustafa DURAN, "Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları", 2003, Sf. 19).

⁵⁵ Halime Sebahat KARAOSMANOĞLU, "Düzenleyici Etki Analizi ve Türkiye Uygulaması", DPT İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayını No: 2691, Ankara, 2006, Sf. 5

Değişen ve gelişen devlet anlayışı, özel sektörün yatırım kararlarını etkileyecek yatırımların teşviki konusunu da beraberinde getirmiştir⁵⁶.

Bu itibarla, günümüzde, devletin ekonomik hayata müdahale etmesini/etmemesini savunan bu iki zıt eğilimin aşırılıkları törpülenmek suretiyle, bu iki yaklaşım arasında bir orta yol yol bulunmaya ve iktisat politikaları bu çerçevede belirlenmeye çalışılmaktadır.

Öte yandan, iktisat politikası hedeflerin gerçekleştirilmesi için kullanılan teşviklerin tanımlanması, ölçülmesi, refah maliyetleri cinsinden ekonomik etkilerinin incelenmesi ve gelir dağılımı açısından uzantılarının açığa çıkartılması, birçok nedenden dolayı araştırma gündemine girmektedir. Kamu harcamaları politikası içinde teşviklerin payı ve rolü oldukça büyük olduğu için, bu politika aracının neden ve nasıl kullanıldığı önem taşımaktadır⁵⁷.

⁵⁶ Hakkı M. AY, "Yatırım Teşviklerinin Sabit Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi", **Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı: 2, Cilt: 5, Aralık 2005, Sf. 176-184

⁵⁷ Celal KÜÇÜKER, "Teşvik Teorisi: Ekonomik Argümanlar ve Endüstri Politikaları, **Ekonomik Gelişme ve Teşvikler**", Editör: Telatar, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Ankara, 2000, Sf. 133

C. Yatırım Teşviklerinin Tanımı, Unsurları ve Temel Özellikleri

1. Yatırım Teşviklerinin Tanımı

Literatürde, çoğu zaman devlet yardımı, teşvik, destek, özendirme, mali yardım ve sübvansiyon gibi kavramların aynı olguyu tanımlamak için kullanıldığı⁵⁸ görülmektedir. TDK sözlüğünde, yardım; "işlerin daha etkin ve verimli olabilmesi için sağlanan katkı, destek" olarak tanımlanmaktadır. Arapça "şevk" kökünden türetilmiş olup, "şevk verme, cesaretlendirme, gayrete getirme ve kışkırtma" gibi anlamları bulunan teşvik tabiri ise, TDK sözlüğünde "isteklendirme, özendirme" olarak tanımlanmıştır.

Uygulamada, teşvik kavramı yerine sübvansiyon, iktisadi gayeli mali yardım, üreticiye yapılan transfer harcamaları, primler, destekler, uygun koşullu krediler gibi diğer bazı kavramlar da kullanılabilir. Bu kavramların her biri kullanılış amacına göre aynı anlama gelebileceği gibi, farklı anlamları da içermesi mümkündür⁵⁹. Örneğin, "yardım" kavramı "teşvik" kavramından çok daha geniştir, Çünkü, sadece firmaya sağlanan direk finansal kaynakları değil, daha genel olarak, normal koşullar altında işletmenin bütçesinde bulunmayacak kamu tarafından sağlanan her çeşit avantajı kapsamaktadır⁶⁰.

DTÖ, AB vb. uluslararası anlaşmalarda, genelde "sübvansiyon" ve "devlet yardımı" (state aid) tabirleri kullanılmaktadır⁶¹. Buna karşılık, Türkiye'de "devlet yardımları" yerine ağırlıklı olarak kullanılagelen terimler "teşvik" ve "destek"tir. Dış ticarete ise daha çok "sübvansiyon" terimi kullanılmaktadır. Ancak AB'ye tam üyelik sürecinde ülkemizde "devlet yardımları" terimi bu kavramların tümünü kapsar bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır⁶².

Teşvik kavramının, "ülkelerin kalkınma stratejilerine ve mevcut sosyo-ekonomik ve toplumsal yapılarına bağlı olarak, belirli aktivitelerin yapılmasına

⁵⁸ Derrick WYATT & Alan DASHWOOD'S, European Community Law, Third Edition, Sweet&Maxwell, London, 1993, Sf. 519

⁵⁹ DURAN, "Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları", Sf. 6

⁶⁰ Jonathan FAUL and Ali NIKPAY, The EC Law of Competition, İki. B., İngiltere, Oxford University Press, 2007, Pp. 1708.

⁶¹ DURAN, "Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları", Sf. 6

⁶² İKV, Avrupa Birliği ve Türkiye'de Devlet Yardımları, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları No: 187, İstanbul, 2005, Sf. 8

veya yapılmamasına özendirmek amacıyla kamu tarafından sağlanan nakdi veya gayrinakdi destekler bütünü" olarak tanımlanabileceğini belirten Yerebakan, ekonomik teşviklerin temelinde, kaynakların, ülke ekonomisi açısından daha yararlı olduğu kabul edilen alanlara yönlendirilmesi anlayışının bulunduğu düşüncesindedir⁶³.

Ünsaldı, üreticilerin devletin desteği olmadan elde edebilecekleri kardan daha yüksek bir kar elde etmesi veya tüketicilerin mal ve hizmetleri daha düşük fiyata satın almasını sağlayan devlet müdahalelerinin "teşvik" olarak tanımlandığını belirtirken⁶⁴, Schwartz ve Clements'e göre de teşvikler; serbest piyasada, müşteriler için, satın aldıkları mal ve hizmeti tam rekabet fiyatından daha düşük fiyata alma imkanı sağlayan; üreticiler tarafından bakıldığında ise, devlet tarafından yapılan ve onların gelirini arttıran her türlü ekonomik katkıyı ifade etmektedir⁶⁵.

UNCTAD'ın tanımına göre ise teşvik, belirli bir kuruluş ya da kuruluş grubuna belirli bir biçimde davranmaya yönlendirmek üzere, hükümetler tarafından ya da hükümetlerin talimatları doğrultusunda sağlanan her türlü ölçülebilir ekonomik avantajdır⁶⁶.

Yatırım, belirli bir dönem içinde ekonomideki üretim araçları varlığına yapılan ilaveler ve bu ilaveleri mümkün kılan harcamalardır⁶⁷. Yatırım, getirisi uzun vadede oluşan ve ekonomik, politik, sosyal ve teknolojik şartların çok değişken olması sebebiyle, yüksek risk taşıyan bir faaliyettir. Yatırım

⁶³ Metin YEREBAKAN, **Türkiye için Model Olabilecek Ülkelerde Uygulanan Teşvik Uygulamaları ve Ülkemize Uygulanabilirliği**, İTO Yayınları, Yayın No. 2007-51, Entegre Matbaacılık, ISBN: 978-9944-60-198-6, İstanbul, 2007, Sf. 23-24,

⁶⁴ Mehmet ÜNSALDI, "Devlet Teşvikleri ve Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları Üzerine Etkileri", Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, Elazığ, Şubat 2006, Sf. 123

⁶⁵ Gerd SCHWARTZ and Benedict CLEMENTS, **Government Subsidies**, Journal of Economics Surveys, No:13, UK, 1999, Pp. 141.

⁶⁶ Birol KOVANCILAR, "Ülkemizde Yatırım Ortamının İyileştirilmesi, Yatırımların Teşviki ve Avrupa Birliği Uygulamaları Çerçevesinde Alternatif Modeller", TÜGİAD Ekonomi Ödülleri, İstanbul, 2003, Sf. 11

⁶⁷ Sabri ÜLGNER, **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1986, Sf. 196; (Bu konuda, ayrıca bkz. Rıza AŞIKOĞLU, **Türkiye'de Yatırım Teşvik Tedbirleri**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 278, 1988, Sf. 9; Mustafa MAZLUM, İlhan YÜCEL, Muammer TEKEOĞLU, "Özel Kesim Yatırım İmkanları ve Yatırım Kararlarında Teşviklerin Etkinliği", TOBB Yayınları, Ankara, 1990, Sf. 2).

teşviklerinin bir amacı, bu riski mümkün olduğunca aşağıya çekmek suretiyle, yatırım yapılmasını özendirmektir. Nitekim, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Plan'ında, yatırım teşviklerinin "yatırımları belirlenen hedefler doğrultusunda yönlendirme" fonksiyonuna vurgu yapılmıştır⁶⁸.

Kovancılar, yatırım teşviklerini "hükümetlerin, yatırımcılara, bir yatırım projesinin büyüklük, tür ve konumunu etkilemek amacıyla sağladığı finansal faydalar" olarak tanımlarken⁶⁹, "yatırım hacminin artırılması amacıyla, bu konularda önceliği olan yörelere daha çok olmak üzere, devlet tarafından yatırımcıya —yatırımın cinsine bağlı olarak değişen oranlarda— verilen desteklerin tamamı" olarak da ifade edilmektedir⁷⁰.

Walzer ve P'ng'e göre, yatırım teşvikleri, aynı zamanda, kamu yetkililerinin, üretim faktörlerini sağlayanlar ile üreticiler ve tüketicilerin karşı karşıya kaldıkları göreceli fiyatları değiştirerek, piyasaları ve davranışları etkilediği bir araçtır⁷¹.

Teşvik veya sübvansiyonlar, ister yatırım ve üretim aşamasında, isterse ihracat aşamasında yapılsın, kaynak dağılımını değiştiren, maliyetleri azaltan ve bir ekonomik faaliyeti diğerlerine oranla daha karlı ya da avantajlı kılan dolaylı veya dolaysız kamu müdahaleleridir⁷². Bu çerçevede, yatırımcı ve ihracatçıların mali açıdan desteklenmelerinin yanı sıra, karşı karşıya oldukları bürokratik engellerin azaltılması, eğitim, danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin verilmesi vb. uygulamalar da yatırım teşviki olarak değerlendirilebilir.

Yukarıdaki tanımlardan hareketle, devletin, iktisadi ya da sosyal nitelikli bir takım amaçları gerçekleştirebilmek için, ülkenin tamamında ya da belirlenen bazı bölgelerinde ve/veya sektörlerde yatırım yapılmasını özendirmek maksadıyla yatırımcılara doğrudan veya dolaylı olarak çeşitli

⁶⁸ DPT, **Beşinci BYKP** (1985-1989), Ankara, 1985, Sf. 32

⁶⁹ KOVANCILAR, a.g.e., Sf. 11

⁷⁰ KOBİTEK, www.kobitek.com/makale.php?id=30; Erişim: 10.03.2011

⁷¹ Norman WALZER, Poh C. P'NG, Incentives and Economic Development: An Emirical Analysis, Illinois Economcs Association Annual Conference, Chicago, USA, 6 October 1995, Sf. 13

⁷² Ahmet İNCEKARA, **Türkiye'de Teşvik Sistemi**, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1995/10, İstanbul, Sf. 18

araç ve yöntemlerle sağladığı maddi ve gayrimaddi desteklerin tamamı "yatırım teşviki" olarak tanımlanabilir.

Tanımdan da anlaşılacağı üzere, yatırım teşviklerinin temelinde, ekonomik ve/veya sosyal gerekçelerle, yatırımcıların belli bölgelerde ve/veya sektörlerde yatırım yapmaya özendirilmesi amacı bulunmaktadır⁷³.

Şu kadar ki, devlet yardımı ve yatırım teşvikleri konusunda farklı uzmanlarca yapılan tanımlar, iki kavramı birbirinden ayırmanın ne kadar zor olduğunu ve sözkonusu kavramlar konusunda tanım birliği sağlanamadığını, gözler önüne sermektedir. Gerçekten de, devlet yardımları ile yatırım teşvik kavramını birbirinden ayırt etmek her zaman mümkün olamamaktadır. Kesim'e göre, bunun en büyük nedeni; devlet yardımları ile sübvansiyonlar (umumiyetle) eş anlamlı olarak görüldüğünden, sübvansiyon verilmesinin vergi yükümlülükleri tarafından hoş karşılanmadığı Batı ülkelerinde, bu kelime yerine başka kelimelerin kullanılmasının daha uygun bulunmuş olmasıdır. İngilizcede "subsidies, bounties, premiums, subventions, ad-vencse, grants, al-Lovances, aids, compensations"; Almancada "Unterstützungen, beitraegen, bedinilen, vergütungen, subsidien, praemien, tübventionen" ve Türkçede ise "sübvansiyonlar, mali yardımlar, ucuz krediler, primler, aynı yardımlar ve transfer harcamaları" gibi değişik terimlerin kullanılması, bu konuda, üzerinde görüş birliğine varılabilecek bir tanım yapabilmeyi zorlaştırmıştır⁷⁴.

Ancak, bu çalışmada, sözkonusu kavramlar arasındaki belli-belirsiz farklar üzerinde çok fazla durulmayacak ve yatırımlara sağlanan destekler için kullanılan teşvik, destek, özendirme, mali yardım, sübvansiyon ve devlet yardımı tabirlerinin aynı amaca yönelik olarak kullanıldığı kabul edilecektir.

⁷³ Yatırım teşvik tanımları için ayrıca bkz. Mustafa GÜLMEZ, İlkey NOYAN YALMAN, "Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Sivas İli Örneği", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 2, Erzurum, 2010, Sf. 235-257; MORGİL, a.g.m., Sf. 245-256 (Morgil'e göre, sanayi politikasının diğer araçları şunlardır; Dış Ticaret Politikası, Rekabet Politikası, Teknoloji ve Standartlar Politikası, Bölgesel Gelişme Politikası. (Bkz. MORGİL, a.g.m., Sf. 247.)

⁷⁴ Bu konuda bkz. Atilla KESİM, **Sübvansiyon Teorisi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Trabzon İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Yayın No: 1, 1981, s.y.

2. Yatırım Teşviklerinin Unsurları

Devlet veya herhangi bir kamu kuruluşu tarafından aşağıdaki şekillerde bir katkı bahis konusu olduğunda, "yatırım teşviki" uygulamasından söz edilebilir⁷⁵⁻⁷⁶:

❑ Devlet uygulamasının hibe, kredi ve hisse katılımı gibi doğrudan fon transferi veya potansiyel olarak doğrudan fon ya da yükümlülük transferini (kredi garantisi gibi) içermesi,

❑ Bu sağlanmamışsa, tahakkuk etmiş olan bir devlet gelirinin affedilmesi veya tahsil edilmemesi (vergi ertelemeleri gibi mali teşvikler),

❑ Devletin genel altyapı dışında kalan hususlarda mal veya hizmet temin etmesi veya mal satın alması,

❑ Devletin bir fon mekanizmasına ödemeler yapması veya garanti sağlaması veya bir özel kuruluşa yukarıda belirtilen tipteki fonksiyonları yürütme görevini vermesi (bu fonksiyonlar, normalde devlete düşen ve uygulama bakımından devletin uygulamalarından gerçek anlamda farklı olmayan niteliktedirler),

3. Yatırım Teşviklerinin Temel Özellikleri

Yatırım teşviklerinin temel özelliklerini de aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür⁷⁷⁻⁷⁸:

❑ Yatırım teşvikleri, devlet tarafından verilir.

⁷⁵ Koray KURAL, Feridun KARAKEÇİLİ, Aylin SAKIZOĞLU, "GATT Normları ve Uluslararası Bütünleşmeler Açısından Devlet Yardımları", DPT, Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü Politikalar ve Uyum Dairesi Başkanlığı, Mart, 1995, Sf. 9

⁷⁶ Asıl metinde "devlet yardımı" tabiri kullanılmış olmakla birlikte, burada sayılan hususların aynı zamanda "yatırım teşvikleri"nin özellikleri olarak kabul edilmesinde, tarafımızca bir sakınca görülmemektedir.

⁷⁷ DURAN, "Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları", Sf. 6-7

⁷⁸ Asıl metinde "devlet yardımı" tabiri kullanılmış olup, sayılan özelliklerin aynı zamanda "yatırım teşviki" uygulamasının özelliklerini yansıttığı düşüncesindeyiz.

❑ Genellikle özel kesime verilmekle birlikte, kamu teşebbüslerine de verilebilir.

❑ Teşviklerin devlete bir maliyeti vardır. Bu maliyet, nakdi teşviklerde, ucuz kredi ve hibeler yoluyla yapılan transferler nedeniyle kamu fonlarının azalmasından kaynaklanabileceği gibi; vergisel teşviklerde, tahakkuk etmiş veya gelecekte tahakkuk edecek bir devlet gelirinin bağışlanmasından kaynaklanan gelir azalması şeklinde de olabilir.

❑ Devlet açısından gelir kaybı veya fon azalmasına yol açarken, firmalar açısından bir “yararı” ifade eder.

❑ Yatırımın mahiyetini, bölgesini, sektörünü, büyüklüğünü ve zamanlamasını etkilemek amacıyla dönük olarak kullanılır.

❑ Teşvikler, dolaylı-dolaysız, açık-gizli ya da ayni-nakdi yardımlar şeklinde olabileceği gibi, "uygulamaya dönük kolaylıklar" şeklinde de olabilmektedir⁷⁹.

❑ Keza, teşvikler; koruma, vergi muafiyet ve istisnası ve devlet yardımı şeklinde olabilir⁸⁰.

❑ Devlet, verdiği teşvik karşılığında eşdeğer bir karşılık alamamaktadır⁸¹⁻⁸².

❑ Yatırım teşvikleri, ekonomiye müdahale araçlarından biridir⁸³⁻⁸⁴.

❑ Yatırım teşvikleri, bir malın maliyetini düşürür ya da fiyatını yükseltir⁸⁵.

⁷⁹ AY, a.g.e., Sf. 176-184

⁸⁰ İlkey TAŞ, "Avrupa Birliği'nde Vergi Teşvik Uygulamaları ve Uyum Sorunu", Yüksek Lisans Tezi, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2001, s.y.

⁸¹ Tunay KÖKSAL, "Avrupa Birliğine Tam Üyelik Sürecinde Türkiye'de Devlet Yardımlarının Hukuki Çerçevesi", **Rekabet Dergisi**, Sayı: 7, Ankara, 2001, Sf. 5-27

⁸² İKV, a.g.e., Sf. 11

⁸³ KÖKSAL, a.g.e., Sf. 5

⁸⁴ İKV, a.g.e., Sf. 11

II. YATIRIM TEŞVİKLERİNİN UYGULANMA NEDENLERİ

Bir ülkede uygulanan ekonomi politikalarının temel hedefi, ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınmasını sağlamak ve toplum refahının arttırmaktır. Devletler bu amaçlarına ulaşmak için çeşitli ekonomi politikası araçlarını kullanmaktadırlar. Bu araçlardan birisi de yatırım teşvikleridir⁸⁶. Yatırımların devlet tarafından teşvik edilmesi, özellikle XX. yüzyılda iki büyük savaş gören dünyada, sosyal devlet anlayışının yerleşmesinin bir sonucudur⁸⁷. Ekonomik ve sosyal problemlerin çözümü amacıyla kullanılan kamusal müdahale araçlarından biri olan teşvikler, özellikle sosyal devlet anlayışının gelişmesi ile birlikte çok önemli bir konuma gelmiştir⁸⁸. Günümüzde, teşvik sistemi, ülke sanayinin kurulması, geliştirilmesi, rekabet edebilir konuma gelmesi ve korunması açısından çok önemli bir işleve sahiptir⁸⁹.

Teşviklerin çeşitli amaçları olmakla birlikte, temel amacı ekonomik refah seviyesinin yükseltilmesidir⁹⁰. Bir ülkenin iktisaden gelişmiş olması ile sosyal refaha kavuşması arasında yakın bir ilişki olduğunu düşünen Nelson'a göre, üretim sisteminin gelişmesi, sosyal refah konusunda kaydadeğer gelişme sağlandığının önemli bir göstergesi olacaktır⁹¹.

Teşviklerle amaçlananlar, uygulanan ekonomik düzene göre değişmekle birlikte, yatırım teşvikleri; ekonomik istikrarı ve büyümeyi sağlamak, rekabet gücünü kazanmak ve korumak, ekonomik bakımdan az gelişmiş bölgelere yatırımı teşvik etmek, bazı sektörlerdeki işletmelerin etkinliğini arttırmak, ileri teknoloji gerektiren endüstrilerin ihtiyacı olan ar-ge

⁸⁵ Zekeriya AKIN, "Rekabet Hukuku Bağlamında Devlet Yardımları"; Yüksek Lisans Tezi, T.C. SDÜ SBE, Isparta, 2010, Sf. 7

⁸⁶ İsmail AYDOĞUŞ, "Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Devlet Yardımları", T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yayın No: 28, Afyon, 2000, Sf. 3 (Asıl metinde "devlet yardımları" tabiri kullanılmakla birlikte, yatırım teşvikleri için de geçerli olduğunu düşünüyoruz.)

⁸⁷ AY, a.g.m., Sf. 176-184

⁸⁸ İsmail ÇILOĞLU, "Teşvik Politikalarının Yönlendirme Gücü", **Hazine Dergisi**, Sayı:13, Ankara, Ocak 2000, Sf. 29-48

⁸⁹ T.C. Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, "Yeni Yatırım Teşvik Sistemi-I. Yıl Uygulama Sonuçları", Eylül 2010, Sf. 3

⁹⁰ T.C. Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, a.g.e., Sf. 3

⁹¹ Richard R. NELSON, **Assensing Pirivateenterprise: An Exegesis of Tangled Doctrine**, The Bell Journal of Economics, USA, 1981, Sf. 93-111

alışmalarını desteklemek, istihdamı arttırmak⁹², yatırımları verimli alanlara (bölgelere/sektörlere) yönlendirmek, bölgesel ve sektörel dengesizlikleri gidermek gibi amaçlarla verilebilmektedir. Keza, göç ve evre gibi faktörler de yatırımların teşvik edilmesinde etkin rol oynamaktadır⁹³.

DPT tarafından hazırlanan Devlet Yardımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda, devlet yardımlarının amacı, "Bölgeler arası dengesizlikleri gidermek, istihdam yaratmak ve uluslararası rekabet gücünü artırmak için Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda öngörölen hedefler ile Avrupa Birliği normları ve uluslararası anlaşmalara uygun olarak tasarrufları, katma değeri yüksek, ileri ve uygun teknolojileri kullanan yatırımlara yönlendirmek suretiyle, yatırımların desteklenmesi" olarak açıklanmıştır⁹⁴. Rapordaki "devlet yardımı" kavramının "yatırım teşvikleri"ni de içerdii şüphesizdir.

Yatırım teşvikleri ekonomik amaçlarla yapılabileceği gibi, ölkelerin milli güvenlik veya kendi kendine yeterli olma gibi gerekçelerle, dışı olan bağımlılıklarını azaltmak istemeleri, ithalatı daha ucuza mal olabilecek bazı malları ölkede içerisinde üretmeyi tercih etmeleri halinde, ekonomik olmayan amaçlarla da olabilmektedir⁹⁵. Nitekim, temelde piyasa mekanizmasına müdahale niteliğinde olan ve kaynaklar belli bir kesime (belli sektör, yöre ve firma grubu) yönlendirildiğinden —teşvik edilen bölge veya sektörler ile teşvik edilmeyenler arasında— haksız rekabet yaratan bu kamu politikasını haklı hale getiren neden, sosyal amaçlar ve sağlanan dışsal faydalardır⁹⁶.

Yatırım teşvikleri, aynı zamanda, ekonominin uzun vadeli makro hedeflerine daha hızlı, kaliteli ve dengeli ulaşmasını, kaynakların en etkin şekilde kullanılmasını gözetmede kullanılan önemli bir araçtır⁹⁷. Teşvik tedbirleri, kalkınma ekonomisinin bir parçası olarak, kıt kaynakların en verimli kullanımını, tasarruf tedbirlerini, ihracat ve döviz gelirlerinin artırılmasını da

⁹² WYATT&DASHWOOD'S, a.g.m., Sf. 519

⁹³ AY, a.g.m., Sf. 176-184

⁹⁴ DPT, "**Devlet Yardımlarını Değerlendirme ÖİK Raporu**", Yayın No: 2681, Ankara, 2004, Sf. 7

⁹⁵ AYDOğUŞ, a.g.e., Sf. 4

⁹⁶ İLOğLU, "**Teşvik Politikalarının Yönlendirme Gücü**", Sf. 29-48

⁹⁷ Barbaros İNECİ, "**Devlet Yardımları**", Rekabet Kurumu Perşembe Konferansları, Mayıs 2000, Rekabet Kurumu, Ankara, 2000, Sf. 110

amaçlar⁹⁸. Kamu kaynaklarının ülke ekonomisi açısından önemli görülen alanlara ve uygun tedbirler aracılığıyla aktarılmasında, teşvik sistemi önemli bir işlev görmektedir⁹⁹.

Öte yandan, ülkelerin her geçen gün dışa daha açık hale gelmeleri ve küreselleşme eğilimlerinin yayılması, gümrük sınırlarının kalkması veya sınırlamaların en aza düşürülmesi sonucunu doğurmuştur¹⁰⁰. Bu sonuç para, sermaye ve mal hareketlerini daha akışkan duruma getirmiştir. Yurt içi tasarrufların yetersizliği durumunda, ülkelerin dış kaynaklara yönelmesi ve yabancı sermayenin yurt içine çekilebilmesi için çeşitli teşviklerin alınmasını zorunlu kılmaktadır¹⁰¹. Bu yüzden, teşvikler, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye çekilebilmesi açısından da önemli bir araç durumuna gelmiştir.

Keza, yatırım teşvikleri, ulusal sanayi işletmelerini artan uluslararası rekabete karşı korumakta ve onları uluslararası platformda rekabet edebilir hale getirmektedir¹⁰².

Teşvik sistemi, "kaynak dağılımını bozduğu ve gelir adaletsizliğine neden olduğu" şeklinde tartışmalara yol açsa da, yatırımlara hız kazandırılması için, böyle bir yönlendirme ve özendirme aracının gerekliliği açıktır.

Yatırım teşvikleri, özellikle sosyal devlet anlayışının gelişmesi ile çok önemli bir konuma gelmiştir. Gelişmiş ülke örnekleri incelendiğinde, kalkınmada ve sanayileşmede yatırım teşviklerinin kullanıldığı

⁹⁸ Serkan ACİNÖROĞLU, "Genel Olarak Vergi Teşviklerinin Ekonomi Üzerine Etkinliği", **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, Yıl: 1 Cilt: 1 Sayı: 2, Kış 2009 ISSN 1307-9832, Sf. 147-169

⁹⁹ T.C. Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, a.g.e., Sf. 3

¹⁰⁰ Bedri DİLİK ve Mustafa Sungur DURAN, "Türkiye'de Uygulanan KOBİ Teşvik Politikaları ve Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi", **Hazine Dergisi**, Ankara, Nisan 1998, Sf. 59-80

¹⁰¹ AY, a.g.m., Sf. 176-184

¹⁰² Mehmet PİKER, "Devlet Yardımları ve Pazar Bozulması Kavramı", **Rekabet Forumu**, Sayı: 26, 26 Eylül 2006, Sf. 15-16; http://rekabetderneği.org/rk_bulten/sayi26.doc; Erişim: 18.02.2011

görülmektedir¹⁰³⁻¹⁰⁴. Teşvikler, iktisadi bunalım dönemlerinde de ilk başvurulmuş iktisat politikası araçlarından birisidir. Devlet, böyle dönemlerde, öncelikle teşvikler yoluyla toplam arzı ve toplam istihdamı artırmaya çalışır.

Teşviklerin verilmiş amacı, ülkelerin gelişmişlik seviyesine göre farklılık arzedeabilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin teşvik uygulamalarına gerek duymalarında başlıca şu gerekçeler ileri sürülmektedir; ekonomik kalkınmanın sağlanması, geri kalmış bölgelerin kalkındırılması, uluslararası rekabet gücü kazanma, verimlilik artışı sağlanması, istihdam imkanlarının genişletilmesi, teknoloji transferi, ihracatın artırılması, sanayileşme ve yabancı sermayenin çekilmesi¹⁰⁵, sermaye birikimi açığının giderilmesi, sosyal fayda yaratan sektörlerin desteklenmesi¹⁰⁶ vb. amaçlar. Söz konusu ülkeler, hem yurt içi hem de yurt dışı girişimleri teşvik ederek, ekonomilerine canlılık kazandırmak amacıyla da, yatırım teşviklerine başvurumaktadırlar¹⁰⁷⁻¹⁰⁸.

Gelişmiş ülkelerde ise; rekabet gücünü korumak, teknolojik gelişmeyi sürdürmek, sermaye kaçışını engellemek, bölgesel dengesizlikleri gidermek, verimlilik artışı sağlamak, sorunlu sektörleri desteklemek, işsizliği azaltmak¹⁰⁹, ölçek ekonomilerine sahip sektörlerde piyasaya girişleri desteklemek, sosyal fayda yaratan sektörlerle yatırımı arttırmak ve ar-ge çalışmalarını özendirmek¹¹⁰ gibi amaçlar için yatırım teşvik uygulamalarına başvurulmaktadır¹¹¹. DTÖ tarafından yatırım teşviklerinin kapsamına yönelik

¹⁰³ Berna Balcı İZGİ, "Devlet Yardımları, Sektörel Yoğunlaşma ve Rekabet"; **Mevzuat Dergisi**, Yıl: 14, Sayı: 159, ISSN 1306-0767, Mart: 2011, <http://mevzuatdergisi.com/2011/03a/01.htm>; Erişim: 10.06.2011

¹⁰⁴ Asıl metinde "devlet yardımı" ibaresi kullanılmıştır.

¹⁰⁵ DURAN, "**Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları**", Sf. 8

¹⁰⁶ Aysegül MUTLU, "Bölgesel Kalkınma ve Türkiye'de Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Bazda Değerlendirilmesi", **Yaklaşım**, Yıl: 11, Sayı: 123, Mart 2003, Sf. 22 – 23

¹⁰⁷ UN, Incentives and Foreign Direct Investment, No: 30, 1996, Sf. 9

¹⁰⁸ Yatırım teşviklerinin gelişmekte olan ülkelerde uygulanma sebepleri hakkında, ayrıca **bkz.** Ahmet İNCEKARA, **Türkiye'de Teşvik Sistemi**, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1995/10, İstanbul, Sf. 9

¹⁰⁹ DURAN, a.g.e., Sf. 8

¹¹⁰ MUTLU, a.g.e., Sf. 22 – 23

¹¹¹ Ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre farklı amaçlarla yatırım teşvikleri verilmesi konusunda ayrıca bkz.; İsmail AYDOĞUŞ, Hüseyin SOYBALI, Ahmet BAYTOK; "Yunanistan ve Türkiye'de

olarak 2006 yılında gerçekleştirilen bir araştırmada, 21 gelişmiş ülkenin 2003 yılında yaklaşık 250 milyar dolarlık yatırım teşviki verdiğinin tahmin edildiği bildirilmektedir¹¹².

Sonuç itibariyle, çok çeşitli amaçlarla verilmekte olan yatırım teşviklerini, veriliş amaçlarına göre aşağıdaki biçimde tasnif etmek mümkündür (Tablo 1).

Tablo 1 - Yatırım Teşviklerinin Veriliş Sebepleri	
I.	İKTİSADİ AMAÇLARLA VERİLEN YATIRIM TEŞVİKLERİ
1.	İktisadi büyümenin sağlanması,
2.	İktisadi durgunlukla mücadele,
3.	Dış ödemeler dengesinin iyileştirilmesi (ihracatın artırılması, yabancı sermaye celbi),
4.	Ekonomide istikrarın sağlanması,
II.	YAPISAL DÖNÜŞÜM SAĞLANMASINA YÖNELİK YATIRIM TEŞVİKLERİ
1.	Ar-Ge yatırımlarının desteklenmesi,
2.	Kaliteli mal ve hizmet üretiminin desteklenmesi,
3.	Nitelikli eleman istihdamının desteklenmesi,
4.	Verimliliğin artırılması,
5.	Ülke ekonomisinin ve yerli firmaların uluslararası rekabet gücünün artırılması,
6.	Çevrenin korunmasına ilişkin yatırımların teşviki,
7.	KOBİ'lerin güçlendirilmesi (KOBİ Teşvikleri),
8.	Kurtarma ve yeniden yapılandırma (Bilhassa ulusal ve uluslararası ekonomik krizlerin başgösterdiği dönemlerde),
9.	Teknolojik gelişmenin sağlanması / hızlandırılması,
III.	SOSYAL AMAÇLI YATIRIM TEŞVİKLERİ
1.	İstihdamın artırılması,
2.	Bölgesel dengesizliklerin giderilmesi,
3.	Gelir dağılımının iyileştirilmesi,
4.	Doğal afetlerden kaynaklanan zararların telafisi,
5.	Yarı kamusal nitelikli mal ve hizmet üretiminin özel işletmeler yoluyla yapılmasının sağlanması,

Kaynak: Tablo, bu bölümde yatırım teşviklerinin veriliş sebepleri konusunda yararlanılan kaynaklara dayanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

III. YATIRIM TEŞVİKLERİNİN TÜRLERİ

Yatırım teşviklerinin diğer kamusal politikalardan farkı ya da avantajı, ekonomiye doğrudan enjekte edilebilmesi ve bu nedenle uygulamaların etkisinin daha kısa sürede ortaya çıkabilmesidir. Hızlı tepki alma imkanı, uygulamaların oldukça geniş bir alanda kullanılmasını sağlamaktadır¹¹³. Bu yüzden, ülkeler ve işletmeler arasındaki rekabetin küresel ölçekte cereyan ettiği, bilişim-iletişim, teknoloji-tasarım, ulaştırma vb. konularında sağlanan muazzam gelişmelerin de yardımıyla, tüketici ihtiyaç ve beğenilerinin süratle değiştiği; işsizlik-durgunluk ve dış ticaret açıkları gibi ciddi makro ekonomik sorunların uzunca bir zamandır gündemdeki yerini koruduğu günümüzde, faydaları ve mahzurları konusunda sürüp giden teorik tartışmalara rağmen, pek çok ülkenin yatırım teşvik uygulamalarına adeta cansimidi gibi sarıldığı ve özel sektöre, birçok farklı yöntem ve araçlarla çeşitli teşvikler ve destekler sundukları, görülmektedir. Aşağıda, sözkonusu yöntem ve araçlara kısaca değinilmiştir.

A. Veriliş Usullerine Göre Yatırım Teşvikleri

Veriliş usullerine göre yatırım teşvikleri; aynı teşvikler, nakdi teşvikler, vergilerle ilgili teşvikler, devlet kefaleti ve garantisi şeklindeki teşvikler ile diğer teşvikler şeklinde sınıflandırılabilir.

1. Aynı Teşvikler

Bu tür teşvikler; devletin karşılıksız veya düşük fiyat uyarlaması şeklinde yapmış olduğu teşviklerdir. Devletin özel kişi veya kurumlara bedava veya çok düşük bir fiyatla kamu arazilerini tahsis etmesi, tarım kesiminde faaliyet gösteren kişi ve kuruluşlara tohum, gübre ve zirai mücadele ilaçlarının bedelsiz veya çok düşük bir fiyat karşılığında verilmesi, aynı yardımlara örnek gösterilebilir¹¹⁴.

¹¹³ İsmail ÇİLOĞLU, "Teşvik Politikalarının Yönlendirme Gücü", Sf. 29-48

¹¹⁴ AYDOĞUŞ, "Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Devlet Yardımları", Sf. 7

a) Arsa ve Arazi Tahsisi

Hazine arazilerinin, yatırımcılara, teşvik amacıyla bedelsiz olarak tahsis edilmesi, sık karşılaşılan aynı teşvik uygulamalarından birisidir. Bu tür teşvikler, bilhassa arsa – arazi ve bina maliyetlerinin nispeten yüksek olduğu büyük kentlerde daha da büyük önem taşımaktadırlar¹¹⁵.

b) Bina Temini

Kamuya ait bina, depo, antrepo vb. kapalı mekanların, teşvik amacıyla yatırımcılara bedelsiz olarak temelli devredilmesi (mülkiyet devri) yahut da kullanım hakkının yatırımın ekonomik ömrü ile mütenasip bir süre için bedelsiz olarak tahsis edilmesi, söz konusu olabilmektedir. Bu tür uygulamalar da, aynı teşvikler içinde mütalaa edilmektedir.

2. Nakdi Teşvikler

Belirli bir işletme veya işletme grubuna bütçeden sağlanan parasal yardımlardır. Bu yardımlar; hibeler, primler, devletin işletme özsermayesine hisse senedi yoluyla katılımı ve tarım sektöründeki destekleme alımları¹¹⁶ ile uygun koşullu krediler şeklinde olabilmektedir. Nakdi teşvikler, dünyada en çok uygulama alanı bulan yatırım teşvik araçlarından biridir.

Nakdi teşviklerin verilişleri; belirli bir üretim dalına, işletme şekline, ölçeğine, mali durumuna veya kuruluş yerine sahip olmak gibi genel kriterlere bağlanmıştır¹¹⁷.

¹¹⁵ Recep ÇOLAK, "Hazine Taşınmazlarının Organize Sanayi Bölgeleri Ve Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde Teşvik Unsuru Olarak Kullanılması", **Uzmanlık Tezi**, T.C. Maliye Bakanlığı Milli Emlak Genel Müdürlüğü, Kasım-2007, Ankara, Sf. 9, <http://www.milliemlak.gov.tr/documents/10326/21622/tez77.zip?version=1.0>; Erişim: 10.11.2011

¹¹⁶ Arif ESİN, **Uluslararası Değişken Sosyo-Ekonomik Konjonktürlerde Bir Müdahale Biçimi: Devlet Yardımları-Avrupa Topluluğu Örneği**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No: 76, İstanbul, 1989, Sf. 19

¹¹⁷ Barbaros İNECİ, **"Avrupa Topluluğu ve Türkiye'de Sübvansiyonlar"**, İSO ve Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1993, Sf. 10.

a) Karşılıksız Nakdi Teşvikler (Hibeler, Primler)

Karşılıksız nakdi yardımlar, devletin hiçbir karşılık beklemeeksizin yapmış olduğu para yardımlarıdır. Bu yardımlar, doğrudan "hibe" veya "prim" şeklinde olabilir¹¹⁸.

Hibe, geri ödemesi veya herhangi bir karşılığı olmayan nakit teşviklerdir. Herhangi bir karşılığının veya geri ödemesinin olmaması ve nakit verilmesi gibi özellikleriyle, yatırımcılar açısından ciddi bir destek unsuru olarak görölmektedir¹¹⁹.

Primler, aslında hibelerin bir türüdür. Yararlanmak için, belirli şartların sağlanması gereklidir. Örneğin, belirli sayıda istihdam yaratmak, satışların ya da vergiye tabi karın belirli bir yüzdesini ar-ge harcamalarına tahsis etmek gibi.

b) Uygun Koşullu Krediler (Düşük Faiz, Uzun Vade)

En önemli nakdi teşvik araçlarından birisi olan uygun koşullu krediler; devlet tarafından yatırımcılara, piyasada cari olan faiz hadlerinin altında bir oranda ve/veya daha uzun vade ile sağlanan kredilerdir.

3. Vergi Teşvikleri

Yatırımları uyarmak için kullanılan en yaygın yöntemlerden biri de vergisel teşviklerdir. Vergi teşvikleri; devletin, kalkınma için ihtiyaç duyulan yatırımları artırmak ve özel girişimin üretim gücünü, ülkenin ihtiyaç duyduğu alanlara ve sektörlere yönlendirebilmek amacıyla yatırımın maliyetini düşüren ve karlılığı artıran müdahalelerini ifade etmektedir¹²⁰. Vergisel teşvikleri, vergi kanunlarında değişiklik yapmak suretiyle, bazı ekonomik unsurlara ya da

¹¹⁸ AYDOĞUŞ, "Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Devlet Yardımları", Sf. 8

¹¹⁹ DURAN, "Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları", Sf. 31

¹²⁰ Mine Nur BOZDOĞAN, "Bölgesel Kalkınmanın Sağlanmasına Yönelik Vergi Özendirme Önlemlerinin Türkiye Açısından İncelenmesi ve Etkinliğinin Analizi", TOBB Yayını, No. 57, ISBN 978-9944-60-247-1, Afşaroğlu Matbaası, Ankara, 2008, Sf. 23-24

faaliyet alanlarına vergisel kolaylıklar ve ayrıcalıklar sağlamak şeklinde tanımlamak da mümkündür¹²¹.

Vergi teşvikleri genelde ekonomik, mali, siyasi, sosyal ve idari amaçlara yönelik verilmektedir. Teşviklerin verilmesine neden teşkil eden ekonomik amaçlar; "tasarrufları ve yatırım hacmini arttırmak, yatırımları belirli alanlara ve bölgelere yöneltmek, vergilerin ekonomik kararlar üzerine yarattığı olumsuz etkileri gidermek, ekonomik istikrarı sağlamak ve enflasyonist etkileri gidermek, istihdamı teşvik etmek, ihracatı, döviz kazandırıcı işlemleri ve uluslararası rekabet gücünü artırmak, yeni kurulan sanayileri korumak ve dışsalıklar"¹²² olarak sayılabilir.

Devlet, vergi teşvikleri ile, görece geri durumda bulunan bölgelerde belirli gelişme merkezlerinin oluşturulmasını sağlayabileceği gibi; ileriye-geriye bağlantıları yüksek olan endüstri dallarının lider sektör olmasını sağlayarak da kalkınmayı etkileyebilmektedir¹²³.

Devlet, bu amaçlara ulaşmak için, belirli işletmeleri, çeşitli kıstasları (ürettikleri malın cinsi, faaliyette bulundukları sektör, işletme şekli, işletmenin ölçeği vb.) gözönünde bulundurmak suretiyle, ödemekle yükümlü oldukları vergilerle ilgili çeşitli kolaylıklar sağlayarak veya muaf tutarak, destekleyebilir¹²⁴.

Vergisel teşvikler; yatırım indirimi, hızlandırılmış amortisman, vergi tatili, vergi erteleme, vergi indirimi, vergi, resim ve harç istisnası ve muafiyeti, vergi iadesi vb. şekillerde uygulanabilmektedir¹²⁵.

Goss ve Pihillps, ekonomik kalkınmanın canlandırılmasında özellikle vergi teşviklerinin önemini birçok uygulamada ortaya konulduğu,

¹²¹ Emrah AKIN, "Çokuluslu Şirketler, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Vergisel Teşvik", **Yaklaşım Dergisi**, Yıl: 13, Sayı: 148, Nisan 2005, Sf. 65-72

¹²² Filiz GİRAY, "Vergi Teşvik Sistemi", Ezgi Kitabevi, Bursa, 1. Baskı, 2008, Sf. 35-52

¹²³ BOZDOĞAN, a.g.e., Sf. 25

¹²⁴ AYDOĞUŞ, "Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Devlet Yardımları", Sf. 9

¹²⁵ BOZDOĞAN, a.g.e., Sf. 24

görüştünderler¹²⁶. Kokko'da, gelişmekte olan ülkelerde genellikle vergisel teşviklerin uygulandığını, belirtmektedir¹²⁷. Meksika'da yapılan bir araştırmada, kurumlar vergisinde yapılan indirim yolu ile teşvik sağlanmasının, yatırımlar üzerinde diğer teşviklere göre daha fazla uyarıcı olduğu, görülmüştür¹²⁸.

Gülmez ve arkadaşlarına göre, KOBİ kredileri ve az gelişmiş bölgelerde yarım kalmış yatırımlara yönelik krediler dışında, teşvik tedbirleri asıl olarak vergisel nitelikte olmaktadır¹²⁹. UNCTAD tarafından 1996 yılında yaptırılan bir araştırmanın sonuçları, bu görüşü teyit eder niteliktedir. Nitekim, sözkonusu araştırmaya göre, en çok kullanılan teşvik aracı, vergi muafiyetleridir (Tablo 2). 1996 yılı verilerine göre, 103 ülkeden 67'sinde yatırımcının yaptığı yatırımın tamamı ya da belirli bir oranı vergiden muaf tutulmaktadır. En sık karşılaşılan ikinci yöntem ise, 63 ülkede uygulanmakta olan ithalat vergisi muafiyetidir. Üçüncü sırada ise gümrük vergisi iadesi olup, bunu hızlandırılmış amortisman izlemektedir. En az kullanılan yöntem ise, yatırım indirimidir¹³⁰.

Tablo 2 - Dünyada Temel Vergisel Teşvik Türlerinin Bölgeler İtibariyle Dağılımı							
	BÖLGELER						
	Afrika	Asya	Latin Amerika ve Karayipler	Merkezi ve Doğu Avrupa	Batı Avrupa	Diğer Ülkeler	TOPLAM
	(23)	(17)	(12)	(25)	(20)	(6)	(103)
Temel Teşvik Türleri							
Vergi Muafiyetleri	16	13	8	19	7	4	67
Hızlandırılmış Amortisman	12	8	6	6	10	5	47
Yatırım İndirimi	4	5	9	3	5	0	26

¹²⁶ E.P. GOSS and Joseph M. PİHILLPS, "The Impact Of Tax Incentives: Do Initial Economic Conditions Matter?" Growth And Change, Vol: 32, Spring, 2001, Pp. 236

¹²⁷ Ari KOKKO, "Globalization and FDI Incentives", UN, 1997, Pp. 15 (Nakleden: Yeliz SARIÖZ, "Türkiye'de 1990 Sonrası Uygulanan Yatırım Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniv. SBE, Ankara, 2006, Sf. 39)

¹²⁸ Andrew FELTENSTEIN and Anwar SHAH, **General Equilibrium, Effects Of Investment Incentives In Mexico**, Journal of Development Economics, No: 46, USA, 1993, Pp. 268

¹²⁹ Mustafa GÜLMEZ & İlkay NOYAN YALMAN, "Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Sivas İli Örneği", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 2, 2010, Sf. 235-257

¹³⁰ Alper KARAKURT, "Küresel Kriz Ortamında Yatırım Teşvikleri", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 65, Sayı 2, Ankara, 2010, Sf. 143-165

Gümrük Muafiyeti	15	13	11	13	7	4	63
Gümrük Vergisi İadesi	10	8	10	12	6	3	49
TOPLAM	57	47	44	53	35	16	252

Kaynak: Alper KARAKURT ; “Küresel Kriz Ortamında Yatırım Teşvikleri”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 65, Sayı 2, Ankara, 2010, Sf. 143–165 (UNCTAD, 1996'dan naklen)

Şu kadar ki, vergi teşviklerinin etkin olarak uygulanabilmesinin en önemli şartlarından birisi, kayıtdışı ekonominin makul seviyelerde olmasıdır. Kayıtdışı ekonominin yüksek oranlara ulaştığı bir ekonomide mükellefler zaten vergi yükümlülüklerini layıkıyla yerine getirmiyor olacaklarından, vergi yoluyla kendilerine sağlanan teşviklerin de bir anlamı olmayacaktır.

Keza, devletin, vergi teşvikleri uygulaması ile katlandığı bir maliyet sözkonusudur. Bu sebeple, teşviklerin kullanılması neticesinde belirlenen amaçların hangi ölçüde gerçekleştiği önem taşımaktadır. Etkinliğin sağlanamaması durumunda, başka bir anlatımla, vergi teşvikleri ile amaçlanan hedeflere ulaşılamadığı takdirde, gelir dağılımının bozulması ve kaynak israfına yol açılması gibi pek çok sosyal ve ekonomik sorunla karşılaşılması mümkündür. Nitekim, OECD tarafından yapılan bir araştırma, bağışlanan vergi gelirlerinin, arzulanan yatırımlardaki artıştan daha fazla olduğunu göstermektedir¹³¹. Araştırmada, bunun nedeninin "teşviklerle sadece ilave (marjinal) yatırımların hedeflenmemesi ve teşviklerin her halükarda yapılabilecek yatırımlara da aktarılması olduğu" ifade edilmekte ve hükümet açısından bu durumun bir israf olduğu, hedeflenen alanlarda herhangi bir artışın gerçekleşmeyeceği belirtilmektedir.

4. Garanti ve Kefaletler

Yatırımları özendirici nitelikteki önem taşıyan teşvik uygulamalarından birisi de garanti ve kefalet uygulamalarıdır. Yaygın olarak kullanılan üç türü bulunmaktadır.

¹³¹ OECD, “Taxation and Foreign Direct Investment: The Experience of The Economies In Transition”, Paris, 1995, Sf. 30

a) Kredi Garantileri

Bu tür yardımlar, devletin belirli sektörlerde veya üretim dallarında faaliyet gösteren işletmelere açtıkları kredilerin geri ödenmesi konusunda mali kuruluşlara garanti vermesidir¹³². Devlet kefaleti ise, bu kredinin geri ödenmemesi durumunda, kefalet gereği, borcu devletin ödemeyi üstlenmesidir¹³³.

Herhangi bir sebeple iktisadi ve/veya siyasi istikrarın bozulduğu dönemlerde, bilhassa da KOBİ niteliğindeki işletmeler, yapacakları yatırımlar için mali kuruluşlardan borçlanmakta güçlük çektiklerinden, bu tür teşviklere ihtiyaç duymaktadır.

b) Yüksek Ticari Risk Taşıyan Projelere Kamu Kaynaklı Risk Sermayesi Katılımı

Yüksek risk taşıyan bazı projelerde, devletler, ilgili kuruluşları vasıtasıyla sözkonusu projeye "risk sermayesi" ortaklığı şeklinde hissedar olmak suretiyle de destek verebilmektedirler.

c) Ekonomik ve Ticari Riskleri Kapsayan Ayrıcalıklı Kamu Sigortası

Devletlerin, ülke için stratejik önemi haiz olmakla birlikte, yüksek risk taşıyan ihraç pazarlarına yönelik üretim/satış yapacak yatırımcıları özendirmek ve risklere karşı korumak maksadıyla, zaman zaman başvurdukları teşvik uygulamalarından birisi de ihracat kredi sigortası vb. şeklindeki teşviklerdir.

¹³² AYDOĞUŞ, "Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Devlet Yardımları", Sf. 9

¹³³ Yunus Emre HEPER, Avrupa Birliği ve Türkiye'de Yatırımlarda Devlet Yardımları, Yüksek Lisans Tezi, YÖK Dökümantasyon Merkezi, Ankara, 1996, Sf. 20

5. Diğer Teşvikler

a) Altyapı Hazırlanması

Yatırımcıların yatırım kararlarını etkileyen önemli unsurların başında, yatırım yapılacak mahalde elektrik, su, kanalizasyon, haberleşme, ulaşım, organize sanayi bölgesi vb. altyapı hizmetlerinin durumu yer almaktadır. Yatırımcılar, umumiyetle altyapısı tam ve hazır olan bölgelerde yatırım yapma eğilimindedirler. Dolayısıyla, devletler, bu konuda eksiklikleri bulunan bölgelerde, bölgesel ve/veya sektörel kümelenme yaklaşımı ve/veya bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi gibi saiklerle, gerekli altyapı hizmetlerini tamamlamak suretiyle, bölgenin yatırımcılar açısından cazibesini artırmaya çalışmaktadırlar.

b) Ucuz Enerji Desteği

Enerji, özellikle sanayi işletmelerinin pek çoğu için, önemli bir maliyet unsurudur. Bu sebeple, pek çok devlet, yatırımları teşvik amacıyla, doğrudan veya dolaylı teşvik uygulamaları ile işletmelerin enerji maliyetlerini düşürmeye çalışmaktadırlar. Bu teşvikler bazen bütün sınai faaliyetleri kapsayacak şekilde uygulanabildiği gibi, zaman zaman da yalnızca teşvik edilmesinde yarar umulan sektörler bazında olabilmektedir. Sektör ayrımı yapılmadan verilen enerji teşvikleri, kaynak dağılımı konusunda çok fazla etkide bulunmazken, sektör ayrımı yapılması durumunda, kaynakların dağılımı ve etkinliği konusunda enerji teşvikleri kaydadeğer ölçüde yönlendirici olabilmektedir.

Enerji konusunda işletmelere sağlanan teşvikler, yalnızca maliyetlerle alakalı değildir. Çevre konusunda yaşanan sorunların giderek ağırlaşması, bu konuda daha duyarlı olunması gerektiği şeklinde bir bilincin de güçlenmesine yol açmaktadır. Bu sebeple, özellikle çevre bilincinin daha yüksek olduğu gelişmiş ülkelerde, hem daha temiz ve yenilenebilir (güneş, rüzgar, bitkisel kaynaklı vb.) enerji kaynakları konusunda yatırım yapılmasının; hem de halihazırda petrol, doğal gaz, kömür vb. "klasik" enerji kaynaklarına göre

daha pahalı ve temin edilmesi "riskli/istikrarsız" olan bu enerji türlerinin kullanımının yaygınlaşmasının sağlanması için, sözkonusu enerji türlerinin üretim ve tüketimi konusunda yatırımcılara/sanayi kuruluşlarına katkı-destek sağlanması yönündeki teşvik uygulamalarına başvurulmaktadır.

c) Yatırım Öncesi Hizmetler

Özellikle küçük ve orta boy işletmelerin (KOBİ) finansman kaynakları sınırlıdır. Bu işletmeler, yatırım projesi hazırlama ve yönetme, pazar araştırması yapma/yaptırma, üretim prosesleri kurma ve geliştirme, pazarlama tekniklerini uygulama, çalışanlarına eğitim verme, know-how ve kalite kontrol tekniklerini edinme ve bunları geliştirme gibi konularda pek çok imkansızlıkla karşı karşıya bulunmaktadırlar. Buna karşılık, istihdam yaratma, iktisadi krizlere karşı daha mukavim olma, gelirin toplum kesimleri arasında dengeli dağılımını sağlama gibi konulardaki yararları tartışılmaz olan KOBİ'lerin güçlendirilmesi, hayati önem taşımaktadır.

Nitekim, yukarıda bahsedilen gerçekten hareketle, Avrupa Birliği (AB), Lizbon süreci çerçevesinde, AB ülkelerinde girişimciliğin geliştirilmesini öncelikli hedefleri arasına almış bulunmaktadır¹³⁴.

d) Destekleme Alımları

Devlet, bazı üretim dallarında, üreticiyi teşvik etmek için, piyasada fiyatların aşağıya düşmesini önlemek amacıyla destekleme alımlarına gidebilir. Destekleme alımları, bir yerde gerçek piyasa fiyatının üzerindeki bir fiyattan malın devlet tarafından satın alınarak üreticinin desteklenmesine yöneliktir¹³⁵.

¹³⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Nazlı Hezar TANRISEVER, "Avrupa Birliğinde Girişimciliğin Teşvik Edilmesi İçin İzlenen Politikalar ve Türkiye'deki Politikaların Avrupa Birliği Uygulamalarına Uyum", **Uzmanlık Tezi**, Ankara, Mayıs-2004

¹³⁵ AYDOĞUŞ, a.g.e., Sf. 9

e) Garanti Fiyatları Uygulaması

Garanti fiyatları ile yapılan yardımlarda, devletin belirli bir üretim dalında üretimi desteklemek amacıyla, "üreticinin piyasada malını satamaması halinde, belirli bir fiyattan bu malların satın alınacağını" önceden garanti etmesi, şeklinde uygulanmaktadır¹³⁶.

f) Tercihli Devlet Alımları

Tercihli devlet alımları, kamu kurumlarının ihtiyacı olan mal ve hizmet alımlarında, yerli firmaların tercih edilmesidir. Bu sebeple, devletin bu uygulaması, yabancı firmaların yerel piyasaya girişini engelleyen bir düzenlemedir¹³⁷.

Tercihli devlet alımları uluslararası ticarete rekabeti bozan bir uygulama olarak değerlendirildiğinden, DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) Antlaşması ile, üye ülkelerin, belirli bir meblağın üzerindeki devlet alımlarında yerli ve yabancı firmalar arasında ayrımcılık yapmaları yasaklanmıştır¹³⁸.

g) Çalışanların Sigorta Primlerinin Karşılanması

Özellikle istihdam artırıcı yatırımları teşvik etmek, durgunluk dönemlerinde ise, işletmelerin mevcut işgücünü muhafaza ederek üretim yapmalarını teşvik etmek amacıyla, ülke genelinde ya da bazı bölgelerde çalışanların sigorta primlerinin kısmen ya da tamamen devlet tarafından karşılanması, şeklinde uygulanmaktadır.

B. Kapsamına Göre Yatırım Teşvikleri

Ülke ekonomilerinin dengeli bir şekilde kalkınmalarının mümkün olmadığı tezini savunan bazı iktisatçılara göre, ülkede var olan coğrafi, iklimsel,

¹³⁶ AYDOĞUŞ, a.g.e., Sf. 9

¹³⁷ Neil VOUSDEN, "The Economics of Trade Protection", New York, Cambridge University Press, 1995, Pp. 47

¹³⁸ Arie REICH, "The New GATT Agreement on Government Procurement: The Pitfalls of Plurilateralism and Strict Reciprocity", Journal of World Trade, Vol. 31, No. 2, April 1997, Pp. 128

demografik, yapısal vb. farklılıkların ortadan kaldırılması veya en aza indirilmesi amacıyla, belli bölge veya sektörler desteklenmelidir¹³⁹.

1. Genel Teşvikler

Genel teşvikler, ekonominin genelini kapsayan ve sektör ayrımı yapmaksızın her sektör için aynı oranlarda uygulanan teşviklerdir (gümrük vergisi muafiyeti veya KDV istisnası vb.).

2. Sektörel Teşvikler

Sektörel teşviklerin amacı, katma değeri yüksek olan ileri, uygun ve çevre kirliliği yaratmayan teknolojileri kullanmaktır¹⁴⁰. Sektörlere/alt sektörler verilen öncelik, yatırımın yapılacağı bölge, işletme büyüklüğü, kullanılan teknoloji, araştırma yönlü faaliyetler, kullanılan ara malı veya hammaddeye göre getirilen kıstaslar göz önünde bulundurularak vergileme tercihleri yapılır. Burada hedeflenen, ya yatırım mallarının fiyatlarının uygun bir şekilde yönelişini sağlamak ya da özellikle gelir üzerinden alınan vergilerde farklı oranlar uygulama, istisna ve muafiyetleri kullanma gibi temel yöntemlerle mali karlılık farklılaştırmasını kullanmadır¹⁴¹.

3. Bölgesel Teşvikler

Bölgesel teşviklerin amacı, seçilen bölgeye yeni yatırımların çekilmesidir¹⁴². Dengeli kalkınma, bölgesel ve sektörel öncelikleri dikkate alarak, belli alt bölge veya sektörler lehine öncelikler tanıyarak, bunların kalkınmada öncü sektör veya bölgeler olarak rol üstlenmesi esasına dayanır¹⁴³.

¹³⁹ AY, a.g.m., Sf. 176-184

¹⁴⁰ Mustafa Sungur DURAN; “Kalkınma Stratejileri ve Teşvik Politikalarının Değerlendirilmesi”, **Hazine Dergisi**, Ocak 1997, Sf. 38-39

¹⁴¹ DPT, **Vergi**, Yayın No: 2454-OİK:510, Ankara, 1996, Sf. 93

¹⁴² ÇİLOĞLU, “**Teşvik Politikalarının Yönlendirme Gücü**”, Sf. 29-48

¹⁴³ DURAN, a.g.m., Sf. 38

C. Veriliş Aşamalarına Göre Teşvikler

1. Yatırım ncesi Teşvikler

Yatırım projesinin ilk aşamasında yatırımcıların cesaretlendirilmesi ve doğru yatırım kararlarının alınmasını sağlamaya dönük aynı, nakdi veya teknik yardımlardır¹⁴⁴.

Yatırım ncesi yardımlar genellikle proje ve fizibilite yapmada yeterli bilgi ve tecrübesi olmayan küçük yerli yatırımcılar üzerinde odaklanmaktadır. Zira, özellikle küçük yatırımcılar projenin seçilmesi, fizibilite çalışması ve projenin yürütülmesinin her aşamasında profesyonel düzeyde yardıma ihtiyaç duymaktadırlar¹⁴⁵.

2. Yatırım Dönemi Teşvikleri

Yatırım teşviklerinin en çok kullanılan şeklidir. Amaçlanan hedeflere (İktisadi büyümenin sağlanması, istihdamın artırılması, bölgesel dengesizliklerin giderilmesi, ihracatın artırılması vb.) ulaşmak için yeni yatırım yapılması veya mevcut tesislerin yenilenmesi ya da geliştirilmesi gayesiyle verilen aynı, nakdi, dolaylı, dolaysız bütün yatırım teşviklerini kapsar.

3. İşletme Dönemi Teşvikleri

İktisadi durgunluk, teknolojik yetersizlik, rekabet gücünün azalması, verimsizlik vb. sebeplerle faaliyetlerini idame ettirmekte zorlanan ya da faaliyetlerini tatil etme durumuna düşen tesislerin yaşamalarını, gelişmelerini ve zor durumu düşmelerine yol açan sorunları izale edebilmelerini sağlayabilmek için verilen yatırım teşvikleri, bu guruba girmektedir.

¹⁴⁴ DURAN, "Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları", Sf. 24

¹⁴⁵ DURAN; "Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları", Sf. 24

IV. YATIRIM TEŞVİKLERİNİN ETKİLERİ

Teşviklerin ana amacı; yatırımların maliyetlerini düşürmek, finansman ihtiyacını hafifletmek, kolaylıklar sağlamak, karlılığı artırmak, özel sektör yatırımlarını belirli sektörlere ve yörelere kaydırmaktır¹⁴⁶.

Devlet, yatırım teşvikleri aracılığıyla ekonomik anlamda çok önemli bir fonksiyon ifa ederken, aynı zamanda piyasaların işleyişine müdahale etmektedir¹⁴⁷. Ekonomiye doğrudan müdahale edildiği için de, yatırım teşviklerinin etkileri kısa zamanda görülebilmektedir¹⁴⁸. Bu nedenle, yatırım teşviklerinin bir politika aracı olarak kullanılması durumunda, ekonomi üzerinde pek çok etkisinin olması muhtemeldir¹⁴⁹.

Bir teşvik politikasının başarısını belirleyen önemli özelliklerden birisi, etkinliktir. Etkinlik, sistemin hedeflenen alanlara istenilen oranda yatırımı kanallı etme gücüne sahip olmasıdır¹⁵⁰. Başka bir anlatımla etkinlik, yapılan işlem ve eylemlerin amaca uygun olup olmadığını, yani işlem ve eylemin başarısını açıklamaya çalışan bir kavramdır¹⁵¹.

Teşviklerin etkinliğini belirlemede başvurulı iki önemli kıstastı birisi fayda-maliyet analizidir. Bunun anlamı, teşviklerin toplam maliyetinin toplam faydalarını aşmaması gerekliliğidir. İkinci kıstas ise, amaçları gerçekleştirecek etkili uygulamaların varlığıdır¹⁵². Ayrıca, teşvik sisteminde kullanılan araçların performansının ölçülmesi¹⁵³ ile teşviklerin hangi ortamlarda ve hangi üretim faktörleri için kullanıldığı da, etkinliğin belirlenmesi bakımından oldukça önemlidir.

¹⁴⁶ Erol ÇAMUR, "Türkiye'de Beşinci Beş Yıllık Plan Döneminde Sanayileşme ve İhracatı Teşvik İçin Sağlanan Kredi İmkanları ve Özel Sektör Tarafından Bu Amaç İle Kullanılan Krediler", **1990-1991 Hesap Uzmanları Kurulu Konferansları II**, Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı A.P.K.K.B. Yayını, 1991, Sf. 340

¹⁴⁷ KÖKSAL, a.g.e., Sf. 3-16

¹⁴⁸ AY, a.g.m., Sf. 176-184

¹⁴⁹ Norman WALZER & Poh C. P'NG, a.g.e., Sf. 13

¹⁵⁰ Mustafa DURAN; "Türkiye'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği", Araştırma ve İnceleme dizisi: 32, Hazine Müsteşarlığı, Ankara, 2002. Sf. 9.

¹⁵¹ ACİNÖROĞLU, a.g.m., Sf. 147-169

¹⁵² ACİNÖROĞLU, a.g.m., Sf. 147-169

¹⁵³ DURAN; "Türkiye'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği", Sf. 9.

Bir teşvik sistemi, seçilmiş endüstrinin kurulması, korunması ve piyasayla uyumu gibi değişik safhalarda etkili olabilir¹⁵⁴. Bu kapsamda, etkin ve verimli uygulanan teşvikler, sanayileşme yolunda önemli kilometre taşlarına ulaşmayı sağlarken, ekonominin temel sorunlarına da cevap verebilmektedir¹⁵⁵. Teşviklerin, ülke içindeki kaynak tahsisi kararlarını, gelir dağılımını ve harcamaların verimliliğini etkilediği de bir gerçektir¹⁵⁶.

Günümüze kadar, teşviklerin etkinliği birçok çalışmaya konu olmuş ve bu çalışmalarda çok çarpıcı sonuçlar elde edilmiştir. Bir kısım çalışmada, teşviklerin etkinliğinin çok önemli boyutlarda olduğu sonucuna ulaşılırken, gerçekleştirdikleri ampirik araştırmaların sonucunda "teşviklerin etkinliğinin yok denecek kadar az olduğu" yahut da "teşviklerin, ulaşılacak istenen amaçların aksine sonuçlara yol açtığı" bulgusuna ulaşan çok sayıda araştırmacı da mevcuttur.

Uygulamanın karşısında olanlarca, teşvik politikalarının; kaynak dağılımını bozduğu; toplumun bir kesiminin aleyhine sonuçlar doğurarak gelir adaletsizliğine yol açtığı¹⁵⁷; teşvikler sonucunda, ekonomik yapının esnekliğinin azaldığı; uluslararası entegrasyon sürecinden bakıldığında, rekabetçiliği etkileyerek uluslararası kaynak dağılımında bozulmaya neden olduğu¹⁵⁸, gibi eleştiriler ileri sürülmektedir. Teşviklerin gerekliliği, fayda ve maliyetleri iktisadi literatürde en çok tartışılan konular arasında yer aldığı¹⁵⁹ halde, teşviklerin göreceli avantaj ve dezavantajları açık bir şekilde ortaya konulabilmiş değildir¹⁶⁰.

Aşağıda, teşvik uygulamalarının etkileri çeşitli başlıklar altında incelenmiştir.

¹⁵⁴ GÜLMEZ ve YALMAN, a.g.m., Sf. 235-257,

¹⁵⁵ Ali YAVUZ, "Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Yatırım Teşviklerinin Rekabet Koşulları Altında Özel Kesim Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkisi; Ekonometrik Bir Analiz", **SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl 2010, Cilt. 15, Sayı. 1, Sf. 83-101

¹⁵⁶ KÜÇÜKER, a.g.m., Sf. 133

¹⁵⁷ MAZLUM, YÜCEL, TEKEOĞLU; a.g.e., Sf. 2

¹⁵⁸ KÜÇÜKER, a.g.m., Sf. 133

¹⁵⁹ UNCTAD, **World Investment Raport**, New York, 1994, Sf. 290

¹⁶⁰ UNCTAD, **"Tax Incentives and Foreign Direct Investment A Global Survey"**, ASIT Advisory Studies No: 16, UNCTAD/ITE/IPC/Misc. 3, Geneva, 2000, Sf. 11

A. İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkileri

Günümüzde, bütün ülkelerin ana hedeflerinden birisi, toplumun genel refah seviyesinin sağlanmasıdır. Refah düzeyinin sağlanması, bir ülkede ekonomik ve sosyal kalkınmaya bağlıdır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde, fert başına düşen milli hasılanın az olması, nüfusun büyük bir kısmının ya hiç ya da çok az tasarrufta bulunması, kredi mekanizmasının ilkölliği gibi ekonomik sorunlarla ve orta sınıfın yok denecek kadar az olması, eğitim düzeyinin düşük olması, teknik üretim kadrosunun yetersiz olması, yüksek doğum oranı gibi sosyal sorunlarla karşılaşmaktadır¹⁶¹.

Refah toplumuna ulaşabilmek içinse, öncelikle iktisadi büyümenin ve kalkınmanın sağlanması gereklidir. İktisadi büyüme, basit olarak, kişi başına gelir ya da Gayri Safi Milli Hasıla artışı şeklinde tanımlanmaktadır¹⁶². İktisadi kalkınma olgusunu ise, hızlı büyümenin bir uzantısı olarak, “uluslararası iş bölümünde daha yüksek bir konuma ulaşma ve yaşam kalitesinin yükselmesi” şeklinde tanımlayabiliriz¹⁶³.

İktisadi büyüme temelde iki şekilde anlaşılır. Birincisi, eksik istihdamdaki ekonominin bu durumdan çıkışı sırasında meydana gelen üretim artışları sonucunda ortaya çıkan kısa dönemli iş çevrimlerine (devresel dalgalanmalar) dayalı iktisadi büyümedir. İkincisi ise, tam istihdam veriyken, ekonomik yapıya yeni faktör girdilerinin ilave edilmesi ve/veya teknolojinin gelişmesi sonucunda ortaya çıkan orta ve uzun dönemli büyümedir¹⁶⁴. Şu halde, iktisadi büyüme denildiğinde, ilk akla gelmesi gereken hususlardan birisi, ülkenin üretim seviyesinin artmasını sağlayacak yeni yatırımların (yenileme, tevsî, modernizasyon) yapılmasıdır.

¹⁶¹ F. Vural SAVAS, “Kalkınma Ekonomisi”, AR Basım Yayın ve Dağıtım, İstanbul 1982, Sf. 15-16

¹⁶² Türkiye İktisat Kongresi Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu, “Büyüme Stratejileri”, Tartışma Metni 2003/5, Türkiye Ekonomi Kurumu (TEK), http://www.tek.org.tr/dosyalar/BS_Rapor.pdf, Aralık, 2003, Sf. 21; Erişim: 11.02.2012

¹⁶³ Türkiye İktisat Kongresi Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu, Sf. 21

¹⁶⁴ DPT, Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu Raporu, “Büyüme Stratejileri”, 2004 Türkiye İktisat Kongresi, Cilt 11, Çalışma Grubu Raporları - I, 2004, Sf. 8

Teşvik politikasının yatırım kararları üzerindeki etkinliği hem akademik çevrede, hem de politika yapıcıları ve uygulayıcılar arasında kabul gören temel bir olgudur¹⁶⁵. Bununla birlikte, teşviklerin yatırım kararları üzerindeki etkinliğine ilişkin görüşler çelişkilidir.

Balassa tarafından gerçekleştirilen Dünya Bankası'nca desteklenmiş bir çalışma sonucunda, teşvik tedbirleri ile kalkınma programlarının yakın ilişki içinde olduğu ileri sürülmüştür¹⁶⁶.

1980 sonrasında ABD'de işsizliğin artması üzerine istihdama yönelik teşviklerin artırılması sonucunda, istihdam artışı ile genel ekonomik gelişme arasındaki ilişkinin olumlu olduğu görülmüştür. Walzer ve P'NG'e göre, düşük faizli borç imkanı, genel iş ortamının istikrarı ve kamunun bazı hizmetleri üstlenmesi sonucunda, imalat sektörüne yönelik teşvik politikalarında pozitif etki ortaya çıkmıştır¹⁶⁷.

Geliştirilmiş Solow¹⁶⁸ modeline dayanarak elde edilen ampirik bulgulara göre, yatırım oranı (Yatırım/GSYİH) ile kişi başına düşen gelirin büyüme oranı arasında pozitif bir ilişki vardır. Söz konusu çalışmada yatırım oranının büyümeyi artış yönünde etkilediği belirtilmiştir¹⁶⁹⁻¹⁷⁰.

¹⁶⁵ ACİNÖROĞLU, a.g.m., Sf. 147-169

¹⁶⁶ Bela BALASSA, "Export Incentives And Export Performance In Developing Countries: A Comparative Analysis", Review Of World Economics, Number: 1, Vol: 114, March.1978 (Nakleden: Rıdvan KARLUK, "Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika", Beta Basım Yayın, 7. Bası, İstanbul, 2003, Sf. 194)

¹⁶⁷ WALZER ve C. P'NG, a.g.e., Sf. 13

¹⁶⁸ Solow modelinde, "Görelî yoksul ekonomilerin daha zengin ekonomilerden daha hızlı büyüyecekleri ve zamanla bu iki sınıfın kişi başına gelir düzeylerinin birbirine yakınlaşacağı" ileri sürülmektedir. Solow (1956) tarafından geliştirilen neoklasik büyüme modeline göre, başlangıçta görülen gelir farklarının zaman içerisinde kapanması ve tüm bölgelerin aynı gelir düzeyine ulaşması gerekmektedir. *Yakınsama* adı verilen bu süreç modelin doğası gereğidir. Eğer üretim faktörleri ve malların bölgeler arasındaki hareketlerinde hiçbir sınırlama ve engelleme yoksa, bölgeler arası yakınsama aniden ve hemen olmak durumundadır. Neoklasik modele göre, büyüme oranlarının başlangıçtaki gelir ile ilişkisinin birbirlerine ters oranda olması durumunda iller arasında yakınsama vardır, aynı yönde olduğu durumda ise aradaki fark daha da açılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Alpay FİLİZTEKİN, "Türkiye'de Bölgesel Farklar ve Politikalar", TÜSİAD Yayınları, Yayın No. TÜSİAD-T/2008-09/471, ISBN : 978-9944-405-44-7, Graphis Matbaa, Eylül 2008, İstanbul, Sf. 48; Robert M. SOLOW, "A Contribution to the Theory of Economic Growth." QJ.E. 70, February-1956, Sf. 65-94.

¹⁶⁹ DPT, Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu Raporu, Sf. 19-20,

Devlet yardımlarının kalkınmadaki rolünü 1982-2000 yılları arasında İrlanda'da uygulanan devlet yardımları/yatırım teşvikleri bağlamında araştıran Kayacıklı'ya göre, 1980'lerin başında "Batı Avrupa'nın Hasta Adamı" olan İrlanda'nın onbeş yıl gibi kısa bir sürede "Kelt Kaplanı" unvanını kazanması, yatırım ve yatırımcının desteklenmesinin ne kadar yararlı olduğunu göstermiştir¹⁷¹⁻¹⁷².

DPT tarafından, "büyüme stratejilerinin belirlenmesi" amacıyla oluşturulan bir çalışma gurubu tarafından hazırlanan tartışma metninde, "hızlı büyüme oranlarına ulaşılmasında yatırımların nicelik, nitelik, maliyet ve finansman açısından önem taşıdığı" belirtildikten sonra, yatırımların artırılabilmesi için gerekli olan hususlar arasında "çeşitli araç ve yöntemlerle kullandırılan yatırım teşviklerinin/devlet yardımlarının yeniden yapılandırılmasının gerekliliğine" dikkat çekilmiştir¹⁷³.

Aşağıda, teşvikler ile yatırım-iktisadi büyüme ilişkisi üzerine çeşitli araştırmacılar tarafından farklı tarihlerde yapılmış olan çok sayıda ampirik araştırmadan bazılarının sonuçları Tablo 3 de gösterilmiştir.

¹⁷⁰ Bu konuda ayrıca bkz.; **Türkiye İktisat Kongresi Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu, "Büyüme Stratejileri"**, Tartışma Metni 2003/5, **Türkiye Ekonomi Kurumu (TEK)**, http://www.tek.org.tr/dosyalar/BS_Rapor.pdf, Aralık, 2003, Sf. 19; Erişim: 11.02.2012

¹⁷¹ Tamer KAYACIKLI, **"Devlet Yardımlarının Kalkınmadaki Rolü: İrlanda Deneyimi (1982-2000)"**, İTO Yayınları, Yayın No. 2002-40, ISBN 975-512-666-X, Prive Grafik & Matbaacılık, İstanbul, 2002, s.y.

¹⁷² İrlanda mucizesinde de eleştirilen bazı hususlar vardır. Öncelikle bu gelişme A.B.D. kaynaklı sermaye ve şirketlere bağlıdır ve dünya ekonomisinin uzun süreli büyüme süreci içerisinde gerçekleşmiştir. Aslında, 1960'lı yıllarda İrlanda'nın yine A.B.D. kaynaklı sermaye ve dünyadaki uygun koşullara dayalı, bugün hatırlanmayan, başka bir mucizesi daha vardır. Bölgesel politikalar kadar, uygun dünya koşullarının ve ülkeye gelmeye hazır bir sermayenin bulunması oldukça önemlidir. Öte yandan sağlanan vergi indirimleri nedeni ile birçok çokuluslu şirket 'transfer fiyatlaması' yoluyla, başka ülkelerdeki üretimi İrlanda'da göstererek, ülkedeki verimliliği arttırmış gözükmektedir (A. E. MURPHY, **"The "Celtic Tiger": An Analysis of Ireland's Economic Growth Performance"**, European University Institute Robert Schuman Center for Advanced Studies Discussion Paper No.: 2000/16, Floransa). Son olarak, düşük ücretler ve sınırlı sosyal yardımlar nedeni ile gelir eşitsizliğinin arttığı da bilinmektedir. 2003 yılı itibari ile, sosyal transferler hesaba katıldıktan sonra bile, İrlanda'da nüfusun % 21'i yoksulluk riski ile karşı karşıyadır (P. KIRBY, **"Globalization, the Celtic Tiger and Social Outcomes: Is Ireland a Model or a Mirage"**, Globalizations, Cilt 1, 2004, Sf. 205-222), (Nakleden: **FİLİZTEKİN**, a.g.e., Sf. 48)

¹⁷³ DPT, Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu Raporu, Sf. 35-36

Tablo 3 - Teşviklerin Etkinliğini Ölçmeye Yönelik Ampirik Araştırmaların Bulguları

ARAŞTIRMACI / YIL	ELDE EDİLEN BULGULAR
*Guisinger (1985) ¹⁷⁴	Mali nitelikli teşviklerin yatırım kararında önemli olmadığı sonucuna ulaşmıştır.
*Hagaki (1979) ¹⁷⁵ , Root ve Ahmed (1978) ¹⁷⁶	OECD ülkeleri esas alınarak yapılan sözkonusu çalışmalarda, vergi teşviklerinin istatistiksel olarak önemli bir role sahip olmadığı anlaşılmıştır. Buna karşılık, daha sonraki tarihlerde yapılan çalışmalarda, kurum kazancı üzerinden alınan genel vergi oranının yatırım kararını etkileyen önemli bir faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
*Clark (1993) ¹⁷⁷ Auerbach ve Haset (1990) ¹⁷⁸	Amerika Birleşik Devletleri örneğinde yaptıkları çalışmalarda yatırımların vergi teşviklerine duyarlılığını zayıf bulmuşlardır.
*Inland Revenue (1987) ¹⁷⁹	Yatırım teşviklerinin toplam yatırımlara ek olarak yeni yatırımlara neden olabileceği, ancak teşvik nedeniyle yapılan ilave yatırım miktarının teşvikler nedeniyle katlanılan gelir kaybından daha az olduğu sonucuna ulaşmıştır
*Young (?) ¹⁸⁰	ABD’de yaptığı çalışmalarda, yukarıdaki bulguların tersine, teşviklerin, sonraki dönem yatırım kararlarını da etkilemek suretiyle, önemli bir etkiye sahip olduğunu ileri sürmüştür
*Lim (1983) ¹⁸¹	Lim, gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülke örnekleri üzerinde yaptığı çalışmalarda, yatırımlarla teşvikler arasında negatif ilişki bulmuştur
*Agarwal, Gubitz ve Nunnenkamp (1991) ¹⁸²	Gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülke örnekleri üzerinde yapılan çalışmalarda, vergi ve gümrük istisnalarının etkinliklerinin belirsiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
*Boskin (1987) ¹⁸³	Yatırımların gelişmekte olan ülkelere tahsis edilmesinde, vergi

¹⁷⁴ Stephen E. GUISENGER, **Investment Incentives and Performance Requirements**, Praeger, New York, 1985

¹⁷⁵ T. HAGAKI, “**The Theory of the Multinational Firm: An Analysis of the Effects of Government Policies**”, International Economic Review, June 1979.

¹⁷⁶ F. R. ROOT and A. A. AHMED, “**The Influence of Policy Instruments on Manufacturing Foreign Direct Investment in Developing Countries**”, Journal of International Business Studies, 1978.

¹⁷⁷ P. CLARK, “Tax Incentives and Equipment Investment”, **Brookings Paper on Economic Activity**, January 1993.

¹⁷⁸ A. AUERBACH and Kevin A. HASET, “Recent U.S. Investment Behavior And The Tax Reform Act Of 1986: A Disaggregate View”, **Carnegie Rochester Conference Series On Public Policy** 35, 1990.

¹⁷⁹ INLAND REVENUE, **Fiscal Incentives for R&D Spending: An International Survey**, Inland Revenue and HM Treasury, London, 1987

¹⁸⁰ Aktaran; Nigel A. CHALK, “**Tax Incentives in Tha Philipines: A Regional Perspective**”, IMF Working Paper, WP/01/181, 2001

¹⁸¹ D. LIM, “**Fiscal Incentives and Direct Foreign Investment in LCD’s**”, **Journal of Development Studies**, 19(2), 1983

¹⁸² Aktaran; Nigel A. CHALK, a.g.e.

	politikalarının önemli bir rol oynayabileceği sonucuna ulaşmıştır.
OECD (1995) ¹⁸⁴⁻¹⁸⁵⁻¹⁸⁶	OECD tarafından yapılan bir araştırma, bağışlanan vergi gelirlerinin arzulanan yatırımlardaki artıştan daha fazla olduğunu göstermektedir. Araştırmada bunun nedeninin, teşviklerle sadece ilave (marjinal) yatırımların hedeflenmemesi ve teşviklerin her halükarda yapılabilecek yatırımlara da aktarılması olduğu ifade edilmektedir. Bu yüzden, hükümet açısından bu durumun bir israf olduğu ve hedeflenen alanlarda herhangi bir artışın gerçekleşmeyeceği belirtilmektedir
**Morisset, (2001) ¹⁸⁷	Afrika ülkelerini kapsayan bir araştırmada, bazı Afrika ülkelerinin gelişmemiş bölgelerine yönelik cazip teşvikler sunulmasına rağmen çok az miktarda yatırımın bu bölgelere gitmesi, vergisel teşviklerin elverişli bir yatırım iklimi oluşturmada temel zayıflıkları bulunduğu işaret etmektedir
Shah, Toye (1978) ¹⁸⁸⁻¹⁸⁹	Shah ve Toye tarafından, 1978 yılında "teşvik edici vergi politikalarının etkinliği" ile ilgili olarak yirmi sekiz gelişmekte olan ülkede yapılan bir ampirik araştırma sonucunda elde edilen bulgular, vergi teşvik önlemlerinin etkinliğinin yok denebilecek düzeyde olduğunu, buna karşılık vergi gelirlerinde önemli bir erimeye yol açtığını, göstermektedir.
Berument, Güneymen ve Neyaptı (1999) ¹⁹⁰	Türkiye’de 1989.1-1999.1 döneminde yatırımlardaki salınımların büyüme sürecine etkileri araştırılmıştır. Yüksek salınımların, büyümeyi zayıflatıcı ve salınlı hale getirdiği sonucuna ulaşılmıştır.
Berber, Yamak ve Artan (2000) ¹⁹¹	AK tipi büyüme modelini birim kök testlerini kullanarak, Türkiye ekonomisinin 1968-1998 dönemi için sınıamışlardır. Bu çalışmanın sonucuna göre, Türkiye’de yapılan yatırımların,

¹⁸³ Michael J. BOSKIN, “Tax Policy and the International Location of Investment” in M. Feldstein (ed.) **Taxes and Capital Formation**, Chicago, University of Chicago Press, 1987

¹⁸⁴ OECD, “Taxation and Foreign Direct Investment: The Experience of The Economies in Transition”, Paris, 1995, Sf. 30

¹⁸⁵ DURAN, “Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları”, Sf. 51

¹⁸⁶ GİRAY, a.g.e., Sf. 79

¹⁸⁷ Jacques MORISSET and Neda PIRNIA, “How Tax Policy and Incentives Affect Foreign Direct Investment”, The World Bank and FIAS, 2001, Sf. 81

¹⁸⁸ S.M.S. SHAH and J.F. TOYE, "Fiscal Incentives for Firms in Some Developing Countries: Survey and Critique." In J. F.J. TOYE, ed., **Taxation and Economic Development**, London: Billing and Sons, 1978 (Nakil: İzzettin ÖNDER "Kaynak Dağılımı, Vergiler ve Teşvikler", Vergi Reformu, İstanbul, İFMC Yayını, 1993, Sf. 139)

¹⁸⁹ ÖNDER, a.g.e., Sf. 139

¹⁹⁰ M.H. BERUMENT, M. Ş. GÜNEYMEN, B. NEYAPTI; “Investment Volatility and Growth in Turkey” Bilkent Üniversitesi, İktisat Bölümü, Yayınlanmamış Çalışma, 1999, s.y. (Nakil: DPT, Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu Raporu, Sf. 24 (<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/tik2004/cilt11.pdf>); Erişim: 10.01.2011)

¹⁹¹ Metin BERBER, Rahmi YAMAK, Seyfettin ARTAN; “Türkiye’de Yakınlaşma Hipotezinin Bölgeler Bazında Geçerliliği Üzerine Ampirik Bir Çalışma: 1975-1997”, 9. Ulusal Bölge Bilimi ve Bölge Planlaması Kongresi, Trabzon, 2000

	AK modeli açısından, büyüme üzerinde bir etkisi bulunamamıştır.
** Anonymous (1997) ¹⁹²	Tayvan'da vergi teşvikleri üzerine yapılan bir araştırmada, endüstrileri geliştirmek için hükümet tarafından verilen vergisel teşviklerin pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır

Kaynak: Bu tablonun oluşturulmasında şu eserlerden yararlanılmıştır:

(*) Hasan AYKIN, "Uluslararası Ampirik Çalışmalar Işığında Vergi Teşviklerinin Etkinliği", Yaklaşım Dergisi, Sayı: 160, Nisan 2006, Sf. 45-50

(**) DURAN; "Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları", Sf. 50-53; Bu konuda, ayrıca bkz. ACİNÖROĞLU, a.g.e., Sf. 147-169

Ülkemizde, konu hakkında en son yapılan araştırmalardan birisi, Ay'a aittir. "Yatırım teşviklerinin sabit sermaye yatırımları üzerindeki etkisi"ni araştıran Ay'a göre, yatırımların daha cazip, maliyeti ve riski düşük olmasını sağlayan teşvik kurumu, birçok çevrelerce tartışılmasına rağmen, avantajları yadsınamaz bir konumdadır. Nitekim, Ay tarafından, 1980-2003 yılları arasındaki devreye ait verilerden hareketle yapılan analiz sonucunda, "yatırım teşviki uygulamalarının toplam sabit sermaye yatırımlarını artırdığı" ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgulara göre, yatırım teşviklerindeki % 1'lik bir artış, toplam sabit sermaye yatırımlarını % 1.04 arttırmaktadır¹⁹³.

Yatırım teşvikleri ile iktisadi büyüme ve kalkınma arasındaki ilişkileri inceleyen çok sayıda araştırmada farklı sonuçlara varılmış olması, sözkonusu ilişkinin mahiyet kazanmasında zamanlama, teşviklerin amaç-araç ve yöntemlerinin isabetli belirlenmesi, ulusal-uluslararası konjonktür, yönetimin uygulama becerisi, ilgili taraflar arasında ahenkli bir işbirliğinin temin edilmesi, araştırmacıların ideolojik tavırları ve beklentileri gibi pek çok saikle açıklanabilir. Fakat, şurası muhakkaktır ki, yatırımlardaki artış, iktisadi büyüme ve kalkınmanın en önemli muharriklerinden birisidir. Ve, yatırım teşviklerinin, başarısına etki eden faktörlerin olumlu olması (yatırım teşviklerine ilişkin amaç-araç ve yöntemlerinin isabetli belirlenmesi, alınan kararların dirayetle uygulanması vb.) kaydıyla, yatırımları artırıcı bir etkiye sahip olması beklenir.

¹⁹² ANONYMOUS, "Taiwan: Our Economy Has a Momenttum to Grow at More Than 6,2%", Business Taiwan Februar, 1997, Sf. 2

¹⁹³ AY, a.g.m., Sf. 176-184

B. İstihdam Düzeyi Üzerindeki Etkileri

Amaçları itibariyle, yatırım teşviklerinden en fazla beklentinin olduğu alanlardan bir diğeri de, istihdam düzeyi üzerinde olumlu etkide bulunmasıdır. Bu etkinin, genellikle olumlu olduğu konusunda, ilgili çevrelerde bir görüş birliği bulunduğunu söylemek mümkündür.

Üretim ve istihdam, dolayısıyla üretim ve işsizlik birbirleri ile sıkı sıkıya ilişkilidir. Nitekim, teşviklerin ekonomik kalkınmaya etkisini araştıran Bartık, teşviklerin, yüksek işsizlik ve düşük gelirin olduğu ortamlarda, maliyet etkinliği ve ilerlemeyi hızlandırmada etkili olduğu¹⁹⁴ sonucuna ulaşmıştır. Eğer fazla üretim gerekiyorsa, ya üretimde daha fazla işçi kullanılmalı, ya da mevcut işçiler daha fazla üretmelidir. Üretimde daha fazla işçi kullanılıyorsa, bu istihdam artışına; kişi başı üretimde artış sağlanıyorsa, bu da verimlikte artışa neden olur¹⁹⁵. Her iki durumda da devlet bu ilişki ağı içinde olmak ister. Ekonomi politikası olarak, verimlilik ve istihdamın teşvikler yolu ile artırılması amaçlanır¹⁹⁶.

Akan ve Aslan tarafından gerçekleştirilen Doğu Anadolu Bölgemizdeki yatırım teşvikleri ile istihdam arasındaki ilişkinin incelendiği "Türkiye’de Sektörel Yatırım Teşvik Belgeleri İle İstihdam Analizi: Doğu Anadolu Bölgesi Üzerine Bir Uygulama (1980-2006)" başlıklı çalışmada, "yatırımlar ile teşvikler arasında doğrusal bir ilişki olduğu, teşviklerin istihdamı arttırdığı" tespit edilmiştir¹⁹⁷.

Ülkemizde, 1980-2008 yılları arasındaki 29 yıllık dönemde verilen yatırım teşvikleri ile istihdam arasındaki ilişkiyi inceleyen Yavuz’a göre de; Türkiye’de yatırım teşvikleri ile istihdam politikaları örtüşmekte ve

¹⁹⁴ T. J. BARTIK, "The Effect Of State And Local Taxes On Economic Development: A Review Of Recent Research", Economic Development Quarterly, 6, Feb., 1992, Sf. 103

¹⁹⁵ Richart. G. LIPSEY vd., *İktisat 2*, Bilim Teknik Yayın Evi, Eskişehir, 1984, Sf. 8.

¹⁹⁶ YAVUZ, a.g.e., Sf. 83

¹⁹⁷ Yusuf AKAN, İbrahim ARSLAN; "Türkiye’de Sektörel Yatırım Teşvik Belgeleri İle İstihdam Analizi: Doğu Anadolu Bölgesi Üzerine Bir Uygulama (1980-2006)", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı: 2008/1(16), ISSN 1305-2837, Sf. 107-119; <http://www.calismatoplum.org/sayi16/sunum16.htm>; Erişim: 10.05.2011

etkileşmektedir¹⁹⁸. Araştırma sonuçlarının, "istihdam ve teşvik arasında anlamlı ve yüksek derecede pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koyduğunu" belirten Yavuz, "Türkiye'de, 1980 sonrası dönemde yatırım teşviklerinin büyük oranda istihdam yarattığı görülmektedir. Bu sonuç, teşviklerin politika karar vericileri için önemli bir istihdam politikası aracı olarak kullanıldığını göstermiştir." demektedir¹⁹⁹.

Küreselleşmenin hız kazandığı günümüzde, yatırım teşvikleri ile istihdam arasındaki olumlu ilişki, uluslararası yatırımların yönlendirilmesinde de etkili olmaktadır. Uluslararası pazarda rekabet halinde bulunan çokuluslu şirketler üretim maliyetlerini kısmak amacıyla faaliyetlerinin bir kısmını az gelişmiş ülkelere kaydırmakta ve bu ülkelerde istihdam yaratmaktadırlar. Uluslararası kuruluşlar da, az gelişmiş ülkelere, çok uluslu şirketlerin sağladığı istihdam artırıcı etkiden yararlanmaları için, politika önermektedir. Bu bağlamda, birçok ülkede doğrudan yabancı sermaye girişi —ara mamul ithalatında vergi imtiyazları, sübvansiyonlar, tarife tavizleri ve yerel altyapı temini vb. araç ve yöntemlerle— teşvik edilmektedir²⁰⁰.

C. Rekabet Koşulları Üzerindeki Etkileri

Ülkelerin teşvik araçlarından yararlanma sebeplerinden biri de, dış piyasalarda rekabet gücüne sahip olmaktır. Genellikle gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından birisi, sermaye yetersizliğidir. Mevcut sermayenin yatırımlara dönüştürülmesi ise, yatırımın başlangıcı ile üretimin elde edilmesi arasında geçen sürenin uzun olması sebebiyle, girişimciler açısından önemli bir risk olarak değerlendirilmektedir. Sermayenin marjinal etkinliğinin piyasa faiz hadlerinden düşük olması halinde, bu risk daha da artmaktadır. Bu durumda, girişimciler, piyasadan elde edeceği faiz getirisinden vazgeçerek, yatırım yapmakta tereddüt ederler. O yüzden ki, ülkelerin sanayilerini geliştirmek ve büyötmek amacıyla, yatırımların

¹⁹⁸ YAVUZ, a.g.e., Sf. 95

¹⁹⁹ YAVUZ, a.g.e., Sf. 95

²⁰⁰ Horst RAFF and Krihna SRINIVASAN; "Tax Incentives For Import- Substituting Foreign Investment: Does Signaling Play A Role?", Journal of Public Economics, No: 67, USA. 1998, Sf. 188

artırılmasında ve bu işletmelerin piyasalarda rekabet edebilir duruma getirilmesinde devlet yardımı (yatırım teşvik) araçlarının önemli bir yeri vardır²⁰¹.

Şu kadar ki, serbest piyasa ekonomisinde teşvik, rekabeti bozan bir etkiye sahip olabilir. Zira, teşvikler, ancak piyasanın yeterince başarılı olmadığı alanlarda rekabeti olumsuz etkilemeden yarar sağlamaktadır. Bu alanlar, Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ), Ar-Ge, eğitim, istihdam, geri kalmış bölgelerin gelişmesi, kadın ve özürlü istihdamı, doğal afet zararları, çevre koruma, enerji ile kültür ve sanat alanlarıdır²⁰².

Uluslararası ticarete konu olan mallarda, genellikle küçük ölçekli işletmelerin maliyetleri büyük ölçekli işletmelere göre daha yüksektir. Halbuki, bu işletmelerin, küresel rekabet ortamında varlıklarını devam ettirebilmeleri için büyük ölçekli yatırımlara yönelerek, maliyetlerini düşürmeleri, araştırma-geliştirme harcamaları yapmaları, teknolojiye faydalanarak uluslararası kalitede mal üretmeleri gerekmektedir. Bu da ancak, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, sözkonusu işletmelerin yatırım teşvikleriyle desteklenmesi ve/veya dış ticarete ithalata getirilen bir takım kısıtlayıcı tedbirlerle korunmaları ile mümkün olabilmektedir. Bu itibarla, sözkonusu işletmelerin, uluslararası piyasalarda rekabet edebilecek bir mali bünyeye, organizasyon yapısına ve teknolojik seviyeye sahip oluncaya kadar, uluslararası rekabet politikaları ile çelişmeyecek yöntemlerle devlet yardımlarından yararlandırılması, günümüzde bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nitekim, Avrupa Komisyonu'nun bir kararında, serbest rekabet koşulları altında işletmelerin katlanmak zorunda oldukları üretim maliyetlerindeki yüksekliğin, bu işletmelerin uluslararası rekabet karşısında

²⁰¹ AYDOĞUŞ, a.g.e., Sf. 11

²⁰² Şükrü ERDEM, “Devlet Yardımları: Avrupa Topluluğu Müktesebatı ve Türkiye’nin Uyumu”, Avrupa Birliği Müktesebatında Devlet Yardımları ve Türkiye’nin Uyumu, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Ülkeleri Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Antalya, 2004, Sf. 2

yaşama şanslarını yok ettiğine dikkat çekilmiştir²⁰³. Bu yüzden, ülkeler, sanayilerini, rekabet gücü kazanıncaya kadar desteklemek istemektedirler²⁰⁴.

Fakat, yatırım teşvikleriyle desteklenen sanayi kollarının ve/veya işletmelerin, arzu edilen rekabet gücüne kavuştuktan sonra da desteklenmeye devam edilmesi durumunda, bu defa, desteklenen sanayi kolları/işletmeler lehine, diğerleri aleyhine rekabet etkinliğinin bozulması söz konusu olacaktır. Aynı durum, ülkeler arasındaki rekabet gücünün dengelenmesi bakımından da sözkonusudur. Şayet, bir ülkede, seçilen sanayi dalları uluslararası alanda rekabet edebilecek seviyeye geldiği halde, devlet yardımlarıyla desteklenmeye devam edilirse, bir yandan ülke içinde kaynak etkinliği azalırken, diğer yandan da uluslararası rekabeti bozan bir uygulamaya gidilmiş olacak ve sözkonusu ülke, uluslararası kurallar gereğince (AB, DTÖ Antlaşması vb.), çeşitli yaptırımlara maruz kalabilecektir.

Bu sebeple, devlet yardımları (yatırım teşvikleri) ile desteklenen sektörler tam rekabet ortamında faaliyetlerini idame ettirebilecek güce kavuştuklarında, sözkonusu yardımlara / teşviklere son verilmesi, kaynakların tahsisinde etkinliği artırmak suretiyle ülke ekonomisine yarar sağlayacağı gibi, uluslararası rekabetin bozulmasını da önleyecektir.

D. Kaynak Dağılımı Üzerindeki Etkileri

Yatırım teşvikleri, ekonomide kaynak dağılımının değişmesine yol açan önemli bir iktisat politikası aracıdır. Rekabet ortamının tamamıyla mevcut olduğu (kaynakların serbestçe hareketinin sınırlanmadığı, pazara giriş ve çıkışların serbest olduğu, dışsal ekonomilerin ve ölçeğe göre artan getirilerin bulunmadığı) durumlarda, piyasalarda fiyat mekanizması sayesinde optimum kaynak dağılımı kendiliğinden oluşur²⁰⁵. Zira, üreticiler, piyasa

²⁰³ European Commission Directorate for Economic and Financial Affairs, "State Aid Control in the Context of Other Community Policies", European Economy Supplement A., No. 4 April 1994, Sf. 3

²⁰⁴ AYDOĞUŞ, a.g.e., Sf. 12

²⁰⁵ Fatih LEBLEBİCİ, "Devlet Yardımları Uygulamasının Maliyeti ve Ekonomik Göstergelerle Mukayesesi", DPT İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Sanayi Dairesi Başkanlığı, Yayın No DPT: 2663, Ankara, 2002, Sf. 5

mekanizmasının serbest işleyişi içinde, üretim faktörlerini —verimli olarak kullanabilecekleri alanlarda— istihdam edeceklerdir. Başka bir anlatımla, esas amacı kar olan üreticiler, kar edebilecekleri alanlara yatırım yapacaklardır²⁰⁶.

Üretimde faktörlerin marjinal fiziki verimliliklerinin fiyatlara oranı eşitlendiğinde, faktörlerin en verimli kullanımı sözkonusudur. Bir ekonomide, optimal kaynak dağılımının sağlanması halinde, üretim faktörlerinin kullanım yerleri değiştirilerek daha fazla üretim sağlamak mümkün değildir²⁰⁷.

Eksik rekabetin olduğu piyasalarda ise, kaynaklar yanlış ve eksik dağılmakta ve tam olarak kullanılmayıp, bir kısım kaynaklar atıl kalmaktadır²⁰⁸. Zira, piyasa ekonomisinin iyi işlemediği, dışsal ekonomilerin bulunduğu ve ölçeğe göre artan getirilerin söz konusu olduğu ekonomilerde, kaynak dağılımı etkin bir şekilde sağlanamaz²⁰⁹. İşte bu yüzden, tam rekabet şartlarının sağlanamadığı durumlarda, devlet, teşvikler yoluyla piyasalara müdahale ederek, etkin kaynak dağılımını sağlamayı amaçlayabilmektedir. Bunun tersine, tam rekabet ortamının sağlandığı piyasalarda uygulanan teşvikler ise, kaynak dağılımının bozulması, kaynakların verimsiz kullanılması sonucunu doğurabilir²¹⁰.

E. Kamu Maliyesi Üzerindeki Etkileri

Yatırım teşviklerinin bir diğer etkisi de, bütçe üzerinde olmaktadır.

Yatırım teşvikleri, bütçe üzerinde ek harcama yaratmak yoluyla toplam giderleri arttırdığından ya da gelirden vazgeçme yoluyla toplam gelirleri azalttığından, bütçe açığının artmasına (şayet bütçe fazlası varsa, bu

²⁰⁶ AYDOĞUŞ, a.g.e., Sf. 13

²⁰⁷ AYDOĞUŞ, a.g.e., Sf. 13

²⁰⁸ LEBLEBİCİ, a.g.e., Sf. 5

²⁰⁹ Sturla HENRIKSEN, "Sübvansiyon Kavramı ve Devlet Yardımları: Tanım, Ekonomik Etkileri, Rekabet Hukuku İlişkileri ve Uluslararası Düzeyde Düzenleme İhtiyacı", Sanayide Devlet Yardımları ve Teknikleri, GATT Kodu, AT ve EFTA Kuralları ve Uygulama, İSO ve Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, 20-21 Mayıs 1992, Sf. 13

²¹⁰ LEBLEBİCİ, a.g.e., Sf. 5

fazlalığın azalmasına) yol açar²¹¹. Yatırım teşviklerinin bütçe üzerindeki olumsuz etkisi, finansman şeklinde göre değişecektir.

Devlet, eğer bütçede yeterli kaynak yoksa (bütçe fazlası mevcut değilse), yatırım teşviklerini finanse edebilmek için; yeni vergiler ihdas etmek veya mevcut vergilerin oran ya da tutarını artırmak yahut yurt içi ve/veya yurt dışı piyasalardan borçlanmak veya emisyon hacmini artırmak yoluna gidecektir. Bu seçeneklerden yalnızca birisini uygulayabileceği gibi, aynı anda birkaçına birden başvurması da mümkündür.

Bütçe fazlasının olmadığı bir durumda, yatırım teşviklerinden kaynaklanan harcamaların 'gelirlerden vazgeçerek ve/veya yeni vergi uygulamalarıyla' finanse edilmesi, bütçe açığına yol açabilir²¹². Zaten bütçe açığı mevcut ise, o takdirde bu açığı daha da artırabilir.

Ek vergiler konulması ya da mevcut vergi oranlarının artırılması yoluyla finanse edilen yatırım teşvikleri ise, harcanabilir gelirin azalması sonucu tüketim seviyesinin olumsuz yönde etkilenmesine ve tüketim yapısının değişmesine yol açabilir. Ayrıca, vergilerdeki bu değişiklik ekonominin geneline yaygınlaştırılmazsa, göreceli fiyatların değişmesi sonucunu ortaya çıkaracaktır. Vergilerdeki artış sonucu harcanabilir geliri azalan tüketiciler, tüketim harcamalarını azaltmayıp tasarruf ya da yatırımlarını azaltma yoluna giderlerse, bu makro düzeyde yatırım-tasarruf dengesini bozabilecek etkiye sahiptir²¹³. Tüketicilerin harcamalarını kısmaları durumunda ise, ekonomide arz-talep dengesinde bir bozulma söz konusu olabilecektir.

Yatırım teşvik harcamaları sebebiyle ihtiyaç duyulacak kaynakların mevcut vergilerin oran ve/veya tutarlarının artırılması yoluyla temini cihetine gidilmesi de, bu uygulama vergi yükünün artmasına sebep olabileceği için, yatırım şevkini azaltıcı bir etki yapabilecektir.

²¹¹ LEBLEBİCİ, a.g.e., Sf. 4

²¹² FELTENSTEİN ve SHAH, a.g.e., Sf. 268

²¹³ LEBLEBİCİ, a.g.e., Sf. 4,

Eğer, verilen yatırım teşviklerinin finansmanı emisyon hacmini artırıyorsa, bu durumun ekonomik istikrarsızlığa yol açması da mümkündür²¹⁴.

Sağlanacak yatırım teşviklerinin iç borçlanma yoluyla karşılanması durumunda ise, özel kesim tasarrufları kamu kesimine aktarılmış olacağından, faiz hadleri yükselecektir²¹⁵. Bu sebeple de, sanayide yatırım yapacak şirketlerin yeterli ve uygun koşullarda kaynaklara erişim imkanı sınırlanmış olacaktır²¹⁶.

Yatırım teşviklerinin finansmanı gerçek ve tüzel kişilerden faizle borçlanma şeklinde gerçekleştirildiği takdirde, bu tür bir uygulamanın aşağıdaki sonuçlara yol açması ihtimal dahilindedir²¹⁷;

❑ Borçlanma süresi sonunda, anapara ve faiz ödemeleri, bütçe dengesinin bozulmasına yol açabilir.

❑ Alınan borçların anapara ve faiz ödemeleri sebebiyle daha sonra bütçe açığı oluşması durumunda, yeni vergilerin konulması veya yeniden borçlanmaya gidilmesi gerekecektir.

Ayrıca, sözkonusu uygulama yatırım maliyetlerini artıracığından, özel teşebbüsün yatırım eğiliminin azalmasına sebep olabilecektir.

Borçlanma ihtiyacının yurtdışı kaynaklardan (uluslararası mali kuruluşlardan, bankalardan yahut da devletlerden) karşılanması durumunda ise, birtakım iktisadi-siyasi sonuçlarla (yükümlülüklerle) karşılaşılması muhtemeldir.

Sonuç olarak, devlet tarafından verilen yatırım teşviklerinin finansman yöntemi, kamu maliyesi üzerindeki etkilerinde belirleyici olmaktadır.

²¹⁴ AYDOĞUŞ, a.g.e., Sf. 14

²¹⁵ LEBLEBİCİ, a.g.e., Sf. 4

²¹⁶ **DPT, Sanayinin Gelişmesi Stratejileri ve Rekabet Gücünün Arttırılması Çalışma Gurubu Raporu**, 2004 Türkiye İktisat Kongresi Çalışma Gurubu Raporları II İçinde, DPT Yayını, Ankara, 2004, Sf. 27

²¹⁷ AYDOĞUŞ, a.g.e., Sf. 14

F. Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri

Yatırım teşvikleri, gelir dağılımını; vergi ödeyenlerden, devlet yardımlarından yararlananlar lehine değiştirerek, gelir transferine yol açabilir²¹⁸. Yatırım teşvikleri, bu özelliği sayesinde, sosyal amaçlı yatırımların teşviki yoluyla, gelir dağılımını düzenleme aracı olarak da kullanılmaktadır²¹⁹.

Yatırım teşviklerinin, gerek ülkemizdeki fert başına gelir dağılımı konusunda, gerekse teşviklerden yararlanan ve yararlanmayan illerimiz arasındaki gelir eşitsizliği konularında son dönemdeki en kapsamlı çalışmalardan birisi Güven tarafından gerçekleştirilmiştir²²⁰. 5084 sayılı teşvik kanunundan yararlanacak iller ile diğer iller arasındaki gelir eşitsizlik katsayılarını 1979-2000 yılları için çeşitli istatistiki yöntemler kullanarak inceleyen Güven, bütün iller arasında ilgili dönem boyunca kişi başına düşen gelir eşitsizliğinin arttığına yönelik bulgular elde edildiğini; keza, teşvikten yararlanan iller ile teşvikten yararlanmayan iller arasındaki gelir eşitsizliğinin de zaman içerisinde artış gösterdiğini; ayrıca, toplam eşitsizliğe teşvikli grubun katkısının zaman içinde arttığı, teşviksiz grubun katkısının ise azaldığı yönünde sonuçlara ulaşıldığını; teşvik kapsamına alınan il sayısının arttırılmasının ise, teşvikli grubun grup içi eşitsizlik üzerindeki olumsuz etkisini daha da fazla arttırdığını; Öyle ki, yatırım teşvik uygulamasından —gelir eşitsizliklerinin giderilmesi bakımından— istenen yararın sağlanabilmesi için, bundan sonra, teşvikten faydalanan grubun kendi içindeki eşitsizliğin azaltılmasının, gruplar arası eşitsizliğin azaltılmasından daha önemli olabileceği sonucuna varıldığını ifade etmiştir²²¹.

Gelirin fertler ve ülkenin bölgeleri arasında hakkaniyetli bir şekilde dağılımı, hem ekonomik ve hem de sosyal ve siyasi sebeplerle oldukça önem arzeden bir konu olduğundan, teşvik politikaları tasarlanırken bu hususun genellikle dikkate alındığı gözlenmektedir. Gerek ülkemizde, gerekse diğer

²¹⁸ EUROPEAN COMMISSION, *Competition Law In The European Communities Volume IIB Explanation Of The Rules Applicable To State Aid*, Brussels, Luxembourg, 1997, Sf. 2

²¹⁹ LEBLEBİCİ, a.g.e., Sf. 4

²²⁰ Aytekin GÜVEN, "Türkiye’de İller Arası Gelir Eşitsizliğinde Teşvik Politikasının Rolü: Bir Ayrıştırma Analizi", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı: 14, cİLT: 2, 2007, Sf. 20-38

²²¹ GÜVEN, a.g.e., Sf. 20-38

ülkelerde, günümüze kadar, gelir dağılımı/gelir eşitsizliği konusunu teşviklerle ilintili olarak ya da müstakilen inceleyen pek çok araştırma yapılmıştır. Sözkonusu araştırmalardan bazılarında gelir eşitsizliğinin azaldığı yönünde bulgular elde edilirken, bir kısmında da aksi yönde sonuçlara ulaşılmıştır. Bahsedilen araştırmalardan bir kısmı, sonuçları özetlenerek, Tablo 4 de gösterilmiştir.

Tablo 4 - Yatırım Teşviklerinin Gelir Dağılımına Etkisini Konu Alan Ampirik Araştırmalar

ARAŞTIRMACI / YIL	ELDE EDİLEN BULGULAR
BarRo / Sala-i Martin (1992) Mallick (1993) Mehta / Crihfield / Giertz (1995)'	48 ABD eyaleti arasında bir yakınlaşmanın gerçekleştiği ortaya konulmuştur.
Seitz (1995), Bohl (1998) Funke / Strulik (1999)	Batı Almanya'da bölgesel gelir yakınsamasının varlığına ilişkin bulgular elde edilmiştir.
Funke / Strulik (2000)	Birleşmeden sonra, Almanya'nın "doğu" ve "batı" bölgeleri arasında bir yakınsamanın olduğuna dair bulgular elde edilmiştir.
Helliwell, (1996) Lefebvre, (1994) Coulombe / Lee, (1995)	Kanada için yapılmış olan çalışmalarda, başta emek verimliliği olmak üzere, bölgelerarası kişi başına gelir ve üretim eşitsizliğinin azaldığına dair kanıtlar bulunmuştur.
Dilling-Hansen / Smith (1997) Dilling-Hansen / Petersen / Smith (1994)	Nordik ülkelerinde bölgeler arası gelir eşitsizlikleri araştırılmış ve bölgeler arası yakınsamanın varlığına ilişkin sonuçlar elde edilmiştir
Persson (1997)	1911-1993 döneminde İsveç için bölgeler arası gelir eşitsizlikleri araştırılmış ve bölgeler arası yakınsamanın varlığına ilişkin sonuçlar elde edilmiştir.
Palme (1995)	Avusturya için bölgeler arası gelir eşitsizlikleri araştırılmış ve bölgeler arası yakınsamanın varlığına ilişkin sonuçlar elde edilmiştir.
Saleheen (1996)	İngiltere için bölgeler arası gelir eşitsizlikleri araştırılmış ve bölgeler arası yakınsamanın varlığına ilişkin sonuçlar elde edilmiştir.
Zhang / Liuve / Yao (2001)	Çin için bölgeler arası gelir eşitsizlikleri araştırılmış ve bölgeler arası yakınsamanın varlığına ilişkin sonuçlar elde edilmiştir.
Park (2000)	Theil endeksi kullanılarak kuzey ve güney ülkeleri arasındaki eşitsizliğin zamana bağlı olarak sabit kaldığı, ancak güney ülkelerinin kendi içinde azalma eğilimine girildiği yönünde bulgulara ulaşılmıştır.
Trescott (1985)	Çin'de yapılan ekonomik reformların gelir grupları arasında dengesizliği arttırdığı ancak kentsel ve kırsal kesimlerdeki gelir farklılıklarını azalttığı yönünde bulgular elde edilmiştir.
De la Fuente / Vives, (1995)	1980-1991 yılları için İspanya'nın 17 bölgesi arasında gelir eşitsizliğinin önemli ölçüde azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

	Bu iyileşmede istihdam edilen işgücünün ortalama okullaşma oranındaki yakınlaşma, nüfusun çalışma yaşı ve alt yapıya yapılan kamu yatırımlarının etkili olduğu bulgularına ulaşılmıştır.
Igal / Joel / Paul (2005)	ABD’de daha fazla eğitim desteğinin gelir eşitsizliğini azalttığı gösterilmiştir.
Bergström (1998)	1970’li yıllarda uygulamaya konan bölgesel politikaların bölgeler arası gelir eşitsizliğini ne yönde etkilediği araştırılmış, destek verilen bölgelerde gelirin diğer bölgelerden daha hızlı artmadığına yönelik bulgular elde edilmiştir.
Shupp (2002)	Güney Afrika’da vergilendirme politikaları ile gelirin yeniden dağıtımının etkileri araştırılmış, bölgeler arası sermaye hareketliliğini dengelemeyi amaçlayan bu politikaların yoksul ve zengin illerin her ikisinde de yüksek gelir artışına ve yüksek gelir eşitsizliğine yol açtığına dair sonuçlara ulaşılmıştır.
Filiztekin (1998)	Türkiye’de, 1975-1995 dönemi için iller ve sektörler bazında yakınsama hipotezi test edilmiş ve iller arasında sadece koşullu yakınsama bulgusuna ulaşılabilmiş, ancak mutlak yakınsamanın olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada ayrıca iller arası ve sektörler arası verimlilik düzeyi ve verimlilik artışında farklılaşmanın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Erk / Ateş / Direkçi (2000)	Türkiye’de, iller ve "7" coğrafi bölge temelinde, 1979-1997 yılları arasındaki dönem için gelir eşitsizliği incelenmiş ve yakınsamanın olmadığına dair bulgular elde edilmiştir.
Berber / Yamak / Artan (2000)	Türkiye’de, 1975-1997 dönemi için bölgeler itibariyle yakınsama hipotezi test edilmiş, bölgeler itibariyle kişi başına düşen gelir düzeylerinin bir birine yakınlaşmadığı, hatta uzaklaşmanın söz konusu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Sağbaş (2002)	Türkiye’de, 1986-1997 dönemi için iller arasında zayıf beta yakınsamasının olduğuna dair sonuçlara ulaşılmıştır.
Gezici / Hewings (2004)	Türkiye’de, 1980-1997 dönemi için Theil ayrıştırma yöntemi kullanılarak bölgesel eşitsizlik, hem bölgelerin kendi içinde hem de bölgeler arası boyutta incelenmiş, bölgeler arası genel gelir eşitsizliğinin azaldığı ancak ayrıştırma yönteminin sonuçlarına göre, üç farklı şekilde tanımlanmış; bölgeler arası eşitsizlik artarken, bölge içi eşitsizliklerin azaldığı yönünde sonuçlara ulaşılmıştır.
Altınbaş / Doğruel / Güneş (2002)	Türkiye’de, 1987-1998 döneminde, Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) kapsamındaki iller ile diğer iller arasındaki yakınsama incelenmiş ve KÖY uygulamasının bölgeler arası gelir farklılığını azaltmadığına, aksine arttığına yönelik bulgular elde edilmiştir.
Doğruel / Doğruel (2003)	1987-1999 döneminde iller arasında yakınsama olmadığı sonucuna varmışlardır.
Karaca (2004)	Türkiye’de, 1975-2000 dönemi için yakınsama hipotezi test edilmiş ve ele alınan dönemde iller arasında gelir

	farklılıklarında azalma değil artış olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir.
Ersungur / Polat (2006)	Türkiye'de, 1987-2001 döneminde İstatistiki Bölge Birimleri Düzey-1 bazında bölgelerin gelir düzeyleri arasında zaman içerisinde bir yakınsamanın varlığı araştırılmış ve krizlerin (1994, 1999, 2001) yaşanmadığı dönemlerde bölgelerin gelir düzeyleri arasındaki farkın hızlı bir şekilde arttığı, bu durumun bölge ekonomileri arasındaki yapısal uçurumların arttığına işaret ettiği, sonucuna varılmıştır.
Zeren / Yılandı (2011)	1991-2001 döneminde, Türkiye'nin İBBS - 2 düzeyde bölgeleri arasında KGSYİH'ndaki yakınsamanın araştırılması sonucunda, Türkiye'nin bölgeleri arasında iktisadi açıdan bir eşitsizlik olduğu; bu durumun, göç ile birlikte çarpık kentleşmenin ana nedenlerinden birisi olarak ele alınabilinmesinin yanı sıra, incelenen dönem boyunca uygulanan iktisadi politikaların etkin olmadığını da gösterdiği; uygulanacak politikaların sosyal ve ekonomik açıdan yaşanan sorunları düzeltmesi için, yakınsamanın gerçekleşmediği bölgelere, ekonomik açıdan iyileştirici iktisadi politikaların uygulanması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Kaynak: Tablonun oluşturulmasında, şu çalışmalardan yararlanılmıştır; GÜVEN, a.g.e., Sf. 20-38; Nuri YAVAN, "Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Bölgesel Kalkınma Politikaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi", 5. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Sanayi Politikasının Yönetişimi, 27-28 Ocak 2011, Ankara, Sf. 139; Orhan KARACA, "Türkiye'de Bölgeler Arası Gelir Farklılıkları: Yakınsama Var mı?", Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni 2004/7, 2004; Ş. Mustafa ERSUNGUR, Özgür POLAT, "Türkiye'de Bölgeler Arasında Yakınsama Analizi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, 2006, Sf. 335-343; Alpay FİLİZTEKİN, "Convergence across industries and provinces in Turkey", Koç University Working Paper, No: 1998/08; Metin BERBER, Rahmi YAMAK, Seyfettin ARTAN; "Türkiye'de Yakınlaşma Hipotezinin Bölgeler Bazında Geçerliliği Üzerine Ampirik Bir Çalışma: 1975-1997", İçinde: 9. Ulusal Bölge Bilimi ve Bölge Planlama Kongresi Bildiriler Kitabı, 2000, Sf. 51-59; Sevgi ALTINBAŞ, Fatma DOĞRUEL, Merih GÜNEŞ, "Türkiye'de Bölgesel Yakınsama: Kalkınmada Öncelikli İller Politikası Başarılı mı?", VI. ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi, Ankara, 11-14 Eylül 2002; Fatma DOĞRUEL ve A. Suut DOĞRUEL, "Türkiye'de Bölgesel Gelir Farklılıkları ve Büyüme", İçinde: A.H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan, (Eds) İktisat Üzerine Yazılar I: Küresel Düzen, Birikim, Devlet ve Sınıflar-Korkut Boratav'a Armağan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, Sf. 287-318; F. GEZİCİ, F. ve G.J.D. HEWINGS, "Regional Convergence And The Economic Performance Of Peripheral Areas In Turkey, Review of Urban and Regional Development Studies", Cilt 16, Sayı 2, 2004, Sf. 113-132; Ramazan SARI ve Aytekin GÜVEN, "Kalkınmada Öncelikli Yörelere Uygulamasının İller Arası Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi", ODTÜ Gelişme Dergisi, Sayı 34, 2007, Sf. 77-96; Fatma ZEREN ve Veli YILANCI, "Türkiye'de Bölgeler Arası Gelir Yakınsaması: Rassal Katsayılı Panel Veri Analizi Uygulaması", *Business and Economics Research Journal* Volume 2, Number 1, 2011, pp. 143-151, ISSN: 1309-2448, www.berjournal.com, Erişim: 10.05.2012 (1)

Sözkonusu çalışmalardan ülkemizle ilgili olanların birçoğunda, ülkemizde uzun yıllar boyunca "bölgesel kalkınmanın teşviki" amacıyla uygulanmış olan "Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY)" kapsamındaki iller ile diğer iller arasında —gelir eşitsizliği bakımından— yakınsamanın olmadığına, KÖY uygulamasının bölgelerarası gelir farklılığını azaltmadığına, işaret

edilmiştir. Bu durum, aradan geçen 40 yılda, atak yapan birkaç il dışında, konuya bir bütün olarak bakıldığında "bölgeler arasındaki gelir eşitsizliğinde azalma değil artışın olduğunu" ortaya koymaktadır²²².

G. Bölgelerarası Gelişme Farkları Üzerindeki Etkileri

Devletin yatırımlara sağladığı teşvikler yoluyla gerçekleştirmeye çalıştığı diğer bir hedef ise, bölgelerarası gelişmişlik farklarının ve dengesizliklerin giderilmesidir.

Bir ülkede coğrafi ve ekonomik koşullar nedeniyle çeşitli bölgeler arasında gelişme yönünden farklar olabilir²²³. Bu farklar, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde görülebilmektedir. Gelişmiş ülkelerde, problemli bölgeler, endüstri faaliyetlerinin henüz filizlenmediği, ekonomisi daha çok tarıma dayalı bölgeler ve gerileyen sanayiler dolayısı ile ekonomik etkinliği azalan bölgeler olurken; gelişmekte olan ülkelerde ise, geri bölgeler, altyapısı eksik, tarımsal karakterli ve işsizlik nedeniyle dinamik nüfusunu kaybetmekte olan bölgelerdir. Her ne şekilde olursa olsun, geri kalmış bölgelerin kalkınmasının gerçekleşmesinde devlet desteğine gerek duyulmaktadır²²⁴. Uygulanacak teşvikler yoluyla bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması, mümkünse bu farkların ortadan kaldırılması, ülkelerce izlenen en önemli ekonomi politikası hedefleri arasında yer almaktadır.

Ekonomik faaliyetlerin bir takım teşvik tedbirleriyle belirli yörelere yönelmesinin sağlanması ve bölgesel kalkınma için gerekli devlet yatırımlarının gerçekleştirilmesi, bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik araçlardan en önemlileridir²²⁵. Yatırım teşvik uygulamaları, özellikle

²²² Nuri YAVAN, "Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Bölgesel Kalkınma Politikaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi", 5. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Sanayi Politikasının Yönetişimi, Ankara, 27-28 Ocak 2011, Sf. 139

²²³ AYDOĞUŞ, a.g.e., Sf. 15

²²⁴ Kerim ÖZDEMİR, "Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Türkiye’de Bölgesel Dengesizliği Azaltmada Teşvik Uygulamalarının Önemi", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 15, Kayseri, 1999, Sf. 121-131

²²⁵ Zeynel DİNLER, **Bölgesel İktisat**, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2005, Sf. 283

gelişmekte olan ve bölgesel dengesizlik sorununu yoğun yaşayan ülkelerde daha yaygındır²²⁶. Teşviklerin bölgeler arasındaki gelişme farklarının giderilmesi konusundaki etkileri birçok çalışmada ele alınmıştır.

Dicken ve Ticknell, yaptıkları çalışmada, Kuzey İngiltere’de yapılan yurt içi bölgesel teşviklerin, sadece yöresel değil aynı zamanında bölgesel ve ulusal rekabete katkı sağladığını ifade etmişlerdir²²⁷.

Keza, İngiltere’de 1986-1996 yılları arasında uygulanan bölgesel teşvikler, İskoçya ve Galler bölgesinde hem istihdamın hem de yatırımların artmasına neden olmuştur²²⁸.

Batı Almanya’da yapılan ekonometrik bir çalışmada, bölgesel teşviklerin; istihdamın, yatırımların, verimliliğin ve kişi başına milli gelirin artmasına neden olduğu belirtilmektedir²²⁹.

1980’lerden beri ABD’nin pekçok eyaletinde bölgesel amaçlı teşvik politikaları uygulanmaktadır²³⁰. Bondonio ve Greenbaum’un yaptığı çalışmada; pozitif bölgesel teşviklerin, yeni kurulan ve var olan işletmelerde sermaye harcamalarını, satışları ve istihdamı artırdığı; sağlanan teşviklerle, yeni kurulan işletmelerin önceden var olan işletmelere karşı rekabet avantajları elde ettikleri belirlenmiştir²³¹.

Gülmez ve Yalman tarafından, Sivas ilimiz merkez alınarak, "Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri"nin incelendiği çalışmada, bölgesel kalkınmaya yönelik teşviklerin, başta ilgili bölge olmak üzere, ülke ekonomisine olumlu katkılar sağladığı belirlenmiştir²³².

²²⁶ GÜLMEZ ve YALMAN; a.g.e. Sf. 235-257

²²⁷ Peter DICKEN and Adam TICKNELL; “Competitors Or Collaborators? The Structure Of Inward Investment Promotion In Northern England”, Regional Studies 26, 1992, Pp. 99-114

²²⁸ J. MAWSON, “Policy Review Section” Regional Studies, Vol. 34.3, 2000, Pp. 292

²²⁹ Hans Jdachim SCHALK and Gerhard UNTIEDT, “Regional Investment Incentives In Germany: Impacts On Factor And Growth”, The Annals Of Regional Science, V. 34: 2000. Pp: 191

²³⁰ Danielle BONDONIO and T. Robert GREENBAUM; “Do Local Tax Incentives Affect Economic Growth? What Mean Impacts Miss In The Analysis Of Enterprise Zone Policies”, Regional Science And Urban Economics, 37, 2007, Pp. 122

²³¹ BONDONIO and GREENBAUM, a.g.e., Sf. 133

²³² GÜLMEZ ve YALMAN; a.g.e., Sf. 235-257

Ancak, konu hakkında yapılan çalışmalarda, yatırım teşviklerinin bölgesel gelişme farklarının azaltılması konusunda hiç ya da yeterince etkin olmadığı sonucuna varan çok sayıda çalışma da bulunmaktadır.

Altınbaş ve arkadaşları, reel değerler ile kişi başına gayrisafi milli hasılda büyüme, tarım-sanayi ve İmalat sektörlerinin sektörel paylarındaki değişme ile bazı eğitim ve sağlık göstergelerini temel alarak, Türkiye'de 1987-1998 yılları arasında uygulanan "kalkınmada öncelikli yöre" uygulamasının sonuçlarını araştırmışlardır. Araştırma sonucunda, "Türkiye'nin bölgesel politikalarını oluşturan Kalkınmakta Olan Yörelerin Desteklenmesi Politikasının bölgesel farklılıkların azaltılmasında olumlu bir etki yaratmadığı" bulgusu elde edilmiştir²³³.

Türkiye'de, 1987-2001 döneminde, "İller ve Bölgelerin Ekonomik Gelişme Düzeyleri Arasındaki Uzun Dönemli İlişkiler" konusunu araştıran Kızıltan ve Ersungur, gelişmiş/geri kalmış bütün bölgelerin, anılan zaman diliminde GSYİH'daki değişmeler bakımından aynı yönde hareket ettiklerini, ancak bölge ve iller arasındaki gelişme farklılıklarının azalmadığını, hatta göreceli olarak arttığını; bu durumun, gelişmiş bölgelerdeki büyüme hızının geri kalmış bölgelere kıyasla daha yüksek olmasından kaynaklandığını tespit etmişlerdir²³⁴.

Türkiye'de yatırım teşviklerinin bölgesel dağılımındaki değişimleri analiz eden Şahin ve Uysal'da, ele aldıkları dönemde (2002-2009) yatırım teşviklerinin bölgesel dengesizlikleri gidermede yetersiz kaldığı sonucuna varmışlardır²³⁵.

²³³ Sevgi ALTINBAŞ & Fatma DOĞRUEL & Merih GÜNEŞ; "Türkiye'de Bölgesel Yakınsama: Kalkınmada Öncelikli İller Politikası Başarılı mı?", VI. ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi, Ankara, 11-14 Eylül 2002, <http://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/P192.pdf>, Erişim: 12.02.2012

²³⁴ Alaattin KIZILTAN ve Ş. Mustafa ERSUNGUR, "Türkiye'de İller ve Bölgelerin Ekonomik Gelişme Düzeyleri Arasındaki Uzun Dönemli İlişkiler", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 10, Sayı 2, Sf. 270-286

²³⁵ Mehmet ŞAHİN ve Özge UYSAL; "Bölgesel Kalkınma Çerçevesinde Yatırım Teşviklerinin Shift-Share Analizi", **Maliye Dergisi**, Sayı 160, Ocak -Haziran 2011, Sf. 111-138

H. İşletme Kararları Üzerindeki Etkileri

Yatırım teşviklerinin etkili olduğu bir başka alan da işletme kararlarıdır.

Yatırım teşviklerinin işletme kararları üzerinde etkili olduğu başlıca alanlar; işletmelerin faaliyet konuları, kuruluş yerleri, üretim teknikleri ve üretim kapasitesi seçimidir²³⁶.

Müteşebbisler yatırım kararı verirken kar amacıyla hareket ederler ve yatırımın kar sağlayacağına inanılırsa yatırım yaparlar. Aynı durum yatırımın yapılacağı bölge açısından da geçerlidir. Eğer yatırım yapılması düşünülen bölge veya saha yatırımın karlılığını etkileyebilecek avantajlara sahipse, o bölgelere yatırım yapılması tercih edilir. Teşvik tedbirleri ekonominin ihtiyaç duyduğu saha ve bölgelere çeşitli avantajlar sağlar. Müteşebbis kararları üzerinde etkili olan teşvik avantajlarını şu şekilde sıralamak mümkündür²³⁷:

❑ **Yatırımın Maliyetini Düşürmek:** Yatırım indirimi, vergi, resim ve harç istisnası ile gümrük vergi ve resim muafiyeti gibi mali teşvikler yatırımın maliyetini düşürmektedir.

❑ **Finansman İhtiyacını Hafifletmek:** Düşük faizli iç ve dış yatırım kredileri, işletme kredisi, yatırım destekleme primi, teşvik primi gibi finansal nitelikli teşvikler ile finansman fonu uygulaması sayesinde yatırım ve işletme aşamasında yatırım için gerekli finansmanın sağlanmasında teşviklerle yatırımcıya destek olunmakta ve kolaylık sağlanmaktadır.

❑ **Karlılığı Arttırmak:** Altyapı yatırımlarının devletçe yapılması, ucuz arsa ve arazi temini, vergi, resim ve harçlardan muaf olması ile maliyetler düşerek, yatırımın karlılığı artmaktadır.

Bu gibi teşvikler, müteşebbislerin yatırım konusundaki kararlarını olumlu yönde etkileyerek, onları yatırım yapmaya yönlendirmektedir. Bir taraftan müteşebbisler finansal yönden desteklenerek kaynak temin edilirken,

²³⁶ LEBLEBİCİ, a.g.e., Sf. 5,

²³⁷ DURAN, Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998), Sf. 19-20

bir yandan da geleceğe ilişkin risklere karşı devlet güvenceleri yatırım kararlarını olumlu yönde etkilemektedir²³⁸.

Teşvik politikasının yatırım kararları üzerindeki etkinliği hem akademik çevrede, hem de politika yapıcıları ve uygulayıcılar arasında kabul gören temel bir olgudur. Bu olgu doğrultusunda, daha fazla fiziki yatırıma zemin hazırlamak amacıyla bir yandan vergi sisteminde yatırım amaçlı bir çok avantaj (yatırım indirimi, hızlandırılmış amortisman, vergi kredisi, zararın ileri geri taşınması vb.) tanınmakta, diğer yandan yatırım maliyetlerini hafifletecek avantajlı finansman temini yoluna gidilmektedir²³⁹. Teşviklerin yatırım kararını etkilediği inancı, “düşük maliyetle elde edilmesi durumunda, sermayenin daha yoğun kullanılacağı” varsayımına dayanır. Bu düşünce, neoklasik yatırım teorisinin merkezini oluşturur²⁴⁰.

ABD’de vergi politikasındaki değişikliğin yatırım kararları üzerindeki etkileri üzerinde yapılan bir ampirik çalışmada, teşviklerin yatırımın büyüklüğünü ve zamanlamasını önemli oranda etkilediği tespit edilmiştir²⁴¹.

Aynı ve nakdi teşviklerin yatırım yeri belirleme konusundaki önemlerine ilişkin oldukça ilginç örnekler de söz konusudur²⁴².

Yatırım teşviklerinin işletmelerin kararları üzerinde etkili olduğuna genellikle inanılmakla birlikte, aksi görüşte olan pek çok araştırmacı da mevcuttur. Buna göre²⁴³;

²³⁸ DURAN, *Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)*, Sf. 19-20

²³⁹ ACİNÖROĞLU, a.g.e., Sf. 147-169

²⁴⁰ Robert S. CHRINKO, “**Business Fixed Investment Spending: Modeling Strategies, Empirical Results And Policy Implications**,” *Journal of Economic Literature*, v31, December, 1993, Sf. 1875-1911

²⁴¹ R. E. HALL “The Policy And Investment Behavior,” *American Jorgenson*, D.W, *Economic Review*, 57, 1988, Sf. 391-414

²⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz.; Ozan Engin GÜNEM, “**Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşviklerin Etkileri: 1980 Sonrası Türkiye Örneği**”, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üni. SBE, İstanbul, 2007, Sf. 52-54; DURAN, 2003, Sf.76-77

²⁴³ ACİNÖROĞLU, a.g.e., Sf. 147-169

Dunning, yabancı sermayenin motivasyonuna ilişkin araştırmasında, teşviklerin yatırım kararları üzerindeki belirleyicilik düzeyinin ilk sıralarda yer almadığı sonucuna ulaşmıştır²⁴⁴.

Yelpaala, global firmalar üzerine yazılan popüler teorileri inceledikten sonra, vergisel teşviklerin yatırım kararları üzerindeki etkilerinin ihmal edilebilir boyutta olduğu sonucunu çıkarmıştır²⁴⁵.

Blomström ve Kokko, teşviklerin şirketlerin yatırım kararlarında çok az rol oynadığını, yalnızca şartları eşit olan iki ülke arasındaki seçimi marjinal oranda etkilediği görüşündedirler²⁴⁶.

Şu halde, teşviklerle sağlanan avantajların, işletmenin karlılığına ne ölçüde etki edeceği; uygulanan teşviklerin, sözkonusu yatırımı alternatif yatırımlara göre daha karlı hale getirip getirmeyeceği gibi hususların, işletmelerin yatırım kararları üzerinde etkili olacağı söylenebilir.

İ. Yatırım Teşviklerinin Etkinliğini Artıran ve Azaltan Saikler

Gerekliliği ve yararları konusundaki teorik tartışmalar hala devam ediyor olmasına rağmen, artık iktisadi büyüme, istihdam artışı, dış ödemeler dengesinin düzenlenmesi, verimliliğin ve rekabet gücünün artırılması, bölgeler arasındaki farklılıkların ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesi gibi çok önemli ekonomik ve sosyal amacın gerçekleştirilmesinde başvurulmuş en önemli iktisat politikası araçlarından biri durumuna gelmiş olan yatırım teşviklerinin nihai etkileri üzerine yapılan çok sayıdaki araştırmada farklı sonuçlar elde edilmiş olması, amaçlanan hedeflere ulaşılamadığı takdirde ekonomik ve toplumsal maliyeti yüksek bir uygulama olan yatırım teşviklerinin başarısına etki eden saiklerin araştırılmasını zorunlu kılmaktadır.

²⁴⁴ UNCTAD, a.g.m., Sf. 40

²⁴⁵ Kola YELPAALA, "The Efficacy of Tax Incentives Within The Framework of The Neoclassical Theory of Foreign Direct Investment: A Legislative Policy Analysis." 19 Texas International Law Journal, 1984, Sf. 21

²⁴⁶ M. BLOMSTROM and Ari KOKKO, "The Economics of Foreign Direct Investment Incentives," EIJIS Working Paper Series, 2003, Pp. 168 (Nakil: KARAKURT, a.g.e., Sf. 143-165)

Rodrik'e göre, etkin bir yatırım teşvik uygulamasının gerçekleştirilebilmesi için, hangi sektörün seçildiği değil, teşvikin hangi kurumsal yapı çerçevesinde verileceği ve teşvik şeklinin niteliği önemlidir. Başka bir deyişle, teşvikin kime verildiği değil, nasıl verildiği onun etkinliğinin belirleyicisi olacaktır²⁴⁷. Bu yaklaşıma göre, teşvik araç ve yöntemlerinin isabetli belirlenmesi, teşvik uygulamasının başarıya ulaşmasında son derece etkilidir.

Aynı şekilde, yatırım teşviklerinin zamanlaması da, etkinliğini belirleyen önemli faktörlerden birisidir²⁴⁸. Zira, hemen verilecek teşviklerin yatırımlara etkisi ile, gelecekte verileceği vaat edilecek teşviklerin etkisi aynı olmayacaktır. Keza, yatırım teşviki, eğer mevcut bir kuruluşa veriliyorsa, yatırımcının sağladığı ya da sağlayacağı avantajlar, yeni kurulan/kurulacak bir şirkete nazaran çok daha fazladır. Mesela, devletin sağlayacağı vergisel teşvikler, mevcut kuruluşlar için hemen işlerlik kazanmaya başlayacaktır. Oysa, yeni kurulan bir işletmenin sözkonusu teşviklerden yararlanabilmesi, bazı durumlarda ancak yıllar sonra mümkün olabilecektir. Aynı şekilde, kayıtdışılığın çok yüksek olduğu bir ekonomide, vergisel teşvikler, vergiden kaçınma imkanı bulan yatırımcıları pek fazla cezbetmeyecektir.

Yatırım teşviklerinin etkinliğinde belirleyici olan bir diğer faktör de, başlangıçta tercihlerin isabetli belirlenmesidir. Güney Kore'de yapılan bir çalışma; devletin ticarete korumaya "tarifeler" ve "ithalat kısıtlamaları" yoluyla gitmesinin, katma değer, sermaye stoku ve toplam faktör verimliliğindeki büyümeyi olumsuz etkilediğini; bunun tam tersi olarak, devletin vergi teşvikleri ve benzeri yollarla uyguladığı teşviklerin sermaye stoku ve diğer değişkenler üzerinde olumlu etkiler sağladığını, ortaya çıkarmıştır²⁴⁹.

²⁴⁷ Dani RODRIK, **Dış Ticaretin Liberalizasyonu, Uluslararası Rekabet Gücü Ve Sanayi Politikaları: Kuramsal Meseleler**, İstanbul Sanayi Odası Yayını, Yayın No: 9, İstanbul, 1993, Sf. 7

²⁴⁸ Dagmar RAJAGOPOL and Anwar SHAH, **A Rational Expectations Model For Tax Policy Analysis: An Evaluation of Tax Incentives For The Textile Chemical And Pharmaceutical Industries of Pakistan**, Journal of Public Economics, NO: 57, USA, 1995, Sf. 275 (Nakil: Ali YAVUZ; a.g.e.,)

²⁴⁹ Jong-Wha LEE, **Government Interventions and Productivity Growth**, Journal of Economic Growth, No:1, USA, 1996, Sf. 402

Hedeflenen ekonomik amaçlara ulaşılmasında, teşvik araçlarının rasyonel bir şekilde belirlenmesi de önem taşır²⁵⁰. Örneğin, vergisel teşvikler bir politika aracı olarak genelde yatırım riskinin daha çok olduğu, yerel küçük piyasalarda ve daha düşük dış yabancı yatırım stokunun bulunduğu ve ticaret engellerinin görece daha az olduğu durumlarda kullanılır ve yararlı olur²⁵¹.

Ayrıca, teşviklerin gerçek hak sahiplerine aktarılması, diğer saiklerin yanı sıra, etkinliğin sağlanması bakımından da son derece önemlidir. Bunun temini için, bütün ilişkili taraflara sağlıklı bilgi akışının sağlanması ve uygulamanın her safhasının etkili bir şekilde denetlenmesi, denetim sonuçlarının kamuoyu ile paylaşılması ve gerekli müeyyidelerin tarafsız bir şekilde ve kararlılıkla uygulanması gerekmektedir.

Teşviklerin etkinliği, yatırımın hangi aşamasında verileceği, teşviklerin miktarı, teşviklerin kendi içinde tutarlı olması, bölgesel ve sektörel amaçlara uygun olması gibi faktörlerin yanı sıra, ekonomik konjonktürle de yakından ilgilidir. Eğer ekonomide enflasyonist bir süreç yaşanıyorsa, teşviklerin yatırımlar üzerindeki etkisi zayıflar. Çünkü böyle bir ortamda gelecek tam anlamıyla tahmin edilmediğinden, yatırım kararı verilmesini kolaylaştırıcı teşviklerin yatırımcıların yatırım kararlarını etkilemesi güçtür²⁵².

Teşviklerin etkinliğinin bir başka ölçüsü de siyasi istikrar ve beklentilerdir. Siyasi istikrarsızlığın hüküm sürdüğü ve gelecek hakkındaki beklentilerin olumsuz olduğu dönemlerde, teşviklerin etkisi zayıf olur. Güçlü hükümetlerin, ciddi ve kararlı uygulamaları teşvik tedbirlerin etkisini artırır. Ayrıca, ekonomide istikrar ve devamlılık da önemlidir. Sürekli değişen ekonomi politikaları ve buna bağlı mevzuat değişiklikleri uzun dönemli yatırım kararlarını caydırıcı etkiye sahiptir²⁵³.

²⁵⁰ İNCEKARA, a.g.e., Sf. 18

²⁵¹ Horst RAFF and Krihna SRINIVASAN, **Tax Incentives For Import- Substituting Foreign Investment: Does Signaling Play A Role?**, Journal of Public Economics, NO: 67, USA, 1998, Sf. 188

²⁵² DURAN, **Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)**, Sf. 21

²⁵³ DURAN, **Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)**, Sf. 21

V. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE VE ULUSLARARASI DÜZENLEMELERDE YATIRIMLARA SAĞLANAN TEŞVİKLER

A. Avrupa Birliği'nde Yatırımlara Sağlanan Teşvikler

İkinci Dünya Savası'ndan sonra, dünya barışını yeniden tehlikeye sokmayacak bir Avrupa oluşturulması düşüncesi bağlamında, silah sanayiinin hammaddesini oluşturan kömür ve çelik üretiminin kontrolünü devletlerin üzerinde bir (*Supranational*) uluslararası kuruluşa devreden Paris Antlaşması'yla Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg, 1951 yılında AB'nin temeli olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu oluşturdular. Aynı ülkeler, 1957 yılında da Roma Antlaşmasını imzalayarak Avrupa Atomik Enerji Topluluğu ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kurdular²⁵⁴. 1 Temmuz 1967 yılına kadar bu üç kuruluş uyum içinde çalışsalar da, ayrı ayrı yürütme organlarına sahiptiler. 1967 yılında "Füzyon Antlaşması" ile birleştirilmişler ve bu tarihten sonra "Avrupa Topluluğu" adını almışlardır²⁵⁵.

1991 yılında ekonomik bütünleşmenin yanında birtakım eksikliklere cevap vermek ve değişime ayak uydurmak için, aynı zamanda siyasi bütünleşmenin de sağlanması amacıyla Maastricht Antlaşması imzalanmış ve Avrupa Toplulukları (AKÇT, AET, EURATOM) Avrupa Birliği (AB) bünyesine dahil olmuşlardır.

1. Avrupa Birliği'nde İzlenen Rekabet ve Devlet Yardımları Politikası

Avrupa Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması'na göre, Topluluk'un görevleri; ekonomik hayatın uyumlu gelişmesini, sürekli ve dengeli ekonomik gelişmeyi, ekonomide istikrarı ve yaşam düzeyini yükseltmeyi sağlamaktır²⁵⁶. Topluluk bu hedeflere, üye devletler arasında bütün engellerden arındırılmış "ortak pazar" oluşturulması ve üye devletlerin ekonomi politikalarının birbirlerine yaklaştırılması ile ulaşmayı amaçlamaktadır.

²⁵⁴ Kemal EROL, "Gönüllü Kuruluşların Türk Hukuk Sistemindeki Yeri Ve Avrupa Birliği Mevzuatı İle Karsılaştırmalar", Gönüllü Kuruluşlar Konferansı (28-29 Mart 1995), Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara, 1995, Sf. 80

²⁵⁵ Halil ÇİVİ, "Avrupa Birliği ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri" **Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Dergisi**, Zemin Dış Ticaret Eğitim Merkezi Yayını, Ocak, Şubat, Mart, Sayı 27, 1997, Sf. 6

²⁵⁶ Roma Anlaşması, 2. Madde (DPT, "Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler", Cilt 1, "Avrupa Topluluklarını Kuran Temel Antlaşmalar (AKÇT, AET, AAET); <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlasma/at1.pdf>; Erişim: 05.01.2011).

Bu hedefe ulaşmak için Birliğin kullandığı en etkili araç, "rekabet kuralları" olmuştur. AB rekabet politikasının temel amacı, rekabeti bozduğu kabul edilen eylemleri engelleyerek piyasa güçlerinin hakim olduğu, iyi işleyen bir Avrupa iç pazarının (Ortak Pazar) oluşmasını sağlamaktır²⁵⁷.

Bu amaç doğrultusunda, Ortak Pazar, mal ve hizmetlerin herhangi bir engelle karşılaşmadan üye ülkeler arasında serbestçe hareket edebilmesini, üretim faktörlerinin Topluluk sınırları içinde en etkin biçimde kullanılabilecekleri yerlere yönelebilmesini, işletmelerin Topluluk'un diledikleri herhangi bir yerinde yerleşip diğer işletmeler ile mukayese edilebilir rekabet koşulları altında faaliyetlerini yürütebilmelerini ve bütün ekonomik birimlerin aynı yasal çerçeveye tabi olmasını sağlayarak, daha önce çeşitli ticari engellerle korunan üye ülke ekonomilerini birbirlerinin rekabetine açmıştır²⁵⁸. Ortak Pazar, aynı zamanda, üye ülkelerce üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin uygulanmasını da gerçekleştirmiştir.

Avrupa Birliği'nde devlet yardımlarına ilişkin kurallar gereğince, bir üye ülke tarafından, devlet kaynakları aracılığıyla herhangi bir şekilde yapılan ve belirli teşebbüslere veya belirli malların üretimine teşvik sağlayarak rekabeti bozan ya da bozmakla tehdit eden her türlü yardım, üye ülkeler arası ticareti etkilediği ölçüde ortak pazara aykırı kabul edilmektedir²⁵⁹. Ancak, belirli şartların yerine getirilmesi durumunda devlet yardımlarının uygulanabileceği kabul edilmiştir²⁶⁰.

Bu şekilde, bir taraftan daha az devlet yardımı verilmesi ve verilen yardımların daha etkili olarak kullanılması hedeflenirken, diğer taraftan, üye ülkelerin genel kamu yararına yönelik hizmetlerini aksatmadan sürdürebilmeleri amaçlanmaktadır.

²⁵⁷ İKV, a.g.e., Sf. 11

²⁵⁸ İNECİ, *Avrupa Topluluğu ve Türkiye'de Sübvansiyonlar*, Sf. 72

²⁵⁹ AB Devlet Yardımları Çalışma Raporları: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/conceptual_remarks.html#what_is; Erişim: 17.02.2012

²⁶⁰ Bülent FERİK, AB Devlet Yardımı Politikası ve Türkiye'de Devlet Yardımı Uygulamaları, *Dış Ticaret Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 31, Nisan 2004. Sf. 14-15, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Nisan2004/abdevlet.htm>; Erişim: 30.12.2010

Avrupa Komisyonu 2005 yılında Lizbon Stratejisi kapsamında devlet yardımları politikasında kapsamlı bir reform çalışması başlatmış ve bu çerçevede Devlet Yardımları Eylem Planı'nı yayımlamıştır²⁶¹. Lizbon Stratejisi kapsamında hazırlanan Devlet Yardımları Eylem Planı'na göre, devlet yardımları şu öncelik alanlarına yoğunlaşmalıdır²⁶²:

- ❑ Bilgi Toplumunun Güçlendirilmesi İçin Yenilik ve Ar-Ge'nin Hedeflenmesi,
- ❑ Daha İyi Bir İş Ortamı Yaratılması ve Girişimciliğin Teşvik Edilmesi
- ❑ İnsan Kaynaklarına Yatırım Yapılması,
- ❑ Kamu Yararını Gözeten Hizmetlerin (Services of General Economic Interest) Kalitesinin Artırılması,
- ❑ Sadeleştirme ve Birleştirme Yoluyla Daha İyi Önceliklendirme,
- ❑ Odaklı Bir Bölgesel Yardım Politikası,
- ❑ Çevresel Olarak Sürdürülebilir Bir Geleceğin Teşvik Edilmesi,
- ❑ Modern Ulaşım, Enerji, Bilgi ve Telekomünikasyon Teknolojisi Altyapılarının Kurulması,

2. Avrupa Birliği'nde Devlet Yardımlarının Tanımı ve Hukuki Çerçevesi

AB'nin konuyla alakalı mevzuatında, "hangi devlet yardımlarının rekabeti bozacağı" belirtilmesine karşılık, devlet yardımları tanımının yapılmasının kavramı daraltacağı endişesi ile, devlet yardımlarının tanımı bulunmamakta, Komisyon ve Avrupa Topluluğu Adalet Divanı (ATAD) içtihatları yoluyla, devlet yardımlarının neler olduğu ortaya konulmaktadır²⁶³. ATAD, pekçok davada, yardımın türünün veya amacının değil, ortaya çıkardığı etkinin önemli olduğunu vurgulamıştır²⁶⁴.

²⁶¹ Ekin GÜNDAY ECER, "Avrupa Birliği'nde Devlet Yardımları Politikası", Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı Araştırma ve İnceleme Serisi: 3, Ankara, 2010, Sf. 27

²⁶² Avrupa Komisyonu, "State Aid Action Plan", Brüksel, 7 Haziran 2005, Sf. 8 – 12., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0107:FIN:EN:PDF>; Erişim: 19.10.2011

²⁶³ Marco M. SLOTBOOM, "State Aid In Community Law: A Broad or Narrow Definition?", European Law Review, Vol. 20 No. 3, Sweet&Maxwell, London, June 1995, P. 290

²⁶⁴ Ömrüye AYGÜN, "Avrupa Birliği'nce Devlet Yardımları Sistemi ve Türkiye'ye Yansımaları", DPT Uzmanlık Tezi, DPT Yayın No. 2706, Nisan 2007, ISBN 975-19-4012-4, Sf. 21

Öte yandan, AB müktesebatı, devletin sağladığı her katkıyı da "devlet yardımı" olarak kabul etmemiştir. Örneğin ekonomik faaliyette bulunmayan bir tüzel kişiliğe verilen destek, devlet yardımı sayılmamaktadır²⁶⁵.

AB'de devlet yardımlarına ilişkin belirleyici hükümler "Avrupa Topluluğu Kurucu Antlaşması"nın 42, 93, 106, 107, 108 ve 109. maddelerinde toplanmaktadır²⁶⁶⁻²⁶⁷.

42. madde "rekabet kurallarına ilişkin hükümler ile ekonomik kalkınma programı çerçevesinde, yapısal ya da doğal şartlar sebebiyle gelişmemiş işletmelerin korunması amacıyla işletmelere yardım yapılmasına izin verilebilir" hükmünü içermektedir.

93. maddede, taşımacılığın eşgüdümü için duyulan ihtiyaçları karşılayan ya da kamu hizmeti kavramı içinde yer alan bazı yükümlülüklerin yerine getirilmesine yarayan yardımların Anlaşma ile bağdaştığı" hükmüne yer verilmiştir.

106. maddede ise, "genel ekonomik çıkarlara yönelik hizmetleri yürütmekle görevli veya mali nitelikteki tekel niteliği taşıyan teşebbüslerin kendilerine verilmiş olan belirli görevlerin ifasını rekabet ile ilgili kurallara tabi

²⁶⁵ İKV, a.g.e., Sf. 12,

²⁶⁶ Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması'ndaki madde numaraları daha sonra Amsterdam Antlaşması ile değiştirilmiştir. Dolayısıyla, Roma Antlaşması'nda; 42, 77, 90, 92, 93 ve 94. maddelerde düzenlenen "devlet yardımları", 2 Ekim 1997 tarihinde imzalanan ve 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması'nda 36, 73, 86, 87, 88 ve 89. maddelerde düzenlenmiştir. Amsterdam Antlaşması'nın devlet yardımlarıyla ilgili madde numaraları, 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'nda 42, 93, 106, 107, 108 ve 109 olarak değiştirilmiştir. Tezimizde Lizbon Antlaşması'ndaki madde numaraları kullanılmıştır.

²⁶⁷ Roma, Amsterdam ve Lizbon anlaşmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DPT, "Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler", Cilt 1, "Avrupa Topluluklarını Kuran Temel Antlaşmalar (AKÇT, AET, AAET); <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlasma/at1.pdf>; Erişim: 05.01.2011; BÜMKO (T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü), "Amsterdam Antlaşması (Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları)", Ankara, Kasım-2007; T.C. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, "Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma", ISBN 978-975-19-5028-4, Ankara, 2011, Sf. 15, 36, 40-42 (Avrupa Birliği Antlaşması ile Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın, 30 Mart 2010 tarihli ve C serisi 83 sayılı Avrupa Birliği Resmi Gazetesi'nde yayımlanan konsolide metinlerinin çevirisi); EU, Vademecum: Community Rules on State Aid, 1999, <<http://europa.eu.int/commidg04/aid/other.htm>>). Erişim: 17.02.2012; Sahir ÖZDEMİR, "AET, AT, Avrupa Toplulukları, AB, Roma A., Avrupa Tek Senedi, AB A., Maastricht A., Amsterdam A., Nice A. (Kavramlara İlişkin Açıklayıcı Not)", DPT AB İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2001; e) Treaty on European Union, TABLES OF EQUIVALENCES, Official Journal of the European Union, 9.5.2008, C 115/361—115/388

olarak yapacakları" belirtildikten sonra, "ticaretin gelişimini, Birliğin çıkarlarına aykırılık teşkil edecek ölçüde etkilememesi" kaydıyla, sözkonusu işletmelere faaliyet konuları çerçevesinde yapılacak devlet yardımlarına zımnen izin verilmiştir.

107. maddede de, "üye devletler tarafından devlet kaynakları vasıtasıyla belirli teşebbüsleri ya da belirli malların üretimini kayırarak yapılan rekabeti bozucu her türlü yardım, üye devletler arasındaki ticareti etkilediği ölçüde, ortak pazarla bağdaşmaz" hükmüne yer verilmiştir. Sözkonusu madde, bir Üye Devlet tarafından veya devlet kaynakları aracılığıyla verilen, belli şirketlere veya belli ürünlerin üretimine avantaj sağlayarak rekabeti olumsuz etkileyen ya da rekabet ortamını tehdit eden ve böylece Üye Devletler arasındaki ticareti etkileyen yardımları yasaklamıştır²⁶⁸.

108. madde, devlet yardımlarının izlenmesi, denetlenmesi ve ihtilafların halinde takip edilecek yöntemleri ihtiva etmektedir. Rekabet ve ticaretin olumsuz yönde etkilenmemesi için bütün devlet yardımlarının izlenmesi görevi Avrupa Komisyonu'na verilmiştir²⁶⁹.

Antlaşma'nın 109. maddesi ile de, Konsey, Komisyonun önerisi üzerine ve Avrupa Parlamentosu'na danıştıktan sonra, devlet yardımları konusuna ilişkin her türlü düzenlemeyi yapmakla yetkili kılınmıştır.

Antlaşma, önerilen yardım programının "Birliğin tamamının menfaatine olduğu" durumlarda, devlet yardımları yasağından muafiyetlere açıkça izin vermiştir²⁷⁰.

AB'ye üye 27 ülkede 2001–2010 yılları arasındaki dönemde verilen devlet yardımları incelendiğinde, GSYİH'ya oranının % 0,53 ile % 0,76 arasında dalgalı bir seyir takip ettiği; gelişmiş AB ülkelerinde bu oran % 0,30-0,60 civarlarında iken, Birliğe sonradan üye olan nispeten azgelişmiş üye ülkelerde sözkonusu oranın % 1'in üzerine çıkabildiği görülmektedir (Tablo 5).

²⁶⁸ W. HAKENBERG, and F. ERLBACHER, "State Aid Law in the European Courts in 2001 and 2002", European Competition Law Review, Sweet and Maxwell Limited, Issue: 9, London. 2003, Volume: 24, Pp. 431

²⁶⁹ ECER, a.g.e., Sf. 7

²⁷⁰ ECER, a.g.e., Sf. 7-8

Tablo 5 - AB'ye Üye Devletlerde (AB-27) Toplam Devlet Yardımlarının GSYİH'ya Oranı (%)											
Ülke	Yıl	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
AB-27		0,66	0,67	0,63	0,61	0,57	0,76	0,53	0,58	0,63	0,60
Belçika		0,51	0,42	0,30	0,31	0,37	0,40	0,43	0,45	0,61	0,61
Bulgaristan		–	0,46	0,74	0,25	0,11	0,12	0,64	0,59	0,53	0,15
Çek Cumh.		1,92	3,94	2,86	0,60	0,64	0,76	0,78	0,99	0,71	0,82
Danimarka		1,02	0,88	0,75	0,84	0,80	0,77	0,80	0,81	1,02	0,91
Almanya		0,92	1,09	0,78	0,76	0,75	0,77	0,60	0,62	0,67	0,64
Estonya		0,12	0,13	0,08	0,36	0,32	0,26	0,23	0,27	0,29	0,29
İrlanda		0,59	0,54	0,52	0,62	0,59	1,75	0,54	0,69	0,77	0,80
Yunanistan		1,10	1,43	0,44	0,38	0,49	0,54	0,67	1,19	0,94	1,02
İspanya		0,58	0,25	0,44	0,36	0,38	0,40	0,51	0,68	0,85	0,80
Fransa		0,88	0,61	0,55	0,46	0,47	0,49	0,46	0,51	0,53	0,47
İtalya		0,47	0,49	0,46	0,45	0,43	0,45	0,36	0,37	0,38	0,29
Kıbrıs (GK RK)		3,04	3,29	2,30	1,64	1,43	0,59	0,72	0,64	1,02	0,67
Letonya		0,71	0,49	0,62	0,58	1,09	1,30	2,16	0,57	0,72	0,94
Litvanya		0,16	0,41	0,32	0,57	0,52	0,53	0,61	0,44	0,63	0,58
Lüksemburg		0,31	0,39	0,39	0,31	0,25	0,23	0,19	0,18	0,30	0,23
Macaristan		1,00	1,05	1,35	2,79	3,20	2,26	1,86	2,44	1,84	2,28
Malta		4,29	4,44	2,15	3,70	3,55	2,81	2,36	1,94	1,88	1,42
Hollanda		0,39	0,45	0,42	0,40	0,41	0,38	0,38	0,40	0,46	0,53
Avusturya		0,68	0,34	0,49	0,47	0,47	0,78	0,44	0,66	0,90	0,79
Poland		0,63	0,45	2,99	1,43	0,77	0,85	0,61	0,92	0,95	0,91
Portekiz		1,06	0,83	0,89	0,84	0,90	0,89	1,27	0,92	0,98	0,91
Romanya		–	1,56	1,60	2,14	0,55	0,65	1,18	0,62	0,66	0,25
Slovenya		1,03	0,57	0,71	0,89	0,72	0,73	0,56	0,66	1,00	1,10
Slovakya		0,35	0,30	0,43	0,55	0,60	0,49	0,45	0,55	0,51	0,46
Finlandiya		1,47	1,20	1,29	1,29	1,34	1,28	1,15	1,12	1,23	1,14
İsveç		0,42	0,29	0,48	0,87	0,97	1,00	0,95	0,91	0,92	0,83
Birleşik Krallık		0,24	0,29	0,26	0,29	0,24	0,21	0,26	0,25	0,29	0,29

Kaynak: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupDownloads.do> (Erişim: 03.02.2012)

AB'ye üye 27 ülkede verilen devlet yardımlarının 1990–2010 yılları arasındaki dönemde gösterdiği seyir incelendiğinde ise, devlet yardımlarının GSYİH'ya oranının anılan dönemde yarı yarıya azaldığı, gözlenmektedir²⁷¹.

AB-27 ülkelerinde, 2005-2010 yılları arasındaki dönemde, devlet yardımlarının yaridan fazlası sanayi sektörüne, % 15-18 civarındaki kısmı ise tarım sektörüne verilmiştir²⁷².

Keza, gelişmiş AB üyesi ülkelerde (İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya ilh.) devlet yardımları daha çok istihdam yaratılması, ar-ge ve çevre koruma

²⁷¹ Üye Devletler (AB-27) Tarafından Yapılan Toplam Devlet Yardımlarının GSYİH'ya yüzdesi (1992-2010), http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/expenditure.html#1, Erişim: 17.02.2012

²⁷² AB Üyesi Devletlerde (AB-27) Devlet Yardımlarının Sektörel Dağılımı (Milyon EURO; 2005 - 2010); http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/expenditure.html#1, Erişim: 17.02.2012

gibi alanlarda yoğunlaşırken, gelişme yolundaki AB üyesi ülkelerde sınai yatırımlar ile bölgesel yardımların daha büyük bir yüzdeye sahip olduğu, müşahade edilmektedir²⁷³.

3. Avrupa Birliği'nde Yardımın 'Devlet Yardımı' Sayılmasının Şartları

Devlet tarafından sağlanan avantajların "devlet yardımı" olarak kabul edilebilmesi için, aşağıda sayılan şartların tamamını taşıması gerekmektedir²⁷⁴.

a) Yardımın Devlet Tarafından ya da Devlet Kaynakları Aracılığıyla Verilmesi

Devlet yardımı kuralları sadece devlet kaynaklarının (ulusal, bölgesel ve yerel otoriteler, kamu bankaları ve müesseseleri dahil olmak üzere) transferine ilişkin önlemleri kapsamaktadır²⁷⁵. Yardımın; devlet bütçesinden, yerel kaynaklardan, özerk kamu kuruluşları veya devlet sermayesi ile kurulmuş bir şirket tarafından yapılması veya sözü edilen kurum ve kuruluşların elde etmesi gereken gelirlerde yardım amacıyla bir kesintiye gidilmesi durumunda, devlet yardımından sözedilebilmesi mümkündür.

b) Ekonomik Avantaj Sağlanması

Devlet kaynaklarını kullanmak suretiyle, bir teşebbüsün normal ticari faaliyetleri çerçevesinde elde edemeyeceği bir ekonomik avantaja sahip olması durumunda, devlet yardımından söz etmek kabildir. Bu avantaj pozitif bir fayda olabileceği gibi, işletmenin normal şartlarda katlanması gereken maliyetlerde indirim yapılması şeklinde de olabilir²⁷⁶.

²⁷³ AB Devlet Yardımları İstatistikleri: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/expenditure.html#1, Erişim: 17.02.2012

²⁷⁴ AB Devlet Yardımları Çalışma Raporları: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/conceptual_remarks.html#what_is, Erişim: 17.02.2012

²⁷⁵ Avrupa Komisyonu, **Vademecum Community Rules on State Aid**, Brüksel, 17 Temmuz 2008, Sf. 3

²⁷⁶ K. Paul E. LASOK, "State Aids And The Consequences of Their Illegality Under EC Law", Marmara Journal of European Studies, Vol. 8, No. 1-2, Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Yayını, İstanbul, 2000, Sf. 21

c) Belirli İşletmelerin veya Belirli Ürünlerin Üretimine Kayırılması (Seçicilik)

Belirli işletmelere ya da belirli malların üretimine yönelik yapılan yardımlar seçicilik özelliğini oluşturmaktadır.

Bir devlet yardımının AB Kurucu Antlaşması'nın 107/1 maddesi kapsamına girmesi için, belirli işletmelere ya da belirli malların üretimine yönelik olması²⁷⁷; diğer bir deyişle, belli firmalar ile rakipleri arasındaki dengeyi etkilemesi gerekmektedir²⁷⁸. Hiçbir ayırım gözetmeden bütün işletmelere yönelik önlemler devlet yardımı kapsamına girmemektedir²⁷⁹.

d) Rekabetin Bozulması veya Bozulma Tehdidi Yaratılması

Bir yardımın "devlet yardımı" olarak değerlendirilmesi için, üye devletler arasındaki rekabet ve ticaret üzerinde potansiyel bir etkisi olmalıdır²⁸⁰. Başka bir anlatımla, bu kriterin varlığından bahsedilebilmesi için, üye ülkeler arasındaki ticaret koşullarının ve rekabetin, belirli işletmelere ya da belirli malların üretimine yönelik devlet yardımları sonucunda, genel çıkara aykırı olacak biçimde, etkilenmiş olması gerekmektedir²⁸¹.

4. Avrupa Birliğinde Uygulanan Devlet Yardımları

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde, yatırımlar, yukarıda kısaca özetlenen devlet yardımları genel politikası çerçevesinde, aşağıda sayılan yöntem ve araçlarla desteklenmektedir²⁸².

²⁷⁷ İKV, a.g.e., Sf. 122

²⁷⁸ Avrupa Komisyonu, *Vademecum Community Rules on State Aid*, Sf. 3

²⁷⁹ İKV, a.g.e., Sf. 122

²⁸⁰ Avrupa Komisyonu, *Vademecum Community Rules on State Aid*, Sf. 4.

²⁸¹ K. Paul E. LASOK, a.g.e., Sf. 27

²⁸² Bu bölümün hazırlanmasında şu kaynaklardan geniş ölçüde istifade edilmiştir: Ömrüye AYGÜN, "Avrupa Birliği'nce Devlet Yardımları Sistemi ve Türkiye'ye Yansımaları", DPT Uzmanlık Tezi, DPT Yayın No. 2706, Nisan 2007, ISBN 975-19-4012-4; AB Devlet Yardımları Çalışma Raporları: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/conceptual_remarks.html#what_is; Erişim: 17.02.2012

a) Hibeler ve Vergi Muafiyetleri

Yardım alana tamamen geçen yardım türleridir. Hibe, yardım alana doğrudan sağlanan faiz sübvansiyonları, vergi kredileri (tax credits), elde edilen faydanın vergi yükümlülüğüne bağlı olmadığı diğer vergi tedbirleri, sosyal güvenlik katkısı indirimleri veya kamu mal ve arsalarının piyasa değeri altında satılması yahut da kiralanması gibi uygulamalardır.

b) Hisse Katılımı

Normal piyasa koşullarında faaliyet gösteren herhangi bir özel sektör yatırımcısı için karlı olmayan ve bu nedenle bu yatırımcı tarafından yapılamayacak bir hisse alımı veya sermaye katılımı, eğer devlet tarafından yapılmış ise, bu uygulama devlet yardımı olarak kabul edilmektedir.

c) Uygun Koşullu Kredi ve Vergi Ertelemeleri

Bu kategoriye, özel veya kamu kaynaklarından uygun koşullu kredi, özel veya kamu kaynaklarından iştirak kredileri, başarı halinde geri ödeme avansları ve vergi ertelemeleri (rezervler, serbest ya da hızlandırılmış amortisman) benzeri yardımlar (teşvikler) girmektedir.

d) Kamu Arsa ve Binalarının Satışı

Kamu arsa ve binalarının piyasa rayicinden daha düşük bir değerle yatırımcılara tahsis edilmesi durumunda, piyasa rayici ile satışa/kiralamaya konu olan değer arasındaki fark kadar, sözkonusu işletmeye devlet yardımı yapıldığı kabul edilmektedir.

e) Devlet Garantileri

Komisyon, 2000 yılında, AT Antlaşmasının garanti şeklindeki devlet yardımlarına uygulanmasına ilişkin bir hüküm kabul etmiştir²⁸³. Buna göre, yardımdan faydalanan taraf, devlet veya diğer kamu otoritesi tarafından verilen garantiye dayanarak daha düşük faiz oranlarında ve/veya daha yüksek risk seviyesinde kredi bulabilen işletmedir. Burada, yardımın tutarı, krediyi kullanan işletmenin —şayet devlet tarafından garanti edilmemiş olsaydı— sözkonusu kredi için ödeyeceği faiz oranı/tutarı ile devlet garantisine dayanarak fiilen ödeyeceği avantajlı faiz oranı/tutarı arasındaki fark kadar olacaktır.

f) Genel Ekonomik Çıkar Hizmetlerine Yapılan Ödemeler

Bir kamu otoritesi tarafından, kamu çıkarına hizmet eden bir faaliyet için, herhangi bir işletmeye, anılan işletmenin sözkonusu faaliyet için üstlendiği maliyetin üzerinde ödeme yapıldığı takdirde, yapılan ödeme tutarı ile işletmenin üstlendiği maliyet arasındaki farkın "devlet yardımı" olarak değerlendirilmesi mümkündür. Fakat, kamu hizmeti yükümlükleri için yapılan ödemelerin ne zaman devlet yardımı olarak kabul edileceği hususunda henüz tam bir görüş birliği sağlanabilmiş değildir.

g) Vergi İndirimleri

Belirli bir ekonomik sektörün tümüne yönelik bir vergi indirimi, devlet yardımı olarak kabul edilmektedir.

²⁸³ Commission Notice On The Application of Article 87 and 88 of The EC Treaty To State Aid In The Form Of Guarantees, oj c 71, 11.03.2008

5. Devlet Yardımları Yasağından Muafiyetler

Lizbon Antlaşmasının 107/2. ve 107/3. maddeleri ile devlet yardımları konusundaki muafiyetler belirlenmiştir²⁸⁴.

a) Avrupa Birliği İlkeleriyle Bağdaşan Devlet Yardımları

Antlaşma'nın 107/1. maddesinde yer alan;

"İşbu Antlaşmada aksine hüküm bulunmadıkça, bir üye devlet tarafından veya devlet kaynakları vasıtasıyla herhangi bir şekilde yapılan ve belirli teşebbüsleri veya belirli malların üretimini kayıarak rekabeti bozan veya bozmakla tehdit eden, her türlü yardım, üye devletler arasındaki ticareti etkilediği ölçüde, ortak pazarla bağdaşmaz"

ifadesiyle devlet yardımları ilke olarak yasaklanırken, anılan "madde"nin sonraki bentlerinde ifade edilen bazı muafiyetlerle, ortak pazar ile bağdaşan devlet yardımlarının uygulanmasına imkan sağlanmıştır.

Kurucu antlaşmanın 107/2 maddesinde, ortak pazarla bağdaşan ve bu nedenle izin verilen devlet yardımları şu şekilde sıralanmıştır;

a) *İlgili ürünlerin menşesine bağlı bir ayırım gözetmeksizin verilmesi koşuluyla, bireysel tüketicilere yapılan sosyal nitelikli yardımlar;*

b) *Doğal afetler veya olağanüstü olayların neden olduğu zararı karşılamak için yapılan yardımlar;*

c) *Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Almanya'nın bölünmesinden etkilenen belirli bölgelerin ekonomisine, bölünmenin yarattığı ekonomik zararın giderilmesi için gerekli olduğu ölçüde yapılan yardımlar.*

²⁸⁴ T.C. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma, Sf. 41

b) Birlik Kurallarına Uygunluğu Koşullara Bağlı Devlet Yardımları

Antlaşmanın 107/3 maddesinde ise, aşağıda kaydedilen yardımların, Komisyon tarafından yapılacak incelemeye istinaden, iç pazar ile uyumlu olarak değerlendirilebileceği belirtilmektedir.

❑ Hayat standartları olağanüstü derecede düşük olan ve yeterli düzeyde iş imkanı bulunmayan bölgelerin ekonomik kalkınmasının teşvik edilmesine yönelik yardımlar,

❑ Ortak Avrupa çıkarına hizmet eden önemli bir projenin uygulanmasının teşvik edilmesi veya üye ülkelerden birinin ekonomisindeki ciddi çalkantının ya da bozukluğun giderilmesine yönelik yardımlar,

❑ Ortak çıkarlara aykırı olmamak kaydıyla ticari koşulları etkilemeyecek şekilde bazı ekonomik faaliyetlerin veya bölgelerin gelişiminin kolaylaştırılmasına yönelik yardımlar,

❑ Ortak çıkarlara aykırı olmamak kaydıyla topluluk içindeki ticari koşulları ve rekabeti etkilemeyecek şekilde kültürün ve kültürel mirasın korunmasının teşvik edilmesi için verilecek yardımlar,

❑ Konsey tarafından belirtilecek diğer yardım türleri,

c) Avrupa Birliği'nce Devlet Yardımları Konusunda İstisna Tanınan Sektörler

Antlaşma'ya konulan özel hükümlerle, rekabet kurallarının uygulanmasında bazı sektörlerle istisna tanınmıştır:

(1) Tarım Sektörü

Lizbon Anlaşması'nın 42. maddesine²⁸⁵ istinaden, tarım sektöründe, "yapısal veya doğal şartlar sebebiyle gelişememiş işletmelerin korunması için" ya da "ekonomik kalkınma programları çerçevesinde" yardımlar yapılabilir.

(2) Ulaştırma Sektörü

Lizbon Anlaşma'nın 93. maddesine²⁸⁶ göre, ulaştırmanın koordinasyonu ihtiyacına cevap veren ya da kamu hizmetlerine özgü yükümlülüklerin karşılanmasına yarayan yardımlar Anlaşma'ya uygundur.

(3) Genel Ekonomik Menfaate İlişkin Hizmetler Yürüten İşletmeler

Lizbon Anlaşmanın 106. maddesine²⁸⁷ göre, genel ekonomik menfaate ilişkin hizmetler yürüten işletmeler veya kar amacı güden tekeller, kendilerine verilmiş belirli görevlerin ifasını hukuken veya fiilen engellemedikçe, rekabet kurallarına bağlıdır. Bir hizmetin kamu yararı niteliği taşıması, bu alanda yapılacak olan yardımı rekabet kuralları dışına çıkarmamaktadır. Rekabet kurallarının uygulanmaması ancak, verilen yardımın kesilmesi kamu hizmetinin aksamasına yol açtığı takdirde gündeme gelecektir.

6. De Minimis Düzenlemesi

Lizbon Anlaşması'nın 107/1. maddesi²⁸⁸, devlet kaynaklarından verilen, rekabeti bozan veya bozabilecek nitelikte olan ve üye ülkeler arasındaki ticareti etkileyen yardımları yasaklamaktadır. Ancak, verilen bazı yardımlar, rekabeti ihlal edebilecek yapıda olsalar bile, üye ülkeler arasındaki ticareti etkilemeyebilir. Komisyon, hem kendisinin hem de üye devletlerin üzerindeki idari yükü hafifletmek için “**De Minimis**” adı verilen kuralı ortaya koymuş ve bunu açıklayan bir "duyuru" yayımlamıştır. "Üye ülkeler arasındaki ticareti olumsuz

²⁸⁵ Bu madde, 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'nda —tıpkı, 1957 tarihli Roma Antlaşması'nda olduğu gibi— 42. maddede düzenlenmiştir.

²⁸⁶ Roma Antlaşması'nda 77., Amsterdam Antlaşması'nda 73. madde

²⁸⁷ Roma Antlaşması'nda 90., Amsterdam Antlaşması'nda 86. madde

²⁸⁸ Roma Antlaşması'nın 92., Amsterdam Antlaşması'nın 87/1. maddesi

etkilemeyeceği" düşünülen yardımlar belirlenmiş ve bunlar De Minimis kuralı ile anılan maddenin kapsamından çıkarılmıştır²⁸⁹.

İlk olarak, 1992 yılında "tutarı 50.000 Euro'nun altında olan —ihracata yönelik olanlar dışındaki— devlet yardımlarının Komisyon'a bildirilmesine gerek olmadığı" duyurulmuş, bilahare sözkonusu tutar müteaddit Komisyon kararları ile artırılmıştır. Son olarak, 15 Aralık 2006 tarihinde çıkarılan ve 01.01.2007 tarihinde yürürlüğe giren 1998/2006 sayılı Tüzük'te, De Minimis kapsamında yapılabilecek yardım sınırı 200.000 Euro'ya yükseltilmiştir²⁹⁰⁻²⁹¹.

De Minimis kuralı, gemi yapımı, taşımacılık, tarım ve balıkçılık sektörlerine uygulanmamaktadır²⁹². Daha açık bir anlatımla, sözkonusu sektörlerde verilecek devlet yardımları, De Minimis düzenlemesi ile getirilen sınırlamaya tabi olmaksızın uygulanabilmektedir.

7. Avrupa Birliği'nde Kabul Edilen Devlet Yardımları

AB'de ortak pazar ile uyumlu devlet yardımlarını; bölgesel kalkınma amaçlı yardımlar, yatay amaçlı yardımlar, spesifik sektörel amaçlı yardımlar olmak üzere üç ana başlık altında toplamak mümkündür²⁹³.

a) Bölgesel Yardımlar

Lizbon Antlaşması'nın 107/3 (a) ve (c) maddeleri²⁹⁴ bölgesel kalkınmaya yönelik verilen devlet yardımlarının genel çerçevesini çizmektedir.

Anlaşma'nın 107. maddesinin 3/a bendinde, "yaşam seviyesinin çok düşük olduğu ya da ciddi boyutlarda işsizlik sorunlarının bulunduğu bölgelerin

²⁸⁹ C. RUMFORD, "Sanayiye Devlet Yardımı: Türkiye ve Gümrük Birliği", (Çev. Ayşe Berktaş HACİMİRZAOĞLU), Intermedia, İstanbul, 1997, Sf. 10

²⁹⁰ Avrupa Komisyonu, **Commission Regulation on the Application of Articles 87 and 88 of the Treaty to De Minimis Aid**, Official Journal L379, Brüksel, 15 Aralık 2006.

²⁹¹ Commission Regulation (EC) No 1998/2006; <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006R1998:EN:NOT>, Erişim: 15.11.2011

²⁹² Buket İLHAN, "Avrupa Birliği Rekabet Politikasında Devlet Yardımları ve Türkiye'nin Uyumu", **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 76, Ankara, 2010, Sf. 101-132

²⁹³ İLHAN; a.g.e., Sf. 101-132

²⁹⁴ Roma Antlaşması'nın 92/3 (a) ve (c), Amsterdam Antlaşması'nın 87/3(a) ve (c) maddeleri

ekonomik kalkınması için" devlet yardımlarının uygulanmasına izin verilmektedir^{295_296}.

Anlaşma'nın 107. maddesinin 3/c bendi ise, ticaret koşullarını AB'nin ortak çıkarına aykırı biçimde değiştirmedeği ölçüde, bazı ekonomik bölgelerin ya da bazı ekonomik faaliyetlerin gelişmesi için yardım yapılabilmesine izin vermektedir.

Buna göre, yaşam standardının anormal ölçüde düşük olduğu, ciddi bir eksik istihdamın hüküm sürdüğü bölgeler ile belirli ekonomik bölgelerin veya faaliyetlerin gelişimini kolaylaştırmak için yardım yapılacaktır.

Tablo 6 - AB'de 2005-2010 Yılları Arasında Verilen Bölgesel Nitelikli Devlet Yardımları												
	Bölgesel Nitelikli Devlet Yardımları (Milyon Euro)						Bölgesel Devlet Yardımlarının Toplam Devlet Yardımlarına Oranı					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2005	2006	2007	2008	2009	2010
AB-27	9789	11019	10106	13307	14115	14852	0,14	0,12	0,15	0,18	0,19	0,20
Belçika	127	175	60	123	106	120	0,10	0,13	0,04	0,08	0,05	0,06
Bulgaristan	22	29	19	6	18	6	0,62	0,72	0,08	0,03	0,09	0,11
Çek Cumh.	321	309	394	807	383	423	0,39	0,30	0,35	0,55	0,38	0,36
Danimarka	6	5	0	0	0	0	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Almanya	2783	3228	2311	3291	3718	3637	0,16	0,17	0,15	0,21	0,23	0,23
Estonya	3	2	2	1	1	2	0,07	0,06	0,06	0,02	0,03	0,05
İrlanda	276	278	262	294	279	289	0,36	0,31	0,22	0,15	0,19	0,18
Yunanistan	277	321	509	1049	1389	1605	0,33	0,34	0,41	0,63	0,68	0,87
İspanya	1263	1344	1412	1774	1088	1079	0,26	0,26	0,28	0,32	0,19	0,22
Fransa	1630	1995	2692	3175	4099	4306	0,15	0,06	0,25	0,23	0,28	0,28
İtalya	1137	1315	784	890	1033	1112	0,17	0,18	0,13	0,15	0,18	0,24
GKRK	5	7	4	1	1	8	0,02	0,07	0,03	0,01	0,00	0,07
Litvanya	26	22	27	20	8	9	0,13	0,08	0,05	0,16	0,06	0,05
Letonya	19	16	7	4	37	54	0,14	0,11	0,03	0,03	0,22	0,34
Lüksemburg	15	8	9	6	9	2	0,16	0,09	0,12	0,08	0,07	0,02
Macaristan	301	294	211	315	437	491	0,09	0,13	0,11	0,12	0,24	0,22
Malta	0	0	0	0	14	15	0,00	0,00	0,00	0,00	0,12	0,17
Hollanda	28	25	67	16	12	11	0,01	0,01	0,03	0,01	0,00	0,00
Avusturya	98	115	19	97	160	132	0,08	0,05	0,01	0,05	0,06	0,06
Polonya	217	442	307	462	608	735	0,10	0,17	0,16	0,15	0,19	0,23
Portekiz	43	41	111	124	121	114	0,03	0,03	0,05	0,08	0,07	0,07
Romanya	57	68	25	44	49	108	0,10	0,09	0,02	0,05	0,06	0,35
Slovenya	47	52	41	83	139	83	0,05	0,21	1,20	0,33	0,43	-
Slovakya	184	194	136	185	108	113	0,46	0,56	0,43	0,49	0,34	0,37
Finlandiya	82	78	48	53	39	43	0,04	0,03	0,02	0,02	0,02	0,02
İsveç	132	150	173	192	98	87	0,04	0,04	0,05	0,06	0,03	0,03
Birleşik Krallık	692	509	476	297	164	267	0,17	0,14	0,11	0,07	0,03	0,05

Kaynak: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupDownloads.do>; Erişim: 03.02.2012

²⁹⁵ İKV, a.g.e., Sf. 39 - 40.

²⁹⁶ DPT, Devlet Yardımlarını Değerlendirme ÖİK Raporu, Yayın No. 2681, 2004, Sf. 329

b) Yatay Yardımlar

Herhangi bir sektör yahut coğrafi bölge bazında verilen yardımların dışında kalan ve AB'nin bir takım politikaları ile ilişkili olarak teşebbüslerin coğrafi yer ya da sektörel özelliklerine bakılmaksızın belirli firmalara verilen yardımları içerir²⁹⁷.

Yatay devlet yardımları belirli endüstriyel faaliyetlere yönelik olup, rekabeti geliştirmek veya önemli bir sosyo-ekonomik yarar sağlamak üzere tasarlanmıştır. Aşağıda kaydedilen yardımlar yatay yardım kapsamına girer ve bu yardımlar, belirli koşulları taşımaları halinde, muafiyet alabilirler²⁹⁸.

- ☐ Araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yapılan yardımlar,
- ☐ İstihdamı artırmaya yönelik yardımlar,
- ☐ Küçük ve orta ölçekli işletmelere (KOBİ) yapılan yardımlar,
- ☐ Çevre koruma amacına yönelik yardımlar ve,
- ☐ Şirket kurtarma ve yeniden yapılandırma amaçlı yardımlar,
- ☐ Mesleki eğitim konularında yapılan yardımları,

c) Sektörel Yardımlar

AB'de, devlet yardımları mevzuatında bazı sektörlerle özel kurallar uygulanmaktadır²⁹⁹. Buna göre, ekonomik sorunlar yaşayan, dış rekabet koşullarına ayak uyduramayan, yeniden yapılandırılmaya veya desteklenmeye ihtiyaç gösteren sektörler yardımlardan yararlandırılmaktadır. Komisyon, sektörel yardımları değerlendirirken şu kriterleri dikkate almaktadır³⁰⁰;

Yardımlar;

- ☐ Sektörlerin rekabet koşullarına uyumunu geciktirmemelidir.

²⁹⁷ Tunay KÖKSAL, "Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Devlet Yardımları Sistemlerinin Uyumlaştırılması", Etki Yayıncılık, Ankara, 2002, Sf. 62

²⁹⁸ İLHAN, a.g.e., Sf. 101-132

²⁹⁹ İLHAN, a.g.e., Sf. 101-132

³⁰⁰ İNECİ, **Avrupa Topluluğu ve Türkiye'de Sübvansiyonlar**, Sf. 125-128

- ❑ Sektörün içinde bulunduğu şartların haklı kıldığı gerekçelere dayanmış olmalıdır.
- ❑ Sektörün yapısal sorunlarının çözümüne yönelik olmalıdır
- ❑ Geçici olmalı ve sektördeki ilerlemelere göre azaltılmalıdır.
- ❑ AB'nin çıkarlarına aykırı biçimde ortak pazardaki rekabeti bozacak karakterde olmamalıdır.
- ❑ AB'nin hedeflerine uygun olmalı veya en azından bu hedeflerin gerçekleştirilmesine engel olacak nitelikte bulunmamalıdır.

Bu özel kurallar çerçevesinde, halen; gemi inşa, posta hizmetleri, radyo-televizyon yayıncılığı, görsel-işitsel sektör, elektrik ve çelik sektörleri istisnai sektör olarak kabul edilmiştir. Yakın zamana kadar bu tanıma dahil olan kömür, sentetik elyaf ve motorlu taşıt sektörlerine ilişkin düzenlemeler yürürlükten kalkmıştır³⁰¹.

AB'de tarım, balıkçılık ve ulaştırma sektörlerinde devlet yardımları ise, Kurucu Antlaşmadan kaynaklanan ve Konsey ile Komisyonun bu sektörlerle özgü yaptığı ortak politika düzenlemeleri çerçevesinde uygulanmaktadır³⁰².

AB'de 2005 - 2010 yılları arasındaki dönemde verilen sektörel devlet yardımlarının tutarları ve yüzde dağılımları Tablo 7 ve Tablo 8'de gösterilmiştir.

³⁰¹ Haluk KABALIOĞLU, "Teşvikler ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyumu", http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=2486&id=114; Erişim: 20.11.2011

³⁰² AB'nde devlet yardımları konusunda geniş bilgi için bkz., **The Law of State Aid in the European Union**, Editors: Andrea Biondi, Piet Eeckhout, James Flynn, Oxford University Press, 2004; **State Aid Policy in the European Community**, Phedon Nicolaides, Philip Buyskes, Kluwer Law International, 2005.

Tablo 7 - AB'de Sektörel Devlet Yardımları								
(Milyon EURO; AB-27; 2005-2010)*								
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Ortalama	
							2005-2007	2008-2010
İmalat Sanayii	40.877,1	44.134,1	39.367,1	47.429,3	48.487,9	48.703,0	41.459,4	48.206,7
Mali Hizmetler	1.533,6	2.455,6	2.407,7	1.315,5	1.334,8	1.449,6	2.132,3	1.366,6
Diğer Hizmetler	3.737,1	2.898,2	4.383,4	3.914,6	4.862,9	4.968,9	3.672,9	4.582,1
Tarım	12.370,2	11.840,6	12.179,3	11.884,1	11.286,3	10.234,0	12.130,0	11.134,8
Balıkçılık	396,9	305,9	433,2	286,5	203,2	131,0	378,7	206,9
Kömür	4.564,6	3.690,4	3.539,2	2.940,2	2.748,0	2.873,1	3.931,4	2.853,7
Diğer Sektörler	1.492,1	2.194,9	1.222,7	2.372,5	3.301,6	3.043,7	1.636,5	2.905,9
Ulaştırma (Demiryolu Hariç)	2.778,4	25.300,4	2.991,4	2.987,7	3.133,2	2.337,7	10.356,7	2.819,5
TOPLAM	67.749,8	92.820,1	66.524,1	73.130,4	75.357,8	73.741,0	75.698,0	74.076,4

[*] Kriz yardımları hariç

Kaynak: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/expenditure.html#1; Erişim: 13.02.2012

Tablo 8 - AB'de Verilen Sektörel Devlet Yardımlarının Oransal Dağılımı								
(AB - 27 ; 2005 - 2010) *								
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Ortalama	Ortalama
							2005-2007	2008-2010
İmalat Sanayii	60	48	59	65	64	66	56	65
Mali Hizmetler	2	3	4	2	2	2	3	2
Diğer Hizmetler	6	3	7	5	6	7	5	6
Tarım	18	13	18	16	15	14	16	15
Balıkçılık	1	0	1	0	0	0	1	0
Kömür	7	4	5	4	4	4	5	4
Diğer Sektörler	2	2	2	3	4	4	2	4
Ulaştırma (Demiryolu Hariç)	4	27	4	4	4	3	12	4
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

[*] Kriz yardımları hariç.

Kaynak: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/expenditure.html#1; Erişim: 13.02.2012

B. Uluslararası Düzenlemelerde Yatırım Teşvikleri

1. GATT Düzenlemelerinde Yatırım Teşvikleri

1930'lu yıllarda yaşanan büyük ekonomik bunalımın ardından, ülkeler, kendi sanayilerini korumak ve dış ödemeler dengesindeki bozulmayı önlemek için gümrük tarifelerini yükseltme yoluna gitmişlerdir. Ancak, büyük buhrandan —Keynezyen iktisadın geliştirdiği yeni politika önerilerinin de yardımıyla— kurtulmaya çabalayan gelişmiş Batılı ülkeler, dış ticarete getirilen engellerden büyük ölçüde rahatsızlık duymuşlardır. 1945 yılında, İkinci Dünya Savaşının sona ermesinden hemen sonra, Amerika Birleşik Devletlerinin öncülüğünde uluslararası ekonomik, sosyal ve siyasi yapılanma hedefi çerçevesinde, önce Birleşmiş Milletler Örgütü, ardından dünya ekonomisinde piyasa koşullarının işleyişini sağlamak üzere Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (IBRD) kurulmuş, uluslararası ticaretin serbestleşmesi hedefine yönelik olarak da Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT) imzalanmıştır³⁰³. Türkiye, 30 Ekim 1947 tarihinde imzalanan ve 10 Ocak 1948 tarihinde yürürlüğe giren Anlaşma'ya, 1950–1951 yıllarında yapılan Torquay (İngiltere) Tarife Görüşmeleri sonunda, 1953 yılında katılmıştır³⁰⁴. Başlangıçta 23 ülkenin katılımıyla ve "geçici kaydıyla" ihdas edilen GATT, 1948–1994 yılları arasında 46 yıl boyunca yürürlükte kalmış ve uluslararası ticaretin düzenlenmesine ilişkin genel çerçeveyi oluşturmuştur³⁰⁵.

Mal ticaretine ilişkin çok taraflı kuralları belirleyen GATT'ın temel amacı, üye devletlerin adil ve tam rekabet koşullarında ticaret yapabilecekleri serbest ve açık bir uluslararası ticaret sistemi oluşturmaktır.

³⁰³ Nil KARACA, "GATT'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne", <http://web.sakarya.edu.tr/~kaymakci/makale/gattdan.pdf>; Erişim: 10.01.2011

³⁰⁴ Rıdvan KARLUK, "Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar", Türkbank Yayınları, İstanbul, 1996, Sf. 114

³⁰⁵ Dış Ticaret Mevzuatı; <http://www.muhasabetr.com/disticaretmevzuati/15dto.pdf>; Erişim: 20.12.2010

Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için, GATT ile; dış ticaretin serbestleşmesinin önünde engel olan gümrük tarifelerinin düşürülmesi, tarife dışı engellerin ve farklı muamelelerin ortadan kaldırılması, hedeflenmiştir³⁰⁶.

GATT'ın sahip olduğu başlıca fonksiyonlar şunlardır³⁰⁷:

- ❑ Uluslararası ticaret ortamını serbestleştirmeye ve daha istikrarlı hale getirmeye yönelik bir "uluslararası ticaret forumu" dur.
- ❑ Üye ülkelerin uluslararası ticarete uyacakları —üzerinde çok taraflı olarak uzlaşmaya varılmış— bir kurallar bütünüdür.
- ❑ Üye ülkeler arasındaki uyuşmazlıkların çözülmesini sağlayacak uluslararası bir "divan"dır.

GATT, dört temel ilkeye dayandırılmıştır³⁰⁸;

a. Ulusal Sanayilerin "Tarifelerle" Korunması:

GATT, üye ülkelerin ulusal sanayilerinin dış rekabete karşı düşük düzeydeki gümrük tarifeleri ile korunabileceğini kabul eder. Yalnız, istisnalar dışında, ithalata miktar kısıtlamaları getirilmesi yasaklamıştır.

b. Tarife Taahhütleri:

Ülkeler, kendi sanayilerini korumak amacıyla uyguladıkları tarifeleri indirmek, mümkünse kaldırmak zorundadırlar.

c. En Çok Kayrılan Ülke Kuralı:

Bu kural gereğince, ithal ya da ihraç edilen malların tabi olduğu gümrük tarifelerinin —bazı istisnalar dışında— ülkeler arasında ayırım yapılmadan uygulanması zorunludur.

³⁰⁶ Nil KARACA, a.g.m.

³⁰⁷ Nevzat GÜRAN ve İsmail AKTURK, Uluslararası İktisadi Kuruluşlar, Isparta, 1999, Sf. 128

³⁰⁸ Mete BİLGİÇ, GATT Kuralları ve Uruguay Round Kapsamında Uygulanan Devlet Yardımları ve Sübvansiyonlar, KOSGEB, Ocak, 1999, Sf. 17

d. Ulusal Muamele İlkesi:

Taraflar, yerli üretimin, makul oranlı gümrük tarifeleri dışındaki vergiler ve benzeri düzenlemeler yoluyla ithal ürünler karşısında korunmayacağını, kabul etmişlerdir.

"GATT 1947" olarak isimlendirilen ilk düzenlemede, teşvikler konusunda özel bir tanımlama getirilmemiştir. Bilgiç'e göre, GATT Anlaşmasını imzalayan tarafların teşvikler konusunda birleştikleri tek nokta; kamunun özel sektöre fon transferleri yapmasının "açık teşvik" olduğu ve bunun haksız rekabete yol açtığıdır³⁰⁹.

Bu çerçevede, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesinin önündeki en önemli engellerin başında geldiği düşünülen sübvansiyonlara (teşviklere) ilişkin genel hükümler, GATT' ın VI., XVI., XXII. ve XXIII. maddeleri ile ortaya konulmuş³¹⁰; GATT, temel işlevi olan dünya ticaretinin serbestleştirilmesini, düzenli aralıklarla yaptığı çok yönlü görüşmeler yoluyla gerçekleştirmeye çalışmıştır³¹¹. Cenevre'de yapılan ilk toplantıdan —DTÖ' nün kurulduğu— 1995 yılına kadar gerçekleştirilen GATT görüşmelerinin sayısı sekizdir³¹².

Teşvikler konusundaki ilk kapsamlı sınırlandırma çalışması, 1960 yılında başlatılan ve "Teşvik (Sübvansiyon) Kodu" olarak nitelendirilen düzenlemeyle gerçekleşmiştir³¹³. Sübvansiyonlar Kodu'nda³¹⁴ üretim ve ihracat teşvikleri arasında bir ayırım yapılmıştır. Buna göre, üretim sübvansiyonlarının ülkelerin sosyal ve ekonomik politika hedeflerine ulaşmalarında önemli bir etki yapabileceği kabul edilerek, bu tür sübvansiyonlar yasaklanmamıştır. Ancak üretim sübvansiyonları, diğer

³⁰⁹ BİLGİÇ, a.g.e., Sf. 15

³¹⁰ Şener BÜYÜKTAŞKIN, **Uluslararası Ticarete GATT Düzeni**, Gazi Üniversitesi Yayın No: 20, Ankara, 1983, Sf. 36-39,

³¹¹ Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama**, İstanbul, 1999, Sf. 194

³¹² "İlk Konferans Cenevre 1947, _kinci Konferans Annecy, 1949, Üçüncü Konferans Torquay 1950—1951, Dördüncü Konferans Cenevre 1955—1956, Dillan Görüşmeleri Cenevre 1961—1962, Kennedy Görüşmeleri Cenevre 1964—1967, Tokyo Görüşmeleri, Cenevre, 1974—1979 ve Uruguay Görüşmeleri Punta del Este, 1986—1994.

³¹³ BİLGİÇ, a.g.e., Sf. 13

³¹⁴ Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Kodu (Anlaşması)'ndan, uygulamada umumiyetle "Sübvansiyon Kodu" olarak bahsedilmektedir.

Ülkelerin çıkarları üzerinde zarara neden olmuş veya zarar tehdidi oluşturmuşsa, taraflar bu sübvansiyonları kullanmaktan kaçınmakla yükümlü tutulmuştur. Sübvansiyonlar Kodu bu gibi durumlarda, üretim sübvansiyonlarına karşı tek taraflı telafi edici vergi konulabilmesine olanak tanımaktadır. Sübvansiyonlar Kodu ile, temel ürünler dışında kalan ürünler için doğrudan veya dolaylı olarak ihracat sübvansiyonu verilmesi de yasaklanmıřtır³¹⁵.

Tokyo Görüşmelerine kadar mali teşviklerin açık ve kabul edilebilir bir tanımı yapılmadığından, mali teşvik miktarını tespit ederken uygulanan ulusal hesaplama yöntemlerinin, mali teşvik miktarı ile telafi edici vergi miktarı arasındaki ilişkiyi kurmaya imkan vermemesi; ayrıca, "gelişmiş" ve "gelişme yolundaki ülke" ayrımı yapılmaması gibi nedenler, konunun çok taraflı müzakerelerde ele alınmasını ve uygulamada karşılaşılan sorunlara ortak çözüm yollarının bulunmasını gündeme getirmiřtir³¹⁶. 1979 yılında sonuçlandırılan Tokyo müzakereleri ile, sübvansiyonlara ve anti dumping önlemlerine ilişkin önemli bazı düzenlemeler yapılmıştır.³¹⁷

Uluslararası ticaretin önündeki engellerin tedricen kaldırılmasını amaçlayan GATT 1947 düzenlemeleri ile, gümrük tarifelerinin düşürülmesi konusunda kaydadeğer bir başarı elde edilmiş, ancak tarife dışı engellerin ortadan kaldırılması konusunda aynı başarı sağlanamamıştır.

1994 yılında tamamlanan Uruguay Görüşmeleri sonucunda nihai şeklini alan ve DT Anlaşmasının 1 no.lu Ek'ini teşkil eden GATT düzenlemesine göre, sübvansiyonlar (teşvikler) konusundaki düzenlemelerin ana hatları şu řekildedir³¹⁸;

³¹⁵ J. M. FINGER ve A. OLECHOUSKI, "Anti Dumping and Anti – Subsidy Measures" **The Uruguay Round, A Hand Book on the Multilateral Trade Negotiations**. Washington, 1987, Sf. 154

³¹⁶ Melek US, **Devlet Yardımları**, Devlet Yardımları Alt Komisyonu Raporu, 1996, Sf. 3

³¹⁷ Rıdvan KARLUK, **Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika**, Beta Basım Yayın, 7. Bası, İstanbul, 2003, Sf. 285-287

³¹⁸ BİLGİÇ, a.g.e., Sf. 11-22

Genel Anlaşma'nın VI. maddesi 'anti-damping ve telafi edici vergilere' ilişkin olup, ihracatçı ülkenin bir ürünün imal, istihsal veya ihracatı esnasında sübvansiyon uygulaması halinde, ithalatçı ülkenin telafi edici vergi tahsiline veya —ürünün dampingli olduğu tespit edilmişse— anti-damping (telafi edici diğer tedbirler) uygulamasına gidebilmesine ilişkin esasları düzenlemektedir.

XVI. madde ihracat teşviklerinin kaldırılmasını öngörmektedir. Madde, sübvansiyonları, "ihracat sübvansiyonları" ve "yerli üretime verilen sübvansiyonlar" şeklinde ikiye ayırmakta ve taraflardan birinin "ihracatının artması veya ithalatının azalmasına doğrudan veya dolaylı neden olacak" bir uygulamada bulunması halinde, uygulayıcı ülkenin durumu GATT Genel Konseyi'nde bildirme zorunluluğunu getirmektedir.

Genel Anlaşmanın XXII. ve XXIII. maddeleri ise, taraflardan birinin anlaşma hükümlerine aykırı bir uygulaması sebebiyle, diğer bir taraf ülke veya ülkelerin doğrudan veya dolaylı zarara uğraması durumunda, anlaşmazlığın çözümü için takip edilecek prosedüre ilişkindir.

Sübvansiyonlar (teşvikler) konusundaki uygulamaya ilişkin esaslar ise "Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Kodu" ile ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir³¹⁹.

Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Antlaşması'na göre, devlet veya herhangi bir kamu kuruluşu tarafından aşağıdaki şekil ve şartlarda bir mali katkı söz konusu olduğunda, bu durum "sübvansiyon" tanımına girmektedir³²⁰⁻³²¹.

❑ Devlet uygulamasının, hibe, kredi ve hisse katılımı gibi doğrudan fon transferi içermesi veya potansiyel olarak doğrudan fon ya da yükümlülük transferini (kredi garantisi gibi) içermesi; Devletin, yatırımcılara; hibede

³¹⁹ BÜYÜKTAŞKIN, a.g.e., Sf. 36-39

³²⁰ Tunay KÖKSAL, "Avrupa Birliğine Tam Üyelik Sürecinde Türkiye'de Devlet Yardımlarının Hukuki Çerçevesi", **Rekabet Dergisi**, Sayı: 7, Ankara, Temmuz-Ağustos-Eylül 2001, Sf. 3-27

³²¹ Koray KURAL, Feridun KARAKEÇİLİ, Aylin SAKIZOĞLU; **GATT Normları ve Uluslararası Bütünleşmeler Açısından Devlet Yardımları**, DPT, Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü Politikalar ve Uyum Dairesi Başkanlığı, Mart, 1995, Sf. 9

bulunmak, kredi vermek, hissedar olmak, borçlarının üstlenilmesi vb. şekillerde doğrudan nakit destek ve/veya kefalet ya da garanti sağlaması,

❑ Tahakkuk etmiş olan bir devlet gelirin affedilmesi veya tahsil edilmemesi (vergi affı ya da ertelemeleri gibi mali teşvikler),

❑ Devletin —zaten kamu hizmeti sayılan— hususlar dışında kalan konularda yatırımcılara ve/veya ihracatçılara mal veya hizmet temin etmesi yahut da destek olmak amacıyla onlardan mal ve hizmet satın alması,

❑ Devletin bir fon mekanizmasına ödemeler yapması veya garanti sağlaması ya da bir özel kuruluşa yukarıda sayılan hususlara benzer konularda yetki devrinde bulunması (bu fonksiyonlar, normalde devlete düşen ve uygulama bakımından devletin uygulamalarından gerçek anlamda farklı olmayan niteliktedirler),

❑ GATT'ın ihracat teşviklerinin kaldırılmasını öngören XVI. maddesi anlamında herhangi bir şekilde gelir veya fiyat desteği verilmesi ve bundan yarar sağlanması³²².

2. DTÖ Düzenlemelerinde Yatırım Teşvikleri

1986 yılında başlayan Uruguay Turu görüşmeleri 15 Nisan 1994 tarihinde tamamlanmıştır. Bu tarihte, Marakeş'te, 117 ülkenin katılımıyla Uruguay Turu Nihai Senedi imzalanmış ve GATT'ın yerine 1 Ocak 1995 tarihinde³²³ "Dünya Ticaret Örgütü" kurulmuştur. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ile birlikte uluslararası ticarete uygulanacak ilke ve kurallar hukuki temellere oturtulmuştur³²⁴. Dünya

³²² TURKTRADE, http://www.turktrade.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=56; Erişim: 13.01.2011

³²³ Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB), "GATT Bilgilendirme Rehberi", Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı-GATT (90) Müdürlüğü, Yayın No: 95, Ankara, 2009, Sf. 6

³²⁴ Rıdvan KARLUK, "Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim", Sf. 474, İstanbul, 1997

Ticaret Örgütü (DTÖ)' ne üye olabilmek için Uruguay Turu sonuçlarının istisnasız olarak kabul edilmesi gerekmektedir³²⁵.

DTÖ, GATT'a göre oldukça kapsamlı olup, ayrıca yeni hükümler de içermektedir. Tarım Ürünleri, Hizmetler, Fikri Mülkiyet Hakları, Ticaretle İlgili Yatırım Tedbirleri ve Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması DTÖ kapsamına alınmıştır. Keza, daha önce anlaşma kapsamında olmayan ve Tokyo Round sonunda kabul edilen ve uyulması ihtiyari olan Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Vergiler (tedbirler), Ticaretle Teknik Engeller, İthal Lisansları Prosedürü, Devlet Alımları, Gümrük Değerleme ve Anti-Damping Kodları (anlaşmaları) DTÖ kapsamına dahil edilmiş ve aynı zamanda uyma zorunluluğu getirilmiştir³²⁶. DTÖ Anlaşması, dört ek ve bunların alt başlıklarından meydana gelmektedir³²⁷.

Dünya Ticaret Örgütü'nün amacı, üye ülkelerin ticaret ve ekonomi alanındaki ilişkilerini geliştirmek, hayat standartlarını yükseltmek, tam istihdamı sağlamak, reel gelir ve talep hacminde istikrarlı bir artış sağlamak, dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine uygun bir şekilde kullanımını sağlamak ve çevreyi koruyacak ve farklı gelişme seviyelerindeki ülkelerin ihtiyaç ve endişelerine cevap verecek şekilde mevcut kaynakları geliştirmektir. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için, uluslararası ticareti kısıtlayan her türlü engelin ve farklı muamelenin kaldırılması gerekmektedir³²⁸. DTÖ, bir anlamda, yeni

³²⁵ Muhammed KARATAŞ ve Nurşen VATANSEVER, "Uluslararası Ekonomik ve Mali Kuruluşlar", **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, Sayı 3, Bahar 2001, Sf. 1-26

³²⁶ **Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB)**, a.g.e., Sf. 6-7

³²⁷ **Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB)**, a.g.e., Sf. 7

EKLER LİSTESİ:

EK-1

EK-1A: Mal Ticaretinde Çok Taraflı Anlaşmalar, Gümrük Tarifeleri ve Ticareti Genel Anlaşması (GATT) 1994, Tarım Anlaşması, Bitki ve Hayvan Sağlığı Önlemleri Uygulama Anlaşması, Tekstil ve Giyim Anlaşması, Ticaretle Teknik Engeller Anlaşması, Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması, GATT 1994'ün VI'ncı Maddesinin Tatbikine İlişkin Anlaşma, GATT 1994'ün VII'nci Maddesinin Tatbikine İlişkin Anlaşma, Sevköncesi İnceleme Anlaşması, Menşe Kuralları Anlaşması, İthalat Lisansları Anlaşması, Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Anlaşması, Korunma Tedbirleri Anlaşması

EK-1B: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması ve Ekleri

EK-1C: Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması

EK-2: Anlaşmazlıkların Halli Kural ve Yöntemleri Hakkındaki Mutabakat Metni

EK-3: Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması

EK-4

Çoklu Ticaret Anlaşmaları, Sivil Uçak Ticareti Anlaşması, Devlet Alımları Anlaşması, Uluslararası Süt Ürünleri Anlaşması, Uluslararası Sığır Eti Anlaşması

³²⁸ KARACA; a.g.m.

dünya düzeninin gerektirdiği ekonomik liberalleşmeyi gerçekleştirmekle görevli kuruluştur³²⁹.

DTÖ'nün temel işlevlerini altı başlıkta toplamak mümkündür³³⁰;

- ❑ DTÖ'yü meydana getiren çok taraflı ve çoklu ticaret anlaşmalarının uygulanmasını ve denetlenmesini sağlamak,
- ❑ Çok taraflı ticaret müzakerelerinin yürütüldüğü bir forum oluşturmak,
- ❑ Dünya ekonomisiyle ilgili konularda diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmak³³¹,
- ❑ Ticari uyuşmazlıkların çözümünü sağlamak,
- ❑ Anlaşmazlıkların çözümünde “Anlaşmazlıkların Çözümü Entegre Sistemi”nin ve “Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması”nın idaresini sağlamak³³²,
- ❑ Üye ülkelerin ulusal ticaret politikalarını izlemek,
- ❑ Gelişme yolundaki ve geçiş sürecindeki ekonomilerin çok taraflı ticaret sistemi ile bütünleşmelerine yardımcı olmak.

Dünya Ticaret Örgütü'nce, devlet veya herhangi bir kamu kuruluşu tarafından; devlet uygulamasının hibe, kredi ve hisse katılımı gibi doğrudan fon transferi içerdiği veya kredi garantisi gibi potansiyel olarak doğrudan fon ya da yükümlülük transferini içerdiği; tahakkuk etmiş olan bir devlet gelirinin affedildiği veya tahsil edilmediği; devletin, genel altyapı dışında kalan hususlarda mal veya hizmet temin ettiği veya mal satın aldığı; devletin bir fon mekanizmasına ödemeler yaptığı veya garanti sağladığı veya özel bir kuruluşa belli fonksiyonları yürütme görevini verdiği; GATT 1994'ün ihracat teşviklerinin kaldırılmasını öngören XVI. maddesi anlamında herhangi bir şekilde gelir veya fiyat desteği verildiği ve bütün bunların sonucunda bir yarar elde edildiği durumlarda,

³²⁹ Özer ERTUNA, "Yeni Dünya Düzeni ve Küreselleşme", **Muhasebe ve Finans Dergisi**, 2006, Sf. 36-45, <http://journal.mufad.org.tr/attachments/article/508/3.pdf>; Erişim: 11.01.2011

³³⁰ **Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)**, http://www.mfa.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-__dto_.tr.mfa; Erişim: 10.12.2011

³³¹ GÜRAN ve AKTÜRK, a.g.e., Sf. 151

³³² GÜRAN ve AKTÜRK, a.g.e., Sf. 151

sağlanan mali katkı "devlet yardımı" sayılmaktadır³³³. Bu kıstasların, "özel bir kuruluşa belli fonksiyonları yürütme görevinin verilmesi" vb. uygulamalar hariç tutulduğunda, "yatırım teşvikleri" için de geçerli olacağını söylemek mümkündür.

DTÖ kapsamında, tarım ürünlerine sağlanan sübvansiyonlara ilişkin usul ve esaslar Tarım Anlaşması'nda ayrıca düzenlenmiştir. Anlaşma, tarım ürünlerinin ihracatını özendirici ve kolaylaştırıcı uygulamaları "ihracat sübvansiyonu" olarak nitelendirmekte, gelişmiş ülkeler ve gelişme yolundaki ülkelere, değişen oran ve sürelerde bu tür uygulamaları (sübvansiyona tabi mal miktarı ve sübvansiyon için bütçeden ayrılan pay) belirlenen oranlarda indirim tabi kılmaları şartını getirmektedir³³⁴.

Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması (STA) ile, sübvansiyonlar üç başlık altında toplanmıştır;

a) Yasaklanan Sübvansiyonlar

STA'nın III. maddesi yasaklanmış sübvansiyonları düzenlemektedir. Bunlar, verilmesi bir ihracat performansının gösterilmesini veya yabancı mallar yerine yerli malların kullanılması koşuluna bağlı olan sübvansiyonlardır. Anlaşmaya göre, bu tür sübvansiyonlara hemen son verilmesi gerekmekte, aksi halde şikayetçi tarafın karşı önlem alabilmesi mümkün olmaktadır.

b) Karşı Önlem Alınabilen Sübvansiyonlar

Bu durum, sübvansiyon uygulamasından ötürü taraflardan birinin çıkarlarının "ciddi zarar" görmesi halinde oluşur. Sübvansiyonun, konu malın değerinin % 5'inden büyük olması durumunda, "ciddi zarar" halinin oluşabileceği öngörülmüştür. Bu durumda, sübvansiyona imkan tanıyan ülke, talep üzerine, söz konusu sübvansiyonun şikayetçi ülkeye ciddi zarar vermediğini ispat etmek durumundadır.

³³³ Luca RUBINI, "The International Context of EC State Aid Law and Policy: The Regulation of Subsidies in the WTO", The Law of State Aid in the European Union, Oxford University Press, New York, 2004, Sf. 160

³³⁴ DPT, Devlet Yardımlarını Değerlendirme ÖİK Raporu, Mayıs 2004, Sf. 322

c) Karşı Önlem Alınmasını Gerektirmeyen Sübvansiyonlar

Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması'nda, ihracatın desteklenmesine yönelik olmayan yurt içi sübvansiyonlar GATT tarafından yasaklanmamıştır. Gerekli şartların mevcut olması kaydıyla, gerikalmış ve gelişmekte olan bölgeler ile sınai araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesi ve çevrenin korunmasına yönelik mali teşvikler, bu tasnife girmektedir. Bu tür sübvansiyonlar, "ülkelerin ekonomik ve sosyal amaçlarına ulaşmak için başvurdukları araçlar" olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, sözü edilen sübvansiyonlar, rekabeti bozucu bir etkisinin olması ve/veya diğer ülkelerin üretim faaliyetlerine zarar vermesi halinde, telafi edici önlemlere tabi olabilirler.

Devletlerin yapmış oldukları uygulamalar sonucu oluşan haksız rekabetten kaynaklanan anlaşmazlıklar, DTO sistemi içinde Genel Anlaşma'nın XXII ve XXIII. maddelerince belirlenen genel kurallar çerçevesinde ve Anlaşmazlıkların Çözüm ve Kural Yöntemlerinde Uyum Metni kapsamında çözümlenmektedir. Bu kural ve usullerin uygulanmasında esas sorumluluk, Anlaşmazlıkların Çözümü Organı (AÇO) olarak hareket eden Genel Konsey'e aittir³³⁵. Getirilen düzenleme gereğince, anlaşmazlık vukuunda, taraflar ihtilafı öncelikle kendi aralarında yapacakları görüşmeler yoluyla çözme yoluna gitmek durumundadırlar. Şayet, on gün içinde bu girişimden herhangi bir şekilde ya da sebeple müspet bir netice alınamazsa, bu takdirde AÇO rehberliğinde oluşturulan heyetlerce yürütülen görüşmeler çerçevesinde çözüm sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu şekilde de uzlaşma sağlanamadığı takdirde, tarafların başvuracakları dava ve temyiz süreci de yine yukarıda sözü edilen düzenlemelerde ayrıntılı olarak belirlenmiştir.

Uluslararası ticaretin geliştirilmesini ve belli bir düzen içerisinde gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla 1947 yılında uygulanmaya başlanan GATT düzenlemeleri, yaklaşık 46 yıl boyunca uygulandıktan sonra, bu süre zarfında edinilen tecrübeler ve bütün uygulama boyunca devam eden uzun ve yorucu görüşmeler maratonu neticesinde, 1994 yılında imzalanan DTÖ

³³⁵ KARLUK, "Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika", Sf. 331

anlaşması ile tekemmül etmiş olmakla birlikte, yatırım teşviklerinin teorik esasları ve uygulamada ortaya çıkan farklılıkların, bilhassa da denetim konusunda ortaya çıkan sorunların, tam olarak giderildiğini söyleyebilmek mümkün olamamaktadır.

3. OECD Düzenlemelerinde Yatırım Teşvikleri

Kısa adı OEEC olan ve II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'sının kalkınması ve imarı için kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün bazı üyelerinin aynı zamanda AET'ye de üye olması, üye ülkeler arasında bir ayrıcalıklı durum oluşturmuştur. Bu olumsuz durumun telafi edilebilmesi için örgütün güncelleştirilmesi gündeme gelmiş ve yürütülen çalışmalar neticesinde, 1961 yılında Paris Antlaşması ile "Avrupa" ifadesi çıkartılıp yerine "kalkınma" ibaresi eklenerek örgüt, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) olarak yeniden güncelleştirilmiştir³³⁶.

14 Aralık 1960³³⁷ tarihinde imzalanan Paris Anlaşmasıyla kurulan ve OEEC (Organization for European Economic Cooperation: Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü)'nin yerine geçen OECD, bütün batılı sanayileşmiş ülkeleri bir çatı altında toplayan tek uluslararası kuruluştur³³⁸.

Anlaşmanın 1. maddesinde OECD'nin amacı üç bend halinde belirtilmiştir³³⁹.

- a. Üye ülkelerde kendi kendine yeterli en yüksek ekonomik gelişme ve istihdamı sağlamak, bu esnada mali istikrarı da korumak,
- b. Üye olan ve olmayan ülkelerde ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmak,
- c. Dünya ticaretinin uluslararası taahhütler çerçevesinde ve ayrımcı olmayan bazda gelişmesine yardımcı olmak.

³³⁶ Rıdvan KARLUK; "Uluslararası Ekonomik ve Mali Kuruluşlar", 5. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, Sf. 34

³³⁷ KARATAŞ ve VATANSEVER, a.g.m.

³³⁸ Mehmet ŞAHİN ve Bahattin HAMARAT, "G10 - Avrupa Birliği ve OECD Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Benzerliklerinin Fuzzy Kümeleme Analizi İle Belirlenmesi", ERC/ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi VI. Ankara. 11-14 Eylül 2002, Sf. 1-19

³³⁹ GÜRAN ve AKTÜRK, a.g.e., Sf. 207

OECD, bir think-tank kuruluğu, izleme ajansı, zenginler kulübü ve akademik olmayan bir üniversite gibi kavramlarla ifade edilirse de³⁴⁰, IMF, DTÖ ve Dünya Bankası gibi kuruluşlarda var olan özel görev alanı mevcut olmayan Örgüt, daha çok ekonomik ve ticari konuları ele alan bir tartışma ve inceleme forumu şeklinde çalışır³⁴¹.

OECD, esas itibariyle, ekonomik gelişmenin sağlanması konusunda uluslararası işbirliğinin temin edilmesi amacına yönelik olarak belirlenen hedefler doğrultusunda hareket eden düzenleyici bir kuruluştur. Üye ülkelerin ekonomik, mali, siyasi ve sosyal içerikli uygulamalarının bir ahenk içerisinde yürütülmesi, bahsedilen uyumun sağlanabilmesine yönelik uyulması zorunlu ya da ihtiyari kuralların ihdas edilmesi, ortaya çıkan sorunların müzakere yoluyla bu çerçevede çözüme kavuşturulması, OECD'nin işlevleri arasında sayılabilir.

Her ne kadar, kararlarının tavsiye niteliğinde bulunması, hukuki bağlayıcının bulunmaması, uygulanmasının yalnızca gönüllülük esasına dayanıyor olması gibi saikler etkililiğini sınırılıyor olsa da, OECD'nin, kuruluşundan buyana, ekonomik gelişme için uluslararası işbirliğinin sağlanması konusunda kaydadeğer çalışmalar yürüttüğünü söylemek mümkündür.

OECD tarafından oluşturulan mevzuat ve yayınlarda "teşvik", "sübvansiyon" ve "devlet yardımı" gibi kavramların eşanlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Örgütün "devlet yardımları" konusundaki politikasına ilişkin olarak 2001 yılında yayımlanan "Politika Bildirimi"nde, teşvik kavramı; "bir yatırımın maliyetini veya potansiyel karını etkileyerek veya yatırımla ilgili risklerini değiştirerek, yatırımın büyüklüğünü, bölgesini ve sektörünü etkilemek için hazırlanan hükümet önlemleri" olarak tanımlanmıştır³⁴².

Bu tanımlama içerisine pek çok şekilde uygulanabilmesi muhtemel önlemler girmektedir. Firmalara yapılan nakit transferler, düşük faizli krediler, hükümetlerin düşük faizlerle mal veya hizmet satmaları, piyasa fiyatının üzerinde

³⁴⁰ ŞAHİN ve HAMARAT, a.g.m., Sf. 1-19

³⁴¹ Oğuz KARAKOÇ, **Rekabet Kurallarının Uluslararasılaşması Süreci ve Uluslararası Örgütlerin Politikaları**, Rekabet Kurumu, Yayın No: 0127, Ankara, 2003, Sf. 39

³⁴² **OECD; Competition Policy in Subsidiaries and State Aid**, DAFFLE/CLP (2001)24, Paris, 2001, Sf. 7, Ayrıca, bkz.; UNCTAD, World Investment Raport, New York, 1994, Sf. 290

hükümetlerin mal veya hizmet tedariki, firmaların kullandıkları kredilere sağlanan hükümet garantileri, vergi indirimleri, vergi erteleme veya vergi tatili gibi uygulamalar sübvansiyon niteliğinde devlet yardımı olarak kabul edilmektedir³⁴³.

Keza, OECD tarafından, "merkezi ve eyalet hükümetlerinin imalat sanayine sağladıkları, hükümete net maliyet yükleyen her türlü tedbir" de "devlet yardımı" olarak tanımlanmaktadır³⁴⁴.

OECD tarafından "devlet yardımları ve sübvansiyonlar" hakkında yayımlanan sözkonusu politika bildirimine göre, devlet yardımları; bölge ekonomisinin gelişmesini sağlamak, belirli mal ve hizmetlerin (ulaşım, haberleşme vb.) üretilmesini temin etmek, gerileyen bir sektör (demir – çelik vb) desteklemek, doğal veya başka nedenlerle geçici sorunlar yaşayan bölge, sektör (tarım) veya işletmelere yardımcı olmak, istihdamı arttırmak, piyasa eksikliklerini gidermek, yerli işletmeleri veya ürünleri desteklemek, yeni bir sanayi dalını korumak, belirli toplum kesimlerini desteklemek gibi çeşitli ekonomik ve sosyal amaçlara yönelik olabilmektedir³⁴⁵.

Ancak, genellikle toplumsal refahın artırılmasına dönük olarak verilen mali yardımların, rekabeti bozarak toplumsal refahı düşürme ihtimali de mevcuttur. Bu açıdan OECD, toplumsal refahı artırma amacına yönelik olsalar dahi, her türlü hükümet düzenlemesinin kontrol edilmesi, uygulamaların fayda ve maliyetlerinin iyi hesaplanması ve toplumsal refahı azaltacak, rekabeti bozacak uygulamaların ise önüne geçilmesi gerektiğine özellikle vurgu yapmaktadır³⁴⁶.

³⁴³ OECD; a.g.e., Sf. 290

³⁴⁴ HEPER, a.g.e., Sf. 47

³⁴⁵ OECD; **Competition Policy in Subsidiaries and State Aid**, Sf. 11

³⁴⁶ OECD; a.g.e., Sf. 9

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İZLENEN TEŞVİK POLİTİKALARININ VE İSTATİSTİKİ BÖLGE BİRİMLERİ SINIFLANDIRMASINA BAĞLI YENİ TEŞVİK SİSTEMİ ÇERÇEVESİNDE YATIRIMLARA SAĞLANAN TEŞVİKLERİN İNCELENMESİ

I. TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARININ GELİŞİMİ VE BÖLGE KAVRAMINA YAKLAŞIMLAR

A. Türkiye'de Bölgesel Dengesizlik ve Bölgesel Kalkınma Politikalarının Amaçları

1. Bölgesel Dengesizlik

Bölgesel dengesizlik, "ülke içerisindeki bazı bölgelerin diğerlerine oranla sosyal, kültürel ve iktisadi açıdan daha fazla gelişmesi" olarak tanımlanmaktadır³⁴⁷. Bölgesel dengesizliği, dar anlamda, bir ülkenin çeşitli bölgelerinde görülen ekonomik ve sosyal fırsat eşitsizliği şeklinde tanımlamak da mümkündür³⁴⁸. Ekonomik fırsat eşitsizliği "farklı bölgelerdeki kişilerin gerek iş bulma, gerekse eşit ise eşit reel ücret elde etme fırsatına sahip olamamaları" şeklinde tanımlanabilir. Sosyal fırsat eşitsizliği ise, farklı bölgelerde yaşayan kişilerin sağlık ve eğitim hizmetlerinden, sanatsal faaliyetlerden aynı derecede yararlanamamalarıdır³⁴⁹. Daha geniş anlamda ise, bölgesel dengesizlik, bir ülkede farklı yörelerde sürdürülen farklı ekonomik faaliyetler sonucunda oluşan gelir ve sosyo-politik farklılıklardır³⁵⁰.

³⁴⁷ Abdürrauf AYDIN, "İktisadi Açından Bölgesel Dengesizlik: Mardin İli Örneği", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (Electronic Journal of Social Sciences), www.esosder.org, ISSN:1304-0278, C.7, S. 24, Bahar-2008, Sf. 304-312

³⁴⁸ DİNLER, a.g.e., Sf. 97

³⁴⁹ DİNLER, a.g.e., Sf. 97

³⁵⁰ Beyhan ATAÇ vd., **Maliye Politikası**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No. 1580, 2004, Sf. 343

Çeşitli ülkeler arasında gelişme farkı olduğu gibi, bir ülkenin çeşitli bölgeleri arasında da coğrafi, iktisadi, sosyal ve kültürel bakımlardan farklılıklar olabilmektedir. Bu farklılıklara, bölgelerarası gelir eşitsizlikleri ya da bölgelerarası üretim, tüketim ve bölüşümdeki farklılıklar da denilmektedir³⁵¹.

Günümüzde, her ülkede az ya da çok ama mutlaka bulunan³⁵² bölgesel dengesizlik, hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan bütün ülkeler için önemli bir sorundur. Elvan tarafından 2002 yılında gerçekleştirilen ve 2012 yılında yeniden yayımlanan bir çalışmaya göre, 1995-1997 yılları itibariyle, AB kişi başına GSYİH değeri 100 olarak alındığında, Almanya'nın Hamburg bölgesi 197, Meclenburg bölgesi 66; Fransa'nın Île De France bölgesi 153, Languedoc-Roussillon bölgesi 74; İspanya'nın Madrid ve Balear bölgesi 101, Extremadura bölgesi 55; Yunanistan'ın Attiki bölgesi 75, İpeiros bölgesi 43; ülkemizin ise Marmara bölgesi 49 iken Doğu Anadolu bölgesi 13'tür³⁵³.

Tablo 9'da, Türkiye'de ve bazı AB ülkelerinde bölgesel düzeyde kişi başına düşen GSYİH değerleri yer almaktadır.

Tablo 9 – Bölgesel Kişi Başı GSYİH, 2001 (İBBS DÜZEY 2 Bölgeleri, Seçilmiş Ülkeler)		
(AB-25=100)	Endeks	Kişi Başı GSYİH (***)
Çek Cumhuriyeti	100	14,156
En zengin Düzey 2 bölgesi	224	31,639
En yoksul Düzey 2 bölgesi	79	11,186
En zengin/en yoksul	2,8	
Polonya	68	9,644
En zengin Düzey 2 bölgesi	106	15,033
En yoksul Düzey 2 bölgesi	48	6,758
En zengin/en yoksul	2,2	
Macaristan	85	12,017
En zengin Düzey 2 bölgesi	134	18,993
En yoksul Düzey 2 bölgesi	56	7,876
En zengin/en yoksul	2,4	
Romanya	40	5.700
En zengin Düzey 2 bölgesi	85	12,042
En yoksul Düzey 2 bölgesi	29	4,088
En zengin/en yoksul	2,9	
Bulgaristan	43	6,078
En zengin Düzey 2 bölgesi	60	8,483

³⁵¹ Ali Yılmaz GÜNDÜZ, Bölgesel Kalkınma Politikası, Bursa, Ekin Kitabevi, 2006, Sf. 15

³⁵² DİNLER, a.g.e., Sf. 97

³⁵³ Lütfi ELVAN, "Bölgesel Gelişme ve Bölgeler Arası Gelişmişlik Farkları", **Türkiye Ekonomi Kurumu**, Tartışma Metni 2012/6, Sf. 107, <http://www.tek.org.tr>, Nisan-2012; Erişim: 10.03.2011

En yoksul Düzey 2 bölgesi	36	5,071
En zengin/en yoksul	1,7	
Türkiye	40*	5.700*
En zengin Düzey 2 bölgesi	60*	8.510**
En yoksul Düzey 2 bölgesi	13*	1.891**
En zengin/en yoksul	4,6	

[*] 2000 Yılı

[**] DİE'nin Düzey 2 bölgeleri için hesaplamalarından oluşturulmuştur.

[***] Euro, Satın Alma Gücü Paritesi (SGP)

Kaynak: Kemal DERViŞ vd., "Relative Income Growth and Convergence", Centre for European Policy Studies, EU-Turkey Working Papers, No:8/September, 2004

Tablo 9'da yer alan ülkelerin en zengin İBBS Düzey 2 bölgesi ile en yoksul İBBS Düzey 2 bölgesi arasında kişi başına GSYİH açısından büyük farklar olduğu gözlenmektedir. Ancak tablodan çıkarılabilecek en dikkat çekici sonuç, ülke ortalaması açısından Romanya ve Bulgaristan'a yakın bir seviyede bulunan ülkemizin, "en zengin/en yoksul" oranının en yüksek olduğu ülke olmasıdır.

Tablo 10'da ise, AB-25 kapsamındaki en gelişmiş ve en geri kalmış İBBS Düzey 2 bölgeleri (10 adet bölgede) ile Türkiye'de en gelişmiş ve en geri kalmış İBBS Düzey 2 bölgeleri için kişi başına GSYİH endeksleri yer almaktadır.

Tablo 10 - AB-25 Ülkelerinde Düzey 2 Bölgeleri İtibariyle Kişi Başına GSYİH Endeksi (2002, Satın Alma Gücü Paritesine Göre, AB-25=100)					
En Gelişmiş 10 Bölge			En Geri Kalmış 10 Bölge		
1	Inner London (Birleşik Krallık)	315	1	Lubelskie (Polonya)	32
2	Bruxelles-Capitale (Belçika)	235	2	Podkarpackie (Polonya)	33
3	Lüksemburg	213	3	Warmińsko-Mazurskie (Polonya)	34
4	Hamburg (Almanya)	188	4	Podlaskie (Polonya)	35
5	İle de France (Fransa)	176	5	Świętokrzyskie (Polonya)	36
6	Wien (Avusturya)	173	6	Észak Magyarorszag (Macaristan)	37
7	Berkshire, Buckinghamshire & Oxfordshire (Birleşik Krallık)	162	7	Opolskie (Polonya)	37
8	Provincia Autonoma Bolzano (İtalya)	160	8	Eszag-Alföld (Macaristan)	38
9	Stockholm (İsveç)	158	9	Východné Slovensko (Slovakya)	39
10	Oberbayern (Almanya)	158	10	Letonya	39
	TR42 (Kocaeli, Bolu, Sakarya, Yalova, Düzce)*	53		TRB2 (Bitlis, Hakkari, Muş, Van)*	10

[*] 2001 yılı TÜİK verileri

Kaynak: Eurostat News Release 47/2005 - 7 Nisan 2005, DPT (Nakleden: DPT, "Dokuzuncu Kalkınma Planı", Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yay. No: 2766 – ÖİK: 702, Ankara, 2008, Sf. 124)

2001 ve 2002 yıllarında ayrı ayrı hazırlanan ve Türkiye ile AB'ye üye ya da aday bazı ülkelere ait bölgesel gelişmişlik farklarını gösteren Tablo 9 ve Tablo 10'da yer alan bilgiler, AB'nin uyguladığı güçlü bölgesel politikalara rağmen³⁵⁴, AB ülkelerindeki büyük bölgesel farkların henüz tamamıyla giderilemediğini göstermektedir. Öte yandan, genişleme politikalarının da etkisi ile, sözkonusu farkların daha da artma eğiliminde olduğu müşahade edilmektedir. Öyle ki, nüfusun en tepedeki % 25'i ile en alttaki % 25'i arasındaki fark, AB-15 ülkelerinde iki kat iken, AB-25 ülkelerinde iki buçuk olmakta ve son katılan Bulgaristan ile Romanya da beraber düşünüldüğünde üç kata kadar yaklaşmaktadır. Toplam AB nüfusunun en zengin % 10'u ile en fakir % 10'u arasındaki gelir farkına bakıldığında ise, aranın daha da açık olduğu, beş kata kadar çıktığı görülmektedir. Kaldı ki, Birliğe yeni katılan ülkelerdeki bölgelerin çok büyük kesiminde kişi başına gelir AB ortalamasının yarısından daha azdır. İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da ise önemli sayıda bölge, hala % 75 barajını aşamamış durumdadır³⁵⁵.

Tablo 10'daki sonuçlar, Düzey 2 bölgeleri itibariyle, bölgelerimiz ve AB bölgeleri arasında kaydadeğer ölçüde gelir farkı bulunduğunu gösterirken, bölgelerimiz arasındaki gelişmişlik farkları da önemli boyutlardadır. Nitekim, ülkemizde farklı dönemlerde gerçekleştirilen pek çok araştırma, illerimiz/bölgelerimiz arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farkını tartışmaya yer bırakmayacak bir biçimde ortaya koymaktadır.

Sözü edilen araştırmalardan ilki, Dinçer ve arkadaşları tarafından 1996 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma sonucunda, Türkiye genelindeki 76 ilin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi ekonomik ve sosyal alanlardan seçilmiş 58 adet değişken kullanarak belirlenmiş ve her bir il için sosyo-

³⁵⁴ Birliğin bütçesinin yaklaşık üçte biri bölgesel kalkınmanın, ekonomik ve sosyal uyumun sağlanması amacıyla ayrılmıştır. Bu kaynaklar, "Yapısal Fonlar ve Uyum Fonu" aracılığı ile kullanılmaktadır (Kaynak: **DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, DPT Yay. No: 2766 – ÖİK: 702, Ankara, 2008, Sf. 133)

³⁵⁵ Alpay FİLİZTEKİN, **Türkiye'de Bölgesel Farklar ve Politikalar**, TÜSİAD Yayınları, Yayın No. TÜSİAD-T/2008-09/471, ISBN : 978-9944-405-44-7, İstanbul, Graphis Matbaa, Eylül 2008, Sf. 107

ekonomik gelişmişlik endeksi olarak tanımlanabilecek sayısal değerler elde ederek, illerin sıralaması yapılmıştır³⁵⁶.

Dinçer ve arkadaşları, DPT'nin yaklaşık beş yıllık aralıklarla bölgelerin, illerin ve ilçelerin gelişmişlik düzeyini belirleme amacına uygun olarak, 2003 yılında, 81 ilimizi kapsayan yeni bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Bu araştırmada da, önceki araştırma ile arasında kıyaslama yapabilmek amacıyla, aynı yöntem ve değişkenler kullanılmıştır. Sözü edilen araştırma sonucunda, 25 ilin sıralamadaki yerlerinin yükseldiği, 13 ilin sıralamadaki yerinin değişmediği, 38 ilin ise, daha alt sıralara gerilediği, tespit edilmiştir³⁵⁷.

Dinçer ve Özaslan, 2004 yılında, DPT'nin 2003 yılındaki çalışmasını tamamlamak amacıyla, önceki araştırmalarla aynı yöntemi ve —daha az sayıda olmakla birlikte— benzer nitelikteki değişkenleri kullanmak suretiyle, 872 ilçeyi kapsayan bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Bu araştırma sonucunda, ilçeler, gelişmişlik seviyesi bakımından 6 kademeli bir derecelendirmeye tabi tutulmuştur³⁵⁸.

İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyelerinin belirlenmesine ilişkin bir başka çalışma da, Albayrak tarafından gerçekleştirilmiştir³⁵⁹⁻³⁶⁰. Araştırmacı, iki ayrı zaman kesitinde (1990-1994 ve 1995-2002) karşılaştırmalı bir yaklaşımla çok sayıda göstereyi birlikte analiz eden çok değişkenli yöntemleri kullanmak suretiyle, Türkiye'de illerin sosyo-ekonomik

³⁵⁶ Bülent DİNÇER, Metin ÖZASLAN, Erdoğan SATILMIŞ, **İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması**, DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Yayın No: DPT 2466, Ankara, 1996

³⁵⁷ Bülent DİNÇER, Metin ÖZASLAN, Taner KAVASOĞLU, **İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003)**, DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Yayın no: DPT 2671, Ankara, 2003

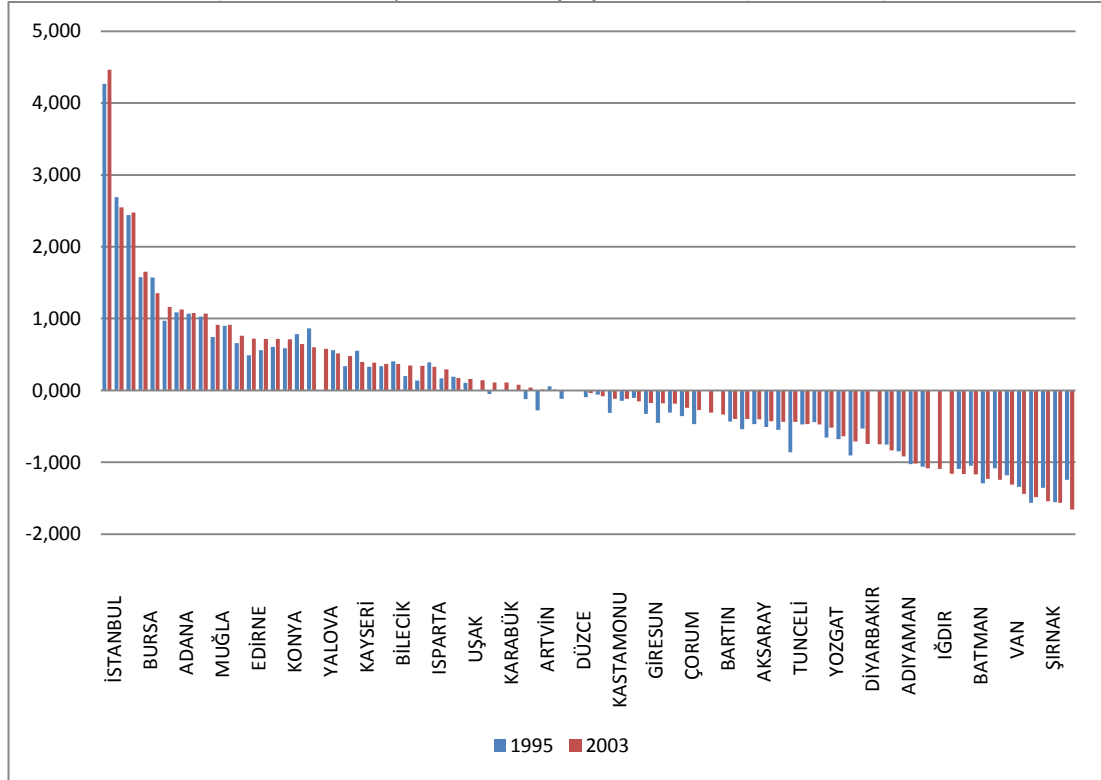
³⁵⁸ Bülent DİNÇER ve Metin ÖZASLAN; **İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2004)**, Ankara, 2004, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/gosterge/2004/ilce.pdf>; Erişim: 10.01.2011

³⁵⁹ Ali Sait ALBAYRAK, **"Türkiye'de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi"**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2003, İstanbul, <http://asalbayrak.files.wordpress.com/2011/12/f00.pdf>, Erişim: 21.10.2011

³⁶⁰ Ali Sait ALBAYRAK, **"Türkiye'de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi"**, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Yıl 2005, Cilt 1 , Sayı 1, Sf. 154-177, <http://asosindex.com/journal-article-fulltext?id=7586&part=1>, Erişim: 21.10.2011

gelişmişlik düzeylerini belirleyen hipotetik yapıları incelemiş ve araştırma sonuçlarına göre illeri —sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi bakımından— "altı bölge"den oluşan bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur. Bu sınıflandırma, 19.06.2012 tarihli ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yeniden belirlenen İstatistiki Bölgelerle —büyük ölçüde— benzerlik arz etmektedir. Albayrak'ın çalışması da, ülkemizde iller arasında sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi bakımından önemli farklılıklar bulunduğunu ve incelenen dönemde "azgelişmiş" illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyelerinde kaydadeğer bir iyileşme sözkonusu olmadığını teyit etmektedir.

Şekil 1 - İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralanması (1995 & 2003)

Kaynak: Albayrak'ın çalışmalarındaki tablolardan yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur; ALBAYRAK, 2003, Sf. 228 ; ALBAYRAK, 2005, Sf. 166

Keza, Yıldız ve arkadaşları da, illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasını belirlemek amacıyla, 2010 yılında bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Adı geçenler, DPT tarafından daha önce beş yılda bir tekrarlanacağı açıklanan illerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesini belirlemeye yönelik araştırmaların takip eden yıllarda yapılmaması

üzerine; (a) sözkonusu boşluğu doldurmak, (b) anılan çalışmadan elde edilen sonuçların DPT tarafından bu konuda önceki yıllarda yaptırılan araştırmaların sonuçları ile karşılaştırılması, (c) 2003 yılından sonraki farklılıkların ortaya konulması amacıyla, —benzer yöntem ve değişkenler kullanılmak suretiyle— gerçekleştirdikleri araştırma sonucunda, 36 ilin sıralamadaki yerinin yükseldiği, 15 ilin sıralamadaki yerinin değişmediği, 30 ilin ise daha alt sıralara geriledikleri, tespit edilmiştir³⁶¹.

Dinçer ve arkadaşlarının 1996 ve 2003 yıllarında, Yıldız ve arkadaşlarının ise 2010 yılında gerçekleştirdikleri araştırmalar sonucunda, 81 ilimizin bahsedilen yıllar itibariyle sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksleri (SEGE) ve sıralamadaki yerleri (SEGES), Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11 - İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) Sıralaması (1996, 2003, 2010)								
	SEGE ENDEKSİ			SEGE SIRALAMASI			SIRA DEĞİŞİMİ	
	[*] 1996	[**] 2003	[***] 2010	1996	2003	2010	2003	2010
1. BÖLGE	16,83395	16,9997	68,2829					
İSTANBUL	4,87902	4,80772	17,1245	1	1	1	0	0
ANKARA	3,32447	3,31483	13,3247	2	2	2	0	0
İZMİR	2,70798	2,5241	9,2423	3	3	3	0	0
KOCAELİ	1,74564	1,94329	8,5219	4	4	4	0	0
BURSA	1,56168	1,6789	5,795	5	5	5	0	0
ESKİŞEHİR	1,01024	1,10368	5,4807	6	6	6	0	0
ANTALYA	0,97902	0,9148	5,1158	7	10	7	-3	0
MUĞLA	0,6259	0,71238	3,678	11	13	8	-2	3
2. BÖLGE	5,51491	7,82882	36,0438					
BOLU	0,14719	0,6086	3,6312	28	14	9	14	19
TEKİRDAĞ	0,91211	1,05893	3,5553	8	7	10	1	-2
DENİZLİ	0,50147	0,71624	3,4636	16	12	11	4	5
ISPARTA	0,33742	0,21187	3,0835	21	28	12	-7	9
KIRKLARELİ	0,55447	0,86287	3,0434	14	11	13	3	1
EDİRNE	0,40802	0,56234	2,9301	18	16	14	2	4
ÇANAKKALE	0,35158	0,36924	2,6545	20	24	16	-4	4
YALOVA****	0	0,93541	2,6408	0	9	17	0	-8
ADANA	0,825	0,94901	2,6245	9	8	18	1	-9
KAYSERİ	0,53059	0,47748	2,4042	15	19	19	-4	-4
AYDIN	0,57221	0,42025	2,261	12	22	20	-10	-8
KONYA	0,22007	0,25254	2,0486	24	26	24	-2	0
SAKARYA	0,15478	0,40404	1,7031	27	23	26	4	1
3. BÖLGE	2,6965	3,171	17,1808					

³⁶¹ Ezgi Baday YILDIZ, Uğur SİVRİ, Metin BERBER, Türkiye’de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2010), Uluslararası Bölgesel Kalkınma Sempozyumu, Yozgat, 7-9 Ekim 2011, Sf. 693-705

BİLECİK	0,47494	0,50429	2,7733	17	18	15	-1	2
BURDUR	0,145	0,14395	2,2574	29	31	21	-2	8
MERSİN	0,69205	0,51934	2,1565	10	17	22	-7	-12
BALIKESİR	0,5665	0,5654	2,1406	13	15	23	-2	-10
MANİSA	0,30847	0,34165	1,8884	22	25	25	-3	-3
ZONGULDAK	0,36227	0,44906	1,4035	19	21	27	-2	-8
KARABÜK****	0	0,21332	1,3401	0	27	28	0	-1
UŞAK	0,24961	0,16867	1,1997	23	30	29	-7	-6
KARAMAN	-0,22525	-0,09852	0,9203	40	35	30	5	10
SAMSUN	-0,04224	0,08791	0,5417	35	32	32	3	3
GAZİANTEP	0,19995	0,46175	0,4191	25	20	33	5	-8
TRABZON	-0,0348	-0,18582	0,1402	34	38	36	-4	-2
4. BÖLGE	-2,71562	-3,77775	-6,2893					
KIRIKKALE	0,14106	0,05851	0,754	30	33	31	-3	-1
KÜTAHYA	0,0934	-0,20684	0,3115	31	40	34	-9	-3
HATAY	0,18956	0,19613	0,287	26	29	35	-3	-9
RİZE	-0,12227	-0,1784	0,1379	37	37	37	0	0
AMASYA	-0,19395	-0,18591	0,0346	39	39	38	0	1
DÜZCE****	0	-0,27995	-0,1387	0	45	39	0	6
ARTVİN	-0,36154	-0,26018	-0,2353	46	43	40	3	6
KIRŞEHİR	-0,11653	-0,2287	-0,2598	36	42	41	-6	-5
NEVŞEHİR	0,00639	-0,07483	-0,2616	32	34	42	-2	-10
KASTAMONU	-0,33197	-0,37558	-0,3892	43	51	43	-8	0
AFYON	-0,22811	-0,27246	-0,3938	41	44	44	-3	-3
SİVAS	-0,40802	-0,40597	-0,4488	48	53	45	-5	3
ELAZIĞ	-0,02459	-0,10131	-0,8997	33	36	46	-3	-13
MALATYA	-0,17955	-0,22627	-0,9008	38	41	47	-3	-9
ÇORUM	-0,33826	-0,32761	-1,1268	44	46	50	-2	-6
ERZİNCAN	-0,36908	-0,49288	-1,2898	47	58	52	-11	-5
BARTIN	-0,47216	-0,4155	-1,47	51	55	53	-4	-2
5. BÖLGE	-7,77868	-8,66124	-34,1893					
ÇANKIRI	-0,50692	-0,51917	-0,9061	53	59	48	-6	5
SİNOP	-0,51253	-0,48518	-1,1215	54	57	49	-3	5
OSMANİYE****	0	-0,33321	-1,1892	0	47	51	0	-4
AKSARAY	-0,44924	-0,45183	-1,4828	49	56	54	-7	-5
NİĞDE	-0,28038	-0,35582	-1,5252	42	49	55	-7	-13
GİRESUN	-0,34213	-0,36696	-1,607	45	50	56	-5	-11
K.MARAŞ	-0,45069	-0,34968	-1,7012	50	48	57	2	-7
TOKAT	-0,48133	-0,5901	-1,8371	52	61	58	-9	-6
KİLİS****	0	-0,41175	-2,4608	0	54	59	0	-5
ORDU	-0,53569	-0,64489	-2,4979	55	62	60	-7	-5
ERZURUM	-0,55065	-0,53286	-2,5724	56	60	61	-4	-5
YOZGAT	-0,63939	-0,71652	-2,7304	58	64	62	-6	-4
TUNCELİ	-0,69492	-0,40003	-2,8327	60	52	63	8	-3
GÜMÜŞHANE	-0,78338	-0,92501	-2,8523	63	71	64	-8	-1
BAYBURT	-0,79858	-0,80176	-3,0414	64	66	65	-2	-1
ADİYAMAN	-0,75285	-0,77647	-3,8313	61	65	67	-4	-6
6. BÖLGE	-14,55109	-15,56055	-81,0287					
DIYARBAKIR	-0,61446	-0,66993	-3,7639	57	63	66	-6	-9
BATMAN	-0,8694	-0,90456	-4,1247	65	70	68	-5	-3
ŞANLIURFA	-0,65759	-0,83158	-4,6074	59	68	69	-9	-10
ARDAHAN	-1,05751	-1,07318	-4,746	72	74	70	-2	2

İĞDIR	-0,98002	-0,89089	-4,8515	69	69	71	0	-2
KARS	-0,75467	-0,81944	-4,9092	62	67	72	-5	-10
ŞİİRT	-0,97085	-1,00644	-5,1654	68	73	73	-5	-5
MARDİN	-0,91608	-0,98944	-5,3043	66	72	74	-6	-8
BİNGÖL	-1,06075	-1,12469	-5,7479	73	76	75	-3	-2
VAN	-0,95546	-1,09297	-5,8239	67	75	76	-8	-9
BİTLİS	-1,05695	-1,15736	-5,9739	71	79	77	-8	-6
ŞİRNAK	-1,22452	-1,13979	-6,3983	75	78	78	-3	-3
HAKKARİ	-1,05363	-1,13956	-6,4263	70	77	79	-7	-9
AĞRI	-1,13453	-1,28116	-6,5364	74	80	80	-6	-6
MUŞ	-1,24467	-1,43956	-6,6496	76	81	81	-5	-5

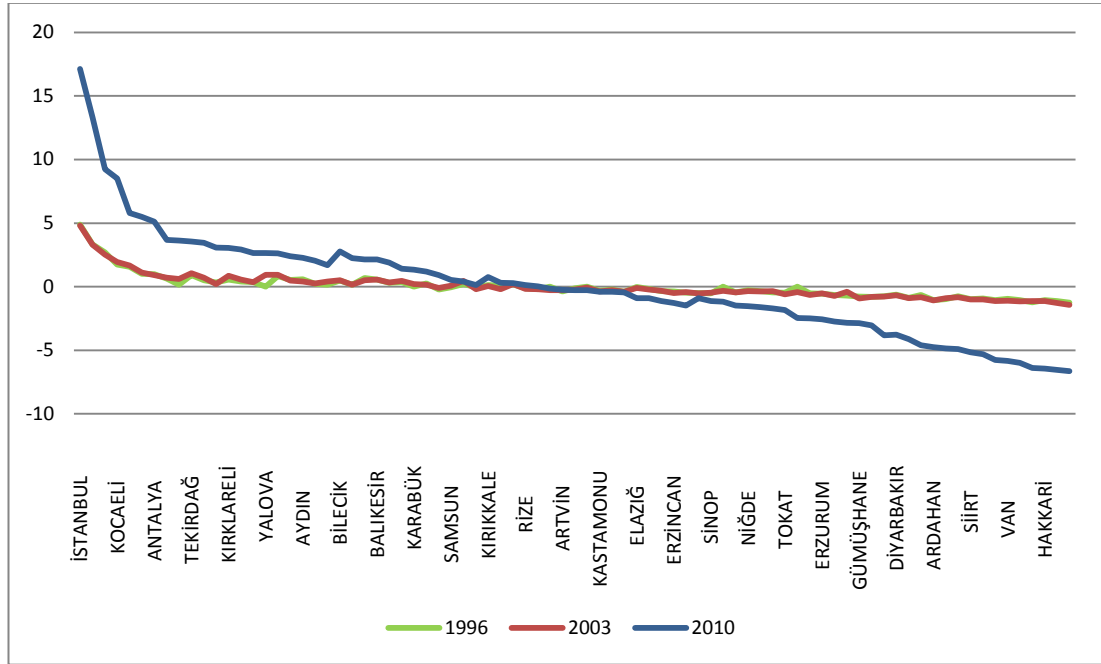
Acıklama:

- Karşılaştırmanın aynı bazda olması için, 1996 yılından sonra il olan Yalova, Karabük, Kilis, Osmaniye ve Düzce illeri 1996 yılındaki sıralamaya dahil edilmemiştir.*
- Sıralama, 2010 yılındaki SEGE sıralamasına göre yapılmıştır.*
- Bölge ayrımı, tarafımızdan, 19.06.2012 tarihli ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yeniden belirlenen İstatistiki Bölgelere göre yapılmıştır.*
- Sıra değişiminde 1996 yılı esas alınmıştır. 1996 yılından sonra il olan şehirlerde ise 2003 yılı esas alınmıştır.*

Kaynak: Tablo şu kaynaklardan yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur: **DİNÇER, ÖZASLAN, SATILMIŞ**, İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (1996); **DİNÇER, ÖZASLAN, KAVASOĞLU**, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003); **YILDIZ, SİVRİ, BERBER**, Türkiye’de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2010),

1996, 2003 ve 2010 yıllarında gerçekleştirilen sözkonusu araştırmaların sonuçları birlikte değerlendirildiğinde; 2003 yılında —1996 yılına göre— illerimiz/bölgelerimiz arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesinde önemli bir değişim meydana gelmediği; buna karşılık, 2010 yılında, önceki dönemlere kıyasla, gelişmişlik seviyesindeki farkın —gelişmiş iller/bölgeler lehine— belirgin bir şekilde arttığı, müşahade edilmiştir (Şekil 2).

Şekil 2 - İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) Sıralaması (1996, 2003, 2010)

Kaynak: Tablo şu kaynaklardan yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur: **DİNÇER, ÖZASLAN, SATILMIŞ**, İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (1996); **DİNÇER, ÖZASLAN, KAVASOĞLU**, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003); **YILDIZ, SİVRİ, BERBER**, Türkiye’de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2010)

DPT tarafından en son 2003 yılında gerçekleştirilen "illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması" araştırması, bu defa esas alınan kıstaslardan bir kısmı değiştirilerek ve sayısı artırılarak³⁶², Kalkınma Bakanlığı tarafından 2011 yılında güncellenmiş olup, Tablo 11 'de gösterilen ve yeni teşvik sisteminin esasını teşkil eden bölge ayırımı, sözkonusu araştırma sonuçlarına dayanılarak, Bakanlar Kurulu'nun 19.06.2012 tarihli ve 2012/3305 sayılı kararı ile belirlenmiştir³⁶³. Ancak, sözü edilen araştırmanın kendisi henüz yayımlanmamıştır.

Yukarıda bahsedilen araştırmaların yanısıra, bölgelerin gelişmişlik seviyeleri konusunda yakın dönemde başka araştırmalar da yapılmıştır. Bu bağlamda, Özgür ve Güler, 1. Düzeydeki 12 İstatistiki Bölgenin Gelişmişlik

³⁶² 1996 ve 2003 yıllarında yapılan araştırmalarda 58 değişken kullanılmış iken, bu sefer 61 değişken kullanılmıştır.

³⁶³ Kalkınma Bakanlığı; **SEGE 2011 Hakkında Basın Açıklaması**, <http://www.dpt.gov.tr>; Erişim: 31.07.2012

durumlarını incelemişler ve sözkonusu bölgeler arasında önemli gelişmişlik farkları olduğu sonucuna ulaşmışlardır³⁶⁴.

Ersungur ve arkadaşları, 2007 yılında, istatistiki bölge birimlerinin Düzey-1'e göre sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyelerinin belirlenebilmesi amacıyla yaptıkları araştırma sonucunda; sözkonusu bölgeler arasında sosyo-ekonomik bakımdan önemli dengesizlikler bulunduğu, bu yüzden bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik dengesizliği ortadan kaldırmak için Türkiye'de yapılan plan ve programların pek başarılı olduğunun söylenemeyeceği; Kalkınmada Öncelikli Yörelere (1968), Güneydoğu Anadolu Projesi (1989), Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi (1997) ve Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişim Projesi (1999) gibi Türkiye'deki bölgeler arasındaki gelişmişlik ve kalkınma düzeylerindeki farklılığı azaltmak ve daha da ötesinde ortadan kaldırmak amacıyla neredeyse 40 yıldan beri uygulanmakta olan bölgesel plan ve projelerin hala istenilen sonuçları vermediğinin görüldüğü, kanaatine varmışlardır³⁶⁵.

Kızıltan ve Ersungur, 1987-2001 yılları arasındaki dönemi esas alarak, "Türkiye'de İller ve Bölgelerin Ekonomik Gelişim Düzeyleri Arasındaki Uzun Dönemli İlişkiler" konusunu araştırmışlar ve "bölge ve iller arasındaki gelişim farklılıklarının azalmadığını, hatta göreceli olarak arttığını" tespit etmişlerdir³⁶⁶.

Yine, TÜSİAD ve DPT tarafından 2005 yılında birlikte gerçekleştirilen bir araştırmanın sonuçları da, ülkemizdeki bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır (Tablo 12).

³⁶⁴ Ebru ÖZGÜR, Hüseyin GÜLER, "1. Düzeydeki 12 İstatistiki Bölgenin Gelişmişlik Durumlarının Faktör Analizi İle İncelenmesi", **Çukurova Ünv. SBE Dergisi**, e-dergi ISSN: 1304-8899, Cilt: 13, Sayı: 1, Yıl: 2004, Sf. 75-88, <http://sosyalbilimler.cukurova.edu.tr/dergi/dosyalar/2004.13.1.74.pdf>, Erişim: 14.10.2011

³⁶⁵ Ş. Mustafa ERSUNGUR, Alaattin KIZILTAN, Özgür POLAT, "Türkiye'de Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması: Temel Bileşenler Analizi", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 2, Haziran 2007, Sf. 55-66

³⁶⁶ Alaattin KIZILTAN, Ş. Mustafa ERSUNGUR, "Türkiye'de İller ve Bölgelerin Ekonomik Gelişim Düzeyleri Arasındaki Uzun Dönemli İlişkiler", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 10, Sayı 2, 2007, Sf. 268-286

Tablo 12 - İBBS Düzey 2 Bölgeleri, Sosyo-Ekonomik Göstergeler

Düzey 2 Bölgeleri	Nüfusun Payı (Yüzde)	1990-2000 Yıllık Nüfus Artış Hızı (Binde)	GSYİH'ya Katkı (Yüzde) (2001)	KBGSYİH Endeks Değerleri (2001)	SEGS (2003)	İstihdam Oranı (2004)	İşgücüne Katılım Oranı (2004)	İşsizlik Oranı (2004)
TR10	14,8	33,1	21,3	143	1	41,1	46,9	12,3
TR21	02	13,6	2,5	127	6	53,3	56,8	6,2
TR22	2,3	9,2	2,2	98	10	45,8	49,1	6,6
TR31	05	22,4	7,5	150	3	41,8	48,8	14,3
TR32	3,7	16,3	4,2	113	8	53,7	57,9	7,2
TR33	4,5	10	3,9	88	12	46,3	50	7,5
TR41	4,5	22,6	5,2	117	4	48,9	53,6	8,8
TR42	04	17,7	7,6	191	5	38,3	43,5	12
TR51	5,9	21,4	7,6	128	2	38,8	45,5	14,8
TR52	3,6	21,3	2,7	75	13	41,2	45	8,4
TR61	3,7	31,3	3,5	95	9	51,1	54,6	6,6
TR62	5,2	21,8	5,8	111	7	38,7	44,8	13,6
TR63	04	12,8	2,9	74	15	35,1	42,5	17,3
TR71	2,5	10,1	2,1	85	17	41,6	46,3	10
TR72	3,7	8,7	2,4	66	16	36,2	39,7	8,9
TR81	1,5	-7,4	1,6	108	11	43,5	49,4	12
TR82	1,3	-7,3	0,9	70	21	36	40,3	10,6
TR83	4,4	5,2	3,2	73	18	56,1	59,4	5,6
TR90	4,6	9,3	3,1	67	19	63,6	68,3	6,8
TRA1	02	7,4	01	50	22	55,1	57,5	4,1
TRA2	1,7	05	0,6	34	25	45,3	46,1	1,7
TRB1	2,6	11,1	1,7	67	20	38,7	47,2	17,9
TRB2	2,9	25,5	01	35	26	36,6	41,1	11
TRC1	03	20,3	02	65	14	36,5	43	14,9
TRC2	4,1	29,1	2,2	54	23	34,9	39,2	10,8
TRC3	2,6	23,4	1,2	46	24	37,7	40,2	6,1
Türkiye	100	18,3	100	100	-	43,7	48,7	10,3

Kaynak: DPT, DİE, 2003 ve TÜSİAD-DPT, "Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları: Sektör Bölge Yığılması", TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi. No: 4, 2005, Sf. 198-199 (Nakleden: DPT, "Dokuzuncu Kalkınma Planı", Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yay. No: 2766 – ÖİK: 702, Ankara, 2008, Sf. 118-119)

Ekonomik uyum açısından Tablo 12 incelendiğinde, kişi başına en yüksek GSYİH endeks değerinin TR42 (Sakarya, Bolu, Yalova, Düzce, Kocaeli) bölgesi için 191, TRA2 (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars) bölgesi için ise 34 olduğu görülmektedir. Bir diğer önemli fark, bölgelerin GSYİH'ya katkı oranlarında görülmektedir. Bu oran TR10 (İstanbul) için % 21.3 iken, TRA2 bölgesi için % 0.6'dır.

Sosyal uyumun göstergeleri arasında yer alan istihdam, işgücüne katılım ve işsizlik oranları açısından da bölgeler arasında önemli farklar bulunmaktadır. TRB1 (Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli) % 17.9 oranıyla işsizliğin en yüksek olduğu, TRA2 ise % 1.7 oranıyla işsizliğin en düşük

olduğu İBBS Düzey 2 bölgesidir. Verilere göre, TRA2 hem gelirin hem de işsizliğin en düşük olduğu, TR90 (Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon) ise istihdam ve işgücüne katılım oranının en yüksek olduğu İBBS Düzey 2 Bölgesidir.

Bölgeler arasındaki farklılıklar geri kalmış bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru yoğun bir göç yaşanmasına yol açmaktadır³⁶⁷. Bu durum pek çok bakımdan (çarpık şehirleşme, işsizlik, konut yetersizliği, eğitim ve sağlık-sosyal hizmetler konusundaki yetersizlikler, asayiş sorunu vb.) olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bunun yanı sıra, bölgeler arası gelir farklılıklarının dünya genelinde ayrılıkçı oluşumlara zemin hazırladığı da bilinen bir gerçektir. Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesinde 1980'li ve 1990'lı yıllarda meydana gelen terör olaylarının önemli nedenlerinden birinin bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik farklılıkların olduğu yaygın bir görüştür³⁶⁸.

AB ve Ülkemiz ile ilgili araştırmalar, bölgesel dengesizlik konusunun günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkeler için hala önemli bir sorun olmaya devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bu yüzden de, günümüzde her ülkede nihai gaye, bir yandan fertlerin refahını azami seviyeye yükseltirken, diğer yandan da bu refahın —gerek fertler, gerekse çeşitli bölgeler arasında— mümkün mertebe adaletli bir şekilde dağılımını gerçekleştirmektir³⁶⁹.

Ülkemizde, illerimiz ve bölgelerimiz arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farkının azaltılmasına yönelik olarak uygulanan yatırım teşvik politikalarına, çalışmamızın ilgili bölümünde ayrıntılı olarak temas edilecektir.

³⁶⁷ Rahmi YAMAK ve Nebiye YAMAK, "Türkiye'de Gelir Dağılımı ve İç Göç", **D.E.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 1, S. 1, 1999, Sf. 16-28

³⁶⁸ ERSUNGUR, KIZILTAN, POLAT, "Türkiye'de Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması: Temel Bileşenler Analizi", Sf. 55-66

³⁶⁹ Vural SAVAS, Erol İYİBOZKURT, Zeynel DİNLER, **Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişme ve Ekonomik Kalkınma**, Türkiye Ekonomisinin 50. Yılı Seminerine Sunulan Bildiri, Bursa, 1973, Sf. 507

2. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikasının Amaçları

Türkiye’de, planlı dönem öncesi ve planlı dönemde, bölgesel gelişme alanında, farklı dönemlerde farklı yaklaşımlar ve sorun tespitlerine bağlı olarak çok çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Bu çerçevede, belirlenen, uygulanan veya sadece tasarı aşamasında kalmış pek çok farklı yaklaşım ve politika incelendiğinde, bunların büyük bir bölümünün;

- ❑ Bölgesel gelişmenin sağlanması,
- ❑ Bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması,

amaçlarını içerdiklerini söylemek mümkündür. 1990’lı yıllardan sonra ise, AB’ye üyelik sürecinin tabii bir sonucu olarak;

- ❑ "Bölgesel gelişmenin sağlanması" ve "bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması" amacına yönelik bölgesel politikaların "AB Bölgesel Politikaları çerçevesinde yürütülmesi,"

konusu da, sözkonusu amaçlara dahil olmuştur.

Nitekim, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda sözü edilen amaçlara vurgu yapılmış, ayrıca, bahsedilen hedeflere ulaşmak için, istikrarlı ve sürdürülebilir büyüme politikası, yeniliklere dayalı sürdürülebilir rekabet politikası ve **bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik bölgesel gelişme politikası** paralelinde; bölgelerin içsel potansiyelinin harekete geçirilmesi ve yerel kaynakların verimli ve etkin kullanımı için —bölgesel gelişme politikasının hayata geçirilmesinde AB bölgesel gelişme araçlarından en üst düzeyde yararlanarak— etkin koordinasyon yapısının oluşturulması, bunun için gerekli kurumsal kapasitenin ve insan kaynaklarının geliştirilmesi³⁷⁰, temel amaç olarak belirlenmiştir³⁷¹.

³⁷⁰ Ancak, hemen belirtilmesinde yarar vardır ki, daha ilk planda, "bölge planlamasının ihtisas gerektiren bir konu olduğu" vurgulanarak, bölge planlaması uzmanlarının yetiştirilmesi kararlaştırılmıştır (Bkz. DPT, Sekizinci BYKP, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, DPT Yay. No: 2502 –

Öte yandan, Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda, "geri kalmış ve gelişme potansiyeli olan bölgelerin eş-zamanlı olarak farklı bölgesel gelişme araçları ile desteklenmesi" de amaçlar arasında yer almıştır³⁷².

Burada belirtmek gerekir ki, bölgesel kalkınma planlarının ana amacını "bölgesel kalkınmanın sağlanması" ve "bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması" oluşturmaktadır. Diğer amaçlar ise, sözkonusu planların başarıya ulaşmasını sağlamak için alınması gereken tedbirler cümlesinden olmak üzere, bölgesel planlara dahil edilmiştir.

Özellikle planlı dönemde, zaman zaman kesintiye uğrasa da, giderek artan bir önemle kalkınma planları içindeki yerini alan bölgesel kalkınma planlarıyla; asıl olarak, geri kalmış yörelerde yaşayan nüfusun refah seviyesinin yükseltilmesi, metropollere büyük yük getiren kontrolsüz iç göçün yavaşlatılması ve istikrarlı bir dinamiğe dönüştürülmesi, plansız şehirleşmenin yol açtığı ağır sorunların çözümü için zaman kazanılması ve böylece bahsedilen sorunların makul bir zaman diliminde çözüme kavuşturulabilmesinin hedeflendiği söylenebilir.

ÖİK: 523, Ankara, 2000, Sf 61). Aradan geçen bunca seneden sonra, yine aynı konusunun BYKP amaçları arasına alınması düşündürücüdür.

³⁷¹ DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 162

³⁷² DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 10

B. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikalarının Araçları

Ülkemizde, bölgesel gelişmenin sağlanması ve bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi amacıyla başvurulmuş altı temel kalkınma aracı bulunmaktadır³⁷³.

1. Bölgesel Kalkınma Planları

Bölgesel kalkınma araçlarından birincisi, kalkınma planlarının hedef ve stratejileri çerçevesinde, sektörel öncelikler ile mekansal boyutların bütünleştirilmesine yönelik olarak, bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak ve sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla hazırlanan bölge planlarıdır. Bunların başlıcaları; Doğu Marmara Planlama Projesi, Antalya Projesi, Çukurova Bölgesi Projesi, Güneydoğu Anadolu Projesi Ana Planı (GAP), Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi, Doğu Anadolu Projesi Ana Planı (DAP) ve Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı'dır (DOKAP). Entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüştürülen GAP dışında, diğer planlar çeşitli gerekçelerle hayata geçirilememişlerdir.

2. KÖY Uygulaması

Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) aracı, mali önlemlerle sınırlı kaldığı için, beklenen sonuçları vermemiştir. KÖY'ler, çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak incelenecektir.

3. İl Gelişme Planları

2001 yılında yürürlüğe giren Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, gelir dağılımı dengesizliklerinin en aza indirilmesi, bölgesel gelişmenin

³⁷³ Türkiye'deki Bölgesel Kalkınma Araçları hakkında, bkz.: **DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, DPT Yay. No: 2766 – ÖİK: 702, Ankara, 2008, Sf. 9-10; **DPT, Sekizinci BYKP**, Ankara, 2000; **DPT, Sekizinci BYKP**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, DPT Yay. No: 2502 – ÖİK: 523, Ankara, 2000; **DPT, Sekizinci BYKP**, Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayınları, Ankara, 2004; Metin ÖZASLAN, "**Türkiye'de Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları Sorunu**", İçinde: IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2006, Sf. 181-181; Nuri YAVAN, "**Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Bölgesel Kalkınma Politikaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi**", 5. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Sanayi Politikasının Yönetişimi, 27-28 Ocak 2011, Ankara, Sf. 124-154

hızlandırılması ve rasyonel kaynak dağıtımı açısından önem taşıyan, bölge planlarıyla uyumlu, il düzeyinde "il gelişme planları" çalışmalarının başlatılması, kararlaştırılmıştır³⁷⁴. Söz konusu plan hedefleri doğrultusunda, 8. ve 9. BYKP dönemlerinde, 10 kadar ilde "il gelişme planı" hazırlanmıştır³⁷⁵.

Ancak, mali imkansızlıklar yüzünden sınırlı sayıda ilde hazırlanabilen ve uygulanabilmesi için gereken kaynak ve zaman boyutu yeterince tanımlanmayan bu planlar, uygulama zeminini bulamamışlardır.

4. Yatırım Teşvikleri

Yatırımların; kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedeflere uygun olarak, sermayeyi tabana yaymak, istihdam yaratmak, katma değeri yüksek ileri ve uygun teknolojileri kullanmak, uluslararası rekabet gücünü sağlamak ve bölgeler arası dengesizlikleri gidermek için, —uluslararası yükümlülüklerle aykırılık teşkil etmeyecek şekilde— yönlendirilmesi ve desteklenmesi³⁷⁶ amacıyla devlet tarafından sağlanan yatırım teşvikleri de, bölgesel kalkınma çabalarının önemli araçlarından birisidir.

5. Bölgesel Kalkınma Ajansları

2000'li yılların başından itibaren, bölgesel gelişmenin etkinliğinin yükseltilerek, hem bölgelere hem de ulusal ekonomiye daha fazla katkı sağlayabilmesi için yeni araçların tasarlanması amaçlanmış ve 24 Mart 2001 tarihinde Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesinde yayımlanan³⁷⁷ Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB)'ndeki tavsiyeler de dikkate alınarak³⁷⁸, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarlığı koordinasyonunda hazırlanan Ön

³⁷⁴ **DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 187

³⁷⁵ Bolu, Düzce, Mersin, Çankırı, Batman, Samsun, Adana (Pozantı İlçesi), Artvin, Sivas, Şanlıurfa, Manisa, Kayseri ve Karaman illerimizde, 2008 yılından önce "il gelişme planları" hazırlanmış ya da hazırlanma aşamasındadır (Kaynak: **DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı**, Sf. 187-195).

³⁷⁶ **Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkında Karar'ın 1. Maddesi** (23.02.1998 Tarih ve 98/10755 Sayılı)

³⁷⁷ **DPT, Ön Ulusal Kalkınma Planı**, Ankara, 2003; **DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, DPT Sf. 142

³⁷⁸ AB, Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB), Sayı: 1, 2003, Yayımlanma Tarihi: 8 Mart 2003 ve AB, Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB), Sayı: 2, 2003, Yayımlanma Tarihi: 19 Mayıs 2003; <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46226&l=1>; Erişim: 20.02.2011

Ulusal Kalkınma Planı'nda (ÖÜKP), bölgesel gelişme politikalarını yerel ve bölgesel bazda uygulayacak kurumsal bir mekanizmanın geliştirilmesi ve bu alandaki program ve projelerin yönetimine ilişkin bazı görevlerin, merkezin koordinasyonu, gözetimi ve denetimi doğrultusunda faaliyet gösterecek olan Kalkınma Ajanslarına (KA) devredilmesi öngörölmüştür.

25.01.2006 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilen ve 08.02.2006 tarihli ve 26074 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun ile, Kalkınma Ajansları'nın kuruluşu gerçekleşmiştir. Kanun taslağında, Kalkınma Ajansları'nın kuruluş amacı, "bölgesel gelişme programlarının; ekonomik ve sosyal açıdan AB müktesebatına uyum çerçevesinde, katılım öncesi ve sonrası mali yardımlar kapsamında, etkin, verimli, başarılı ve daha gerçekçi hazırlanmasını ve uygulamasını sağlamak" olarak tanımlanmıştır.

6. Diğer Bölgesel Kalkınma Araçları

Ulusal kalkınma için uygulanan çeşitli politikaların bölgesel düzeyde etkileri bulunmaktadır. Örneğin, diğer kalkınma politikalarının "bölgesel boyutu" biçiminde adlandırılabilir olan; kırsal kalkınma projeleri ile sanayi politikasının "organize sanayi bölgeleri (OSB)" ve "küçük sanayi siteleri (KSS)" araçları ve Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ) politikasının finansal destek araçları, bölgesel kalkınma üzerinde de etkili olmuştur. Ancak, burada sözü edilen araçlar, genelde bir bölgesel gelişme stratejisi bağlamında geliştirilmemiş ve uygulanamamıştır.

C. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Çabalarının Gelişimi

Ülkemizde ilk bölge planlama çalışması 1950 sonlarında başlamış ve I. ve VII. plan dönemlerinde hızlanmıştır³⁷⁹. Bununla birlikte, 1950 öncesinde de, bölgesel kalkınma alanında zikredilmesi gereken çabalar sözkonusudur. Bu sebeple, bölgesel gelişmenin sağlanması konusundaki çalışmaları planlı dönem öncesi ve planlı dönem olarak ayırmak gereklidir.

Planlı dönem öncesi de kendi içinde 1923-1950 ve 1950-1960 dönemi olarak ayrılabilir. Çünkü iki dönemin özellikleri birbirinden farklıdır³⁸⁰.

1. Planlı Dönem Öncesi

a) 1923-1950 dönemi

1923-1950 döneminde, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ülke genelinde bölge ayırımına gidecek ve bölgesel kalkınma politikası uygulayacak durumda değildi. Zira ülkenin tamamı geri kalmışlık özellikleri taşımaktaydı. Bununla birlikte, yine de, Cumhuriyetin ilerleyen yıllarında, nüfusun ve yatırımların ülke içinde yayılması ve belli merkezlerde toplanması politikaları denenmiştir. Ankara'nın başkent yapılması, devletin sanayi tesislerinin kurulmasındaki yaklaşımı (yer seçiminde İstanbul ve Marmara Bölgesi dışında, İç Ege ve İç Anadolu bölgelerine yönelmesi) bunun göstergeleridir³⁸¹. Keza, 1934-1935 yıllarında Celal Bayar tarafından hazırlanmış bir bölgesel rapor olduğu, 1932 Birinci Sanayi Planının bölgesel kaygılar içerdiği de bilinmektedir³⁸².

Bu süreçte, devlet, strateji ve kalkınma kaygılarını göz önünde tutarak "sanayiye köklendirme" siyasetine girişmiş³⁸³, Anadolu'nun uzak kısımlarında sanayiler kurmuştur³⁸⁴. Bu işletmelerin bazıları o dönemde ekonomik açıdan çok

³⁷⁹ DPT, Sekizinci BYKP, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 31

³⁸⁰ DPT, Sekizinci BYKP, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 24

³⁸¹ DPT, Sekizinci BYKP, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 24

³⁸² FİLİZTEKİN, a.g.e., Sf. 94

³⁸³ Korel GÖYMEN, "Türkiye'de Bölge Politikalarının Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları", GÖYMEN, Korel (der.), Yerel Kalkınma İçin Ortaklıklar içinde, İstanbul Politikalar Merkezi yayını, İstanbul, 2005, Sf. 35-60

³⁸⁴ Malcolm RIVKIN, Area Development: The Turkish Precedent, Praeger, New York, 1964

anlamli olmasa da, bu bölgelerde daha sonra ortaya çıkacak gelişme merkezleri için (Örneğin; Kayseri, Eskişehir, Zonguldak, Karabük) ilk ivmeyi sağlamıştır³⁸⁵.

b) 1950-1960 Dönemi

1950-1960 döneminde ise, devletin yol, baraj ve enerji altyapı yatırımlarına önem verdiği, kamu yatırımlarının büyük yerleşim yerleri dışında gerçekleştirildiği ve özel sektör yatırımlarının, İstanbul başta olmak üzere, Marmara ve Ege Bölgelerinde yoğunlaştığı, görülmektedir³⁸⁶. Devlet her ne kadar kamu yatırımlarını ülke geneline yaymak istemişse de, dağıtımda ülkenin doğusu yeterli payı alamamıştır³⁸⁷.

1950'lerde tarımsal üretimde makineleşme, köyden kente göçü de beraberinde getirmiştir. Bu durum, diğer faktörlerle birleşince³⁸⁸, kalkınma çabalarında vurgu, köylerden kentlere, bölgeler arası eşitsizliklerden sınıflar arası eşitsizliklere kaymıştır³⁸⁹.

2. Planlı Dönem

Bölgesel politikalar, açık olarak metinlere 1960 sonrası planlı dönemde ve bu planların içerisinde girmiştir³⁹⁰. Keza, bölgesel gelişmeden doğrudan sorumlu olan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) 1960'lı yıllarda kurulmuş; bu tarihten sonra ülke içinde bölgesel farklılıkların azaltılmasına gittikçe daha fazla önem verilmiştir³⁹¹. 1960'lardan bu yana Türkiye, ekonomik ve

³⁸⁵ GÖYMEN, Sf. 35-60

³⁸⁶ **DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 138

³⁸⁷ **DPT, Sekizinci BYKP**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 24

³⁸⁸ Diğer faktörler arasında; Uzun süren savaşlar sonucunda ülkenin harap, milletin yorgun düşmesi; 1. Dünya Savaşı sonunda önemli toprak kayıplarına uğranılması, bu durumun aynı zamanda üretim faktörlerinde ve "pazar" konusunda daralmaya yol açması, Milli Mücadeleden sonra da sürüp giden iç isyanlar ve yakın dış tehditler sebebiyle önemli ölçüde bir askeri gücün silah altında bulundurulması; Lozan Antlaşmasını müteakip Yunanistan ile yapılan "mücadele antlaşması" sonucunda, mücadelenin yapıldığı bölgelerde insan kaynakları ve sermaye bakımından yaşanan kayıpların ciddi sorunlar yaratması; 2. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla yaşanan ekonomik zorluklar, sayılabilir.

³⁸⁹ **Ayda ERAYDIN**, "The Roles of Central Government Policies and the new forms of local governance in the emergence of industrial districts", M. Taylor ve D. Felsentein (eds.) Promoting Local Growth içinde, Ashgate: Aldershot, 2001 (Nakleden: **GÖYMEN**, Sf. 35-60)

³⁹⁰ **FİLİZTEKİN**, a.g.e., Sf. 94

³⁹¹ GÖYMEN, Sf. 35-60

toplumsal gelişmesini "**bölgesel eşitsizlikleri azaltmak, toplumsal ve ekonomik dengeyi sağlamak**" amacını güden Beş Yıllık Kalkınma Planları (BYKP) üzerinden yürütmüştür³⁹². BYKP'ları, planlı dönem süresince bölgesel politikaların belirlendiği temel dokümanlardır³⁹³.

Planlı ekonomiye geçişle birlikte, ülkenin çeşitli bölgelerindeki kapasiteleri canlandırmak amacıyla, ulusal ekonomik kalkınmaya katkıda bulunacağı düşünülen farklı bölgesel planlar hazırlanmıştır; bu planların uygulanması ve izlenmesi görevi de Devlet Planlama Teşkilatı'na (DPT) verilmiştir³⁹⁴.

Türkiye'de 1960'lardan günümüze kadar izlenen bölgesel politika ve uygulamaların gelişimi, Beş Yıllık Kalkınma Planları itibariyle aşağıda incelenmiştir.

a) Birinci BYKP (1963-1967)

Birinci ve İkinci BYKP'da, bölgesel planlama ve kalkınma kavramlarına kuvvetli bir şekilde vurgu yapılmış ve bu bağlamda, kamu yatırımlarının bütün ülkeye yaygınlaştırılması, daha dengeli bir gelir dağılımının sağlanması, bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi ve geri kalmış bölgelerin daha hızlı kalkınmasının sağlanması, hedeflenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda, Doğu Marmara, Antalya, Çukurova ve Zonguldak gibi yerler için bölgesel kalkınma projeleri hayata geçirilmiştir. Bununla birlikte, her iki planda da ulusal kalkınmaya öncelik tanınmıştır³⁹⁵.

³⁹² Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **Ulusal Program**, Ankara, 2001

³⁹³ **DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 138

³⁹⁴ GÖYMEN, Sf. 35-60

³⁹⁵ **DPT**, Birinci BYKP (1963-1967), Ankara, 1963, Sf. 111-112; MGK, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, "**Türkiye'de Bölge Planlamasının Evreleri**", Ankara, MGK Genel Sekreterliği Yayınları No: 2, 1993, Sf. 116; Zeynel DİNLER, a.g.e., Sf. 187; **DPT**; Sekizinci BYKP, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 28 ve 60; **DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 139

b) İkinci BYKP (1968-1972)

İkinci BYKP'nda ise, yukarıda da belirtildiği gibi, bölge planlamasının önemi vurgulanarak, kalkınma planlamasının ilgili bölümlerinde yer alan bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme politikalarıyla uyumlu bir bölge planlaması uygulanması kararlaştırılmıştır³⁹⁶.

c) Üçüncü BYKP (1973-1977)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın yürürlüğe konmasıyla, "bölgesel siyaset ve kalkınma" politikası önemini kaybetmiştir³⁹⁷. Bunun nedeni, kısa bir süre içinde bölgesel eşitsizliklerin üstesinden gelme çabalarının kaynakların ekonomik bakımdan etkin olmayan bir şekilde dağıtılmasına yol açacağı; sermaye birikimini ve ulusal ekonomik kalkınmayı yavaşlatacağı, düşüncesi idi. Bu düşüncenin etkisiyle, geri kalmış bölgelere doğrudan kamu yatırımı yapmak yerine, özel girişimlere teşvik dağıtılması yaklaşımı benimsenmiştir³⁹⁸.

Öte yandan, ÜBYKP metninde, ilk defa, kalkınmada öncelikli yöreler kavramı yer almış ve DPT bünyesinde KÖY Başkanlığı kurulmuştur. Ana sektör planları ya da master planları ile il planlaması, bu planda öngörülen bölgesel kalkınma araçları arasındadır³⁹⁹.

Ancak Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın bölgesel kalkınmaya önemli bir katkısı olduğu da söylenebilir. Bu planda, planın ana görüşü ile çelişecek biçimde⁴⁰⁰, bölgesel farklılıklar sorununun uzun vadede sadece bölgesel kaynaklar kullanılarak, yerel yönetimlerin güçlendirilmesiyle çözülebileceği öngörülmüştür. Bu öngörü, bunu takip eden dönemde bölgesel

³⁹⁶ DPT, İkinci BYKP, Ankara, 1967, Sf. 271-272; **DPT, Sekizinci BKYP**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 62; **DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 139; Zeynel DİNLER, a.g.e., Sf. 188-189

³⁹⁷ **GÖYMEN**, Sf. 35-60

³⁹⁸ **DPT, Sekizinci BKYP**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 28

³⁹⁹ Meral TECER, "Kalkınmada Öncelikli Yörelerde Sanayileşme ve İşletmecilik", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 4, Aralık 1991, Sf. 57-72

⁴⁰⁰ FİLİZTEKİN, a.g.e., Sf. 95

politikaların ana eksenini oluşturmuştur. Bu nedenle, bir sonraki planlama döneminde yukarıdan dayatılan özel kalkınma planları karşısında, yerel kalkınma projeleri önem kazanmıştır⁴⁰¹.

d) Dördüncü BYKP (1979-1983)

Dördüncü Planda; ekonomik gelişmenin sağlanması için, işbölümünün yapılması, planlama kararlarının mekan boyutuna indirilmesi, hizmetlerin, sanayinin ve alt yapının ülke düzeyine dengeli dağılımının sağlanması, uygulanmakta olan teşviklerin bölge kaynaklarını ve potansiyellerini harekete geçirecek tarzda yeniden düzenlenmesi⁴⁰², bölgeler ve sektörler arası eşgüdüm kurulması gibi öneriler yer almakla beraber, ülkenin içine girdiği ödemeler krizi, bunun sonrasında "ithal ikameci" politikalardan "ihracat destekli büyüme"ye geçiş ve bu dönemin siyasi çalkantıları içerisinde, "bölgesel kalkınma" geri planda kalmıştır. Ancak 1982 yılında, bölge planlarının önemi tekrar gündeme gelmiş ve DPT uzmanlarınca Türkiye 16 fonksiyonel bölgeye ayrıştırılmıştır. Bir sonraki plan bu çerçevede hazırlanmış, kaynak kullanımında etkinlik ile bölgeler arası hakkaniyet hedefleri bir arada yer almıştır⁴⁰³.

e) Beşinci BYKP (1985-1989)

1973 yılında Üçüncü Plan ile terk edilen bölge planlaması, 10 yıl sonra, Beşinci BYKP ile, siyasi iradece yeniden benimsenmiştir.

Bu Plan'da, Bölgelerde yapılacak envanter çalışmalarına dayanılarak uygun görülen sektörler için "Bölge Gelişme Şemaları"ndan da bahsedilmişse de, hayata geçirilememiştir⁴⁰⁴.

Plan'da, bölgelerin saptanmasında idari sınırlardan bağımsız bölge kavramı esas alınmış, yerleşim birimlerinin çeşitli konularda karşılıklı ilişkileri en fazla olan "Fonksiyonel Bölgeler" oluşturulması öngörülmüştür. Bu

⁴⁰¹ GÖYMEN, Sf. 35-60

⁴⁰² DPT, **Sekizinci BYKP**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 28-29

⁴⁰³ FİLİZTEKİN, a.g.e., Sf. 95

⁴⁰⁴ DPT, **Sekizinci BYKP**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 29

amaçla, planlama çalışmalarında, DPT tarafından önceki plan döneminde belirlenen 16 bölgeye⁴⁰⁵ uyulması ilkesi benimsenmiştir⁴⁰⁶.

Plan dönemi sonunda GAP'ın yasal çerçevesi oluşturulmuştur. GAP Projesinin, merkezi ve yerel yönetimler arasındaki yönetim ihtiyacını artırması, ülkemizde bölgesel politikaların gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur⁴⁰⁷.

03.05.1985 tarihinde yürürlüğe giren 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 8/a maddesi ile, bölge planlamasının mekan planlaması içindeki yeri Hukuki olarak tanımlanmış ve plan yapma veya yaptırma görevi DPT'ye verilmiştir.

Plan döneminde ithal ikamesine dayalı ekonomi politikasının terkedilerek, ihracatın desteklenmesini öngören liberal karakterli ekonomi politikaların uygulanmaya başlaması, ulusal politikaların —yeniden— bölgesel politikaların önüne geçmesi sonucunu getirmiştir⁴⁰⁸.

f) Altıncı BYKP (1990-1994)

Altıncı BYKP'nda, "bölge planlaması" kavramı yerini "bölgesel gelişme" kavramına bırakmıştır. Önceki planda tanımlanan "16 bölge" bir yana bırakılarak, "bölge planlamasının KÖY'lere kaydırılması ilkesi" benimsenmiştir (KÖY'lerde daha ayrıntılı çalışmalar yapabilmek için, bölge ve alt-bölge bazında planlar yapılması öngörülmektedir). Bu doğrultuda, yerleşim yerlerinin kademelenmesinde bir denge sağlamak, metropoliten alanlara yönelen nüfus ve sanayi yoğunluğunu azaltmak, bölgeler arası ve bölgeler içi göçleri yönlendirerek denetim altına almak üzere, yeni bir yerleşme kademelenmesinin yapılması öngörülmüştür⁴⁰⁹.

⁴⁰⁵ Bu bölgelerin merkezleri; İstanbul, Bursa, Eskişehir, İzmir, Ankara, Konya, Adana, Samsun, Kayseri, Sivas, Malatya, Gaziantep, Trabzon, Erzurum, Elazığ ve Diyarbakır'dır.

⁴⁰⁶ DPT, Sekizinci BYKP, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 29

⁴⁰⁷ GÖYMEN, Sf. 35-60

⁴⁰⁸ FİLİZTEKİN, a.g.e., Sf. 95

⁴⁰⁹ DPT, Sekizinci BYKP, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 30

Bu dönemde, bölgesel politikaların belirlenmesi konusunda ortaya çıkan bir başka önemli gelişme de, bölgesel politikalar belirlenirken Avrupa Birliği'nin bölgesel politikalar ölçütlerinin dikkate alınması gerektiği, kararıdır. Bu durum, Türkiye'nin bölgesel politikalarında yapısal reformların gelişmesinin yolunu açmıştır⁴¹⁰.

g) Yedinci BYKP (1996-2000)

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel her veçheyi kapsayan tutarlı bir süreç olarak sürdürülebilir kalkınmayı destekleyerek daha dengeli bir bölgesel kalkınma hedeflemiştir⁴¹¹. Bu çerçevede, bir önceki dönemde hazırlanan fonksiyonel bölgeler terk edilerek, yeniden KÖY tanımlamasına geri dönülmüş, Doğu ve Güneydoğu başta olmak üzere, ülkenin geri kalmış bölgelerinde uygulanmak üzere "bölgesel gelişme projeleri" geliştirilmiştir. Bu iller için, ilk olarak, bir "Eylem Planı" uygulamaya konulmuş, ancak bu planı hayata geçirebilmek için gerekli temel olmadığından, daha sonra, "Acil Destek Programları" oluşturulmuştur⁴¹².

Ayrıca, 1989 yılında kurulan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) İdaresi ile başlayan, bu bölgenin "insani kalkınmasını"⁴¹³⁻⁴¹⁴ amaçlayan çabalara da destek verilmiştir. Ne var ki, 1990'lı yıllar Türkiye için, "kayıp yıllar" olarak adlandırılan, makroekonomik istikrarsızlığın hakim olduğu bir dönem olmuş, gerek ulusal bazda gerekse de bölgesel bazda yeterli gelişme sağlanamamıştır⁴¹⁵.

Bu plan döneminde önem kazanan bölgesel ve kırsal kalkınma projeleri; Zonguldak-Karabük-Bartın, Doğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve Yeşilırmak Havzası bölgelerini kapsıyordu. Bu bölgesel kalkınma projelerinin yanı sıra Doğu

⁴¹⁰ GÖYMEN, Sf. 35-60

⁴¹¹ GÖYMEN, Sf. 35-60

⁴¹² FİLİZTEKİN, a.g.e., Sf. 96

⁴¹³ GÖYMEN, Sf. 35-60

⁴¹⁴ **DPT, Sekizinci BYKP**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 38

⁴¹⁵ FİLİZTEKİN, a.g.e., Sf. 96

Marmara Bölgesel Planı ve Batı Akdeniz Bölgesel Kalkınma Projesi de bu dönemde oluşturulmuştur⁴¹⁶.

Bu yeni bölgesel kalkınma projelerinde yerel kaynaklara ve potansiyellere vurgu olmasına rağmen, aslında bu projelerin geleneksel nitelikte olduklarını (merkezden dayatılıp denetlendiklerini), "kamu yatırım programı" yaklaşımına çok kolay dahil edilebilecekleri de ileri sürülmektedir⁴¹⁷. Buna karşın, "projelerde kamu kaynaklarının son derece sınırlı olduğu, bu nedenle az gelişmiş bölgelerdeki üretim etkinliklerinin ancak özel sektörün ve yerel paydaşların yardımı ile gerçekleştirilebileceği" yolunda giderek artan bir anlayış da gözlemlenmektedir⁴¹⁸.

h) Sekizinci BYKP (2001-2005)

Sekizinci BYKP'nin açıklanmasıyla birlikte, Türkiye'de bölgesel politika yeni amaçlara yönelmiştir. Bunlar arasında toplumsal yapının güçlendirilmesi, yapısal reformların tamamlanması ve bilgi toplumunun gerektirdiği temel dönüşümlerin gerçekleştirilmesi bulunmaktadır⁴¹⁹. Bu çerçevede, Sekizinci Plan'da, bölgesel gelişme politikalarının uygulanmasında; "sürdürülebilirlik, bölgeler arası bütünleşme, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımcılık" ilkeleri benimsenmiştir⁴²⁰.

Yine, ilk defa bu planda, AB bölgesel gelişme politikalarına uyum çalışmalarına hız verileceği belirtilmiştir. Ayrıca, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik bölge planı çalışmalarının gerekliliği, bölge planları ile uyumlu il gelişme plan çalışmalarının başlatılacağı, sektörel uzmanlaşma temeli olan OSB ve KSS politikalarının devam edeceği de ifade edilmiştir⁴²¹.

⁴¹⁶ GÖYMEN, Sf. 35-60

⁴¹⁷ Didem ERGİN, Redefinition of Regional Policy of Turkey with regard to the New Regional Strategies of EU. Basılmamış doktora tezi, ODTÜ, Ankara, 2002, Sf. 71

⁴¹⁸ GÖYMEN, Sf. 35-60

⁴¹⁹ DPT, Sekizinci BYKP, Ankara, 2001; GÖYMEN, Sf. 35-60

⁴²⁰ DPT, Sekizinci BYKP, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 44

⁴²¹ DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 140

Öte yandan, “ülke düzeyindeki sosyo-ekonomik planlar ile yerel düzeydeki ayrıntılı fiziki planlar arasında yatay ve dikey ilişkilerin kurulması ile ulusal önceliklerin yerel ölçekteki gereksinimlere yanıt verecek biçimde mekana yansıtılması”⁴²², bölge planlama çalışmalarının temel amacı olarak gösterilmiştir. Böylelikle, ulusal hedeflerle bölgesel kalkınma arasındaki ilişki açıkça vurgulanmıştır⁴²³.

Bu plan çerçevesinde Avrupa Birliği ile ilişkiler de göz önüne alınarak yeni bir istatistiki bölge kavramı oluşturulması ve sayısal verilerin derlenmesi, toparlanması ve geliştirilmesi hedeflenmiştir. 2002 yılında Avrupa Birliği ile uyumlu olarak İstatistiki Bölge Sınıflandırılmasına gidilmiş, yeni bölgeler oluşturulmuştur⁴²⁴. Ancak, sayısal veriler, 2001 yılından sonra 'bölgesel düzeyde' hazırlanamamıştır⁴²⁵.

i) Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)

Dokuzuncu Kalkınma Planının vizyonu, **“istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB’ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye”** olarak belirlenmiştir⁴²⁶. Bu anlayışla hazırlanan Dokuzuncu Kalkınma Planı, AB’ye üyelik sürecine katkı sağlayacak temel strateji dokümanı olarak tasarlanmıştır.

Daha önce 5 yıllık dönemler için hazırlanan Kalkınma Planları, AB mali takvimi dikkate alınarak, 2007-2013 yıllarını kapsayacak şekilde, 7 yıllık olarak belirlenmiştir. **“Bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması (GE 6)”**, Plan’ı oluşturan yedi "gelişme ekseninden" birisidir⁴²⁷⁻⁴²⁸. Üyelik sürecinin gerekleri

⁴²² DPT, Sekizinci BYKP, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 3-5

⁴²³ FİLİZTEKİN, a.g.e., Sf. 98

⁴²⁴ FİLİZTEKİN, a.g.e., Sf. 98

⁴²⁵ Bir yandan bölgesel kalkınma kavramı önem kazanırken, diğer yandan sayısal verilerin (başta iller bazında GSYİH rakamları olmak üzere) bölgesel seviyede hazırlanmasına son verilmesini anlamak mümkün değildir.

⁴²⁶ DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Ankara, 2006, Sf. 92-95

⁴²⁷ DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 157

⁴²⁸ Belirlenen diğer gelişme eksenleri: İstikrarlı bir ortamda sürdürülebilir büyümenin sağlanması, (Gelişme Eksen, GE 1), Ekonomide rekabet gücünün artırılması, (Gelişme Eksen, GE 2), İnsan kaynaklarının geliştirilmesi, (Gelişme Eksen, GE 3), Sosyal içermenin güçlendirilmesi, (Gelişme

doğrultusunda, bu başlık altında, merkezi düzeydeki politikaların daha uyumlu ve etkin hale getirilmesine, yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı gelişme ortamının oluşturulmasına, yerel düzeyde kurumsal kapasitenin artırılmasına ve kırsal kalkınmanın hızlandırılmasına yönelik çalışmalara ağırlık verileceği, belirtilmiştir.

Dokuzuncu Plan, ulusal düzeyde, "ekonomik, sosyal ve kültürel alanlara bütüncül bir yaklaşımı", "toplumsal diyalog ve katılımcılık güçlendirilerek, insan odaklı bir gelişme ve yönetim anlayışını" rekabetçi bir piyasa içerisinde esas olarak görmektedir⁴²⁹.

Bölgesel düzeyde ise, bölgesel farkları dikkate alan, her bölgeye özgü temel araçları tespit ederek "önceliklendirme"sini yapan, içsel büyüme dinamiklerini harekete geçiren bir girişimcilik ve inovasyon yaratma doğasına sahip, sosyal sermaye kapasitelerini artırıcı, bölgesel gelişme araçlarını stratejik programlama yaklaşımı çerçevesinde ortaklıklar ve ağyapılar vasıtasıyla uygulamaya yönlendiren ve temel paydaşlar tarafından sahiplenilen yerel/bölgesel kalkınma araçlarının yer aldığı bir planlama anlayışı benimsenmiştir⁴³⁰.

Plan'da, ayrıca, aşağıdan yukarı kalkınma anlayışı içerisinde, Avrupa Birliği ülkelerinde de benzerleri görülen, Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın kurulması ve bu yolla gerek kapasitenin geliştirilmesi, gerekse de oluşturulacak bölgesel plan ve projelere yerel sahipler yaratılması, hedeflenmiştir⁴³¹.

Ülkemizde, Birinci BYKP'ndan günümüze kadar "bölgesel planlama/bölgesel politika" konusunda yaşanan gelişmelerin özeti, Tablo 13 'de verilmiştir.

Eksen, GE 4), Kamuda iyi yönetişimin yaygınlaştırılması, (Gelişme Eksen, GE-6), Fiziki alt yapının iyileştirilmesi (Gelişme Eksen, GE-7)

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda, sözkonusu "gelişme eksenleri" şu şekilde (beş) ifade edilmiştir: Rekabet gücünün artırılması, istihdamın artırılması, beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi, kamu hizmetlerinde kalite ve etkinliğin artırılması, bölgesel gelişmenin sağlanması (Kaynak: **DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)**, DPT Yayınları, Ankara, 2006, Sf. 2).

⁴²⁹ **DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)**, DPT Yayınları, Ankara, 2006, Sf. 4

⁴³⁰ **DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 97

⁴³¹ FİLİZTEKİN, a.g.e., Sf. 98

Tablo 13 - Kalkınma Planlarında Bölgesel Yaklaşımların Bütünleşik Yaklaşımla Değerlendirilmesi				
Kalkınma Planı	İlkeler	Yaklaşım ve Politikalar	Hedefler	Araçlar
I. Plan (1962-1967)	-Bölgelere ekonomik kalkınmanın nüfuz etmesi	-Bölgesel Planlama	-Dengeli kentleşme	-Finansal teşvikler
	-Bölgesel Ekonomik bütünleşme	-Büyüme kutupları (örneğin Doğu Marmara, Çukurova, Antalya, Zonguldak)	-Bölgeler arasında denge (kamu hizmetleri ve gelir dağılımında)	-Az gelişmiş bölgelere yönelik yatırım temelli önlem alternatifleri
			-Yatırım etkinliği	
II. Plan (1967-1972)	-Hızlı kentleşmeden kaynaklanan nüfus sorunlarına odaklanma	-Bölge ve il planlaması	-Dengeli bölgeler arası gelişme	-Vergi indirimleri
		-Dolaylı bölgesel planlama	-Sosyal eşitlik açısından bölgeler arasında dengeli dağılım	-Özel sektör yatırımlarına yönelik finansal teşvikler
			-Yatırım etkinliği	-Pilot projeler
				-Keban
III. Plan (1972-1977)	-Bölgesel farkların giderilmesi	-Sektör ve il planlaması	-İkinci planın aynısı	-Finansal teşvikler
	-Belirli az gelişmiş bölgelerin kalkınması			-Az gelişmiş bölgeler için sanayileşme programları
				-Envanter çalışmaları
				-İl planlaması
				-Sektörel planlama
				-Paket projeler
				-Kalkınmada öncelikli iller
IV. Plan (1977-1982)	-Bölgesel sorunlara yönelik kaynakların mobilizasyonu	-Sektörler ve bölgeler arasındaki bağların güçlendirilmesi	-Az gelişmiş illerin kalkınması	-Yatırımlar için faiz indirimleri
			-Sektörel ve bölgesel karşılıklı bağımlılık	-Çeşitli finansal yardımlar
			-Mekansal organizasyon	-Paket projeler
				-İl ve bölge düzeyinde yatırımlar
				-Çukurova Kentsel Kalkınma Projesi
				-GAP (DPT-JICA)

V. Plan (1985-1989)	-Az gelişmiş ve sektörel olarak potansiyele sahip bölgelerde kaynak kullanımını rasyonelleştirerek kalkınmanın hızlandırılması	-Projelerin bölgesel etkisini de içeren doğrudan bölgesel planlama (16 fonksiyonel bölge önerisi)	-Sosyal eşitliği dikkate alan dengeli bölgesel kalkınma	-Potansiyel kaynakların belirlenmesi için bölgesel gelişme programlarının hazırlanması
				-Bu programlar doğrultusunda ilgili yatırımların seçilmesi
				-Öncelikli bölge ve sektörlerdeki altyapının sanayileşme projeleri için geliştirilmesi
				-Kalkınmada Öncelikli illerdeki yatırımlar için finansal yardımlar
VI. Plan (1990-1994)	-Uygulama için sosyal, idari ve finansal boyutların bütün olarak ele alınması	-Bölge ve bölge altı düzeyde planlama	-Bölgelerde dengeli kalkınma	- Kalkınmada öncelikli yörelere yönelik finansal kaynakların artırılması
	-Uluslararası standartlara uygun istatistiksel sistemin uyarlanması (özellikle AB bağlamında)		-İlçelerin köylerden kente göçün engellenmesi için desteklenmesi	-Kalkınmada öncelikli illere yönelik teşvikler ve bu amaca yönelik özel bir fon oluşturulması
				-Sanayi bölgeleri
VII. Plan (1996-2000)	-Sektörel ve mekansal çalışmaların bütünleştirilmesi	-Bölge ve bölge altı projeler	-Göç ve demografik değişimin rasyonalizasyonu	- Kalkınmada öncelikli yörelere politikasına devam edilmesi
	-İllerin sektörel uzmanlaşması	-Bölgesel yeteneklerin mobilizasyonu	-Metropol bölgelerin sorunlarının ayrı bir kategoride ele alınması	-Doğu ve Güneydoğu Anadolu için acil destek programı
	-Şehir planlaması	-Sürdürülebilir kalkınma	-Konut sorunu için politika geliştirme çalışmaları	-GAP
	-Bölgesel Farkların giderilmesi		-Bölgesel farklar	-Yasal düzenlemeler
	-Rekabet gücünün artırılması			-Konut projeleri
				- Kalkınmada öncelikli illerdeki KOBİ'lerin desteklenmesi
				-ZBK, DOKAP, DAP
VIII. Plan (2001-2005)	-Katılımcı planlama	-Stratejik bölgesel planlama	-Rekabet edebilirliğin genişletilmesi	-KOBİ destekleri
	-Sürdürülebilirlik	-Kümelenme	-Yerel girişimcilik ve yerel kaynakların mobilizasyonu	-AB fonları
	-Kaynak kullanımının etkinleştirilmesi	-İl Gelişme planları	-Bölgesel farklar	-İlk kapsamlı bölgesel planlar
	-AB bölgesel politikalarına uyum			-Beşeri sermaye
				-Yeşilirmak Havzası Gelişme Projesi

				-Bölgesel operasyonel programlar
IX. Plan (2007-2013)*	-İçsel büyüme	-Kümelenme, iş ve bilgi ağları	-Bölgesel politikaların etkinleştirilmesi	-KOBİ teşvikleri
	-AB bölgesel politikalarına uyum	-Kırsal kalkınma projeleri	-İçsel büyüme ve yerel girişimciliğin gelişmesi	-AB fonları
	-Katılımcı gelişme	-Bölgesel planlama	-Yerel kurumsal kapasitenin artırılması	-Sanayi ve Teknoloji bölgeleri
	-Sürdürülebilirlik		-Kırsal kalkınma	-Beşeri sermaye
	-Kaynakların etkin kullanımı			-Bölgesel Kalkınma Ajansları

Kaynak: DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı**, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yay. No: 2766 – ÖİK: 702, Ankara, 2008, Sf. 14-15;

[*] Tablo'nun IX. BYKP'na ilişkin bölümü şu kaynaktan alınmıştır: Nuri YAVAN, **"Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Bölgesel Kalkınma Politikaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi"**, 5. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Sanayi Politikasının Yönetişimi, Ankara, 27-28 Ocak 2011, Sf. 125-154

D. Kalkınmada Öncelikli Yörelere Uygulaması

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren, ortaya konulan temel hedefler doğrultusunda, ülkenin bütün bölgelerinde bir kalkınma hamlesine girilmiştir. Ancak, gerek tarihi ve kültürel sebepler, gerekse üretim faktörlerine ve pazara yakınlık gibi unsurların etkisiyle, özel sektör yatırımlarının daha çok Marmara ve Ege Bölgelerinde yoğunlaşmaya başladığı görülmüştür. Kamu kaynaklarının kısıtlı olması ve bazı bölgelerimizde, başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere, iklim ve coğrafya gibi faktörlerden ötürü altyapı yatırımlarının maliyetinin yüksek oluşu sebebiyle, özel sektörün diğer bölgelere yatırım yapmasını özendirecek sosyo-ekonomik politikalar da uzun bir süre uygulanamamıştır. Bu durum, zaman içinde bölgelerimiz arasındaki gelişmişlik farkının daha da açılmasına yol açmıştır

Ülkemizde, 1960'lı yıllarda bölgesel gelişmişlik farklarının iyice belirgin hale gelmesi ile birlikte, bu farkların giderilmesini ya da azaltılmasını sağlayacak politikaların uygulanması konusu hükümetlerin gündemine gelmiştir. Bu çerçevede, başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki iller olmak üzere, ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından geri kalmış bazı yöreleri "**Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY)**" olarak adlandırılmıştır⁴³².

Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY), ülkemizde görece olarak daha az gelişmişlik seviyesini gösteren yörelerden oluşmakta ve Bakanlar Kurulu tarafından il bazında tespit edilerek Resmi Gazete'de ilan edilmektedir. KÖY kavramı ülkemizde 3. BYKP'ndan itibaren Kalkınma Planlarına girmiştir. İlk olarak, 28 Şubat 1963 tarih ve 202 sayılı Kanun gereği, 1968 yılında, Başbakanlık tarafından yayımlanan Program Kararnamesi ile, büyük bölümü Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bulunan 22 il Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY) olarak belirlenmiştir. KÖY kapsamındaki illerin sayısı,

⁴³² DPT, Sekizinci BYKP, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 50

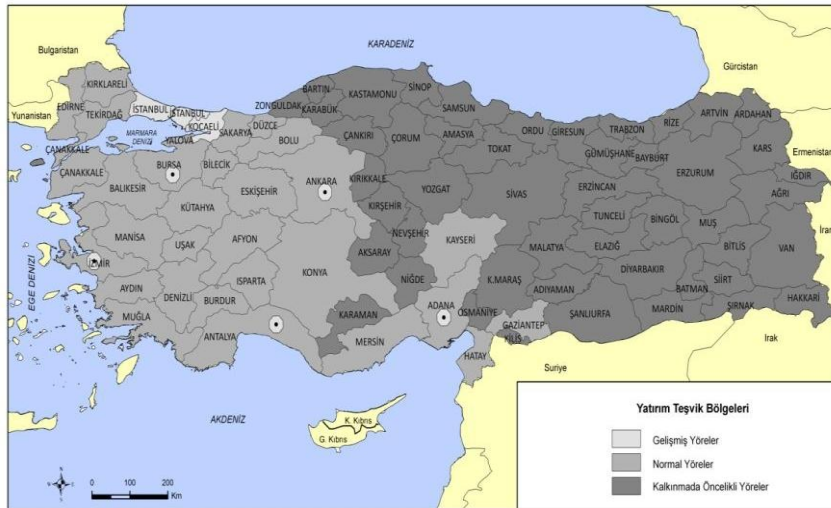
1968-1998 yılları arasında, Bakanlar Kurulu Kararlarıyla 25 kez değiştirilmiştir. Tablo 14'de, yıllar itibariyle KÖY sayıları gösterilmiştir.

[illegible]

toplam nüfusu 23.531.004 kişi olup, ülke nüfusunun % 32'sini oluşturmaktadır⁴³⁶.

KÖY'ler dışında kalan bölgeler ise, teşvik unsurlarının uygulanması açısından "gelişmiş yöreler"⁴³⁷ ve "normal yöreler" şeklinde sınıflandırılarak (Şekil 3), her bir yöre teşvik araçlarından farklı oranlarda yararlandırılmaktadır. Bu bölgesel ayırım sonucunda, yatırım yapan firmalara değişik oranlarda teşvikler sağlanmaktadır. Buna göre teşviklerin miktarı KÖY'lerde en fazla olurken, normal yörelerde daha az, gelişmiş yörelerde ise en düşük seviyede olmaktadır⁴³⁸.

Şekil 3 - Kalkınmada Öncelikli Yöreler (2012)

Kaynak: YAVAN, a.g.e., Sf. 124-154

3. Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan itibaren günümüze kadar yapılan bütün kalkınma planlarında Kalkınmada Öncelikli Yörelere özel bir önem verilmiştir⁴³⁹. Ancak, 9. Kalkınma Planı'nda KÖY konusuna hiç yer verilmemiştir⁴⁴⁰.

⁴³⁶ TÜİK verilerinden yararlanılarak, tarafımızdan hesaplanmıştır: tuik.gov.tr; Erişim: 15.11.2011

⁴³⁷ İstanbul ve Kocaeli il sınırları ile Ankara, İzmir, Adana, Bursa ve Antalya Büyükşehir Belediye Sınırları içi gelişmiş yörelerdir. Gelişmiş yöreler ile KÖY kapsamı dışında kalan iller ise normal yörelerdir.

⁴³⁸ YAVAN, "Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Bölgesel Kalkınma Politikaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi", a.g.e., Sf. 124-154

⁴³⁹ DPT, Sekizinci BYKP, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 50

⁴⁴⁰ Türkiye'nin bölgesel gelişme konusunda uyguladığı en önemli politikalardan biri olan Kalkınmada

Türkiye’de bölgesel gelişme stratejileri esas olarak KÖY politikası üzerine bina edilmiştir. KÖY politikası, kamunun az gelişmiş bölgeler için uyguladığı temel bir politikadır. Bu politika kalkınma faaliyetlerinin planlanması, programlanması ve uygulanması aşamalarında; teşvik sistemi, kaynak tahsisi ve kamu harcama politikaları ile ilişkilendirilmiştir. Zira genel teşvik mevzuatı kapsamında geri kalmış yöreler için özel tedbirler alınmazken, KÖY uygulaması ile ülke genelinde uygulanan genel teşvik tedbirlerinin bu tür yörelerde daha yüksek oranlarda uygulanması yoluna gidilmiştir⁴⁴¹.

Planlı dönemde Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY)'lerin geliştirilmesi amacıyla uygulanan politikaların başlıca araçları üç grupta incelenebilir:⁴⁴²

❑ Birincisi ve de en önemlisi, devletin doğrudan yatırım faaliyetleriyle, mali kaynakların gelişmiş yörelerden azgelişmiş yörelere aktarılmasını gerçekleştirmektir.

❑ İkincisi, özel sektör yatırımlarının kalkınma planlarında belirlenen önceliklere uygun sektörlere ve bölgelere yöneltilmesi ve desteklenmesi amacıyla uygulanan teşvik önlemleridir.

❑ Üçüncü araç da, her yıl genel bütçeden az gelişmiş yörelerdeki harcamalar için ayrılan ödeneklerin yanı sıra, bütçe dışında oluşturulan fonlardan aynı amaçla yapılan kaynak aktarmaları ve kredi finansmanı olanaklarıdır.

KÖY politikası kapsamında getirilen kamusal destekler arasında, KÖY’lerde çalışanların ücretlerini nispi olarak iyileştiren uygulamalar, tarımsal

Öncelikli Yörelere konusunda ayrıntılı bilgi için Bkz. İsmail **SARICA**; "Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri", **Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 1, 2001, Sf. 155-166; **DPT, Sekizinci BYKP**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 49-77; Nuri **YAVAN**, "**Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Bölgesel Kalkınma Politikaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi**", 5. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Sanayi Politikasının Yönetişimi, Ankara, 27-28 Ocak 2011, Sf. 124-154; Ali **ÇİMAT** ve Mehmet **AVCI**, "Türkiye’de Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Sağlanan Vergisel Avantajlar", **İSMMMO Yaşam Dergisi**, Sayı 58, 2002, Sf. 149-161

⁴⁴¹ Metin **ÖZASLAN**, "**Türkiye’de Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları Sorunu**", İçinde: IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2006, Sf. 181

⁴⁴² **TECER**, a.g.e., Sf. 57-72

ve mesleki amaçlı kredi destekleri, Kamu Ortaklığı Fonundan yatırımlara sağlanan finansman desteği ve DPT bütçesinden KÖY'lerdeki yerel idarelerce sürdürülen projelere sağlanan finansal destekler gibi teşvik araçlarını saymak mümkündür⁴⁴³.

KÖY'lerle ilgili en kapsamlı teşvik düzenlemelerinden birisi 21.01.1998 tarih ve 4325 sayılı Kanun ile getirilmiş ve yukarıda sayılan teşvik unsurlarının yanısıra, KÖY'lerde yapılacak yatırımlara; Gelir, Kurumlar, Gümrük ve Katma Değer Vergileri ile Diğer Vergi, Resim ve Harçlarda istisna-muafık ve vergi indirimleri sağlanmıştır.

1968 yılında uygulamaya konulan KÖY uygulaması ile birlikte, bu yörelere önemli ölçüde yatırım teşvikleri de sağlanmıştır. 1980-2009 yılları arasındaki dönemde KÖY'lere verilen yatırım teşvikleri ile ilgili özet bilgiler, Tablo 15 ve Tablo 16'de gösterilmiştir.

Tablo 15 -KÖY'lere Verilen Teşviklerin Diğer Yörelere ve Türkiye Geneli İle Karşılaştırması (1980-2009)				
	NÜFUS	BELGE SAYISI	SABİT YATIRIM	İSTİHDAM
	(MİLYON)	(ADET)	(TL)	(KİŞİ)
KÖY'LER	23.531.004	16.968	40.289.733.231	896.041
NORMAL VE GELİŞMİŞ YÖRELER	49.030.308	67.783	179.675.000.194	3.966.868
TÜRKİYE	72.561.312	84.751	219.964.733.425	4.862.909
KÖY / TÜRKİYE	0,32	0,20	0,18	0,18

Kaynak: Tablo şu kaynaklardan yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur: DPT, **Sekizinci BYKP**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 59-60; EBTUYSGM, Sabit Yatırım Teşvikleri; TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (2009), www.tuik.gov.tr/, Erişim: 10.12.2011

Tablo 16 - Kişi Başına Yatırım Teşvikleri (KÖY'ler, Diğer Yörelere ve Türkiye) (1980-2009)			
	BELGE SAYISI	SABİT YATIRIM	İSTİHDAM
	(ADET)*	(TL)	(KİŞİ)*
KÖY 'LER	0.721	1.712	38.079
NORMAL VE GELİŞMİŞ YÖRELER	1.382	3.665	80.906
TÜRKİYE	1.168	3.031	67.018

[*] Bir Milyon Kişiye Düşen YTB Adedi & İstihdam Sayısı

Kaynak: Tablo, Tablo 15'deki verilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Tablolarda yer alan bilgiler incelendiğinde, ülke nüfusunun % 32'sini barındıran KÖY'lere, YTB'nin % 20'nin tahsis edildiği, bu bölgelerde başlanan teşvikli yatırım tutarının ise —teşvikli yatırımlar toplamının— % 18'sini

⁴⁴³ DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 139

oluşturduğu; öte yandan kişi başına teşvik gerçekleştirmeleri incelendiğinde ise, bir milyon kişiye düşen YTB adedinin, KÖY'lerde, diğer yörelerin ve Türkiye ortalamasının yaklaşık yarısı civarında olduğu, aynı durumun sabit yatırım tutarı ve istihdam sayısı bakımından da sözkonusu olduğu, görülmektedir. Şu halde, KÖY kapsamındaki illere, bu yörelerin kalkınmalarını sağlayacak en etkili araçlardan birisi olan teşvikler konusunda pek de "öncelik" sağlandığının söylenebilmesi mümkün değildir.

KÖY'lerin, bu uygulamanın amacı ile çelişecek şekilde, teşviklerden niçin daha az yararlandığı konusu, iki soruyu gündeme getirmektedir⁴⁴⁴:

- ☐ KÖY sistemi teşvikleri çekecek kadar cazip değildir, ya da,
- ☐ KÖY'lere verilen yatırım teşvikleri yetersizdir.

Hattızatında, her iki seçeneğin de belli ölçülerde geçerli olduğunu düşünmek mümkündür.

Kalkınmada Öncelikli Yörelere politikası, genellikle bir sanayi teşvik politikası olarak yürütülmüştür. Bu politika çerçevesinde Gaziantep, Bilecik, Kahramanmaraş, Denizli, Çorum, Malatya gibi illerde başarılı sonuçlar alınmıştır. Zamanımızda ise, bu kapsamda olmak fazlaca bir olanak sağlamamaktadır⁴⁴⁵.

Kaldı ki, sanayi hamlesi gerçekleştiren illerde de, bunun sadece teşvikler nedeniyle gerçekleştiği söylenemez. Bu illerdeki sanayiler, teşviklerin yanında pazar büyüklüğü, işlenecek hammadde varlığı, daha iyi ulaşım olanaklarının verdiği imkanlar ve yerel kurumsal altyapının varlığı nedeniyle kurulmuş ve gelişmiştir. Örneğin 1998'de Malatya'daki 119 sanayi işletmesinden sadece 32'si, Karaman'daki 126 işletmeden sadece 14'ü ve Çorum'daki 183 işletmeden sadece 63'ü teşvik belgelidir⁴⁴⁶.

⁴⁴⁴ YAVAN, a.g.e., Sf. 124-154

⁴⁴⁵ DPT, **Sekizinci BYKP**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 72

⁴⁴⁶ DPT, **Sekizinci BYKP**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 72

Netice itibariyle, yaklaşık 40 yıldan fazla bir zamandır uygulanan ve ülkemizdeki bölgesel gelişme politikalarının esasını oluşturan KÖY uygulamasının, bu "yöre"lerin kalkınmasını / gelişmesini sağlamakta yetersiz kaldığı konusunda bir görüşbirliği olduğundan sözetmek mümkündür. KÖY politikasının, bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde başarılı olmadığı birçok araştırmacı tarafından vurgulanmıştır⁴⁴⁷.

Nitekim, Türkiye'deki bölgesel dengesizliklerin boyutlarını gelir eşitsizliği ve bölgeler arasında yakınsama olup olmaması açısından inceleyen ampirik çalışmaların sonuçları da, Türkiye'de iller ve bölgeler düzeyinde yakınsamanın olmadığını, hatta ıraksamanın olduğunu ortaya koymuşlardır⁴⁴⁸.

⁴⁴⁷ **DPT, Sekizinci BYKP**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 72; **DPT, Sekizinci BYKP**, Devlet Yardımlarını Değerlendirme ÖİK Raporu, DPT Yayınları, Ankara, 2004, Sf. 132; **DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, DPT Yay. No: 2766 – ÖİK: 702, Ankara, 2008, Sf. 9; Zeynel **DİNLER**, **Bölgesel İktisat**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2005; Mustafa Sungur **DURAN**, "Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikalarının Bölgesel Etkileri", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 167, 2000, Sf. 45-57; İsmail **SARICA**, "Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri", **Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 1, 2001, Sf. 161-162; Ali **ÇİMAT** ve Mehmet **AVCI**, "Türkiye'de Kalkınmada Öncelikli Yörelere Ve Sağlanan Vergisel Avantajlar", **İSMMMO Yaşam Dergisi**, Sayı 58, 2002, Sf. 149-161; Ayda **ERAYDIN**, "Bölgesel Kalkınma Kavramı, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler", İçinde: Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı Cilt I, DPT Yayınları, Ankara, 2004, Sf. 139-140; Mustafa **ILDIRAR**, "Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri", Nobel Yayın, Ankara, 2004, Sf. 205-206; **TÜSİAD**, ve **DPT**, "Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları: Sektör-Bölge Yığılma ve Dağılımları", TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 2005, Sf. 35; Abuzer **PINAR** ve Sibel **İNCE ARIKAN**, "Avrupa Birliği Ve Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Bağlamında Devlet Yardımları", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:3, No:1 (Güz: 2003), Sf. 93-111; Metin **ÖZASLAN**, "Türkiye'de Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları Sorunu", İçinde: IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2006, Sf. 179-201; Nuri **YAVAN**, **Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi**, İstanbul, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınları, 2006; Nuri **YAVAN**, "Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Bölgesel Kalkınma Politikaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi", Sf. 124-154; İlhan **TEKELİ**, "Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları", İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008; Murat Ali **DULUPÇU**, "Bölgesel Politikalar Kopyalanabilir Mi?", Bölgeselleşme Karşısında Bölgeselcilik, içinde: ODTÜ Mimarlık Fakültesi ve TEPAV (Eds.) Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Bildiri Kitabı, ODTÜ Mimarlık Fakültesi ve TEPAV Yayınları, Ankara, 2007, Sf. 233-255; **GÖYMEN**, Sf. 35-60

⁴⁴⁸ Türkiye'deki bölgesel dengesizliklerin boyutlarını gelir eşitsizliği ve bölgeler arasında yakınsama olup olmaması açısından inceleyen ampirik çalışmalar için bkz. Abuzer **PINAR** ve Sibel **İNCE ARIKAN**, "Avrupa Birliği Ve Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Bağlamında Devlet Yardımları", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:3, No:1 (Güz: 2003), Sf. 93-111; Fatma **ZEREN** ve Veli **YILANCI**, "Türkiye'de Bölgeler Arası Gelir Yakınsaması: Rassal Katsayılı Panel Veri Analizi Uygulaması", Business and Economics Research Journal Volume 2 . Number 1 . 2011, pp. 143-151, ISSN: 1309-2448, www.berjournal.com; Erişim: 12.05.2011; Özcan **DAĞDEMİR** & Hakan **ACAROĞLU**, "Türkiye'de Bölgesel Gelir Dağılımının İller Düzeyinde Analizi: 1990-2006", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt/Vol.: 11 - Sayı/No: 1: 39-56, 2011; Umut

Sözkonusu çalışmaların önemli bir bölümünde, KÖY kapsamındaki iller ile diğer iller arasında yakınsamanın olmadığına yönelik bulgular elde edilmiş; ayrıca, KÖY uygulamasının bölgelerarasındaki gelir farklılığını azaltmadığı sonucuna varılmıştır. Bu durum, aradan geçen 40 yılda atak yapan birkaç il dışında, bir bütün olarak bakıldığında, bölgeler arasındaki gelir eşitsizliğinde azalma değil artışın olduğunu ortaya koymaktadır⁴⁴⁹.

KÖY kapsamındaki illerin, 1996, 2003 ve 2010 yıllarında yapılan sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasındaki durumları da, sözkonusu uygulamanın başarısı / başarısızlığı konusunda yapılacak değerlendirmeler açısından önemli bir dayanak niteliğindedir (Tablo 17).

Tablo 17 - KÖY Kapsamındaki İllerin 1996, 2003 ve 2010 Yılları Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Karşılaştırması								
	SEGE ENDEKSİ			SEGE SIRALAMASI			SIRA DEĞİŞİMİ	
	1996	2003	2010	1996	2003	2010	2003	2010
ADİYAMAN	-0,75285	-0,77647	-3,8313	61	65	67	-4	-6
AĞRI	-1,13453	-1,28116	-6,5364	74	80	80	-6	-6
AKSARAY	-0,44924	-0,45183	-1,4828	49	56	54	-7	-5
AMASYA	-0,19395	-0,18591	0,0346	39	39	38	0	1
ARDAHAN	-1,05751	-1,07318	-4,746	72	74	70	-2	2
ARTVİN	-0,36154	-0,26018	-0,2353	46	43	40	3	6

HALAÇ ve Yeşim KUŞTEPELİ; "Türkiye'de Bölgesel Gelirin Yakınsaması: Gelir Dağılımı Açısından Bir Değerlendirme", Discussion Paper Series, No. 08/01, İzmir, February 2008 (Bu çalışma TSBD 10. Sosyal Bilimler Kongresinde (2007) sunulmuştur); Sevgi **ALTINBAŞ**, Fatma **DOĞRUEL** ve Merih **GÜNEŞ**; "Türkiye'de Bölgesel Yakınsama: Kalkınmada Öncelikli İller Politikası Başarılı Mı?", ERC/ODTÜ Uluslararası Ekonomi Konferansı VI, 11-14 Eylül 2002, Ankara; Metin **BERBER**, Rahmi **YAMAK** ve Seyfettin **ARTAN**; "Türkiye'De Yakınlaşma Hipotezinin Bölgeler Bazında Geçerliliği Üzerine Ampirik Bir Çalışma: 1975-1997", içinde: 9. Ulusal Bölge Bilimi ve Bölge Planlama Kongresi Bildiriler Kitabı, 2000, Sf. 51-59; Fatma **DOĞRUEL** ve A. Suut **DOĞRUEL**, "Türkiye'de Bölgesel Gelir Farklılıkları Ve Büyüme", içinde: A.H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan, (Eds) İktisat Üzerine Yazılar I: Küresel Düzen, Birikim, Devlet ve Sınıflar-Korkut Boratav'a Armağan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, Sf. 287-318; Ş. Mustafa **ERSUNGUR** ve Özgür **POLAT**, "Türkiye'de Bölgeler Arasında Yakınsama Analizi", Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 8, Sayı 2, 2006, Sf. 335-343; **FİLİZTEKİN**, Alpay; "Convergence Across Industries And Provinces In Turkey", Koç University Working Paper, No: 1998/08; F. **GEZİCİ** and G.J.D. **HEWINGS**, "Regional Convergence And The Economic Performance Of Peripheral Areas In Turkey, Review Of Urban And Regional Development Studies", Cilt 16, Sayı 2, 2004, Sf. 113-132; Aytekin **GÜVEN**, "Türkiye'de İller Arası Gelir Eşitsizliğinde Teşvik Politikasının Rolü: Bir Ayrıştırma Analizi", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi** (14) 2007, Sf. 20-38; Orhan **KARACA**, "Türkiye'de Bölgeler Arası Gelir Farklılıkları: Yakınsama Var Mı?", Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni 2004/7, 2004, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/O-KARACA.pdf>; Erişim: 10.03.2011; Ramazan **SARI** ve Aytekin **GÜVEN**, "Kalkınmada Öncelikli Yörelere Uygulamasının İller Arası Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Sayı 34, 2007, Sf. 77-96

⁴⁴⁹ **YAVAN**, "Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Bölgesel Kalkınma Politikaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi", Sf. 124-154

BARTIN	-0,47216	-0,4155	-1,47	51	55	53	-4	-2
BATMAN	-0,8694	-0,90456	-4,1247	65	70	68	-5	-3
BAYBURT	-0,79858	-0,80176	-3,0414	64	66	65	-2	-1
BİNGÖL	-1,06075	-1,12469	-5,7479	73	76	75	-3	-2
BİTLİS	-1,05695	-1,15736	-5,9739	71	79	77	-8	-6
ÇANAKKALE	0,35158	0,36924	2,6545	20	24	16	-4	4
ÇANKIRI	-0,50692	-0,51917	-0,9061	53	59	48	-6	5
ÇORUM	-0,33826	-0,32761	-1,1268	44	46	50	-2	-6
DİYARBAKIR	-0,61446	-0,66993	-3,7639	57	63	66	-6	-9
ELAZIĞ	-0,02459	-0,10131	-0,8997	33	36	46	-3	-13
ERZİNCAN	-0,36908	-0,49288	-1,2898	47	58	52	-11	-5
ERZURUM	-0,55065	-0,53286	-2,5724	56	60	61	-4	-5
GİRESUN	-0,34213	-0,36696	-1,607	45	50	56	-5	-11
GÜMÜŞHANE	-0,78338	-0,92501	-2,8523	63	71	64	-8	-1
HAKKARİ	-1,05363	-1,13956	-6,4263	70	77	79	-7	-9
IĞDIR	-0,98002	-0,89089	-4,8515	69	69	71	0	-2
K.MARAŞ	-0,45069	-0,34968	-1,7012	50	48	57	2	-7
KARABÜK	0	0,21332	1,3401	0	27	28	0	-1
KARAMAN	-0,22525	-0,09852	0,9203	40	35	30	5	10
KARS	-0,75467	-0,81944	-4,9092	62	67	72	-5	-10
KASTAMONU	-0,33197	-0,37558	-0,3892	43	51	43	-8	0
KIRIKKALE	0,14106	0,05851	0,754	30	33	31	-3	-1
KIRŞEHİR	-0,11653	-0,2287	-0,2598	36	42	41	-6	-5
KİLİS	0	-0,41175	-2,4608	0	54	59	0	-5
MALATYA	-0,17955	-0,22627	-0,9008	38	41	47	-3	-9
MARDİN	-0,91608	-0,98944	-5,3043	66	72	74	-6	-8
MUŞ	-1,24467	-1,43956	-6,6496	76	81	81	-5	-5
NEVŞEHİR	0,00639	-0,07483	-0,2616	32	34	42	-2	-10
NİĞDE	-0,28038	-0,35582	-1,5252	42	49	55	-7	-13
ORDU	-0,53569	-0,64489	-2,4979	55	62	60	-7	-5
OSMANİYE	0	-0,33321	-1,1892	0	47	51	0	-4
RİZE	-0,12227	-0,1784	0,1379	37	37	37	0	0
SAMSUN	-0,04224	0,08791	0,5417	35	32	32	3	3
SİİRT	-0,97085	-1,00644	-5,1654	68	73	73	-5	-5
SİNOP	-0,51253	-0,48518	-1,1215	54	57	49	-3	5
SİVAS	-0,40802	-0,40597	-0,4488	48	53	45	-5	3
ŞANLIURFA	-0,65759	-0,83158	-4,6074	59	68	69	-9	-10
ŞIRNAK	-1,22452	-1,13979	-6,3983	75	78	78	-3	-3
TOKAT	-0,48133	-0,5901	-1,8371	52	61	58	-9	-6
TRABZON	-0,0348	-0,18582	0,1402	34	38	36	-4	-2
TUNCELİ	-0,69492	-0,40003	-2,8327	60	52	63	8	-3
VAN	-0,95546	-1,09297	-5,8239	67	75	76	-8	-9
YOZGAT	-0,63939	-0,71652	-2,7304	58	64	62	-6	-4
ZONGULDAK	0,36227	0,44906	1,4035	19	21	27	-2	-8

Kaynak: Tablo, şu kaynaklardan yararlanılarak, tarafımızdan oluşturulmuştur: **DİNÇER, ÖZASLAN, SATILMIŞ**, İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (1996); **DİNÇER, ÖZASLAN, KAVASOĞLU**, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003), ; **YILDIZ, SİVRİ, BERBER**, Türkiye’de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2010); **DPT**, Sekizinci BYKP, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 59-60

Tablo 17'nin incelenmesinden; 2003 yılındaki SEGE sıralamasında, 1996 yılı araştırma sonuçlarına göre, 39 ilin durumunda "gerileme" olduğu, 6 ilin durumunun değişmediği ve yalnızca 5 ilin durumunda iyileşme meydana

geldiği, 2010 yılı araştırması ile 1996 yılı araştırma sonuçları karşılaştırıldığında ise, 9 ilin durumunda "iyileşme" olmasına ve sadece 2 ilin sıralamadaki yerinin aynı kalmasına karşılık, 39 ilin durumunda "gerileme" meydana geldiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre, sözü edilen dönemde, KÖY kapsamındaki illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında belirgin bir iyileşmeden bahsedilebilmesi mümkün değildir. Bu durum, "uygulamanın başarısızlığı" konusundaki görüşleri destekler mahiyettedir.

Türkiye’de bölgesel gelir farklılıklarını azaltmak için uygulanan en temel politika olan KÖY uygulamasının başarısız olmasının nedenlerini beş maddede toplamak mümkündür⁴⁵⁰:

❑ Başlangıçta objektif kriterlere göre belirlenen teşvik kapsamındaki illerin sayısı, zamanla, siyasi kaygılar ve politik amaçlar doğrultusunda, oldukça artmıştır. KÖY kapsamının aşırı genişlemesi KÖY'lere yönelik uygulanan bölgesel politikaların gücünü zayıflatmış ve etkinliğini yitirmiştir.

❑ KÖY kapsamındaki il sayısının aşırı artması yatırımların teşvik edildiği iller arasında büyük gelir farklılıklarının doğmasına yol açmış, dolayısıyla teşviklerden yararlanmak isteyen yatırımcılar bu durumda Doğudaki en az gelişmiş iller yerine, KÖY kapsamında olan Batıdaki daha gelişmiş illere yönelmiştir. Bu da, bölgeler arasındaki eşitsizliği azaltmak yerine, artırıcı yönde etkiye neden olmuştur.

❑ KÖY kapsamındaki il sayısının giderek artırılması, bu yörelere verilen desteklerin yeterli düzeyde verilmemesine yol açmıştır. KÖY sayısının fazlalığı, sınırlı kaynaklarla bu yörelere verilen hizmetlerde gerek sayı, gerek kalite ve süre olarak istenilen seviyeye ulaşılmasında büyük bir engel teşkil etmiştir.

⁴⁵⁰ DPT, **Sekizinci BYKP**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 72; Mustafa ILDIRAR, a.g.e., Sf. 205-206; Orhan **KARACA**, "**Bölgesel Eşitsizlik**", Capital Dergisi, 1 Mart 2004; http://www.capital.com.tr/haber.aspx?HBR_KOD=133; Erişim: 20.01.2011; YAVAN, "**Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Bölgesel Kalkınma Politikaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi**", Sf. 124-154; GÖYMEN, Sf. 35-60

❑ KÖY'lere yönelik uygulanan politikaların daha çok sanayi yatırımlarını teşvik etmeyi amaçlaması da başarıya ulaşmayı engellemiştir. Zira, daha tarımda yeterli gelişmeyi sağlayamamış ve geçimlik üretimden pazar için üretime geçememiş bu illerde, hammadde sağlama olanağı bulamayan, altyapısı yetersiz sanayinin hamle yapması da mümkün olamamıştır.

❑ Merkezi İdare'nin, karar alma ve uygulama konusunda bütün yetkileri kendisinde toplaması, buna karşılık yerel paydaşları hareket geçirme konusunda gerekli çabayı harcamaması da, KÖY uygulamasının başarısız olmasında önemli bir etkidir.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, KÖY politikasında başarı sağlanabilmesi için çeşitli öneriler üzerinde durulmuştur⁴⁵¹:

❑ KÖY kapsamındaki illerde tarım ve hayvancılığın geliştirilmesine yönelik önlemlerin alınması,

❑ Kalkınmada Öncelikli Yörelerde bulunan bütün şehir ve kasabaları birer sanayi kenti haline dönüştürmek amacından vazgeçilmesi; buna karşılık, bu yörelerde kendi avantajlarıyla gelişen (doğal olarak merkezleşmiş) yerleşmelere ağırlık verilmeli, etki alanındaki diğer yerleşmelerin de altyapı eksiklikleri tamamlanarak fonksiyonel merkezlerle bağlantılarının kuvvetlendirilmesi,

❑ KÖY kapsamındaki illerde altyapının güçlendirilmesi, bu konuda sürüncemede kalmış projelerin tamamlanması,

❑ Eğitim ve sağlık hizmetleri alanındaki eksikliklerin süratle giderilmesi,

❑ KÖY'lerde görev yapacak kamu personelinin dönüşümlü olarak hizmet vermesi yerine, bu yörelere mahsus sabit kadrolar tahsis edilmesi ve nitelikli personelin istihdamı için gerekli şartların oluşturulması,

⁴⁵¹ DPT, Sekizinci BYKP, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 72-75

□ Bu bölgelerde yapılacak yatırımların finansmanı için, yalnızca bu yörelerde hizmet verecek bir Yatırım Bankası kurulması⁴⁵² ve bu kuruluşun KÖY kapsamındaki illerde Teşkilatlanmasının sağlanması,

Ancak, sözkonusu Plan'ın uygulama döneminde "teşvik mevzuatı" değiştiğinden, sözkonusu önerilerin de çok fazla anlamı kalmamıştır.

Zira, Ülkemizde KÖY dışındaki güncel bir uygulama olarak, 29.01.2004 tarihinde 5084 sayılı Teşvik Kanunu yürürlüğe geçirilmiş ve 2001 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) rakamlarına göre Kişi Başına Düşen Milli Geliri (KBMG) 1.500 doların altında olan illere yeni bazı avantajlar getirilmiş, daha sonra da 5350 sayılı yasa ile bu illerin kapsamı genişletilmiştir. 5084 sayılı yasa kapsamında 36 olan il sayısı, 5350 sayılı Kanun ile birlikte 49'a çıkmıştır⁴⁵³.

Görüleceği üzere KÖY uygulaması, 5084 ve 5350 sayılı Kanunlar çerçevesindeki uygulamaların kapsamının genişliği ve sağlanan desteğin kısmi homojenliği doğrultusunda, bölgesel gelişme aracı olma özelliğinden uzaklaşmıştır. Ayrıca, bu araçlar birbirine yakın gelişmişlik düzeyindeki iller arasından kapsam dışında kalanları olumsuz bazı etkilere maruz bırakmıştır⁴⁵⁴.

⁴⁵² Asıl metinde, "Doğu ve Güneydoğu'ya özgü bir Yatırım Bankası kurulmalıdır." ifadesi bulunmaktadır. Ancak, en son 1998 yılında belirlenen KÖY kapsamında, diğer bölgelerimizden de iller bulunmaktadır. Bu itibarla, yalnızca KÖY 'lere hizmet verecek bir Yatırım Bankası kurulacaksa, bu durumda, anılan Kuruluş, yalnızca sözkonusu Bölgelerimizde değil, KÖY kapsamındaki bütün illerimizde faaliyet göstermelidir.

⁴⁵³ DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 27

⁴⁵⁴ DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı**, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 27

E. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması

1. Tanımı ve Tarihi Gelişimi

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde, "bölgeler arası eşitsizliği ortadan kaldırmak" ve "geri kalmış bölgelerin fonlardan pay almasını sağlamak" amacıyla, "bölgeleme sistemi" oluşturulmuştur. Bu sistem ile, her bölgeye ait verilerin karşılaştırılabilir nitelikte olması ve bölgeler arası farkın belirlenebilmesi, hedeflenmektedir. Sistem, NUTS (No-menclature of Territorial Units for Statistics-İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması İBBS) olarak adlandırılmaktadır⁴⁵⁵.

NUTS sınıflandırması, ilk olarak 1970'lerin başında Avrupa İstatistik Enstitüsü (Eurostat) tarafından, herhangi bir Hukuki dayanağı olmadan, Eurostat ve üye ülkeler arasındaki gayriresmi bir mutabakata göre oluşturulmuştur⁴⁵⁶. Ancak, konunun son yıllarda öneminin artmasından dolayı, 26.05.2003 tarih ve 1059/2003 sayılı Tüzükle Hukuki nitelik kazanmıştır⁴⁵⁷.

Bölgeler AB terminolojisinde NUTS I, NUTS II ve NUTS III olarak adlandırılmakta, planlama ve bölgeler arası karşılaştırmalar bu sınıflandırmaya göre yapılmaktadır.

NUTS sınıflandırması, bir ülkeyi NUTS I bölgelerine, her bir NUTS I bölgesini NUTS II bölgelerine ve yine aynı şekilde, her bir NUTS II bölgesini de NUTS III bölgelerine bölmektedir. Söz konusu sınıflandırma, ülkeden ülkeye, NUTS I ve NUTS II; NUTS I ve NUTS III; NUTS II ve NUTS III düzeylerinin kullanımı şeklinde farklılık gösterebilir. Eksik kalan üçüncü düzeyin tamamlanması için, bir sonraki düzeydeki idari birimler gruplanarak,

⁴⁵⁵ Kübra Cihangir ÇAMUR ve Özge GÜMÜŞ, "İstatistiki Bölge Birimleri (NUTS Sistemi)", Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?, Der. Menaf Turan, Ankara, Paragraf Yayınevi, 2005, Sf. 147

⁴⁵⁶ Claudia PAMFIL, **Evolving Intergovernmental Relations for Effective Development in the Context of Regionalization, Open Society Institute Local Government and Public Service Reform Initiative**, Budapest, 2003, Sf. 10

⁴⁵⁷ Zelay ŞEN, **Türkiye'nin Avrupa Birliği Adaylığı ve Katılım Öncesi Stratejisi Çerçevesinde Bölgesel Politika Alanında Uyum Durumunun Değerlendirilmesi**, DPT Uzmanlık Tezi, Ekonomik ve Mali Konular Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2004, Sf. 9

birleştirilir⁴⁵⁸. NUTS I, NUTS II ve NUTS III, alan yönetimini kapsadığı için “bölgesel”, NUTS-4 ve NUTS-5 yerleşme yönetimlerini kapsadığı için “yerel” kademeler olarak nitelenmektedir⁴⁵⁹. Ayrıca, NUTS bölgelerinin belirlenmesi için nüfus aralıkları da tespit edilmiştir⁴⁶⁰. Avrupa Birliği Komisyonu’nun NUTS (İBBS) bölgeleri için belirlediği eşik nüfus büyüklükleri şu şekildedir;

Tablo 18 - AB'ye Göre İBBS Nüfus Eşik Değerleri

Düzy	En Az	En Çok
NUTS 1 (Düzy 1)	3.000.000	7.000.000
NUTS 2 (Düzy 2)	800.000	3.000.000
NUTS 3 (Düzy 3)	150.000	800.000

Kaynak: ÇAMUR ve GÜMÜŞ, a.g.e., Sf. 151

NUTS bölgeleri, normatif bölgelerdir ve siyasi iradeyi yansıtmaktadır. Normatif bölge sınırları, yerel idarelere verilen görevlere, bu görevleri yerine getirebilecek nüfus büyüklüğüne, tarihi, kültürel ve diğer faktörlere göre belirlenmektedir⁴⁶¹. AB ekonomik bölgesi; birinci düzeyde 78, ikinci düzeyde 211, üçüncü düzeyde 1093 bölgeye ayrılmıştır. NUTS-4 ise, üst yerel idari birimdir ve yalnızca Finlandiya, Yunanistan, İrlanda, Lüksemburg, Portekiz ve İngiltere için tanımlanmıştır. NUTS-5 olarak adlandırılan ikinci yerel idari birim ise, 15 üye ülkede bulunan 98.443 belediye ve eşdeğeri yerleşmeden oluşmaktadır⁴⁶².

Birliğin bölgesel politikasının oluşturulmasında ve Avrupa Komisyonunun Konseye sunduğu raporlarda bölgeler arası gelişmişlik düzeyleri saptanırken kullanılan göstergeler ve istatistiki değerler NUTS esaslıdır⁴⁶³. Avrupa Birliği’nde, bölgesel planlama ve teşvik programları, bu kümelendirme çerçevesinde yapılmaktadır⁴⁶⁴.

⁴⁵⁸ ÇAMUR ve GÜMÜŞ, a.g.e., Sf. 148

⁴⁵⁹ ÇAMUR ve GÜMÜŞ, a.g.e., Sf. 150

⁴⁶⁰ ÇAMUR ve GÜMÜŞ, a.g.e., Sf. 148

⁴⁶¹ ÇAMUR ve GÜMÜŞ, a.g.e., Sf. 149

⁴⁶² ÇAMUR ve GÜMÜŞ, a.g.e., Sf. 148

⁴⁶³ Zelal ŞEN, a.g.e., Sf. 11

⁴⁶⁴ Ayşegül MENGİ, **Avrupa Birliği’nde Bölgeler Karşısında Yerel Yönetimler**, Ankara: İmaj Yayınevi, 1998, Sf. 52

NUTS sınıflandırmasının amaçları EUROSTAT tarafından şu şekilde belirtilmiştir⁴⁶⁵.

❑ **Topluluk bölgesel istatistiklerinin toplanması, geliştirilmesi ve uyumlaştırılması**

❑ **Bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması:** Komisyon tarafından 1961'de "Bölgesel Ekonomiler" konusunda düzenlenen Brüksel Konferansı'nda, NUTS-2 bölgeleri, bölgesel politikaların uygulanması için temel bölgeler olarak belirlenmiştir. NUTS-1'ler ise, temel sosyo-ekonomik bölgeler olarak değerlendirilmekte, Topluluk boyutundaki bölgesel politikaların analizinde kullanılmaktadır. NUTS-3'ler ise karmaşık ekonomik politikaların analizi açısından küçük olduklarından, ihtiyaç duyulan yerlerde belirli sorunların tespit edilmesi ve bölgesel tedbirlerin alınması açısından önem taşımaktadırlar.

❑ **Topluluk bölgesel politikalarının çerçevesinin belirlenmesi:** Yapısal Fonlar' dan yapılacak yardımlarda uygunluğun değerlendirilmesi amacıyla, kalkınmada geri kalmış bölgeler NUTS-2 düzeyinde belirlenmektedir. Diğer öncelikli bölgeler ise NUTS-3 düzeyinde ele alınmaktadır.

2. Türkiye'de İstatistiki Bölge Birimlerinin Oluşturulması

Avrupa Komisyonu her yıl aday ülkelerde ilgili gelişmeleri değerlendirmek üzere "İlerleme Raporları" hazırlamaktadır. 1998 yılından itibaren Türkiye'ye yönelik hazırlanan ilerleme raporlarında bölgesel politikaya yönelik tespit ve değerlendirmeler "Bölgesel Politika ve Uyum" ya da "Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu" başlıkları altında yer almaktadır⁴⁶⁶.

⁴⁶⁵ ÇAMUR ve GÜMÜŞ, a.g.e., Sf. 150

⁴⁶⁶ İKV, İktisadi Kalkınma Vakfı, **Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası**, No: 4, 3. Baskı, 2005; Zela ŞEN, a.g.e., Sf. 10

Bu çerçevede, Avrupa Komisyonu tarafından, 8 Mart 2001 tarihinde yayınlanan ilk Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB)'nde, Türkiye'den;

❑ AB İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına (İBBS- NUTS) geçilmesi,

❑ Bu birimler bazında istatistiklerin toplanması, istenmiştir⁴⁶⁷.

Bunun üzerine, bölgesel gelişme alanında AB ile gerekli uyumun sağlanabilmesi için, yerleşme merkezlerinin kademelenmesini, iller arasındaki fonksiyonel ilişkileri, coğrafi koşulları, istatistik toplama ve plan yapma amacına uygunluğu da dikkate alarak, ülkemizde, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'nin birlikte yürüttükleri bir çalışma sonucunda, AB istatistiki sınıflandırmasına (NUTS) paralel bir şekilde, üç düzey halinde İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) yapılmıştır.

AB yetkilileri tarafından da onaylandıktan sonra, 28 Ağustos 2002 tarih ve 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı⁴⁶⁸ ile yürürlüğe konulan bu sınıflandırmanın, yine aynı Karar kapsamında, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesinde esas alınması kararlaştırılmıştır⁴⁶⁹.

Bakanlar Kurulu'nun sözkonusu kararı ile uygulanmasına başlanılan İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)'na göre, iller “Düzey 3” olarak tanımlanmış; ekonomik, sosyal ve coğrafi yönden benzerlik gösteren komşu iller ise, bölgesel kalkınma planları ve nüfus büyüklükleri de dikkate alınarak, “Düzey 1” ve “Düzey 2” olarak gruplandırılmak suretiyle, kademeli bir İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması oluşturulmuştur.

⁴⁶⁷ DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Sf. 142

⁴⁶⁸ Resmi Gazete'nin 22.09.2002 tarih ve 24884 sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe girmişti.

⁴⁶⁹ 5449 sayılı Kanunun Genel Gerekçesi; GÖYMEN, Sf. 35-60

İlgili Bakanlar Kurulu Kararı'nda, AB uygulaması doğrultusunda, sözkonusu sınıflandırmanın amacı şu şekilde belirtilmiştir (Md. 1);

- ☐ Bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi,
- ☐ Bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması,
- ☐ Bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve,
- ☐ Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulması,

Yine, anılan Karar ile, bütün kamu kurum ve kuruluşlarınca; bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması ve bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi gibi çalışmalarda, sözü edilen Karar ile belirlenen İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasının esas alınması zorunlu tutulmuştur (Md. 4).

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)'na göre, Düzey 3 kapsamındaki İstatistiki Bölge Birimleri 81 ilden oluşmakta; her il bir İstatistiki Bölge Birimini tanımlamaktadır.

İllerin Düzey 3 olarak sınıflandırılmasının üç temel sebebi vardır;

- ☐ İller, Türkiye'de temel idari birimdir
- ☐ Ülkemizde, istatistiki veriler çoğunlukla il bazında derlenmektedir (Nüfus, tarım, sanayi vb.)
- ☐ AB'ye üye ülkelerdeki NUTS 3 birimlerinin nüfus büyüklüğü ve ele alınan birim sayısı ile mukayese edildiğinde, Türkiye'de iller Düzey 3 olarak sınıflandırmak için uygundur.

Düzey 2 İstatistiki Bölge Birimleri, Düzey 3 kapsamındaki komşu illerin gruplandırılması sonucu tanımlanmış olup, 26 adettir.

Düzey 2 sınıflandırılması yapılırken;

- ☐ Ortak sorunlara sahip,

- ❑ Sosyo-ekonomik ve kültürel olarak benzer özellikler gösteren,
- ❑ Coğrafi olarak birbirine yakın,

olan illerin aynı guruba dahil edilmesine çalışılmıştır (Şekil 4).

Şekil 4 - İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 2

Düzey 1 İstatistiki Bölge Birimleri ise, Düzey 2 İstatistiki Bölge Birimlerinin gruplandırılması sonucu tanımlanmış olup, 12 adettir (Şekil 5)⁴⁷⁰.

Şekil 5 - İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 1

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) sonucunda, "Düzey"ler itibariyle yapılan gruplandırma, Tablo 19'da gösterildiği gibidir.

⁴⁷⁰ İBBS Düzey 1 ve Düzey 2 haritaları şu kaynaktan temin edilmiştir: T.C. Ekonomi Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, **Yeni Yatırım Teşvik Sistemi**; <http://www.ekonomi.gov.tr>; Erişim: 10.01.2012

Tablo 19 - İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (TÜRKİYE)			
Kod	Düzyey1	Düzyey2	Düzyey3
TR1	İstanbul		
TR10		İstanbul	
TR100			İstanbul
Kod	Düzyey1	Düzyey2	Düzyey3
TR2	Batı Marmara		
TR21		Tekirdağ	
TR211			Tekirdağ
TR212			Edirne
TR213			Kırklareli
TR22		Balıkesir	
TR221			Balıkesir
TR222			Çanakkale
Kod	Düzyey1	Düzyey2	Düzyey3
TR3	Ege		
TR31		İzmir	
TR310			İzmir
TR32		Aydın	
TR321			Aydın
TR322			Denizli
TR323			Muğla
TR33		Manisa	
TR331			Manisa
TR332			Afyon
TR333			Kütahya
TR334			Uşak
Kod	Düzyey1	Düzyey2	Düzyey3
TR4	Doğu Marmara		
TR41		Bursa	
TR411			Bursa
TR412			Eskişehir
TR413			Bilecik
TR42		Kocaeli	
TR421			Kocaeli
TR422			Sakarya
TR423			Düzce
TR424			Bolu
TR425			Yalova
Kod	Düzyey1	Düzyey2	Düzyey3
TR5	Batı Anadolu		
TR51		Ankara	
TR510			Ankara
TR52		Konya	
TR521			Konya
TR522			Karaman

Kod	Düzey1	Düzey2	Düzey3
TR6	Akdeniz		
TR61		Antalya	
TR611			Antalya
TR612			Isparta
TR613			Burdur
TR62		Adana	
TR621			Adana
TR622			Mersin
TR63		Hatay	
TR631			Hatay
TR632			Kahramanmaraş
TR633			Osmaniye
Kod	Düzey1	Düzey2	Düzey3
TR7	Orta Anadolu		
TR71		Kırıkkale	
TR711			Kırıkkale
TR712			Aksaray
TR713			Niğde
TR714			Nevşehir
TR715			Kırşehir
TR72		Kayseri	
TR721			Kayseri
TR722			Sivas
TR723			Yozgat
Kod	Düzey1	Düzey2	Düzey3
TR8	Batı Karadeniz		
TR81		Zonguldak	
TR811			Zonguldak
TR812			Karabük
TR813			Bartın
TR82		Kastamonu	
TR821			Kastamonu
TR822			Çankırı
TR823			Sinop
TR83		Samsun	
TR831			Samsun
TR832			Tokat
TR833			Çorum
TR834			Amasya
Kod	Düzey1	Düzey2	Düzey3
TR9	Doğu Karadeniz		
TR90		Trabzon	
TR901			Trabzon
TR902			Ordu
TR903			Giresun

TR904			Rize
TR905			Artvin
TR906			Gümüşhane
Kod	Düzey1	Düzey2	Düzey3
TRA	Kuzeydoğu Anadolu		
TRA1		Erzurum	
TRA11			Erzurum
TRA12			Erzincan
TRA13			Bayburt
TRA2		Ağrı	
TRA21			Ağrı
TRA22			Kars
TRA23			Iğdır
TRA24			Ardahan
Kod	Düzey1	Düzey2	Düzey3
TRB	Ortadoğu Anadolu		
TRB1		Malatya	
TRB11			Malatya
TRB12			Elazığ
TRB13			Bingöl
TRB14			Tunceli
TRB2		Van	
TRB21			Van
TRB22			Muş
TRB23			Bitlis
TRB24			Hakkari
Kod	Düzey1	Düzey2	Düzey3
TRC	Güneydoğu Anadolu		
TRC1		Gaziantep	
TRC11			Gaziantep
TRC12			Adıyaman
TRC13			Kilis
TRC2		Şanlıurfa	
TRC21			Şanlıurfa
TRC22			Diyarbakır
TRC3		Mardin	
TRC31			Mardin
TRC32			Batman
TRC33			Şırnak
TRC34			Siirt

Kaynak: 22.09.2002 tarihli ve 24884 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 28.08.2002 tarihli ve 2002/4720 sayılı BKK'na göre tarafımızdan oluşturulmuştur.

II. TÜRKİYE'DE YATIRIMLARA SAĞLANAN TEŞVİKLERİN İNCELENMESİ

A. Türkiye’de İzlenen Teşvik Politikalarının Tarihsel Gelişimi

1. İmparatorluk Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, özellikle de kuruluş ve yükseliş dönemlerinde, "teşvik" uygulamasına sıklıkla başvurulduğu bilinmektedir. Yeni fethedilen yerlere yerleştirilen ahalinin ve kullanımdışı arazileri ekim-dikime müsait hale getirerek zirai faaliyete başlayanların çeşitli vergilerden ve benzeri kamusal yükümlülüklerden belirli bir süre muaf tutulması gibi uygulamalar bu cümleden sayılabilir. Nitekim, IV. Mehmet Döneminde (1642 –1693) Erzurum Eyaletinde yaşayan ahaliye tanınan bazı vergi kolaylıkları ile ilgili bir fermanı inceleyen Çatal, iklim şartlarının çok zorlu olması, yaklaşık sekiz ay kış mevsiminin hakim olması ve merkeze uzaklığı gibi sebeplerden ötürü, Erzurum Eyaletinde yaşayanların tarım ve hayvancılık üzerinden tahsil edilmekte olan bir takım vergilerden süresiz olarak muaf tutulduğunu tespit etmiştir⁴⁷¹. Söz konusu uygulamanın, günümüzde oldukça gündemde olan "bölgesel dengesizliklerin giderilmesi" konusundaki teşvik uygulamalarının ilk örnekleri arasında yer aldığı söylenebilir.

Ülkemizde, günümüzdeki anlamda teşvik uygulanmasına ilişkin ilk girişim ise, 1863 yılında kurulan “İslah-ı Sanayi Komisyonu”nun oluşturulması ile başlamıştır⁴⁷². Ancak, konu ile ilgili olarak çıkarılan ilk yasa 14.12.1913 tarihli “Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı”dır. Cumhuriyetin ilk yıllarında önemli ölçüde yararlanılan bu Kanun sonraki uygulamalara da temel teşkil etmiştir⁴⁷³.

⁴⁷¹ M. Faruk ÇATAL, "Devlet Teşvikleri ve Erzurum’da Tarihsel Bir Uygulama Örneği", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 4, 2010, Sf. 289-296

⁴⁷² İlhan ULUDAĞ, "Sanayileşme Stratejileri Yönünden Yatırım Teşvikleri Yatırımlarda ve İhracatta Teşvik Politikaları ve Uygulamaları", İstanbul, Marmara Üniv. ODIÜAM Yayınları, 1986, Sf. 267

⁴⁷³ Mustafa DURAN, **Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma ve İnceleme Dizisi No: 19, Ankara, 1998, Sf. 61; Metin YEREBAKAN, **"Türkiye için Model Olabilecek**

Söz konusu Kanun ile aşağıdaki teşvikler getirilmiştir⁴⁷⁴;

- ❑ Sanayi tesisleri için 5.000 m² ye kadar arazi başışı,
- ❑ Emlak ve öşür vergileri ile, ruhsatname harçları ve inşaat vergisi muafiyeti,
- ❑ Yatırım ve işletme ihtiyacına binaen ithal edilen mallara gümrük vergisi muafiyeti,

İmparatorluğun son dönemlerinde sanayinin desteklenmesine ilişkin önemli sayılabilecek düzenlemeler yapılmıştır. Bunlar, yukarıda bahsedilen 1913 tarihli "Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı"nın yanısıra, 1914 yılında çıkarılan "Teşvik-i Sanayi Talimatnamesi" ve 1 Ocak 1917 tarihinde çıkarılan "Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakatının Tatbiki Hakkında Nizamname"dir⁴⁷⁵.

Fakat, aynı sıralarda devam etmekte olan Birinci Dünya Savaşı'nın yatırım iklimini ortadan kaldırması, öte yandan yatırımcıların önemli bir kısmının söz konusu uygulamalardan haberdar edilememesi gibi sebeplerle, aslında oldukça basit şekilde hazırlanmış olan bu teşvik uygulamalarından yeterince istifade edilememiştir⁴⁷⁶.

2. Cumhuriyet Dönemi

a) Planlı Dönem Öncesi

(1) 1923-1950 Dönemi

İmparatorluğun yıkıntıları üzerinde kurulan Yeni Türkiye'de, yeni yönetim, henüz kalıcılığı konusundaki kuşkular devam etmekte iken, 17 Şubat–4 Mart 1923 tarihleri arasında I. İzmir İktisat Kongresini toplamak

Ülkelerde Uygulanan Teşvik Uygulamaları ve Ülkemize Uygulanabilirliği", İTO Yayınları, Yayın No. 2007-51, Entegre Matbaacılık, ISBN: 978-9944-60-198-6, Sf. 24, İstanbul, 2007

⁴⁷⁴ Ekrem PAKDEMİRLİ, "Kalkınma Politikalarımız İçinde Teşvik ve Yönlendirme Politikaları", İzmir, II. İktisat Kongresi, 1981, Cilt: 1, Sf. 437; DURAN, a.g.e., Sf. 61

⁴⁷⁵ DURAN, a.g.e., Sf. 61

⁴⁷⁶ DURAN, a.g.e., Sf. 62

suretiyle⁴⁷⁷, ülkede sanayileşmenin gerçekleştirilmesi konusundaki kararlılığını ortaya koymuş oluyordu.

Sözü edilen Kongre'de, sanayinin teşvik edilmesi konusunda önemli kararlar alınmıştır. Bu kararların en önemlileri; özel sektöre ağırlık veren bir kalkınma politikasının benimsenmesi ile Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun günün koşullarına uygun hale getirilmesi ve 25 yıl süre ile uzatılmasıdır⁴⁷⁸. Bu karar doğrultusunda, 1924 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu tadil edilmiş, bilahare de günün ihtiyaçlarına uygun olarak hazırlanmış olan 28 Mayıs 1927 tarih ve 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu yürürlüğe konulmuştur⁴⁷⁹. Bu Kanun ile, milli sanayinin teşvik ve himaye edilmesi, yurtiçi ihtiyaçlar karşılandıktan sonra üretiminin kalan kısmını ihraç edecek büyük sanayi işletmelerin kurulması, halkın birleşerek veya ferden sınai teşebbüslere girişmesi, amaçlanmıştır. Bu amaçlara ulaşılabilmesi için, yatırımcılara bedelsiz arsa ve arazi tahsis edilmesi ve çeşitli vergilerde muafiyet uygulanması imkanı getirilmiştir⁴⁸⁰.

Bu arada, Lozan Antlaşması hükümleri gereğince, gümrükler konusundaki sınırlamalar 1928 yılında son bulmuş, buna istinaden 1929 yılında gümrük duvarları % 50 yükseltilmiştir⁴⁸¹. Bu durum, yerli sanayii, ithal mallar karşısında oldukça avantajlı bir duruma getirmiştir.

Bu dönemde, sanayii teşvik bakımından önem arzeden gelişmeler arasında, 1936 yılında 3078 sayılı Kanunla tuzdan alınan tek el vergisinde ihracatta vergi iadesi tanınmasını, 1940 yılında 3843 sayılı Kanunla devlet

⁴⁷⁷ Yüksel MİNİBAŞ, *Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye*, İstanbul, 1989, Sf. 82-83

⁴⁷⁸ DURAN, a.g.e., Sf. 62

⁴⁷⁹ Yüksel KAŞTAN, "Atatürk Döneminde Sanayileşme Ve Karabük Demir-Çelik İşletmeleri", **Cilt: 11 No: 2, Kastamonu Eğitim Dergisi, Ekim 2003** Sf. 487-502

⁴⁸⁰ DURAN, a.g.e., Sf. 62

⁴⁸¹ KAŞTAN, a.g.e., Sf. 487-502

tekeline bulunan maddelerin tesliminde muamele vergisi istisnası getirilmesini de saymak mümkündür⁴⁸².

Ancak, 1925 yılında aşarın kaldırılmasının ekonomide yarattığı sıkıntılar, 1929 Ekonomik Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun uygulanmasına pek fazla imkan vermemiştir⁴⁸³. Kanun 1942 yılında yürürlükten kaldırılmış, yerine sanayii teşvik edici mahiyette başka bir Kanun çıkarılmadığı gibi, 1942 yılından siyasi iktidarın serbest biçimde el değiştirdiği 1950 yılına kadar yatırımları teşvik edici başka herhangi bir tedbir de uygulanmamıştır⁴⁸⁴. Bu yüzden, I. Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı'nın başarısında büyük önemi olan sözkonusu Kanun'un kaldırılması ile girişimciler büyük ölçüde yalnız kalmışlardır⁴⁸⁵.

(2) 1950-1960 Dönemi

1950'de siyasal iktidar değişmiştir. 1950-1960 döneminde kredi olanakları artırılmış, dış yardım hazine olanakları ile birleştirilerek ekonomiye aktarılmış, dış ticarette girişimciyi yatırım yapmaya özendirici bir politika izlenmesi, altyapı yapımına büyük hız verilmesi, tarımsal üretimi özendirici destekleme fiyat politikasının uygulanması bu ortamın doğuşuna etkiye bulunmuşlardır. Bu dönemde özendirme önlemleri mevzuatı fazla gelişme göstermemiş olmasına rağmen, sözü edilen elverişli ortam özel kesimin

⁴⁸² Fehmi YAVUZ, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Şehir ve Köy", **İktisadi Kalkınmanın Sosyal Meseleleri Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti**, İstanbul, 1964, Sf. 55; Orhan TÜRKDOĞAN, **Doğu Anadolu'nun Sosyal Yapısı**, Doğu Anadolu'nun (Sosyal, Kültürel ve İktisadi) Meseleleri Sempozyumu Tebliğleri, 13-15 Mayıs 1985 Tunceli, Ankara: Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Matbaası, Ankara 1987, Sf. 47; Mustafa ERKAL, **Az Gelişmişlik**, "Doğu Anadolu'nun (Sosyal, Kültürel ve İktisadi) Meseleleri Sempozyumu Tebliğleri, 13-15 Mayıs 1985, Tunceli, Ankara: Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Matbaası, Ankara, 1987, Sf. 60.

⁴⁸³ Oktay GÜVEMLİ, "Türkiye'de Sanayi Özendirme ve Yönlendirme Önlemleri" İzmir, II. İktisat Kongresi, 1981, Cilt: 1, Sf. 451; DURAN, a.g.e., Sf. 63

⁴⁸⁴ GÜVEMLİ, a.g.e., Sf. 452; KILDİŞ, "Türkiye'de Vergi Teşvik Politikalarının Gelişimi", **Yeni Türkiye**, Eylül-Aralık 1998, Sayı: 23-24, Sf. 3457-3465; Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, 1980, Sf. 70

⁴⁸⁵ YAVUZ, a.g.e., Sf. 55; TÜRKDOĞAN, a.g.e., Sf. 47; ERKAL, a.g.e., Sf. 60.

sanayi yatırımları için özendirme önlemleri niteliğinde olmuş ve özel kesimin sınai yatırımlara yönelmesi sağlanmıştır⁴⁸⁶.

Bu dönemde, yatırım teşvikleri alanında yeni bir düzenlemeye gidilmemiştir. Bununla birlikte, bazı yasal düzenlemelerin yapıldığını da belirtmek gerekir. Nitekim, 1951'de "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun daha sonra değiştirilerek 1954 yılında 6224 sayılı Kanun olarak tekrar yürürlüğe girmiştir. Bu arada yine 1954'de 6726 sayılı "Petrol Kanunu" kabul edilmiş, ancak bu Kanun da bekleneni veremediği için 1973 yılında değişikliğe uğramış ve pek çok hükmü yürürlükten kaldırılmıştır. Bu dönemde teşvik konusunda sanayi kesimine orta ve uzun vadeli yatırım kredisi sağlamak amacıyla "Türkiye Sınai Kalkınma Bankası"nın kurulması önemli bir gelişmedir⁴⁸⁷. Bu banka, bugünkü büyük özel sektör sanayi kuruluşlarının büyük çoğunluğunun kuruluş sermayelerine önemli katkı sağlamıştır⁴⁸⁸. Ancak, yine de, bu dönemde teşvik politikaları konusunda mevzuat ve uygulayıcı kuruluşlar bakımından bir dağınıklığın olduğu ifade edilebilir⁴⁸⁹.

b) Planlı Dönem (1963-2012)

Türkiye'de, ulusal kalkınma planlarını hazırlamak, uygulatmak ve uygulama sonuçlarını izlemekle görevlendirilen DPT'nin 30 Eylül 1960 tarihinde kurulmasıyla, Türkiye'de planlı dönem de başlamış oldu. 1963 yılında uygulanmaya başlanan İlk Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan sonraki dönemi beş bölüm halinde incelemek mümkündür.

(1) 1963-1980 Dönemi

Özel sektör için yol gösterici kalkınma planlarının hazırlanmasına başlandığı 1960 yılı ve sonraki planlı dönemde, yatırımların teşviki kalkınma

⁴⁸⁶ GÜVEMLİ, a.g.e., Sf. 452; KILDİŞ, a.g.m., Sf. 3457-3465

⁴⁸⁷ İlhan ULUDAĞ, "Sanayileşme Stratejileri Yönünden Yatırım Teşvikleri Yatırımlarda ve İhracatta Teşvik Politikaları ve Uygulamaları", İstanbul, Marmara Üniv. ODIÜAM Yayınları, 1986, Sf. 270

⁴⁸⁸ DURAN, a.g.e., Sf. 65

⁴⁸⁹ YEREBAKAN, a.g.e., Sf. 25

planları ve yıllık programlar çerçevesinde çıkarılan kararnameler ve tebliğler ile yürütölmüştür. Bu dönemde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş ve yatırımların teşvikine ilişkin diğer yasal düzenlemelere gidilmiştir. Bu doğrultuda, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda değişiklik yapan 19.02.1963 tarihli ve 202 sayılı Yasa çıkarılarak, **yatırımı indirimi** konusu teşvik mevzuatına dahil edilmiştir⁴⁹⁰. 202 Sayılı Kanuna göre yatırımın özkaynaktan karşılanan kısmına uygulanacak yatırım indirimi nisbeti genel olarak % 30, tarımsal yatırımlarda % 40, az gelişmiş bölgelerdeki yatırımlarda % 50 olarak belirlenmiştir⁴⁹¹. Bu uygulama ile, bir taraftan kaynakların plan hedeflerine uygun yatırımlara yöneltilmesi, diğer taraftan da bu yatırımların gelişmemiş bölgelere kaydırılması amacı güdülmüştür⁴⁹².

Söz konusu düzenlemeyi, **ihracatta vergi iadesi** imkanı veren 27.06.1963 tarihli ve 261 sayılı Kanun ile, **ithalden alınan vergi ve resimlerin taksitlendirilmesine** imkan sağlayan 14.05.1964 tarihli ve 474 sayılı Kanun izlemiştir⁴⁹³. Ayrıca, sanayi için gerekli orta ve uzun vadeli finansman ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak Sınai Yatırım ve Kredi Bankası ile Devlet Yatırım Bankası kurulmuştur⁴⁹⁴.

İkinci BYKP döneminde (1968-1972) yürürlüğe giren 933 sayılı **Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun** ile mevcut teşvik sisteminin temelleri oluşturulmuştur⁴⁹⁵. Anılan Kanun ile, yatırım indirimi oranı bölgesel ve sektörel bazda artırılmış, gümrük vergisi muafiyeti ve ihracatta vergi iadesi ile sanayi bölgesi kurulması için arazi istimlaki uygulaması

⁴⁹⁰ Resmi Gazete (Tarih: 19 Şubat 1963, Sayı: 11338); YEREBAKAN, a.g.e., Sf. 25

⁴⁹¹ DURAN, a.g.e., Sf. 67; KILDİŞ, a.g.m., Sf. 3457-3465

⁴⁹² Aytaç EKER, **Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Teşvik Sistemleri ve Teşvik Politikaları**, Ankara, Doğu Matbaacılık, 1995, Sf. 149; KILDİŞ, a.g.m., Sf. 3457-3465

⁴⁹³ DURAN, a.g.e., Sf. 67; KILDİŞ, a.g.m., Sf. 3457-3465; Hayrettin AFSAR, **Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları ile Mevcut Teşvik Mevzuatının Değerlendirilmesi**, Hazine Yayınları, Ankara, 1999, Sf. 3

⁴⁹⁴ Tunay KÖKSAL, "Avrupa Birliğine Tam Üyelik Sürecinde Türkiye'de Devlet Yardımlarının Hukuki Çerçevesi", **Rekabet Dergisi**, Sayı: 7, Ankara, Temmuz-Ağustos-Eylül 2001, Sf. 3-27

⁴⁹⁵ Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun (Mülga); Kanun No. 933, Kabul tarihi: 28.07.1967, Yayımlandığı RG: 11.08.1967/12671 (08/06/2011 tarih ve 27958 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan T.C. Ekonomi Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 38. Maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

getirilmiştir⁴⁹⁶. Türkiye'de sanayinin özendirilmesinde önemli bir aşamayı ifade eden bu Yasa bütünüyle 25.10.1969'a kadar geçerli olmuş, önlemlerin uygulanmasındaki dağınıklık giderilmiş, yürütme tek elde toplanabilmiş, uygulama belgeleri kısmen basitleştirilmiştir⁴⁹⁷.

Yine, 933 sayılı Kanun ile, ilgili Kanunlarda öngörülen teşvik tedbirlerini uygulamak ve bu amaçla gerekli belgeleri müteşebbislere vermekle görevli olmak üzere, Başbakanlığa bağlı bir "Yatırımları ve İhracatı Geliştirme ve Teşvik Bürosu" kurulmuştur. Daha sonra, Başbakanlığın 13.09.1967 tarihli genelgesi ile DPT Müsteşarlığı'na bağlanan sözkonusu kuruluş, halihazırda Ekonomi Bakanlığı bünyesinde faaliyetini sürdürmekte olan Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nün nüvesini oluşturmuştur.

Ancak 933 sayılı Kanun'un birçok maddesi Anayasa Mahkemesi kararıyla 1969 yılında iptal edilmiş, mevzuat ve uygulamada ortaya çıkan dağınıklık 01.11.1969 tarih ve 6/12585 sayılı kararname ile yeniden düzenlenmeye çalışılmıştır⁴⁹⁸. Aynı zamanda, bu kararla birlikte teşvik işlemleri için "Teşvik Belgesi" uygulamasına geçilmiştir⁴⁹⁹.

Yine, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, 16.08.1969 tarih ve 6/10649 sayılı ve 07.08.1970 tarih ve 7/1117 sayılı "İhracatın Teşviki ve Geliştirilmesine Dair Kararlar" ile, ihracatı teşvik amacıyla, ihracatın ve döviz kazandırıcı faaliyetlerin finansmanında kullanılmak şartıyla, bankaların kullandığı krediler, banka ve sigorta muameleleri vergisi, damga vergisi, hal rüsumu ve harçlardan 1968 yılından itibaren istisna edilmiştir⁵⁰⁰.

⁴⁹⁶ YEREBAKAN, a.g.e., Sf. 25; Sedat YÖRÜK, "Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü ve Faaliyetleri", **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, Özel Sayı, Ankara, 1993, Sf. 87-105

⁴⁹⁷ GÜVEMLİ, a.g.e., Sf. 456

⁴⁹⁸ DURAN, a.g.e., Sf. 70; Mahmut KÜÇÜKOĞLU; Vergisel Teşviklerin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Üzerine Uygulama, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2005, Sf. 324

⁴⁹⁹ DURAN, a.g.e., Sf. 71; YEREBAKAN, a.g.e., Sf. 25

⁵⁰⁰ KILDİŞ, a.g.m., Sf. 3457-3465

Bu dönemde, teşvik tedbirlerinden; yatırım indirimi, gümrük vergi ve resimlerinin taksitlendirilmesi ve ihracatta vergi iadesi daha yoğun uygulama alanı bulmuştur⁵⁰¹.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1973-1977) ise, özellikle ileri teknoloji gerektiren ara ve yatırım malı sanayilerinin belirli bir gelişme süresince rakip ithalata karşı korunması ve teşvik edilmesi esası getirilmiştir⁵⁰². 10.02.1973 tarih ve 7/5821 sayılı kararname ile de; ihracat garantili yatırımlar ve gemi yapımı için açılan orta ve uzun vadeli kredilere vergi, resim ve harç istisnası tanınmıştır⁵⁰³.

Keza, 1967 yılından itibaren 1985 yılına kadar her yıl kalkınma planına uygun olarak çıkarılan “yıllık programlar” da genel teşvik tedbirleri tablosu ilan edilerek, hangi faaliyetlerin ve hangi yörelerin bu teşviklerden ne ölçüde yararlanabilecekleri belirtilmiştir. Bu uygulamanın en belirgin özelliği, söz konusu teşvik tedbirleri tablolarında girişimcilerin özendirilmesi ile ilgili olarak üç öncelik esasının benimsenmiş olmasıdır. Bu öncelik esasları şunlardır⁵⁰⁴:

- ❑ Yatırım malları üreten sanayi kollarının gelişmesini öngören, **üretim önceliği** esası,
- ❑ Geri kalmış bölgelerin hızlı gelişmesini öngören **yöre önceliği** esası,
- ❑ Kooperatif şirketler vb girişimcilerin çoğalmasını öngören **müteşebbis önceliği** esası,

Bu dönemde yatırım teşvikleri, ithal ikameci sanayileşme hedefiyle uyumlu olarak, özellikle iç piyasaya yönelik üretimin desteklenmesi amacıyla **yatırım indirimi, gümrük muafiyeti ve ihracat kredisi** gibi araçlar yoluyla yapılmıştır. 1968 yılında, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesine yönelik olarak, teşviklerin bölgesel bazda farklılaştırılması amacıyla “Kalkınmada Öncelikli Yöre” uygulaması başlatılmıştır. 1970’li yıllarda teşvik politikalarında ara ve

⁵⁰¹ KILDİŞ, a.g.m., Sf. 3457-3465

⁵⁰² KILDİŞ, a.g.m., Sf. 3457-3465

⁵⁰³ Meral TECER, “Türkiye’de Teşvik Uygulamaları ve Avrupa Birliği”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı:1, Mart 1996, Sf. 107-134

⁵⁰⁴ Zeynel DİNLER, a.g.e., Sf. 334

yatırım malları üreten sektörlerin geliştirilmesi amaçlanmış, fakat bu doğrultuda kamu girişimciliği, teşvik politikalarına kıyasla daha önemli bir rol oynamıştır⁵⁰⁵.

Yatırım teşvikleri uygulamasında ilk büyük sıçrama da, ithal ikamesinin ara ve yatırım malları sanayilerine yönlendirildiği Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-77) döneminde sağlanmış ve teşvikten yararlanan yatırım tutarı GSMH'nin % 13,1'ine ulaşmıştır⁵⁰⁶.

(2) 1980-1995 Dönemi

1979 yılında uygulamaya konulan Dördüncü BYKP Türk Sanayiinin geliştirilmesi bakımından önemli hedefler ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik kaydadeğer önlemler ihtiva etmesine karşılık, önceki Plan'ın son uygulama yılından itibaren giderek artış göstermeye başlayan terör ve siyasi istikrarsızlık, ekonomik büyümedeki duraklamalar, yüksek oranlı enflasyon ve ciddi dış ödemeler krizi sonucunda, sözkonusu Plan tam manasıyla uygulanma imkanı bulamamıştır. Üstelik, sözü edilen gelişmeler sonucunda, 24 Ocak 1980 tarihinde açıklanan ve kamuoyunda "24 Ocak Kararları" olarak bilinen tedbirlerle, Türk Sanayileşme Stratejisinde esaslı bir değişim gerçekleştirilmiş ve "İthal İkamesine Dayalı Sanayileşme Stratejisi" terkedilerek, "İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi" uygulamaya konulmuştur⁵⁰⁷. Bu gelişmelerin hemen akabinde gerçekleşen 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi, ne yazık ki sözkonusu strateji değişikliğinin kamuoyunda etraflıca tartışılmasına imkan vermemiştir.

⁵⁰⁵ DURAN, a.g.e., Turan SERDENGECİ, Türkiye'de Yatırım Teşvik Uygulamaları, Ankara: Hazine Müsteşarlığı, Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, Ankara, 2000; Fikret ŞENSES ve Erol TAYMAZ, "Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?", **ERC Working Papers in Economics 03/01**, February 2003, Sf. 3

⁵⁰⁶ ŞENSES ve TAYMAZ, a.e., Sf. 3

⁵⁰⁷ Funda Rana ÖZBEY, Türk Sanayileşme Sürecinde Bütünleştirilmiş Strateji, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: II, Sayı: 1 Temmuz 2000, Sf. 75-93; 24 Ocak Kararları'nın içeriği konusunda, ayrıca bkz.; **DPT**, Ekonomik İstikrar Tedbirleri Uygulama Neticeleri, Ankara, 1980

Sözü edilen Karar ile, özel sektörün öncülük ettiği, uluslararası rekabet ortamına uygun, dinamik bir ekonomik yapı yaratmak için kambiyo rejimini önemli ölçüde serbestleştiren, ithalatta liberasyonu arttıran, ihracatı desteklemeye öncelik veren ve yabancı sermayeye kolaylıklar sağlayan politikalar uygulamaya çalışılmıştır⁵⁰⁸. Bu strateji değişikliğine paralel olarak, bu Plan döneminde ihracatın teşviki önem kazanmış ve ihracata dönük sanayileşme teşvik edilmiştir⁵⁰⁹. 24 Ocak 1980 Kararlarının teşvik politikaları açısından en belirgin karakteristiği, koruma politikalarının, teşvik politikası aracı olmaktan çıkarılması yolunda önemli adımların atılmasıdır⁵¹⁰.

Bu dönemde, yatırım indirimi, gümrük vergi ve resimlerinin taksitlendirilmesi, ihracatta vergi iadesi gibi daha önce de uygulanmakta olan teşvik araçlarına ilave olarak, ağırlıkları zaman zaman değişmekle birlikte, kaynak kullanımı destekleme primi, kaynak kullanımı destekleme fonu kaynaklı kredi, fon kaynaklı kredi, faiz farkı iadesi uygulaması, T.C. Merkez Bankası kaynaklı reeskont kredileri, bankaların taahhütleri karşılığında bulundurmamak zorunda oldukları dispoñibilite ve mevduat munzam karşılık oranlarının farklılıklaştırılması, Katma Değer Vergisi desteği, finansman fonu uygulaması ve enerji desteği gibi çeşitli araçlar teşvik politikaları çerçevesinde kullanılmıştır⁵¹¹. Özellikle 1986 yılından sonra, ihracat yapan teşebbüsler için, vergi iadesinin yanısıra, teşvik primi uygulamaları başlatılmıştır. Uygulanan bu teşvikler nakit destekler olup, ihracat performansına göre değişiklik göstermektedir⁵¹².

1980'li yıllarda uygulanan yatırım teşviklerinin felsefesinde de, daha önceki Planlara göre oldukça önemli değişiklikler olmuştur. Artık teşvikler, yalnız toplam sabit sermaye yatırımlarının gerçekleşmesi için değil, aynı

⁵⁰⁸ ÖZBEY, a.g.m., Sf. 75-93; 24 Ocak Kararları'nın içeriği konusunda, ayrıca bkz.; **DPT**, Ekonomik İstikrar Tedbirleri Uygulama Neticeleri, Ankara, 1980

⁵⁰⁹ DURAN, a.g.e., Sf. 73

⁵¹⁰ Mahmut KÜÇÜKOĞLU, Vergisel Teşviklerin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Üzerine Uygulama, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2005, Sf. 330

⁵¹¹ YEREBAKAN, a.g.e. Sf. 26; DURAN, a.g.e., Sf. 82-112, SERDENGEÇTİ, a.g.e.; **KILDİŞ**, a.g.m., Sf. 3457-3465; KÜÇÜKOĞLU, Sf. 306-368; KÖKSAL, Sf. 7-12

⁵¹² LEBLEBİCİ, a.g.e., Sf. 6

zamanda yatırımların, planın öngördüğü sektörel önceliklere göre dağılımının sağlanması amacıyla da kullanılmaya başlamıştır. Bu amaçla yatırım teşviklerinde öncelikli sektör uygulamasına geçilmiş ve her yıl yayınlanan kararnameler çerçevesinde teşvik edilecek yatırım konuları belirlenmiştir⁵¹³.

1985 yılından itibaren ise, teşvik alanı genişletilerek teşvik edilmeyecek faaliyetlerin neler olduğu belirtilmiş, Kalkınmada Öncelikli Yörelerdeki her türlü faaliyetlerin teşvik edilmesi prensip olarak benimsenmiştir⁵¹⁴.

1980 sonrasında, yabancı sermaye yatırımlarının özendirilmesi amacıyla teşvik politikalarının uygulama esaslarında da çok önemli değişiklikler yapılmış ve yabancı firmaların bütün sektörlerle girmesine ve mülkiyetin tamamına sahip olabilmesine olanak sağlanmıştır⁵¹⁵. Bütün teşviklerin yabancı sermaye yatırımları için de geçerli sayılması sonucunda, yerli ve yabancı firmalar teşvik uygulamalarından aynı düzeyde yararlanmaya başlamıştır. 2000 ve 2001 yıllarında çıkarılan uluslararası tahkime ilişkin yasalarla da, yabancı sermaye yatırımları için bütün engellerin ortadan kaldırıldığı bir ortam yaratılmıştır⁵¹⁶.

Bu dönemde teşvik tedbirlerine parasal teşviklerin girmesi ve verilen teşviklerin yatırım kararlarını etkileyecek büyüklükte olması bazı sektörlerde yatırımları önemli biçimde artırmıştır. Yatırımın yaklaşık % 50'sine varan hibe şeklindeki Kaynak Kullanımını Destekleme Primi (KKDP) uygulaması Kalkınmada Öncelikli Yörelerde (KÖY), organize sanayi bölgelerinde ve eğitim, sağlık, turizm gibi özel önem taşıyan sektörlerde yatırım patlamasına yol açmıştır. Özellikle Denizli, Uşak, Karaman, Kahramanmaraş ve Gaziantep gibi illerde imalat ve tekstil sektörleri ile Ege ve Akdeniz

⁵¹³ Emre ESER, "Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler", DPT Uzmanlık Tezi, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No. 2822, Nisan 2011, Sf. 77

⁵¹⁴ Bkz. 1985 Yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair 84/8630 sayılı ve 12.10.1984 tarihli BKK (RG: 14.10.1984/18545)

⁵¹⁵ Ziya ÖNİŞ, Liberalization, Transnational Corporations and Foreign Direct Investment in Turkey: The Experience of the 1980s, Şenses (1994) içinde, 1994, Sf. 91-109

⁵¹⁶ ŞENSES ve TAYMAZ, a.g.e., Sf. 4

sahillerindeki tatil köyleri ve beş yıldızlı konaklama tesisleriyle de turizm sektörüne büyük yatırımlar yapılmıştır⁵¹⁷.

Ancak, ağırlıklı olarak nakit teşviklerin uygulamaya konulması sebebiyle, bu dönemde teşvik politikalarının kamu açısından maliyeti hızla yükselmeye başlamıştır. Yeni stratejiyle birlikte bütçeden kaynak ayırmak, yeni fonlar ihdas etmek veya para basmak ihtiyacı doğmuştur⁵¹⁸. Bu durumun devlet bütçesinde ve genel ekonomide ortaya çıkardığı sorunlar ile uluslararası alanda vuku bulan gelişmelerin (GATT/DTÖ süreci, AB ile ilişkiler vb.) zorlamasıyla, Türkiye'nin yatırım teşvik sisteminde köklü değişikliklere gitmesi zorunluluğu doğmuştur.

Nitekim, teşvik politikasının uygulamasında, 1980'lerin sonlarından itibaren üç önemli değişiklik görülmüştür⁵¹⁹;

a. Doğrudan parasal teşvikler kaldırılmış⁵²⁰ ve yatırım indirimi, gümrük muafiyeti, KDV erteleme gibi vergisel teşvikler yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde, parasal teşvikler, çevre teknolojileri destekleri, KOBİ ve AR-GE gibi özel desteklerle sınırlandırılmıştır.

b. Genel destek düzeyinde azalma olmuştur. Örneğin, teşvikli yatırımların GSYİH'ya oranı 1980-1989 döneminde % 34 iken, bu oran 1990-1990 döneminde % 13, 2000-2008 döneminde ise % 4 olmuştur⁵²¹.

c. 1990 sonrasında DTÖ'nün ve AB ile Gümrük Birliği'ni oluşturan Ortaklık Konseyi Kararı'nın rekabet ve teşviklere ilişkin kurallarına paralel şekilde, belirli bir sektörel önceliği olmayan yatay teşvikler uygulamaya konulmuştur. Nitekim, bu doğrultuda, 1994 yılında 94/6401 sayılı BKK ile

⁵¹⁷ İsmail ÇİLOGLU, "Türk Sanayisinin Gelişimi ve Teşvikler", Hazine Dergisi, Hazine Müsteşarlığı, Cumhuriyet'in 80. Yılı Özel Sayısı, Ankara, 2003, Sf. 129-130

⁵¹⁸ İNCEKARA, a.g.e., Sf. 54; KÜÇÜKOĞLU, a.g.e., Sf. 330

⁵¹⁹ ŞENSES ve TAYMAZ, a.g.e., Sf. 4

⁵²⁰ Nakit teşviklerin kaldırılmasında, kaynak sorununun yanısıra, sözkonusu teşviklerin yaygın şekilde suistimale uğraması da etkili olmuştur. Bkz.: DURAN, a.g.e., Sf. 90-91; LEBLEBİCİ, a.g.e. Sf. 7

⁵²¹ Kaynak: EBTUYSGM İstatistiklerinden yararlanılarak, tarafımızdan hesaplanmıştır.

parasal teşvik uygulaması kaldırılarak, ihracat teşvik mevzuatı Avrupa Birliği mevzuatına uygun hale getirilmiştir⁵²².

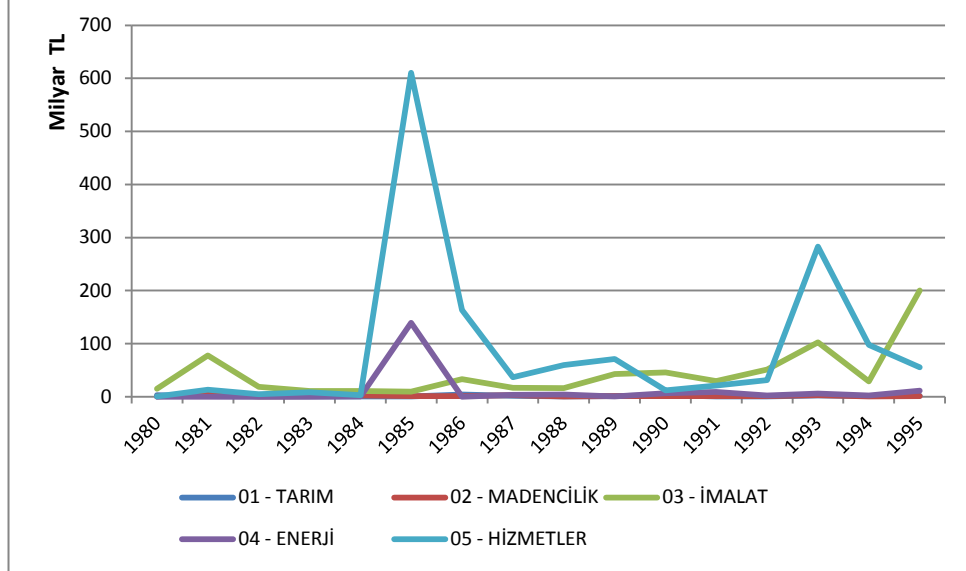
Dönem boyunca dalgalı bir seyir izleyen yatırım teşvikleri, dönemin başından 1984 yılına kadar önemli bir değişiklik göstermemiş, 1985 yılında birdenbire olağanüstü bir atış gösterdikten sonra, tekrar eski seviyelerine çekilmiştir. Dönemin sonlarına doğru yeniden yükselişe geçti ise de, 1985 yılındaki seviyenin yarısını dahi yakalayamamış, 4 Nisan 1994 krizi ile birlikte tekrar eski seviyelerine dönmüştür. 1985 yılındaki olağandışı sıçramanın ise, büyük ölçüde hizmetler sektörüne —kısmen de, enerji sektörüne— verilen teşviklerden kaynaklandığı görülmektedir (Şekil 6).

Yeni yatırımlar yerine mevcut kapasitenin tam kullanılmasına öncelik verildiği⁵²³ bu dönemde, imalat sanayiine verilen teşvikler de dalgalı bir seyir izlemiş, dönemin başında imalat sanayiinin teşviklerden aldığı pay % 76 iken, 1985 yılında bu oran % 1'e kadar düşmüş, sonra yeniden artmaya başlayarak dönem sonunda tekrar % 76 seviyesine kadar yükselmiştir. Dikkati çeken husus, imalat sanayiinin payı azaldığında, hizmetler sektörünün payının artması, aksi durumda ise hizmetler sektörünün payının azalmasıdır (Şekil 7).

⁵²² Nurettin BİLİCİ, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2005, Sf. 198-199; Halihazırda ülkemizde uygulanan ihracat destekleri, AB Devlet Yardımı kurallarına göre "yatay destekler" başlığı altında toplanan ihracat kredisi ve ihracat sigortası gibi araçlardan oluşmaktadır.

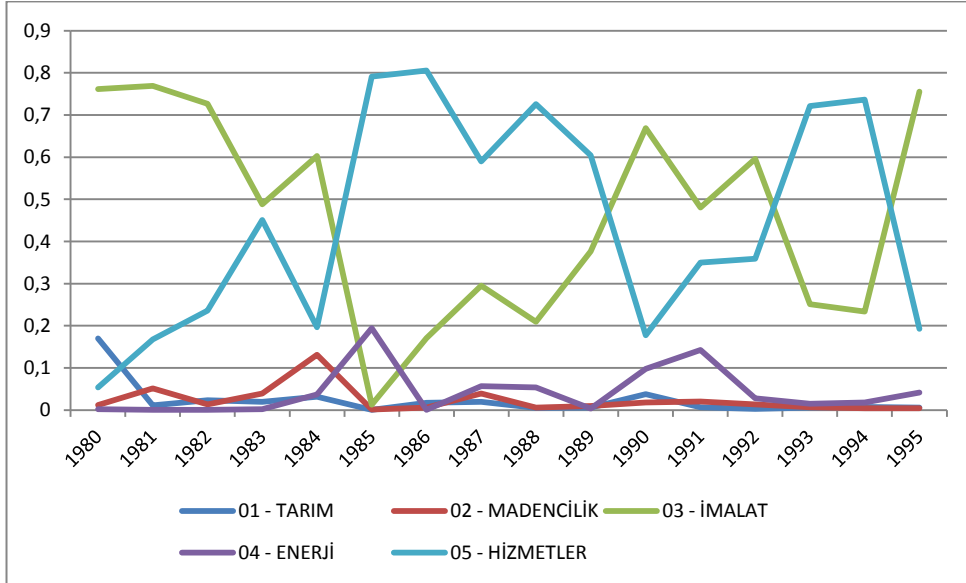
⁵²³ **DPT**, Ekonomik İstikrar Tedbirleri Uygulama Neticeleri, Ankara, 1980

Şekil 6 - 1980-1995 Döneminde Yatırım Teşviklerinin Sektörler İtibariyle Dağılımı (2011=100; Milyar TL)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Şekil 7 - 1980-1995 Döneminde Yatırım Teşviklerinin Sektörler İtibariyle Oransal Dağılımı

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

1985 yılında gerçekleşen ani artışın en önemli sebepleri; 6 Kasım 1983 seçimlerinden zaferle çıkan ANAP'ın uygulayacağı ekonomi politikalarının belirginleşmesi, daha da önemlisi, Bakanlar Kurulu'nun 13.12.1984 tarih ve 84/8860 sayılı Kararı ile Kaynak Kullanımı Destekleme Primi (KKDP) uygulamasının başlatılmış olmasıdır. KKDP "hibe" şeklinde parasal bir teşvik aracı idi. Geri ödemesi olmayan ve bazı dönemlerde sabit

yatırım tutarı, bazı dönemlerde de özkaynak üzerinden, yatırımcılara, yapılan harcamalar için, bölgesine ve yatırımın konusuna göre, % 10 ile % 60 arasında sağlanan devlet katkısını ifade eden bu uygulama, Cumhuriyet tarihinde yatırımların teşviki için uygulanan "en cazip" teşvik aracıdır⁵²⁴. Nitekim, ilgili BKK' nın yayımlanmasını takip eden yıl olan 1985 yılında yatırım teşviklerinde bir "patlama" yaşanması da, yatırımcıların bu teşvik aracına ne kadar rağbet ettiklerini göstermektedir. Bu teşvik aracı, yaşanan suistimaller sebebiyle artan eleştiriler üzerine, 1991 yılında kaldırılmış ve yerine Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu Kaynaklı Kredi" ihdas edilmiş, bu uygulama da bir yıl devam ettikten sonra —1995 yılına kadar yürürlükte kalan— Fon Kaynaklı Kredi Uygulaması'na geçilmiştir⁵²⁵.

Yatırım teşviklerinde 1995 yılında tekrar bir sıçrama gerçekleşmiştir ki, bunun da sebebi, anılan yılın sonunda AB ile Gümrük Birliği anlaşması imzalanmasından ötürü geleceğe yönelik olumlu beklentiler içinde giren yatırımcılar ile, sözkonusu gelişme yüzünden ileride bazı sınırlamalarla karşılaşabileceğini düşünen yatırımcıların aldıkları teşviklerden kaynaklanmaktadır.

(3) 1996-2008 Dönemi

Türkiye’de, özellikle 1990’lı yılların ikinci yarısından başlayarak, yatırım teşvikleri konusunda önemli gelişmeler olmuştur. Bu dönemin, yatırım teşvikleri bakımından en belirgin özelliği, daha önce de belirtildiği üzere, AB ile ilişkiler ve GATT/DTÖ sürecindeki gelişmelerin etkisi ile, nakit teşviklerin büyük ölçüde kaldırılarak, bunların yerine genellikle vergisel teşviklerin konulması ve ihracat performansına dayalı teşviklere son verilmesidir.

Keza, 1995 yılından itibaren, teşviklerden faydalanacak yöreler; Gelişmiş Yöreler, Kalkınmada Birinci Derecede Öncelikli Yöreler ve Sanayi

⁵²⁴ DURAN, a.g.e., Sf. 90

⁵²⁵ İlgili mevzuat, sırasıyla; 91/1468 sayılı Kararname, 92/2805 sayılı Kararname

Kuşakları kapsamındaki normal yöreler, olarak üç gruba ayrılmış⁵²⁶ ve Gelişmiş Yöreler (İstanbul, Kocaeli, Ankara, İzmir, Bursa, Adana) dışında kalan bölgelerin tamamı “Sanayi Kuşağı” sayılarak, sanayi kuşağında yer alan bütün bölgelerin eşit oranda teşviklerden yararlanması öngörülmüştür. Büyük şehirlerdeki OSB’ler de sanayi kuşağı içinde yer almıştır⁵²⁷. Ancak bu uygulama uzun sürmemiş ve 98/10755 sayılı Karar ile Sanayi Kuşağı uygulaması sonlandırılarak gelişmiş, normal ve KÖY olarak bölgesel ayrıma yeniden gidilmiş, sadece gelişmiş yöreler için teşvik edilecek yatırım konuları belirlenirken, diğer bölgeler için bütün yatırım konuları teşvik kapsamında yer almıştır⁵²⁸.

Bu dönemde, yatırım teşvikleri konusundaki en önemli gelişmelerden bir diğeri de 4325 sayılı Kanun'un çıkarılmasıdır⁵²⁹. Olağanüstü Hal Bölgesinde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelerde vergi teşvikleri uygulamak ve yatırımlara bedelsiz kamu arsa ve arazisi temin etmek suretiyle yatırımları ve istihdam imkanlarını artırmak amacıyla ihdas edilen bu Kanun ile, Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihte Olağanüstü Hal Bölgesi ve mücavir alanına dahil iller ile, Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığınca belirlenen fert başına GSYİH miktarları 1.500 ABD Doları veya daha az ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca belirlenen sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi -0.5 ve daha düşük bulunan illerden Bakanlar Kurulunca tespit edilecek illerde ve Bakanlar Kurulunca Kalkınmada Öncelikli Yöre kapsamına alınan/alınacak il ve ilçelerde yapılacak yatırımların; Gelir ve Kurumlar Vergisi İstisnası, Çalışanlardan Kesilen Vergilerin Ertelenmesi, 'İşlemlerde Vergi, Resim, Harç İstisnası', Sigorta Primi İşveren Paylarının Hazinece Karşılanması, Bedelsiz Yatırım Yeri Tahsisi teşviklerinden yararlandırılması imkanı getirilmiştir.

⁵²⁶ Mustafa GÜLMEZ ve İlkay NOYAN YALMAN, "Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Sivas İli Örneği", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 2, 2010, Sf. 235-257

⁵²⁷ DURAN, a.g.e., Sf. 110-112

⁵²⁸ ESER, a.g.e., Sf. 78

⁵²⁹ Olağanüstü Hal Bölgesinde Ve Kalkınmada Öncelikli Yörelerde İstihdam Yaratılması Ve Yatırımların Teşvik Edilmesi İle 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında 4325 sayılı Kanun (Kabul Tarihi: 21/1/1998, Yayımlandığı R.Gazete: Tarih : 23/1/1998 Sayı : 23239).

Bu dönemin başından 2003 yılı sonuna kadar, normal ve gelişmiş yörelerde uygulanan başlıca yatırım teşvik tedbirleri de; Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası, Yatırım İndirimi, Katma Değer Vergisi İstisnası, Vergi, Resim Ve Harç İstisnası, Bütçeden İşletme ve Yatırım Kredisi Tahsisi, olmuştur⁵³⁰.

Ancak, 4842 sayılı Kanun⁵³¹ ile, daha önce farklı oranlarda uygulanan⁵³² ve etkili bir teşvik aracı olan yatırım indiriminin, bölge ve sektör ayırımı gözetilmeksizin, bütün yatırımlar için % 40 olarak uygulanacağı hükmü getirilmiştir. Böylece, 4325 sayılı Kanun'un "yatırımların —bölgeler arasındaki dengesizlik unsuru da dikkate alınarak— desteklenmesi" şeklinde açıklanabilecek ruhuna ters düşecek bir uygulamaya gidilmiş ve yatırım teşviklerinin, yatırımların uluslararası rekabet ve yüksek teknoloji kullanımı gibi hususlar yönünden önem arzeden sektörlerle ve gelişmemiş yörelere yönlendirilmesindeki etkinliği önemli ölçüde zaafa uğratılmıştır. Yatırım indirimi uygulamasına, 5479 sayılı Kanun ile de, 01.01.2006 tarihinden itibaren tamamen son verilmiştir.

Öte yandan, önceki dönemlerde teşvik sistemimiz ağırlıklı olarak "yatırım," kısmen de "ihracat" merkezli iken, 24 Ocak 1980 Kararları'ndan sonra "ar-ge", "çevre", "KOBİ" ve "bölgesel gelişme" konuları da sisteme dahil olmuştur. Bu durum, yatırım teşvik sisteminin, bir yandan genişlemesine yol açarken, diğer taraftan da —küresel politikalar doğrultusunda— iktisadi alandaki "müteşebbis" rolünü (özelleştirme uygulamaları, daha önce kamu tekelinde olan elektrik dağıtımı, liman ve havaalanı işletmeciliği vb. alanların

⁵³⁰ Bkz. Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Kararlar ve ilgili Tebliğler; 94/6411; 95/6569; 95/2 sayılı Tebliğ; 98/10755; 2000/1821; 2002/4367; 2002/1 sayılı Tebliğ

⁵³¹ Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kanun No: 4842, Kabul Tarihi: 9/4/2003, Yayımlandığı RG: 24.04.2003/25088

⁵³² 4842 sayılı Kanun ile değiştirilmeden önce, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun Ek 3'üncü maddesi uyarınca, yatırım indirimi oranı, yatırım tutarının % 40'ı olarak belirlenmiş, ancak Bakanlar Kurulu Kararı ile bu oranın; özel önem taşıyan sektörlerde yapılacak yatırımlar için %100'e, 250 milyon ABD Doları karşılığı Türk Lirasını aşan sınai yatırımlar için %200'e kadar artırılabilceği veya Kanuni orandan az olmamak üzere, yeniden tespit edilebileceği ve bu oranın, organize sanayi bölgelerinde ve kalkınmada öncelikli yörelerde % 100 olarak uygulanacağı, hüküm altına alınmıştı. 2000/1821 sayılı BKK ile de, bölgelere ve yatırımın cinsine göre farklılaşmaya gidilmiş ve yatırımlara, KÖY'ler ile Özel Önem Taşıyan Sektörlerde % 100, Normal Yörelerde % 60 ve Gelişmiş Yörelerde de % 40 oranında yatırım indirimi uygulanması öngörülmüştü.

özel sektör faaliyetlerine açılması gibi uygulamalarla) hızla terkeden devletin ekonomiye müdahale etme konusundaki en etkin araçlarından birisi durumuna getirmiştir.

Ne var ki, teşvik konuları ile araçlarının çeşitlenmesi, teşvik mevzuatının sık sık değiştirilmesi ve uygulamacı kuruluşların sayısının artması, mevzuatın ve uygulamanın karmaşıklaşmasına, idari maliyetlerin artmasına ve uygulamacı kuruluşlar arasındaki koordinasyonun yetersizliğinden kaynaklanan sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır⁵³³. Bu durum, teşvik sisteminin etkinliğini zayıflattığından, dönemin ortalarına doğru teşvik sisteminin yeniden yapılandırılmasına yönelik girişimler artırılmıştır. Bunda, 4325 sayılı Kanun ile hedeflenen amaçlara ulaşılamamasının da önemli rol oynadığını belirtmek gerekir.

Bu çerçevede, 29.01.2004 tarihinde, “bazı illerde vergi ve sigorta primi teşvikleri uygulamak, enerji desteği sağlamak ve yatırımlara bedelsiz arsa ve arazi temin etmek suretiyle yatırımları ve istihdam imkanlarını artırmak” amacıyla, “Yatırımların ve İstihdamın Teşviki”ne dair 5084 Sayılı Kanun yürürlüğe konulmuştur⁵³⁴.

Söz konusu Kanun ile;

a. Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığınca 2001 yılı için belirlenen fert başına gayri safi yurt içi hasıla tutarı 1500 ABD Doları veya daha az olan iller ile, bu iller dışında kalan ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca 2003 yılı için belirlenen sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre endeks değeri eksi olan illerde yapılacak yatırımlara vergi ve sigorta primi teşvikleri ile enerji desteği,

⁵³³ Bu konuda bkz. DPT, Devlet Yardımlarını Değerlendirme ÖİK Raporu, Mayıs 2004, Sf. iv-v ile Sf. 128-138; DPT, DPT, Devlet Yardımları ÖİK Raporu, (DPT: 2730, ÖİK: 682), ISBN 978-975-194095-7, Ankara, 2007, Sf. 68-70 ve 86-93

⁵³⁴ Kanun No. 5084, Kabul Tarihi: 29.01.2004, Yayımlandığı RG: 06.02.2004/25365

b. (a) bendinde sayılan iller ile Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY) kapsamında olan illerde yapılacak yatırımlara da bedelsiz arsa ve arazi temini,

imkanları sağlanmıştır.

5084 sayılı Kanun, Cumhuriyet dönemindeki altıncı teşvik kanunudur⁵³⁵. 36 ili⁵³⁶ kapsayacak şekilde yürürlüğe giren Kanun'un kapsamı, Mayıs 2005'te yürürlüğe giren 5350 sayılı Kanunla⁵³⁷ 13 yeni il daha eklenerek⁵³⁸, 49 ili kapsayacak şekilde genişletilmiştir⁵³⁹. 28.03.2007 tarihli 5615 sayılı Kanun ile Çanakkale'nin Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri de teşvik kapsamına alınmıştır. Bu şekilde, bir kaç il hariç tutulursa, bir anlamda KÖY kapsamındaki iller ile 5084 sayılı Kanun kapsamındaki iller eşitlenmiştir (Tablo 20).

Tablo 20 - Yalnızca KÖY veya 5084 sayılı Kanun Kapsamında Olan İller		
İLLER	KÖY KAPSAMINDA	5084 S. KANUN KAP.
Karabük	X	
Samsun	X	
Zonguldak	X	
Afyonkarahisar		X
Düzce		X
Uşak		X

Kaynak: 1998/11844 sayılı BKK ile 5084 ve 5350 sayılı Kanunlardan yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

⁵³⁵ Öncekiler; 14.12.1913 tarihli “Teşvik-i Sanayi Muvakkati, 28 Mayıs 1927 tarih ve 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu; 1954 tarihli 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu; 28.07.1967 tarihli 933 sayılı Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun; 4325 sayılı “Olağanüstü Hal Bölgesinde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelere İstihdam Yaratılması ve Yatırımların Teşvik Edilmesi Kanunu

⁵³⁶ Adıyaman, Afyonkarahisar, Ağrı, Aksaray, Amasya, Ardahan, Bartın, Batman, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Çankırı, Diyarbakır, Düzce, Erzincan, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, Kars, Kırşehir, Malatya, Mardin, Muş, Ordu, Osmaniye, Siirt, Sinop, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Tokat, Uşak, Van, Yozgat.

⁵³⁷ Kanun No. 5350, Kabul Tarihi: 12.05.2005, Yayımlandığı RG. 18.05.2005/25819

⁵³⁸ Kilis, Tunceli, Kastamonu, Niğde, Kahramanmaraş, Elazığ, Çorum, Artvin, Kütahya, Trabzon, Rize, Nevşehir, Karaman

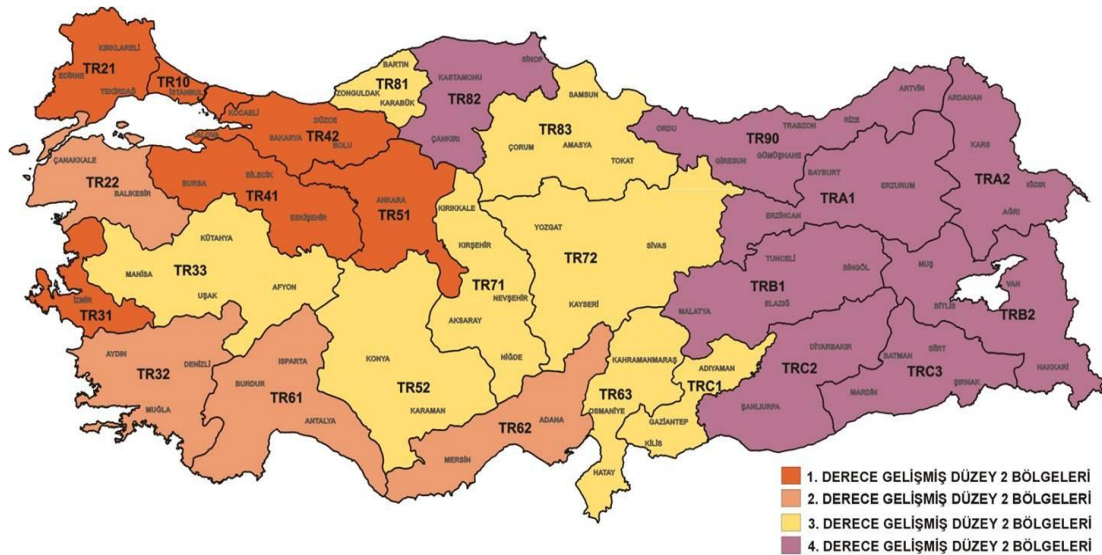
⁵³⁹ GÜLMEZ ve YALMAN (2010), a.g.e., Sf. 235-257

(4) 2009-2012 Dönemi

1995 yılından itibaren uygulanmaya başlayan ve bölge ve sektör ayrımı yapılmaksızın belirli bir büyüklüğün üzerindeki bütün yatırımlara hitap eden, ağırlıklı olarak KDV İstisnası ve Gümrük Vergisi Muafiyeti destek unsurlarını içeren, “genel teşvik sistemi” olarak da adlandırılabilir teşvik uygulaması, 2009/15199 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar’ın yürürlüğe girdiği 2009 yılının Temmuz ayına kadar devam etmiştir⁵⁴⁰.

2009/15199 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karar, 16.07.2009 tarih ve 27290 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş, anılan Kararın uygulanmasına ilişkin 2009/1 sayılı Tebliğ ise 28.07.2009 tarih ve 27302 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Yeni Teşvik Sistemi, teşvik oranlarının Bölgesel, Sektörel ve Büyük Proje bazında farklılaştırılarak uygulanması esasına dayanmaktadır.

Şekil 8 - Bölgesel Teşvik Haritası

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Yeni Yatırım Teşvik Sistemi Hakkında Sunu, İstanbul, 30.10.2011; <http://www.ekonomi.gov.tr>; 10.01.2012

⁵⁴⁰ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yeni Yatırım Teşvik Sistemi I. Yıl Uygulama Sonuçları, Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, Eylül 2010, Sf. 3

a. Teşvik Sisteminin Amacı

Anılan Karar'da, yeni teşvik sisteminin amacı, "Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda öngörülen hedefler ile uluslararası anlaşmalara uygun olarak; tasarrufları katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirmek, üretimi ve istihdamı artırmak, yatırım eğiliminin devamlılığını ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, uluslararası rekabet gücünü artıracak teknoloji ve araştırma-geliştirme içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımları özendirmek, doğrudan yabancı yatırımları artırmak, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermek, çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerini desteklemek" olarak belirlenmiştir⁵⁴¹.

b. Teşvik Sisteminin Unsurları

2009/15199 sayılı BKK ile —bölgesel, büyük ölçekli ya da genel nitelikli olmasına göre değişim göstermek kaydıyla— yatırımlara; Kurumlar/Gelir Vergisi İndirimi, Gümrük Vergisi Muafiyeti, Katma Değer Vergisi İstisnası, Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği, Yatırım Yeri Tahsis ve Faiz Desteği sağlanmasına karar verilmiştir (Tablo 21).

Tablo 21 - Yatırımın Niteliğine Göre Sağlanacak Teşvik Unsurları			
Destek Unsurları	Bölgesel	Büyük Ölçekli	Genel Teşvik Sistemi
1) Gümrük Vergisi Muafiyeti	X	X	X
2) Katma Değer Vergisi İstisnası	X	X	X
3) Kurumlar / Gelir Vergi İndirimi,	X	X	
4) Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği,	X	X	
5) Yatırım Yeri Tahsis,	X	X	
6) Faiz Desteği,	X		
7) Taşınma Desteği	X		

Kaynak: 2009/15199 sayılı BKK

Yapılacak yatırımların sözkonusu destek unsurlarından yararlanabilmesi için,

⁵⁴¹ 2009/15199 sayılı BKK'nın 1. Maddesi

❑ Makro ekonomik programlar, arz-talep dengesi, sektörel, mali ve teknik değerlendirmeler çerçevesinde projenin uygun görülmesi ve teşvik belgesi düzenlenmesi,

❑ Karar'ın 4. maddesinde ve —şayet varsa— "ek"li listelerde her bir konuya yönelik olarak belirlenen asgari sabit yatırım ve/veya asgari kapasite şartlarını sağlaması,

❑ Ayrıca, genel teşvik sistemi kapsamındaki yatırımların, Karar'ın 4 no.lu ekindeki "teşvik edilmeyecek yatırımlar" listesinde yer almaması; belli şartlara bağlanmış yatırımlarda ise, aranan şartları taşıması,

gerekmektedir.

Öte yandan,

❑ Turizm yatırım/işletme belgeli oteller, tatil köyleri, özel tesisler ve dağ/yayla evleri dışında kalan turizm konaklama tesisleri ile,

❑ İstanbul ili hariç olmak üzere, ülke genelinde, 3 yıldız ve üzeri şartını sağlayan bütün otel (termal otel dahil olmak üzere) yatırımları⁵⁴²,

bölgesel teşvik sisteminden faydalandırılabilmekteydi.

Teşvik belgesi kapsamında; mal ve hizmet üretiminde kullanılan ithal ve yerli makina ve teçhizatlar, bina-inşaat harcamaları, arsa-arazi harcamaları ve diğer yatırım harcamaları (Yardımcı makina ve teçhizatlar, İthalat ve gümrükleme giderleri, 'taşıma, sigorta ve montaj giderleri', etüd ve proje giderleri vb. harcamaları yapılabilecek, ancak maddi olmayan duran varlıkların (marka, lisans, know-how vb.) oranı, teşvik belgesinde kayıtlı toplam sabit sermaye yatırım tutarının % 50'sini aşamayacaktır⁵⁴³.

⁵⁴² Turizm yatırım/işletme belgeli özel tesis, yayla/dağ evi ve butik otel yatırımlarında "3 yıldız ve üzeri" şartı aranmamaktadır.

⁵⁴³ 14.04.2011 tarih ve 27905 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2009/15199 sayılı Kararda değişiklik yapan 2011/1597 sayılı Karar'ın 2. Maddesi

Keza,

- ☐ tamamlanmış yatırımlar,
- ☐ müracaat tarihinden önce gerçekleştirilmiş bulunan yatırım harcamaları,
- ☐ hammadde, ara malı ve işletme malzemesi,
- ☐ kullanılmış yerli makine ve teçhizat,
- ☐ otomobil, minibüs vb. binek araçları,
- ☐ porselenden, seramikten ve camdan mamul sofa ve mutfak eşyası.

2009/15199 sayılı Karar'a göre "yatırım harcaması" olarak kabul edilmemektedir.

Anılan Karar ile, yeniden düzenlenmiş olan "yatırım teşvik unsurları"nın, yukarıda kaydedilen hususlara riayet edilmek kaydıyla, aşağıda belirtilen çerçevede uygulanması hükme bağlanmıştır.

i. Gümrük Vergisi Muafiyeti;

Teşvik belgesi kapsamındaki yatırım malları ile, otomobil ve hafif ticari araç yatırımlarında yatırım dönemi içinde kalmak kaydıyla, CKD aksam ve parçalarının ithali, gemi ve elli metrenin üzerindeki yat inşa yatırımları ile ilgili tekne kabuğu ithali, yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı gereğince ödenmesi gereken gümrük vergisinden muaf tutulmuştur⁵⁴⁴.

Şu kadar ki, makine ve teçhizat bedelinin yüzde beşini geçmemek kaydıyla yedek parçaların, otobüs, çekici (Euro normlarına uygun yeşil motoru haiz olanlar hariç), treyler (frigorifik olanlar hariç), mobilya, motorbot, kamyon (off-road truck tipi karayoluna çıkması mümkün olmayan kaya tipi damperli kamyonlar hariç), transmikser, beton santrali, forklift ve beton pompası ithal edilmesi halinde, yürürlükteki İthalat Rejimi Kararında öngörülen oranlarda gümrük vergisi tahsil edilecektir.

⁵⁴⁴ 2009/15199 sayılı BKK'nın 6. Maddesi

ii. Katma Değer Vergisi İstisnası;

BKK'nın 7. maddesine göre, teşvik belgesi kapsamında uygun görülen makine ve teçhizatın ithali ve yerli teslimleri 3065 sayılı Kanun gereğince alınması lazım gelen katma değer vergisinden istisna edilecektir.

iii. Gelir ve Kurumlar Vergisi İndirimi;

Büyük ölçekli yatırımlar ile bölgesel uygulama kapsamında gerçekleştirilen yatırımlarda, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 32/A maddesi çerçevesinde, kurumlar vergisi veya gelir vergisine uygulanacak indirim oranları ile yatırıma katkı oranlarını ifade etmektedir. İndirilen kurumlar vergisi veya gelir vergisi tutarı yatırıma katkı tutarına ulaşınca kadar, indirimli vergi uygulamasına devam edilecektir (Tablo 22, Tablo 23)⁵⁴⁵.

Tablo 22 - Bölgesel Nitelikli Yatırımlarda Vergi İndirimi ve Yatırıma Katkı Oranları				
Kurumlar/Gelir Vergisi İndirimi Bölgesel Uygulama				
Bölgeler	Kurumlar veya Gelir Vergisi İndirim Oranı (%)		Yatırıma Katkı Oranı (%)	
	Yatırıma Başlama		Yatırıma Başlama	
	31.12.2011 den önce	31.12.2011 den sonra	31.12.2011 den önce	31.12.2011 den sonra
I	50	25	15	10
II	60	40	25	15
III	80	60	35	20
IV	90	80	55	25

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, **Yeni Yatırım Teşvik Sistemi Hakkında Sunu**, İstanbul, 30.10.2011; <http://www.ekonomi.gov.tr>; 10.01.2012

Tablo 23 - Büyük Ölçekli Yatırımlarda Vergi İndirimi ve Yatırıma Katkı Oranı				
Kurumlar/Gelir Vergisi İndirimi Büyük Ölçekli Yatırım				
Bölgeler	Kurumlar veya Gelir Vergisi İndirim Oranı (%)		Yatırıma Katkı Oranı (%)	
	Yatırıma Başlama		Yatırıma Başlama	
	31.12.2011 den önce	31.12.2011 den sonra	31.12.2011 den önce	31.12.2011 den sonra
I	50	25	25	25
II	60	40	35	30
III	80	60	45	40
IV	90	80	65	45

Kaynak: EBTUTSGM, a.g.s.

⁵⁴⁵ 14.04.2011 tarih ve 27905 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2009/15199 sayılı Kararda değişiklik yapan 2011/1597 sayılı Karar ile vergi indirimi oranları değiştirilmiştir.

iv. Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği

Büyük ölçekli yatırımlar ile bölgesel uygulama kapsamında desteklenen yatırımlardan, teşvik belgesinde kayıtlı istihdam öngörülerini ile tutarlı olmak kaydıyla işletmeye geçiş tarihinden itibaren sağlanan istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmı Bakanlıkça karşılanacaktır. Yatırımın başlayacağı tarihe göre, desteğin sağlanacağı süre farklılık arz etmektedir (Tablo 24).

Tablo 24 - Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Süreleri		
BÖLGELER	31.12.2011 den önce	31.12.2011 den sonra
I	2 yıl	—
II	3 yıl	—
III	5 yıl	3 yıl
IV	7 yıl	5 yıl

Kaynak: 2009/15199 sayılı BKK

14.04.2011 tarih ve 27905 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2009/15199 sayılı Kararda değişiklik yapan 2011/1597 sayılı Karar ile yatırım tutarı cinsinden tavan oranları aşağıdaki şekilde belirlenmiştir (Tablo 25);

Tablo 25 - Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Tavan Oranları				
BÖLGELER	I	II	III	IV
Bölgesel Yatırımlar	6	8	10	14
Büyük Projeler	2	3	5	7

Kaynak: 2011/1597 sayılı BKK

v. Yatırım Yeri Tahsisi;

Büyük proje yatırımları ile bölgesel ve sektörel olarak desteklenecek yatırımlara Maliye Bakanlığınca, 03.09.2009 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan “Kamu Taşınmazlarının Yatırımlara Tahsisine İlişkin Usul ve Esaslar” Yönetmeliğinde belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde yatırım yeri tahsis edilebilecektir.

vi. Faiz desteği;

Talep edilmesi halinde, ar-ge ve çevre yatırımları ile 3. ve 4. bölgelerde yapılacak olan bölgesel desteklerden yararlanacak yatırımlar için bankalardan kullanılacak en az bir yıl vadeli kredilerin teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının yüzde yetmişine kadar olan kısmı için ödenecek faizin veya kar payının belli oranları Ekonomi Bakanlığınca karşılanacaktır (Tablo 26).

Tablo 26 - Faiz Desteğinin Kullanım Esasları				
Bölgeler	Bölgesel Yatırımlar (Puan)		Ar-Ge ve Çevre Yatırımları (Puan)	
	TL Kredisi	Döviz Kredisi	TL Kredisi	Döviz Kredisi
1	-	-	5	2
2	-	-	5	2
3	3	1	5	2
4	5	2	5	2

1- Üst Limitler:

- Ar-Ge ve çevre yatırımlarında 300 Bin TL; diğer yatırımlarda 500 Bin TL.
- Uygulama dönemi azami 5 yıl.

2- Kredinin, sabit yatırım tutarının azami % 70 oranındaki kısmına faiz desteği uygulanacaktır.

3- Protokol imzalayan tüm bankalar ve Leasing şirketleri kapsama dahildir.

Kaynak: EBTUTSGM, a.g.s.

vii. Taşınma Desteği;

Tekstil, konfeksiyon ve hazır giyim, deri ve deri mamulleri sektörlerinde I. ve II. bölgelerdeki illerde faaliyette bulunan işletmelerin IV. bölgedeki illere 31.12.2010 tarihine kadar bütünüyle taşınması ve en az elli kişilik istihdam sağlanması halinde, bu tesisler aşağıdaki teşvik unsurlarından yararlanabileceklerdir;

- Kurumlar vergisi veya gelir vergisi beş yıl süreyle yüzde yetmişbeş oranında indirimli olarak uygulanacaktır.
- BKK'ında belirtilen esaslar çerçevesinde yatırım yeri tahsis edilebilecektir.
- Çalışanların asgari ücrete tekabül eden sigorta primi işveren hissesinin tamamı, taşınma tarihinden itibaren beş yıl süre ile bütçeden karşılanacaktır.

Tesislerin taşınma işleminin 2009 yılı sonuna kadar tamamlanması halinde ise, taşınma giderleri bütçeden karşılanabilecektir. Sadece taşınma desteklerinden yararlanacak tesisler için, Karar'ın 4. maddesinde belirtilen asgari sabit yatırım tutarı şartı aranmamaktadır.

c. Teşvik Sisteminin Bileşenleri

2009/15199 sayılı BKK ile, teşvik sistemi; Bölgesel – Sektörel Teşvik Sistemi, Büyük Proje Teşvik Sistemi ve Genel Teşvik Sistemi olmak üzere, 3 ana bileşenden oluşturulmuştur⁵⁴⁶.

i. Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki

2009/15199 sayılı BKK ile, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 32/A maddesinde belirtilen 50 milyon Türk Lirasının üzerindeki yatırımlardan, Karar'ın 3 no.lu "ek"inde yer alan listede belirtilen yatırımlar, "büyük ölçekli yatırımlar" olarak kabul edilmektedir.

Teşviklerden yararlanabilecek Büyük Ölçekli Yatırımların yapılacağı sektörler ve asgari yatırım tutarları şu şekildedir (Tablo 27).

Tablo 27 - Büyük Ölçekli Yatırımların Yapılacağı Sektörler ve Asgari Yatırım Tutarları	
BÜYÜK ÖLÇEKLİ YATIRIMLAR	Asgari Yatırım Tutarı
1. Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	1 Milyar TL
<i>Diğer kimyasal madde İmalatı yatırımları</i>	300 Milyon TL
2. Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı	1 Milyar TL
3. Transit Boru Hattıyla Taşımacılık Hizmetleri	50 Milyon TL
4. Motorlu Kara Taşıtları İmalatı	250 Milyon TL
5. Demiryolu ve Tramvay Lokomotifleri ile Vagon İmalatı	50 milyon TL
6. Liman ve Liman Hizmetleri Yatırımları	250 Milyon TL
7. Elektronik Sanayi Yatırımları	
<i>LCD/Plazma Üretimi</i>	1 Milyar TL
<i>Modül Panel Üretimi</i>	150 Milyon TL
<i>Diğer Elektronik Sanayi</i>	50 Milyon TL
8. Tıbbi Aletler, Hassas ve Optik Aletler İmalatı	50 Milyon TL
9. İlaç Üretimi Yatırımları	100 Milyon TL

⁵⁴⁶ 2009/15199 sayılı BKK' nın 2. Maddesi

10. Hava ve Uzay Taşıtları İmalatı	50 Milyon TL
11. Makine İmalat Yatırımları	50 Milyon TL
12. Madencilik Yatırımları (IV/c Grubu Entegre İzabe Tesisleri)	50 Milyon TL

Kaynak: 2009/15199 sayılı BKK

ii. Bölgesel – Sektörel Teşvik Uygulamaları

Bölgesel – Sektörel Teşvik Sisteminde bölgeler, 2002/4720 sayılı BKK ile belirlenen İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)-Düzey 2 esas alınarak belirlenmiş ve Düzey 2 seviyesindeki 26 alt bölge, Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) kullanılmak suretiyle gruplandırılarak, teşvikler açısından 4 bölge oluşturulmuştur (Tablo 28).

Tablo 28 - İBBS'ye Göre Düzey-2 Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksleri (SEGE)					
BÖLGE	Bölge Kodu	Bölge İlleri	SEGE	SEGE	SEGE FARKI
			1996	2003	(2003-1996)
1. BÖLGE	TR10	İstanbul	4,87902	4,80772	-0,07130
	TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	2,04761	3,61139	1,56378
	TR51	Ankara	3,32447	3,31483	-0,00964
	TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	3,04686	3,28687	0,24001
	TR31	İzmir	2,70798	2,52410	-0,18388
	TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	1,87460	2,48414	0,60954
2. BÖLGE	TR32	Aydın, Denizli, Muğla	1,69958	1,84887	0,14929
	TR62	Adana, Mersin	1,51705	1,46835	-0,04870
	TR61	Antalya, Isparta, Burdur	1,46144	1,27062	-0,19082
	TR22	Balıkesir, Çanakkale (Bozcaada, Gökçeada hariç)	0,91808	0,93464	0,01656
3. BÖLGE	TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	-0,10989	0,24688	0,35677
	TR52	Konya, Karaman	-0,00518	0,15402	0,15920
	TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	0,42337	0,03102	-0,39235
	TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	-0,26113	-0,48676	-0,22563
	TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	-0,51682	-0,64501	-0,12819
	TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	-0,55290	-0,72647	-0,17357
	TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	-1,05578	-1,01571	0,04007
	TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	-0,69870	-1,05267	-0,35397
4. BÖLGE	TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	-1,35142	-1,37993	-0,02851
	TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	-1,27205	-1,50151	-0,22946
	TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	-1,71831	-1,82750	-0,10919
	TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	-1,95981	-1,85230	0,10751
	TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	-2,17981	-2,56126	-0,38145
	TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	-3,98085	-4,04023	-0,05938
	TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	-3,92673	-4,06467	-0,13794
	TRB1	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	-4,31071	-4,82945	-0,51874
	TR22	Çanakkale İli Bozcaada, Gökçeada İlçeleri			

Kaynak: Tablo, 2002/4720 sayılı BKK ile belirlenen İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)-Düzey 2 esas alınarak, şu kaynaklardan yararlanmak suretiyle tarafımızdan oluşturulmuştur: DİNÇER, ÖZASLAN, SATILMIŞ, **İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (1996)**; DİNÇER, ÖZASLAN,

KAVASOĞLU, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003); YILDIZ, SİVRİ, BERBER, Türkiye’de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2010); 2009/15199 sayılı BKK

Konu teşvik sisteminde, bölgesel desteklerden yararlanacak yatırım konuları her bir il grubunun yatırım potansiyeli ve rekabet gücü dikkate alınarak belirlenmiş ve bu konular, asgari yatırım tutarları ile birlikte, BKK ekindeki "EK-2"de gösterilmiştir.

Bölgesel nitelikli yatırımlar, yatırımın yapılacağı bölgeye göre, aşağıdaki desteklerden istifade edebileceklerdir (Tablo 29);

Tablo 29 - Bölgesel Yatırımlara Sağlanan Destekler	
I. ve II. Bölgelerde	III. ve IV. Bölgelerde
1) Kurumlar / Gelir Vergisi indirimi,	1) Kurumlar / Gelir Vergisi indirimi,
2) Gümrük Vergisi Muafiyeti	2) Gümrük Vergisi Muafiyeti
3) Katma Değer Vergisi İstisnası	3) Katma Değer Vergisi İstisnası
4) Sigorta primi işveren hissesi desteği,	4) Sigorta primi işveren hissesi desteği,
5) Yatırım yeri tahsis,	5) Yatırım yeri tahsis,
	6) Faiz desteği,

Kaynak: 2009/15199 sayılı BKK

iii. Genel Teşvik Uygulamaları

Ülke genelinde uygulanan, desteklenmeyecek yatırım konuları dışında sektörel ayırım içermeyen, asgari yatırım tutarlarının üstündeki bütün yatırım projelerini kapsamaktadır. Başka bir anlatımla, büyük ölçekli yatırım ve bölgesel desteklerden yararlanamayan yatırımlardan teşvik edilmeyen konular haricindekiler, "Gümrük Vergisi Muafiyeti" ve "KDV İstisnası" ile desteklenmektedirler. Yatırımın, sözkonusu destek unsurlarından yararlanabilmesi için, asgari sabit yatırım tutarının I inci ve II nci bölgelerde bir milyon Türk Lirası, III. ve IV. bölgelerde ise beşyüz bin Türk Lirası tutarında olması gerekmektedir.

d. Teşvik Sisteminin Etkileri

Bakanlar Kurulu'nun 2009/15199 sayılı kararıyla uygulamaya konulan ve sürdürülebilir ulusal kalkınmayı sağlamak, üretim ve istihdamı artırmak, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermek gibi amaçları gerçekleştirmeyi hedefleyen konu teşvik sistemi, yaklaşık üç yıl süresince (16.07.2009-19.06.2012) uygulamada kalmıştır. Bu kadar kısa bir sürede, teşvik sisteminin etkilerinin anlaşılabilmesi oldukça güç olmakla birlikte, Hazine Müsteşarlığı tarafından "1. yıl uygulama sonuçları" hakkında yayımlanan rapora göre, bir önceki döneme göre kıyaslandığında, düzenlenen teşvik belgesi sayısında % 43, sabit yatırım tutarında % 94 ve öngörülen istihdamda % 53 oranında artış olmuştur⁵⁴⁷.

Bölgesel Teşvik Sisteminden düzenlenen belgeler yatırım tutarları bazında değerlendirildiğinde, tarım sektörüne yönelik yatırımların III. Bölgede; hizmetler sektörüne yönelik yatırımların II. Bölgede; imalat sektörüne yönelik yatırımların I. Bölgede ve madencilik sektörüne yönelik yatırımların ise IV. Bölgede yoğunlaştığı görülmüştür⁵⁴⁸, ki sözkonusu bölgelerin özellikleri dikkate alındığında, teşvik edilen yatırımların, yatırımın yapıldığı bölgenin özellikleri ile uyum içinde olduğu söylenebilir.

Genel teşvik sistemine göre düzenlenen belgeler incelendiğinde ise, I. Bölgede gerçekleştirilen yatırımların hem belge sayısı, hem yatırım tutarları hem de istihdam rakamları açısından diğer bölgelere oranla önde olduğu; I. bölgede genel sistemde düzenlenen belgeler bölgesel sistemde düzenlenen belgelere göre öne çıkmaktayken, IV. bölgede bölgesel ve sektörel sistemde düzenlenen belgelerin genel sistemde düzenlenenlere göre ağırlık kazandığı anlaşılmıştır⁵⁴⁹. Bu durum, getirilen teşviklere rağmen, I. Bölge'nin yatırımcılar açısından cazibesini sürdürdüğünü göstermektedir. Bu sonuçlardan hareketle, konu teşvik sisteminin "bölgesel farklılıkların

⁵⁴⁷ Hazine Müsteşarlığı, Yeni Yatırım Teşvik Sistemi I. Yıl Uygulama Sonuçları, Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, Eylül 2010, Sf. 45

⁵⁴⁸ Hazine Müsteşarlığı, a.g.e., Sf. 45

⁵⁴⁹ Hazine Müsteşarlığı, a.g.e., Sf. 45

giderilmesi" konusunda yeterince yönlendirici olamadığını söylemek mümkün ise de, ancak üç yıl müddetle uygulama imkanı bulabilmiş bir sistem için bu şekilde kesin bir kanaat izhar etmenin doğru olmayacağı inancındayız.

B. Türkiye'de Yeni Teşvik Sistemi Çerçevesinde Uygulanan Yatırım Teşvikleri

14/7/2009 tarihli ve 2009/15199 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) ile yürürlüğe konulan Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 15.06.2012 tarih ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı⁵⁵⁰ ile yürürlükten kaldırılmış ve halihazırda yürürlükte olan yeni teşvik sisteminin uygulamasına geçilmiştir.

Ekonomi Bakanlığı'nın, uygulamada ortaya çıkan sonuçlar ve ilgili taraflardan gelen talepler doğrultusunda;

- ☐ *Yatırım döneminde de vergi indirimi uygulamasına geçilmesi,*
- ☐ *Yeni bir bölgesel harita ihdas edilmesi,*
- ☐ *2011 yılı sonu itibariyle azalan destek oran ve sürelerinin artırılması,*
- ☐ *Desteklenen yatırım konularının gözden geçirilmesi,*
- ☐ *Stratejik yatırımlar ile teknolojik dönüşümü sağlayacak yatırımların desteklenmesi ve,*
- ☐ *Sosyo-ekonomik açıdan az gelişmiş bölgelerde gerçekleştirilecek yatırımlarda, işgücü maliyetinin azaltılmasına yönelik desteklerin artırılması,*

gibi saiklerle yeniden tasarladığı⁵⁵¹ ve anılan Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) ile de 19.06.2012 tarihinden itibaren yürürlüğe konulan yeni yatırım teşvik sisteminin belirgin özellikleri aşağıda açıklanmıştır.

⁵⁵⁰ Yayımlandığı Resmi Gazete; 19.06.2012 tarih ve 28328 sayı

⁵⁵¹ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Ekonomi Bakanı'nın 06.04.2012 Tarihli Yeni Yatırım Teşvik Sistemini Sunuş Konuşması; <http://www.ekonomi.gov.tr>; Erişim: 08.04.2012

Şekil 9 - Yeni Bölgesel Teşvik Haritası

Kaynak: EBTUTSGM, Yeni Yatırım Teşvik Sistemi Hakkında Sunu, Ankara, 19 Haziran 2012; <http://www.ekonomi.gov.tr>; Erişim: 20.06.2012

1. Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Amaçları

2012/3305 sayılı BKK' nın 1. maddesine dayanılarak, yeni yatırım teşvik sisteminin amaçlarını şu şekilde tanımlamak mümkündür;

"Kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler doğrultusunda;

- ☐ *Tasarrufların katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirilmesi,*
- ☐ *Üretim ve istihdamın artırılması,*
- ☐ *Uluslararası rekabet gücünü artıracak ve araştırma-geliştirme içeriği yüksek bölgesel ve büyük ölçekli yatırımlar ile stratejik yatırımların özendirilmesi,*
- ☐ *Uluslararası doğrudan yatırımların artırılması,*
- ☐ *Bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılması,*
- ☐ *Kümelenme ve çevre korumaya yönelik yatırımların desteklenmesi,*
- ☐ *Araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesi,"*

Bu amaçlar, 2009/15199 sayılı Karar ile düzenlenmiş olan bir önceki yatırım teşvik sistemindeki amaçlarla büyük ölçüde benzerlik arz etmekle birlikte, yeni sistemde "kümelenme yaklaşımının desteklenmesi" amaçlara eklenirken, "yatırım eğiliminin devamlılığını ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak" konusunun amaçlar arasından çıkarıldığı görülmektedir.

Keza, 1995 yılından önceki teşvik düzenlemelerinde "ihracatın artırılması" da amaçlar arasında sayılmakta iken, uluslararası yükümlülükler sebebiyle bu amaç, 2009/15199 sayılı Karar'da "uluslararası rekabet gücünün artırılması" ifadesi ile zımni (örtülü) şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır ki, 2012/3305 sayılı Karar'da da bu eğilimin devam ettiği müşahade edilmektedir.

Nitekim, 2012/3305 sayılı Karar çerçevesinde Ekonomi Bakanlığı ile Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü tarafından çeşitli mahfillerde yapılan açıklamalarda,

- ❑ Ülkemizin, Dünyanın En Büyük 10 Ekonomisinden birisi olması,
- ❑ 500 Milyar Dolar mal ihraç eder duruma gelmesi,
- ❑ Kişi başına milli gelirin en az 25.000 Dolar seviyesine yükseltilmesi,

gibi hedefleri ihtiva eden 2023 hedefleri çerçevesinde, yeni teşvik sisteminin amacının;

- ❑ Bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak,
- ❑ Cari açığın azaltılması amacıyla, ithalat bağımlılığı yüksek ara malları ve ürünlerin üretimine yönelik, uluslararası rekabet gücünü artırma potansiyeline sahip, yüksek teknolojili ve yüksek katma değerli yatırımları teşvik etmek,
- ❑ Yatırım-Üretim-İstihdam-İhracat bütünlüğünü sağlamak,

olduğu belirtilmektedir⁵⁵².

⁵⁵² T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Yeni Yatırım Teşvik Sistemi Hakkında Sunu**, Ankara, 6 Nisan 2012; <http://www.ekonomi.gov.tr>; 08.04.2012; T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Yeni Yatırım Teşvik Sistemi Hakkında Sunu**, Ankara, 19 Haziran 2012; <http://www.ekonomi.gov.tr>; Erişim: 20.06.2012

2. Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Unsurları

2012/3305 sayılı Karar ile, yatırım teşvik araçları oldukça çeşitlendirilmiş ve bölgesel dengesizliklerin giderilmesi amacının tabii bir sonucu olarak, sözkonusu desteklerin bölgeler itibariyle farklı oran ve yoğunluklarda uygulanması kararlaştırılmıştır. Anılan Karar'ın 4. maddesine göre, yeni sistemdeki yatırım teşvik araçları şu şekildedir (Tablo 30);

Tablo 30 - Yeni Teşvik Sistemine Göre Yatırım Teşvik Araçları				
Teşvik Unsurları	Genel	Bölgesel	Büyük Ölçekli	Stratejik
Gümrük Vergisi Muafiyeti	X	X	X	X
Katma Değer Vergisi (KDV) İstisnası	X	X	X	X
KDV İadesi				X
Vergi İndirimi		X	X	X
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		X	X	X
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği (tersanelerin gemi inşa yatırımları için).	X			
Yatırım Yeri Tahsis		X	X	X
Faiz Desteği (3 üncü, 4 üncü, 5 inci ve 6 ncı bölgelerdeki yatırımlar için)		X		X
Gelir Vergisi Stopajı Desteği (6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için, "büyük ölçekli" ya da "stratejik" olması şartı aranmayacaktır.)	X	X	X	X
Sigorta Primi Desteği (6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için).		X	X	X
Gelir Vergisi Stopajı Desteği (6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için).		X		

Kaynak: 2012/3305 sayılı BKK'dan yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Yeni teşvik sistemi, ayrıca, öncelikli yatırım konuları, bir alt bölge desteğinden yararlanabilecek yatırımlar ile Ar-Ge ve Çevre Yatırımları konusunda bazı özel düzenlemeler ihtiva etmektedir.

a) Gümrük Vergisi Muafiyeti

BKK'nın 9. maddesi ile, Yatırım Teşvik Belgesi (YTB) kapsamındaki yatırım malı makine ve teçhizatın ithali; otomobil ve hafif ticari araç yatırımlarında, yatırım dönemi içerisinde kalmak kaydıyla, monte edilmemiş haldeki (CKD) aksam ve parçaların ithali; gemi ve elli metrenin üzerindeki yat

inşa yatırımlarında, tekne kabuğu ithali, yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı gereğince ödenmesi gereken gümrük vergisinden muaf tutulmuştur.

b) Katma Değer Vergisi (KDV) İstisnası

BKK'nın 10/1. maddesi ile, Yatırım Teşvik Belgesi (YTB) kapsamında yapılacak makine ve teçhizat ithal ve yerli teslimleri, 3065 sayılı Kanun gereğince alınması lazım gelen katma değer vergisinden istisna edilecektir.

c) Katma Değer Vergisi (KDV) İadesi

BKK'nın 10/2. maddesi ile, sabit yatırım tutarı beşyüzmilyon Türk Lirasının üzerindeki **"stratejik yatırımlar"** kapsamında yapılacak **"bina-inşaat harcamaları"** için yatırımcılara KDV iadesi yapılması hükme bağlanmıştır.

d) Faiz Desteği

Talep edilmesi halinde, bölgesel teşvik uygulamaları ve stratejik yatırımlar ile AR-GE ve çevre yatırımları kapsamında desteklerden yararlanacak yatırımlar için bankalardan kullanılacak en az bir yıl vadeli yatırım kredilerinin teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının yüzde yetmişine kadar olan kısmı için ödenecek faizin veya kar payının belli oranları —Bakanlıkça da uygun görülmesi halinde— azami ilk beş yıl için ödenmek kaydıyla, bütçe kaynaklarından karşılanacaktır (Tablo 31).

Tablo 31 - Bölgelere ve Yapılacak Yatırımın Mahiyetine Göre Uygulanacak Faiz Desteği Oranları ve Azami Destek Tutarları				
Bölgeler		Destek Oranı		Azami Destek Tutarı (TL)
		TL Cinsli Kredi	Döviz Cinsli Kredi	
Bölgesel Yatırımlar	1. Bölge	-	-	-
	2. Bölge	-	-	-
	3. Bölge	3 Puan	1 Puan	500.000
	4. Bölge	4 Puan	1 Puan	600.000
	5. Bölge	5 Puan	2 Puan	700.000
	6. Bölge	7 Puan	2 Puan	900.000
Bölge Ayırımı Olmaksızın	Stratejik Yatırımlar	5 Puan	2 Puan	Sabit Yatırım Tutarının % 5'i ve 50 Milyon

	Ar-Ge ve Çevre Yatırımları			500.000

Kaynak: EBTUTSGM, **Yeni Yatırım Teşvik Sistemi Hakkında Sunu**, Ankara, 19 Haziran 2012; <http://www.ekonomi.gov.tr>; Erişim: 20.06.2012

e) Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği

Büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımlar ve bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında desteklenen yatırımlarda, istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmı, Ekonomi Bakanlığı bütçesinden karşılanacaktır. Ancak, yatırımın başlayacağı tarihe ve yatırımın mahiyetine göre, desteğin sağlanacağı süre farklılık arz etmektedir (Tablo 32).

Tablo 32 - Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteğinde Azami Destek Süresi				
Bölgeler	Büyük Ölçekli Yatırımlar İle Bölgesel Teşvik Uygulamaları Kapsamında Desteklenen Yatırımlar		Stratejik Yatırımlar	Genel Teşvik Uygulamaları Kapsamındaki Yatırımlar
	31/12/2013 tarihine kadar (bu tarih dahil) başlanılan yatırımlar	01/01/2014 tarihinden itibaren başlanılan yatırımlar		
1	2 yıl	-	7 yıl	Tersanelerin Gemi İnşa Yatırımlarında 18 ay [*]
2	3 yıl	-		
3	5 yıl	3 yıl		
4	6 yıl	5 yıl		
5	7 yıl	6 yıl		
6	10 yıl	7 yıl	10 yıl	

[*] Yat. yüzer tesis ve deniz araçları da bu kapsamda değerlendirilir.

Kaynak: EBTUTSGM, a.g.s.

BKK'nın 18. maddesinin 1. ve 2. fıkrasındaki şartları taşıyan ve "büyük ölçekli" veya "bölgesel teşvik uygulamaları" kapsamında teşvik belgesi düzenlenen yatırımlar; sigorta primi işveren hissesi desteğinden, bulundukları bölgenin bir alt bölgesinde sağlanan oranlarda, yararlanabileceklerdir. Keza, sözkonusu şartları haiz olmak kaydıyla, 6. bölgede gerçekleştirilecek büyük ölçekli ve bölgesel teşvik uygulamaları kapsamındaki yatırımlar için sigorta primi işveren hissesi desteği, bölgede geçerli olan süreye iki yıl ilave edilmek suretiyle uygulanacaktır. Bu durumda, 31.12.2013 tarihinden önce başlanacak yatırımlar 12 yıl, 01.01.2014 tarihinden sonra başlanacak

yatırımlar ise 9 yıl boyunca sigorta primi işveren hissesi desteğinden yararlanabileceklerdir.

Stratejik yatırımlar için bu destek 6. bölgede on yıl, diğer bölgelerde yedi yıl süreyle uygulanacaktır.

Yararlanılan sigorta primi işveren hissesi desteğinin tutarı, bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında desteklenen yatırımlar ile büyük ölçekli yatırımlarda sabit yatırım tutarının aşağıda belirtilen oranlarını geçemeyecektir (Tablo 33).

Tablo 33 - Sigorta Primi İşveren Hisse Desteğinde Azami Destek Oranları			
Bölgeler	Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteğinin Sabit Yatırım Tutarına Oranı (%)		
	Bölgesel Teşvik Uygulamaları	Büyük Ölçekli Yatırımlar	Stratejik Yatırımlar
1	10	3	Sabit Yatırım Tutarının % 15'i
2	15	5	
3	20	8	
4	25	10	
5	35	11	
6 [*]	—	—	

[*] 13.10.2012 tarihli ve 28440 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 2012/3802 sayılı BKK ile 6. Bölge için —daha önce Bölgesel Teşvik Uygulamalarında % 50, Büyük Ölçekli yatırımlarda ise % 15 olan— sınırlayıcı üst limit kaldırılmıştır.

Kaynak: EBTUTSGM, a.g.s.

f) Sigorta Primi Desteği

6. bölgede; büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımlar ve bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında teşvik belgesine istinaden gerçekleştirilecek yatırımla sağlanan ilave istihdam için, işveren tarafından Sosyal Güvenlik Kurumuna ödenmesi gereken sigorta primi işçi hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmı, yatırımın tamamlanmasını müteakip on yıl süreyle işveren adına Ekonomi Bakanlığı bütçesinden karşılanabilmektedir.

g) Gelir Vergisi Stopajı Desteği

6. bölge için düzenlenen teşvik belgeleri kapsamında gerçekleştirilecek yatırımlarla sağlanan ilave istihdam için, belgede kayıtlı istihdam sayısını aşmamak kaydıyla, işçilerin ücretlerinin asgari ücrete tekabül eden kısmı üzerinden hesaplanan gelir vergisi, yatırımın kısmen veya tamamen faaliyete geçtiği tarihten itibaren on yıl süreyle, verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden terkin edilecektir.

h) Vergi İndirimi

BKK' nın 15. maddesi gereğince, büyük ölçekli yatırımlar, bölgesel teşvik uygulamaları ve stratejik yatırımlar kapsamında gerçekleştirilecek yatırımlarda, 5520 sayılı Kanunun 32/A maddesi çerçevesinde tahakkuk ettirilecek gelir veya kurumlar vergisi, belli oranlarda indirimli olarak uygulanacaktır.

Yatırımcılar, vergi indirimi desteğini, önceki sistemde olduğu gibi, münhasıran teşvik belgesine konu yatırımdan elde edilecek kazançlara uygulayabileceklerdir. Bununla birlikte; 2., 3., 4., 5. ve 6. bölgelerde yatırım yapan firmalar, ilaveten, yatırıma katkı tutarının belirli bir oranı için, yatırım dönemindeki bütün faaliyetlerinden elde edecekleri kazançlara da vergi indirimi uygulayabileceklerdir.

Vergi indiriminin, bölgelere ve yatırıma başlama tarihine göre değişik oranlarda uygulanan “yatırıma katkı oranı” ve “vergi indirim oranı” olmak üzere, iki unsuru bulunmaktadır.

(1) Vergi İndirim Oranı:

Hali hazırda % 20 olan Kurumlar Vergisi oranına uygulanacak olan indirim miktarıdır. Örneğın;

% 50 vergi indirim oranı, uygulanacak kurumlar vergisi oranını % 10'a,
 % 90 vergi indirim oranı, uygulanacak kurumlar vergisi oranını % 2'ye,
 indirmektedir.

(2) Yatırıma Katkı Tutarı ve Oranı:

Yatırıma katkı tutarı, indirimli gelir veya kurumlar vergisi uygulanmak suretiyle tahsilinden vazgeçilen vergi yoluyla yatırımların Devletçe karşılanacak tutarını; sözkonusu tutarın yapılan toplam yatırıma bölünmesi suretiyle bulunacak oran ise, **yatırıma katkı oranını**, ifade etmektedir. Başka bir anlatımla, **yatırıma katkı oranı**, gerçekleştirilecek yatırım tutarı ile orantılı olarak, vergi indiriminin uygulanabileceği azami tutarı belirlemektedir.

Bölgesel ve büyük ölçekli yatırımlarda, bölgeler itibari ile yatırıma katkı ve vergi indirim oranları şu şekildedir (Tablo 34);

Tablo 34 - Bölgesel ve Büyük Ölçekli Yatırımlarda Yatırıma Katkı Oranı ve Vergi İndirimi					
	Yatırıma Katkı Oranı (%)				
Bölgeler	Bölgesel Teşvik Uygulamaları		Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki		Vergi İndirim Oranı (%)
	31.12.2013 tarihine kadar başlanılan yatırımlar	01.01.2014 tarihinden sonra başlanılan yatırımlar	31.12.2013 tarihine kadar başlanılan yatırımlar	01.01.2014 tarihinden sonra başlanılan yatırımlar	
I	15	10	25	20	50
II	20	15	30	25	55
III	25	20	35	30	60
IV	30	25	40	35	70
V	40	30	50	40	80
VI	50	35	60	45	90

Kaynak: EBTUTSGM, a.g.s.

Stratejik yatırımlar içinse, bütün bölgelerde uygulanacak vergi indirimi oranı % 90 ve yatırıma katkı oranı % 50'dir.

Bölgesel, Büyük Ölçekli ve Stratejik Yatırımlara "yatırım" ve "işletme" dönemlerinde uygulanabilecek azami "yatırıma katkı oranları" ise, şu şekildedir (Tablo 35);

Tablo 35 - İşletme ve Yatırım Dönemlerinde Uygulanacak Yatırıma Katkı Oranı (%)				
Bölgeler	Bölgesel ve Büyük Ölçekli Yatırımlar		Stratejik Yatırımlar	
	Yatırım Dönemi	İşletme Dönemi	Yatırım Dönemi	İşletme Dönemi
I. Bölge	0	100	50	50
II. Bölge	10	90	50	50
III. Bölge	20	80	50	50
IV. Bölge	30	70	50	50
V. Bölge	50	50	50	50
VI. Bölge	80	20	80	20

Kaynak: EBTUTSGM, a.g.s.

i) Yatırım Yeri Tahsisi

Ekonomi Bakanlığınca teşvik belgesi düzenlenmiş büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımlar ve bölgesel desteklerden yararlanacak yatırımlar için, 29.06.2001 tarih ve 4706 sayılı Kanunun Ek 3. maddesi çerçevesinde, Maliye Bakanlığınca belirlenen usul ve esaslara göre yatırım yeri tahsis edilebilecektir.

j) Öncelikli Yatırım Konuları

Teşvik sisteminde, BKK' nın 17. maddesinde belirtilen ulaştırma, madencilik, araştırma, bilim-teknoloji, eğitim-kültür, sağlık ve savunma gibi öncelikli alanlarda yapılacak olan yatırımlar, hangi ilde yapılırsa yapılsın, 5. bölge kapsamında yer alan destek unsurlarından yararlandırılacaktır. Ancak bu yatırımlar, 6. bölgede yer almaları halinde, bulunduğu bölge desteklerine tabi olacaktır.

k) Bir Alt Bölge Desteğinden Yararlanacak Yatırımlar

BKK' nın 18/1. maddesine göre, büyük ölçekli yatırımlar veya bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında teşvik belgesi düzenlenen yatırımlar,

aşağıda belirtilen şartlardan en az birini sağlamaları halinde **vergi indirimi** ve sigorta primi işveren hissesi desteği açısından bulundukları bölgenin bir alt bölgesinde sağlanan oran ve sürelerde bu desteklerden yararlanabilir.

(1) *Yatırımın organize sanayi bölgesinde (OSB) gerçekleştirilmesi.*

(2) *Yatırımın, aynı sektörde faaliyet gösteren en az beş gerçek veya tüzel kişinin ortağı olduğu yatırımcı tarafından gerçekleştirilmesi ve ortak faaliyet gösterilen alanda entegrasyonu sağlayacak bir yatırım olması.*

Öte yandan, 6. bölgede gerçekleştirilecek büyük ölçekli ve bölgesel teşvik uygulamaları kapsamındaki yatırımlar için; sigorta primi işveren hissesi desteği, bölgede geçerli olan süreye **iki yıl** ilave edilmek, **vergi indirimi** desteği ise, bölgede geçerli olan yatırıma katkı oranına **beş puan** ilave edilmek suretiyle uygulanacaktır.

I) AR-GE ve Çevre Yatırımları

Ar-Ge ve Çevre Yatırımları; KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti ve faiz desteğinden yararlandırılacaktır. Söz konusu yatırımların 6. bölgede gerçekleştirilmesi halinde ise, gelir vergisi stopajı ve sigorta primi desteğinden de yararlanılabilecektir.

3. Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Bileşenleri

Yeni teşvik sisteminin; genel teşvik uygulamaları, bölgesel teşvik uygulamaları, büyük ölçekli ve stratejik yatırımlar olmak üzere, dört bileşeni olduğu, görülmektedir.

a) Genel Teşvik Uygulamaları

Bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımlar ile "teşvik edilmeyecek yatırım konuları" ve "öngörülen şartları sağlayamayan yatırım konuları" hariç

olmak üzere⁵⁵³, belirlenen asgari tutarın üzerindeki yatırımlar, bölge ayrımı yapılmaksızın, genel nitelikli destek unsurlarından yararlandırılabilirlerdir.

Tablo 36 - Genel Teşvik Sisteminde Asgari Yatırım Tutarı (TL)	
Bölgeler	Asgari Yatırım Tutarı
1. Bölge	1 milyon TL
2. Bölge	1 milyon TL
3. Bölge	500 Bin TL
4. Bölge	500 Bin TL
5. Bölge	500 Bin TL
6. Bölge	500 Bin TL

Kaynak: 2012/3305 sayılı BKK

Ancak, desteklerden yararlanacak yatırımların, şayet varsa, Karar'ın diğer maddelerinde veya ekli listelerde belirlenen asgari kapasite, sabit yatırım tutarı ve diğer şartları da sağlaması gerekmektedir.

Yukarıda bahsedilen şartları taşıyan yatırımların, önceki teşvik sisteminde olduğu gibi, bu dönemde de **KDV İstisnası** ve **Gümrük Muafiyeti** destekleri ile desteklenmesine devam edilecektir. Yatırımın 6. Bölgede yapılması halinde ise, yeni bir uygulama olarak, asgari ücret üzerinden hesaplanan **Gelir Vergisi Stopajı Desteği** sağlanacaktır.

b) Bölgesel Teşvik Uygulamaları

2012/3305 sayılı Karar ile, daha önce 4 olan Bölge sayısı 6'ya çıkarılmıştır. En son 2003 yılında DPT tarafından gerçekleştirilen "illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması" araştırması, bu defa esas alınan kıstaslardan bir kısmı değiştirilerek ve sayısı artırılarak⁵⁵⁴, Kalkınma Bakanlığı tarafından 2011 yılında güncellenmiş, yeni teşvik sistemindeki bölge ayrımı sözkonusu araştırma sonuçlarına dayanılarak yapılmıştır.

⁵⁵³ **BKK** 2012/3305 sayılı ve 15.06.2012 tarihli **Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar: Teşvik Edilmeyecek veya Teşviki Belirli Şartlara Bağlı Yatırım Konuları (EK-4)**, Yayımlandığı Resmi Gazete; 19.06.2012 Tarih ve 28328 Sayı

⁵⁵⁴ 1996 ve 2003 yıllarında yapılan araştırmalarda 58 değişken kullanılmış iken, bu sefer 61 değişken kullanılmıştır. Ancak, sıralama yayımlanmış olmasına karşılık, araştırmanın kendisi henüz yayımlanmamıştır.

Tablo 37- İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (SEGE 2011)								
İl Kodu	İller	SEGE 2011	İl Kodu	İller	SEGE 2011	İl Kodu	İller	SEGE 2011
		Sırası			Sırası			Sırası
TR100	İstanbul	1	TR812	Karabük	28	TR712	Aksaray	55
TR510	Ankara	2	TR811	Zonguldak	29	TR713	Niğde	56
TR310	İzmir	3	TRC11	Gaziantep	30	TR832	Tokat	57
TR421	Kocaeli	4	TR901	Trabzon	31	TRB14	Tunceli	58
TR611	Antalya	5	TR522	Karaman	32	TRA11	Erzurum	59
TR411	Bursa	6	TR831	Samsun	33	TR632	Kahramanmaraş	60
TR412	Eskişehir	7	TR904	Rize	34	TR902	Ordu	61
TR323	Muğla	8	TR423	Düzce	35	TR906	Gümüşhane	62
TR211	Tekirdağ	9	TR714	Nevşehir	36	TRC13	Kilis	63
TR322	Denizli	10	TR834	Amasya	37	TRA13	Bayburt	64
TR424	Bolu	11	TR333	Kütahya	38	TR723	Yozgat	65
TR212	Edirne	12	TRB12	Elazığ	39	TRC12	Adıyaman	66
TR425	Yalova	13	TR715	Kırşehir	40	TRC22	Diyarbakır	67
TR222	Çanakkale	14	TR711	Kırıkkale	41	TRA22	Kars	68
TR213	Kırklareli	15	TRB11	Malatya	42	TRA23	Iğdır	69
TR621	Adana	16	TR332	Afyon	43	TRC32	Batman	70
TR721	Kayseri	17	TR905	Artvin	44	TRA24	Ardahan	71
TR422	Sakarya	18	TRA12	Erzincan	45	TRB13	Bingöl	72
TR321	Aydın	19	TR631	Hatay	46	TRC21	Şanlıurfa	73
TR521	Konya	20	TR821	Kastamonu	47	TRC31	Mardin	74
TR612	Isparta	21	TR813	Bartın	48	TRB21	Van	75
TR221	Balıkesir	22	TR722	Sivas	49	TRB23	Bitlis	76
TR331	Manisa	23	TR833	Çorum	50	TRC34	Siirt	77
TR622	Mersin	24	TR823	Sinop	51	TRC33	Şırnak	78
TR334	Uşak	25	TR903	Giresun	52	TRA21	Ağrı	79
TR613	Burdur	26	TR633	Osmaniye	53	TRB24	Hakkari	80
TR413	Bilecik	27	TR822	Çankırı	54	TRB22	Muş	81

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı; SEGE 2011 Hakkında Basın Açıklaması, <http://www.dpt.gov.tr>; Erişim: 31.07.2012

Söz konusu araştırmaya dayanılarak yapılan illerin "bölgelere" göre dağılımları ise, şu şekildedir (Tablo 38);

Tablo 38 - Yeni Teşvik Sisteminde İllerin Bölgelere Göre Dağılımı					
1. Bölge	2. Bölge	3. Bölge	4. Bölge	5. Bölge	6. Bölge
Ankara	Adana	Balıkesir	Afyonkarahisar	Adıyaman	Ağrı
Antalya	Aydın	Bilecik	Amasya	Aksaray	Ardahan
Bursa	Bolu	Burdur	Artvin	Bayburt	Batman
Eskişehir	Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada İlçeleri)	Gaziantep	Bartın	Çankırı	Bingöl

	Hariç)				
İstanbul	Denizli	Karabük	Çorum	Erzurum	Bitlis
İzmir	Edirne	Karaman	Düzce	Giresun	Diyarbakır
Kocaeli	Isparta	Manisa	Elazığ	Gümüşhane	Hakkari
Muğla	Kayseri	Mersin	Erzincan	Kahramanmaraş	Iğdır
	Kırklareli	Samsun	Hatay	Kilis	Kars
	Konya	Trabzon	Kastamonu	Niğde	Mardin
	Sakarya	Uşak	Kırıkkale	Ordu	Muş
	Tekirdağ	Zonguldak	Kırşehir	Osmaniye	Siirt
	Yalova		Kütahya	Sinop	Şanlıurfa
			Malatya	Tokat	Şırnak
			Nevşehir	Tunceli	Van
			Rize	Yozgat	Bozcaada ve Gökçeada İlçeleri
			Sivas		

Kaynak: BKK, 2012/3305 sayılı ve 15.06.2012 tarihli Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar (EK-1), Yayımlandığı Resmi Gazete; 19.06.2012 Tarih ve 28328 Sayı

2012/3305 sayılı BKK'nın ekinde yer alan listede iller itibarıyla belirtilen sektörlerde yapılacak yatırımlar, yatırımın yapılacağı ilin bulunduğu bölgedeki şartları sağlamaları halinde, "bölgesel" nitelikli desteklerden yararlandırılabilirler⁵⁵⁵.

Yeni uygulama ile, önceki sisteme kıyasla, destek unsurlarının sayısı ve oranları artırılmış, yararlanma süreleri ise uzatılmıştır.

Hattizatında, yeni teşvik sisteminin büyük ölçüde "bölgesel" ağırlıklı olduğu söylenebilir. Nitekim, yeni sistemdeki teşvik araçları uygulama alanları itibarıyla incelendiğinde, yeni sistemdeki teşvik araçlarının en fazla bölgesel bazda uygulama alanı bulacağı müşahade edilmektedir (Tablo 39).

⁵⁵⁵ 2012/3305 sayılı Karar: Bölgesel Desteklerden Faydalanabilecek Sektörler ve Bölgeler İtibarıyla Asgari Yatırım Tutarları Veya Kapasiteleri (Ek-2A); İllerin Bölgesel Desteklerden Yararlanabilecek Sektörlerine İlişkin Sektör Numaraları (EK-2B)

Tablo 39 - Bölgesel Teşvik Uygulamalarında Sağlanan Destek Unsurları								
Destek Unsurları			BÖLGELER					
			I	II	III	IV	V	VI
KDV İstisnası			Var	Var	Var	Var	Var	Var
Gümrük Vergisi Muafiyeti			Var	Var	Var	Var	Var	Var
Vergi İndirimi	Yatırıma Katkı Oranı (%)	OSB Dışı	15	20	25	30	40	50
		OSB İçi	20	25	30	40	50	55
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		OSB Dışı	2 yıl	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl
		OSB İçi	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl	12 yıl
Yatırım Yeri Tahsisi			Var	Var	Var	Var	Var	Var
Faiz Desteği	TL Krediler		Yok	Yok	3 Puan	4 Puan	5 Puan	7 Puan
	YP Krediler		Yok	Yok	1 Puan	1 Puan	2 Puan	2 Puan
Sigorta Primi İşçi Hissesi Dest.			Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	10 yıl
Gelir Vergisi Stopajı Desteği			Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	10 yıl

Kaynak: EBTUTSGM, a.g.s.

Yeni teşvik sisteminde, 6. Bölge lehine ayrımcılık yapıldığı, bu bölgede yapılacak yatırımlara ilave imkanlar sağlandığı, işgücü maliyetlerini azaltıcı ve finansman imkanlarını artırıcı teşvik unsurları ile "ayrıcalıklı" bir konuma getirildiği, görülmektedir.

Aşağıdaki çizelge bu durumu bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır (Tablo 40).

Tablo 40 - Bölgesel Teşviklere İlişkin Örnek Uygulama						
Yatırım Tutarı: 5 Milyon TL, İstihdam: 40 Kişi						
Bölgeler	Bölgeler					
Destek Unsurları (Bin TL)	1	2	3	4	5	6
KDV İstisnası	114	114	114	114	114	114
Gümrük Vergisi Muafiyeti	70	70	70	70	70	70
Vergi İndirimi	750	1.000	1.250	1.500	2.000	2.500
Sigorta Pr. İşv. His. Des.	165	248	413	495	578	826
Faiz Desteği	-	-	500	600	700	900
Yatırım Yeri Tahsisi	250	250	250	250	250	250
Gelir Vergisi Stopajı	-	-	-	-	-	542
Sigorta Primi İşçi Hissesi	-	-	-	-	-	595
Toplam Devlet Desteği	1,349	1,682	2,597	3,029	3,712	5,797
Destek Yoğunluğu %	27	34	52	61	74	116

Kaynak: Mehmet Yurdal ŞAHİN, Yeni Teşvik Sistemi: Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Sunu, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara, 5 Haziran 2012, Sf. 41

Görüldüğü üzere, 1. Bölgede yapılan yatırımlar, yalnızca sabit yatırım tutarının % 27'si oranında desteklenirken, bu oran 6. Bölgede % 116 olmaktadır.

c) Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki

BKK ile belirlenen asgari tutarları sağlayan yatırım konuları⁵⁵⁶, büyük ölçekli yatırımlar için belirlenen KDV İstisnası, Gümrük Vergisi Muafiyeti, Vergi İndirimi, Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği ve Yatırım Yeri Tahsis desteklerinden yararlanılabilecektir.

Yatırımın 6. Bölgede yapılması halinde ise, yeni bir uygulama olarak, asgari ücret üzerinden hesaplanan **Gelir Vergisi Stopajı Desteği** ve **Sigorta Primi Desteği** sağlanacaktır (Tablo 41).

Tablo 41 - Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki [*]							
DESTEK UNSURLARI		Bölgeler					
		1	2	3	4	5	6
KDV İstisnası		Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Gümrük Vergisi Muafiyeti		Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Vergi İndirimi	OSB Dışı	25	30	35	40	50	60
Yatırıma Katkı Oranı (%)	OSB İçi	30	35	40	50	60	65
Sigorta Primi İşveren His.	OSB Dışı	2 yıl	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl
Desteği (Destek Süresi)	OSB İçi	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl	12 yıl
Yatırım Yeri Tahsis		Var	Var	Var	Var	Var	Var
Faiz Desteği		Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Gelir Vergisi Stopajı Desteği		Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	10 yıl
Sigorta Primi Desteği		Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	10 yıl

[*] 31.12.2013 tarihine kadar başlanan yatırımlar için

Kaynak: EBTUTSGM, a.g.s.

Büyük ölçekli yatırımlar için belirlenen asgari yatırım tutarları aşağıda gösterildiği gibidir (Tablo 42);

⁵⁵⁶ 2012/3305 sayılı BKK: EK—3

Tablo 42 - Büyük Ölçekli Yatırımlarda Asgari Yatırım Tutarı		
BÜYÜK ÖLÇEKLİ YATIRIMLAR		
Sıra No	Yatırım Konuları	Asgari Sabit Yatırım Tutarları (Milyon TL)
1	Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı	1000
2	Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	200
3	Liman ve Liman Hizmetleri Yatırımları	200
4	Motorlu Kara Taşıtlarının İmalatı Yatırımları:	
	a) Motorlu Kara Taşıtları Ana Sanayi Yatırımları	200
	b) Motorlu Kara Taşıtları Yan Sanayi Yatırımları	50
5	Demiryolu ve Tramvay Lokomotifleri ve/veya Vagon İmalatı Yatırımları	50
6	Transit Boru Hattıyla Taşımacılık Hizmetleri Yatırımları	
7	Elektronik Sanayi Yatırımları	
8	Tıbbi Alet, Hassas ve Optik Aletler İmalatı Yatırımları	
9	İlaç Üretimi Yatırımları	
10	Hava ve Uzay Taşıtları ve/veya Parçaları İmalatı Yatırımları	
11	Makine (Elektrikli Makine ve Cihazlar Dahil) İmalatı Yatırımları	
12	Metal Üretimine Yönelik Yatırımlar: [Maden Kanununda belirtilen IV/c grubu metalik madenlerin cevher ve/veya konsantresinden nihai metal üretimine yönelik yatırımlar (bu tesislere entegre madencilik yatırımları dahil)]	

Kaynak: 2012/3305 sayılı BKK

BKK ile, "büyük ölçekli yatırımlar" kapsamında desteklenecek sektörler için şart koşulan asgari yatırım tutarı, 2009/15199 sayılı Karar ile belirlenen tutarların oldukça altında tutulmuştur (Tablo 43).

Tablo 43 - 2009 ve 2012 Tarihli Teşvik Düzenlemelerine Göre Büyük Ölçekli Yatırımlar Kapsamında Desteklenecek Sektörlerde Asgari Yatırım Tutarları		
Sektörler	2009	2012
	(Milyon TL)	
Demiryolu ve Tramvay Lokomotifleri ile Vagon İmalatı	50	50
Elektronik Sanayi Yatırımları (ESY)	-	50
Diğer Elektronik Sanayi (ESY)	50	-
LCD/Plazma Üretimi (ESY)	1000	-
Modül Panel Üretimi (ESY)	150	-
Hava ve Uzay Taşıtları ve/veya Parçaları İmalatı Yatırımları	50	50
İlaç Üretimi Yatırımları	100	50
Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	1000	200
Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı-Diğer kimyasal madde İmalatı yatırımları	300	-
Liman ve Liman Hizmetleri Yatırımları	250	200
Madencilik Yatırımları (IV/c Grubu Entegre İzabe Tesisleri)	50	50
Makine İmalat Yatırımları	50	50

Motorlu Kara Taşıtları Ana Sanayi Yatırımları	-	200
Motorlu Kara Taşıtları İmalatı	250	-
Motorlu Kara Taşıtları Yan Sanayi Yatırımları	-	50
Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı	1000	1000
Tıbbi Aletler, Hassas ve Optik Aletler İmalatı	50	50
Transit Boru Hattıyla Taşımacılık Hizmetleri	50	50

Kaynak: 2012/3305 sayılı BKK

d) Stratejik Yatırımların Teşviki

Aşağıdaki kriterleri sağlayan yatırımlar, bölge farkı gözetilmeksizin, stratejik yatırımlar için belirlenen desteklerden yararlanılabilecektir.

(1) *Asgari sabit yatırım tutarının ellimilyon Türk Lirasının üzerinde olması (münhasıran bu yatırımların enerji ihtiyacını karşılamak üzere gerçekleştirilecek doğalgaza dayalı olmayan enerji yatırımlarının, tesis kurulu gücü ile orantılanacak kısmı dahil).*

(2) *Yatırım konusu ürünle ilgili yurtiçi toplam üretim kapasitesinin ithalattan az olması.*

(3) *Bakanlıkça belirlenecek esaslar çerçevesinde, belge konusu yatırımla sağlanacak katma değer in asgari yüzde kırk olması.*

(4) *Yatırım konusu ürünle ilgili olarak son bir yıl içerisinde gerçekleşen toplam ithalat tutarının ellimilyon ABD Dolarının üzerinde olması.*

Bakanlık tarafından, stratejik yatırımlar konusunda getirilen desteklerin amacı;

☐ GİTES (Girdi Tedarik Stratejisi) ve İthalat Haritası çerçevesinde, cari açığın azaltılması amacıyla ithalat bağımlılığı yüksek ara malları ve ürünlerin üretimine yönelik,

☐ Uluslararası rekabet gücünü artırma potansiyeline sahip, yüksek teknoloji ve yüksek katma değerli,

yatırımları teşvik etmek, olarak açıklanmaktadır⁵⁵⁷.

Anılan BKK gereğince, stratejik yatırımlar aşağıdaki teşvik unsurlarından yararlanabileceklerdir (Tablo 44) .

Tablo 44 - Stratejik Yatırımların Teşviki			
Destek Unsurları		Bütün Bölgeler	
KDV İstisnası		Var	
Gümrük Vergisi Muafiyeti		Var	
Vergi İndirimi	Yatırıma Katkı Oranı (%)	% 50	
	Yatırıma Katkı Oranının Yatırım Döneminde Uygulanacak Kısımı	%50 (6. Bölgede %80)	
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	Destek Süresi	7 Yıl (6. Bölgede 10 YIL)	
Yatırım Yeri Tahsisi		Var	
KDV İadesi		500 Milyon TL’nin üzerindeki yatırımların bina-inşaat harcamaları için	
Faiz Desteği	TL Kredi	5 puan	Yatırım tutarının % 5’ini geçmemek kaydıyla, azami 50 Milyon TL’ye kadar,
	YP Kredi	2 Puan	
Gelir Vergisi Stopajı Desteği		Sadece 6. Bölge yatırımları için 10 Yıl	
Sigorta Primi Desteği		Sadece 6. Bölge yatırımları için 10 Yıl	
KDV İadesi		Var (Sadece 500 Milyon TL ve üzeri yatırımlar için)	

Kaynak: EBTUTSGM, a.g.s.

4. Yatırımların Naklinde Yapılacak İşlemler

BKK'nın 23/1. maddesi gereğince, büyük ölçekli yatırımlar ile bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında gerçekleştirilen yatırımların, işletmeye geçiş tarihinden itibaren asgari beş yıl süre ile bulunduğu bölgede faaliyette bulunması gerekmektedir. Ancak, yatırımın, Ekonomi Bakanlığından izin alınması ve yatırım konusunun taşınılacak bölgede desteklenecek konular arasında yer alması kaydıyla, diğer bölgelere taşınılabilmesine imkan sağlanmıştır.

⁵⁵⁷ T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Yeni Yatırım Teşvik Sistemi Hakkında Sunu**, Ankara, 19 Haziran 2012; <http://www.ekonomi.gov.tr>; Erişim: 19.06.2012

Yatırımın; bulunduğu bölgeden daha az destek alan üst bölgelere, aynı bölgede bulunan OSB'den OSB dışına veya ilgili yatırım konusunun desteklenmediği bölgelere taşınması durumunda, taşındığı bölgenin yararlandığı desteği aşan kısım ile, taşındığı bölgede bulunmayan desteklerin, ilgili mevzuat çerçevesinde geri alınması, hükme bağlanmıştır

İşletmeye geçiş tarihinden itibaren beş yıl süre ile bulunduğu bölgede faaliyette bulunan yatırımların diğer bölgelere taşınması ise, serbest bırakılmıştır.

5. Yeni Teşvik Sistemi İle Getirilen Yenilikler

Bakanlar Kurulu'nun 2012/3305 sayılı Kararı ile yürürlüğe konulan Yeni Teşvik Sistemi (YTS) ile, önceki sistemden farklı olarak, bir takım yeni düzenlemelere gidildiği görülmektedir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür⁵⁵⁸.

Yeni Teşvik Sistemi ile;

- a) "Stratejik yatırımlar" kavramı getirilmiştir.
- b) Yeni bir bölgesel harita ihdas edilmiş ve, illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi esas alınarak, daha önce "4" olan bölge sayısı "6"ya çıkarılmıştır.
- c) İl bazlı bölgesel teşvik sistemine geçilmiştir.
- d) Bölgesel teşviklerden yararlandırılacak yatırım konuları, sektörel olarak, il bazında yeniden belirlenmiştir.

⁵⁵⁸ Bu bölüm, şu kaynaklardan yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur; 2009/15199 sayılı BKK; 2012/3305 sayılı BKK; T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Yeni Yatırım Teşvik Sistemi Hakkında Sunu**, Ankara, 5 Nisan 2012; T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Yeni Yatırım Teşvik Sistemi Hakkında Sunu**, Ankara, 6 Nisan 2012; T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Yeni Yatırım Teşvik Sistemi Hakkında Sunu**, Ankara, 19 Haziran 2012; T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Yeni Yatırım Teşvik Sistemi Hakkında Sunu**, Ankara, 19 Temmuz 2012 (T.C. Ekonomi Bakanlığı tarafından hazırlanan "sunu"lar, "http://www.ekonomi.gov.tr" adresinden indirilmiştir. Erişim Tarihleri, sırasıyla: 5 ve 6 Nisan 2012, 19 Haziran ve 19 Temmuz 2012); "İSO, **Yeni Teşvik Sistemi Bilgi Notu**, İstanbul, Haziran 2012, Sf. 12; Ozan ACAR ve Esen ÇAĞLAR, **Yeni Teşvik Paketi Hakkında Bir Değerlendirme**, TEPAV Politika Notu, Nisan 2012, Sf. 2-4, <http://www.tepav.org.tr>; Erişim: 20.06.2012

e) "Büyük ölçekli yatırım" kapsamında desteklenecek faaliyetlerin asgari yatırım tutarları düşürülerek, büyük yatırımların sayısının artırılması amaçlanmıştır.

f) Sigorta primi işveren desteğinin yanı sıra, en az gelişmiş bölge olan 6. Bölge illerindeki yatırımlar için sigorta primi işçi hissesi desteği de sağlanmıştır.

g) Yine, 6. Bölge için gelir vergisi stopaj desteği sağlanmıştır.

h) Yatırımcının vergi indirimi desteğini, yatırım döneminde bütün faaliyetlerinden elde ettiği kazançlarına uygulayabilmesine imkan sağlanmıştır.

i) Yatırım havzalarının oluşturulması ve kümelenmenin desteklenmesi hedefleri çerçevesinde, Organize Sanayi Bölgelerinde (OSB) yapılacak yatırımların; vergi indirimi ve sigorta primi işveren hissesi açısından, bulundukları bölgenin değil, bir alt bölgenin desteklerinden yararlanması suretiyle, daha fazla desteklenmesi imkanı getirilmiştir.

j) Stratejik yatırımlar kapsamında yapılacak bina-inşaat harcamalarında, KDV iadesi sağlanmıştır.

k) Bütün ekonomide olumlu etkiler meydana getirme kabiliyeti bulunan eğitim, sağlık, ulaştırma, bilim-teknoloji-araştırma vb. konulardaki yatırımlar "öncelikli yatırım" addolunarak, bunların bölge ayırımı gözetilmeksizin desteklenmesine imkan sağlanmıştır.

l) Asgari sabit yatırım tutarının üzerindeki bütün sektörler "bölgesel destek" kapsamına alınmıştır.

m) 2011 sonu itibariyle azalan destek oranları artırılmış, yararlanma süreleri ise uzatılmıştır.

n) Stratejik ve teknolojik dönüşümü sağlayacak yatırımlar daha fazla desteklenmiştir.

o) Gelişmişlik seviyesi düşük bölgelerde, yatırımlara sağlanan destek miktarı artırılmıştır.

6. Teşvik Sisteminde Görevlendirilen Kuruluşlar

Yatırım teşvik sistemimizin —deyim yerinde ise— amiral gemisi mevkiinde, 637 sayılı KHK ile 03.06.2011 tarihinde kurulan Ekonomi Bakanlığı ile, anılan Bakanlığımız bünyesinde faaliyet gösteren Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü bulunmaktadır. 1967 yılında Başbakanlık Yatırımları ve İhracatı Geliştirme ve Teşvik Bürosu olarak kurulan, sonraki tarihlerde idari yönden çeşitli değişiklikler geçiren ve uzun yıllar DPT, Hazine Müsteşarlığı ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bünyesinde vazife yaptıktan sonra, 2011 yılında 637 sayılı KHK ile —Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nün birleştirilmesi suretiyle— ihdas edilerek Ekonomi Bakanlığı'na bağlanan Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü (TUYSGM); “kalkınma planları ile yıllık programlardaki ilke, hedef ve politikalar doğrultusunda; yatırımların desteklenmesi ve yönlendirilmesi için teşvik tedbirlerini hazırlamak, uygulamak, uygulamayı takip etmek ve değerlendirerek gerekli tedbirleri almak, teşvik tedbirlerini uygulamakla görevli kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yatırımları mahallinde tetkik etmek ve değerlendirmek” ile görevli ve yetkili kılınmıştır⁵⁵⁹.

Halen yürürlükte bulunan teşvik mevzuatımıza göre⁵⁶⁰;

"Yerel birimler" olarak tanımlanan Kalkınma Ajansları ile ticaret ve sanayi odaları, mevzuat çerçevesinde kendilerine yapılan başvurulara istinaden yatırım teşvik belgelerini hazırlayarak Bakanlığa göndermek, ayrıca 2012/3305 sayılı BKK' nın 20. maddesi gereğince kendilerine tevdi edilen diğer görevleri yerine getirmekle yükümlüdürler.

⁵⁵⁹ 637 sayılı T.C. Ekonomi Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Md. 11 (T.C. Ekonomi Bakanlığı'nın kurulması; 06.04.2011 tarihli ve 6223 sayılı Kanun'un verdiği yetkiye dayanarak, Bakanlar Kurulu'nca 03.06.2011 tarihinde kararlaştırılmıştır.); 4059 sayılı **Hazine Müsteşarlığı İle Dış Ticaret Müsteşarlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun**, Kabul Tarihi: 9 Aralık 1994 (Resmi Gazete ile Nesir ve İlanı: 20 Aralık 1994 - Sayı: 22147)

⁵⁶⁰ 2012/3305 sayılı BKK; Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin 2012/1 sayılı Tebliğ (RG: 20.06.2012/28329)

Yerel Birimlerin yanısıra, yatırımın yapıldığı il valilikleri, bankalar ve yeminli mali müşavirler, tamamlama vizesi gibi işlemlerin ifa edilmesinde Bakanlık tarafından görevlendirilebileceklerdir.

T.C. Merkez Bankası, Bakanlık tarafından yapılacak ödemelere aracılık etmekle görevlendirilmiştir.

Keza, "aracı kurum" olarak nitelendirilen bankalar ile finansal kiralama şirketleri, faiz desteğine esas olan kredinin teşvik belgesi kapsamındaki harcamalar için kullandırılmasını sağlamaktadırlar.

Bunların dışında, Kalkınma Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, 'Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı', Savunma Sanayii Müsteşarlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu, Serbest Bölgeler, Yurt Dışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü gibi kamu kurum ve kuruluşları da, yatırım teşvik sürecinin muhtelif kısımlarında, ilgili mevzuatla kendilerine tevdi edilen görevleri yapmakla yükümlü bulunmaktadır.

7. Teşvik Sisteminde Yapılan Değişikliklere İlişkin Tespitler⁵⁶¹

a) Yatırım Teşvik Sistemimizde yapılan değişikliklerin son on yılda hızlandığı görülmektedir. Nitekim, ilk değişiklik, 2004 yılında yürürlüğe giren 5084 sayılı Kanun ile yapılmış, bunu 2006 yılında 5084 sayılı Kanun'un değiştirilmesine ilişkin 5350 sayılı Kanun takip etmiştir. Daha sonra, 2009 yılında, 2009/15199 sayılı BKK ile yeni bir uygulamaya geçilmiş, en sonunda da, 19.06.2012 tarihinde yürürlüğe giren 2012/3305 sayılı Yatırımlarda devlet Yardımları Hakkındaki Karar ihdas edilmiştir (Tablo 45).

b) Yatırım teşvik sistemimizde son on yılda yapılan değişikliklerde, "amaçlar" konusundaki değişim dikkat çekicidir. 5084 sayılı Kanun ile "... bazı illerde; vergi ve sigorta primi teşvikleri uygulamak, enerji desteği sağlamak ve

⁵⁶¹ Bu bölümün hazırlanmasında geniş ölçüde şu kaynaktan istifade edilmiştir: ACAR ve ÇAĞLAR; a.g.e., Sf. 2-4

yatırımlara bedelsiz arsa ve arazi temin etmek suretiyle yatırımları ve istihdam imkanlarını artırmak" amaçlanmış iken, gerek 2009, gerekse 2012 yılında uygulamaya konulan Kararlarda, üretimin ve istihdamın artırılmasının yanısıra, uluslararası rekabet gücünün artırılması, bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi gibi kavramlar öne çıkmaktadır.

c) Yapılan değişiklikler sonucunda, amaçların kapsamının genişlemesine bağlı olarak, yatırım teşvik araçlarının da çeşitlendiği, görülmektedir.

d) 2009 yılından itibaren, yatırım teşvikleri, sektörel öncelikler dikkate alınarak uygulanmaya başlanmıştır. Daha önceki uygulamalarda, özellikle bölgesel nitelikli teşviklerde, genellikle sektör ayırımı yapılmamıştır.

e) 2009/15199 sayılı Karar ve 2012/3305 sayılı Kararlar ile ihdas olunan teşvik sistemlerinde, ekonomide teknolojik bakımdan bir dönüşüm gerçekleştirilmesi amacının önemli bir yer tuttuğu müşahade edilmektedir.

f) Son teşvik sisteminde, yatırım havzalarının oluşturulması ve kümelenmenin desteklenmesi hedefleri çerçevesinde, Organize Sanayi Bölgelerinde (OSB) yapılacak yatırımların daha fazla desteklenmesi sağlanmıştır. Bu uygulamanın, uzun dönemde, çarpık şehirleşme ve sanayideki dağınıklığın sebep olduğu altyapı sorunlarının hallinde önemli bir etken olması muhtemeldir.

g) Yeni teşvik sistemi ile vergi indirimi gibi teşvik unsurlarından; yatırım döneminde de yararlanılabilmesi ve diğer faaliyetlerden elde edilen kazançlara da bu indirimin uygulanabilmesi imkanının getirilmesi, yatırımcıların finansman sorunlarının çözümünde oldukça etkili olacak bir uygulama gibi görünmektedir.

h) Yeni teşvik sisteminde de, teşvik uygulamalarına ilişkin çok başlılığın giderilmesi konusunda kaydadeğer bir çözüm getirilmediği; sistemin asıl uygulayıcısı konumundaki Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel

Müdürlüğü'nün, teşvik sisteminde görev alan diğer kurumlar arasındaki yönlendiricilik ve eşgüdüm sağlayıcılık görevlerini ne şekilde yerine getireceği hususlarının askıda bırakıldığı müşahade edilmektedir.

i) Ülkemizde il bazında GSYİH tespiti en son 2001 yılında yapılmıştır. Son on yılda "bölgesel gelişme", "bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması" gibi konulardaki politika ve uygulamalardaki gelişmelere karşılık, il / bölge bazında üretilen verilerde önemli bir gelişme kaydedilmemesi, bu verilerin belki de en önemlisi olan il / bölge bazında GSYİH değerlerinin bilinmemesi, büyük bir eksikliktir. Bu itibarla, iller / bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını ortaya koyan verilerin yeniden gözden geçirilmesi ve bu verilerin muayyen dönemler itibarıyla düzenli olarak yayımlanmasına başlanması gerekmektedir.

j) Yeni teşvik sisteminin, günümüze kadar uygulamaya konulmuş olan en kapsamlı teşvik düzenlemelerinden birisi olduğu görülmektedir. YTS, çalışanların verimliliğinin yükseltilmesi, kurumsal ve fiziki altyapının iyileştirilmesi, iyi yönetim konusunda daha ciddi adımlar atılması gibi tedbirlerle desteklendiği takdirde, amaçlanan hedeflere ulaşılması konusunda daha fazla etkinlik sağlanabilecektir.

Tablo 45 - Türkiye'de Son On Yılda Uygulanan Yatırım Teşvik Politikasının Karşılaştırılması							
Mevzuat	Bölgesel Kapsam	Teşvik Araçları	Teşvik Araçlarında Bölgesel Farklılaşma	Sektör Seçimi	Yatay Alanlar	Büyük Yatırımlar	Kümelenme Desteği
5084 Sayılı Kanun	Kişi başına düşen gelirin 1500 ABD dolarının altında olduğu 36 il	· Vergi ve sigorta primi indirimi	○	○	○	○	○
		· Enerji desteği	○	○	○	○	○
		· Bedelsiz arsa tahsis	○	○	○	○	○
5350 Sayılı Kanun	5084 kapsamında desteklenen 36 ile 13 yeni il eklendi	· Vergi ve sigorta primi indirimi	○	○	○	○	○
		· Enerji desteği	○	○	○	○	○
		· Bedelsiz arsa tahsis	○	○	○	○	○
2009/15199 Sayılı BKK	Türkiye geneli İBBS Düzey-2 seviyesinde 26 Bölgeye ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre de 4 farklı bölgeye ayrılmıştır.	· Vergi ve sigorta primi indirimi	✓	✓	○	✓	○
		· Yatırım yeri tahsis	✓	✓	○	✓	○
		· Gümrük vergisi muafiyet	✓	✓	○	✓	○
		· KDV istisnası,	✓	✓	○	✓	○
		· Faiz desteği	✓	✓	○	✓	○
2012/3305 Sayılı BKK	Türkiye geneli, sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre, 6 Bölgeye ayrılmıştır.	· KDV İstisnası,	✓	✓	✓	✓	✓
		· Gümrük Vergisi Muafiyeti	✓	✓	✓	✓	✓
		· Vergi İndirimi,	✓	✓	✓	✓	✓
		· Sigorta Primi desteği	✓	✓	✓	✓	✓
		· Faiz Desteği,	✓	✓	✓	✓	✓
		· Yatırım Yeri Tahsis,	✓	✓	✓	✓	✓
		· Gelir Vergisi Stopajı Desteği	✓	✓	✓	✓	✓
		· KDV İadesi	✓	✓	✓	✓	✓

Kaynak: ACAR ve ÇAĞLAR; a.g.e., Sf. 10

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İSTATİSTİKİ BÖLGE BİRİMLERİ SINIFLANDIRMASI ÇERÇEVESİNDE YATIRIMLARA SAĞLANAN TEŞVİKLERİN BÖLGESEL VE SEKTÖREL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. TÜRKİYE'DE İSTATİSTİKİ BÖLGE BİRİMLERİ SINIFLANDIRMASI ÇERÇEVESİNDE YATIRIMLARA SAĞLANAN TEŞVİKLERİN BÖLGESEL VE SEKTÖREL DAĞILIMI

Çalışmamızda, 1980-2010 yılları arasındaki 30 yıllık dönemde ülkemizde yatırımlara sağlanan teşvikler, önce ana hatları itibarıyla, daha sonra da "sektörel" ve "bölgesel" açıdan incelenmiş, son bölümde ise, inceleme sonuçları çeşitli kıstaslara göre değerlendirilmiştir.

A. Yatırımlara Sağlanan Teşvikler

Ülkemizde 1980-2010 yılları arasında yatırımlara sağlanan teşviklerin sektörel (ana ve alt sektörler) ve bölgesel dağılımına ilişkin ayrıntılı bilgiler Ekonomi Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nden (EBTUYSGM) temin edilmiş olup⁵⁶², çalışmamızın bu bölümünde yer alan yatırım teşviklerine ilişkin tablo ve grafiklerin tamamı, sözkonusu bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemin büyük bir bölümünde enflasyon oranları çift haneli rakamlarda seyrettiğinden, daha sağlıklı karşılaştırma yapılabilmesi için, sabit yatırım teşvik tutarları, DPT tarafından 2011 yılı kamu sabit sermaye yatırımları için ihdas edilen deflatör kullanılarak⁵⁶³, tarafımızdan 2011 yılı fiyatlarına dönüştürülmüştür.

⁵⁶² Ülkemizde 1980 - 2010 yılları arasında yatırımlara sağlanan teşviklere ilişkin ayrıntılı bilgiler, T.C. Ekonomi Bakanlığı'nın (Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü) 07.10.2011 tarihli ve B.19.0.BHİ.0-622.03/44693 sayılı yazısı ekinde teslim alınmıştır. <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=index>; E-posta Tarihi: 07.10.2011

⁵⁶³ DPT, Kamu Sabit Sermaye Yatırım ve Dış Para Deflatörleri (2011=1,0000000), 2011-2013 Dönemi Yatırım Programı Hazırlıkları (Genelge 2010/3), (Resmi Gazete'nin 10.10.2010 tarihli ve 27725 sayılı nüshasında yayımlanmıştır).

Keza, sabit yatırım teşvik tutarları, DPT tarafından GSYİH'nın yabancı para cinsinden hesaplanmasında kullanılan ortalama döviz kurları⁵⁶⁴ esas alınarak ABD Dolarına çevrilmiştir.

Fakat, analizlerimizde kullanılan yatırım teşvik rakamlarıyla ilgili önemli bir sorunla karşılaşmıştır. Şöyle ki; EBTUYSGM'den, yatırım teşvikleri konusunda —biri "yatırımlara sağlanan teşvikler (I)", diğeri ise "yatırım cinslerine göre yatırım teşvikleri (II)" olmak üzere, iki veri seti temin edilmiş, ancak her iki veri seti arasında bazı farklılıklar olduğu görülmüştür (Tablo 46).

Tablo 46 - Yatırım Teşvik Bilgileri Arasındaki Farklılıklar (1980-2010)				
	Yatırım Teşvik Belg.	Sabit Yatırım Teşvikleri (SYT)		İstihdam
	Adet	(Cari Fiyat, TL)	(\$)	Kişi
I	96.920	342.355.910.270	1.115.835.785.147	5.674.802
II	97.671	344.305.165.185	1.209.505.213.114	5.742.500
Fark	-751	-1.949.254.915	-93.669.427.966	-67.698

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Sözü edilen farklılıkların sebebi tespit edilememiştir. Çalışmamızda, "yatırımlara 'cinslerine göre' sağlanan teşvikler" dışındaki konularda "yatırımlara sağlanan teşvikler"e ilişkin bilgiler (I no.lu veri seti) kullanılmıştır.

Tablo 47 - Türkiye'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler (1980-2010)											
YIL	YTB	Sabit Yatırım Teşvikleri (Bin TL)			İstihdam	YIL	YTB	Sabit Yatırım Teşvikleri (Bin TL)			İstihdam
		(Bin TL)						(Bin TL)			
	Adet	(Cari Fiyat)	(2011=100)	(Bin \$)	Kişi		Adet	(Cari Fiyat)	(2011=100)	(Bin \$)	Kişi
1980	582	338	18.566.857	4.354.697	62.051	1996	5.214	3.678.715	108.776.207	45.093.733	283.836
1981	3.286	2.571	97.677.519	22.912.979	147.119	1997	5.385	5.954.632	99.176.271	38.973.856	353.351
1982	1.593	835	24.285.426	5.052.195	79.337	1998	4.587	5.935.596	56.900.802	22.908.245	307.460
1983	1.020	1.065	20.953.924	4.622.749	59.183	1999	3.200	9.269.770	58.967.783	21.938.459	216.886
1984	1.219	1.347	17.821.751	3.590.710	79.547	2000	3.751	17.096.954	72.969.581	27.224.997	206.505
1985	1.912	85.937	761.020.830	162.600.186	123.362	2001	2.340	13.591.492	34.785.281	11.131.018	122.100
1986	2.606	34.052	201.674.819	50.025.627	159.082	2002	3.213	15.512.713	29.904.266	10.202.096	165.628
1987	2.968	16.206	61.276.960	18.570.408	176.122	2003	4.096	22.975.084	38.568.713	15.403.324	191.381
1988	2.899	39.417	81.239.415	27.608.135	291.610	2004	4.313	20.757.013	30.313.299	14.495.145	200.566
1989	3.425	83.565	116.017.477	39.005.765	228.227	2005	4.500	24.262.408	35.275.893	18.002.318	209.120
1990	3.256	73.708	68.455.895	27.977.740	211.472	2006	3.248	22.979.355	29.437.189	15.950.890	139.149
1991	1.901	109.980	61.071.487	26.033.533	226.610	2007	3.502	32.510.319	41.299.591	25.013.907	177.898
1992	1.721	251.081	86.435.042	35.974.467	143.968	2008	4.020	36.660.650	41.383.662	28.621.444	151.252
1993	3.244	1.890.348	397.062.936	169.142.892	222.029	2009	2.719	36.342.858	39.996.819	23.529.011	100.968
1994	1.527	1.353.653	130.310.443	46.063.645	99.004	2010	4.504	65.804.286	69.620.935	43.815.592	158.252
1995	5.169	5.079.961	269.591.780	109.996.024	381.727						
Genel Toplam							96.920	342.355.910	3.200.838.853	1.115.835.785	5.674.802

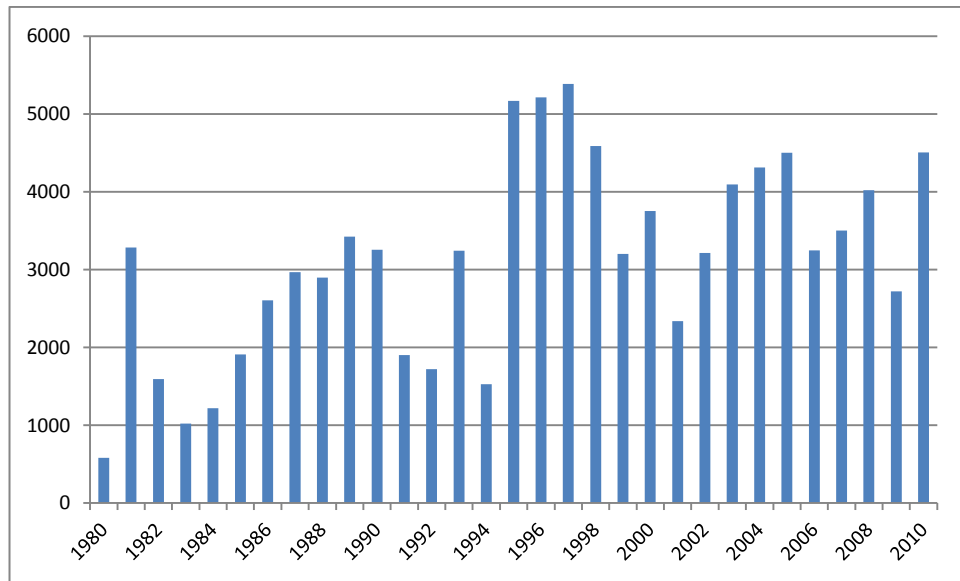
Kaynak: EBTUYSGM ve DPT'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

⁵⁶⁴ DPT, TÜİK Verilerine Göre Uyumlaştırılmış Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (1923-2010), Temel Ekonomik Göstergeler <http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2011/03/teg.html>; Erişim: 25.03.2012

İncelenen dönemde, yatırımlara sağlanan teşviklerin —unsurları bakımından— yıllar itibariyle gelişimi Tablo 47'de gösterildiği gibi olmuş ve sözü edilen unsurlar aşağıda ayrı başlıklar halinde incelenmiştir.

1. Yatırım Teşvik Belgeleri

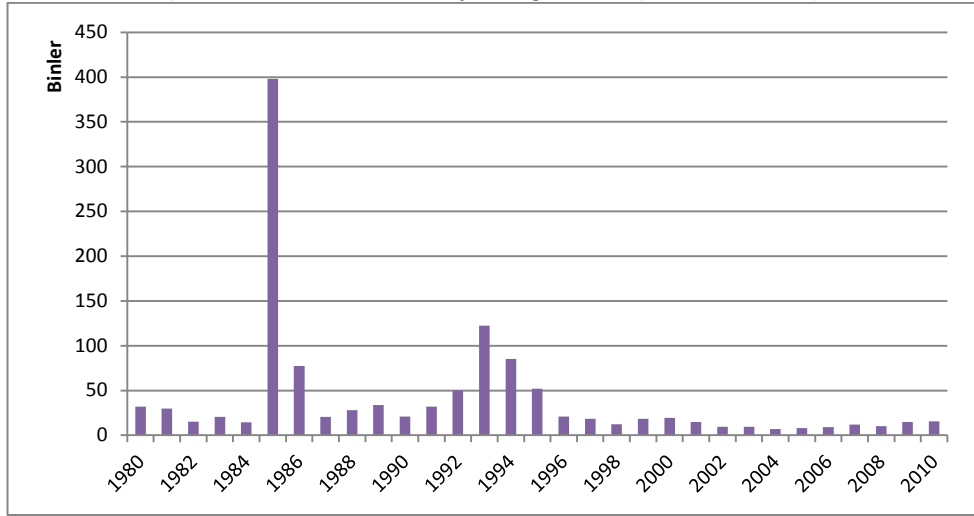
İncelenen dönemde yatırımcılara toplam 96.920 adet yatırım teşvik belgesi (YTB) verilmiştir. YTB'nin söz konusu dönemdeki seyri incelendiğinde, yıllar itibariyle ılımlı bir artış eğilimi içinde olduğu, kriz dönemlerinde (1991, 1994, 2001) belge talebi azalırken, kriz öncesi ve —özellikle de— kriz sonrasında tekabül eden yıllarda kaydadeğer artışlar gösterdiği gözlenmiştir (Şekil 10).

Şekil 10 - Yatırım Teşvik Belgeleri Sayısı (1980-2010; Adet)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

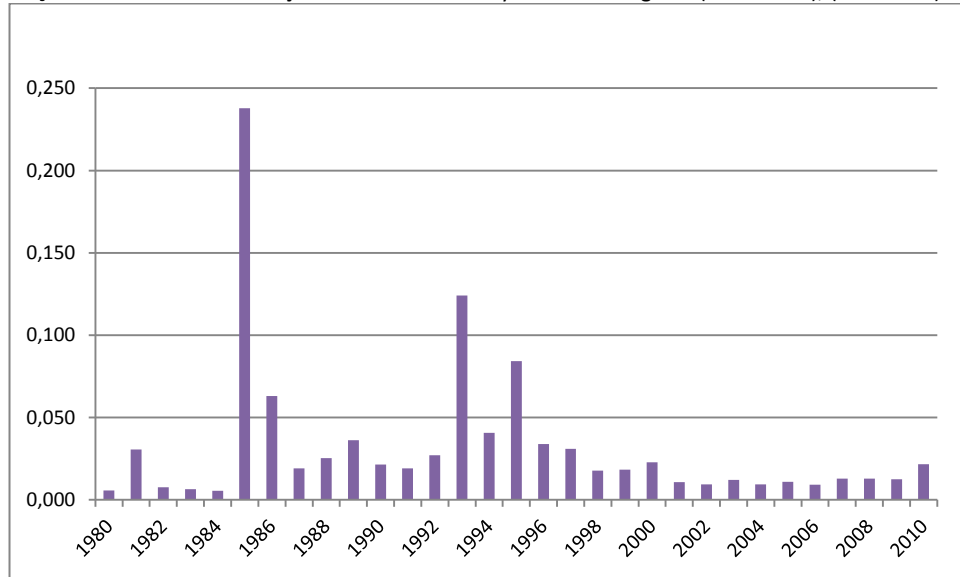
İncelenen dönemin ilk yarısında, Yatırım Teşvik Belgelerinin (YTB) ortalama tutarları oldukça dalgalı bir seyir izlemiştir. Bu dönemde, 2011 yılı fiyatlarıyla, 1984 yılında 14.620 TL olan ortalama YTB tutarı, takip eden yılda 398.023 TL olmuştur. 1990'lı yılların başında düşmeye başlayan ortalama YTB tutarları, 2004 yılında —incelenen dönemin en düşük seviyesine inerek— 7.028 TL olarak gerçekleşmiş ve 2006 yılından itibaren tekrar ılımlı bir artış eğilimine girmiştir (Şekil 11).

Şekil 11 - Ortalama Yatırım Teşvik Belgesi Tutarı (Bin TL; 2011=100)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

2. Sabit Yatırım Teşvikleri

Ülkemizde, bilhassa 1980-2000 yılları arasındaki dönemde fiyatlar genel seviyesinde umumiyetle —zaman zaman % 100'leri de aşan— yüksek oranlı artışlar söz konusu olduğundan, sabit yatırım teşvikleri 2011 yılı fiyatlarına dönüştürülerek incelenmiştir.

Şekil 12 - Sabit Yatırım Teşviklerinin Yıllar İtibariyle Oransal Dağılımı (1980-2010), (2011=100)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde yatırımcılara tahsis edilen sabit yatırım teşvikleri (SYT) toplamı —2011 yılı fiyatlarıyla— 3.200.838.852.817 TL'ye ulaşmış ve yıllara göre oldukça dalgalı bir seyir takip etmiştir. Bazı yıllarda ise, bu dalgalanma aşırı boyutlara ulaşmıştır. Nitekim, dönem boyunca yatırımcılara tahsis edilen sabit yatırım teşviklerinin % 23,8'i 1985 yılında, % 6,3'ü 1986 yılında, % 12,4'ü 1993 yılında ve % 8,4'ü de 1995 yılında kullanılmıştır (Şekil 12). Buna göre, sözkonusu yıllarda yatırımcılara tahsis edilen SYT toplamı, incelenen dönemdeki SYT toplamının yarısından fazlasını teşkil etmektedir (% 50,9).

1985 yılı ve 1986 yılları, ülkemizde Fon Kaynaklı Kredi ve Kaynak Kullanımı Destekleme Primi ile İhracat İadesi gibi nakit karakterli yatırım (ve ihracat) teşviklerinin yaygın olarak uygulanmaya başlandığı yıllar olduğundan, bu yıllarda yatırım teşviklerinde ani bir sıçrama yaşanması tabii olmakla birlikte, daha sonra da temas edileceği üzere, GSYİH'nın da üzerinde çıkacak şekilde bir artış yaşanması, sözü edilen yıllara ilişkin sabit yatırım teşvik verilerine ihtiyatla yaklaşılmasını gerekli kılmaktadır.

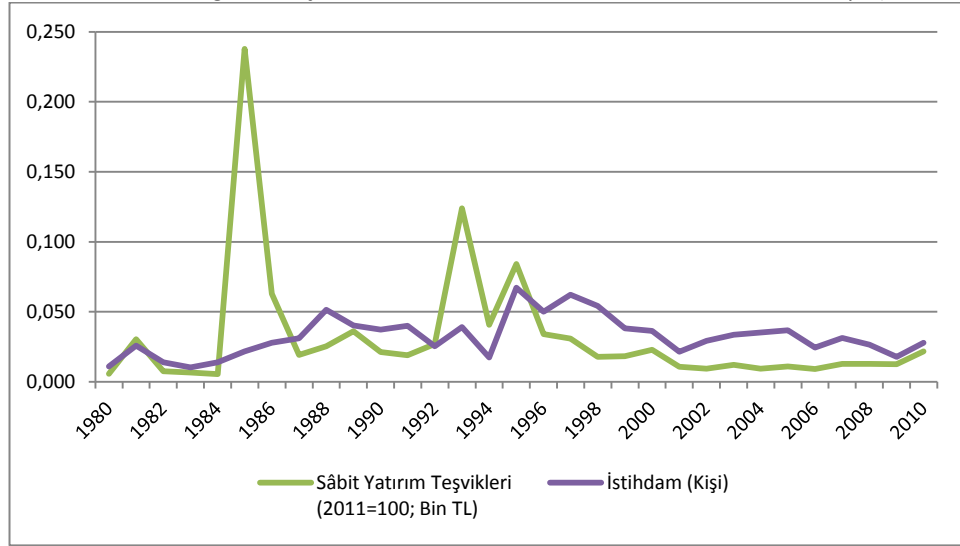
Öte yandan, 1990 yılında ABD'nin Irak'ı işgali üzerine başgösteren Körfez Krizi'nden ülkemiz ziyadesiyle etkilenmiş, daha sonra terör olaylarındaki artış ve siyasi alanda yaşanan çalkantıların da tesiriyle, 1991 ve 1992 yıllarında da iktisadi krizin olumsuz etkileri devam etmiştir. 1993 yılında SYT'lerinde yaşanan artışı, 1992 yılının sonlarında DYP—SHP koalisyonunun kurulmasıyla yeniden olumlu bir havaya bürünen siyasi atmosferin yatırım ikliminde de benzer bir iyimserliğe yol açması ile izah etmek mümkündür.

1995 yılında ise, 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren ülkemizin AB ile Gümrük Birliği tesis edeceği beklentisinin —başta, 1995 yılındaki yatırım teşviklerinin yarısından fazlasını (% 51,4) kullanan Dokuma ve Giyim Sanayii İşkolu olmak üzere— bazı işkollarındaki yatırım talebini artırdığı, buna bağlı olarak da sabit yatırım teşviklerinde anılan yılda kaydadeğer bir sıçrama yaşandığı, müşahade edilmiştir.

3. Yatırımlara Sağlanan Teşviklerle Hedeflenen İstihdam

İncelenen dönemde, yatırımlara sağlanan teşviklerle hedeflenen toplam istihdam 5.674.802 kişi olmuştur. Hedeflenen istihdamın yıllara göre dağılımı incelendiğinde, bazı yıllar hariç, sabit yatırım teşvikleri ile aynı doğrultuda hareket ettiğinin söylenebilir (Şekil 13).

Şekil 13 - Yatırımlara Sağlanan Teşviklerle Hedeflenen İstihdam ve SYT'nin Yıllara Göre Seyri (1980-2010)

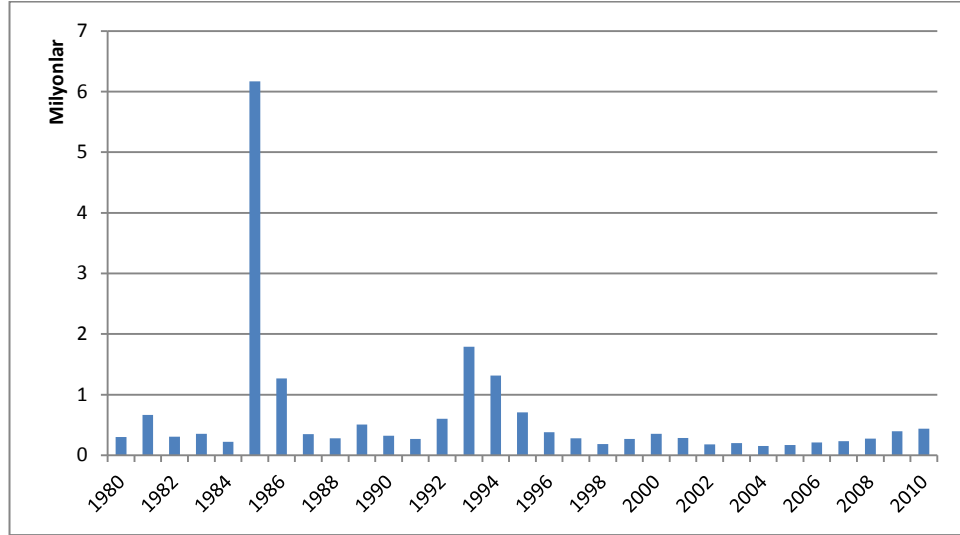
Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Hattizatında, bu durum, yatırımlara sağlanan teşviklerin amaçları ile uyumlu bir sonuç olmakla birlikte, sabit yatırım teşviklerinde önemli sıçramaların ve düşüşlerin olduğu yıllarda, her iki teşvik unsuru arasındaki bağlantının zayıfladığı gözlenmiştir. Bu durumu, "bir kişi istihdam edebilmek için yapılması gereken sabit yatırım tutarı (BKİSYT)"nın yıllara göre dağılımı daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır (Tablo 48, Şekil 14).

Tablo 48 - Bir Kişi İstihdam Edebilmek İçin Yapılması Gereken Teşvikli Yatırım Tutarı (1980-2010)							
YIL	BKİSYT (2011=100 ; TL)	YIL	BKİSYT (2011=100 ; TL)	YIL	BKİSYT (2011=100 ; TL)	YIL	BKİSYT (2011=100 ; TL)
1980	299.219	1988	278.589	1996	383.236	2004	151.139
1981	663.935	1989	508.342	1997	280.674	2005	168.687
1982	306.105	1990	323.711	1998	185.067	2006	211.552
1983	354.053	1991	269.500	1999	271.884	2007	232.153
1984	224.041	1992	600.377	2000	353.355	2008	273.607
1985	6.169.005	1993	1.788.338	2001	284.892	2009	396.134
1986	1.267.741	1994	1.316.214	2002	180.551	2010	439.937
1987	347.923	1995	706.242	2003	201.528	Ortalama	564.044

Kaynak: Tablo 47'deki bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Şekil 14 - Bir Kişi İstihdam Edebilmek İçin Yapılması Gereken Teşvikli Yatırım Tutarı (1980-2010), (2011=100; TL)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

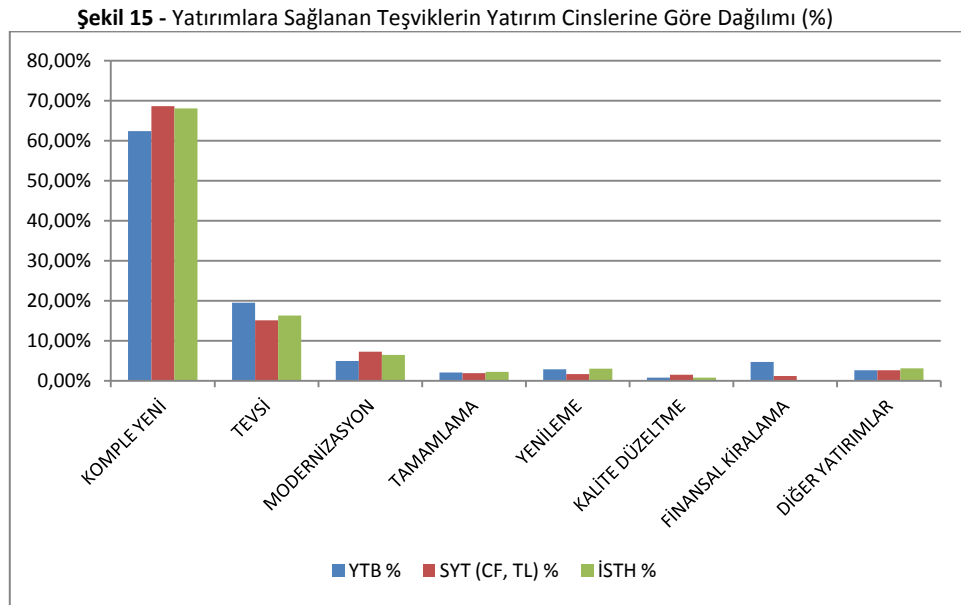
4. Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Yatırım Türlerine Göre Dağılımı

İncelenen dönemde, yatırım teşvik belgelerinin % 62,4'ü "komple yeni yatırımlar" için verilirken, bahis konusu yatırımlar için tahsis edilen sabit yatırım teşvikleri oranı da % 68,6 olarak gerçekleşmiştir. Teşviklerden ikinci en yüksek payı "tevsî yatırımları" alırken (YTB'nin % 19,5' i, SYT'nin ise % 15,1' i); yatırım teşvik belgelerinin (YTB) % 5' i, sabit yatırım teşviklerinin (SYT) ise % 7,3'ü "modernizasyon" yatırımlarına tahsis edilmiştir.

Keza, teşvik belgesine bağlanan yatırımlarla hedeflenen istihdam düzeyinin % 68'ini "komple yeni yatırımlar" oluştururken, "tevsî yatırımları"nın payı % 16, "modernizasyon yatırımları"nın payı ise % 6,5 olmuştur (Tablo 49, Şekil 15).

Tablo 49 - Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Yatırım Cinslerine Göre Dağılımı (%)			
YATIRIMIN CİNSİ	Yatırım Teşvik Belgesi (YTB)	Sabit Yatırım Teşvikleri (SYT)	Toplam İstihdam
KOMPLE YENİ YATIRIMLAR	62,40%	68,64%	68,03%
TEVŞİ YATIRIMLARI	19,54%	15,10%	16,34%
MODERNİZASYON YATIRIMLARI	4,97%	7,30%	6,49%
TAMAMLAMA YATIRIMLARI	2,05%	1,92%	2,24%
YENİLEME YATIRIMLARI	2,87%	1,69%	3,04%
KALİTE DÜZELTME YATIRIMLARI	0,79%	1,52%	0,77%
FİNANSAL KİRALAMA YATIRIMLARI	4,72%	1,23%	0,00%
DİĞER YATIRIMLAR	2,67%	2,60%	3,10%
	100,00%	100,00%	100,00%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

5. Teşvikli Yatırımlar İçin İthal Edilecek Makina ve Techizat Tutarı

İncelenen dönemde, yatırım teşvik belgesine bağlanan yatırımlar için toplam 220 milyar \$ tutarında makine ve techizat ithal edilmesi öngörülmüştür. Bu meblağın % 68'ini komple yeni yatırımlar için ithal edilecek makine ve techizat oluştururken, tevsi yatırımlarının payı % 16,8, modernizasyon yatırımlarının payı ise % 6 olmuştur (Tablo 50).

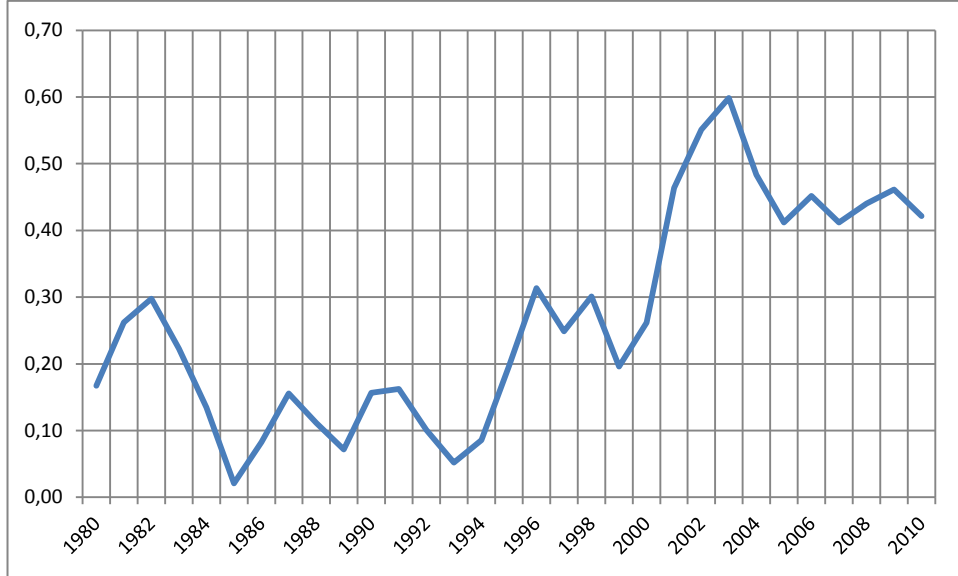
Anılan dönemde, "teşvik kapsamında ithal edilecek makina ve techizat tutarı"nın sabit yatırım teşvik tutarına oranı —yatırım türleri itibariyle—

incelendiğinde, en büyük yatırım kalemini oluşturan (% 80,5) komple yeni yatırımlarda % 15,4; büyüklük bakımından ikinci sıradaki tevsi yatırımlarında % 29,85 ve üçüncü sıradaki modernizasyon yatırımlarında ise % 22,2 olduğu görülmektedir. Diğer yatırım türlerinden bazılarında sözkonusu oranın % 78' lere kadar çıktığı görülmekte ise de, bahsedilen yatırımların toplam içindeki yüzdesi ihmal edilebilecek seviyelerde bulunmaktadır (Tablo 50).

Tablo 50 - Yatırım Teşvik Belgeleri Kapsamında İthal Edilecek Makine ve Techizat Tutarı (1980-2010)					
YATIRIMIN CİNSİ	İthal Edilecek Makina ve Techizat		Sabit Yatırım Teşvikleri		İTH MK/SYT
	(Bin \$)	%	(Bin \$)	%	
KOMPLE YENİ	149.866.069	68,16%	973.198.432	80,46%	15,40%
TEVSI	36.944.493	16,80%	123.787.255	10,23%	29,85%
MODERNİZASYON	13.096.659	5,96%	59.003.110	4,88%	22,20%
TAMAMLAMA	3.036.045	1,38%	11.957.522	0,99%	25,39%
YENİLEME	4.083.551	1,86%	10.665.759	0,88%	38,29%
KALİTE DÜZELTME	1.531.156	0,70%	6.964.195	0,58%	21,99%
FİNANSAL KİRALAMA	5.244.105	2,39%	6.740.981	0,56%	77,79%
DİĞER YATIRIMLAR	6.070.756	2,76%	17.187.958	1,42%	35,32%
Genel Toplam	219.872.834	100,00%	1.209.505.213	100,00%	18,18%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde, teşvik belgesine bağlanan sabit yatırımların gerektirdiği ithalat miktarı ortalamasının % 18 gibi düşük bir seviyede kaldığı görülmekte ise de, yıllar itibariyle incelendiğinde, teşvikli yatırımlardan kaynaklanan ithalat gerekliliğinin özellikle 2001 yılından itibaren ciddi bir artış gösterdiği ve önceki yıllardaki ortalaması % 17 olan bu oranın, anılan yıldan itibaren % 40'ların üzerine çıktığı, 2003 yılında % 60 seviyesini gördükten sonra, takip eden yıllarda % 40-45 arasında seyrettiği, müşahade edilmiştir (Şekil 16).

Şekil 16 - İthal Edilecek Makina ve Techizat Tutarının Sabit Yatırım Teşviklerine Oranı (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

B. Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörel Dağılımı

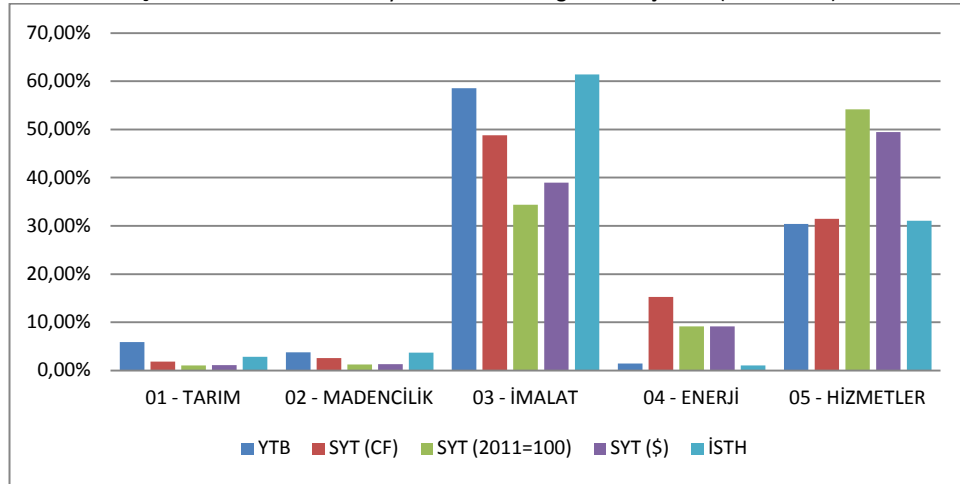
1. Teşvik Unsurlarının Sektörlere Göre Dağılımı

1980-2010 yılları arasındaki 30 yıllık dönemde, yatırımlara sağlanan teşviklerin ana sektörler itibariyle dağılımı, aşağıdaki gibidir (Tablo 51).

Tablo 51 - Türkiye'de Sektörler İtibariyle Yatırımlara Sağlanan Teşvikler (1980-2010)										
SEKTÖRLER	YTB		Sabit Yatırım Teşvikleri						İstihdam	
	Adet	%	Cari Fiyat (TL)	%	(2011=100 ; TL)	%	\$	%	Kişi	%
01 - Tarım	5.710	6%	6.398.576.583	2%	33.634.871.378	1%	12.128.979.145	1%	161.529	3%
02 - Madencilik	3.657	4%	8.907.948.286	3%	40.068.299.720	1%	14.419.657.362	1%	209.075	4%
03 - İmalat	56.723	59%	167.097.510.451	49%	1.100.138.333.930	34%	435.038.317.354	39%	3.483.310	61%
04 - Enerji	1.378	1%	52.136.753.733	15%	293.651.582.848	9%	102.257.261.774	9%	57.622	1%
05 - Hizmetler	29.452	30%	107.815.121.217	31%	1.733.345.764.942	54%	551.991.569.512	49%	1.763.266	31%
Genel Toplam	96.920	100%	342.355.910.270	100%	3.200.838.852.817	100%	1.115.835.785.147	100%	5.674.802	100%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Tablo 51 'dan görüldüğü gibi, sözü edilen dönemde, toplam 96.920 adet yatırım teşvik belgesi düzenlenmiş olup, bunun yaklaşık % 59'luk bölümü imalat sanayine, % 30'u hizmetler sektörüne, % 6'sı tarım, % 4'ü madencilik ve % 1'i de enerji sektörüne verilmiştir (Şekil 17).

Şekil 17 - Sektörler İtibariyle Yatırımlara Sağlanan Teşvikler (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Anılan dönemde yatırımcılara —2011 yılı fiyatlarıyla— toplam 3.200.838.852.817 TL tutarında sabit yatırım teşviki sağlanmıştır. Bu teşviklerin yarısından fazlası hizmetler sektörüne, takriben 1/3'lük bölümü imalat sanayiine, % 9'u enerji sektörüne tahsis edilmiş, tarım ve madencilik sektörlerinin payı ise % 1'lerde kalmıştır. İncelenen dönemde yatırımcılara tahsis edilen sabit yatırım teşvikleri tutarı, cari fiyatlarla 342.355.910.270 TL, \$ cinsinden de, 1.115.835.785.147 \$ olmuştur (Tablo 51).

Hizmetler sektörüne verilen yatırım teşvik belgesi sayısı imalat sanayiine verilenin yaklaşık yarısı kadar olmasına karşılık, bu sektöre tahsis edilen toplam sabit yatırım teşvikleri tutarının imalat sanayiine verilenin birbuçuk mislinden fazla olması, hizmetler sektörüne verilen "belge başına" sabit yatırım teşvik tutarının imalat sanayiinin üç katı kadar olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, imalat sanayiinde teşebbüs edilen yatırımların —hizmetler sektörüne kıyasla— daha küçük ölçekli olduğunu, göstermektedir. Şu kadar ki, sözü edilen dönemde yatırımlara sağlanan sabit yatırım teşviklerinin yalnızca % 3'ü KOBİ'lere tahsis edilmiştir.

Bahsedilen dönemde teşvik edilen yatırımlarla sağlanması hedeflenen istihdam düzeyi 5.674.802 olarak bildirilmiştir. İmalat sanayiinde teşvikli yatırımlarla hedeflenen istihdam, toplam istihdam hedefinin % 61'ini

oluştururken, hizmetler sektörünün payı % 31 olmuş, kalanını ise diğer sektörler paylaşmıştır (Enerji % 1, Tarım % 3, Madencilik % 4), (Tablo 51;).

Tablo 52 - Sektörler İtibariyle Ortalama YTB Tutarı ve BKİSYT (1980-2010)					
(2011=100 ; TL)					
ANA SEKTÖRLER	Yatırım Teşvik Belgesi		Ort. İstihdam	BKİSYT	
	Ort. Tutarı (TL)	%		Tutar (TL)	%
01 - TARIM	5.890.520	18%	28	208.228	37%
02 - MADENCİLİK	10.956.604	33%	57	191.646	34%
03 - İMALAT	19.394.925	59%	61	315.831	56%
04 - ENERJİ	213.099.842	645%	42	5.096.171	904%
05 - HİZMETLER	58.853.245	178%	60	983.031	174%
GENEL TOPLAM	33.025.576	100%	59	564.044	100%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde, belge başına tahsis edilen ortalama sabit yatırım teşvik tutarı —2011 yılı fiyatlarıyla— 33.025.576,00 TL olurken, belge başına en yüksek sabit yatırım teşviki enerji sektörüne (ortalamanın 6,5 katı); belge başına en düşük sabit yatırım teşviki ise, tarım sektörüne verilmiştir (ortalamanın beşte birinden az). Belge başına ortalama istihdam miktarı⁵⁶⁵ bütün sektörlerde "59" kişi olarak gerçekleşirken, tarım sektöründe "28" kişi olmuş, diğer sektörlerde ise ortalamaya yakın miktarlarda gerçekleşmiştir (Enerji, 42; Madencilik, 57; Hizmetler, 60; İmalat, 61 kişi), (Tablo 52).

Bir kişi istihdam edebilmek için yapılması gereken ortalama sabit yatırım teşvik tutarı (BKİSYT) da, 2011 yılı fiyatlarıyla, 564.044,00 TL olarak gerçekleşirken, enerji sektöründe —bir kişi istihdam edilebilmesi için— bunun yaklaşık 9 misli sabit yatırım teşviki verilmesi gerekmiştir (5.096.171 TL, % 904). Bu konuda en düşük yatırım teşvik tutarları ise, sırasıyla madencilik (191.646 TL, % 34), tarım (208.228 TL, % 37) ve İmalat (315.831 TL, % 56) sanayiinde gerçekleşmiştir. Hizmetler sektöründe ise, ortalama BKİSYT tutarı, Türkiye ortalamasının 1,74 katı olmuştur (983.031 TL), (Tablo 52).

⁵⁶⁵ Ortalama istihdam = Toplam İstihdam / Toplam Yatırım Teşvik Belgesi

2. Tarım Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri

a) Teşvik Unsurları İtibariyle Tarım Sektörüne Sağlanan Teşvikler

İncelenen dönemde, tarım ve madencilik, yatırım teşviklerinden en az yararlanan sektörler olmuşlardır (Tablo 51, Tablo 53).

Tablo 53 - Tarım Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010)									
	YTB		Sabit Yatırım Teşvikleri (1980-2010)						İstihdam
	Adet	%	Cari Fiyat (TL)	%	(2011=100 ; TL)	%	(\$)	%	Kişi
SEKTÖRLER TOPLAMI	96.920	100%	342.355.910.270	100%	3.200.838.852.817	100%	1.115.835.785.147	100%	5.674.802
TARIM SEKTÖRÜ	5.710	6%	6.398.576.583	2%	33.634.871.378	1%	12.128.979.145	1%	161.529
01 - Bitkisel Üretim	827	1%	1.518.886.812	0%	7.120.585.976	0%	2.358.869.008	0%	29.083
02 - Hayvancılık	4.522	5%	4.691.323.254	1%	23.946.134.378	1%	8.894.434.149	1%	121.546
03 - Su Ürünleri	306	0%	186.413.891	0%	2.363.109.654	0%	811.687.407	0%	9.019
04 - Ormancılık	55	0%	1.952.626	0%	205.041.371	0%	63.988.581	0%	1.881

(*) Yüzdelere, tarım sektörü ve alt sektörlerinin "toplam teşvikler" içindeki payını göstermektedir.

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Sözü edilen dönemde, tarım sektörüne toplam 5.710 adet yatırım teşvik belgesi (YTB) verilmiş olup, toplam YTB'nin % 6'sına tekabül eden bu sayı enerji ve madencilik sektörlerine kıyasla daha yüksek ise de, tarım sektörünün sabit yatırım teşviklerinden aldığı pay, çok daha mütevazı oranlarda gerçekleşmiştir. Anılan dönemde, tarım sektörüne verilen sabit yatırım teşvikleri; cari fiyatlarla 6.398.576.583 TL, 2011 yılı fiyatlarıyla 33.634.871.378 TL ve döviz bazında da 12.128.979.145 \$ olurken, bunların sektörler toplamına oranı % 1-2 seviyelerinde kalmıştır.

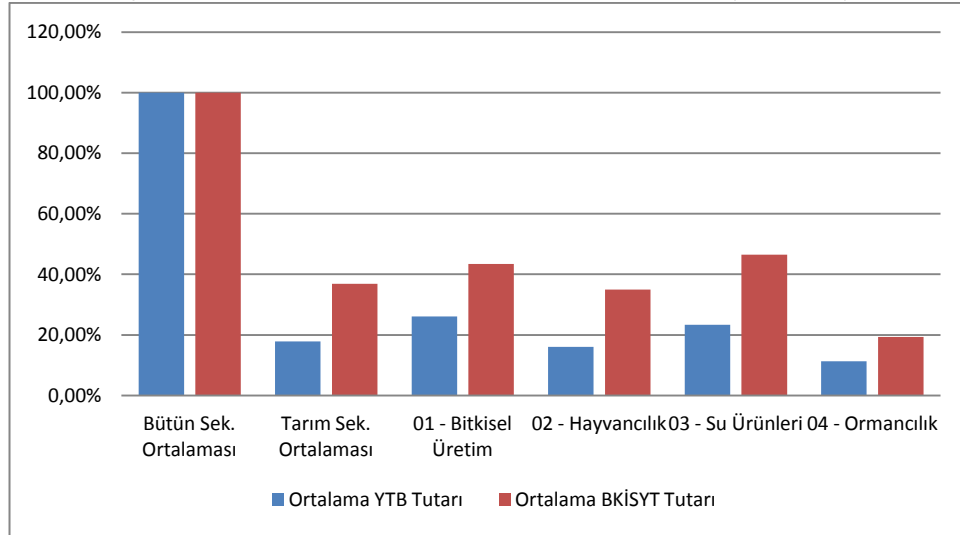
Yine, anılan dönemde, tarım sektörüne verilen yatırım teşvikleri ile hedeflenen istihdam artışı 161.529 kişi olurken, bunun teşvikli yatırımlarla hedeflenen toplam istihdam artışına oranı da % 3 olarak gerçekleşmiştir.

Tarım sektöründe, YTB'nin sektörler toplamına oranının SYT'nden daha yüksek olması, beklendiği şekilde, bu sektörde yapılmak istenen belge başına teşvikli yatırım tutarının —diğer sektörlerle göre— daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 54 - Tarım Sektöründe Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları							
ANA/ALT SEKTÖRLER	Yatırım Teşvik Belgesi			İstihdam			
	Ortalama Tutar	%	%	Ort.	BKİSYT	%	%
	(2011=100; TL)	Sektör	Toplam	Kişi	(2011=100; TL)	Sektör	Toplam
GENEL TOPLAM	33.025.576		100,00%	59	564.044		100,00%
TARIM SEKTÖRÜ	5.890.520	100,00%	17,84%	28	208.228	100,00%	36,92%
01 - Bitkisel Üretim	8.610.140	146,17%	26,07%	35	244.837	117,58%	43,41%
02 - Hayvancılık	5.295.474	89,90%	16,03%	27	197.013	94,61%	34,93%
03 - Su Ürünleri	7.722.581	131,10%	23,38%	29	262.015	125,83%	46,45%
04 - Ormancılık	3.728.025	63,29%	11,29%	34	109.007	52,35%	19,33%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Şekil 18 - Tarım Sektöründe Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

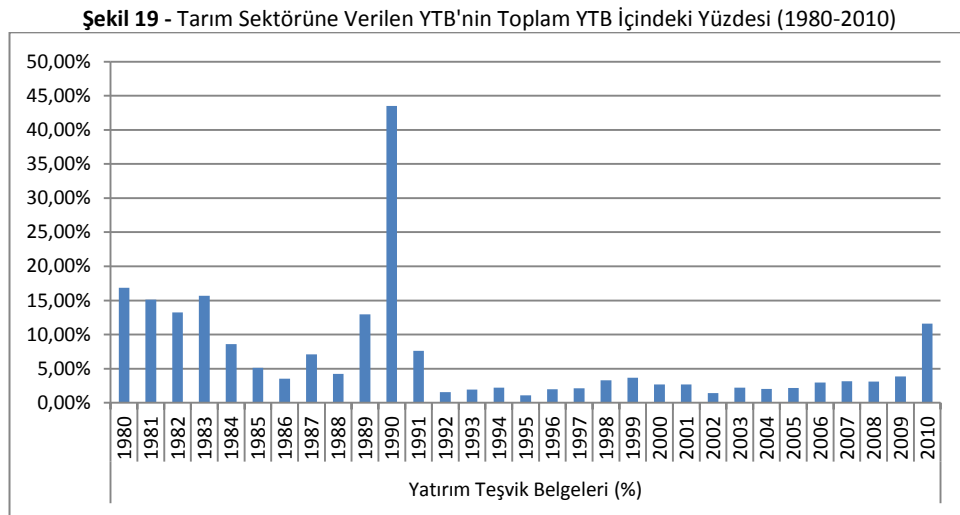
Nitekim, beher yatırım teşvik belgesi için ortalama yatırım tutarı 2011 yılı fiyatlarıyla —bütün sektörler için— 33.025.576 TL olurken, bu tutar tarım sektöründe 5.890.520 TL (% 18) olarak gerçekleşmiştir. Bu, bütün sektörler içinde en düşük meblağı teşkil etmektedir (Tablo 52, Tablo 54, Şekil 18).

Bir kişiye istihdam sağlayabilmek için yapılması hedeflenen teşvikli yatırım tutarı (BKİSYT) bakımından, tarım, madencilikten sektöründen sonra, ikinci sıradadır. İncelenen dönemde, bütün sektörlerin BKİSYT ortalaması 2011 yılı fiyatlarıyla 564.044 TL olurken, tarım sektöründe 208.228 TL olarak gerçekleşmiştir (% 37). Buna göre, yeni istihdam yaratmak için yapılması gereken en düşük yatırım tutarı, tarım ve madencilik sektörlerindedir (Tablo 52, Tablo 54, Şekil 18).

Tarım sektörü, 28 kişilik ortalama ile, "YTB başına istihdam hedefi" bakımından da, bütün sektörler içinde en geride bulunmaktadır. Bu konuda, "bitkisel üretim" (35 kişi) ve "ormancılık" (34 kişi) alt sektörleri ana sektör ortalamasının üzerinde kalırken, "hayvancılık" (27 kişi) ve "su ürünleri" (29 kişi) alt sektörlerinde "ortalama istihdam" hedefleri ana sektör ortalamasına yakın seyretmiştir.

Tarım sektörüne sağlanan yatırım teşvikleri, dönem boyunca dalgali bir seyir göstermiştir. Şöyle ki;

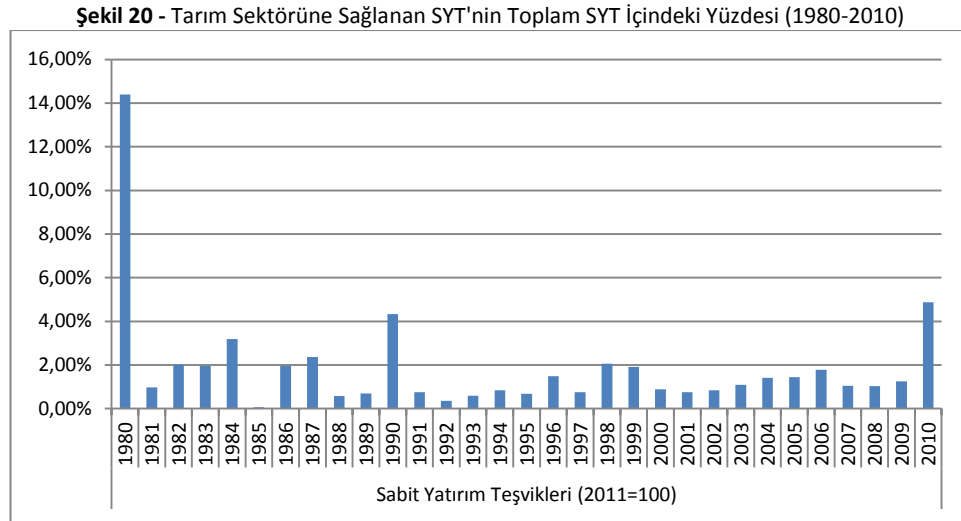
1980 yılında toplam yatırım teşvik belgelerinin (YTB) % 17'si tarım sektörüne verilmiş iken, bu oran takip eden on yıl boyunca mütemadiyen azalma kaydetmiş, 1990 yılında birdenbire —sebebi anlaşılamayan— muazzam bir artışla % 44'e yükseldikten sonra, müteakip yıldan itibaren hızla düşerek 2009 yılına kadar % 1-3 aralığında seyretmiş, 2010 yılında yeniden ani bir artışla % 12 seviyelerine yükselmiştir (Şekil 19).

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Tarım sektörüne sağlanan sabit yatırım teşviklerinin 1980-2010 yılları arasındaki dönemde yatırımcılara tahsis edilen sabit yatırım teşvikleri toplamına oranı ise, birkaç yıl istisna tutulacak olursa (1980, % 14,4; 1984, %

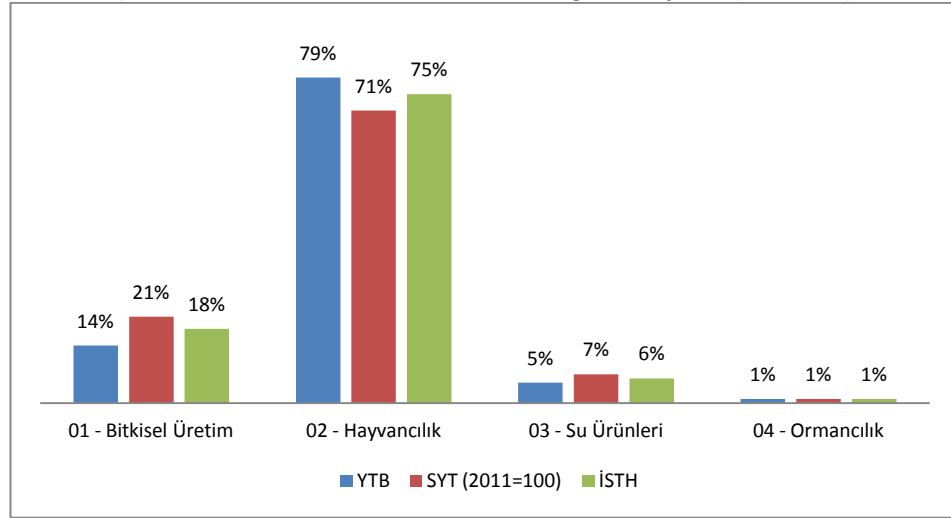
3,2; 1990, % 4,3; 2010, % 4,8), dönem boyunca, % 2'nin altında kalmıştır (Şekil 20).

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

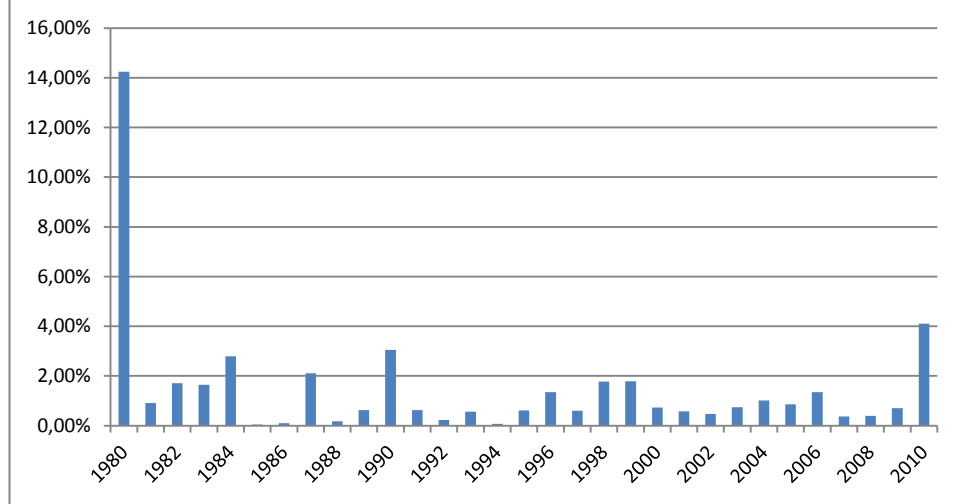
b) Tarım Sektöründe Alt Sektörler İtibariyle Yatırım Teşvikleri

İncelenen dönemde, tarım sektörü içinde teşviklerden en fazla yararlandırılan alt sektör "hayvancılık" olmuştur. Tarım sektörüne sağlanan teşviklerin yaklaşık 3/4'ü hayvancılık alt sektöründe yapılan yatırımlara tahsis edilmiştir. Tarım sektörü için verilen YTB'nin % 79' u ve 2011 yılı fiyatlarıyla SYT'nin % 71 'i hayvancılık sektörüne aittir. YTB' nin % 14'ünü ve 2011 yılı fiyatlarıyla SYT' nin % 21 'ini alan "bitkisel üretim", tarım sektörü içinde teşviklerden en fazla istifade eden ikinci alt sektör olmuştur. "Su ürünleri" alt sektörünün tarım sektörü içindeki payı —bütün teşvik unsurlarında— % 5-7 arasında kalırken, "ormancılık" alt sektörü yatırım teşviklerinden yalnızca % 1 civarında bir pay alabilmiştir (Şekil 21).

Şekil 21 - Tarım Sektörünün Alt Sektörlerine Sağlanan Teşvikler (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Tarım sektörü alt sektörlerinin sabit yatırım teşvikleri toplamı içindeki payı da "binde" mertebelerinde kalmış olup, yalnızca hayvancılık sektörü istisnai bir kaç yılda teşviklerden % 2 'nin üzerinde bir pay alabilmiştir (Şekil 22).

Şekil 22 - Yıllar İtibariyle Hayvancılık Sektörüne Verilen Yatırım Teşviklerinin Toplam SYT İçindeki Yüzdesi (2011=100)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

3. Madencilik Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri

a) Teşvik Unsurları İtibariyle Madencilik Sektörüne Sağlanan Teşvikler

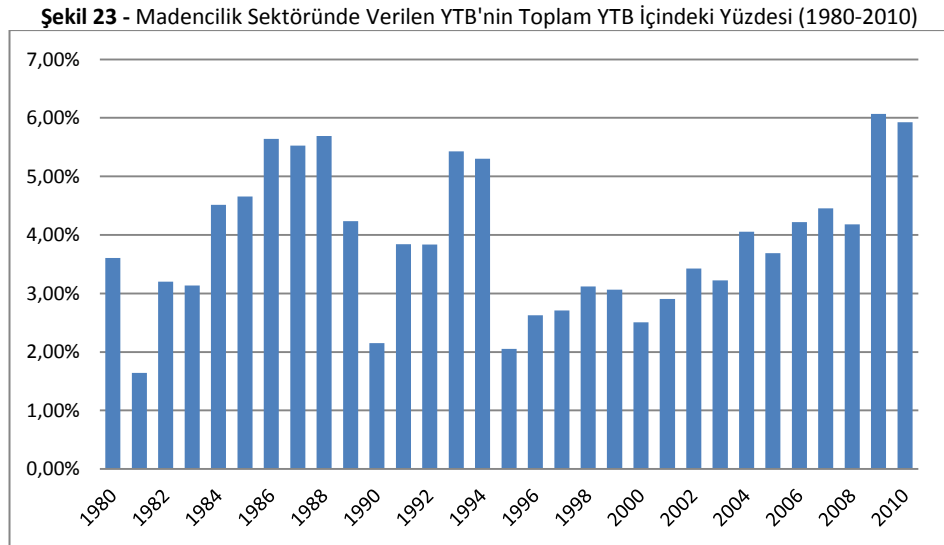
İncelenen dönemde, daha önce de belirtildiği gibi, madencilik, tarımla birlikte, yatırım teşviklerinden en az yararlanan iki sektörden birisi olmuştur (Tablo 52, Tablo 55).

Tablo 55 - Madencilik Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010)										
	YTB		Sabit Yatırım Teşvikleri						İstihdam	
	Adet	%	Cari Fiyat (TL)	%	(2011=100 ; TL)	%	ABD Doları	%	Kişi	%
GENEL TOPLAM	96.920	100%	342.355.910.270	100%	3.200.838.852.817	100%	1.115.835.785.147	100%	5.674.802	100%
MADENCİLİK	3.657	3,77%	8.907.948.286	2,60%	40.068.299.720	1,25%	14.419.657.362	1,29%	209.075	3,68%
01 - İstihraç	1.919	1,98%	1.331.202.176	0,39%	23.642.138.710	0,74%	7.040.870.614	0,63%	139.450	2,46%
02 - İşleme	559	0,58%	903.067.580	0,26%	2.286.064.666	0,07%	1.014.160.998	0,09%	18.570	0,33%
03 - İstihraç ve İşl.	1.093	1,13%	6.437.525.651	1,88%	13.586.495.829	0,42%	6.104.368.180	0,55%	46.476	0,82%
04 - Zenginleştirme	84	0,09%	234.847.146	0,07%	550.163.320	0,02%	259.224.134	0,02%	4.521	0,08%
05 - Zeng. ve İşleme	2	0,00%	1.305.733	0,00%	3.437.195	0,00%	1.033.436	0,00%	58	0,00%

(*) Yüzdelere, Madencilik Sektörü ve Alt Sektörlerinin "Toplam Teşvikler" içindeki Payını Göstermektedir.

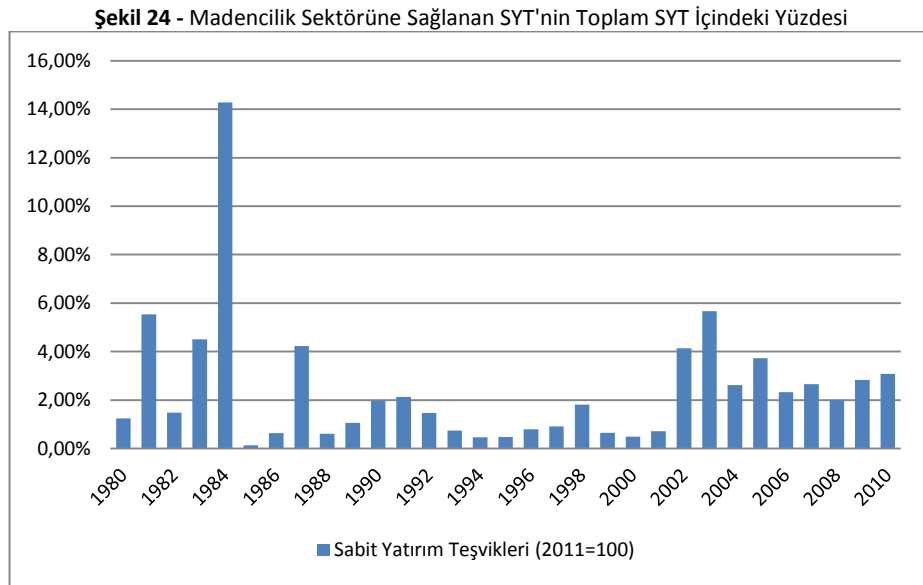
Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Söz konusu dönemde, madencilik sektöründe yapılacak yatırımlar için toplam 3.657 adet YTB verilmiş olup, bu sayı incelenen dönem boyunca yatırımcılara verilen YTB toplamının % 3,8 'ine tekabül etmektedir. Bu sektörde yatırım yapacak yatırımcılara verilen teşvik belgeleri (YTB), YTB toplamı ile kıyaslandığında, dönem boyunca % 2-5,5 aralığında dalgalanmıştır (Şekil 23).

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

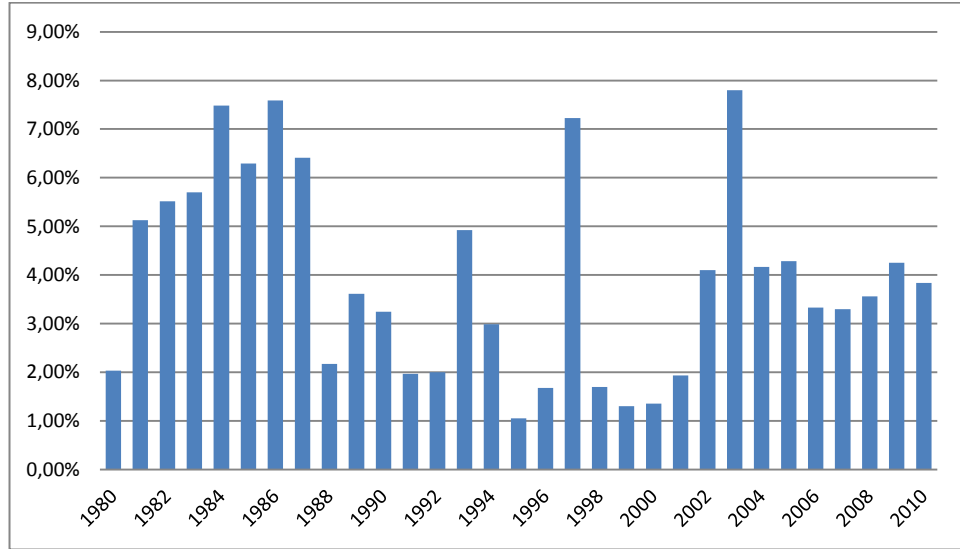
Bahsedilen dönemde, madencilik sektörüne tahsis edilen sabit yatırım teşvikleri, cari fiyatlarla 8.907.948.286 TL, 2011 yılı fiyatlarıyla 40.068.299.720 TL ve YP cinsinden de 14.419.657.362 \$ olarak gerçekleşmiş; "Toplam SYT" içindeki payı ise, cari fiyatlarla % 2,6 olurken, sabit fiyatlar ve \$ cinsinden % 1,3 seviyelerinde kalmıştır (Tablo 55). Bu sektörde, 1980-1988 yılları arasında binde mertebeleri ile % 14 arasında aşırı dalgalanmalar gösteren SYT'leri, 1988-2002 yılları arasında % 2'nin altında seyrettikten sonra, 2003 yılından itibaren % 2-3 aralığında istikrar kazanmıştır (Şekil 24)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde, madencilik sektörüne tahsis edilen yatırım teşvikleri ile hedeflenen istihdam artışı, sektörler toplamının % 3,7'si nispetinde (209.075 kişi) gerçekleşmiştir (Tablo 55). Teşvikli yatırımlarla hedeflenen istihdamın yıllara göre dağılımı ise, büyük ölçüde YTB ile paralellik arzemiş ve özellikle dönemin ikinci yarısında —bazı yıllar istisna tutulacak olursa— teşvikli yatırımlarla hedeflenen toplam istihdam seviyesinin % 2-5,5'i aralığında dalgalanmıştır (Şekil 25)

Şekil 25 - Teşvikli Yatırımlarla Hedeflenen Toplam İstihdam İçinde Madencilik Sektörünün Payı (1980-2010)

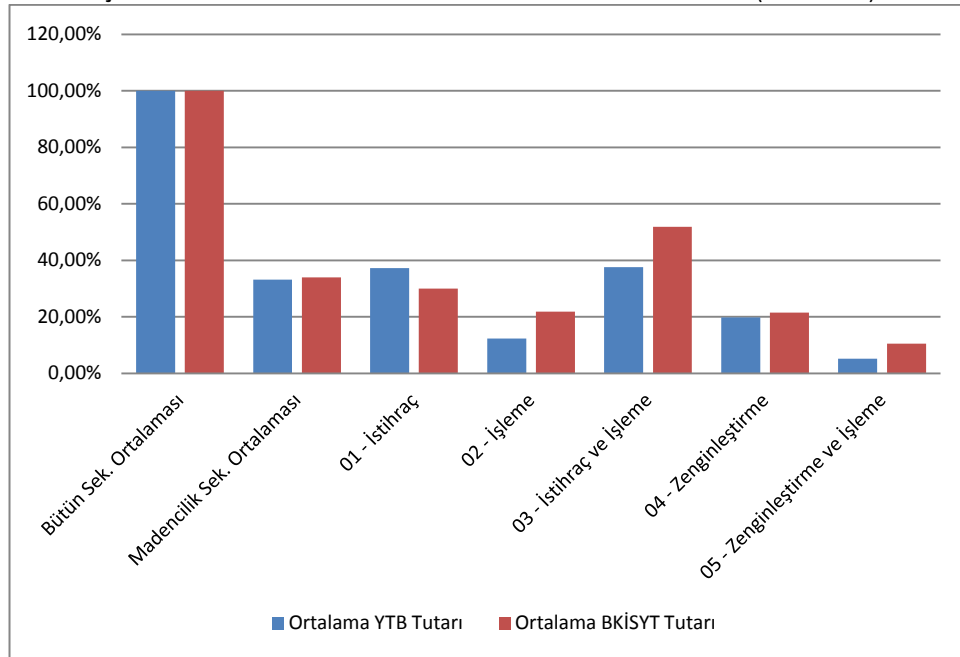

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Madencilik sektöründe, yatırımcılara tahsis edilen sabit yatırım teşviklerinin ortalama tutarı, bütün sektörlerin ortalamasına göre, oldukça düşük seviyede gerçekleşmiştir. Nitekim, bu sektörde yapılması öngörülen teşvikli yatırımların ortalama tutarı 2011 yılı fiyatlarıyla 10.956.604 TL (bütün sektörler ortalamasının % 33'ü) olarak gerçekleşirken, bazı alt sektörlerde çok daha düşük meblağlarda gerçekleşmiştir (Zenginleştirme % 19,8; İşleme % 12,4; Zenginleştirme ve İşleme %5,2), (Tablo 56, Şekil 26).

Tablo 56 - Madencilik Sektöründe Ortalama YTB Tutarı ve BKİSYT							
	Yatırım Teşvik Belgesi			İstihdam			
	Ortalama Tutar	%	%	Ort.	BKİSYT	%	%
	(2011=100; TL)	Sektör	Toplam	Kişi	(2011=100; TL)	Sektör	Toplam
GENEL TOPLAM	33.025.576		100,00%	59	564.044		100,00%
MADENCİLİK	10.956.604	100,00%	33,18%	57	191.646	100,00%	33,98%
01 - İstihraç	12.320.031	112,44%	37,30%	73	169.538	88,46%	30,06%
02 - İşleme	4.089.561	37,33%	12,38%	33	123.105	64,24%	21,83%
03 - İstihraç ve İşleme	12.430.463	113,45%	37,64%	43	292.334	152,54%	51,83%
04 - Zenginleştirme	6.549.563	59,78%	19,83%	54	121.691	63,50%	21,57%
05 - Zenginleştirme ve İşleme	1.718.598	15,69%	5,20%	29	59.262	30,92%	10,51%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

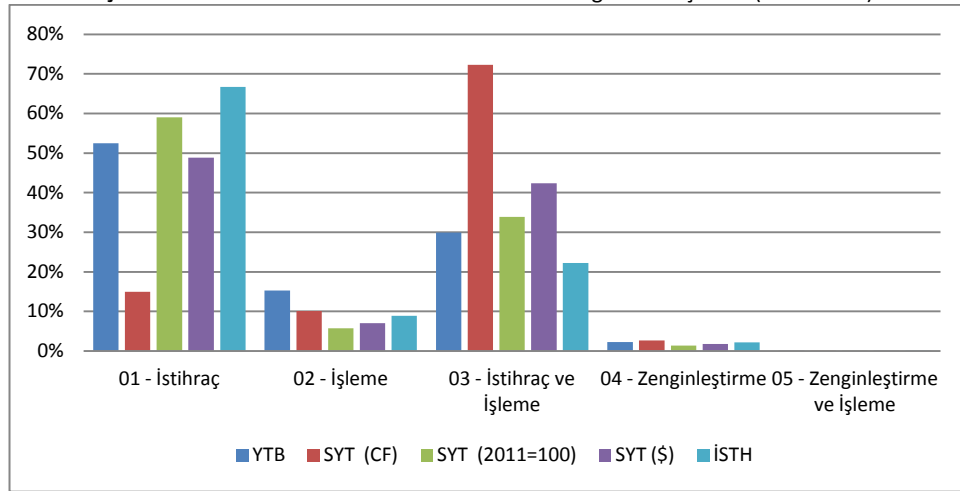
Şekil 26 - Madencilik Sektöründe Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde, bir kişiye istihdam sağlayabilmek için yapılması hedeflenen en düşük teşvikli yatırım tutarı ortalaması da yine madencilik sektöründe gerçekleşmiş ve 2011 yılı fiyatlarıyla 191.646 TL olmuştur. Bu tutar, bütün sektörler ortalamasının % 34'üne tekabül etmektedir. 57 kişi olarak gerçekleşen YTB başına hedeflenen ortalama istihdam seviyesi "bütün sektörler ortalaması"na oldukça yakın iken, en yüksek ortalama istihdam "istihraç" alt sektöründe (73 kişi), en düşük ortalama istihdam ise "zenginleştirme ve işleme" alt sektöründe (29 kişi) gerçekleşmiştir (Tablo 56, Şekil 26).

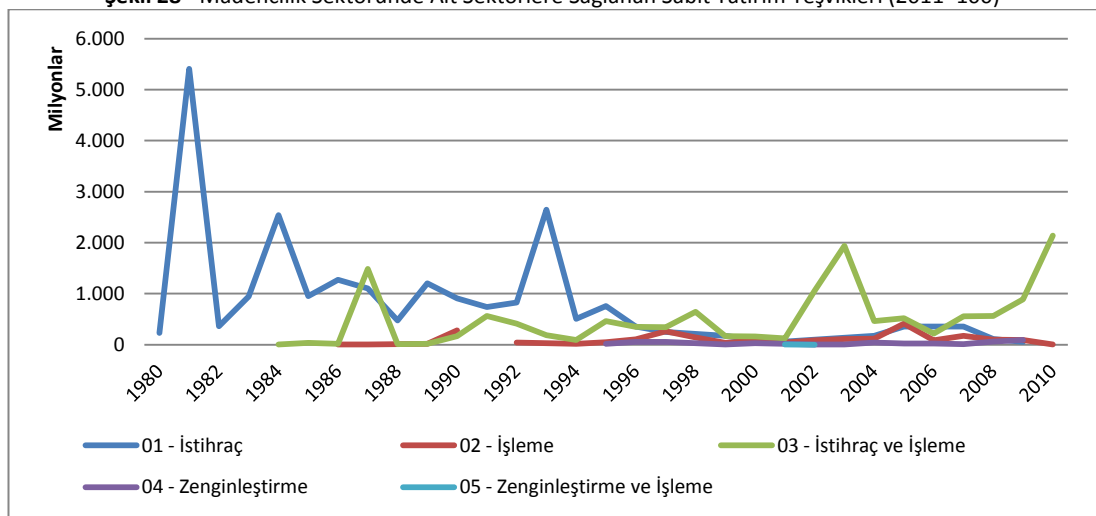
b) Madencilik Sektöründe Alt Sektörler İtibariyle Yatırım Teşvikleri

İncelenen dönemde, 2011 yılı fiyatları esas alındığında, madencilik sektörüne tahsis edilen yatırım teşviklerinden en çok "istihraç" alt sektörü yararlanmıştır (YTB, % 52,5; SYT % 59). Bu alt sektörü, sırasıyla "istihraç ve işleme" (YTB, % 29,9; SYT, % 33,9), "işleme" (YTB, % 15,3; SYT, % 5,7), "zenginleştirme" (YTB, % 2,3; SYT, % 1,4) takip etmiştir. "Zenginleştirme ve istihraç" alt sektörüne tahsis edilen yatırım teşvikleri ise, ihmal edilebilir seviyelerde kalmıştır (Şekil 27).

Şekil 27 - Madencilik Sektöründe Alt Sektörlere Sağlanan Teşvikler (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

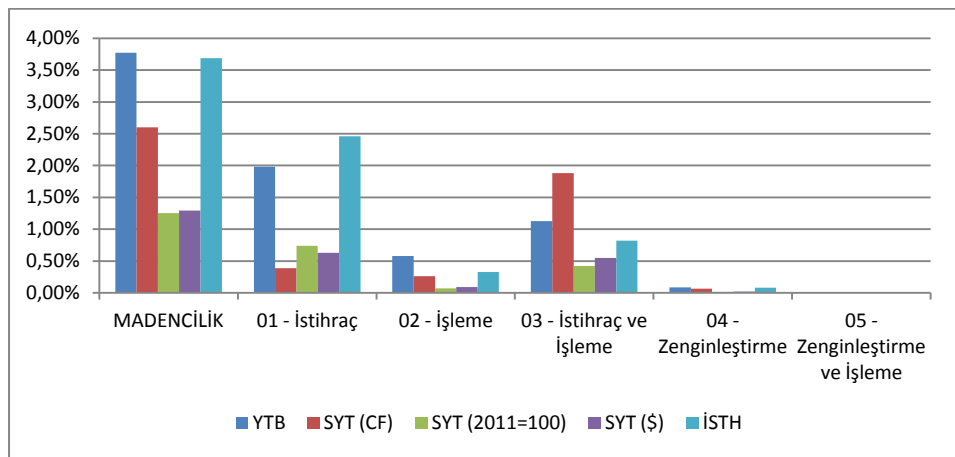
Bazı alt sektörler tahsis edilen yatırım teşviklerinde, "cari fiyat" ve "sabit fiyat" rakamları arasında bariz farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu durumun, büyük ölçüde, dönemin başından ilk yarısına kadar geçen sürede, madencilik sektörüne sağlanan yatırım teşviklerinin büyük bir bölümünün "istihraç" alt sektörüne gitmesine karşılık, dönemin ikinci yarısından itibaren anılan sektörün payının düşerek, "istihraç ve işleme" alt sektörünün payının artmasından kaynaklandığı, anlaşılmıştır (Şekil 28).

Şekil 28 - Madencilik Sektöründe Alt Sektörlere Sağlanan Sabit Yatırım Teşvikleri (2011=100)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Bu gelişmeyi "dönem başında daha çok maden cevheri çıkarılmasına yönelik yatırımlara teşvik sağlanmış iken, dönemin ikinci yarısından itibaren çıkarılan cevherin işlenmesine yönelik yatırımlara sağlanan teşviklerin artış gösterdiği," şeklinde yorumlamak da mümkündür ki, bu, madencilik sektörünün ülke ekonomisine sağladığı katma değer artmasını temin edecek olumlu bir gelişmedir.

Şekil 29 - Madencilik Sektörü Alt Sektörlerinin Toplam Yatırım Teşvikleri İçindeki Yüzdeleri (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde, madencilik sektörü alt sektörlerinin toplam yatırım teşvikleri içindeki yüzdeleri "binde" mertebelerinde kalmış olup, yalnızca "istihraç" ile "istihraç ve işleme" sektörlerine verilen YTB'leri % 1-2 civarında bir pay sahibi olabilmıştır (Şekil 29).

4. İmalat Sanayiine Sağlanan Yatırım Teşvikleri

a) Teşvik Unsurları İtibariyle İmalat Sanayiine Sağlanan Teşvikler

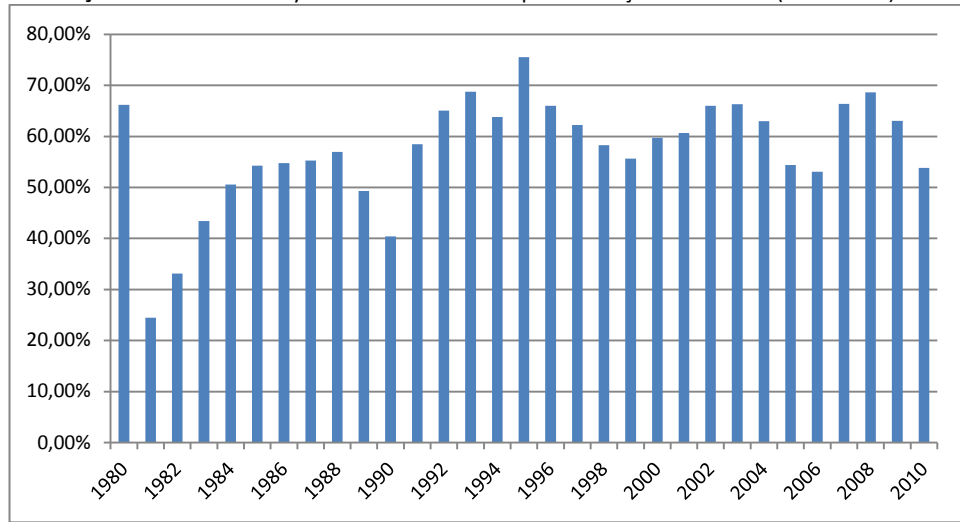
İncelenen dönemde, imalat sanayii, hizmetler sektöründen sonra, yatırım teşviklerinden en çok yararlanan ikinci sektör olmuştur (Tablo 51, Tablo 57).

Tablo 57 - İmalat Sanayiine Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010)										
	YTB		Sabit Yatırım Teşvikleri						İstihdam	
	Adet	Toplam	Cari Fiyat (TL)	Toplam	(2011=100 ; TL)	Toplam	ABD Doları	Toplam	Kişi	Toplam
GENEL TOPLAM	96.920	100%	342.355.910.270	100%	3.200.838.852.817	100%	1.115.835.785.147	100%	5.674.802	100%
İMALAT SANAYİİ	56.723	58,5%	167.097.510.451	48,8%	1.100.138.333.930	34,4%	435.038.317.354	39,0%	3.483.310	61,4%
01 - Gıda ve İçki	9.272	9,6%	14.026.847.996	4,1%	96.847.941.785	3,0%	38.279.229.716	3,4%	433.162	7,6%
02 - Dok. ve Gym.	16.869	17,4%	29.125.344.732	8,5%	381.591.994.762	11,9%	147.243.313.089	13,2%	1.275.402	22,5%
03 - Orman Ürünü	1.812	1,9%	4.349.687.738	1,3%	17.479.504.370	0,5%	7.515.539.843	0,7%	90.031	1,6%
04 - Kağıt	787	0,8%	3.557.993.927	1,0%	17.747.210.075	0,6%	7.181.037.150	0,6%	48.609	0,9%
05 - Deri ve Kösele	997	1,0%	447.566.984	0,1%	6.719.803.363	0,2%	2.585.440.729	0,2%	60.645	1,1%
06 - Lastik-Plastik	2.828	2,9%	6.637.933.406	1,9%	23.355.954.002	0,7%	9.878.844.112	0,9%	88.593	1,6%
07 - Kimya	2.084	2,2%	25.891.420.055	7,6%	111.099.232.673	3,5%	44.549.093.617	4,0%	120.285	2,1%
08 - Cam	618	0,6%	2.511.920.550	0,7%	10.492.186.397	0,3%	4.399.221.694	0,4%	70.083	1,2%
09 - Demir Çelik	960	1,0%	4.380.747.897	1,3%	48.017.914.990	1,5%	16.588.390.074	1,5%	145.674	2,6%
10 - Demir Dışı M.	758	0,8%	2.825.379.175	0,8%	10.127.007.887	0,3%	4.439.800.173	0,4%	34.695	0,6%
11 - Taşıt Araçları	5.193	5,4%	38.740.936.222	11,3%	164.958.084.107	5,2%	68.899.175.732	6,2%	368.439	6,5%
12 - Madeni Eşya	3.515	3,6%	6.104.637.958	1,8%	40.515.636.206	1,3%	15.104.549.657	1,4%	171.087	3,0%
13 - Mesl. Bil. Ölç.	487	0,5%	679.534.766	0,2%	3.711.013.671	0,1%	1.436.629.478	0,1%	18.613	0,3%
14 - Makina İmalat	2.174	2,2%	5.243.448.809	1,5%	15.626.785.088	0,5%	6.762.557.125	0,6%	107.655	1,9%
15 - Elektrikli Mak.	1.084	1,1%	2.859.141.265	0,8%	35.164.970.247	1,1%	13.405.384.974	1,2%	59.030	1,0%
16 - Elektronik	514	0,5%	2.373.208.228	0,7%	12.191.066.448	0,4%	4.767.742.301	0,4%	47.784	0,8%
17 - Çimento	2.325	2,4%	7.313.437.091	2,1%	40.899.265.470	1,3%	16.825.308.310	1,5%	92.921	1,6%
18 - Pişmiş Kil ve Ç.	1.836	1,9%	4.002.118.718	1,2%	14.550.104.050	0,5%	6.375.597.851	0,6%	88.442	1,6%
19 - İnşaat	501	0,5%	787.308.608	0,2%	4.763.415.206	0,1%	1.848.593.726	0,2%	57.133	1,0%
20 - Seramik	423	0,4%	2.612.983.359	0,8%	28.110.704.128	0,9%	10.351.974.282	0,9%	43.528	0,8%
21 - Diğerleri	1.685	1,7%	2.625.877.668	0,8%	16.160.910.326	0,5%	6.597.735.269	0,6%	61.473	1,1%
99 - Elektriksiz Mk.	1	0,0%	35.299	0,0%	7.628.680	0,0%	3.158.453	0,0%	26	0,0%

(*) Yüzdelere, İmalat Sanayii ve Alt Sektörlerinin "Toplam Teşvikler" içindeki Payını Göstermektedir.

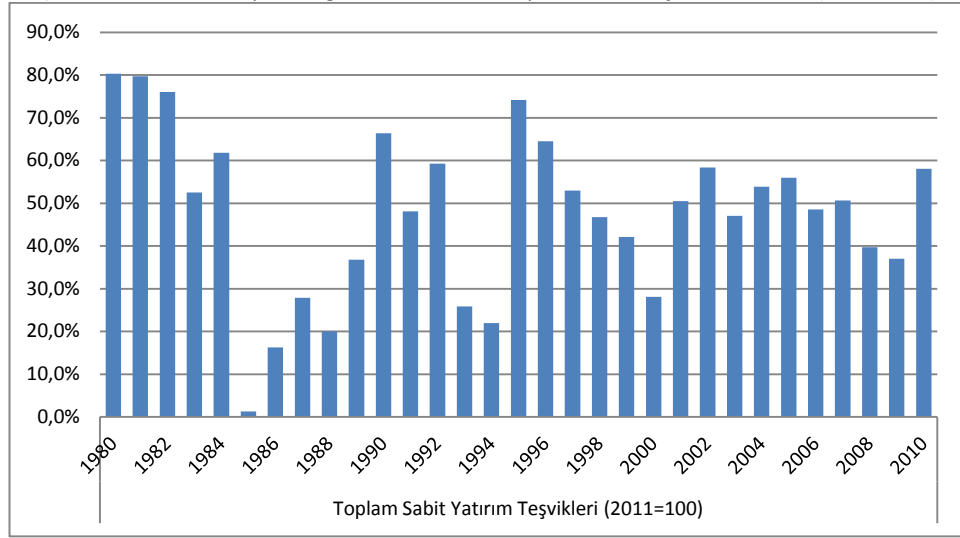
Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde, imalat sanayii yatırımları için toplam 56.723 adet YTB verilmiş olup, bu, YTB toplamının yarısından fazlasını oluşturmaktadır (% 58,5). Bahsedilen oran, dönemin ilk on yılı dışında, daima % 50'nin üzerinde kalmıştır (Şekil 30).

Şekil 30 - İmalat Sanayiine Verilen YTB'nin Toplam YTB İçindeki Yüzdesi (1980-2010)

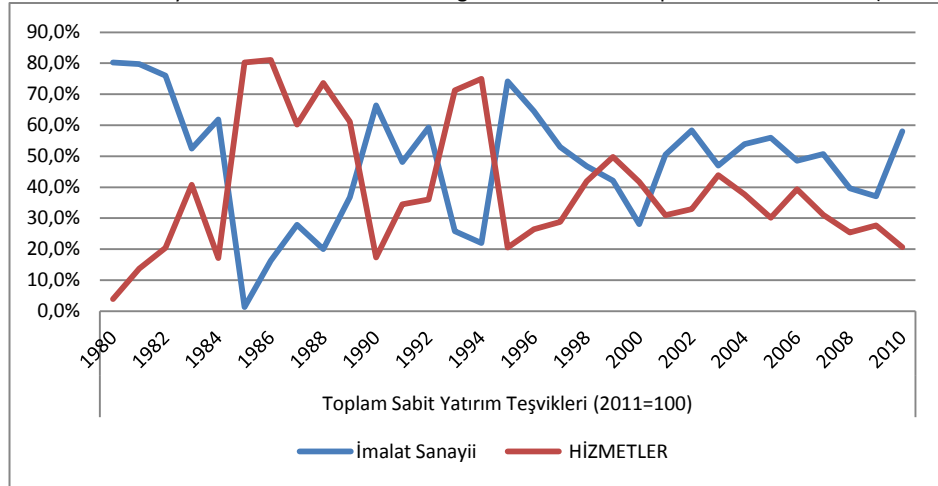
Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Sözkonusu dönemde, imalat sanayii yatırımlarına sağlanan sabit yatırım teşvikleri; cari fiyatlarla 167.097.510.451 TL, 2011 yılı fiyatlarıyla 1.100.138.333.930 TL ve YP cinsinden de 435.038.317.354 \$ olarak gerçekleşmiştir. Cari fiyatlarla, SYT Toplamının yarısına yakın kısmı imalat sanayiine verilmiş olmakla birlikte, bu oran 2011 yılı fiyatlarıyla % 34, \$ cinsinden de % 39 seviyesinde kalmıştır. Bu durum, İmalat sanayiine sağlanan sabit yatırım teşviklerinin Toplam SYT'leri içindeki yüzdesinin —ortalama olarak— 1985-2000 yılları arasında % 30'lar civarına düşmesinden kaynaklanmıştır (Şekil 31).

Şekil 31 - İmalat Sanayiine Sağlanan SYT'lerinin Toplam SYT'leri İçindeki Yüzdesi (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

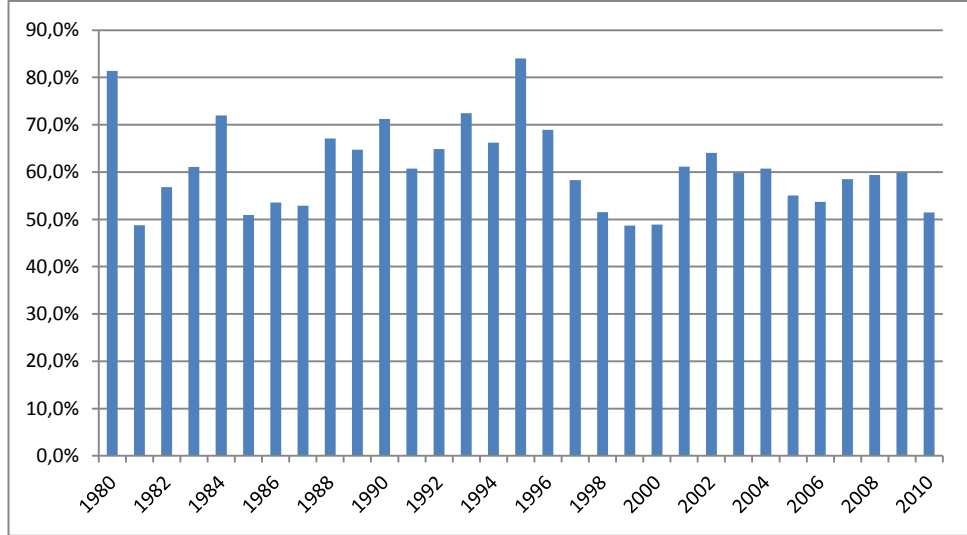
İncelenen dönemde, "imalat sanayii"ne sağlanan yatırım teşvikleri ile "hizmetler" sektörüne sağlanan SYT'leri ters orantılı olarak hareket etmiş, birinin payı artarken, diğeri azalmıştır (Şekil 32).

Şekil 32 - İmalat Sanayii ve Hizmetler Sektörüne Sağlanan SYT'lerinin Toplam SYT'lerine Oranı (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde, imalat sanayiinde teşvikli yatırımlarla toplam 3.483.310 kişiye istihdam sağlanması hedeflenmiş olup, bunun "teşvikli yatırımlarla hedeflenen toplam istihdam" içindeki yüzdesi, umumiyetle % 50-60 civarında gerçekleşmiştir (Şekil 33). Dönemin tamamında ise, bu oran % 61,38 olmuştur (Tablo 57).

Şekil 33 - İmalat Sanayiinde Teşvikli Yatırımlarla Hedeflenen İstihdamın Sektörler Toplamı İçindeki Yüzdesi (1980-2010)

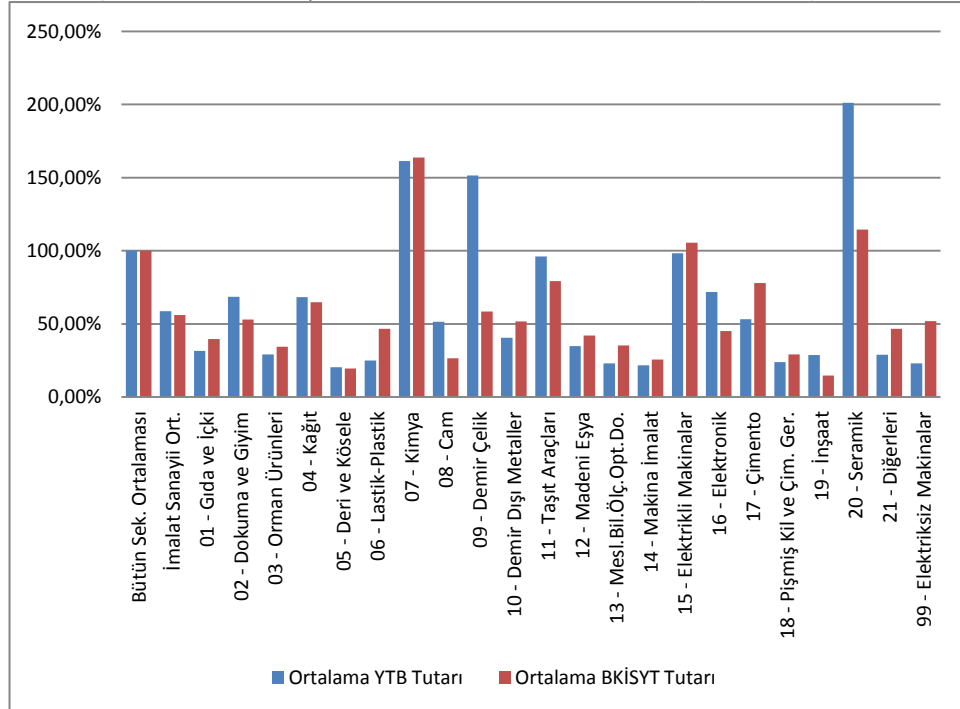
Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İmalat Sanayiinde, yatırımcılara tahsis edilen sabit yatırım teşviklerinin ortalama tutarı —2011 yılı fiyatlarıyla— 19.394.925 TL olarak gerçekleşmiş olup, bütün sektörler ortalamasının % 58,7'sine tekabül etmektedir. Buna karşılık, imalat sanayinin alt sektörlerinde, sözkonusu oran büyük farklılıklar göstermiş (En düşük oran % 20, en yüksek oran % 161) ve teşvik edilen yatırımlar arasında kaydadeğer payı bulunan imalat sanayii alt sektörlerinden "gıda ve içki"de % 31, "dokuma ve giyim"de % 68,5 ve "taşıt araçları"nda da % 96 olmuştur (Tablo 58, Şekil 34). Başka bir anlatımla, üretim faktörleri içinde "teknoloji"nin ağırlığı arttıkça, teşvikli yatırımların ortalama tutarı da artış göstermiştir. Buradan hareketle, yatırım teşviklerinin daha çok teknolojiye dayalı yatırımlarda kullanıldığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Nitekim, bahsedilen sektörlerde teşvikli yatırımlarla hedeflenen istihdamın sektörler toplamına oranı, anılan sektörlerle sağlanan SYT'lerinin oranından daha düşük olmuştur. Bu durum, incelenen dönemde, teşvikli yatırımlarla istihdam yaratmanın birinci öncelik olmadığını, bu dönemde daha çok teknolojiye dayalı ve Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünün ve ihracatın artmasına, —ve buna bağlı olarak da— "dış ticaret dengesi"nin olumlu yönde gelişmesine katkıda bulunacak yatırımların teşvik edilmesine öncelik verildiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 58 - İmalat Sanayiinde Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları							
	Yatırım Teşvik Belgesi			İstihdam			
	Ortalama Tutar	%	%	Ortalama	BKİSYT	%	%
	(2011=100; TL)	Sektör	Toplam	Kişi	(2011=100; TL)	Sektör	Toplam
GENEL TOPLAM	33.025.576		100,0%	59	564.044		100,0%
İMALAT SANAYİİ	19.394.925	100,0%	58,7%	61	315.831	100,0%	56,0%
01 - Gıda ve İçki	10.445.205	53,9%	31,6%	47	223.584	70,8%	39,6%
02 - Dokuma ve Giyim	22.620.902	116,6%	68,5%	76	299.194	94,7%	53,0%
03 - Orman Ürünleri	9.646.526	49,7%	29,2%	50	194.150	61,5%	34,4%
04 - Kağıt	22.550.458	116,3%	68,3%	62	365.101	115,6%	64,7%
05 - Deri ve Kösele	6.740.023	34,8%	20,4%	61	110.806	35,1%	19,6%
06 - Lastik-Plastik	8.258.824	42,6%	25,0%	31	263.632	83,5%	46,7%
07 - Kimya	53.310.572	274,9%	161,4%	58	923.633	292,4%	163,8%
08 - Cam	16.977.648	87,5%	51,4%	113	149.711	47,4%	26,5%
09 - Demir Çelik	50.018.661	257,9%	151,5%	152	329.626	104,4%	58,4%
10 - Demir Dışı Metaller	13.360.169	68,9%	40,5%	46	291.887	92,4%	51,7%
11 - Taşıt Araçları	31.765.470	163,8%	96,2%	71	447.722	141,8%	79,4%
12 - Madeni Eşya	11.526.497	59,4%	34,9%	49	236.813	75,0%	42,0%
13 - Mesl.Bil.Ölç.Opt.Do.	7.620.151	39,3%	23,1%	38	199.378	63,1%	35,3%
14 - Makina İmalat	7.188.034	37,1%	21,8%	50	145.156	46,0%	25,7%
15 - Elektrikli Makinalar	32.440.009	167,3%	98,2%	54	595.714	188,6%	105,6%
16 - Elektronik	23.718.028	122,3%	71,8%	93	255.129	80,8%	45,2%
17 - Çimento	17.591.082	90,7%	53,3%	40	440.151	139,4%	78,0%
18 - Pişmiş Kil ve Çim.	7.924.893	40,9%	24,0%	48	164.516	52,1%	29,2%
19 - İnşaat	9.507.815	49,0%	28,8%	114	83.374	26,4%	14,8%
20 - Seramik	66.455.565	342,6%	201,2%	103	645.807	204,5%	114,5%
21 - Diğerleri	9.591.045	49,5%	29,0%	36	262.894	83,2%	46,6%
99 - Elektriksiz Makinalar	7.628.680	39,3%	23,1%	26	293.411	92,9%	52,0%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Şekil 34 - İmalat Sanayiinde Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde, bir kişiye istihdam sağlayabilmek için yapılması hedeflenen ortalama teşvikli yatırım tutarı (BKİSYT), bütün sektörler ortalamasının % 56'sı seviyesinde gerçekleşmiştir (315.831 TL). Yine, emek kullanımının ağırlıkta olduğu geleneksel iş kollarında (gıda, dokuma, orman, dericilik, cam, makina İmalatı ve inşaat gibi), sözkonusu tutar "düşük" kalırken, teknoloji kullanımı ve ilk kuruluş maliyeti yüksek olan işkollarında, anılan tutarın da artış gösterdiği (kimya, taşıt araçları, elektrikli makinalar gibi), müşahade edilmiştir. Ortalama BKİSYT tutarının "demir-çelik" ve "çimento" gibi geleneksel sektörlerde de yüksek olması, bu sektörlerde ilk kuruluş maliyetinin yüksekliği ve —son yıllarda— anılan sektörlerde yüksek teknoloji kullanımının artış göstermesiyle izah edilebilirse de, mesela "seramik" sektöründe ortalama YTB ve BKİSYT tutarlarının bütün imalat sanayii alt sektörleri içinde en yüksek sıralarda yer alması, ayrıca incelemeye değer bir konudur.

Her ne kadar, ortalama BKİSYT tutarının "demir-çelik", "seramik" ve "çimento" gibi geleneksel sektörlerde de yüksek olduğu görülmekte ise de, —hem ülkemizde, hem de dünyada— anılan sektörlerdeki teknolojik seviyenin giderek yükselmesinin bunda etkili olduğu düşünülmektedir.

YTB başına istihdam, bütün sektörler ortalamasının (BSO) biraz üzerinde gerçekleşmiş (61 kişi), ancak ortalama SYT tutarında olduğu gibi, bu konuda da, alt sektörler arasında büyük farklılıklar oluşmuştur. YTB başına en düşük istihdam, 26 kişi ile "elektriksiz makinalar" sektöründe; en yüksek istihdam ise, 152 kişi ile "demir-çelik" sektöründe gerçekleşmiştir (Tablo 58).

b) İmalat Sanayiinde Alt Sektörler İtibariyle Yatırım Teşvikleri

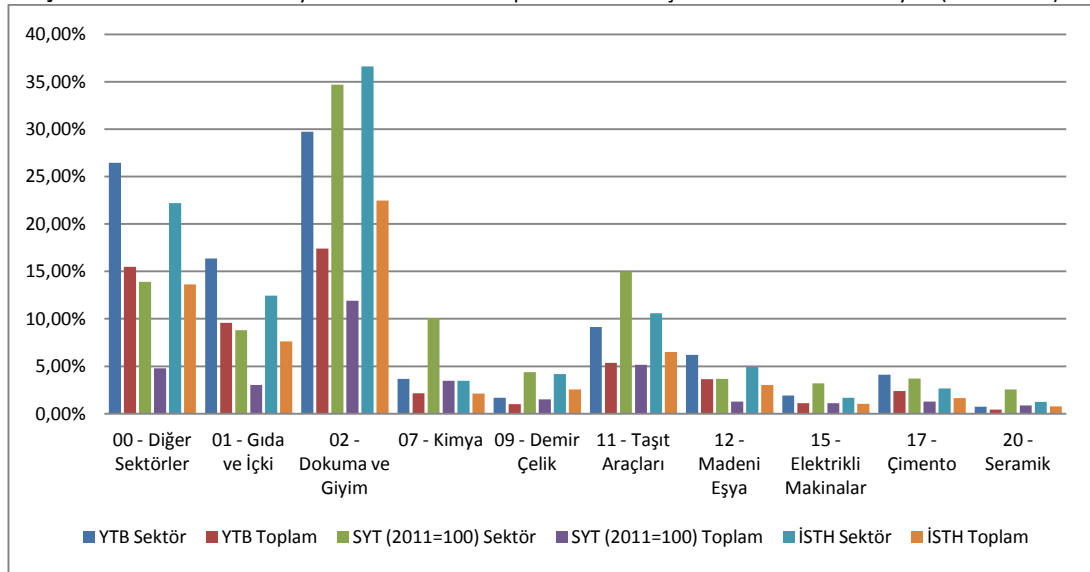
İncelenen dönemde, YTB'nin yarısından fazlasını (% 58,5), 2011 yılı fiyatlarıyla SYT'nin yaklaşık 1/3'ünü almış olan imalat sanayiinde, alt sektörlerin yatırım teşviklerinden aldıkları paylar büyük değişkenlik göstermiştir (Tablo 59).

Tablo 59 - İmalat Sanayiinde Alt Sektörlere Sağlanan Teşviklerin Oranları						
	YTB		SYT (2011=100)		İSTH	
	Sektör	Toplam	Sektör	Toplam	Sektör	Toplam
İMALAT SANAYİİ	100,0%	58,5%	100,0%	34,4%	100,0%	61,4%
01 - Gıda ve İçki	16,3%	9,6%	8,8%	3,0%	12,4%	7,6%
02 - Dokuma ve Giyim	29,7%	17,4%	34,7%	11,9%	36,6%	22,5%
03 - Orman Ürünleri	3,2%	1,9%	1,6%	0,5%	2,6%	1,6%
04 - Kağıt	1,4%	0,8%	1,6%	0,6%	1,4%	0,9%
05 - Deri ve Kösele	1,8%	1,0%	0,6%	0,2%	1,7%	1,1%
06 - Lastik-Plastik	5,0%	2,9%	2,1%	0,7%	2,5%	1,6%
07 - Kimya	3,7%	2,2%	10,1%	3,5%	3,5%	2,1%
08 - Cam	1,1%	0,6%	1,0%	0,3%	2,0%	1,2%
09 - Demir Çelik	1,7%	1,0%	4,4%	1,5%	4,2%	2,6%
10 - Demir Dışı Metaller	1,3%	0,8%	0,9%	0,3%	1,0%	0,6%
11 - Taşıt Araçları	9,2%	5,4%	15,0%	5,2%	10,6%	6,5%
12 - Madeni Eşya	6,2%	3,6%	3,7%	1,3%	4,9%	3,0%
13 - Mesl.Bil.Ölç.Opt.Do.	0,9%	0,5%	0,3%	0,1%	0,5%	0,3%
14 - Makina İmalat	3,8%	2,2%	1,4%	0,5%	3,1%	1,9%
15 - Elektrikli Makinalar	1,9%	1,1%	3,2%	1,1%	1,7%	1,0%
16 - Elektronik	0,9%	0,5%	1,1%	0,4%	1,4%	0,8%
17 - Çimento	4,1%	2,4%	3,7%	1,3%	2,7%	1,6%
18 - Pişmiş Kil ve Çim. Ger.	3,2%	1,9%	1,3%	0,5%	2,5%	1,6%
19 - İnşaat	0,9%	0,5%	0,4%	0,1%	1,6%	1,0%
20 - Seramik	0,7%	0,4%	2,6%	0,9%	1,2%	0,8%
21 - Diğerleri	3,0%	1,7%	1,5%	0,5%	1,8%	1,1%
99 - Elektriksiz Makinalar	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İmalat sanayii alt sektörleri içinde, 2011 yılı fiyatları temel alındığında, sağlanan yatırım teşvikleri bakımından öne çıkan alt sektörlerin, "ana sektöre verilen teşvikler" ve "Toplam Teşvikler" içindeki yüzdeleri itibariyle; "dokuma ve giyim" (YTB, % 29,7 / % 17,4; SYT, % 34,7 / % 12; İSTH, % 36,61 / % 22,5), "taşıt araçları" (YTB, % 9,2 / % 5,4; SYT, % 15 / % 5,2; İSTH, % 10,6 / % 6,5), "kimya" (YTB, % 3,7 / % 2; SYT, % 10 / % 3,5; İSTH, % 3,5 / % 2) ve "demir-çelik" sektörü (YTB, % 1,7 / % 1; SYT, % 4,4 / % 1,5; İSTH, % 4,2 / % 2,6), olmuştur⁵⁶⁶. Sözü edilen sektörlerin, "Toplam Teşvikler" içinde de kaydadeğer oranlarda pay sahibi oldukları görülmektedir (Şekil 35).

⁵⁶⁶ Yüzdelerden ilki "sektör" içindeki, ikinciler ise "toplam teşvikleri" içindeki payları göstermektedir.

Şekil 35 - Bazı İmalat Sanayii Alt Sektörlerinin Toplam Yatırım Teşviklerinden Aldıkları Paylar (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İmalat sanayiinde, YTB'nin % 26'4 / % 17,4' ü, SYT'nin % 14 / % 12' si ve teşvikli yatırımlarla hedeflenen istihdamın da % 22 / % 22,5' i "diğer" alt sektörler arasında dağılmıştır⁵⁶⁷ (Şekil 35).

5. Enerji Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri

Enerji sektörü, incelenen dönemde, yatırım teşviklerinden en fazla yararlanan üçüncü sektör olmuştur (Tablo 51, Tablo 60).

Tablo 60 - Enerji Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010)										
	YTB		Sabit Yatırım Teşvikleri						İstihdam	
	Adet	%	Cari Fiyat (TL)	%	(2011=100 ; TL)	%	ABD Doları	%	Kişi	%
GENEL TOPLAM	96.920	100%	342.355.910.270	100%	3.200.838.852.817	100,00%	1.115.835.785.147	100%	5.674.802	100%
ENERJİ	1.378	1,42%	52.136.753.733	15,23%	293.651.582.848	9,17%	102.257.261.774	9,16%	57.622	1,02%

(*) Yüzdelere, enerji sektörünün "toplam teşvikler" içindeki payını göstermektedir (1)

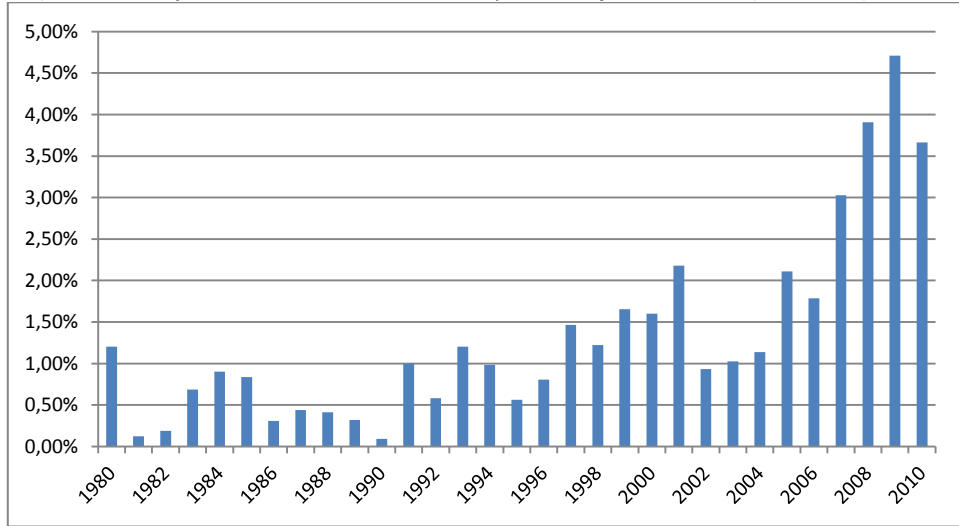
Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde, enerji sektöründe yapılacak yatırımlar için YTB toplamının yalnızca % 1,4'ünü teşkil eden 1.378 adet YTB verilmiştir. Fakat, bu sektöre verilen YTB'nin oranı, sözkonusu dönemin ikinci on yılının başından itibaren —istisnai dönemler haricinde— mütemadiyen artış

⁵⁶⁷ Yüzdelere ilk "sektör" içindeki, ikinciler ise "toplam teşvikleri" içindeki payları göstermektedir.

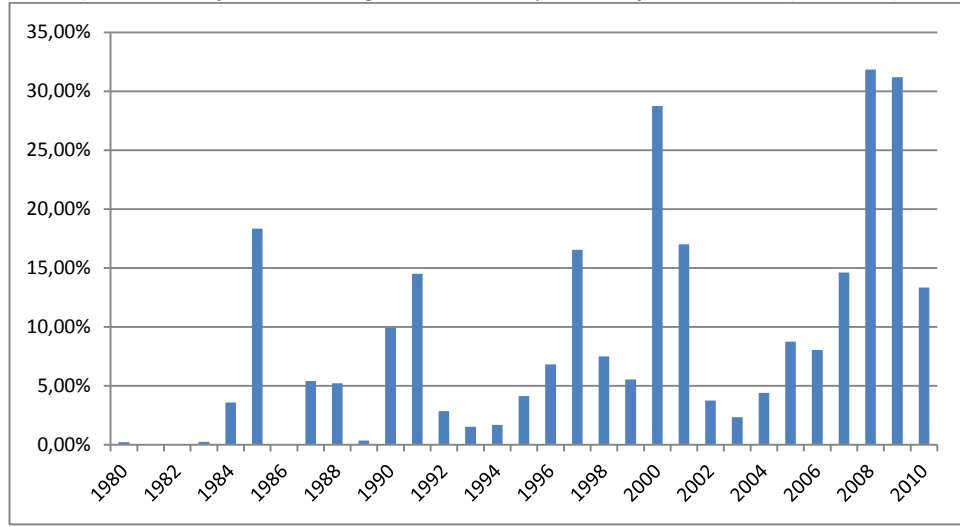
eğiliminde olmuş ve bilhassa AB ile "Gümrük Birliği" anlaşması imzalandıktan sonraki dönemde (1995 sonrası) daima % 1'in üzerinde kalmış, dönemin sonlarına doğru da % 3-4 aralığına kadar yükselmiştir (Şekil 36).

Şekil 36 - Enerji Sektöründe Verilen YTB'nin Toplam YTB İçindeki Yüzdesi (1980-2010)

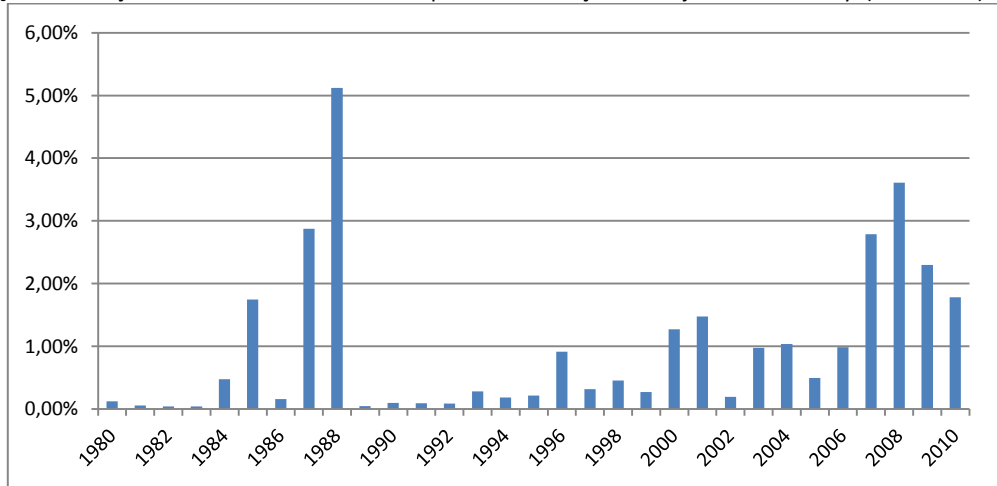
Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Enerji sektörüne verilen sabit yatırım teşviklerinin "toplam teşvikler" içindeki payı —YTB'ne nazaran— daha yüksek olmuş ve, cari fiyatlarla 52.136.753.733 TL (% 15,2), 2011 yılı fiyatlarıyla 293.651.582.848 TL (% 9,2), YP cinsinden de 102.257.261.774 \$ (% 9,2) olarak gerçekleşmiştir. Enerji sektörüne sağlanan SYT'leri, YTB ile aynı eğilimi göstermiş ve özellikle dönemin ikinci yarısından itibaren kaydadeğer bir artış göstermiştir (Şekil 37). Bunda, bilhassa 2001 yılındaki ekonomik krizden sonra hızlanan "özelleştirme" süreci ile —yine aynı dönemlerde, giderek artan bir yoğunlukla ülke gündemine giren küreselleşmenin de etkisi ile— enerji sektörünün yabancı yatırımcılara açılması sonucunda, enerji sektörüne yapılan özel yatırımların artmasının önemli payı olduğu şüphesizdir.

Şekil 37 - Enerji Sektörüne Sağlanan SYT'nin Toplam SYT İçindeki Yüzdesi (2011=100)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Enerji sektörü, daha ziyade teknoloji kullanımına dayalı bir işkolu olduğundan, incelenen dönemde bu sektöre sağlanan teşviklerle hedeflenen istihdam belirgin bir şekilde düşüktür ve yalnızca 57.622 kişi (% 1) olarak gerçekleşmiştir. 1980'li yılların ikinci yarısı ile 2000'li yılların ikinci yarısında ise, özel sektör yatırımlarındaki artışın etkisi ile, ortalamanın üzerine çıkmıştır (Şekil 38).

Şekil 38 - Teşvikli Yatırımlarla Hedeflenen Toplam İstihdam İçinde Enerji Sektörünün Payı (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

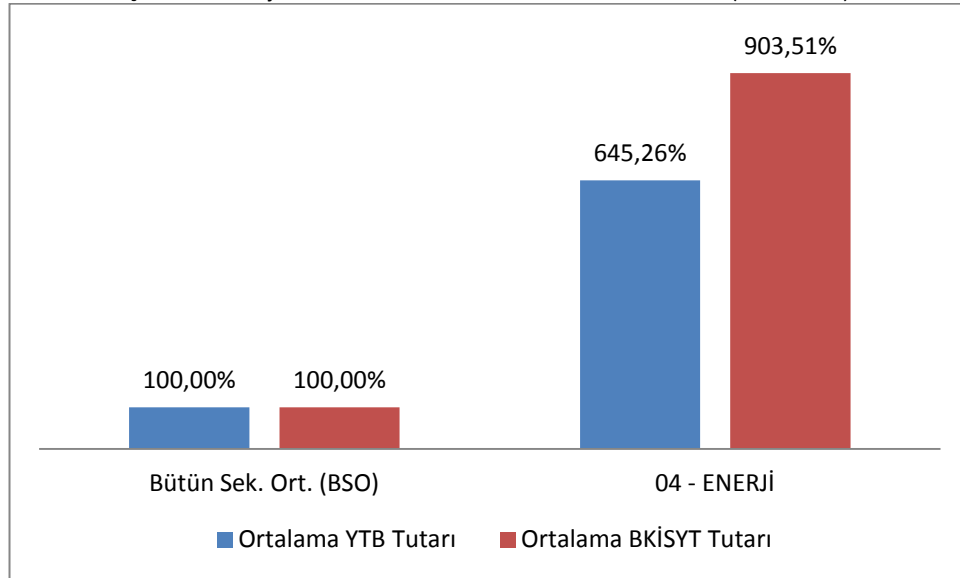
Teknoloji-yoğun ve ilk tesis maliyeti yüksek bir işkolu olmasının tabii bir sonucu olarak, incelenen dönemde, enerji, ortalama teşvikli yatırım tutarı

en yüksek sektör olmuştur. Nitekim, bu sektörde, 2011 yılı fiyatlarıyla ortalama yatırım teşvik belgesi tutarı (OYTB), BSO'nun yaklaşık 6,5 katı (213.099.842 TL) olarak gerçekleşmiştir (Tablo 61, Şekil 39).

Tablo 61 - Enerji Sektöründe Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları							
	Yatırım Teşvik Belgesi			İstihdam			
	Ortalama Tutar	%	%	Ort.	BKİSYT	%	%
	(2011=100; TL)	Sektör	Toplam	Kişi	(2011=100; TL)	Sektör	Toplam
Bütün Sek. Ort. (BSO)	33.025.576		100,00%	59	564.044		100,00%
ENERJİ SEKTÖRÜ ORT.	213.099.842	100,00%	645,26%	42	5.096.171	100,00%	903,51%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Şekil 39 - Enerji Sektöründe Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Daha önce de belirtildiği gibi, enerji sektörünün istihdam yaratma kabiliyeti düşük olduğundan, YTB başına ortalama istihdam, BSO'nun altında (42 kişi) gerçekleşmiş, buna bağlı olarak da, bir kişiye istihdam sağlanabilmesi için yapılması hedeflenen teşvikli yatırım tutarı (BKİSYT), bütün sektörler ortalamasının (BSO) 9 katı olmuştur (5.096.171 TL).

6. Hizmetler Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri

a) Teşvik Unsurları İtibariyle Hizmetler Sektörüne Sağlanan Teşvikler

İncelenen dönemde, hizmetler sektörü, imalat sanayiinden sonra, yatırım teşviklerinden en çok yararlanan ikinci sektör olmuştur (Tablo 62).

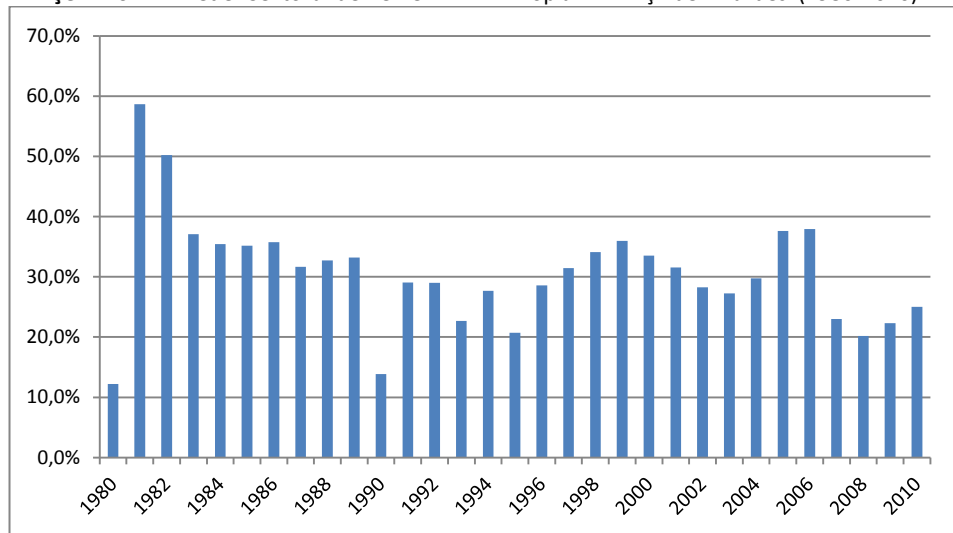
Tablo 62 - Hizmetler Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010)										
	YTB		Sabit Yatırım Teşvikleri						İstihdam	
	Adet	%	Cari Fiyat (TL)	%	(2011=100 ; TL)	%	ABD Doları	%	Kişi	%
GENEL TOPLAM	96.920	100%	342.355.910.270	100%	3.200.838.852.817	100,00%	1.115.835.785.147	100%	5.674.802	100%
HİZMETLER SEKTÖRÜ	29.452	30,39%	107.815.121.217	31,49%	1.733.345.764.942	54,15%	551.991.569.512	49,47%	1.763.266	31,07%
01 - Ulaştırma	11.369	11,73%	35.033.669.507	10,23%	1.121.492.991.343	35,04%	298.958.389.065	26,79%	480.699	8,47%
02 - Turizm	5.821	6,01%	24.681.823.544	7,21%	172.277.152.639	5,38%	66.054.281.282	5,92%	486.241	8,57%
03 - Ticaret - Dep.	2.236	2,31%	7.195.796.952	2,10%	69.124.236.295	2,16%	25.355.828.248	2,27%	202.511	3,57%
04 - Eğitim	901	0,93%	2.208.722.470	0,65%	28.752.390.061	0,90%	11.655.100.870	1,04%	87.383	1,54%
05 - Sağlık	2.361	2,44%	9.953.185.216	2,91%	32.057.023.639	1,00%	13.702.689.142	1,23%	190.279	3,35%
06 - Diğerleri	5.026	5,19%	24.207.971.058	7,07%	301.235.650.037	9,41%	131.957.348.910	11,83%	274.159	4,83%
07 - Altyapı - Bld. Hiz.	1.738	1,79%	4.533.952.470	1,32%	8.406.320.928	0,26%	4.307.931.995	0,39%	41.994	0,74%

(*) Yüzdelere, Hizmetler Sektörü ve Alt Sektörlerinin "Toplam Teşvikler" içindeki Payını Göstermektedir.

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

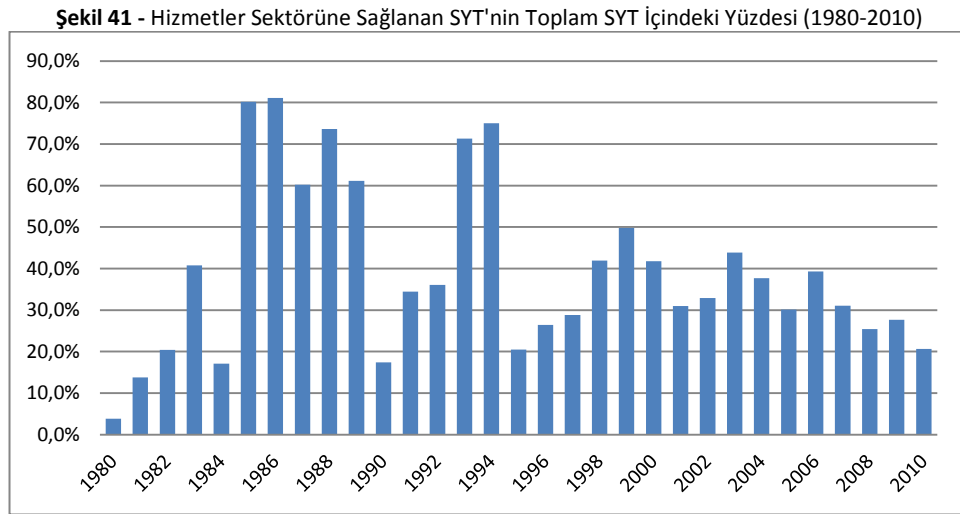
İncelenen dönemde, teşvikli yatırımlar için verilen YTB'nin % 30'u hizmetler sektörüne aittir (26.452 adet). Bazı yıllar dışında, dönem boyunca, daima bu orana yakın seviyelerde seyretmiştir (Şekil 40).

Şekil 40 - Hizmetler Sektöründe Verilen YTB'nin Toplam YTB İçindeki Yüzdesi (1980-2010)

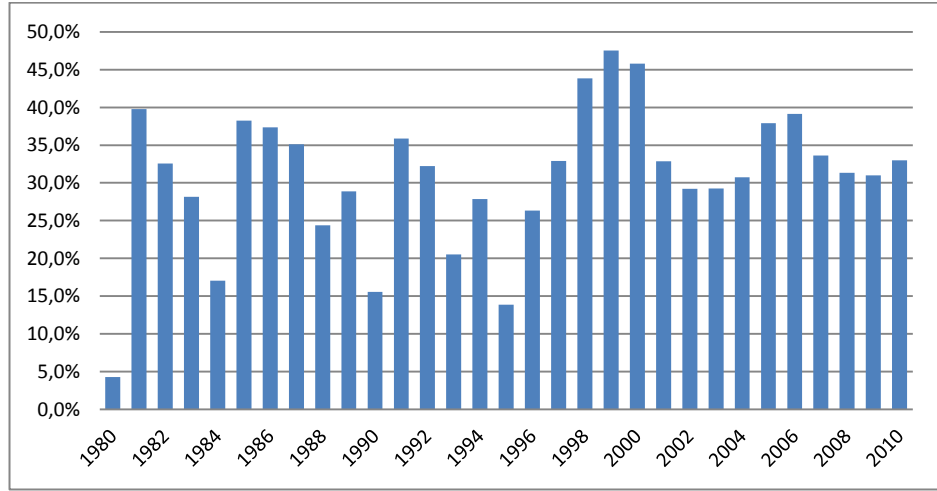
Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Sözü edilen dönemde, hizmetler sektörüne verilen sabit yatırım teşvikleri (SYT), cari fiyatlarla 107.815.121.217 TL (% 31,5), 2011 yılı fiyatlarıyla 1.733.345.764.942 TL (% 54) ve YP cinsinden de 551.991.569.512 \$ (% 49,5) olarak gerçekleşmiştir. Dalgalı bir seyir izlemekle birlikte, bu sektöre sağlanan SYT'leri, dönemin ilk yarısında —ikinci yarıya kıyasla— belirgin bir şekilde daha yüksek olmuş ve —bazı yıllar dışında— % 60-80 aralığında gerçekleşmiştir. Bu dönemde, bilhassa "ulaştırma" sektörü ile —daha düşük oranlarda olsa da— "turizm" sektörüne verilen SYT'leri dikkat çekici boyutlarda olmuştur. İkinci yarıda ise, nispeten daha istikrarlı bir seyir izlemiş ve % 30-40 aralığında gerçekleşmiştir. Ancak, 2000'li yılların başından itibaren, hizmetler sektörüne sağlanan SYT'lerinde, hissedilir bir azalma eğilimi mevcuttur (Şekil 41).

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Hizmetler sektörü, incelenen dönemde, teşvikli yatırımlarla hedeflenen istihdam açısından da, imalat sanayiinden sonra ikinci sırayı almış ve bu sektörde yapılacak teşvikli yatırımlarla 1.763.266 kişiye istihdam sağlanması hedeflenmiştir (% 31), (Şekil 42).

Şekil 42 - Teşvikli Yatırımlarla Hedeflenen Toplam İstihdam İçinde Hizmetler Sektörünün Payı (1980-2010)

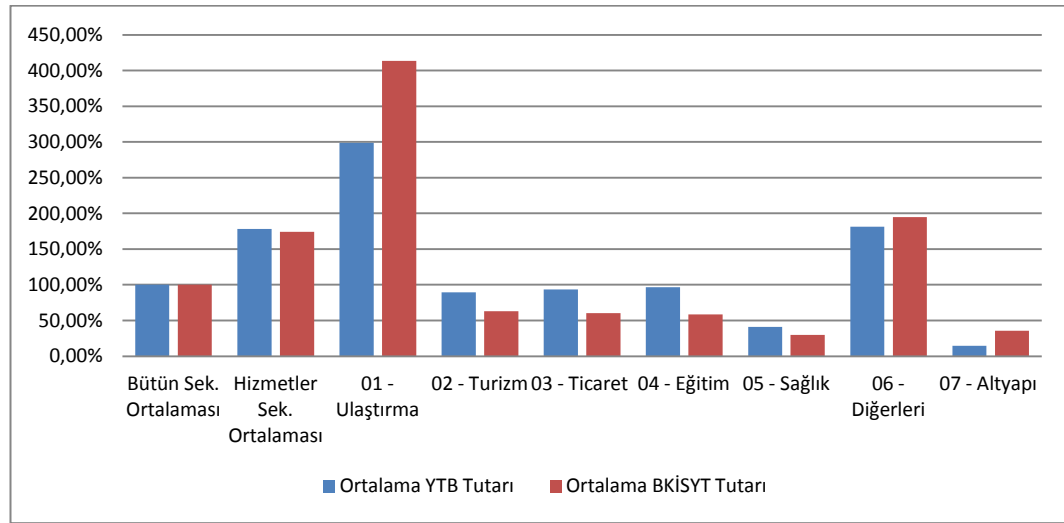
Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Hedeflenen istihdam bakımından, dönemin ikinci yarısında, nispeten daha istikrarlı bir seyirden bahsetmek mümkündür.

Hizmetler sektöründe, ortalama yatırım teşvik belgesi tutarı (OYTB), BSO'nun % 178 oranında gerçekleşmiştir (58.853.245 TL). Ancak, alt sektörler itibariyle incelendiğinde, OYTB tutarının "turizm", "ticaret", "eğitim" sektörlerinde BSO'na yakın, "sağlık" ve "altyapı" sektörlerinde ise BSO'nun da altında gerçekleştiği, buna karşılık "ulaştırma" (% 298,7) ve "diğerleri" (% 181,5) sektörlerinde BSO'nun hayli üzerinde rakamlara ulaşıldığı ve bu iki sektörün ortalamayı önemli ölçüde yükselttiği müşahade edilmiştir (Tablo 63, Şekil 43).

Tablo 63 - Hizmetler Sektöründe Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010)							
	Yatırım Teşvik Belgesi			İstihdam			
	Ortalama Tutar	%	%	Ort.	BKİSYT	%	%
	(2011=100; TL)	Sektör	Toplam	Kişi	(2011=100; TL)	Sektör	Toplam
GENEL TOPLAM	33.025.576		100,00%	59	564.044		100,00%
HİZMETLER SEKTÖRÜ	58.853.245	100,00%	178,21%	60	983.031	100,00%	174,28%
01 - Ulaştırma	98.644.823	167,61%	298,69%	42	2.333.046	237,33%	413,63%
02 - Turizm	29.595.800	50,29%	89,61%	84	354.304	36,04%	62,81%
03 - Ticaret - Depolama	30.914.238	52,53%	93,61%	91	341.336	34,72%	60,52%
04 - Eğitim	31.911.643	54,22%	96,63%	97	329.039	33,47%	58,34%
05 - Sağlık	13.577.731	23,07%	41,11%	81	168.474	17,14%	29,87%
06 - Diğerleri	59.935.466	101,84%	181,48%	55	1.098.763	111,77%	194,80%
07 - Altyapı - Bld. Hizm.	4.836.778	8,22%	14,65%	24	200.179	20,36%	35,49%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Şekil 43 - Hizmetler Sektöründe Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

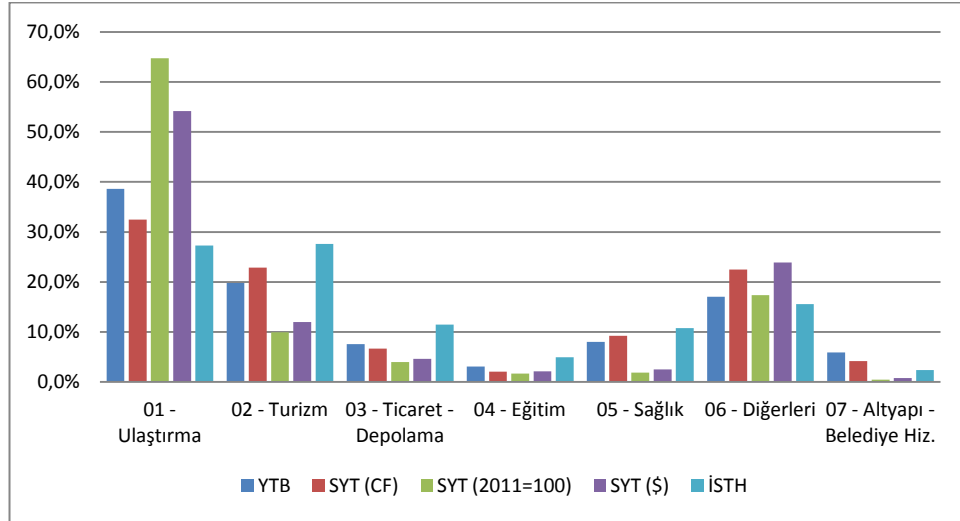
Hizmetler sektöründe, YTB başına hedeflenen istihdam, BSO ile hemen hemen aynı seviyede gerçekleşirken (60 kişi), bu konuda da, alt sektörler arasında önemli farklılıklar oluşmuş ve en yüksek istihdam hedefi 97 kişi ile "eğitim" sektöründe, en düşük istihdam hedefi ise 24 kişi ile "altyapı" sektöründe gerçekleşmiştir.

Hizmetler sektöründe, bir kişiye istihdam temin edilebilmesi için yapılması hedeflenen teşvikli yatırım tutarı (BKİSYT), BSO'nın 1,7 katı olarak gerçekleşmiş (983.031 TL), bu konuda alt sektörler arasında ortaya çıkan farklılık daha da fazla olmuştur. Nitekim, altyapı sektöründe BKİSYT, BSO'nın yalnızca % 35'i kadar olurken (200.179 TL), bu oran "ulaştırma" sektöründe % 413,6 olmuştur (2.333.046 TL), (Tablo 63).

b) Hizmetler Sektöründe Alt Sektörler İtibariyle Yatırım Teşvikleri

Hizmetler sektöründe, incelenen dönemde, 2011 yılı fiyatları temel alındığında, yatırım teşviklerinden en fazla "ulaştırma" sektörü yararlanmış (% 64,7), bunu sırasıyla "diğerleri" (% 17,4), "turizm" (% 10) ve "ticaret" (% 4) olmuştur. Diğer alt sektörlerin SYT'lerinden aldıkları paylar çok cüz'i oranlarda kalmıştır (Şekil 44).

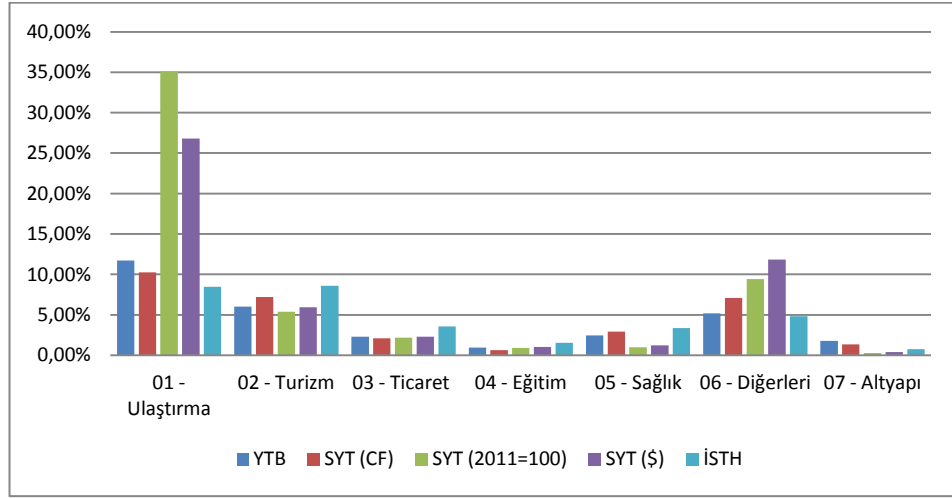
Şekil 44 - Hizmetler Sektöründe Alt Sektörlere Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

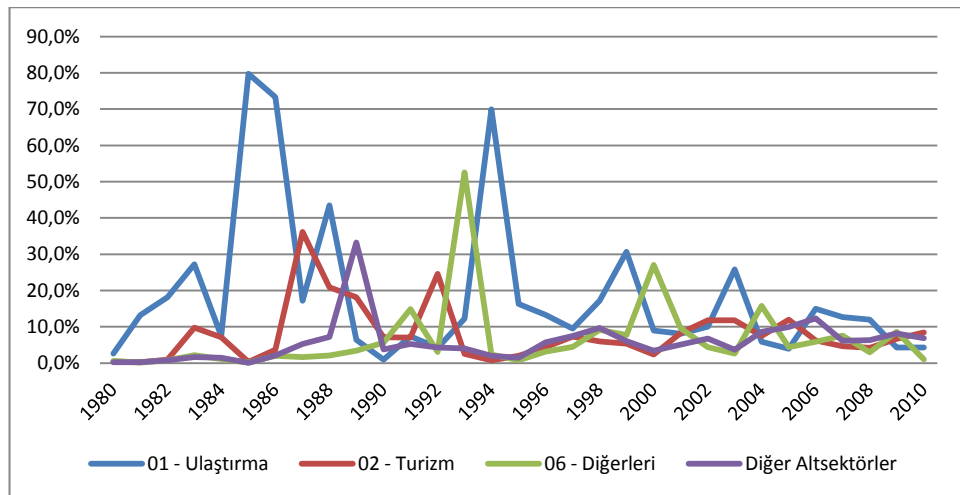
Ulaştırma ve turizm yatırımlarının desteklenmesi, 1980'li yıllardan sonra uygulamaya konulan ekonomi ve ulaşım politikaları ile uyumlu görünmekte ise de, 1985 yılında, yatırımlara sağlanan teşviklerinin % 76'sının, nüfus ve yeraltı kaynakları gibi konularda ülkemizin küçük ve fakir illerinden birisi olan Kastamonu'da "ulaştırma" işkolunda (GSYİH'nın % 138'si) yapılacak yatırımlara tahsis edilmiş olması, tarafımızdan gerçekçi bulunmamaktadır. Sözü edilen "teşvik"lerin tamamen ve amacına uygun şekilde gerçekleştirilebilmiş olması, oldukça şüpheli görünmektedir.

"Ulaştırma" sektörü, aynı zamanda 2011 yılı fiyatlarıyla toplam SYT'nin % 35'ini alarak, "bütün" alt sektörler içinde en fazla teşvik edilen sektör olmuştur. Toplam SYT'nin % 9,4'ünü alan "diğerleri" sektörü ile, toplam SYT'nin % 5'inin tahsis edildiği "turizm" sektörü de, "bütün alt sektörler arasında —sırasıyla— "üçüncü" ve "beşinci" sırayı almışlardır (Şekil 45).

Şekil 45 - Hizmetler Sektörü Alt Sektörlerinin Toplam Yatırım Teşvikleri İçindeki Yüzdeleri (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Hem hizmetler sektörüne tahsis edilen teşviklerin, hem de toplam yatırım teşviklerinin içinde kaydadeğer bir paya sahip olan "ulaştırma", "turizm" ve "diğerleri" sektörleri ile, daha az öneme sahip "diğer alt sektörler"in, ana sektörle uyumlu bir şekilde, 2000'li yılların başından itibaren artık aşırı dalgalanmalar yapmadıkları ve toplam yatırım teşvikleri içindeki yüzdelerinin de —eski yıllara nazaran— birbirlerine yaklaşarak daha dengeli bir dağılım oluşturduğu gözlenmiştir (Şekil 46).

Şekil 46 - Hizmetler Sektörünün Bazı Alt Sektörlerinin Toplam SYT'leri İçindeki Yüzdeleri (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

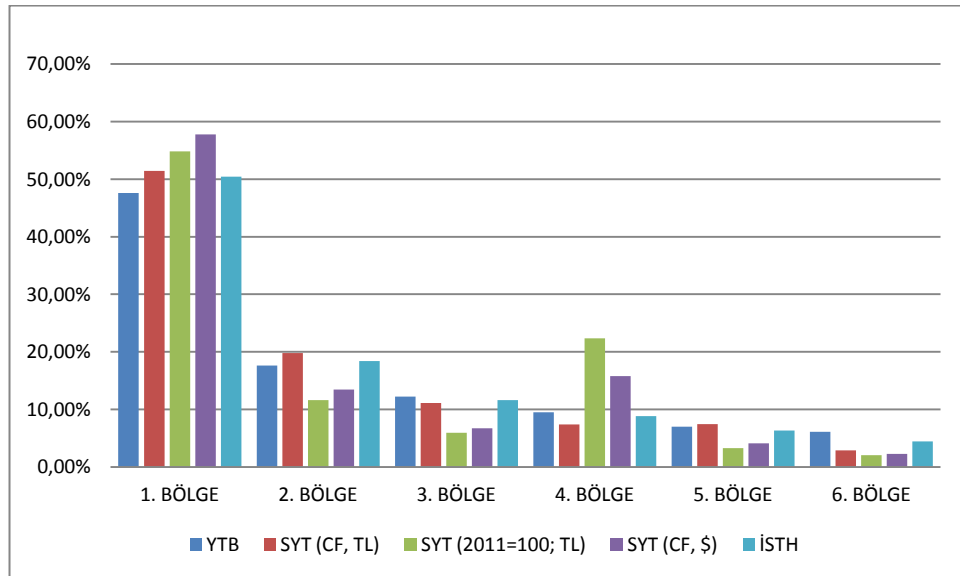
C. Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Bölgesel Dağılımı

Ülkemizde, 1980-2010 yılları arasında yatırımlara sağlanan teşviklerle ilgili olarak Ekonomi Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nden temin edilen veriler, 19.06.2012 tarihli ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yeniden belirlenen İstatistiki Bölgelere göre tarafımızdan tasnif edilmiştir. Yatırımlara sağlanan teşviklerin 1980-2010 yılları arasındaki dönemde bölgelere göre dağılımı Tablo 64 ve Şekil 47'de gösterildiği gibidir.

Tablo 64 - Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İstatistiki Bölgeler İtibariyle Dağılımı (1980-2010)										
BÖLGELER	Yatırım Teşvik Belgesi		Sabit Yatırım Teşvikleri						İstihdam	
	Adet	%	Cari Fiyat		(2011=100)		ABD Doları (Cari Fiyat)		(Kişi)	%
			TL	%	TL	%	\$	%		
1. BÖLGE	46.111	47,58%	176.114.281.522	51,44%	1.755.300.429.772	54,84%	644.876.640.118	57,79%	2.862.318	50,44%
2. BÖLGE	17.084	17,63%	67.752.749.976	19,79%	372.188.218.891	11,63%	149.861.205.167	13,43%	1.042.939	18,38%
3. BÖLGE	11.844	12,22%	38.065.525.289	11,12%	189.136.217.104	5,91%	74.623.836.692	6,69%	658.627	11,61%
4. BÖLGE	9.178	9,47%	25.177.741.400	7,35%	715.093.299.538	22,34%	175.870.485.138	15,76%	501.067	8,83%
5. BÖLGE	6.787	7,00%	25.417.478.680	7,42%	103.894.696.222	3,25%	45.498.585.378	4,08%	358.485	6,32%
6. BÖLGE	5.916	6,10%	9.828.133.403	2,87%	65.225.991.290	2,04%	25.105.032.655	2,25%	251.366	4,43%
Gnl. Toplam	96.920	100,00%	342.355.910.270	100,00%	3.200.838.852.817	100,00%	1.115.835.785.147	100,00%	5.674.802	100,00%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Şekil 47 - Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İstatistiki Bölgeler İtibariyle Dağılımı (1980 - 2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tablo ve grafik incelendiğinde, bölgelerin yatırım teşviklerinden aldıkları paylara göre yapılan sıralamanın, gelişmişlik seviyeleri ile doğru orantılı olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, yatırımlara sağlanan teşviklerin yaklaşık yarısını İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa gibi ülkemizin en gelişmiş illerini bünyesinde barındıran 1. Bölge alırken, en düşük pay —aynı zamanda sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi bakımından en geride bulunan— 6. Bölge'nin olmuştur. Tablo 64 'da dikkat çeken bir başka husus, 1. ve 6. Bölge dışındaki bölgelerde, yatırımlara "cari fiyatlarla" ve "sabit fiyatlarla" sağlanan teşvikler arasında —bölgelere dağılımı bakımından— önemli farklılıklar bulunmasıdır. Nitekim, cari/sabit fiyatlarla sağlanan teşvikler, sırasıyla, 2. Bölge'de 0,20/0,12 , 3. Bölge'de 0,11/0,06 , 4. Bölge'de 0,07/0,22 , 5. Bölge'de 0,07/0,03 olmuştur. En büyük farkın 4. Bölge'de olduğu görülmektedir. Bu durumun sebebi araştırıldığında, sözü edilen olağandışı farklılığın, 1985 yılında yatırımlara sağlanan teşviklerinin % 76 'sının 4. Bölge'deki Kastamonu ilinde (ulaştırma sektörü) kullandırılmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Ancak, nüfus ve coğrafi bakımdan nispeten küçük illerimizden birisi olan Kastamonu'da, 1985 yılında, GSYİH'nın % 138'i oranında yatırım teşviki kullandırılabilmiş olması maddeten mümkün gözükmemektedir⁵⁶⁸. Bu itibarla, bahsedilen verinin hatalı olduğunu, dolayısıyla ihtiyatla değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

İncelenen dönemde, düzenlenen teşvik belgeleri sayısı ve yatırım teşvikleriyle hedeflenen istihdam düzeyinin bölgeler itibariyle dağılımının, cari fiyatlarla yatırımlara sağlanan sabit yatırım teşvikleriyle uyumlu olduğu görülmektedir.

1. Birinci Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler

19.06.2012 tarihli ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yeniden belirlenen İstatistiki Bölgelere göre, 1. Bölge'de İstanbul, Ankara,

⁵⁶⁸ 1985 yılında GSYİH, cari fiyatlarla, 47.176.942,00 TL'dir. EBTUYSGM'den alınan yatırım teşvikleri ile ilgili verilere göre, aynı yıl, Kastamonu'da, "ulaştırma" sektöründe 64.960.102,00 TL yatırım teşviki (GSYİH'nın % 138'i) kullandırılmıştır.

İzmir, Kocaeli, Bursa, Eskişehir, Antalya ve Muğla illeri bulunmaktadır. Ayrıca, birden fazla ili kapsayan yatırımlar da "muhtelif iller" başlığı altında bu bölge içinde değerlendirilmektedir.

İncelenen dönemde, yatırımlara sağlanan teşviklerinin yarısından biraz fazlası bu bölgeye tahsis edilmiştir. Nitekim, anılan dönemde düzenlenen YTB'nin % 48'i bu bölgedeki yatırımcılara verilirken (46.111 adet), sabit yatırım teşviklerinin cari fiyatlarla % 51,44'ü (176.114.281.522 TL), 2011 yılı fiyatlarıyla % 54,84'ü (1.755.300.429.772 TL) ve ABD Doları cinsinden de % 57,79'u (644.876.640.118 \$) bu bölgede yapılacak yatırımlara tahsis edilmiştir. Teşvikli yatırımlarla hedeflenen istihdamın yaklaşık yarısının da (2.862.318 kişi, % 50,44), yine bu bölgede yapılacak yatırımlarla sağlanması öngörülmüştür (Tablo 64, Şekil 47).

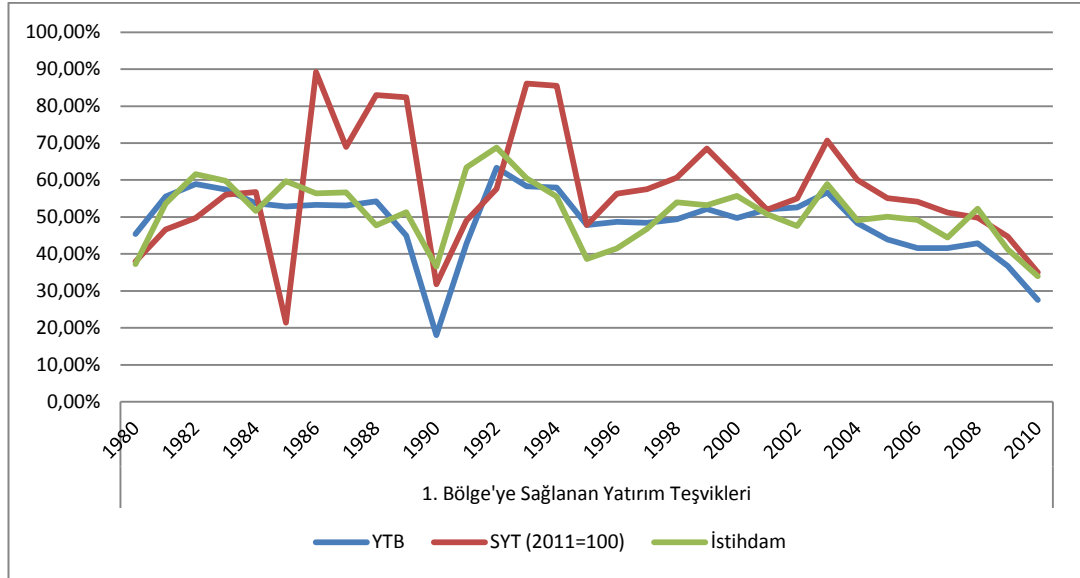
İncelenen dönemde, 1. Bölge'ye tahsis edilen yatırım teşvikleri, yıllar itibariyle oldukça dalgalı bir seyir izlemiştir. Nitekim, 2011 yılı fiyatlarıyla sabit yatırım teşvikleri, 1980-1994 yılları arasında sözkonusu aşırı dalgalanmalara maruz kalmış (% 37,96 (1980), % 21,44 (1985), % 89,23 (1986), % 83 (1988), % 31,82 (1990), % 86,10 (1993) ve % 85,5 (1994)); 1995-2003 yılları arasında % 47,79 — % 70,68 seviyeleri arasında daha mutedil salınımlar yaptıktan sonra, 2003 yılından itibaren azalma eğilimine girmiş ve 2010 yılında —2003 yılındaki seviyesinin— yarısına inmiştir (% 35,04), (Şekil 48).

İncelenen dönemde 1. Bölge'de yapılacak yatırımlar için verilen YTB'leri, SYT'lerine nazaran, daha istikrarlı bir seyir göstermiş, 1990 yılındaki ani düşüş (% 18,06) haricinde, 1980-2003 yılları arasında % 42,77-% 63,34 arasında daha mutedil salınımlar yapmıştır. 2003 yılından sonra ise, mütemadi bir azalma temayülüne girmiştir (Şekil 48).

İncelenen dönemde, 1. Bölge'de yapılacak teşvikli yatırımlarla hedeflenen istihdam artışı, bazı yıllar dışında (1980, % 38,28; 1990, % 36,357; 1995, % 38,64; 1996, % 41,50 vd.) % 50 - % 60 arasında hareket

etmiş olup, 2003 yılından sonra istihdam hedefi konusunda da belirgin bir düşüş eğilimi söz konusudur (Şekil 48).

Şekil 48 - 1. Bölge'ye Sağlanan Yatırım Teşviklerinin Seyri (1980-2010; Toplam Teşviklerin Yüzdesi Olarak)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde, zaman zaman sabit yatırım teşvikleri toplamı içindeki nisbeti % 90' lara kadar yükselen ve anılan dönemin tamamında SYT toplamından % 57,46 pay alan 1. Bölge'de, yatırım teşvikleri konusunda 1980-2002 yılları arasındaki dalgalanmalarda ani düşüş ve yükselişler söz konusu iken, 2003 yılından sonra mutedil ve fakat kararlı bir azalma temayülünün belirginleştiğini söylemek mümkündür.

a) 1. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı

1. Bölge'de, incelenen dönemde, ülkemizin en kalabalık ve aynı zamanda sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi en yüksek ili olan İstanbul⁵⁶⁹,

⁵⁶⁹ İstanbul, DPT tarafından 1996 ve 2003 yıllarında, Yıldız ve arkadaşları tarafından 2010 yılında, T.C. Ekonomi Bakanlığı tarafından 2011 yılında yapılan sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi sıralamalarının hepsinde de 1. sırada yer almıştır. Keza, İstanbul, 2010 yılında, ADNKS'ne göre 13.255.685 olan nüfusuyla, aynı yıl 73.722.988 olan ülke nüfusunun yaklaşık % 18'ini barındırmaktaydı.

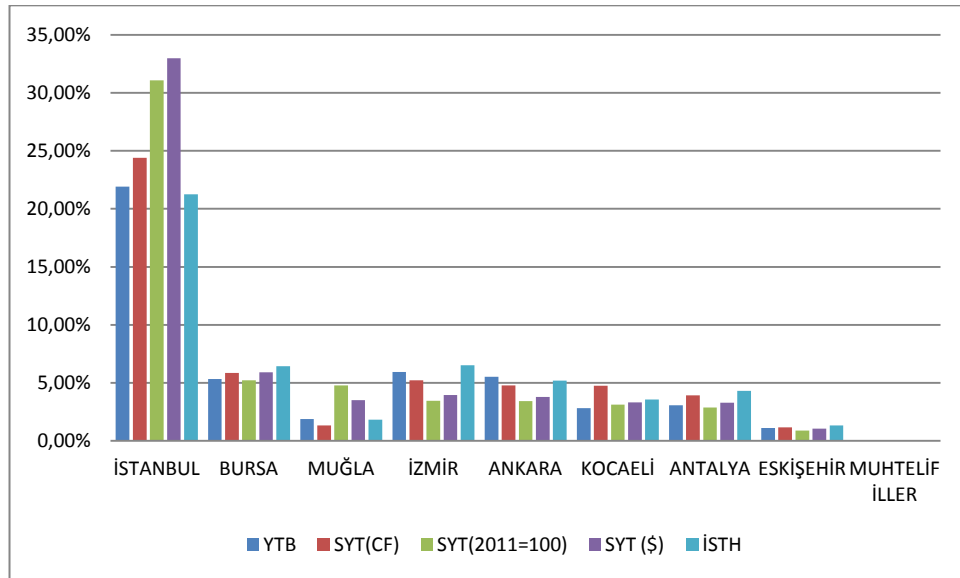
yatırım teşviklerinden de en fazla yararlanan ilimiz olmuştur (Tablo 65, Şekil 49).

Tablo 65 - 1. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler (1980 - 2010)										
	YTB		Sabit Yatırım Teşvikleri (1980-2010)						İstihdam	
			Cari Fiyat		(2011=100)		ABD Doları (Cari Fiyat)			
	Adet	%	TL	%	TL	%	\$	%	Kişi	%
Genel Toplam	96.920	100 %	342.355.910.270	100 %	3.200.838.852.817	100 %	1.115.835.785.147	100 %	5.674.802	100 %
1. BÖLGE	46.111	47,58%	176.114.281.522	51,44%	1.755.300.429.772	54,84%	644.876.640.118	57,79%	2.862.318	50,44%
ANKARA	5.346	5,52%	16.378.539.493	4,78%	110.030.498.143	3,44%	42.221.855.259	3,78%	294.775	5,19%
ANTALYA	2.975	3,07%	13.431.128.613	3,92%	92.312.224.042	2,88%	36.613.888.333	3,28%	244.652	4,31%
BURSA	5.179	5,34%	20.035.439.847	5,85%	167.065.817.027	5,22%	65.878.629.775	5,90%	365.254	6,44%
ESKİŞEHİR	1.063	1,10%	4.007.141.396	1,17%	28.359.421.538	0,89%	11.799.959.121	1,06%	75.739	1,33%
İSTANBUL	21.235	21,91%	83.549.384.878	24,40%	994.480.255.814	31,07%	368.093.613.730	32,99%	1.206.710	21,26%
İZMİR	5.761	5,94%	17.850.227.514	5,21%	110.461.951.245	3,45%	44.006.156.826	3,94%	370.218	6,52%
KOCAELİ	2.728	2,81%	16.268.280.058	4,75%	99.758.030.900	3,12%	36.919.398.867	3,31%	201.730	3,55%
MUĞLA	1.822	1,88%	4.517.139.723	1,32%	152.750.765.062	4,77%	39.291.867.982	3,52%	102.940	1,81%
MUHTELİF İLLER	2	0,00%	77.000.000	0,02%	81.466.000	0,00%	51.270.225	0,00%	300	0,01%

(*) Yüzdelere, 1. Bölge illerine Verilen Yatırım Teşviklerinin "Toplam Teşvikler" içindeki Payını Göstermektedir.

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Şekil 49 - 1. Bölge'de İller İtibariyle Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Toplam Teşviklere Oranı (1980 - 2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

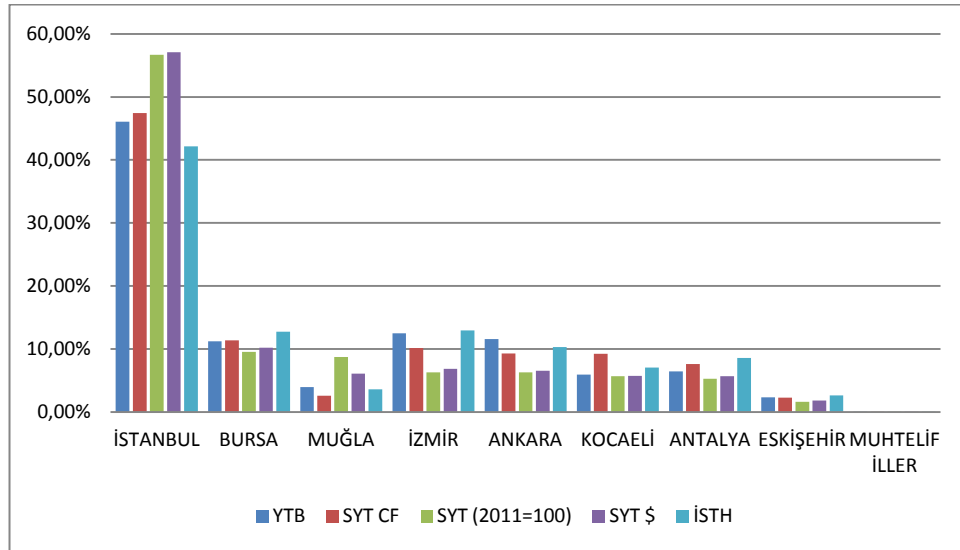
İncelenen dönemde, İstanbul'un ülke genelinde kullandırılan toplam yatırım teşvikleri içindeki payı; % 22 (YTB), % 24,4 (SYT-CF), % 31 (SYT-SF), % 33 (SYT-\$) ve % 21 (İSTH) olurken (Tablo 65), aynı dönemde 1. Bölge'ye tahsis edilen yatırım teşviklerinin önemli bir bölümü de yine İstanbul'da kullandırılmıştır. Nitekim, yatırım teşvik belgelerinin 0,46'sı, sabit

yatırım teşviklerinin yaklaşık yarısı (CF, % 56; SF, % 52; \$, % 42) İstanbul'a tahsis edilirken, aynı dönemde teşvikli yatırımlarla hedeflenen toplam istihdamın % 42'sinin İstanbul'da gerçekleştirilmesi öngörülmüştür (Tablo 66, Şekil 50).

Tablo 66 - 1. Bölge'de Yatırım Teşviklerinin İllere Göre Dağılımı (1980-2010)										
	Yatırım Teşvik Belgesi		Sabit Yatırım Teşvikleri						İstihdam	
			Cari Fiyat		(2011=100)		₺			
	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge
1. BÖLGE	47,58%	100,00%	51,44%	100,00%	54,84%	100,00%	57,79%	100,00%	50,44%	100,00%
ANKARA	5,52%	11,59%	4,78%	9,30%	3,44%	6,27%	3,78%	6,55%	5,19%	10,30%
ANTALYA	3,07%	6,45%	3,92%	7,63%	2,88%	5,26%	3,28%	5,68%	4,31%	8,55%
BURSA	5,34%	11,23%	5,85%	11,38%	5,22%	9,52%	5,90%	10,22%	6,44%	12,76%
ESKİŞEHİR	1,10%	2,31%	1,17%	2,28%	0,89%	1,62%	1,06%	1,83%	1,33%	2,65%
İSTANBUL	21,91%	46,05%	24,40%	47,44%	31,07%	56,66%	32,99%	57,08%	21,26%	42,16%
İZMİR	5,94%	12,49%	5,21%	10,14%	3,45%	6,29%	3,94%	6,82%	6,52%	12,93%
KOCAELİ	2,81%	5,92%	4,75%	9,24%	3,12%	5,68%	3,31%	5,73%	3,55%	7,05%
MUĞLA	1,88%	3,95%	1,32%	2,56%	4,77%	8,70%	3,52%	6,09%	1,81%	3,60%
MUHTELİF İLLER	0,00%	0,00%	0,02%	0,04%	0,00%	0,00%	0,00%	0,01%	0,01%	0,01%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Şekil 50 - 1. Bölge'ye Tahsis Edilen Yatırım Teşviklerinin İllere Göre Dağılımı (1980-2010)

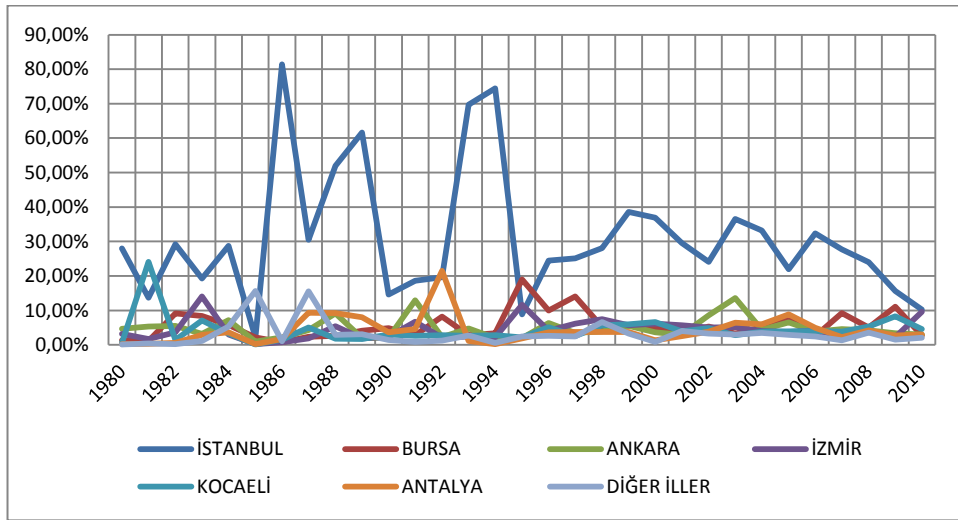
Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Birinci Bölge'de, İstanbul'dan sonra yatırım teşviklerinden en fazla yararlanan il Bursa olmuştur. Türkiye genelindeki teşviklerin % 5-6'sını alan bu ilimiz, 1. Bölge'ye tahsis edilen teşviklerin de yaklaşık % 10'nu kullanmıştır. Bu illerimizi, daha sonra, sırasıyla İzmir, Ankara, Kocaeli,

Antalya ve Muğla takip etmektedir. Sözkonusu iller, incelenen dönemde, 1. Bölge'ye tahsis edilen yatırım teşviklerinin % 5-6' sını kullanmışlardır. Sonuncu sıradaki Eskişehir ise, anılan dönemde, 1. Bölge'ye tahsis edilen yatırım teşviklerinin yalnızca % 1-2'sini alabilmiştir (Tablo 65, Tablo 66).

İncelenen dönemde, 1. Bölge'de kullandırılan yatırım teşvikleri oldukça dalgalı bir seyir izlemiş, ancak —bilhassa 1985-1995 yılları arasındaki on yıllık dönemde— İstanbul'a tahsis edilen yatırım teşviklerindeki dalgalanma daha fazla olmuştur. Nitekim, toplam sabit yatırım teşviklerinden aldığı pay —2011 yılı fiyatlarıyla— 1985 yılında yalnızca % 2,13 ve 1995 yılında da % 8,81 olan bu ilimize verilen yatırım teşvikleri, bahsedilen on yıllık dönemde, bazı yıllar, bütün ülkede kullandırılan sabit yatırım teşvikleri toplamının % 50-80'ine kadar yükseldikten sonra (1986, 81,42 %; 1988, 51,99 %; 1989, 61,63 %; 1993, 69,70 %; 1994, 74,48 %), 1996-2009 yılları arasında daha istikrarlı bir seyir takip ederek, % 20-30 aralığında kalmış, 2010 yılında ise, % 10,24 seviyesine kadar gerilemiştir (Şekil 51).

Şekil 51 - 1. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Sabit Yatırım Teşviklerin Seyri (1980-2010; 2011=100)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

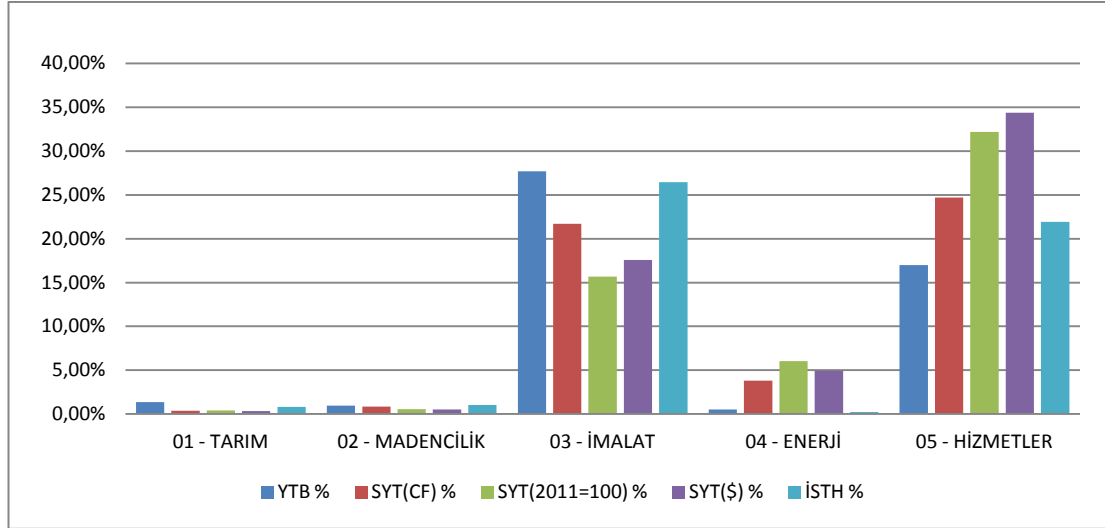
b) 1. Bölge'de Yatırım Teşviklerinin Sektörlere Göre Dağılımı

1. Bölge'de yatırımlara sağlanan teşviklerin sektörel dağılımı incelendiğinde, teşviklerin ağırlıklı olarak imalat sanayii ve hizmetler sektöründe yoğunlaştığı anlaşılmıştır. Nitekim, ülke genelinde kullandırılan teşviklerle kıyaslandığında; 1. Bölge'de imalat sanayii, YTB'nin % 27,7'sini (26.848 adet), cari fiyatlarla SYT'nin % 21,7'sini (SYT-CF; 74.242.453.855 TL) , 2011 yılı fiyatlarıyla SYT'nin % 15,7'sini (SYT-SF; 501.189.093.098 TL), ABD doları cinsinden SYT'nin % 17,6'sını (SYT-\$; 196.210.950.262 \$)) ve teşvikli yatırımlarla hedeflenen istihdamın % 26,5'ini (İSTH; 1.501.070 kişi)) teşkil ederken, belirtilen kalemlerde hizmetler sektörünün payı da, sırasıyla; % 17 (YTB; 16.453 adet), % 24,7 (SYT-CF; 84.596.989.470 TL), % 32 (SYT-SF; 1.030.295.529.887 TL), % 34,4 (SYT-\$; 383.595.550.593 \$) ve % 22 (İSTH; 1.244.449 kişi) olmuştur (Tablo 67, Şekil 52).

Tablo 67 - 1. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı										
ANA/ALT SEKTÖRLER	YTB		Sabit Yatırım Teşvikleri						İstihdam	
	Adet	%	Cari Fiyat (TL)	%	(2011=100 ; TL)	%	ABD Doları	%	Kişi	%
Genel Toplam	96.920	100%	342.355.910.270	100%	3.200.838.852.817	100%	1.115.835.785.147	100%	5.674.802	100%
1. BÖLGE	46.111	47,58%	176.114.281.522	51,44%	1.755.300.429.772	54,84%	644.876.640.118	57,79%	2.862.318	50,44%
01 - TARIM	1.336	1,38%	1.288.348.624	0,38%	12.956.337.854	0,40%	3.843.499.573	0,34%	45.554	0,80%
02 - MADENCİLİK	946	0,98%	2.978.645.068	0,87%	17.945.789.581	0,56%	5.874.685.845	0,53%	58.963	1,04%
03 - İMALAT	26.848	27,70%	74.242.453.855	21,69%	501.189.093.098	15,66%	196.210.950.262	17,58%	1.501.070	26,45%
04 - ENERJİ	528	0,54%	13.007.844.505	3,80%	192.913.679.351	6,03%	55.351.953.845	4,96%	12.282	0,22%
05 - HİZMETLER	16.453	16,98%	84.596.989.470	24,71%	1.030.295.529.887	32,19%	383.595.550.593	34,38%	1.244.449	21,93%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Şekil 52 - 1. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-2010; Toplam Teşvikler İçindeki Yüzdesi)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Bu sonuçlardan kolaylıkla anlaşılacağı üzere, 1. Bölge'de kullandırılan teşviklerden —deyim yerindeyse— aslan payını "imalat sanayii" ve hizmetler sektörü almıştır. Zira, bu iki sektöre verilen teşviklerin toplamı, 1. Bölge'de yatırımlara sağlanan teşviklerin yaklaşık % 90-95'ini teşkil etmektedir.

1. Bölge'de imalat sanayii alt sektörlerine sağlanan yatırım teşviklerinin "ülke" ve "bölge" toplamaları içindeki yüzdeleri incelendiğinde, 2011 yılı fiyatlarıyla sabit yatırım teşviklerinin, ağırlıklı olarak "gıda ve içki" (% 0,96 / % 1,75), "dokuma ve giyim" (% 3,6 / % 6,6), "kimya" (% 2 / % 3,7), "taşıt araçları" (% 4,2 / % 7,7) sektörlerine tahsis edildiği, diğer 18 alt sektöre sağlanan yatırım teşviklerinin ise % 4,8 (Toplam %) ve % 8,8 (Bölge %) olduğu; yatırım teşviklerinin diğer unsurlarının da (YTB, İSTH) benzer bir eğilim gösterdiği görülmektedir (Tablo 68). Şu kadar ki, diğer sektörlerde verilen YTB oranının nispeten daha yüksek olması, yukarıda sayılan sektörlerde yapılan yatırımların cesametinin daha büyük olduğunu, ortaya koymaktadır.

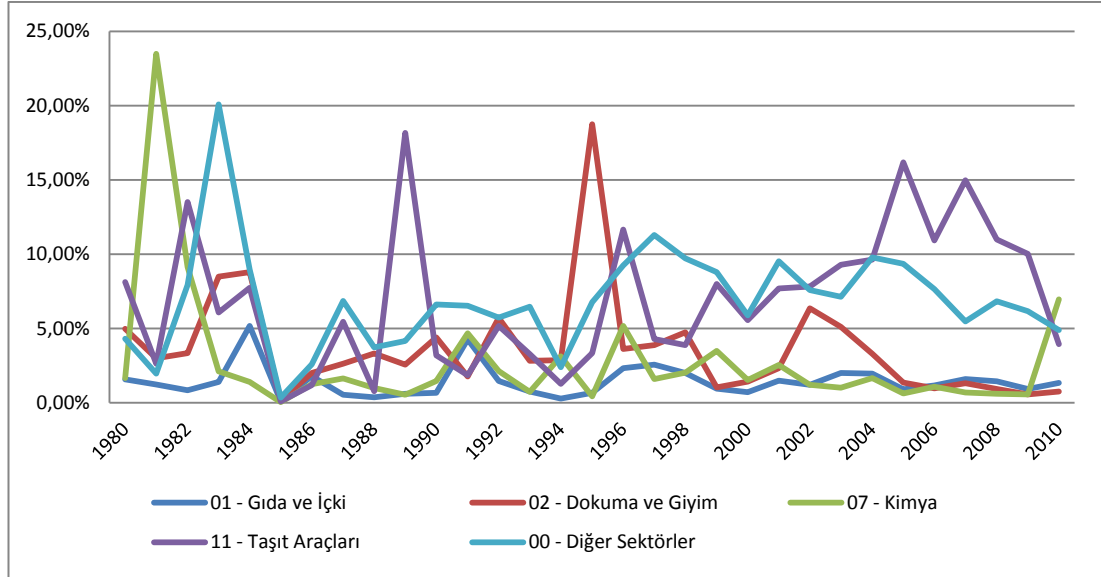
Tablo 68 - 1. Bölge'de İmalat Sanayiine Sağlanan Teşviklerin Alt Sektörlere Dağılımı (1980-2010)										
	YTB		SYT(CF)		SYT(2011=100)		SYT(\$)		İSTİHDAM	
	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam
1. BÖLGE	100,00%	47,58%	100,00%	51,44%	100,00%	54,84%	100,00%	57,79%	100,00%	50,44%
03 - İMALAT SANAYİİ	58,22%	27,70%	42,16%	21,69%	28,55%	15,66%	30,43%	17,58%	52,44%	26,45%
01 - Gıda ve İçki	5,38%	2,56%	2,63%	1,35%	1,75%	0,96%	1,84%	1,06%	5,09%	2,57%
02 - Dokuma ve Giyim	16,66%	7,93%	4,12%	2,12%	6,57%	3,60%	6,95%	4,02%	15,28%	7,71%
07 - Kimya	2,79%	1,33%	4,43%	2,28%	3,70%	2,03%	3,44%	1,99%	2,27%	1,15%
11 - Taşıt Araçları	8,47%	4,03%	17,46%	8,98%	7,71%	4,23%	8,62%	4,98%	9,36%	4,72%
00 - Diğer Alt Sektörler	24,93%	11,86%	13,52%	6,95%	8,82%	4,83%	9,57%	5,53%	20,44%	10,31%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Sözü edilen bu sektörler, incelenen dönemde, Türkiye genelinde yatırımlara sağlanan teşviklerden de en fazla pay alan alt sektörler arasında yer almıştır (Dokuma ve Giyim, % 11,92; Taşıt Araçları, % 5,15; Kimya, % 3,47; Gıda ve İçki, % 3,03). Buna göre, 2011 yılı fiyatlarıyla yatırımlara sağlanan teşviklerinin yaklaşık 1/4'ünü oluşturan bu sektörlerde, teşviklerin % 30-80'i 1. Bölge'de yapılacak yatırımlara tahsis edilmiştir (Gıda ve İçki, % 31,8; Dokuma ve Giyim, % 30,2; Kimya, % 58,5; Taşıt Araçları, % 82). Bu sonuçlar, incelenen dönemde, ülkemizde, yatırım teşviklerinden en fazla 1. Bölge'nin yararlandığı gerçeğini teyit eder mahiyettedir.

Yukarıda sözü edilen imalat sanayii alt sektörleri, incelenen dönemde, oldukça dalgalı bir seyir izlemiştir. Bu sektörlerden yalnızca "taşıt araçları" sektörü, bazı yıllardaki istisnai dalgalanmalar gözardı edilecek olursa, son yıllara kadar ılımlı bir artış eğiliminde olmuştur (Şekil 53). Nitekim, incelenen dönemin tamamında, 2011 yılı fiyatlarıyla sabit yatırım teşvikleri toplamının % 4,23'ünü teşkil eden "taşıt araçları" sektörünün sözkonusu dönemde yıllar itibarıyla aritmetik ortalaması % 6,98' dir. Bu oran, bahsedilen artış temayülünü teyit etmektedir. Son yıllarda, teşviklerin görece daha az gelişmiş yörelerde yapılacak yatırımlara yönelmesini sağlamaya dönük tedbirlere rağmen, yurtiçi ve yurtdışı pazarlara yakınlığı sebebiyle, 1. Bölge'nin, bilhassa ihracat imkanı bulunan sektörlerde, yatırımcılar için hala cazibesini koruduğunu söylemek mümkündür.

Şekil 53 - 1. Bölge'de Bazı İmalat Sanayii Alt Sektörlerine Sağlanan Sabit Yatırım Teşviklerinin Seyri (1980-2010; 2011=100; Toplam SYT İçindeki Yüzdesi İtibariyle)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

1. Bölge'de, yatırım teşviklerinden en fazla pay alan ikinci sektör, hizmetler sektörüdür. İncelenen dönemde, ülke genelinde yatırımlara sağlanan toplam teşviklerin yaklaşık 1/3'ü ve 1. Bölge'de yatırımlara sağlanan teşviklerin yarısından fazlası, 1. Bölge'de hizmetler sektöründe yapılması düşünülen yatırımlara tahsis edilmiştir (Tablo 69.)

Tablo 69 - 1. Bölge'de Hizmetler Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010)										
	YTB		SYT(CF)		SYT(2011=100)		SYT(\$)		İSTİHDAM	
	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam
1. BÖLGE	100,00%	47,58%	100,00%	51,44%	100,00%	54,84%	100,00%	57,79%	100,00%	50,44%
05 - HİZMETLER	35,68%	16,98%	48,04%	24,71%	58,70%	32,19%	59,48%	34,38%	43,48%	21,93%
01 - Ulaştırma	12,37%	5,89%	17,21%	8,85%	27,20%	14,92%	24,19%	13,98%	9,74%	4,91%
02 - Turizm	8,53%	4,06%	10,66%	5,48%	8,13%	4,46%	8,46%	4,89%	13,31%	6,71%
03 - Ticaret	2,16%	1,03%	2,40%	1,23%	3,52%	1,93%	3,41%	1,97%	5,27%	2,66%
04 - Eğitim	1,22%	0,58%	0,89%	0,46%	1,46%	0,80%	1,61%	0,93%	2,17%	1,09%
05 - Sağlık	3,06%	1,45%	3,14%	1,62%	1,31%	0,72%	1,45%	0,84%	4,46%	2,25%
06 - Diğerleri	7,70%	3,66%	12,50%	6,43%	16,76%	9,19%	19,95%	11,53%	7,56%	3,81%
07 - Altyapı	0,64%	0,31%	1,24%	0,64%	0,30%	0,17%	0,41%	0,23%	0,97%	0,49%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

1. Bölge'de hizmetler sektörüne sağlanan yatırım teşviklerinden en çok yararlanan alt sektörler "ulaştırma", "diğerleri" ve "turizm" olmuştur. 1980'li yıllardan itibaren hızlanan turizm yatırımlarına yöndeş olarak, bu sektörde

öncül konumdaki illeri bünyesinde barındıran 1. Bölge'de, bu sektöre sağlanan teşviklerin de artmış olması tabiidir. Öte yandan, hava ulaşımındaki devlet tekelinin kaldırılmasıyla, bu sektörde özel yatırımların yapılması; dış ticaretteki gelişmeyle birlikte deniz ulaşımına yönelik yatırımların artması ve kara ulaşımında yurtiçi-yurtdışı yük ve yolcu taşımacılığına ilişkin ulaşım hizmetlerinin gelişmesi, bu sektörlerle yapılan yatırımlara sağlanan teşviklerdeki artışın başlıca amilleridir.

İncelenen dönemde, 2011 yılı fiyatlarıyla yatırımlara sağlanan teşvikler toplamının yaklaşık % 15'i, 1. Bölge'de yapılacak ulaştırma yatırımlarına tahsis edilirken, turizm yatırımları için sağlanan teşvikler de, toplam teşviklerin % 4,5'ini oluşturmaktadır. Ulaştırma sektörüne verilen teşvikler, 1. Bölge'ye tahsis edilen teşviklerin 1/4' ünden fazla olurken, turizm sektörünün payı da % 8 olmuştur.

1. Bölge'de, "ulaşım"dan sonra en çok teşvik alan ikinci sektör olan "diğerleri" sektörüne, toplam teşviklerin % 9'u, Bölge'ye verilen teşviklerin ise % 16,8'i tahsis edilmiştir.

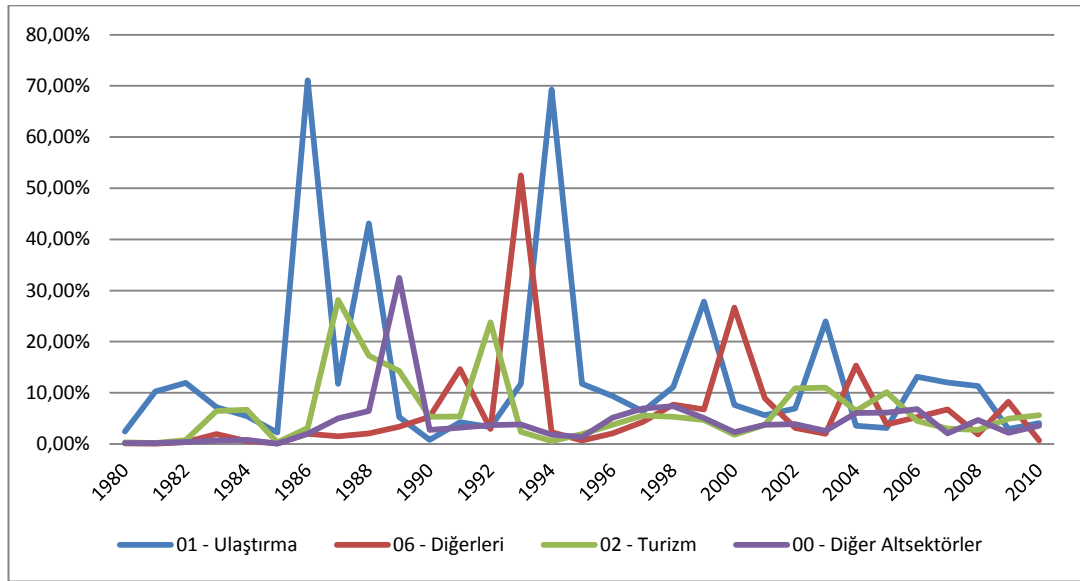
1. Bölge'nin, ülkemizin en yüksek sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesine sahip olmasının tabii bir sonucu olarak, ticaret, eğitim ve sağlık sektörlerinde yapılacak yatırımlara sağlanan teşvikler, hem toplam, hem de Bölge sağlanan teşvikler içinde kayda değer bir yekune ulaşmıştır (Ticaret, % 1,9 / % 3,5; Eğitim, % 0,8 / % 1,5; Sağlık, % 0,72 / % 1,3).

Bölge'nin, altyapı bakımından ülkemizin diğer yörelerine göre daha iyi durumda olması sebebiyle, bu sektöre sağlanan teşvikler oldukça mütevazı oranlarda kalmıştır (% 0,17 / 0,3).

1. Bölge'de yatırım teşviklerinden —diğerlerine göre— daha fazla yararlanan alt sektörler (ulaştırma, turizm, diğerleri), incelenen dönemin ilk yarısında önemli dalgalanmalar göstermişlerdir. Bilhassa "ulaştırma" alt sektörü, bazı yıllarda toplam yatırım teşviklerinin % 70'ini oluşturacak kadar önemli

meblağlara ulaşırken (1986, % 71,08; 1988, % 43,09; 1994, % 69,27), bazı yıllarda da % 1'in altındaki seviyelere kadar gerilemiştir (1980, % 2,44; 1985, % 2,27; 1990, % 0,82; 2005, % 3,10; 2009, 2,96 vd.). Dönemin ikinci yarısında ise, sözkonusu alt sektörlerin —ilk döneme kıyasla— daha istikrarlı bir seyir göstermekle birlikte, azalan bir eğilim içine girdikleri görülmektedir (Şekil 54).

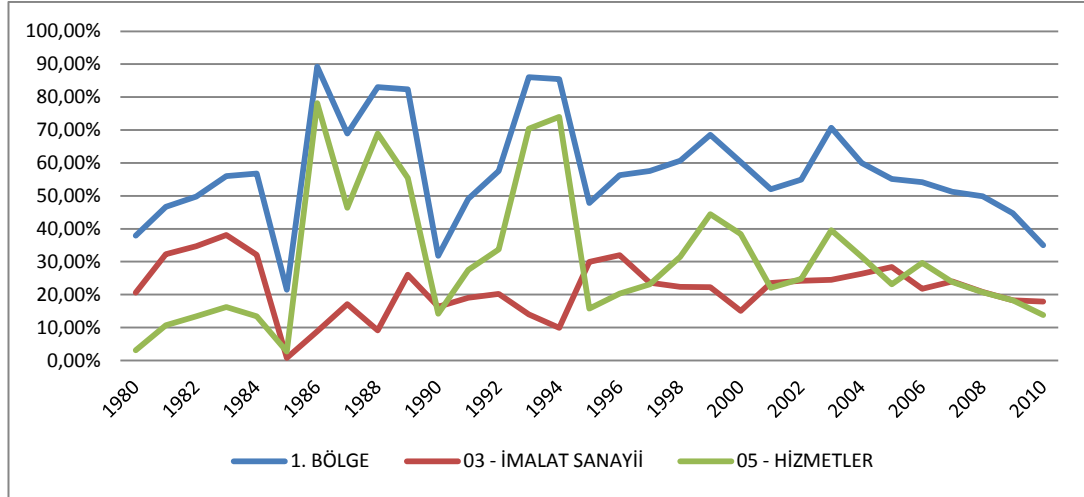
Şekil 54 - 1. Bölge'de Hizmetler Sektörünün Bazı Alt Sektörlerine Sağlanan Sabit Yatırım Teşvikleri (1980-2010; 2011=100; Toplam SYT'nin Yüzdesi Olarak)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde, 1. Bölge'de imalat sanayiine tahsis edilen yatırım teşvikleri —hizmetler sektörüne— kıyasla daha istikrarlı bir seyir izlemiştir. Bilhassa, dönemin ilk yarısında aşırı dalgalanmalar göstererek, bazı yıllarda toplam yatırım teşviklerinin 3/4 'ünü oluşturacak kadar muazzam meblağlara ulaşan hizmetleri sektörü (1986, % 78,21; 1988, % 68,90; % 1993, % 70,41; 1994, % 73,96), bazı yıllarda da % 3 seviyelerine kadar gerilemiştir (1980, % 3,11; 1985, % 2,71 vd.). Dönemin ikinci yarısında ise, 1. Bölge'de imalat sanayiine ve hizmetler sektörüne sağlanan teşvikler giderek azalırken, bu iki sektörün yatırım teşviklerinden aldığı paylar da birbirine yaklaşmıştır (Şekil 55).

Şekil 55 - 1. Bölge'de İmalat Sanayii ve Hizmetler Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

c) 1. Bölge'de Ortalama Teşvik Tutarları

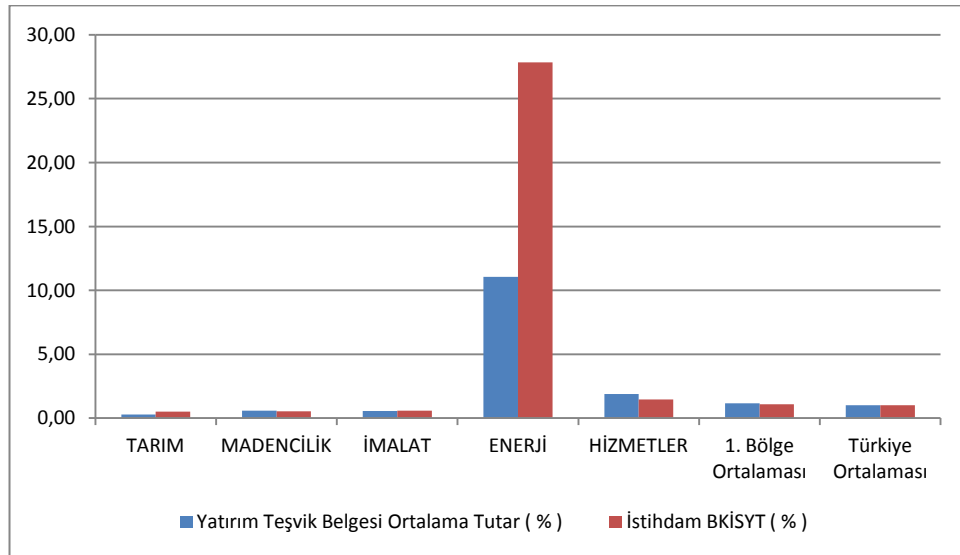
1. Bölge'de, incelenen dönemde (1980-2010) yapılması öngörülen teşvikli yatırımlara tahsis edilen ortalama teşvik tutarı, 33.025.576 TL olan Türkiye ortalamasının biraz üzerinde gerçekleşmiştir (38.066.848 TL, % 115,26). Ortalama Teşvik Tutarı; enerji sektöründe, "Bölge" ve "Türkiye" ortalamasının oldukça üzerinde gerçekleşirken (365.366.817 TL, % 959,80 & % 1106,31), hizmetler sektöründe de, Bölge ve Türkiye ortalamasından yüksek olmuştur (62.620.527 TL, % 164,50 & % 189,61). Diğer sektörlerde ise, ortalama teşvik tutarları, Bölge ve Türkiye ortalamasının oldukça altında kalmıştır (Tarım: 9.697.858 TL, % 25,48 & % 29,36; Madencilik: 18.970.179 TL, % 49,83 & % 57,44; İmalat Sanayii: 18.667.651 TL, % 49,04 & % 56,52), (Tablo 70).

Tablo 70 - 1. Bölge'de Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010)							
ANA/ALT SEKTÖRLER	Yatırım Teşvik Belgesi			İstihdam			
	Ortalama Tutar (2011=100; TL)	% Bölge	% Toplam	Ort. Kişi	BKİSYT (2011=100; TL)	% Bölge	% Toplam
TÜRKİYE ORTALAMASI	33.025.576		100,00%	59	564.044		100,00%
1. BÖLGE ORTALAMASI	38.066.848	100,00%	115,26%	62	613.244	100,00%	108,72%
01 - TARIM	9.697.858	25,48%	29,36%	34	284.417	46,38%	50,42%
02 - MADENCİLİK	18.970.179	49,83%	57,44%	62	304.357	49,63%	53,96%
03 - İMALAT	18.667.651	49,04%	56,52%	56	333.888	54,45%	59,20%
04 - ENERJİ	365.366.817	959,80%	1106,31%	23	15.707.025	2561,30%	2784,72%
05 - HİZMETLER	62.620.527	164,50%	189,61%	76	827.913	135,01%	146,78%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Birinci Bölge'de, incelenen dönemde, bir kişiye istihdam sağlayabilmek için yapılması gereken ortalama teşvikli yatırım tutarı (BKİSYT), Türkiye ortalamasının biraz üzerindedir (613.244 TL, % 108,72). Ortalama BKİSYT tutarı, madencilik sektörü ve imalat sanayiinde Bölge ve Türkiye ortalamalarına yakın gerçekleşirken (Madencilik: 304.357 TL, % 49,63 & % 53,96; imalat sanayii: 333.888 TL, % 54,45 & % 59,20), hizmetler sektöründe 827.913 TL (% 135,01 & % 146,78); enerji sektöründe ise, yaklaşık olarak, Bölge ortalamasının 25 ve Türkiye ortalamasının 28 katı olmuştur (15.707.025 TL, % 2561,30 & % 2784,72), (Tablo 70, Şekil 56).

Şekil 56 - 1. Bölge'de Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Birinci Bölge'de, incelenen dönemde, her teşvikli yatırımla ortalama 62 kişiye istihdam sağlanması amaçlanmış olup, bu sayı "52 kişi" olan Türkiye ortalamasından yüksektir. En yüksek ortalama istihdam sayısına hizmetler sektöründe (72 kişi) ulaşılırken, enerji sektörü ortalama istihdam hedefi en düşük sektör olmuştur (34 kişi). Tarım sektörü de, ortalama istihdam hedefi bakımından Bölge ve Türkiye ortalamasının altında kalırken (34 kişi), imalat sanayiinde 56 ve madencilik sektöründe de 62 kişiye istihdam sağlanması hedeflenmiştir (Tablo 70).

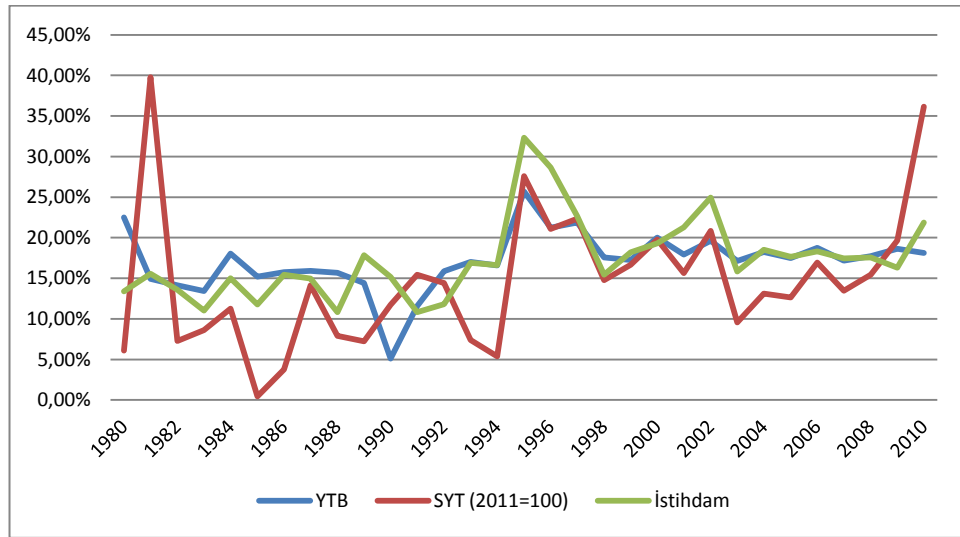
2. İkinci Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler

19.06.2012 tarihli ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yeniden belirlenen İstatistiki Bölgelere göre, 2. Bölge'de Adana, Aydın, Bolu, Çanakkale, Denizli, Edirne, Isparta, Kayseri, Kırklareli, Konya, Sakarya, Tekirdağ ve Yalova illeri bulunmaktadır.

2. Bölge, incelenen dönemde (1980-2010), cari fiyatlarla sabit yatırım teşvikleri bakımından, 1. Bölgeden sonra, en çok teşvik kullanan ikinci bölge olmuştur (Tablo 64, Şekil 47).

Bahsedilen dönemde, ülke genelinde düzenlenen YTB'nin % 17,63'ü 2. Bölge'deki yatırımcılara verilirken (17.084 adet), sabit yatırım teşviklerinin de, cari fiyatlarla yaklaşık % 19,79'u (67.752.749.976 TL), 2011 yılı fiyatlarıyla % 11,63'ü (372.188.218.891 TL), ABD Doları cinsinden de % 13,43'ü (149.861.205.167 \$), bu bölgede yapılması düşünülen yatırımlara tahsis edilmiştir. Teşvikli yatırımlarla hedeflenen toplam istihdamın % 18,38'inin de (1.042.939 kişi), 2. Bölge'de yapılacak yatırımlarla sağlanması öngörülmüştür (Tablo 64).

2. Bölge'de, incelenen dönemin ilk yıllarında, sabit yatırım teşviklerinde bariz dalgalanmalar yaşandığı (1981, % 39,76; 1985, % 0,45); 1985-1995 yılları arasındaki dönemde ise, zaman zaman 10-20 puanlık dalgalanmalar yaşansa da (1986, % 3,76; 1987, % 14,15; 1989, % 7,24; 1991, % 15,42, 1994, % 5,37; 1995, % 27,60), yatırım teşviklerinin umumiyetle artış eğiliminde olduğu; 1996-2003 döneminde azalma temayülü gösterdikten sonra (1996, % 21,08; 1998, % 14,77; 2000, % 19,76; 2003, % 9,55), 2004 yılından itibaren tekrar artış eğilimine girdiği (2004, % 13,10; 2006, % 16,95; 2009, % 19,67) ve 2010 yılında —1980 yılından sonraki— en yüksek seviyesine (% 36,14) ulaştığı anlaşılmıştır (Şekil 57).

Şekil 57 - 2. Bölge'ye Sağlanan Yatırım Teşviklerinin Seyri (1980-2010; Toplam Teşviklerin Yüzdesi Olarak)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde, YTB'leri ve teşvikli yatırımlarla hedeflenen istihdam artışı konularında da, dalgalanma daha az olmak kaydıyla, SYT'leri ile benzer bir eğilimin söz konusu olduğu müşahade edilmiştir (Şekil 57).

a) 2. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı

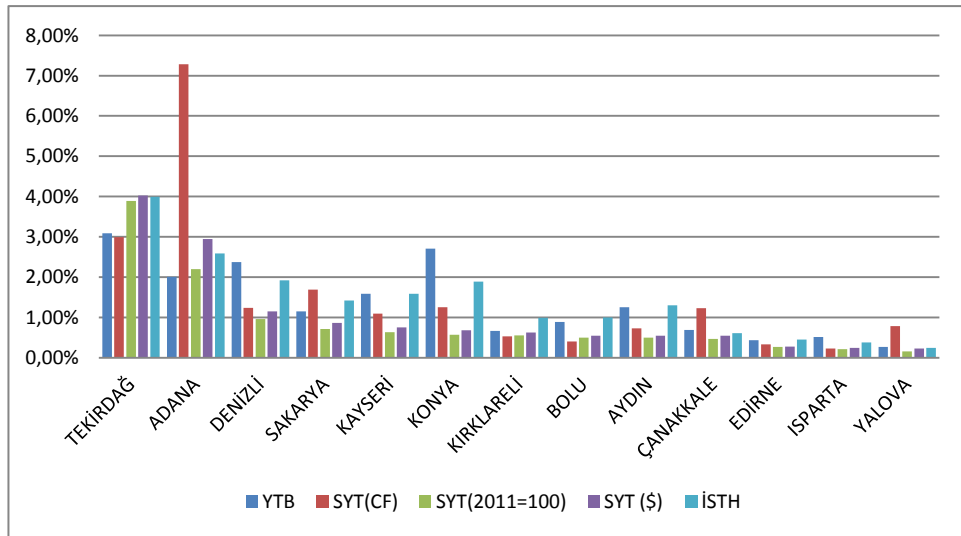
2. Bölge'de, incelenen dönemde, 2011 yılı fiyatları ile tahsis edilen sabit yatırım teşvikleri itibarıyla, ülkemizin en büyük sanayi bölgelerinden birisi olan Çerkezköy Sanayi Bölgesi'ni bünyesinde barındıran Tekirdağ, teşviklerden en fazla yararlanan il olmuştur (% 3,89). Tekirdağ'ı, sırasıyla, ülkemizin en eski sanayi merkezlerinden birisi olan Adana (% 2,2) ile 1980'li yıllardan itibaren bilhassa dokuma ve giyim sanayiindeki yatırımlarla kendisinden söz ettiren Denizli takip etmektedir (% 0,96). Sakarya (% 0,71) dördüncü, Kayseri (% 0,64) beşinci sırayı alırken, sonraki beş ilin teşviklerden aldıkları paylar, birbirine çok yakın oranlarda seyretmiştir: Konya (% 0,57), Kırklareli (% 0,55), Çanakkale (% 0,46), Aydın (% 0,50), Bolu (% 0,50). Son üç sırayı ise, Edirne (% 0,27), Isparta (% 0,21) ve Yalova (% 0,16) olmuştur (Tablo 71, Şekil 58).

Tablo 71 - 2. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerinin İllere Göre Dağılımı										
	YTB		Sabit Yatırım Teşvikleri (1980-2010)						İstihdam	
			Cari Fiyat		(2011=100)		ABD Doları (Cari Fiyat)			
	Adet	%	TL	%	TL	%	\$	%	Kişi	%
Genel Toplam	96.920	100,00%	342.355.910.270	100,00%	3.200.838.852.817	100,00%	1.115.835.785.147	100,00%	5.674.802	100,00%
2. BÖLGE	17.084	17,63%	67.752.749.976	19,79%	372.188.218.891	11,63%	149.861.205.167	13,43%	1.042.939	18,38%
ADANA	1.943	2,00%	24.929.810.838	7,28%	70.473.368.918	2,20%	32.860.515.914	2,94%	146.996	2,59%
AYDIN	1.215	1,25%	2.495.779.930	0,73%	16.024.709.325	0,50%	6.063.969.519	0,54%	73.703	1,30%
BOLU	862	0,89%	1.374.490.531	0,40%	16.042.279.066	0,50%	6.106.024.301	0,55%	56.496	1,00%
ÇANAKKALE	664	0,69%	4.208.796.232	1,23%	14.819.350.386	0,46%	6.100.148.748	0,55%	34.781	0,61%
DENİZLİ	2.300	2,37%	4.244.841.814	1,24%	30.599.141.227	0,96%	12.821.840.443	1,15%	108.757	1,92%
EDİRNE	421	0,43%	1.131.946.297	0,33%	8.653.753.194	0,27%	3.036.995.661	0,27%	25.402	0,45%
ISPARTA	499	0,51%	791.977.884	0,23%	6.808.511.256	0,21%	2.743.326.680	0,25%	21.678	0,38%
KAYSERİ	1.540	1,59%	3.752.960.397	1,10%	20.381.198.339	0,64%	8.406.805.839	0,75%	90.169	1,59%
KIRKLARELİ	644	0,66%	1.808.764.707	0,53%	17.758.614.611	0,55%	6.978.166.922	0,63%	56.007	0,99%
KONYA	2.624	2,71%	4.301.791.585	1,26%	18.262.515.889	0,57%	7.590.746.431	0,68%	107.371	1,89%
SAKARYA	1.115	1,15%	5.772.588.709	1,69%	22.803.869.904	0,71%	9.674.234.606	0,87%	80.720	1,42%
TEKİRDAĞ	2.994	3,09%	10.241.954.825	2,99%	124.472.925.596	3,89%	44.920.438.641	4,03%	226.829	4,00%
YALOVA	263	0,27%	2.697.046.227	0,79%	5.087.981.181	0,16%	2.557.991.461	0,23%	14.030	0,25%

(*) Yüzdelere, 1. Bölge illerine Verilen Yatırım Teşviklerinin "Toplam Teşvikler" içindeki Payını Göstermektedir.

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Şekil 58 - 2. Bölge'de iller itibarıyla Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Toplam Teşviklere Oranı (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde, 2011 yılı fiyatlarıyla, 2. Bölge'ye tahsis edilen sabit yatırım teşviklerinin yarısından fazlası (% 52,38), Tekirdağ (% 33,44) ve Adana (18,93) tarafından paylaşılmıştır. Buna karşılık, sözkonusu iller YTB'nin yalnızca % 28,9' unu (Tekirdağ, % 17,53; Adana, % 11,37) alırken, 2. Bölge'de teşvikli yatırımlarla hedeflenen istihdamın yalnızca % 35,84' ünün anılan illerde yapılan

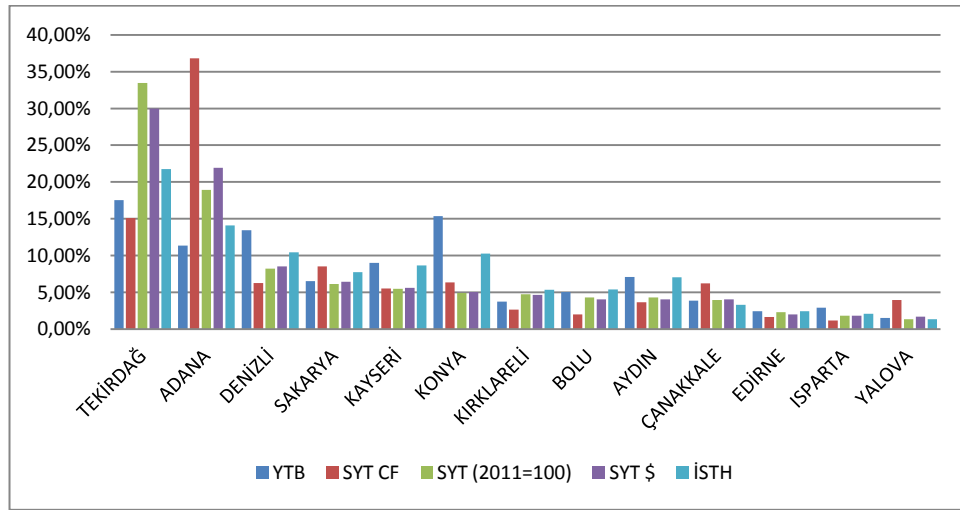
yatırımlarla gerçekleştirilmesi öngörülmüştür (Tekirdağ, % 21,75; Adana, % 14,09). Sabit yatırım teşvikleri konusunda arka sıralarda olan bazı illerin, YTB ve "hedeflenen istihdam" konusunda daha ön sıralarda yer aldıkları görülmektedir: Konya (YTB, % 15,36; İSTH, % 10,3), Denizli (YTB, % 13,46; İSTH, % 10,43), Kayseri (YTB, % 9,01; İSTH, % 8,65), Aydın (YTB, % 7,11; İSTH, % 7,07). Buna göre, incelenen dönemde, 2. Bölge'de yapılacak yatırımlar için düzenlenen YTB' nin yaklaşık % 45 'i sözü edilen dört ile verilirken, bu illerde yapılması öngörülen teşvikli yatırımlarla hedeflenen istihdamın bölge toplamına oranı da % 36,44 olmuştur (Tablo 72, Şekil 59).

Bu durum, sözü edilen dönemde Tekirdağ ve Adana'da yapılması planlanan teşvikli yatırımların ortalama büyüklüğünün diğer illerden fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Teşviklerden daha fazla yararlanan illerdeki yatırımların ortalama büyüklüğünün —umumiyetle— diğer illerden daha fazla olması, teşvik uygulamalarına dair düzenlemeler / planlamalar yapılırken, üzerinde önemle durulması gereken bir husustur.

Tablo 72 - 2. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı (1980-2010)										
	Yatırım Teşvik		Sabit Yatırım Teşvikleri						İstihdam	
	Belgesi		Cari Fiyat		(2011=100)		₺			
	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge
2. BÖLGE	17,63%	100,00%	19,79%	100,00%	11,63%	100,00%	13,43%	100,00%	18,38%	100,00%
ADANA	2,00%	11,37%	7,28%	36,80%	2,20%	18,93%	2,94%	21,93%	2,59%	14,09%
AYDIN	1,25%	7,11%	0,73%	3,68%	0,50%	4,31%	0,54%	4,05%	1,30%	7,07%
BOLU	0,89%	5,05%	0,40%	2,03%	0,50%	4,31%	0,55%	4,07%	1,00%	5,42%
ÇANAKKALE	0,69%	3,89%	1,23%	6,21%	0,46%	3,98%	0,55%	4,07%	0,61%	3,33%
DENİZLİ	2,37%	13,46%	1,24%	6,27%	0,96%	8,22%	1,15%	8,56%	1,92%	10,43%
EDİRNE	0,43%	2,46%	0,33%	1,67%	0,27%	2,33%	0,27%	2,03%	0,45%	2,44%
ISPARTA	0,51%	2,92%	0,23%	1,17%	0,21%	1,83%	0,25%	1,83%	0,38%	2,08%
KAYSERİ	1,59%	9,01%	1,10%	5,54%	0,64%	5,48%	0,75%	5,61%	1,59%	8,65%
KIRKLARELİ	0,66%	3,77%	0,53%	2,67%	0,55%	4,77%	0,63%	4,66%	0,99%	5,37%
KONYA	2,71%	15,36%	1,26%	6,35%	0,57%	4,91%	0,68%	5,07%	1,89%	10,30%
SAKARYA	1,15%	6,53%	1,69%	8,52%	0,71%	6,13%	0,87%	6,46%	1,42%	7,74%
TEKİRDAĞ	3,09%	17,53%	2,99%	15,12%	3,89%	33,44%	4,03%	29,97%	4,00%	21,75%
YALOVA	0,27%	1,54%	0,79%	3,98%	0,16%	1,37%	0,23%	1,71%	0,25%	1,35%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

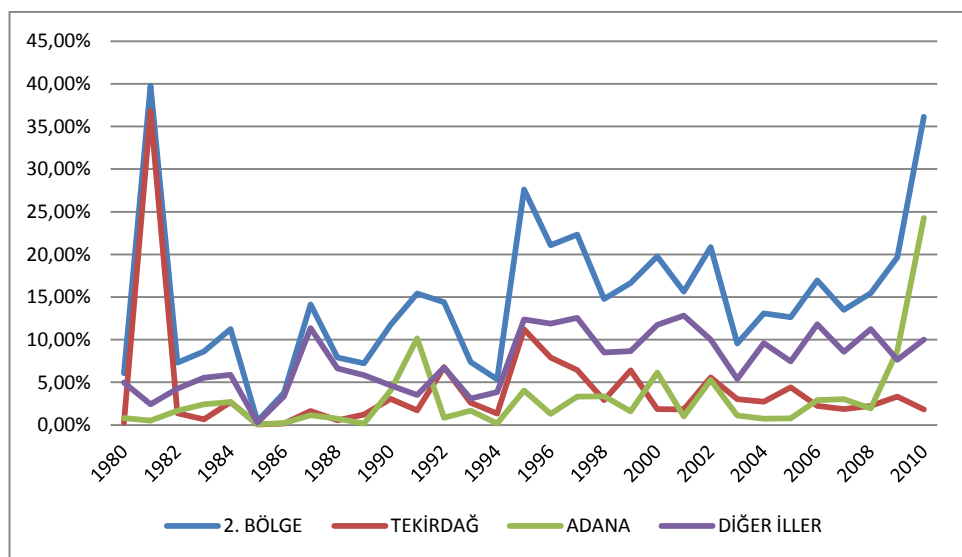
Şekil 59 - 2. Bölge'ye Tahsis Edilen Yatırım Teşviklerinin illere Göre Dağılımı (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemin ilk yılları hariç tutulacak olursa, 2. Bölge'ye verilen yatırım teşvikleri dönemin başından itibaren artış eğiliminde olmuş, dönemin ikinci yarısının başındaki kuvvetli ataktan sonra bir müddet azalma gösterse de, dönemin son çeyreğinden itibaren yeniden ılımlı bir artış sürecine girmiştir (Şekil 60).

Şekil 60 - 2. Bölge'ye Sağlanan Yatırım Teşviklerinin Yıllar İtibariyle Seyri (1980-2010; 2011=100; Toplam Teşviklerin Yüzdesi Olarak)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Dönemin başında Tekirdağ'da yaşanan olağanüstü artış dikkate alınmazsa (1981 yılında, 2011 yılı fiyatlarıyla, sabit yatırım teşvikleri toplamının % 36,81'si, 2. Bölge'ye tahsis edilen SYT'lerinin ise % 92,58'i Tekirdağ İlimiz tarafından kullanılmıştır), 2. Bölge'de yer alan illerin yatırım teşviklerinden aldıkları paylarda dönem boyunca aşırı değişimler olmamış, Bölge toplamı ile illerin yatırım teşviklerinden aldıkları paylar büyük ölçüde yöndeş hareket etmiştir (Şekil 60).

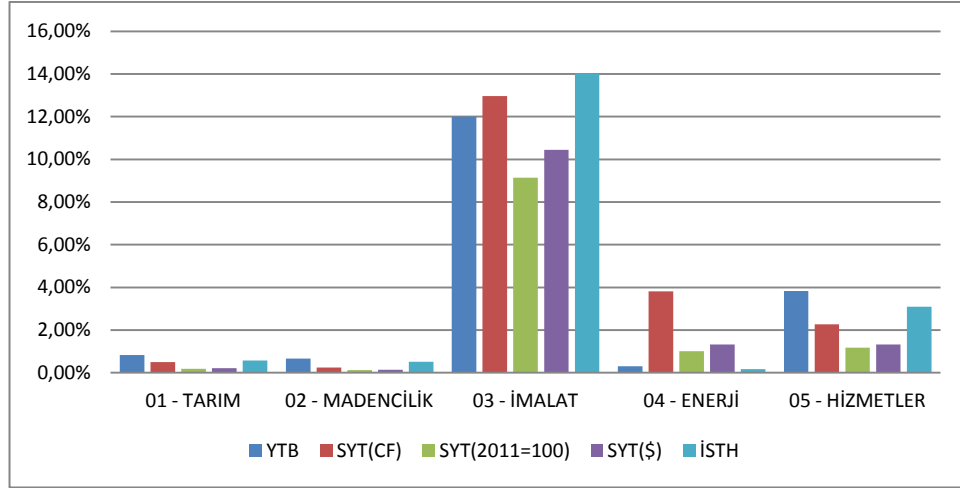
b) 2. Bölge'de Yatırım Teşviklerinin Sektörlere Göre Dağılımı

İncelenen dönemde, 2. Bölge'ye tahsis edilen yatırım teşviklerinden daha ziyade İmalat sanayiinin yararlandığı, bu Bölge'de hizmetler sektörüne yapılacak yatırımlar için sağlanan teşviklerin imalat sanayiine verilen teşviklerin 1/4'ü mesabesinde olduğu, diğer sektörlerde sağlanan yatırım teşviklerinin ise çok düşük oranlarda kaldıkları görülmektedir. Nitekim, ülke genelinde sağlanan yatırım teşvikleri ile mukayese edildiğinde, YTB'nin % 12,01'i (11.642 adet), cari fiyatlarla SYT'nin % 12,97'si (44.398.574.178 TL), 2011 yılı fiyatlarıyla SYT'nin % 9,14'ü (292.567.841.596 TL), ABD Doları cinsinden SYT'nin % 10,45'i (116.565.289.092 \$), 2. Bölge'de gerçekleştirilmesi öngörülen imalat sanayii yatırımlarına tahsis edilmiş olup, teşvikli yatırımlarla hedeflenen istihdamın % 14,02'sinin de (795.804 kişi), bu Bölge'de yapılacak imalat sanayii yatırımlarıyla gerçekleştirilmesi planlanmıştır (Tablo 73, Şekil 61).

Tablo 73 - 2. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-2010)										
	YTB		Sabit Yatırım Teşvikleri						İstihdam	
	Adet	%	Cari Fiyat (TL)	%	(2011=100 ; TL)	%	ABD Doları	%	Kişi	%
Genel Toplam	96.920	100%	342.355.910.270	100%	3.200.838.852.817	100%	1.115.835.785.147	100%	5.674.802	100%
2. BÖLGE	17.084	17,63%	67.752.749.976	19,79%	372.188.218.891	11,63%	149.861.205.167	13,43%	1.042.939	18,38%
01 - TARIM	801	0,83%	1.709.296.569	0,50%	5.790.424.140	0,18%	2.327.680.156	0,21%	32.789	0,58%
02 - MADENCİLİK	645	0,67%	813.220.319	0,24%	3.923.598.186	0,12%	1.494.186.896	0,13%	29.368	0,52%
03 - İMALAT	11.642	12,01%	44.398.574.178	12,97%	292.567.841.596	9,14%	116.565.289.092	10,45%	795.804	14,02%
04 - ENERJİ	289	0,30%	13.052.498.340	3,81%	32.409.601.003	1,01%	14.735.218.610	1,32%	9.311	0,16%
05 - HİZMETLER	3.707	3,82%	7.779.160.570	2,27%	37.496.753.966	1,17%	14.738.830.413	1,32%	175.667	3,10%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

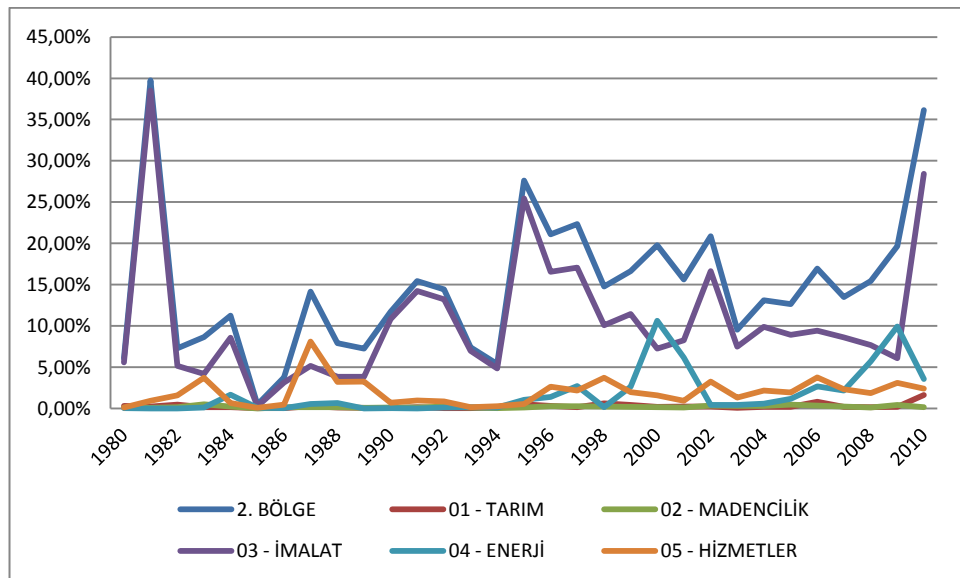
Şekil 61 - 2. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-2010; Toplam Teşvikler İçindeki Yüzdesi Olarak)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

2. Bölge'de, sektörler itibariyle yatırım teşviklerinin, incelenen dönem boyunca, dönemin başında ve ortalarında "dokuma ve giyim" sektöründe yaşanan ani yükselişlerden kaynaklanan aşırı dalgalanmaları dışında, ılımlı bir artış temayülünde oldukları ve imalat sanayiinin, bütün dönem boyunca, baskın konumunu muhafaza ettiği gözlenmiştir (Şekil 62).

Şekil 62 - 2. Bölge'de Sektörler İtibariyle Yatırımlara Sağlanan Teşvikler (1980-2010; 2011=100; SYT Toplamı İçindeki Yüzdeleri İtibariyle)

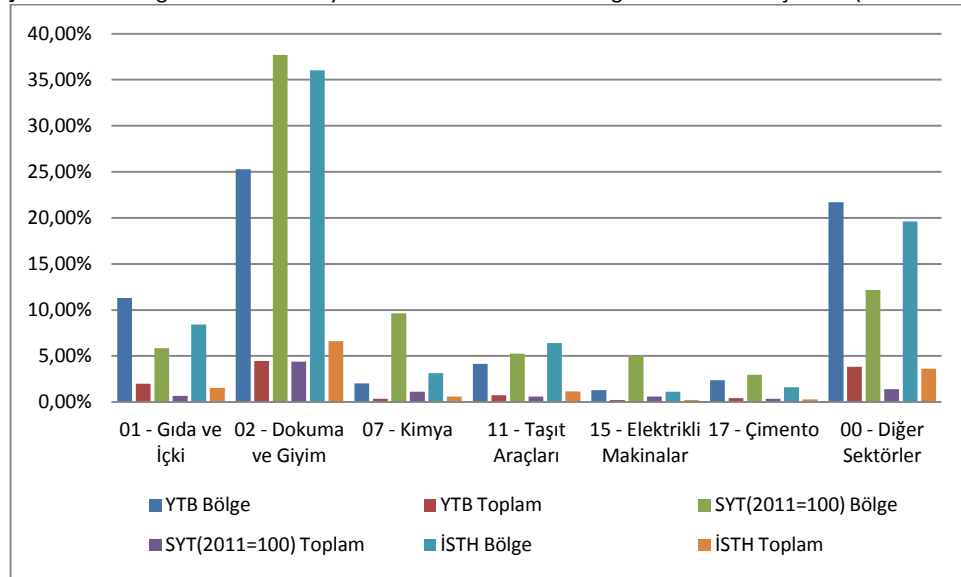
Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

2. Bölge'de yatırım teşviklerinden en fazla yararlanan sektör olan imalat sanayiinin alt sektörleri arasında, yatırım teşvikleri çok farklı oranlarda dağılım göstermiştir. 2011 yılı fiyatlarıyla, 2. Bölge'ye sağlanan sabit yatırım teşviklerinin 3/4' ünden fazlasını (% 78,61) alan imalat sanayiinde, yatırım teşviklerinden en fazla yararlanan alt sektörler, "ülke" ve "bölge" toplamı içindeki yüzdeleri itibarıyla, "dokuma ve giyim" (% 4,38 / % 37,7), "kimya" (% 1,12 / % 9,63), "gıda ve içki" (% 0,68 / % 5,85), "taşıt araçları" (% 0,61 / % 5,27), "elektrikli makinalar" (% 0,58 / % 5,02) ve "çimento" (% 0,35 / % 2,97) alt sektörleri olmuştur. Söz konusu alt sektörlerle sağlanan teşvikler, 2011 yılı fiyatlarıyla, toplam sabit yatırım teşviklerinin % 7,73'ünü ve 2. Bölge'ye tahsis edilen teşviklerin de % 66,44'ünü teşkil ederken, "diğer" alt sektörlerin payı çok düşük seviyelerde kalmıştır (% 1,12 / % 13,16), (Tablo 74, Şekil 63).

Tablo 74 - 2. Bölge'de İmalat Sanayiine Sağlanan Teşviklerin Alt Sektörlere Dağılımı (1980-2010)										
	YTB		SYT(CF)		SYT(2011=100)		SYT(\$)		İSTH	
	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam
2. BÖLGE	100,00%	17,63%	100,00%	19,79%	100,00%	11,63%	100,00%	13,43%	100,00%	18,38%
03 - İMALAT	68,15%	12,01%	65,53%	12,97%	78,61%	9,14%	77,78%	10,45%	76,30%	14,02%
01 - Gıda ve İçki	11,32%	2,00%	4,70%	0,93%	5,85%	0,68%	5,60%	0,75%	8,43%	1,55%
02 - Dokuma ve Giyim	25,29%	4,46%	11,75%	2,33%	37,70%	4,38%	33,71%	4,53%	36,01%	6,62%
07 - Kimya	2,01%	0,35%	24,68%	4,89%	9,63%	1,12%	12,14%	1,63%	3,13%	0,58%
11 - Taşıt Araçları	4,15%	0,73%	7,03%	1,39%	5,27%	0,61%	5,85%	0,79%	6,39%	1,17%
15 - Elektrikli Makinalar	1,29%	0,23%	1,39%	0,28%	5,02%	0,58%	5,15%	0,69%	1,13%	0,21%
17 - Çimento	2,38%	0,42%	1,57%	0,31%	2,97%	0,35%	2,95%	0,40%	1,59%	0,29%
00 - Diğer Sektörler	21,70%	3,82%	14,40%	2,85%	12,16%	1,41%	12,38%	1,66%	19,63%	3,61%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

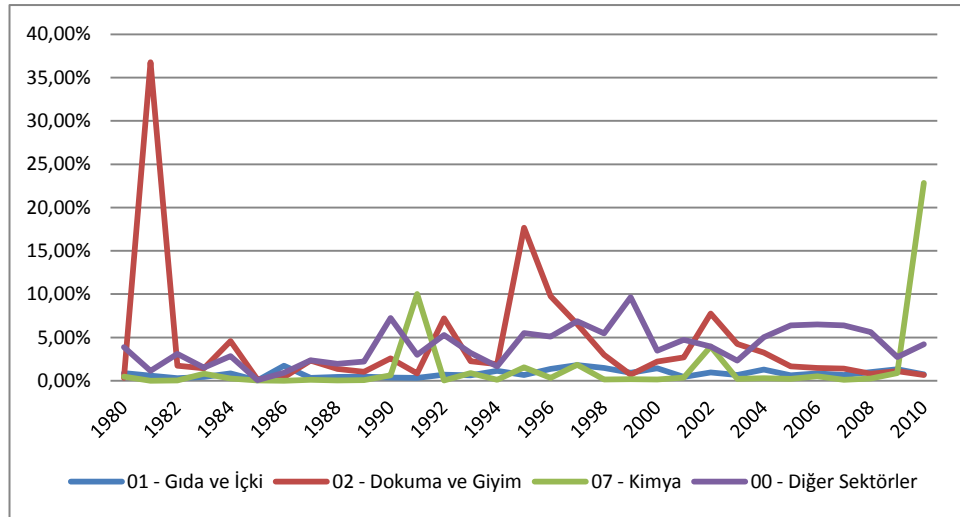
Şekil 63 - 2. Bölge'de İmalat Sanayiinin Bazı Alt Sektörlerine Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

2. Bölge'de yatırım teşviklerinden en fazla yararlanan imalat sanayii alt sektörleri, incelenen dönem boyunca, dokuma ve giyim sektörü dışarıda tutulduğunda, 1. Bölge'ye kıyasla, daha az dalgalanma göstermişlerdir. Sözkonusu alt sektörler, Bölge'ye sağlanan yatırım teşvikleri toplamına yöndeş bir şekilde, ılımlı bir artış seyri içindedirler. Dokuma ve giyim alt sektörüne sağlanan teşviklerde ise, önce dönemin başlarında (1981, % 36,76), sonra Birinci Körfez Krizi ertesinde (1992, % 7,19), bilahare AB ile Gümrük Birliği'ne giriş sürecinde (1995, % 17,68; 1996, % 9,74), en sonunda da 2002 yılında (% 7,8) kuvvetli artış yaşanmış, diğer yıllarda nispeten sakin bir seyir içinde olmuştur (Şekil 64).

Şekil 64 - 2. Bölge'de Bazı İmalat Sanayii Alt Sektörlerine Sağlanan Sabit Yatırım Teşviklerinin Seyri (1980-2010; 2011=100; Toplam SYT İçindeki Yüzdesi İtibariyle)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

c) 2. Bölge'de Ortalama Teşvik Tutarları

2. Bölge'de, ana sektörler itibariyle, 2011 yılı fiyatlarıyla ortalama yatırım teşvik belgesi tutarları (OYTB), Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. Buna göre, 2. Bölge'de yapılacak teşvikli yatırımlar için düzenlenen YTB'nin ortalama tutarı 21.785.777 TL (Türkiye ortalamasının % 65,97'si) olurken, en düşük YTB ortalaması "madencilik" sektöründe (6.083.098 TL, % 27,92, % 18,42), en yüksek ortalama ise enerji sektöründe (112.143.948 TL, % 514,76, % 339,57), öngörülmüştür. Ortalama YTB tutarı, enerji dışındaki bütün sektörlerde Türkiye

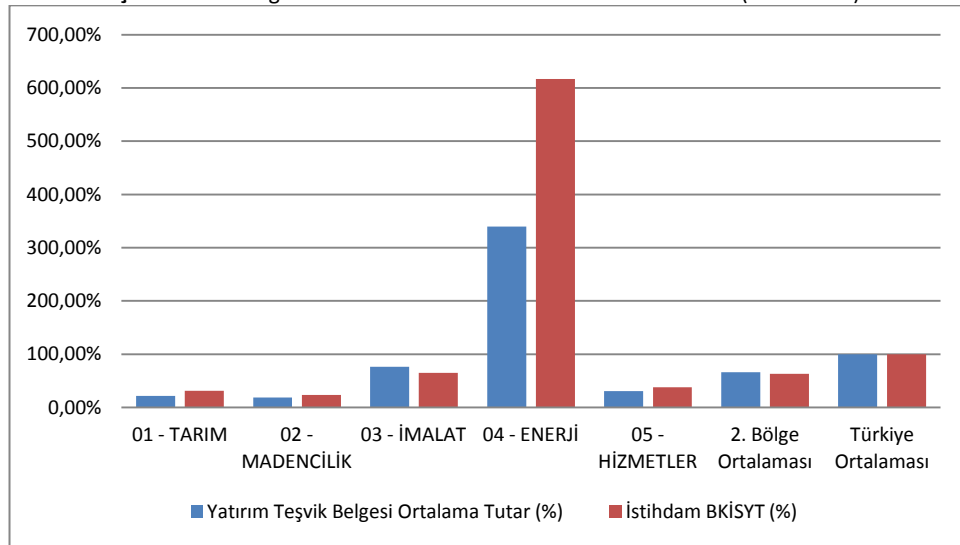
ortalamasının altında kalmıştır (Tarım: 7.228.994 TL, % 33,18, % 21,89; Hizmetler: 10.115.121 TL, % 46,43, % 30,63; İmalat Sanayii: 25.130.376, % 115,35,% 76,09). (Tablo 75).

Tablo 75 - 2. Bölge'de Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010)							
	Yatırım Teşvik Belgesi			Ort. Kişi	İstihdam		
	Ortalama Tutar (2011=100; TL)	% Bölge	% Toplam		BKİSYT (2011=100; TL)	% Bölge	% Toplam
ÜLKE ORTALAMASI	33.025.576		100,00%	59	564.044		100,00%
2. BÖLGE ORTALAMASI	21.785.777	100,00%	65,97%	61	356.865	100,00%	63,27%
01 - TARIM	7.228.994	33,18%	21,89%	41	176.597	49,49%	31,31%
02 - MADENCİLİK	6.083.098	27,92%	18,42%	46	133.601	37,44%	23,69%
03 - İMALAT	25.130.376	115,35%	76,09%	68	367.638	103,02%	65,18%
04 - ENERJİ	112.143.948	514,76%	339,57%	32	3.480.786	975,38%	617,11%
05 - HİZMETLER	10.115.121	46,43%	30,63%	47	213.454	59,81%	37,84%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Ülkemizde, incelenen dönemde, bir kişi istihdam edebilmek için yapılması gereken ortalama teşvikli sabit yatırım tutarı (BKİSYT), 2011 yılı fiyatları ile 564.044 TL olurken, 2. Bölge'de bu tutar 356.865 TL (% 63,27) olarak gerçekleşmiştir. 2. Bölge'de, ortalama BKİSYT tutarı, enerji dışındaki bütün sektörlerde ülke ortalamasının altında kalırken (Madencilik, % 23,69; Tarım, % 31,31; Hizmetler, % 37,84; İmalat Sanayii, % 65,18), her zaman olduğu gibi, bir kişiye istihdam sağlayabilmek için en fazla teşvikli yatırım yapılması gereken sektör, yine enerji olmuştur (% 617,11), (Tablo 75, Şekil 65).

Şekil 65 - 2. Bölge'de Ortalama YTB Tutarı ve BKİSYT Ortalaması (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde, ülkemizde, teşvik edilen her yatırım ile ortalama 59 kişiye istihdam sağlanması amaçlanırken, 2. Bölge'de bu sayı 61 kişi olarak öngörülmüştür. En yüksek istihdam ortalaması imalat sanayiinde (68 kişi), en düşük ortalama ise, 32 kişi ile, enerji sektöründe hedeflenmiştir. Tarım (41 kişi), madencilik (46 kişi) ve hizmetler (47 kişi) sektörlerinde, ortalama istihdam hedefi Bölge ve Türkiye ortalamalarının altında kalmıştır, (Tablo 75, Şekil 65).

3. Üçüncü Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler

19.06.2012 tarihli ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yeniden belirlenen İstatistiki Bölgelere göre, 3. Bölge'de Balıkesir, Bilecik, Burdur, Gaziantep, Karabük, Karaman, Manisa, Mersin, Samsun, Trabzon, Uşak ve Zonguldak illeri bulunmaktadır.

3. Bölge, incelenen dönemde, cari fiyatlarla sabit yatırım teşvikleri bakımından, yatırım teşviklerinden en çok yararlanan üçüncü bölge olmuştur. 2011 yılı fiyatlarıyla ve ABD Doları cinsinden hesaplanan yatırım teşviklerinde ise, dördüncü sırada (sıralama şu şekildedir: 1. Bölge, 4. Bölge, 2. Bölge ve 3. Bölge) yer almıştır (Tablo 64, Şekil 47).

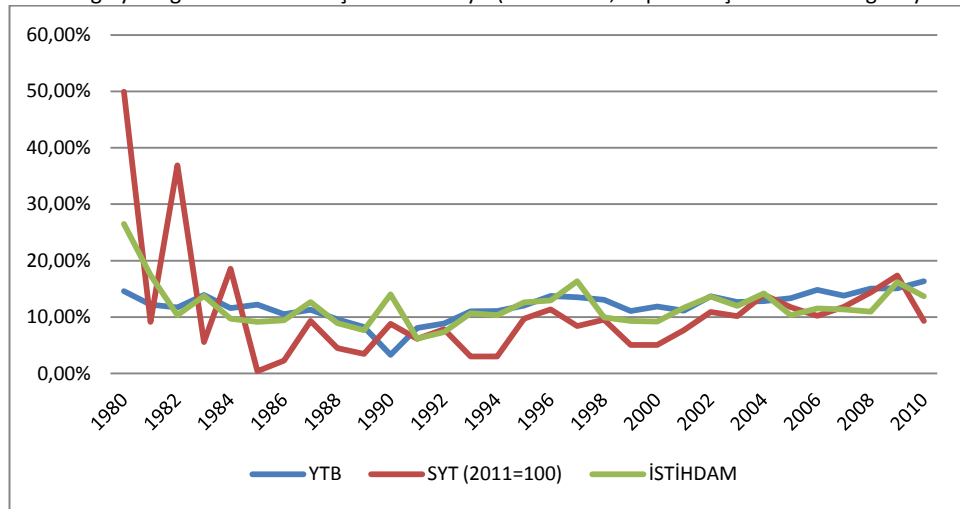
İncelenen dönemde (1980-2010), ülke genelinde düzenlenen YTB'nin % 12,22'lik kısmı (11.844 adet), 3. Bölge'deki yatırımcılara verilmiştir. Sabit yatırım teşviklerinin ise, cari fiyatlarla % 11,12'si (38.065.525.289 TL), 2011 yılı fiyatlarıyla % 5,91'i (189.136.217.104 TL), ABD Doları cinsinden de % 6,69'u (74.623.836.692 \$), yatırımcılar tarafından 3. Bölge'de yapılması taahhüt edilen yatırımlara tahsis edilmiştir. 3. Bölge'de, anılan dönemde, teşvikli yatırımlarla sağlanması hedeflenen istihdam ise, 658.627 kişi (% 11,61) olarak belirlenmiştir (Tablo 76).

Tablo 76 - 3. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı (1980-2010)										
	Yatırım Teşvik Belgesi		Sabit Yatırım Teşvikleri						İstihdam	
			Cari Fiyat		(2011=100)		ABD Doları (Cari Fiyat)			
	Adet	%	TL	%	TL	%	\$	%	Kişi	%
Genel Toplam	96.920	100 %	342.355.910.270	100 %	3.200.838.852.817	100 %	1.115.835.785.147	100 %	5.674.802	100 %
3. BÖLGE	11.844	12,22%	38.065.525.289	11,12%	189.136.217.104	5,91%	74.623.836.692	6,69%	658.627	11,61%
BALIKESİR	1.309	1,35%	4.280.297.937	1,25%	12.811.713.236	0,40%	5.881.305.762	0,53%	54.475	0,96%
BİLECİK	653	0,67%	2.158.465.982	0,63%	32.732.980.791	1,02%	9.607.986.908	0,86%	47.313	0,83%
BURDUR	281	0,29%	611.528.248	0,18%	1.926.218.231	0,06%	820.161.992	0,07%	23.189	0,41%
GAZİANTEP	2.729	2,82%	7.968.582.946	2,33%	47.724.320.448	1,49%	19.644.206.562	1,76%	135.227	2,38%
KARABÜK	143	0,15%	395.136.753	0,12%	1.940.693.498	0,06%	849.101.261	0,08%	11.484	0,20%
KARAMAN	380	0,39%	1.350.029.924	0,39%	3.257.422.812	0,10%	1.546.093.543	0,14%	27.373	0,48%
MANİSA	1.626	1,68%	7.100.575.826	2,07%	22.378.603.043	0,70%	9.494.754.019	0,85%	97.874	1,72%
MERSİN	1.927	1,99%	4.033.983.520	1,18%	23.102.684.849	0,72%	8.952.436.439	0,80%	84.339	1,49%
SAMSUN	849	0,88%	3.900.703.296	1,14%	8.287.578.541	0,26%	3.827.279.435	0,34%	38.705	0,68%
TRABZON	646	0,67%	1.624.102.642	0,47%	5.993.756.118	0,19%	2.616.953.746	0,23%	26.089	0,46%
UŞAK	574	0,59%	1.013.128.657	0,30%	3.972.680.720	0,12%	1.691.201.142	0,15%	22.862	0,40%
ZONGULDAK	727	0,75%	3.628.989.558	1,06%	25.007.564.816	0,78%	9.692.355.885	0,87%	89.697	1,58%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

3. Bölge'ye sağlanan yatırım teşvikleri, 1980 ve 1982 yıllarında Bilecik İli'ne tahsis edilen ve sabit yatırım teşvikleri toplamının 1/3'ünü aşan ölçülerde teşvik verilmesinden kaynaklanan aşırı dalgalanmalar⁵⁷⁰ ile bir-iki istisnai yıla ilişkin küçük çaplı yükselişler bir yana bırakıldığında, 1985 - 1995 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde, bütün teşvik unsurlarında % 10'un altında kalmıştır. Buna karşılık, incelenen dönemin ikinci yarısından itibaren, bütün teşvik unsurlarında (YTB, SYT, İstihdam) mutedil bir artış temayülüne girildiği gözlenmektedir (Şekil 66).

Şekil 66 - 3. Bölge'ye Sağlanan Yatırım Teşviklerinin Seyri (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle)

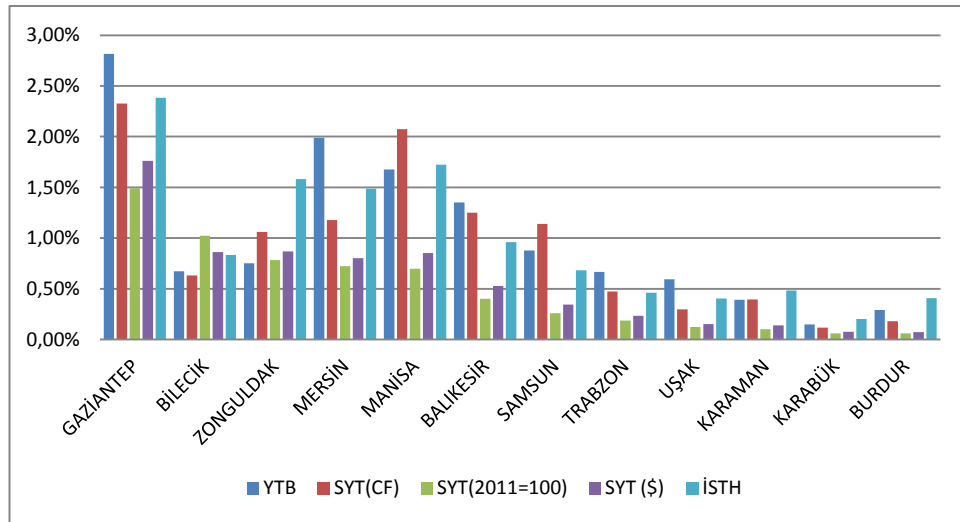
Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

⁵⁷⁰ Bilecik İli'nde, SYT (2011=100) Toplamı, 1980 yılında % 35,16 ve 1982 yılında da % 31,13 olmuştur. Bu ilimizde, 1980 yılında "seramik" altsektörüne % 32,50 ve 1982 yılında da "madeni eşya" altsektörüne % 30,47 oranında teşvik tahsis edilmesi, ortalamaları önemli ölçüde etkilemektedir.

a) 3. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı

3. Bölge'de, 2011 yılı fiyatlarıyla yatırımlara sağlanan toplam sabit yatırım teşviklerinden aldıkları paylar itibariyle, incelenen dönemde, yatırım teşviklerinden en fazla yararlanan il, Gaziantep olmuştur (% 1,49). Bilecik ikici sırada (% 1,02), Zonguldak ise üçüncü sırada (% 0,78), yer almışlardır. Bu illerimizi, sırasıyla, Mersin (% 0,72), Manisa (% 0,70), Balıkesir (% 0,40), Samsun (% 0,26), Trabzon (% 0,19), Uşak (% 0,12), Karaman (% 0,10) ve Burdur (% 0,06) takip etmiştir (Şekil 67).

Şekil 67 - 3. Bölge'de iller itibariyle Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Toplam Teşviklere Oranı (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde, 2011 yılı fiyatlarıyla 3. Bölge'ye tahsis edilen sabit yatırım teşviklerinin Bölge'deki illere dağılımı tetkik edildiğinde, Gaziantep'in, yatırım teşviklerinin yaklaşık 1/4'ünü aldığı görülmektedir. Teşviklerden kayda değer oranlarda yararlanan diğer Bölge illeri ise, sırasıyla Bilecik (% 17,31), Zonguldak (% 13,22), Mersin (% 12,21) ve Manisa (% 11,83) olmuştur. Diğer illerimiz ise, yatırım teşviklerinden daha mütevazı oranlarda yararlanmışlardır: Balıkesir (% 6,77), Samsun (% 4,38), Trabzon (% 3,17), Uşak (% 2,10), Karaman (% 1,72), Karabük (% 1,03) ve Burdur (% 1,02) (Tablo 77).

Tablo 77 - 3. Bölge'de Yatırım Teşviklerinin İllere Göre Dağılımı (1980-2010)										
	Yatırım Teşvik		Sabit Yatırım Teşvikleri						İstihdam	
	Belgesi		Cari Fiyat		(2011=100)		\$			
	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge
3. BÖLGE	12,22%	100,00%	11,12%	100,00%	5,91%	100,00%	6,69%	100,00%	11,61%	100,00%
BALIKESİR	1,35%	11,05%	1,25%	11,24%	0,40%	6,77%	0,53%	7,88%	0,96%	8,27%
BİLECİK	0,67%	5,51%	0,63%	5,67%	1,02%	17,31%	0,86%	12,88%	0,83%	7,18%
BURDUR	0,29%	2,37%	0,18%	1,61%	0,06%	1,02%	0,07%	1,10%	0,41%	3,52%
GAZİANTEP	2,82%	23,04%	2,33%	20,93%	1,49%	25,23%	1,76%	26,32%	2,38%	20,53%
KARABÜK	0,15%	1,21%	0,12%	1,04%	0,06%	1,03%	0,08%	1,14%	0,20%	1,74%
KARAMAN	0,39%	3,21%	0,39%	3,55%	0,10%	1,72%	0,14%	2,07%	0,48%	4,16%
MANİSA	1,68%	13,73%	2,07%	18,65%	0,70%	11,83%	0,85%	12,72%	1,72%	14,86%
MERSİN	1,99%	16,27%	1,18%	10,60%	0,72%	12,21%	0,80%	12,00%	1,49%	12,81%
SAMSUN	0,88%	7,17%	1,14%	10,25%	0,26%	4,38%	0,34%	5,13%	0,68%	5,88%
TRABZON	0,67%	5,45%	0,47%	4,27%	0,19%	3,17%	0,23%	3,51%	0,46%	3,96%
UŞAK	0,59%	4,85%	0,30%	2,66%	0,12%	2,10%	0,15%	2,27%	0,40%	3,47%
ZONGULDAK	0,75%	6,14%	1,06%	9,53%	0,78%	13,22%	0,87%	12,99%	1,58%	13,62%

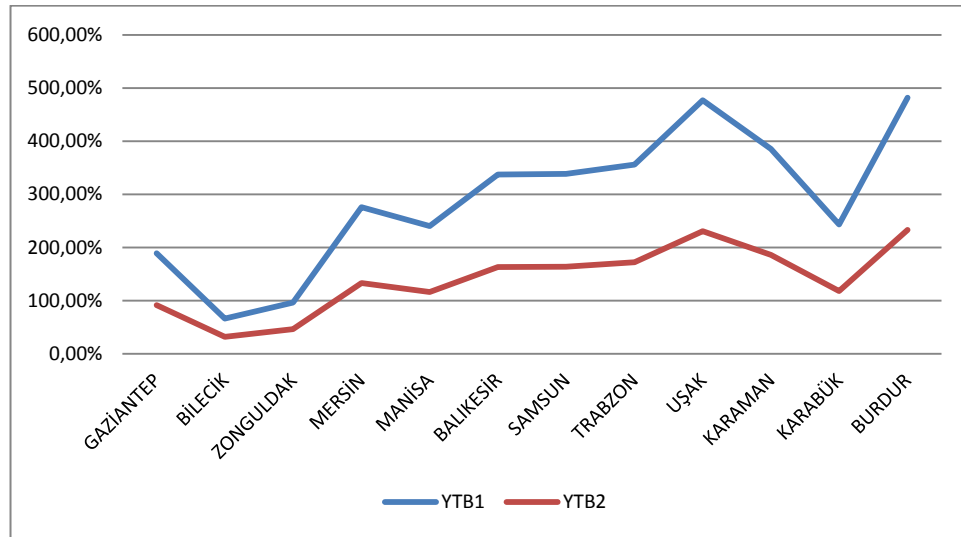
Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi bakımından aynı grupta yer alan bu illerimizin yatırım teşviklerinden yararlanma seviyeleri arasında büyük farklılıklar bulunması, üzerinde önemle durulması gereken hususlardan birisidir.

3. Bölge'de, yatırım teşvikleri bakımından dikkat çeken bir diğer husus, Bölge'deki illerin YTB oranların SYT oranlarından daha yüksek olmasıdır. Bu, 3. Bölge'de yapılan yatırımların umumiyetle küçük hacimli yatırımlar olduğunu göstermektedir (Şekil 68, Şekil 69).

Yatırım teşviklerinden nispeten daha az yararlanan illerde YTB/SYT oranlarının bariz bir şekilde yükselmesi, oldukça dikkat çekicidir. Bu durum, teşviklerden yararlanma seviyesi düştükçe, teşvikli yatırımların hacimlerinin de belirgin bir şekilde düştüğünü ortaya koymaktadır.

Şekil 68 - 3. Bölge'deki illerin YTB/SYT Oranları

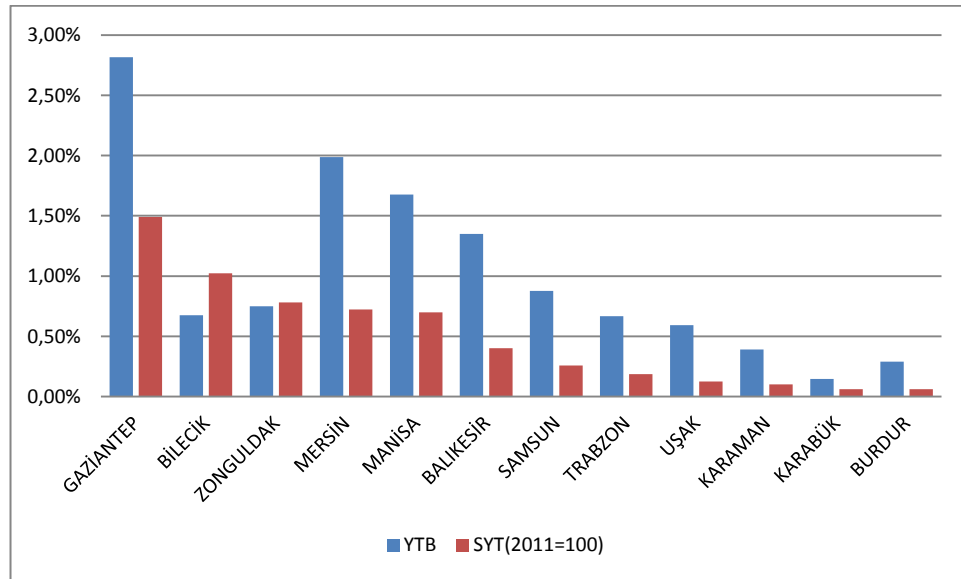

[*] YTB1: Bölge illerinin, Türkiye Genelindeki YTB ve SYT (2011=100)'lerinden Aldıkları Payların Birbirine Oranı

[*] YTB2: Bölge illerinin, Bölge Genelindeki YTB ve SYT (2011=100)'lerinden Aldıkları Payların Birbirine Oranı

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Şekil 69 - 3. Bölge'deki illerin, Toplam YTB ve Toplam SYT (2011=100)'leri İçindeki Payları (1980-2010)

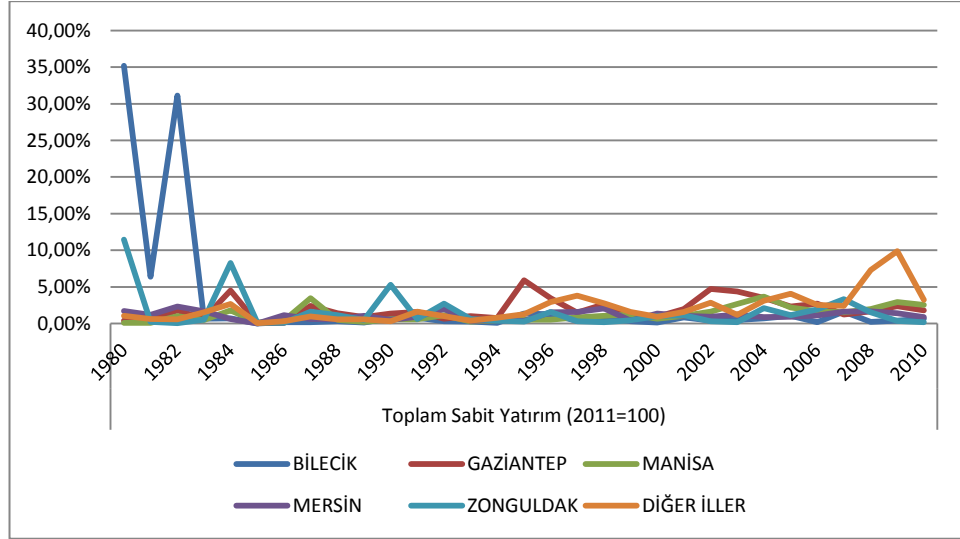

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemin ilk yılları hariç tutulduğunda, 3. Bölge'de, illerin yatırım teşviklerinden yararlanma seviyelerinde önemli farklılıklar oluşmamıştır. İstisnai bazı yıllar dışında, yatırım teşviklerinden en fazla yararlanan beş ilin (Gaziantep, Bilecik, Zonguldak, Mersin, Manisa) 2011 yılı

fiyatlarıyla yatırım teşviklerinden aldıkları pay, dönem boyunca % 5'in altında kalmıştır (Şekil 70).

Şekil 70 - 3. Bölge Bazı İllere Sağlanan Yatırım Teşviklerinin Yıllar İtibariyle Seyri (1980-2010; 2011=100; Toplam Teşviklerin Yüzdesi Olarak)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

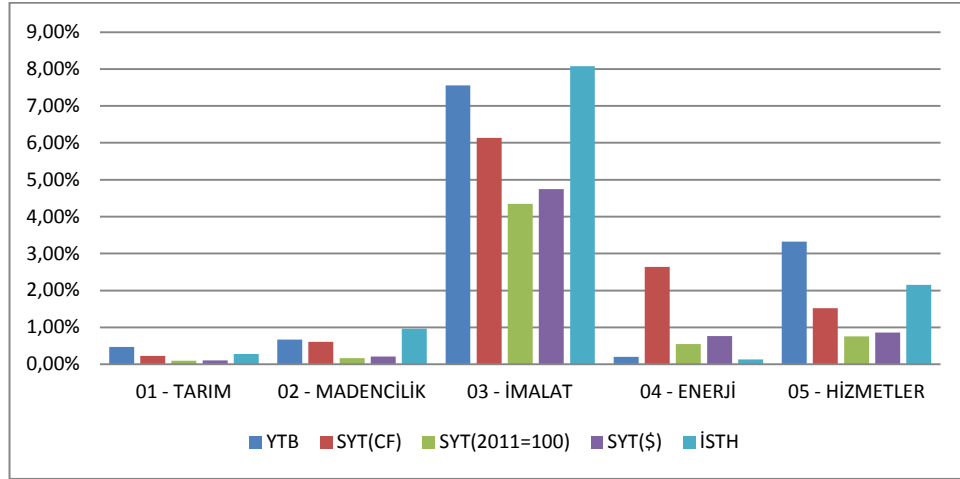
b) 3. Bölge'de Yatırım Teşviklerinin Sektörlere Göre Dağılımı

İncelenen dönemde, 3. Bölge'de, yatırımlara sağlanan teşviklerden en çok imalat sanayii yararlanmıştır. Bu Bölge'de yapılması düşünülen imalat sanayii yatırımlarına, incelenen dönemde, ülke genelinde verilen YTB'nin % 7,55'i (7.732 adet); sabit yatırım teşviklerinin, cari fiyatlarla % 6,13'ü (20.996.152.420 TL), 2011 yılı fiyatlarıyla % 4,35'i (139.079.603.229 TL), ABD Doları cinsinden % 4,75'i (52.985.073.194 TL) tahsis edilmiştir. Anılan dönemde, sözkonusu yatırımlarla 458.555 kişiye istihdam sağlanması hedeflenmiştir (% 8,08). Diğer sektörlerin yatırım teşviklerinden aldığı paylar, cüz'i oranlarda kalmıştır (Tablo 78, Şekil 71).

Tablo 78 - 3. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-2010)										
	YTB		Sabit Yatırım Teşvikleri						İstihdam	
	Adet	%	Cari Fiyat (TL)	%	(2011=100 ; TL)	%	ABD Doları	%	Kişi	%
Genel Toplam	96.920	100%	342.355.910.270	100%	3.200.838.852.817	100%	1.115.835.785.147	100%	5.674.802	100%
3. BÖLGE	11.844	12,22%	38.065.525.289	11,12%	189.136.217.104	5,91%	74.623.836.692	6,69%	658.627	11,61%
01 - TARIM	459	0,47%	783.860.226	0,23%	2.959.137.100	0,09%	1.172.629.590	0,11%	15.928	0,28%
02 - MADENCİLİK	646	0,67%	2.073.858.431	0,61%	5.312.998.839	0,17%	2.360.012.267	0,21%	54.567	0,96%
03 - İMALAT	7.322	7,55%	20.996.152.420	6,13%	139.079.603.229	4,35%	52.985.073.194	4,75%	458.555	8,08%
04 - ENERJİ	194	0,20%	9.020.544.731	2,63%	17.468.173.368	0,55%	8.524.507.106	0,76%	7.304	0,13%
05 - HİZMETLER	3.223	3,33%	5.191.109.481	1,52%	24.316.304.569	0,76%	9.581.614.535	0,86%	122.273	2,15%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

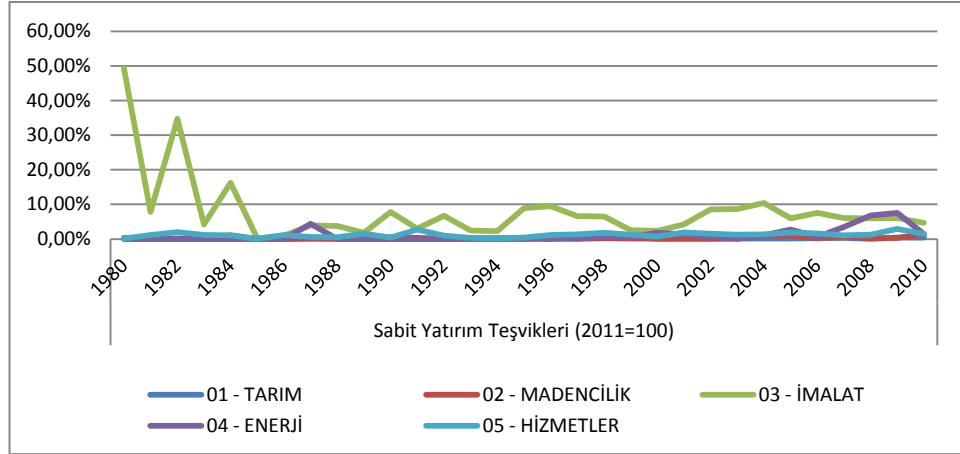
Şekil 71 - 3. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-2010; Toplam Teşvikler İçindeki Yüzde Olarak)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

3. Bölge'de, incelenen dönemin başlarında, bazı sektörlerde, ortalamaları önemli ölçüde saptıran yatırım teşvik tahsisleri söz konusu olmuştur. Nitekim, 2011 yılı fiyatlarıyla, 1980 yılında "demir-çelik" (% 11,05) ve "seramik" (% 32,50) sektörlerine; 1982 yılında "madeni eşya" sektörüne (% 30,59), 1984 yılında "dokuma ve giyim" (% 4,63) ile "demir-çelik" (% 8,23) sektörlerine önemli oranlarda yatırım teşvikleri sağlanmıştır. Bunların dışında, dönem boyunca, imalat sanayiinin toplam sabit yatırım teşviklerinden aldığı pay % 10'un altında kalırken, diğer ana sektörlerin yatırım teşviklerinden aldığı paylar da —enerji sektöründe 1987 (% 4,38), 2008 (% 6,84) ve 2009 (% 7,59) yıllarında meydana gelen artışlar dışında— % 2'nin altında kalmıştır (Şekil 72).

Şekil 72 - 3. Bölge'de Sektörler İtibariyle Yatırımlara Sağlanan Teşvikler (1980-2010; 2011=100; SYT Toplamı İçindeki Yüzdeleri İtibariyle)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

3. Bölge'de, İmalat sanayii alt sektörlerinin toplam sabit yatırım teşviklerinden aldığı pay, dokuma ve giyim sektörü dışında, incelenen dönem boyunca % 0,50'nin altında kalmış, sözkonusu dönemin tamamında yatırım teşviklerinden 2011 yılı fiyatlarıyla % 1,5 pay alan dokuma ve giyim sektörünün payı bazı yıllarda % 4-6 arasına kadar yükselmiştir (1984, % 4,63; 1995, % 6,67; 2002, % 4,31; 2003, % 4,14).

c) 3. Bölge'de Ortalama Teşvik Tutarları

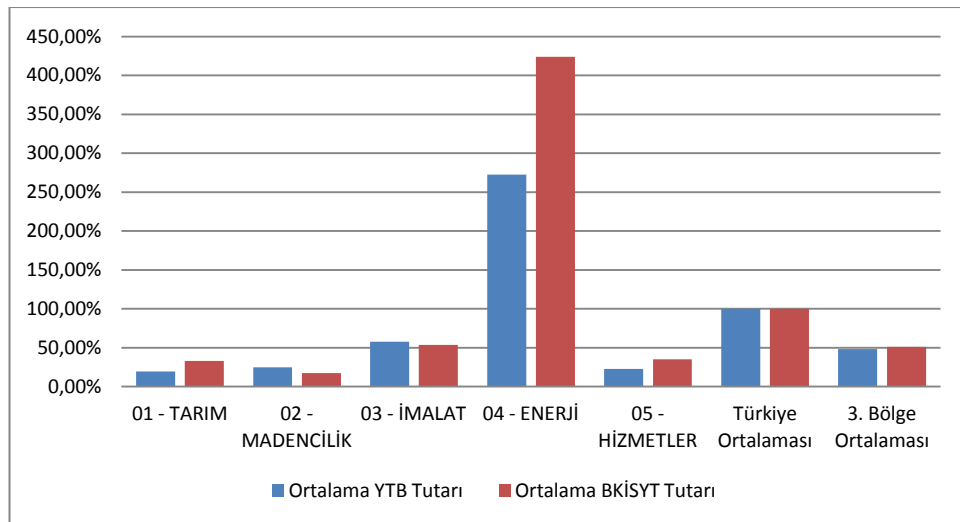
3. Bölge'de, incelenen dönemde, teşvikli yatırımların ortalama tutarı, Türkiye ortalamasının yarısından daha düşük olmuştur (% 48,35). Diğer bölgelerde olduğu gibi, bu Bölge'de de enerji sektörü, verilen ortalama teşvik tutarı en yüksek sektör olurken (90.042.131 TL, % 272,64), tasarlanan en düşük tutardaki teşvikli yatırımlar tarım (% 19,52) ve madencilik (% 24,90) sektörlerindedir. İmalat sanayiinde ise, ortalama yatırım teşvik tutarı, Türkiye ortalamasının biraz üzerindedir (18.994.756 TL, % 57,52), (Tablo 79).

Tablo 79 - 3. Bölge'de Ortalama YTB ve BKİSYT Ortalaması (1980-2010)							
	Yatırım Teşvik Belgesi			İstihdam			
	Ortalama Tutar (2011=100; TL)	% Bölge	% Toplam	Ort. Kişi	BKİSYT (2011=100; TL)	% Bölge	% Toplam
TÜRKİYE ORTALAMASI	33.025.576		100,00%	59	564.044		100,00%
3. BÖLGE ORTALAMASI	15.968.948	100,00%	48,35%	56	287.167	100,00%	50,91%
01 - TARIM	6.446.922	40,37%	19,52%	35	185.782	64,69%	32,94%
02 - MADENCİLİK	8.224.456	51,50%	24,90%	84	97.367	33,91%	17,26%
03 - İMALAT	18.994.756	118,95%	57,52%	63	303.300	105,62%	53,77%
04 - ENERJİ	90.042.131	563,86%	272,64%	38	2.391.590	832,82%	424,01%
05 - HİZMETLER	7.544.618	47,25%	22,84%	38	198.869	69,25%	35,26%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

3. Bölge'de, incelenen dönemde, bir kişiye istihdam sağlanabilmesi için yapılması gereken teşvikli yatırım tutarı (BKİSYT), Türkiye ortalamasının yarısı kadardır (% 50,91). Bu konuda en yüksek maliyet enerji sektöründe (2.391.590 TL, % 424,01), en düşük maliyetli yatırım ise madencilik sektöründe (97.367 TL; % 17,26) planlanırken, BKİSYT, tarım sektöründe 185.782 (% 32,94), hizmetler sektöründe 198.869 TL (% 35,26) ve imalat sanayiinde de 303.300 TL (% 53,77), olarak öngörülmüştür (Tablo 79, Şekil 73).

Şekil 73 - 3. Bölge'de Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

3. Bölge'de, incelenen dönemde, yapılacak her teşvikli yatırım ile, ortalama olarak, 56 kişiye istihdam sağlanması hedeflenmiş olup, bu sayı Türkiye ortalamasının (59 kişi) biraz altındadır. En fazla istihdamın, madencilik sektöründe (84 kişi) ve imalat sanayiinde (63 kişi) yapılacak teşvikli yatırımlarla sağlanması hedeflenirken, en düşük istihdam tarım sektöründe (35 kişi), planlanmıştır. Enerji ve hizmetler sektöründe hedeflenen ortalama istihdam sayısı 38 kişidir (Tablo 79).

4. Dördüncü Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler

19.06.2012 tarihli ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yeniden belirlenen İstatistiki Bölgelere göre, 4. Bölge'de Afyon, Amasya, Artvin, Bartın, Çorum, Düzce, Elazığ, Erzincan, Hatay, Kastamonu, Kırıkkale, Kırşehir, Kütahya, Malatya, Nevşehir, Rize, Sivas illeri bulunmaktadır.

4. Bölge, 2011 yılı fiyatlarıyla ve ABD Doları cinsinden hesaplanan sabit yatırım teşviklerinden en fazla yararlanan bölgeler sıralamasında ikinci, cari fiyatlarla hesaplanan sabit yatırım teşvikleri bakımından ise, beşinci sıradadır (Tablo 64, Şekil 47).

İncelenen dönemde (1980-2010), yatırımcılar için düzenlenen toplam 96.920 adet YTB'nin % 9,47'si (9.178 adet), 4. Bölge'de yatırım yapmak isteyen yatırımcılara verilmiştir. Aynı dönemde, sabit yatırım teşvikleri toplamının, cari fiyatlarla % 7,35'i (25.177.741.400 TL), 2011 yılı fiyatlarıyla % 22,34'ü (715.093.299.538 TL), ABD Doları cinsinden de % 15,76'sı (175.870.485.138 \$), 4. Bölge'de yapılacağı taahhüt edilen yatırımlar için tahsis edilmiştir. Söz konusu yatırımlarla, 501.067 kişiye istihdam sağlanması hedeflenmiştir (% 8,83), (Tablo 80).

Tablo 80 - 4. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı (1980-2010)										
	Yatırım Teşvik Belgesi		Sabit Yatırım Teşvikleri						İstihdam	
			Cari Fiyat		(2011=100)		ABD Doları (Cari Fiyat)			
	Adet	%	TL	%	TL	%	\$	%	Kişi	%
Genel Toplam	96.920	100%	342.355.910.270	100%	3.200.838.852.817	100%	1.115.835.785.147	100%	5.674.802	100%
4. BÖLGE	9.178	9,47%	25.177.741.400	7,35%	715.093.299.538	22,34%	175.870.485.138	15,76%	501.067	8,83%
AFYON	742	0,77%	1.860.001.688	0,54%	5.615.561.641	0,18%	2.438.831.486	0,22%	30.671	0,54%
AMASYA	422	0,44%	684.527.415	0,20%	2.379.184.717	0,07%	1.064.314.413	0,10%	15.451	0,27%
ARTVİN	146	0,15%	1.348.561.636	0,39%	5.775.414.282	0,18%	2.025.967.498	0,18%	5.410	0,10%
BARTIN	170	0,18%	517.179.592	0,15%	1.986.366.983	0,06%	870.753.601	0,08%	16.230	0,29%
ÇORUM	1.068	1,10%	837.830.264	0,24%	5.939.467.571	0,19%	2.136.411.243	0,19%	39.230	0,69%
DÜZCE	386	0,40%	2.397.023.955	0,70%	3.944.342.792	0,12%	1.860.895.492	0,17%	26.766	0,47%
ELAZIĞ	701	0,72%	1.683.239.562	0,49%	5.012.832.863	0,16%	2.173.260.098	0,19%	26.430	0,47%
ERZİNCAN	282	0,29%	718.995.664	0,21%	2.209.437.511	0,07%	962.510.589	0,09%	12.486	0,22%
HATAY	1.411	1,46%	5.769.528.439	1,69%	28.490.525.363	0,89%	11.283.137.523	1,01%	128.538	2,27%
KASTAMONU	446	0,46%	1.112.891.906	0,33%	586.446.782.839	18,32%	124.071.173.604	11,12%	24.840	0,44%
KIRIKKALE	217	0,22%	667.696.334	0,20%	3.256.958.217	0,10%	1.342.145.905	0,12%	8.362	0,15%
KIRŞEHİR	204	0,21%	695.820.868	0,20%	12.914.530.829	0,40%	5.508.853.576	0,49%	8.477	0,15%
KÜTAHYA	553	0,57%	1.976.333.840	0,58%	16.588.997.268	0,52%	6.722.909.005	0,60%	32.700	0,58%
MALATYA	986	1,02%	1.617.100.827	0,47%	15.978.930.318	0,50%	6.381.428.993	0,57%	56.555	1,00%
NEVŞEHİR	399	0,41%	607.952.654	0,18%	3.162.756.625	0,10%	1.283.381.233	0,12%	17.302	0,30%
RİZE	303	0,31%	1.072.192.077	0,31%	3.448.182.593	0,11%	1.470.038.584	0,13%	16.093	0,28%
SİVAS	742	0,77%	1.610.864.679	0,47%	11.943.027.126	0,37%	4.274.472.295	0,38%	35.526	0,63%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

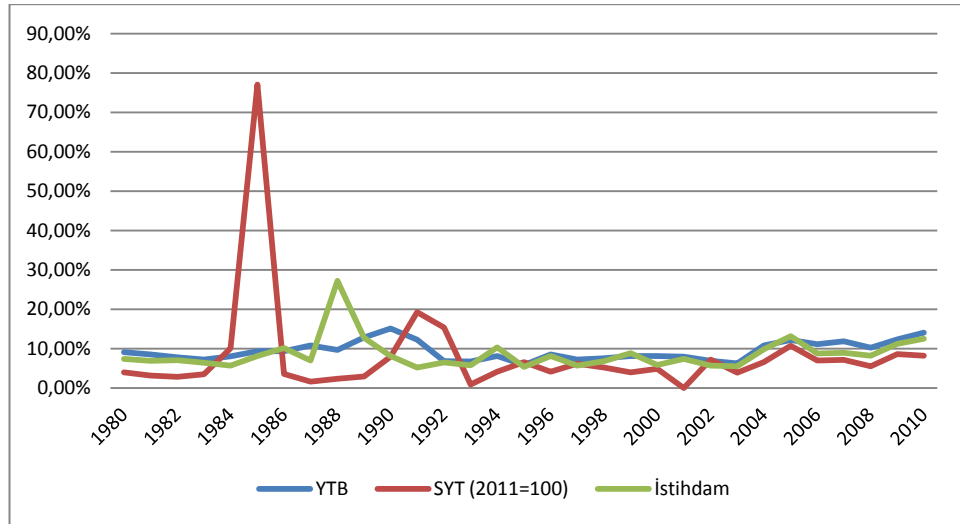
Şu kadar ki, Tablo 80'de yer alan bazı rakamların doğruluğu konusunda tereddütlerimiz bulunmaktadır. Anılan tablodaki verilere göre, incelenen dönemde, Kastamonu'da, 1980-2010 yılları arasında ülkemizde yapılması öngörülen bütün yatırımlara tahsis edilen sabit yatırım teşvikleri toplamının —2011 yılı fiyatlarıyla— % 18,32'si kadar yatırım teşviki sağlandığı, görülmektedir. Bu durumun sebebi araştırıldığında, 1985 yılında yatırımlara sağlanan teşviklerinin % 76'sının, anılan ilimizde, "ulaştırma" sektörüne yapılacak yatırımlar için tahsis edildiği anlaşılmıştır. Söz konusu teşvik tutarı, ülkemizin 1985 yılındaki GSYİH'nın % 138 'ine tekabül etmektedir. Kanaatimizce, nüfus ve coğrafi bakımdan nispeten küçük illerimizden birisi olan Kastamonu'da, bir yılda, GSYİH'nın üzerinde yatırım teşviki kullandırılabilmiş olması, maddeten mümkün gözükmemektedir⁵⁷¹. Bu itibarla, bahsedilen verinin hatalı olduğunu, dolayısıyla ihtiyatla değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

⁵⁷¹ 1985 yılında GSYİH, cari fiyatlarla, 47.176.942,00 TL'dir. EBTUYSGM'den temin edilen verilere göre, aynı yıl, Kastamonu'da, "ulaştırma" sektöründe 64.960.102,00 TL yatırım teşviki (GSYİH'nın % 138'i) kullandırılmıştır.

4. Bölge'ye tahsis edilen sabit yatırım teşviklerinin toplam teşvikler içindeki yüzdesi, bazı yıllar istisna tutulduğunda (1985, % 77,03; 1991, % 19,25; 1992, % 15,33; 2001, % 16,07), incelenen dönem boyunca % 11'in altında kalmıştır (Şekil 74).

Keza, YTB ve hedeflenen istihdam konusunda da benzer bir eğilimden söz etmek mümkündür. Dönemin son çeyreğinde, sağlanan teşviklerin ortalama tutarının hafifçe yükseldiği görülmektedir. Nitekim, ortalamaları önemli ölçüde saptıran yıllara ilişkin veriler hariç tutulduğunda, dönemin ilk yarısında, yıllar itibarıyla SYT'nin toplam teşvikler içindeki yüzdelerinin ortalaması % 3,36 seviyesinde iken, ikinci yarıda bu oran % 6,38 olmuştur.

Şekil 74 - 4. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Seyri (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibarıyla)

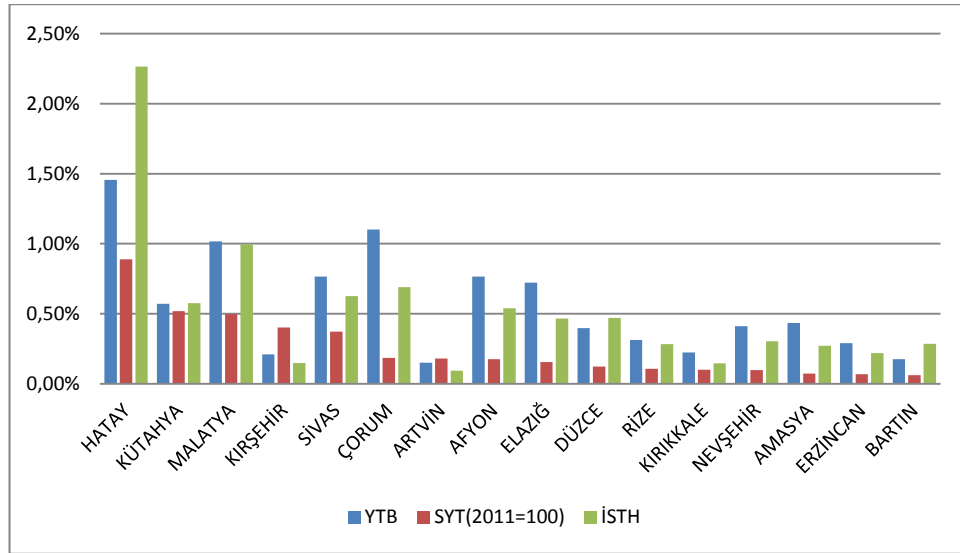

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

a) 4. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı

4. Bölge'de, yukarıda bahsedilen sebepten ötürü Kastamonu sıralama dışı tutulduğunda, incelenen dönemde, 2011 yılı fiyatlarıyla, teşviklerden en fazla yararlanan il Hatay olmuştur (% 0,89). Bu ilimizi Kütahya (% 0,52) ve Malatya (% 0,50) takip etmektedir. Bölge'de yer alan diğer illerin tamamı, yatırım teşviklerinden, % 0,50'nin altında bir oranda yararlanmışlardır (Tablo 80, Şekil 75).

Şekil 75 - 4. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

4. Bölge'de yer alan illerimizin dikkat çeken bir yönü de, bu illerimize tahsis edilen sabit yatırım teşviklerinin "cari fiyat", "2011 yılı fiyatları" ve "ABD Doları" cinsinden tutarları arasında bariz farklılıkların bulunmasıdır. Bazı illerde 10-15 katına kadar yükselen bu farklılıkların yatırım teşviklerinden —nispeten— daha az yararlanan illerde daha yüksek olduğu (Afyon, Amasya, Artvin, Bartın, Çorum, Düzce, Elazığ, Erzincan vd.) görülmektedir (Tablo 81).

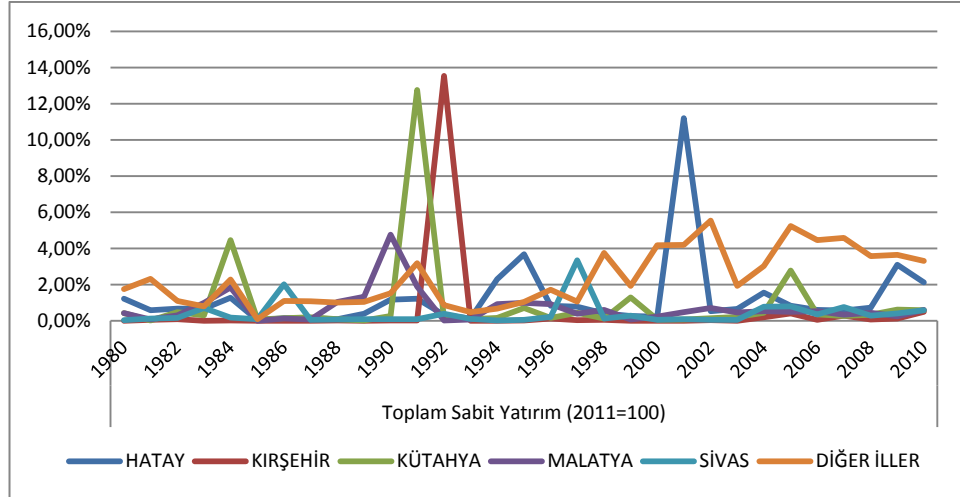
İncelenen dönemin tamamında nispeten daha az teşvik kullanan sözkonusu illerin teşviklerden aldıkları paylar 2000'li yılların başından itibaren hissedilir bir şekilde yükselmeye başlamış olup, sözü edilen farklılıklar, bahsedilen artış eğilimiyle ilintilidir (Şekil 76).

Tablo 81 - 4. Bölge'de Yatırım Teşviklerinin İllere Göre Dağılımı (1980-2010)										
	Yatırım Teşvik Belgesi		Sabit Yatırım Teşvikleri						İstihdam	
			Cari Fiyat		(2011=100)		₺			
	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge	Toplam	Bölge
4. BÖLGE	9,47%	100%	7,35%	100%	22,34%	100%	15,76%	100%	8,83%	100%
AFYON	0,77%	8,08%	0,54%	7,39%	0,18%	0,79%	0,22%	1,39%	0,54%	6,12%
AMASYA	0,44%	4,60%	0,20%	2,72%	0,07%	0,33%	0,10%	0,61%	0,27%	3,08%
ARTVİN	0,15%	1,59%	0,39%	5,36%	0,18%	0,81%	0,18%	1,15%	0,10%	1,08%
BARTIN	0,18%	1,85%	0,15%	2,05%	0,06%	0,28%	0,08%	0,50%	0,29%	3,24%
ÇORUM	1,10%	11,64%	0,24%	3,33%	0,19%	0,83%	0,19%	1,21%	0,69%	7,83%
DÜZCE	0,40%	4,21%	0,70%	9,52%	0,12%	0,55%	0,17%	1,06%	0,47%	5,34%
ELAZIĞ	0,72%	7,64%	0,49%	6,69%	0,16%	0,70%	0,19%	1,24%	0,47%	5,27%
ERZİNCAN	0,29%	3,07%	0,21%	2,86%	0,07%	0,31%	0,09%	0,55%	0,22%	2,49%
HATAY	1,46%	15,37%	1,69%	22,92%	0,89%	3,98%	1,01%	6,42%	2,27%	25,65%
KASTAMONU	0,46%	4,86%	0,33%	4,42%	18,32%	82,01%	11,12%	70,55%	0,44%	4,96%
KIRIKKALE	0,22%	2,36%	0,20%	2,65%	0,10%	0,46%	0,12%	0,76%	0,15%	1,67%
KIRŞEHİR	0,21%	2,22%	0,20%	2,76%	0,40%	1,81%	0,49%	3,13%	0,15%	1,69%
KÜTAHYA	0,57%	6,03%	0,58%	7,85%	0,52%	2,32%	0,60%	3,82%	0,58%	6,53%
MALATYA	1,02%	10,74%	0,47%	6,42%	0,50%	2,23%	0,57%	3,63%	1,00%	11,29%
NEVŞEHİR	0,41%	4,35%	0,18%	2,41%	0,10%	0,44%	0,12%	0,73%	0,30%	3,45%
RİZE	0,31%	3,30%	0,31%	4,26%	0,11%	0,48%	0,13%	0,84%	0,28%	3,21%
SİVAS	0,77%	8,08%	0,47%	6,40%	0,37%	1,67%	0,38%	2,43%	0,63%	7,09%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

4. Bölge'de yer alan illerimizin incelenen dönem boyunca yatırım teşviklerinden yararlanma eğilimleri incelendiğinde, bu bölgemizdeki illerin sabit yatırım teşviklerinden aldıkları payların yıllar içinde önemli dalgalanmalara maruz kaldığı (Hatay: 1985 (0,03%), 1988 (0,10%), 1995 (3,68%), 2001 (11,21%); Kırşehir: 1991 (0,02%), 1992 (13,54%), 1993 (0,01%); Kütahya: 1983 (0,30%), 1984 (4,45%), 1985(0,08%), 1990 (0,27%), 1991 (12,76%), 1992 (0,14%); Malatya: 1984 (1,83%), 1985 (0,00%), 1989 (1,32%), 1990 (4,76%), 1991 (1,89%); Sivas: 1985 (0,09%), 1986 (2,02%), 1987 (0,06%), 1996 (0,21%), 1997 (3,35%), 1998 (0,13%) vb.), bu dalgalanmaların "nispeten daha fazla teşvik kullanan" illerde daha yüksek olduğu, 2002 yılından buyana Bölge illerinin yatırım teşviklerinden yararlanma konusunda daha istikrarlı bir görüntü arzettikleri müşahade edilmiştir (Şekil 76).

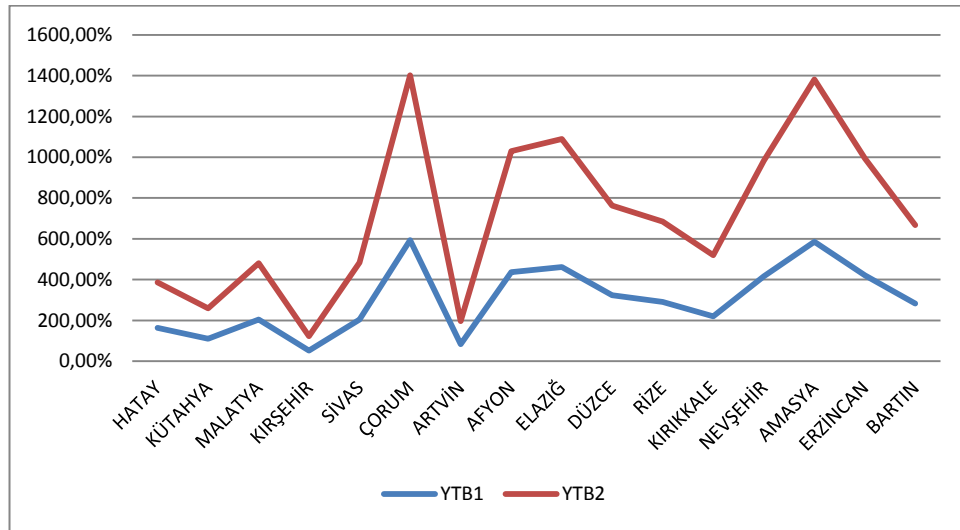
Şekil 76 - 4. Bölge Bazı İllere Sağlanan Yatırım Teşviklerinin Yıllar İtibariyle Seyri (1980-2010; 2011=100; Toplam Teşviklerin Yüzdesi Olarak)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

4. Bölge'de de, tıpkı 3. Bölge'de olduğu gibi, illerin önemli bir bölümünün toplam YTB içindeki yüzdesinin, toplam SYT içindeki yüzdelere göre daha fazla olduğu, yapılacak teşvikli yatırımların cesametini gösteren bu farklılığın, illerin teşviklerden aldığı pay ile ters orantılı olduğu; başka bir anlatımla, illerin teşviklerden aldığı pay azaldıkça, yapılacak teşvikli yatırımların cesametinin de küçüldüğü gözlenmiştir.

Şekil 77 - 4. Bölge'deki illerin YTB/SYT Oranları (1980-2010)

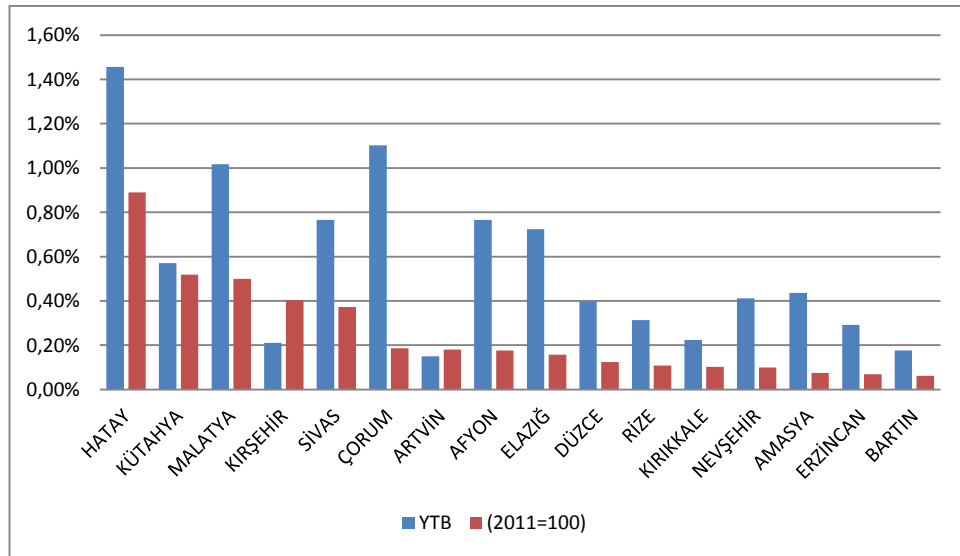

[*] YTB1: Bölge illerinin, Türkiye Genelindeki YTB ve SYT (2011=100)'lerinden Aldıkları Payların Birbirine Oranı

[*] YTB2: Bölge illerinin, Bölge Genelindeki YTB ve SYT (2011=100)'lerinden Aldıkları Payların Birbirine Oranı

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Şekil 78 - 4. Bölge'deki illerin, Toplam YTB ve Toplam SYT (2011=100)'leri içindeki Yüzdeleri (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

b) 4. Bölge'de Yatırım Teşviklerinin Sektörlere Göre Dağılımı

4. Bölge'de, yatırım teşviklerinin sektörler itibariyle dağılımı Tablo 82 'de gösterilmiştir. Söz konusu tablodaki verilere göre, yatırım teşviklerinden en

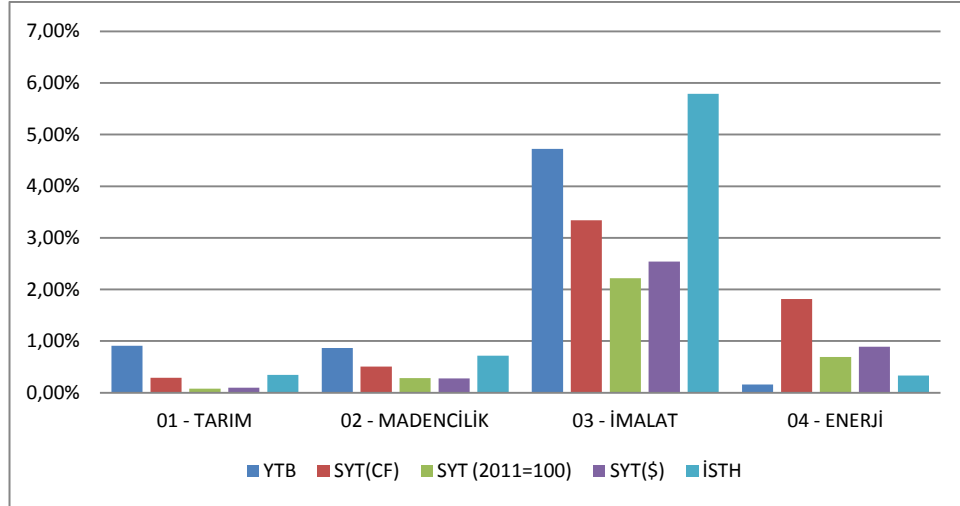
fazla "hizmetler" sektörü yararlanmış gibi görünmekte ise de, daha önce de belirtildiği gibi, bu tereddütlü bir duruma işaret etmektedir. Zira, incelenen dönemde, 2011 yılı fiyatlarıyla hizmetler sektörüne tahsis edildiği kaydedilen 610.136.869.927 TL 'lık sabit yatırım teşvikinin 583.927.414.731 TL 'lık kısmı, 1985 yılında, Kastamonu ilinde "ulaştırma" sektörüne verilen yatırım teşviklerine ait olup, bu bilgilerin doğruluğu şüphelidir. 1985 yılı GSYİH 'nın % 138 'ine tekabül eden bu meblağda bir teşvik gerçekten "kağıt üzerinde" verilmiş olsa dahi, tamamının yatırıma dönüşmüş olma ihtimali oldukça zayıftır. Bu yüzden, söz konusu meblağ, değerlendirme dışı bırakılacaktır. Sözü edilen meblağ çıkarıldığında ise, 4. Bölge'de, incelenen dönemin tamamında, hizmetler sektörüne tahsis edilen yatırım teşvikleri —2011 yılı fiyatlarıyla— yalnızca 26.209.455.196 TL 'ndan ibarettir.

Tablo 82 - 4. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-2010)										
	YTB		Sabit Yatırım Teşvikleri						İstihdam	
	Adet	%	Cari Fiyat (TL)	%	(2011=100 ; TL)	%	ABD Doları	%	Kişi	%
Genel Toplam	96.920	100%	342.355.910.270	100%	3.200.838.852.817	100%	1.115.835.785.147	100%	5.674.802	100%
4. BÖLGE	9.178	9,47%	25.177.741.400	7,35%	715.093.299.538	22,34%	175.870.485.138	15,76%	501.067	8,83%
01 - TARIM	879	0,91%	983.666.938	0,29%	2.603.423.770	0,08%	1.119.305.564	0,10%	19.774	0,35%
02 - MADENCİLİK	838	0,86%	1.727.859.522	0,50%	9.043.038.102	0,28%	3.113.250.748	0,28%	40.670	0,72%
03 - İMALAT	4.580	4,73%	11.427.035.754	3,34%	71.076.263.257	2,22%	28.318.965.318	2,54%	328.485	5,79%
04 - ENERJİ	155	0,16%	6.205.605.753	1,81%	22.233.704.482	0,69%	9.919.974.324	0,89%	19.038	0,34%
05 - HİZMETLER	2.726	2,81%	4.833.573.433	1,41%	610.136.869.927	19,06%	133.398.989.184	11,96%	93.100	1,64%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Hizmetler sektörü, yukarıda belirtilen sebepten ötürü değerlendirme dışı bırakıldığında, 4. Bölge'de yatırım teşviklerinden en fazla yararlanan sektör "İmalat sanayii" olmaktadır. Buna göre, incelenen dönemde, ülke genelinde düzenlenen YTB toplamının % 4,73 'ü (4.580 adet); sabit yatırım teşviklerinin, cari fiyatlarla % 3,34 'ü (11.427.035.754 TL), 2011 yılı fiyatlarıyla % 2,22'si (71.076.263.257 TL) ve ABD Doları cinsinden de % 2,54 'ü (28.318.965.318 \$), 4. Bölge'de yapılması planlanan imalat sanayii yatırımlarına tahsis edilmiştir. Anılan sektörde yapılması düşünülen yatırımlarla, 328.485 kişiye istihdam sağlanması hedeflenmiştir (% 5,79).

Şekil 79 - 4. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-2010; Toplam Teşvikler İçindeki Yüzde Olarak; Hizmetler Sektörü Hariç)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

4. Bölge'de, sektörler itibariyle yatırım teşviklerinde, bazı yıllarda (Madencilik: 1984 (% 6,11); İmalat Sanayii: 1990 (% 6,68), 1992 (% 14,98), 2001 (% 12,82), 2002 (% 5,23) ve 2005 (% 6,41); Enerji, 1991 (% 12,64) vd.) ani yükseliş-düşüşler yaşandığı; bahsedilen istisnai yıllar dışarıda tutulduğunda, incelenen dönem boyunca, yatırım teşviklerinden, İmalat sanayiinin ortalama % 2-3 civarında, diğer sektörlerin ise, % 1,5'un altında yararlandığı müşahade edilmiştir (Şekil 80).

Tablo 83 - 4. Bölge'de İmalat Sanayiinin Bazı Alt Sektörlerine Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010)										
	YTB		Sabit Yatırım Teşvikleri						İstihdam	
	Adet	%	Cari Fiyat (TL)	%	(2011=100 ; TL)	%	ABD Doları	%	Kişi	%
Genel Toplam	96.920	100%	342.355.910.270	100%	3.200.838.852.817	100%	1.115.835.785.147	100%	5.674.802	100%
4. BÖLGE	9.178	9,47%	25.177.741.400	7,35%	715.093.299.538	22,34%	175.870.485.138	15,76%	501.067	8,83%
03 - İMALAT	4.580	4,73%	11.427.035.754	3,34%	71.076.263.257	2,22%	28.318.965.318	2,54%	328.485	5,79%
01 - Gıda ve İçki	1.255	1,29%	1.249.233.260	0,36%	18.113.014.155	0,57%	7.332.666.657	0,66%	48.289	0,85%
02 - Dokuma ve Giyim	775	0,80%	1.880.415.640	0,55%	18.776.051.233	0,59%	7.432.640.707	0,67%	90.731	1,60%
09 - Demir Çelik	161	0,17%	1.992.008.931	0,58%	13.195.747.892	0,41%	4.393.905.367	0,39%	76.740	1,35%
00 - Diğer Sektörler	2.389	2,46%	6.305.377.923	1,84%	20.991.449.977	0,66%	9.159.752.587	0,82%	112.725	1,99%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

4. Bölge'de, incelenen dönemde, yatırım teşviklerinden yararlanma konusunda, imalat sanayiinin üç alt sektörünün öne çıktığı görülmektedir (Tablo 83). Bunlardan ilki, "gıda ve içki" alt sektörü olup, anılan dönemde ülke

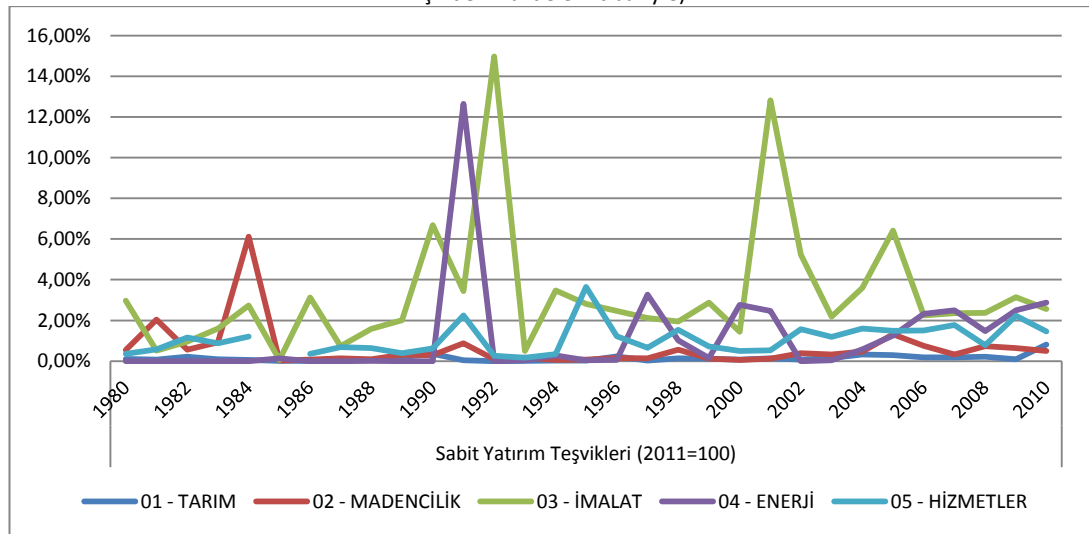
genelinde düzenlenen YTB toplamının % 1,29'u (1.255 adet), 4. Bölge'de bu alt sektörde yapılacak yatırımlar için verilmiştir. Anılan sektör, 2011 yılı fiyatlarıyla sabit yatırım teşviklerinin % 0,57'sini alırken (18.113.014.155 TL), 48.289 kişiye istihdam sağlanması (% 0,85) hedeflenmiştir.

İkinci sıradaki imalat sanayii alt sektörü "dokuma ve giyim" olup, YTB'nin % 0,80 'i (775 adet) ve 2011 yılı fiyatlarıyla sabit yatırım teşviklerinin % 0,59 'u (18.776.051.233 TL), anılan dönemde bu sektörde yapılması düşünülen yatırımlara tahsis edilmiştir. Hedeflenen istihdam seviyesi, 90.731 kişidir (% 1,60).

İncelenen dönemde, yatırımlara tahsis edilen teşviklerin –2011 yılı fiyatlarıyla– % 0,41'i de, 4. Bölge'de "demir-çelik" alt sektöründe yapılması düşünülen yatırımlara tahsis edilmiştir (13.195.747.892 TL). Bu sektörde, anılan yatırımlarla 76.740 kişiye istihdam sağlanması hedeflenmiştir (% 1,35).

4. Bölge'de imalat sanayiinin "diğer" alt sektörlerinde gerçekleştirilen yatırımlara, dönem boyunca, 2011 yılı fiyatlarıyla toplam SYT'nin % 0,66 'sı tahsis edilmiş olup (13.195.747.892 TL), bu yatırımlarla 112.725 kişiye istihdam temin edilmesi öngörülmüştür (% 1,99).

Şekil 80 - 4. Bölge'de Sektörler İtibariyle Yatırımlara Sağlanan Teşvikler (1980-2010; 2011=100; SYT Toplamı İçindeki Yüzdeleri İtibariyle)

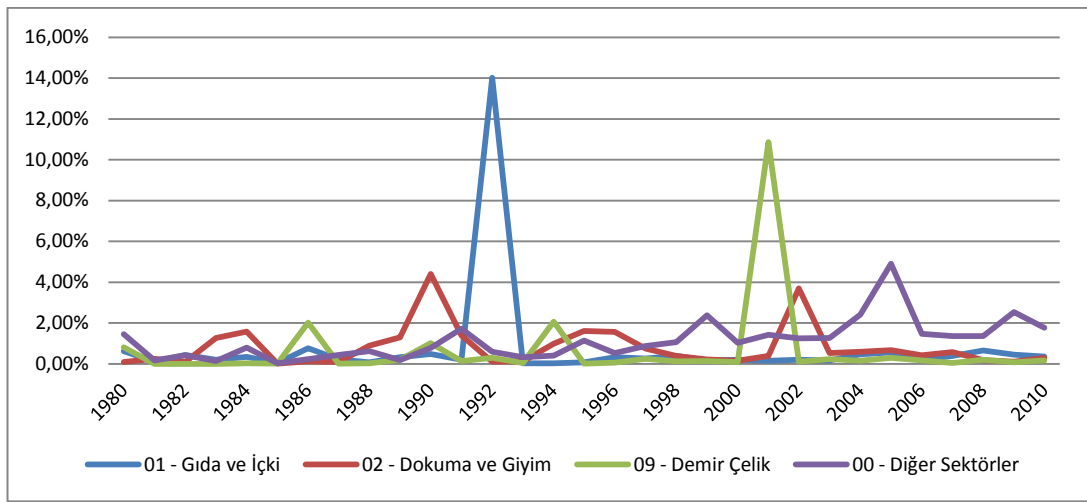

[*] Hizmetler Sektöründe, 1985 Yılında Kastamonu'da "Ulaştırma" Sektörüne Verilen Teşvikler Hariç Tutulmuştur.

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Sözö edilen imalat sanayii alt sektörlerine tahsis edilen yatırım teşviklerinin, istisnai bazı yıllarda ortaya çıkan olağandışı artışlar haricinde (Gıda ve İçki, 1992 (% 14,01); Dokuma ve Giyim, 1990 (% 4,41); Demir-Çelik, 2001 (% 10,87) vd.), incelenen dönem boyunca istikrarlı sayılabilecek bir seyir izlediklerini söylemek mümkündür (Şekil 81).

Şekil 81 - 4. Bölge'de İmalat Sanayiinin Bazı Alt Sektörlerine Sağlanan Yatırım Teşviklerinin Seyri (1980-2010; 2011=100; Toplam SYT İçindeki Yüzdeleri İtibariyle)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

c) 4. Bölge'de Ortalama Teşvik Tutarları

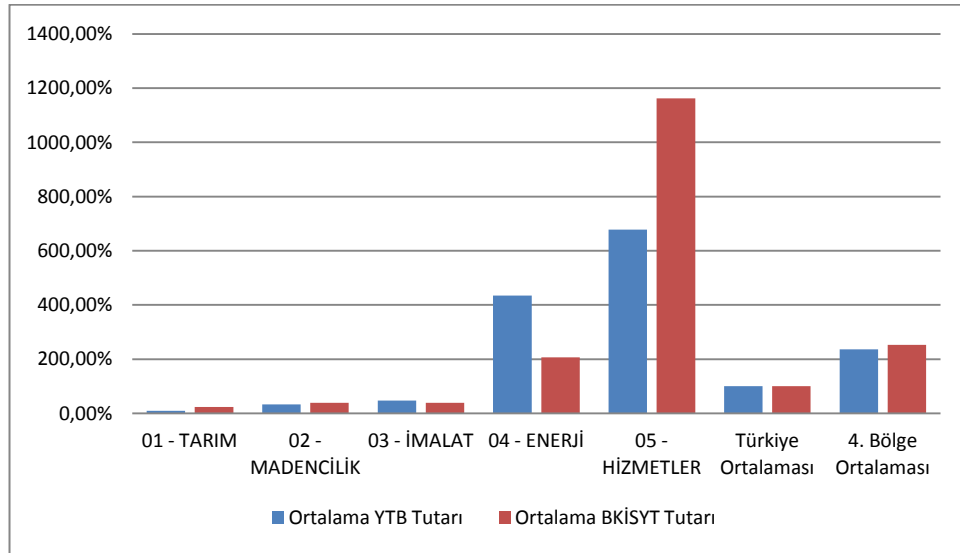
İncelenen dönemde, 4. Bölge'de yapılması planlanan teşvikli yatırımların ortalama tutarının, Türkiye ortalamasının hayli üzerinde olduğu (% 235,92), görülmektedir. Sağlanan ortalama teşvik tutarı en düşük yatırımlar tarım sektöründe (% 8,97), ortalama teşvik tutarı en yüksek yatırımlar ise hizmetler sektöründedir (% 677,72). Ancak, daha önce izah edilen sebepten ötürü, hizmetler sektörünün değerlendirme dışı bırakılmasının yerinde olacağını düşünüyoruz. Madencilik (% 32,68) ve İmalat Sanayiinde (% 46,99) ortalama teşvik tutarları Türkiye ortalamasının yarısından az iken, enerji sektöründe 4 mislinden fazladır (% 434,34), (Tablo 84, Şekil 82).

Tablo 84 - 4. Bölge'de Ortalama YTB ve BKİSYT Ortalaması (1980-2010)							
	Yatırım Teşvik Belgesi			İstihdam			
	Ortalama Tutar	%	%	Ort.	BKİSYT	%	%
	(2011=100; TL)	Bölge	Toplam	Kişi	(2011=100; TL)	Bölge	Toplam
TÜRKİYE ORTALAMASI	33.025.576		100,00%	59	564.044		100,00%
4. BÖLGE ORTALAMASI	77.913.848	100,00%	235,92%	55	1.427.141	100,00%	253,02%
01 - TARIM	2.961.802	3,80%	8,97%	22	131.659	9,23%	23,34%
02 - MADENCİLİK	10.791.215	13,85%	32,68%	49	222.352	15,58%	39,42%
03 - İMALAT	15.518.835	19,92%	46,99%	72	216.376	15,16%	38,36%
04 - ENERJİ	143.443.255	184,10%	434,34%	29	1.167.859	81,83%	207,05%
05 - HİZMETLER	223.821.302	287,27%	677,72%	34	6.553.565	459,21%	1161,89%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

4. Bölge'de bir kişiye istihdam sağlanabilmesi için yapılması gereken teşvikli yatırım tutarı (BKİSYT) ise, Türkiye ortalamasının iki katından daha fazla gerçekleşmiştir (1.427.141 TL, % 253,02). Yalnız, bu rakamın yükselmesi, hizmetler sektöründen kaynaklanmaktadır. 4. Bölge'de, hizmetler sektörüne ilişkin verilerin tereddütlü olduğu, önceki kısımlarda gerekçeleri ile birlikte anlatılmıştır (Tablo 84, Şekil 82).

Şekil 82 - 4. Bölge'de Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Yukarıda anlatılan sebepten ötürü hizmetler sektörü hariç tutulduğunda, bütün bölgelerde ve sektörlerde olduğu gibi, 4. Bölge'de de en yüksek BKİSYT enerji sektöründedir (1.167.859 TL, % 207,05). Tarım sektöründe 131.659 TL

(% 23,34), Madencilik sektöründe 222.352 TL (% 39,42) olan BKİSYT, imalat sanayiinde de 216.376 TL (% 38,36) olarak hesaplanmıştır (Tablo 84, Şekil 82).

4. Bölge'de yapılması planlanan her bir yatırım ile ortalama olarak 55 kişiye istihdam sağlanması hedeflenmiş olup, bu sayı Türkiye ortalamasının (59 kişi) biraz altındadır. Bu sayı, imalat sanayiinde Bölge ve Türkiye ortalamasının üzerinde iken (72 kişi), diğer sektörlerde Bölge ve Türkiye ortalamasının altında kalmıştır (Tarım, 22 kişi; Enerji, 29 kişi; Hizmetler, 34 kişi; Madencilik, 49 kişi) (Tablo 84).

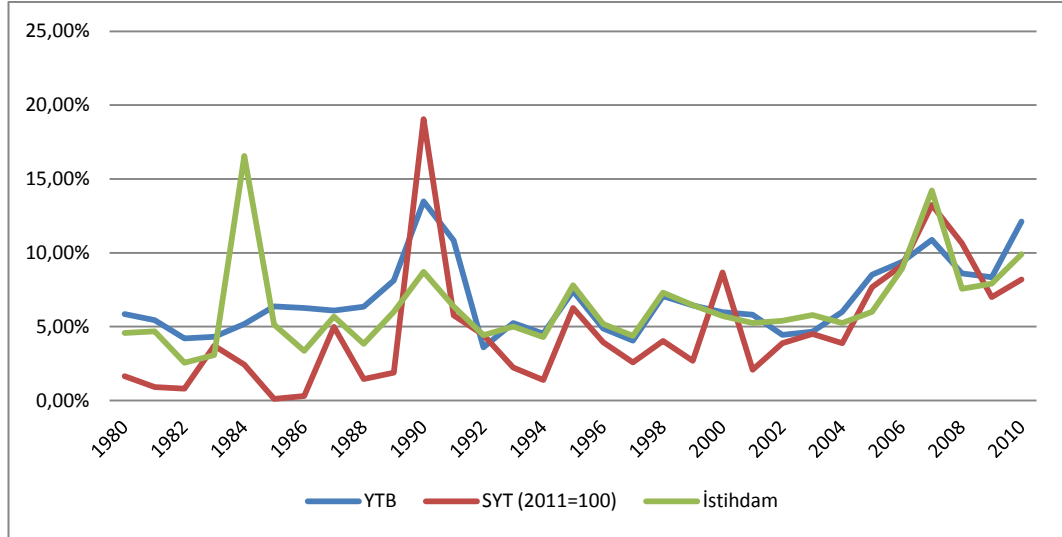
5. Beşinci Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler

19.06.2012 tarihli ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yeniden belirlenen İstatistiki Bölgelere göre, 5. Bölge'de Adıyaman, Aksaray, Bayburt, Çankırı, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Kahramanmaraş, Kilis, Niğde, Ordu, Osmaniye, Sinop, Tokat, Tunceli ve Yozgat illeri bulunmaktadır.

5. Bölge, ülkemizde 1980-2010 yılları arasında yatırımlara sağlanan teşviklerden yararlanma bakımından, beşinci sıradadır.

İncelenen dönemde, Türkiye sathında yatırımcılara verilen toplam 96.920 adet YTB'nin 6.787 adedi (% 7), 5. Bölge'de yatırım yapmak isteyen yatırımcılara verilmiştir. Bu yatırımlar için tahsis edilen sabit yatırım teşvik tutarı, cari fiyatlarla 25.417.478.680 TL (% 7,42), 2011 yılı fiyatlarıyla 103.894.696.222 TL (% 3,25) ve ABD Doları cinsinden de 45.498.585.378 \$ (% 4,08) olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu yatırımlarla, 358.485 kişiye istihdam sağlanması (% 6,32) hedeflenmiştir (Tablo 64, Şekil 47).

Şekil 83 - 5. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Seyri (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

5. Bölge'de, yatırım teşvikleri, incelenen dönem boyunca artış eğiliminde olmuştur. Dönemin ilk yarısında YTB ve SYT'nde bazı yıllarda olağandışı artışlar yaşanmış (YTB, 1990 (% 13,48; SYT, 1990 (% 19,05), bunların dışında daha mutedil artış ve azalışlarla (Örn. SYT, 1986 (% 0,29), 1987 (% 4,98), 1988 (% 1,45), 1989 (% 1,88), 1992 (% 4,43), 1993 (% 2,24), 1994 (% 1,38), 1995 (% 6,27), 1996 (% 3,93) vd.), artış eğilimi, dönem sonuna kadar kararlı bir şekilde sürdürülmüştür (Şekil 83).

Dönemin ilk yarısı (1980-1994) ile ikinci yarısı (1995-2010) arasında, bütün yatırım teşvik unsurlarında —ikinci dönem lehine— bariz bir farklılık bulunmaktadır. Nitekim, birinci dönemde YTB ortalaması % 6,39 iken, ikinci dönemde % 7,16 olmuştur. Yine, birinci dönemde, 2011 yılı fiyatlarıyla SYT ortalaması % 3,40 iken, ikinci dönemde —% 180,68 'lik bir artışla— % 6,15 olmuştur. Bu gelişmelere yöndeş bir şekilde, teşvikli yatırımlarla hedeflenen istihdamın ortalaması dönemin ilk yarısında % 5,62 iken, ikinci yarıda —% 125,77 'lik bir artışla— % 7,07 olmuştur (Şekil 83).

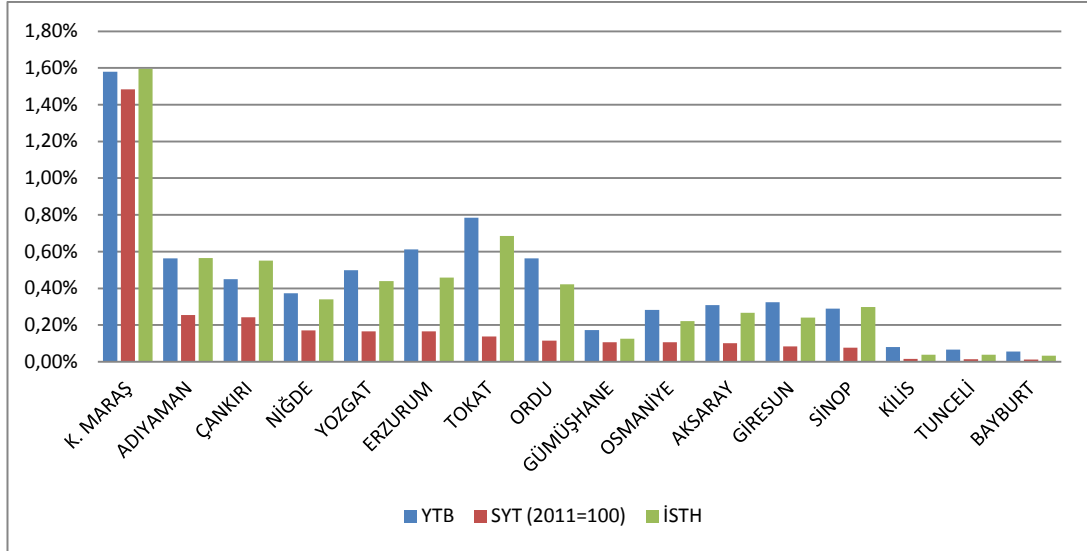
a) 5. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı

5. Bölge'de yatırım teşviklerinden en fazla yararlanan il, Kahramanmaraş olmuştur. İncelenen dönemin tamamında, Türkiye genelinde yatırımcılara tahsis edilen; YTB'nin % 1,58'i (1.531 adet) ve 2011 yılı fiyatlarıyla sabit yatırım teşviklerinin % 1,48'i (47.495.612.539 TL) bu ilimiz tarafından kullanılmıştır. Bu ilimizde gerçekleştirilecek yatırımlarla 90.553 kişiye istihdam sağlanması hedeflenmiş olup, bunun Türkiye geneline oranı da % 1,60'tır. 5. Bölge'deki diğer illerin yatırım teşviklerinden aldıkları paylar çok cüz'i seviyelerde (% 0,25 ve altı) kalmıştır (Tablo 85, Şekil 84).

Tablo 85 - 5. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı (1980-2010)										
	Yatırım Teşvik		Sabit Yatırım Teşvikleri (1980-2010)						İstihdam	
	Belgesi		Cari Fiyat		(2011=100)		ABD Doları (Cari Fiyat)			
	Adet	%	TL	%	TL	%	Ş	%	Kişi	%
Genel Toplam	96.920	100%	342.355.910.270	100%	3.200.838.852.817	100%	1.115.835.785.147	100%	5.674.802	100%
5. BÖLGE	6.787	7,00%	25.417.478.680	7,42%	103.894.696.222	3,25%	45.498.585.378	4,08%	358.485	6,32%
ADIYAMAN	545	0,56%	1.462.357.596	0,43%	8.132.878.274	0,25%	3.424.751.029	0,31%	32.064	0,57%
AKSARAY	299	0,31%	1.726.160.828	0,50%	3.240.640.619	0,10%	1.615.538.070	0,14%	15.153	0,27%
BAYBURT	54	0,06%	134.204.978	0,04%	361.724.962	0,01%	168.176.304	0,02%	1.829	0,03%
ÇANKIRI	436	0,45%	1.987.401.851	0,58%	7.734.407.400	0,24%	3.469.162.187	0,31%	31.300	0,55%
ERZURUM	593	0,61%	1.835.620.099	0,54%	5.280.316.812	0,16%	2.258.117.303	0,20%	26.002	0,46%
GİRESUN	315	0,33%	1.644.455.894	0,48%	2.670.815.013	0,08%	1.415.867.931	0,13%	13.622	0,24%
GÜMÜŞHANE	168	0,17%	637.557.202	0,19%	3.400.138.357	0,11%	1.214.616.825	0,11%	7.146	0,13%
K. MARAŞ	1.531	1,58%	7.095.395.981	2,07%	47.495.612.539	1,48%	19.990.387.879	1,79%	90.553	1,60%
KİLİS	77	0,08%	229.682.292	0,07%	472.515.260	0,01%	209.816.499	0,02%	2.184	0,04%
NİĞDE	361	0,37%	971.054.249	0,28%	5.456.572.641	0,17%	2.347.243.158	0,21%	19.250	0,34%
ORDU	545	0,56%	1.118.622.018	0,33%	3.680.095.506	0,11%	1.611.154.904	0,14%	23.966	0,42%
OSMANİYE	274	0,28%	2.618.636.536	0,76%	3.396.666.133	0,11%	1.949.700.568	0,17%	12.524	0,22%
SİNOP	280	0,29%	1.433.351.313	0,42%	2.470.369.315	0,08%	1.374.774.648	0,12%	16.901	0,30%
TOKAT	761	0,79%	1.467.954.361	0,43%	4.385.362.187	0,14%	2.008.112.136	0,18%	38.842	0,68%
TUNCELİ	64	0,07%	241.152.199	0,07%	428.440.274	0,01%	208.788.965	0,02%	2.213	0,04%
YOZGAT	484	0,50%	813.871.283	0,24%	5.288.140.930	0,17%	2.232.376.972	0,20%	24.936	0,44%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

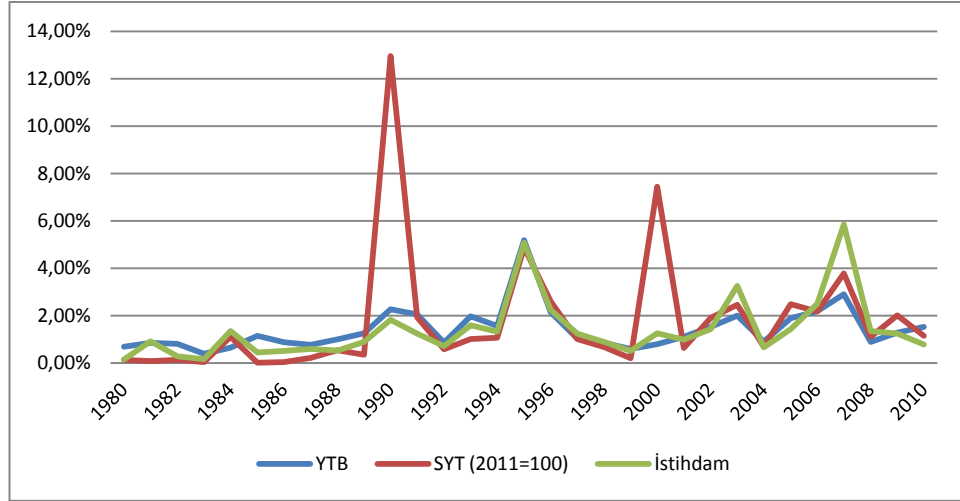
Şekil 84 - 5. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Kahramanmaraş'a tahsis edilen sabit yatırım teşviklerinde; bazı yıllarda önemli artışlar yaşandığı (Örn. 1990 (% 12,96), 1995 (% 4,88), 2000 (% 7,44) 2007 (% 3,78); bunların dışında, incelenen dönemin son yıllarına kadar sakin bir artış eğiliminde olduğu, bilhassa incelenen dönemin ortalarından itibaren, tahsis edilen SYT'nin —umumiyetle— ortalamasının üzerinde kaldığı; ancak, 2000'li yılların ortalarından itibaren yatırım teşviklerinden aldığı payın gerilemeye başladığı müşahade edilmiştir (Şekil 85).

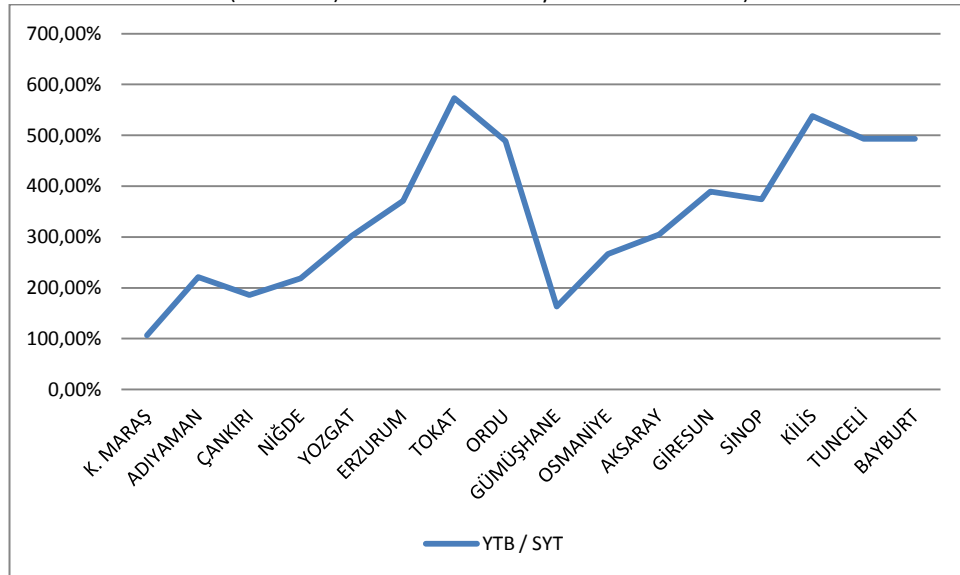
Şekil 85 - 5. Bölge'de Kahramanmaraş İlimizde Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Seyri (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

5. Bölge'de de, illerin yatırım teşviklerinden aldığı pay azaldıkça, bu illerde yapılması düşünülen teşvikli yatırımların ölçeklerinin küçüldüğü, müşahade edilmiştir⁵⁷² (Şekil 86).

Şekil 86 - 5. Bölge'deki illerin YTB/SYT Oranları (1980-2010; Bölge illerinin, Türkiye Genelindeki YTB ve SYT (2011=100)'lerinden Aldıkları Payların Birbirine Oranı)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

⁵⁷² YTB/SYT oranı, illerin, belirli bir dönemde yapılması düşünülen teşvikli yatırımların ölçeklerinin (cesametlerinin) birbirleriyle karşılaştırılmasına imkan vermektedir. YTB/SYT oranı düşük illerde, yapılacak yatırımların büyük ölçekli, aksi durumda ise, yapılacak yatırımların —karşılaştırma yapılan diğer illere göre— daha küçük ölçekli olduğu, görülmektedir..

b) 5. Bölge'de Yatırım Teşviklerinin Sektörlere Göre Dağılımı

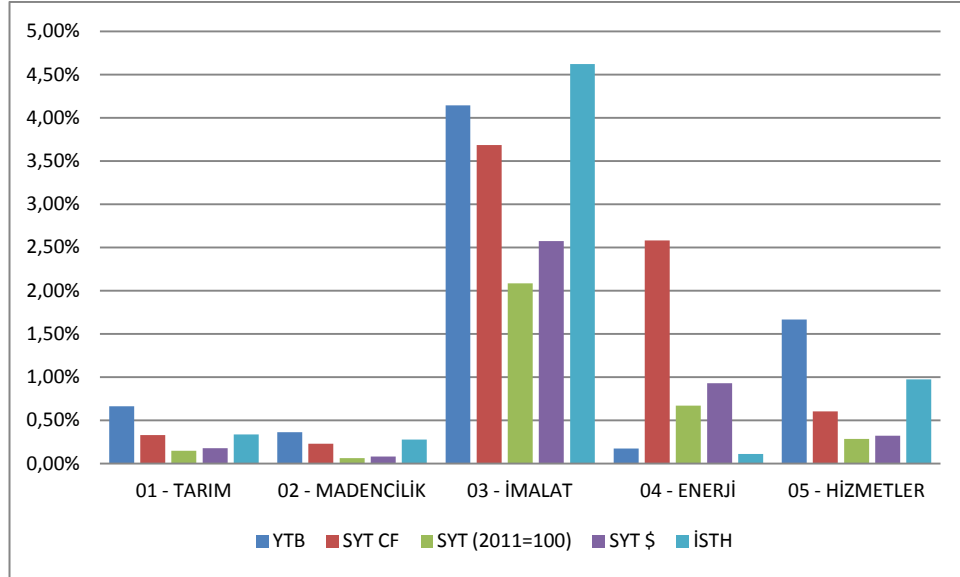
5. Bölge'de yatırım teşviklerinden en fazla yararlanan sektör, imalat sanayii olmuştur (Tablo 86, Şekil 87).

Tablo 86 - 5. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-2010)										
	YTB		Sabit Yatırım Teşvikleri						İstihdam	
	Adet	%	Cari Fiyat (TL)	%	(2011=100 ; TL)	%	ABD Doları	%	Kişi	%
Genel Toplam	96.920	100%	342.355.910.270	100%	3.200.838.852.817	100%	1.115.835.785.147	100%	5.674.802	100%
5. BÖLGE	6.787	7,00%	25.417.478.680	7,42%	103.894.696.222	3,25%	45.498.585.378	4,08%	358.485	6,32%
01 - TARIM	642	0,66%	1.128.794.386	0,33%	4.659.053.403	0,15%	1.964.166.870	0,18%	19.039	0,34%
02 - MADENCİLİK	349	0,36%	781.102.513	0,23%	1.974.703.314	0,06%	896.628.724	0,08%	15.737	0,28%
03 - İMALAT	4.016	4,14%	12.613.898.609	3,68%	66.697.266.403	2,08%	28.716.310.617	2,57%	262.178	4,62%
04 - ENERJİ	167	0,17%	8.830.411.621	2,58%	21.458.372.087	0,67%	10.349.086.187	0,93%	6.258	0,11%
05 - HİZMETLER	1.613	1,66%	2.063.271.551	0,60%	9.105.301.015	0,28%	3.572.392.979	0,32%	55.273	0,97%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde, ülke genelinde yatırımcılar için düzenlenen YTB'nin % 4,14'ü (4.016 adet) ile 2011 yılı fiyatlarıyla sabit yatırım teşviklerinin % 2,08'i (66.697.266.403 TL), 5. Bölge'de yapılması öngörülen İmalat sanayii yatırımlarına tahsis edilmiştir. Söz konusu yatırımlarla, 262.178 kişiye istihdam sağlanması amaçlanmıştır (% 4,62). Diğer sektörler içinde, enerji sektörü, yatırım teşviklerinden kısmen kıymet atfedilebilecek ölçüde pay sahibi olmuştur (YTB, % 1,66; SYT (2011=100), % 0,67; İstihdam, % 0,97). Diğer sektörlerin ülke genelindeki yatırım teşviklerinden aldıkları paylar, ihmal edilebilir seviyelerde kalmıştır. Nitekim, incelenen dönem boyunca, 2011 yılı fiyatlarıyla SYT'nden, tarım sektörü % 0,15, madencilik sektörü % 0,06 ve hizmetler sektörü de % 0,28 oranında yararlanmışlardır.

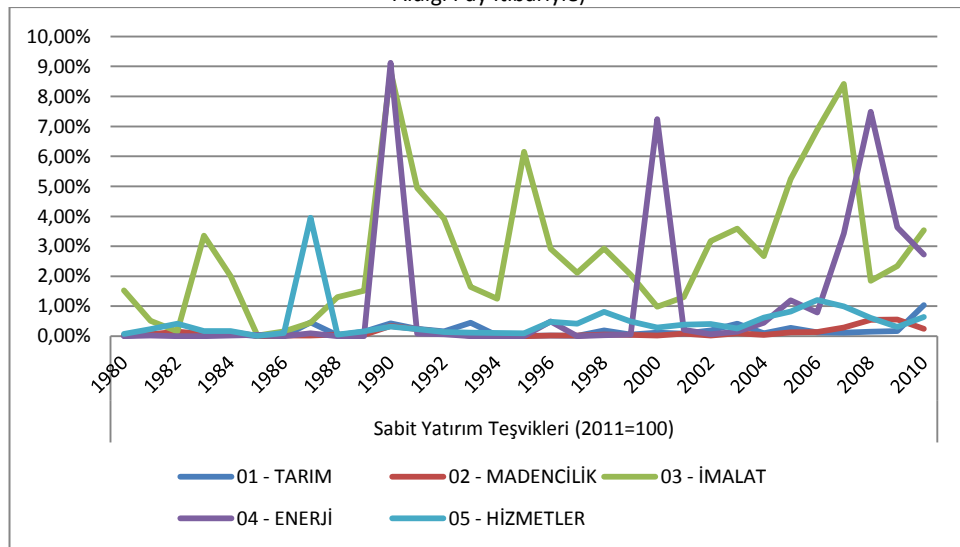
Şekil 87 - 5. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-2010; Toplam Teşvikler İçindeki Yüzde Olarak)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

5. Bölge'de, incelenen dönem boyunca, tarım ve madencilik sektörlerine verilen teşviklerin bir ehemmiyetinin olmadığı, bu sektörlerde 2011 yılı fiyatlarıyla sağlanan sabit yatırım teşviklerinin en fazla % 0,50 seviyelerine kadar yükselebildiği, çoğu zaman bu oranın da hayli altında kaldığı görülmektedir (Şekil 88).

Şekil 88 - 5. Bölge'de Sektörler İtibariyle Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Seyri (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Hizmetler sektöründe de durum, tarım ve madencilikten çok farklı değildir. Yalnız, önceki yıllar ortalaması % 0,40 civarında olan bu sektörde, 2000'li yılların ortalarından itibaren, sabit yatırım teşviklerinden yararlanma yüzdesi hissedilir ölçüde artmaya başlamıştır (2004, % 0,62; 2005, % 0,83; 2006, % 1,21; 2007, % 0,99; 2008, % 0,60; 2010, % 0,65), (Şekil 88).

5. Bölge'de, yatırım teşviklerinden en çok yararlanan sektörler durumundaki imalat sanayii ve enerji sektörü, incelenen dönemde, diğer sektörlerle nazaran daha inişli-çıkışlı bir seyir göstermişlerdir. Mesela, aşırı dalgalanma olan yıllara ait veriler hariç tutulduğunda, incelenen dönemde yatırım teşviklerinden yararlanma yüzdesi —ortalama— % 1,83 civarında olan imalat sanayii, bazı yıllarda, yatırım teşviklerinden çok daha yüksek oranlarda yararlanmıştır (1983, % 3,35; 1990, % 8,84; 1991, % 4,95; 2005, % 5,24; 2006, % 6,88; 2007, 8,42), (Şekil 88).

Keza, enerji sektöründe de benzer bir durum söz konusudur. İncelenen dönemde, dalgalanmanın olmadığı yıllarda yatırım teşviklerinden ortalama % 0,15 civarında yararlanan söz konusu sektörün payı, bazı yıllarda, söz konusu oranın kat kat üzerine çıkmıştır (1990, % 9,12; 2000, % 7,25; 2007, % 3,42; 2008, % 7,49; 2009, % 3,63; 2010, % 2,73), (Şekil 88).

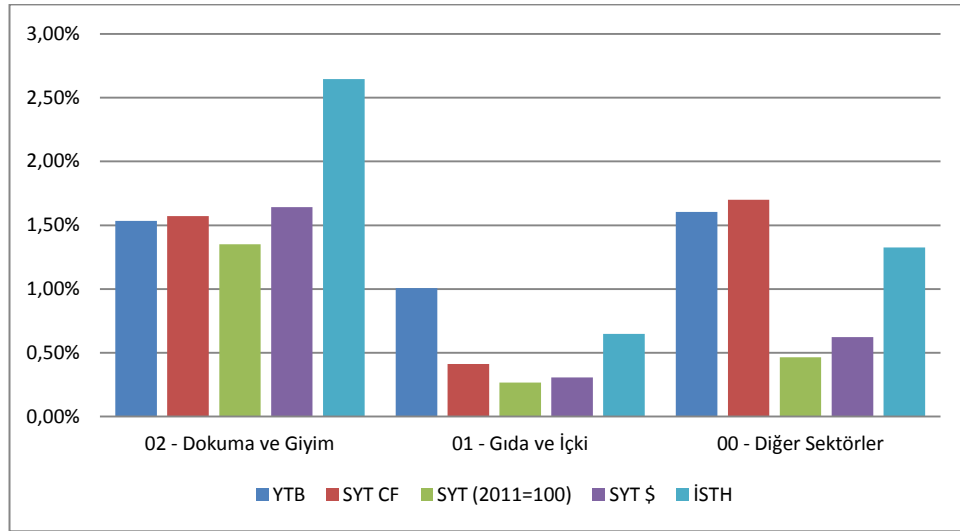
Tablo 87 - 5. Bölge'de İmalat Sanayiinin Bazı Alt Sektörlerine Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010)										
	YTB		Sabit Yatırım Teşvikleri						İstihdam	
	Adet	%	Cari Fiyat (TL)	%	(2011=100 ; TL)	%	ABD Doları	%	Kişi	%
Genel Toplam	96.920	100%	342.355.910.270	100%	3.200.838.852.817	100%	1.115.835.785.147	100%	5.674.802	100%
5. BÖLGE	6.787	7,00%	25.417.478.680	7,42%	103.894.696.222	3,25%	45.498.585.378	4,08%	358.485	6,32%
03 - İMALAT	4.016	4,14%	12.613.898.609	3,68%	66.697.266.403	2,08%	28.716.310.617	2,57%	262.178	4,62%
01 - Gıda ve İçki	976	1,01%	1.416.383.265	0,41%	8.543.416.371	0,27%	3.438.225.394	0,31%	36.854	0,65%
02 - Dokuma ve Giyim	1.486	1,53%	5.380.132.388	1,57%	43.246.232.861	1,35%	18.309.682.717	1,64%	150.057	2,64%
00 - Diğer Sektörler	1.554	1,60%	5.817.382.956	1,70%	14.907.617.172	0,47%	6.968.402.505	0,62%	75.267	1,33%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

5. Bölge'de, imalat sanayii yatırım teşviklerinin yarısından fazlası "dokuma ve giyim" alt sektöründe yapılacak yatırımlara tahsis edilmiştir. İncelenen dönemde Türkiye genelinde verilen YTB'nin % 1,53 'ü (1.486 adet), 2011 yılı fiyatlarıyla sabit yatırım teşviklerinin % 1,35 'i (43.246.232.861 TL), bu alt sektörde yapılması planlanan yatırımlara tahsis edilmiştir. Söz konusu

yatırımlarla, 150.057 kişiye istihdam sağlanmak istenmiştir (% 2,64), (Tablo 87, Şekil 89).

Şekil 89 - 5. Bölge'de İmalat Sanayiinin Bazı Alt Sektörlerine Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle)

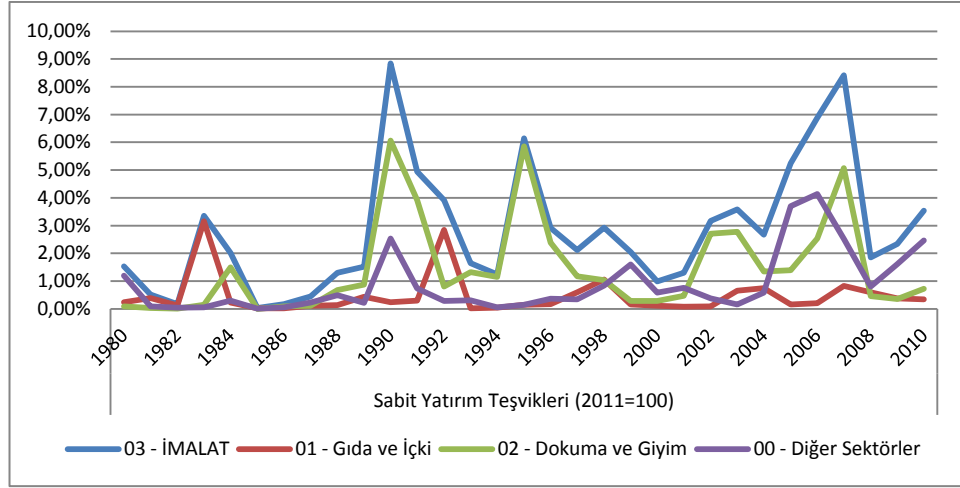
Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Sözü edilen dönemde, 5. Bölge'de yatırım teşviklerinden en çok yararlanan ikinci imalat sanayii alt sektörü, "gıda ve içki" alt sektörüdür. Ülke genelindeki YTB'nin % 1,01'i (976 adet) ve 2011 yılı fiyatlarıyla SYT'nin % 0,27'si (8.543.416.371 TL) bu alt sektörde yapılacak yatırımlara tahsis edilmiştir. Anılan yatırımlarla hedeflenen istihdam seviyesi, 36.854 kişidir (% 0,65).

5. Bölge'deki imalat sanayii yatırımlarına sağlanan teşviklerin kalanı, "diğer" alt sektörler arasında paylaşılmıştır (YTB, 1.554 adet, % 1,60; SYT (2011=100), 14.907.617.172 TL, % 0,47; İSTH, 75.267 kişi, % 1,33).

5. Bölge'de, yukarıda bahsedilen imalat sanayii alt sektörleri, incelenen dönem boyunca, oldukça dalgalı bir seyir göstermişlerdir (Şekil 90).

Şekil 90 - 5. Bölge'de İmalat Sanayii ve Bazı Alt Sektörlerine Sağlanan Yatırım Teşviklerinin Seyri (1980-2010 ; Toplam Teşvikler İçindeki Yüzdesi İtibariyle)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

c) 5. Bölge'de Ortalama Teşvik Tutarı

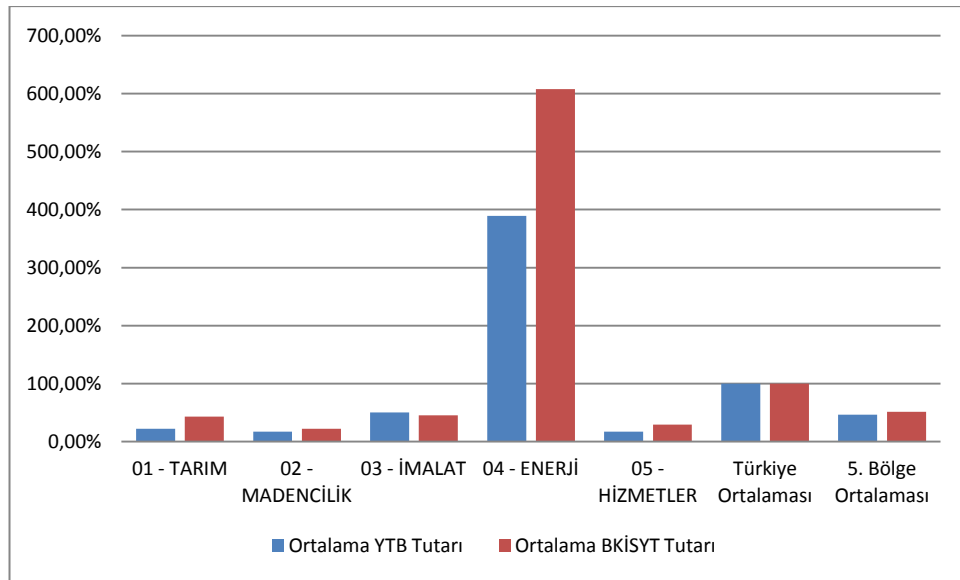
İncelenen dönemde, 5. Bölge'de yapılması planlanan yatırımlara tahsis edilen ortalama teşvik tutarı, Türkiye ortalamasının yarısından daha az hesaplanmıştır (15.307.897 TL, % 46,35). Tarım (7.257.093 TL, % 21,97), Madencilik (5.658.176 TL, % 17,13) ve Hizmetler (5.644.948 TL, % 17,09) sektörlerinde yapılması öngörülen yatırımlara sağlanan teşviklerin ortalaması Türkiye ortalamasının 1/5 veya daha altındaki seviyelerde iken, imalat sanayiinde (16.607.885 TL, % 50,29) Türkiye ortalamasının yarısı kadar olmuştur. Enerji sektöründe ise, tıpkı öteki bölgelerde olduğu gibi, Türkiye ve Bölge ortalamasının çok üzerinde (128.493.246 TL, % 389,07) tahakkuk etmiştir (Tablo 88, Şekil 91).

Tablo 88 - 5. Bölge'de Ortalama YTB ve BKİSYT Ortalaması (1980-2010)							
	Yatırım Teşvik Belgesi			İstihdam			
	Ortalama Tutar	%	%	Ort.	BKİSYT	%	%
	(2011=100; TL)	Bölge	Toplam	Kişi	(2011=100; TL)	Bölge	Toplam
TÜRKİYE ORTALAMASI	33.025.576		100,00%	59	564.044		100,00%
5. BÖLGE ORTALAMASI	15.307.897	100,00%	46,35%	53	289.816	100,00%	51,38%
01 - TARIM	7.257.093	47,41%	21,97%	30	244.711	84,44%	43,39%
02 - MADENCİLİK	5.658.176	36,96%	17,13%	45	125.482	43,30%	22,25%
03 - İMALAT	16.607.885	108,49%	50,29%	65	254.397	87,78%	45,10%
04 - ENERJİ	128.493.246	839,39%	389,07%	37	3.428.950	1183,15%	607,92%
05 - HİZMETLER	5.644.948	36,88%	17,09%	34	164.733	56,84%	29,21%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde, 5. Bölge'de, bir kişiye istihdam sağlayabilmek için yapılması gereken teşvikli yatırım tutarı (BKİSYT), Türkiye ortalamasının yarısından biraz fazla (289.816 TL, % 51,38) hesaplanırken, madencilik (125.482 TL, % 22,25), hizmetler (164.733 TL, % 29,21), tarım (244.711 TL, % 43,39) ve imalat sanayii (254.397 TL, % 45,10) sektörlerinde Bölge ortalamasının da altında tahakkuk etmiş; enerji sektöründe ise, her defasında olduğu gibi, diğer sektörlerin ve Bölge ortalamasının çok üzerinde (3.428.950 TL, % 607,92) hesaplanmıştır (Tablo 88, Şekil 91).

Şekil 91 - 5. Bölgede Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde, 5. Bölge'de, her teşvikli yatırımla, ortalama 53 kişiye istihdam sağlanması öngörülmüştür ki, bu sayı Türkiye ortalamasının biraz altında kalmıştır (Türkiye Ort., 59 kişi). Ortalama istihdam hedefi, imalat sanayii dışındaki bütün sektörlerde Türkiye ve Bölge ortalamalarının altında kalırken, imalat sanayiinde 65 kişi olmuştur (Tablo 88, Şekil 91).

6. Altıncı Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler

19.06.2012 tarihli ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yeniden belirlenen İstatistiki Bölgelere göre, 6. Bölge'de Ağrı, Ardahan,

Batman, Bingöl, Bitlis, Bozcaada ve Gökçeada (Çanakkale), Diyarbakır, Hakkari, Iğdır, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak ve Van bulunmaktadır.

6. Bölge, 1980-2010 yılları arasındaki dönemde, yatırım teşviklerinden en az yararlanan bölge olmuştur (Tablo 64, Şekil 47).

Tablo 89 - 6. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı (1980-2010)										
	Yatırım Teşvik		Sabit Yatırım Teşvikleri (1980-2010)						İstihdam	
	Belgesi		Cari Fiyat		(2011=100)		ABD Doları (Cari Fiyat)			
	Adet	%	TL	%	TL	%	\$	%	Kişi	%
Genel Toplam	96.920	100,00%	342.355.910.270	100,00%	3.200.838.852.817	100,00%	1.115.835.785.147	100,00%	5.674.802	100,00%
6. BÖLGE	5.916	6,10%	9.828.133.403	2,87%	65.225.991.290	2,04%	25.105.032.655	2,25%	251.366	4,43%
AĞRI	197	0,20%	799.892.625	0,23%	2.701.001.771	0,08%	949.020.451	0,09%	7.236	0,13%
ARDAHAN	47	0,05%	288.934.958	0,08%	362.349.881	0,01%	210.314.243	0,02%	1.897	0,03%
BATMAN	431	0,44%	607.185.367	0,18%	2.108.655.741	0,07%	944.361.635	0,08%	18.138	0,32%
BİNGÖL	123	0,13%	229.583.843	0,07%	1.227.601.221	0,04%	463.218.539	0,04%	4.057	0,07%
BİTLİS	298	0,31%	260.391.943	0,08%	928.922.674	0,03%	399.850.334	0,04%	7.052	0,12%
BOZCAADA	15	0,02%	15.084.045	0,00%	66.282.762	0,00%	25.729.999	0,00%	368	0,01%
DİYARBAKIR	1.155	1,19%	1.787.912.075	0,52%	23.719.452.215	0,74%	8.829.254.889	0,79%	62.243	1,10%
GÖKÇEADA	14	0,01%	43.579.423	0,01%	185.450.275	0,01%	69.840.736	0,01%	314	0,01%
HAKKARİ	76	0,08%	180.822.807	0,05%	349.698.391	0,01%	164.622.718	0,01%	2.458	0,04%
IĞDIR	97	0,10%	189.156.849	0,06%	1.094.479.726	0,03%	481.303.735	0,04%	8.273	0,15%
KARS	341	0,35%	383.588.315	0,11%	1.808.587.577	0,06%	727.646.014	0,07%	12.226	0,22%
MARDİN	850	0,88%	867.525.733	0,25%	6.141.052.688	0,19%	2.359.968.812	0,21%	29.029	0,51%
MUŞ	196	0,20%	334.252.406	0,10%	805.085.357	0,03%	371.681.725	0,03%	6.029	0,11%
SIİRT	653	0,67%	692.929.488	0,20%	2.137.816.731	0,07%	956.584.784	0,09%	14.541	0,26%
ŞANLIURFA	761	0,79%	1.531.303.387	0,45%	17.123.945.732	0,53%	6.178.889.439	0,55%	47.060	0,83%
ŞIRNAK	174	0,18%	583.978.213	0,17%	1.335.679.445	0,04%	603.331.250	0,05%	5.713	0,10%
VAN	488	0,50%	1.032.011.926	0,30%	3.129.929.102	0,10%	1.369.413.353	0,12%	24.732	0,44%

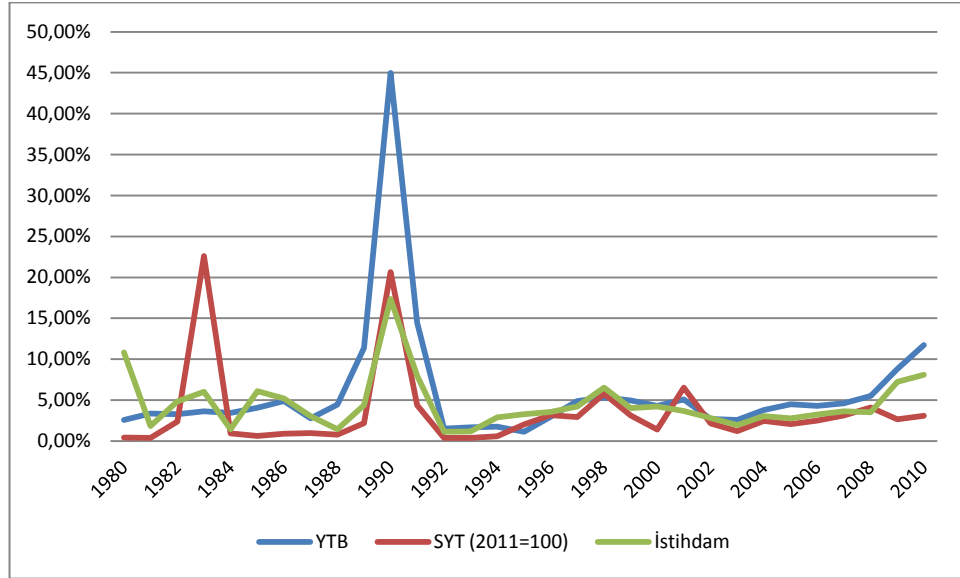
Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde, ülke genelinde yatırımcılara verilen toplam 96.920 adet YTB'nin % 6,10 'u (5.916 adet) ile sabit yatırım teşviklerinin, cari fiyatlarla % 2,87 'si (9.828.133.403 TL), 2011 yılı fiyatlarıyla % 2,04 'ü (65.225.991.290 TL), ABD Doları cinsinden % 2,25'i (25.105.032.655 \$) bu Bölge'de yapılması öngörülen yatırımlara tahsis edilmiştir. Söz konusu yatırımlarla, toplam 251.366 kişiye istihdam sağlanması (% 4,43), hedeflenmiştir (Tablo 89).

6. Bölge'ye tahsis edilen yatırım teşviklerinde, birkaç istisnai yıl hariç, umumiyetle sakin, fakat istikrarlı bir artış eğilimi gözlenmiştir. Aşırı dalgalanmaların yaşandığı yıllar hariç tutulduğunda (1990, % 44,96; 1991, %

14,47; 2010, % 11,72), incelenen dönemde, ülke genelinde yatırımcılara verilen YTB'nin her yıl ortalama % 4,08'i bu Bölge'deki yatırımcılara verilmiştir (Şekil 92).

Şekil 92 - 6. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Seyri (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibarıyla)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

2011 yılı fiyatlarıyla hesaplanan sabit yatırım teşviklerinde ise, aşırı dalgalanmaların yaşandığı yıllar hariç tutulduğunda (1983, % 22,62; 1990, % 20,66; 1991, % 4,38; 2001, % 6,54), her yıl ortalama olarak ülke genelinde yatırımlara sağlanan teşviklerin % 1,80'i bu Bölge'deki yatırımlara tahsis edilmiştir. Dönemin ikinci yarısında (1995-2010) bu oran % 3,02'ye yükselmiştir (Şekil 92).

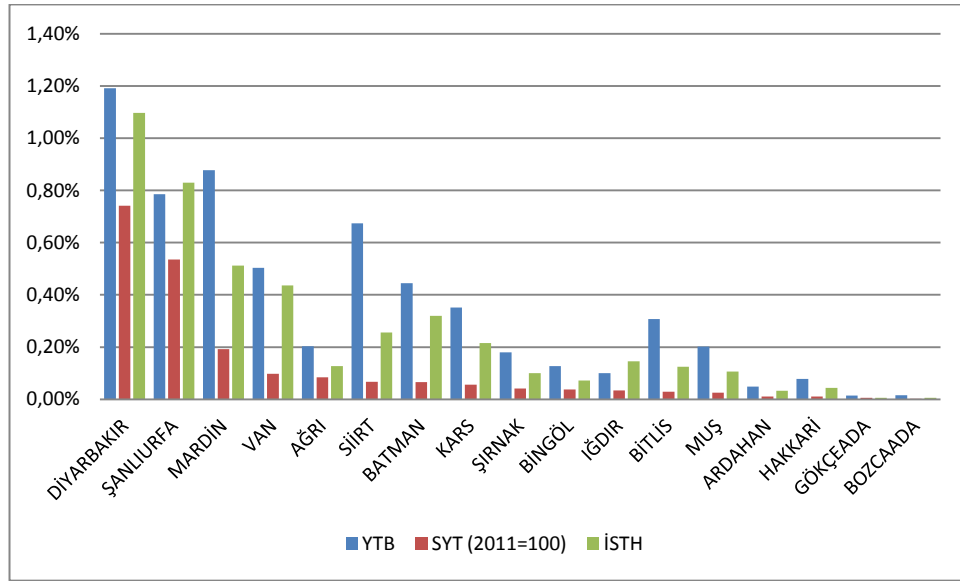
İncelenen dönemin tamamında, teşvikli yatırımlarla hedeflenen istihdam seviyesinin ülke toplamına oranının yıllık ortalaması da % 4,56 olmuştur.

a) 6. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı

6. Bölge'de, incelenen dönemde yatırımlara sağlanan teşviklerden en fazla yararlanan il Diyarbakır olmuştur. Anılan dönemde, ülke genelinde

yatırımcılara sağlanan YTB'nin % 1,19 'u (1.155 adet) ve 2011 yılı fiyatlarıyla sabit yatırım teşviklerinin % 0,74 'ü (23.719.452.215 TL), bu ilimizde yapılması öngörülen yatırımlara tahsis edilmiştir. Söz konusu yatırımlarla 62.243 kişiye (% 1,10) istihdam sağlanması amaçlanmıştır (Tablo 89, Şekil 93).

Şekil 93 - 6. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İllere Göre Dağılımı (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

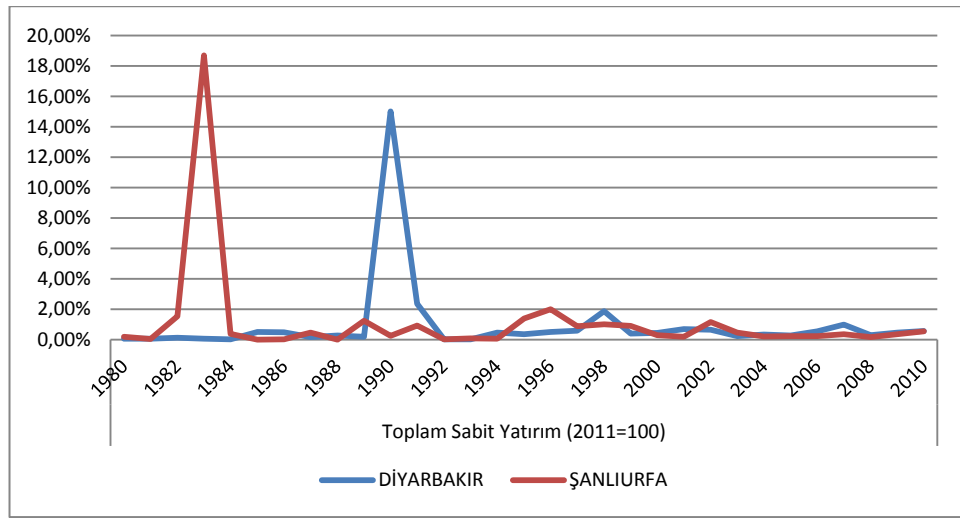
6. Bölge'de, yatırım teşviklerinden en fazla yararlanan ikinci ilimiz, Şanlıurfa olmuştur. İncelenen dönemde, toplam YTB'nin 0,79 'u (761 adet) ve 2011 yılı fiyatlarıyla SYT' nin % 0,53 'ü (17.123.945.732 TL), bu ilimizde yapılacak yatırımlar için tahsis edilmiştir. Bahsedilen yatırımlarla, 47.060 kişiye istihdam sağlanması (% 0,83), hedeflenmiştir (Tablo 89, Şekil 93).

Bu Bölge'deki diğer illerin yatırım teşviklerinden yararlanma yüzdeleri çok cüz'i seviyelerde (% 0,20 'nin altında), kalmıştır (Tablo 89, Şekil 93).

Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde, yatırım teşvikleri konusunda, incelenen dönem boyunca birer defa aşırı dalgalanma yaşanmıştır. Şanlıurfa, 1983 yılında, 2011 yılı fiyatlarıyla SYT' nden % 18,68 oranında pay almış, bu oran hariç tutulduğunda, incelenen dönemdeki yıllık ortalama SYT kullanımı % 0,52 olmuştur (Şekil 94).

Diyarbakır ise, 1990 yılında, 2011 yılı fiyatlarıyla, SYT'nden % 15 oranında pay almış, bu oran dışarıda tutulduğunda, incelenen dönem boyunca, SYT'nden, her yıl ortalama % 0,47 pay almıştır.

Şekil 94 - 6. Bölge'de Diyarbakır ve Şanlıurfa illerine Sağlanan Teşviklerin Seyri (1980-2010; Toplam Teşvikler İçindeki Yüzdeleri İtibariyle)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde, gerek bu illerimizde, gerekse Bölge'deki diğer illerde, yatırım teşvik kullanımı bakımından kaydadeğer başka bir gelişme söz konusu olmamıştır.

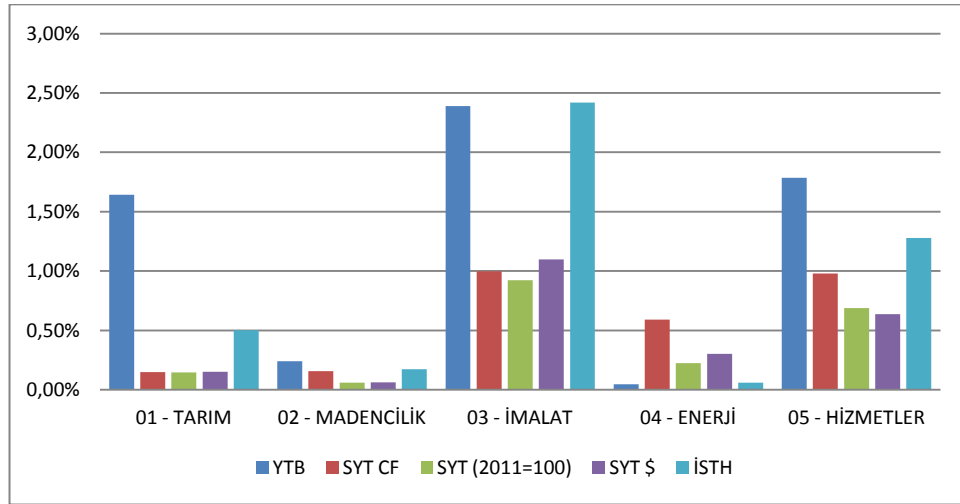
b) 6. Bölge'de Yatırım Teşviklerinin Sektörlere Göre Dağılımı

6. Bölge'de, incelenen dönemde yatırım teşviklerinden en çok yararlanan sektör imalat sanayii olmuştur. 1980-2010 yılları arasındaki dönemde, ülke genelinde yatırımcılara verilen YTB toplamının % 2,39 'u (2.315 adet) ile sabit yatırım teşviklerinin, cari fiyatlarla % 1'i (3.419.395.635 TL), 2011 yılı fiyatlarıyla % 0,92'si (29.528.266.347 TL) ve \$ cinsinden % 1,10'u (12.241.728.871 \$), 6. Bölge'de yapılması öngörülen imalat sanayii yatırımlarına tahsis edilmiştir. Bahsedilen yatırımlarla 137.218 kişiye istihdam sağlanması (% 2,42), hedeflenmiştir (Tablo 90, Şekil 95).

Tablo 90 - 6. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-2010)										
	YTB		Sabit Yatırım Teşvikleri						İstihdam	
	Adet	%	Cari Fiyat (TL)	%	(2011=100 ; TL)	%	ABD Doları	%	Kişi	%
Genel Toplam	96.920	100%	342.355.910.270	100%	3.200.838.852.817	100%	1.115.835.785.147	100%	5.674.802	100%
6. BÖLGE	5.916	6,10%	9.828.133.403	2,87%	65.225.991.290	2,04%	25.105.032.655	2,25%	251.366	4,43%
01 - TARIM	1.593	1,64%	504.609.840	0,15%	4.666.495.111	0,15%	1.701.697.391	0,15%	28.445	0,50%
02 - MADENCİLİK	233	0,24%	533.262.433	0,16%	1.868.171.697	0,06%	680.892.883	0,06%	9.770	0,17%
03 - İMALAT	2.315	2,39%	3.419.395.635	1,00%	29.528.266.347	0,92%	12.241.728.871	1,10%	137.218	2,42%
04 - ENERJİ	45	0,05%	2.019.848.783	0,59%	7.168.052.558	0,22%	3.376.521.703	0,30%	3.429	0,06%
05 - HİZMETLER	1.730	1,78%	3.351.016.712	0,98%	21.995.005.577	0,69%	7.104.191.807	0,64%	72.504	1,28%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Şekil 95 - 6. Bölge'de Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-2010; Toplam Teşvikler İçindeki Yüzde Olarak)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

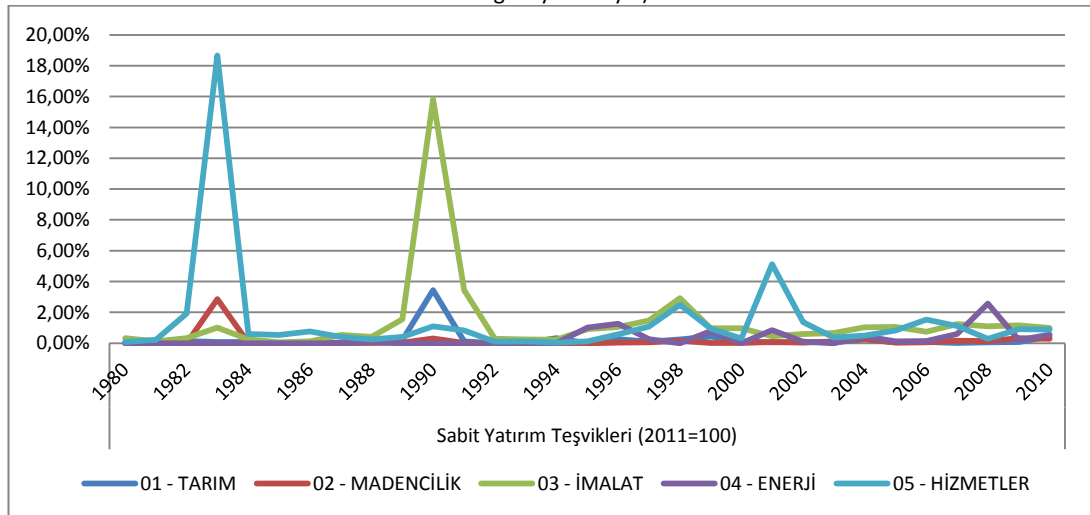
Hizmetler sektörü, 6. Bölge'de yatırım teşviklerinden en çok yararlanan ikinci sektör durumundadır. İncelenen dönemde, toplam YTB'nin % 1,78 'i (1.730 adet) ile sabit yatırım teşviklerinin, cari fiyatlarla % 0,98 'i (3.351.016.712 TL), 2011 yılı fiyatlarıyla % 0,69 'u (21.995.005.577 TL), ABD Doları cinsinden de % 0,64 'ü (7.104.191.807 \$), 6. Bölge'de hizmetler sektöründe yapılması düşünülen yatırımlara tahsis edilmiştir (Tablo 90, Şekil 95).

İncelenen dönemde, 6. Bölge'ye tahsis edilen yatırım teşviklerinin % 79 'u imalat sanayii ve hizmetler sektörü tarafından paylaşılırken, kalan % 21 'lik kısım da tarım, madencilik ve enerji sektörlerine tahsis edilmiştir. Tarım sektörü, her

nekadar anılan dönemdeki YTB toplamının % 1,64 'ünü almış ise de, 2011 yılı fiyatlarıyla SYT'nin ancak % 0,15 'ini (4.666.495.111 TL) alabilmiş, bu sektörde yapılması öngörülen yatırımlarla 28.445 kişiye istihdam sağlanması (% 0,50), amaçlanmıştır. İncelenen dönemde, anılan sektörlerin yıllar itibariyle ortalama yatırım teşvik kullanım seviyeleri çok düşük oranlarda kalmıştır (Tarım, % 0,11; Madencilik, % 0,07; Enerji, % 0,29), (Tablo 90, Şekil 95).

Öte yandan, 1983 yılında Şanlıurfa'da, hizmetler (ulaştırma) sektöründe yapılacak yatırımlar için Toplam SYT (2011=100)'nin % 18,51 'ine tekabül eden nispette yatırım teşviki kullanıldığı; keza Diyarbakır'da, 1990 yılında, imalat sanayiinde (dokuma ve giyim) Toplam SYT (2011=100)'nin % 12,75 'ine denk gelen nispette yatırım teşviki kullanıldığı; aynı şekilde, 2001 yılında, Ağrı'da, hizmetler (turizm) sektöründe Toplam SYT (2011=100)'nin % 4,11 'ine tekabül eden oranda yatırım teşviki kullanıldığı, istisna teşkil eden sözkonusu durumlar ile, daha küçük boyutta olmakla birlikte "Bölge ortalamalarında dalgalanmaya yol açan" bir kaç yatırım girişimi gözardı edildiğinde, 6. Bölge'de bütün ana sektörlerin, yukarıda kaydedilen genel durum ile uyumlu bir gelişim gösterdikleri müşahade edilmiştir (Şekil 96).

Şekil 96 - 6. Bölge'de Sektörler İtibariyle Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin Seyri (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde, 6. Bölge'de, imalat sanayiinde yapılacak yatırımlar için tahsis edilen yatırım teşviklerinin yarısından fazlası "dokuma

ve giyim" alt sektörüne sağlanmıştır. Toplam YTB' nin % 0,40 'ı (388 adet) ve 2011 yılı fiyatlarıyla sabit yatırım teşviklerinin % 0,51 'i (6. Bölge'ye tahsis edilen SYT'nin % 55,57 'si; 16.379.349.768 TL) sözü edilen alt sektörde yapılması öngörülen yatırımlar için tahsis edilmiştir. Bu alt sektörde yapılacak yatırımlarla 59.496 kişiye (% 1,05) istihdam sağlanması amaçlanmıştır (Tablo 91, Şekil 97).

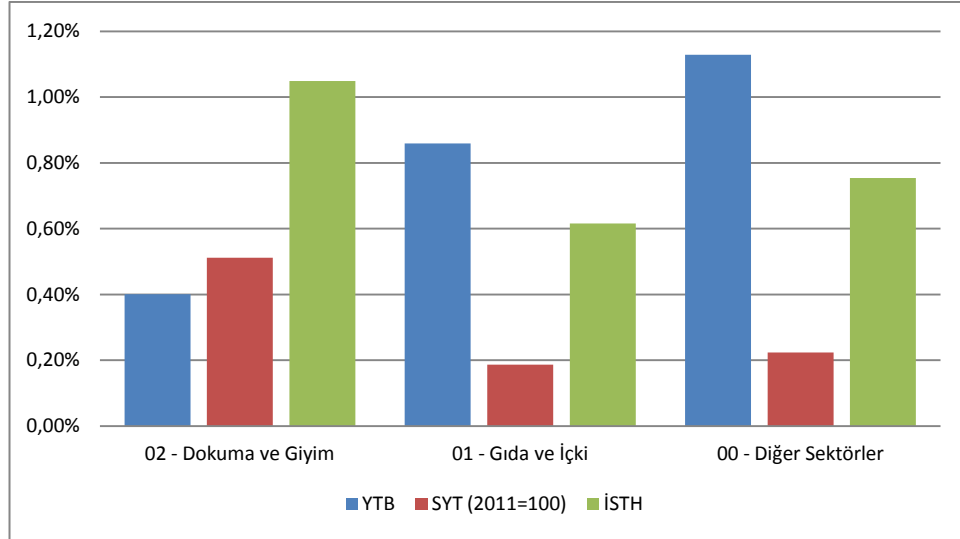
İncelenen dönemde, 6. Bölge'de imalat sanayii alt sektörleri içinde yatırım teşviklerinden en fazla yararlanan ikinci alt sektör "gıda ve içki" olmuştur. Sabit yatırım teşvikleri kullanımı konusunda ülke geneliyle yapılacak karşılaştırmalar bakımından fazla önem arzetmemekle birlikte⁵⁷³, anılan dönemde 6. Bölge'ye tahsis edilen YTB' nin % 35,98 'i (Toplam YTB' nin % 0,86 'sı; 833 adet), sözü edilen alt sektörde yapılacak yatırımlar için sağlanmıştır. SYT oranı çok düşük kalırken, YTB oranının yüksek olması, sözkonusu alt sektörde yapılan yatırımların umumiyetle küçük ölçekli olduğunu ortaya koymaktadır (Tablo 91, Şekil 97).

Tablo 91 - 6. Bölge'de İmalat Sanayiinin Bazı Alt Sektörlerine Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010)										
	YTB		Sabit Yatırım Teşvikleri						İstihdam	
	Adet	%	Cari Fiyat (TL)	%	(2011=100 ; TL)	%	ABD Doları	%	Kişi	%
Genel Toplam	96.920	100%	342.355.910.270	100%	3.200.838.852.817	100%	1.115.835.785.147	100%	5.674.802	100%
6. BÖLGE	5.916	6,10%	9.828.133.403	2,87%	65.225.991.290	2,04%	25.105.032.655	2,25%	251.366	4,43%
03 - İMALAT	2.315	2,39%	3.419.395.635	1,00%	29.528.266.347	0,92%	12.241.728.871	1,10%	137.218	2,42%
01 - Gıda ve İçki	833	0,86%	766.186.874	0,22%	5.983.600.930	0,19%	2.357.080.137	0,21%	34.929	0,62%
02 - Dokuma ve Giyim	388	0,40%	638.059.279	0,19%	16.379.349.768	0,51%	6.735.111.484	0,60%	59.496	1,05%
00 - Diğer Sektörler	1.094	1,13%	2.015.149.482	0,59%	7.165.315.649	0,22%	3.149.537.250	0,28%	42.793	0,75%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

⁵⁷³ İncelenen dönemde, 2011 yılı fiyatlarıyla, SYT Toplamının yalnızca % 0,19'u (5.983.600.930 TL) bu altsektöre tahsis edilmiştir

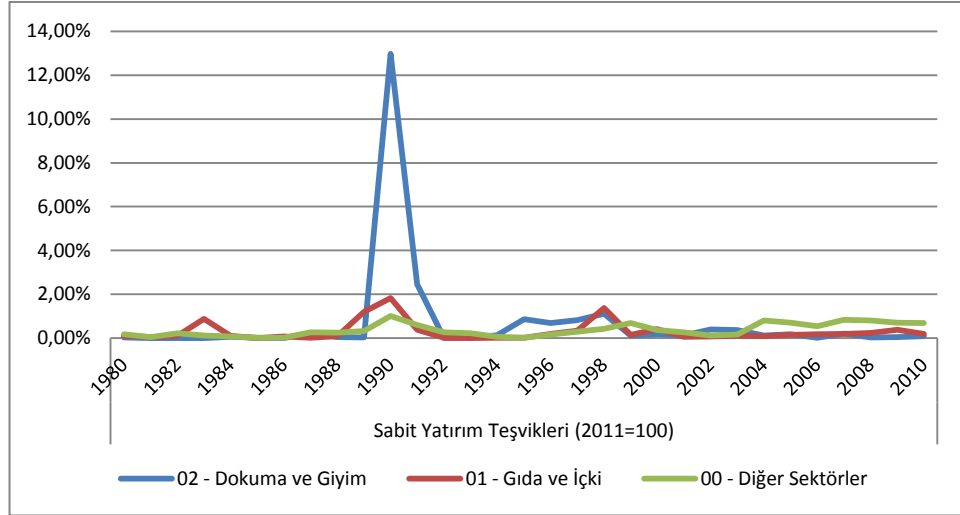
Şekil 97 - 6. Bölge'de İmalat Sanayiinin Bazı Alt Sektörlerine Sağlanan Yatırım Teşvikleri (1980-2010; Toplam Teşviklerden Aldığı Pay İtibariyle)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Yukarıda bahis konusu edilen imalat sanayii alt sektörlerinin incelenen dönemdeki gelişimine bakıldığında, Bölge'ye tahsis edilen teşviklerden önemli bir pay almış gibi görünen "dokuma ve giyim" alt sektörüne sağlanan yatırım teşviklerinin % 60,53 'ünün 1990 yılında tahsis edildiği; başka bir anlatımla, bu sektörde yapılması öngörülen teşvikli yatırımların süreklilik arz etmediği; nitekim, sözü edilen yıla ilişkin veri hariç tutularak karşılaştırma yapıldığında, anılan sektör ile "gıda ve içki" sektörü arasında yatırım teşvik kullanımı bakımından önemli bir fark kalmadığı görülmektedir (Şekil 98).

Şekil 98 - 6. Bölge'de İmalat Sanayii ve Alt Sektörlerine Sağlanan Yatırım Teşviklerinin Seyri (1980-2010 ; Toplam Teşvikler İçindeki Yüzdesi İtibariyle)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

c) 6. Bölge'de Ortalama Teşvik Tutarı

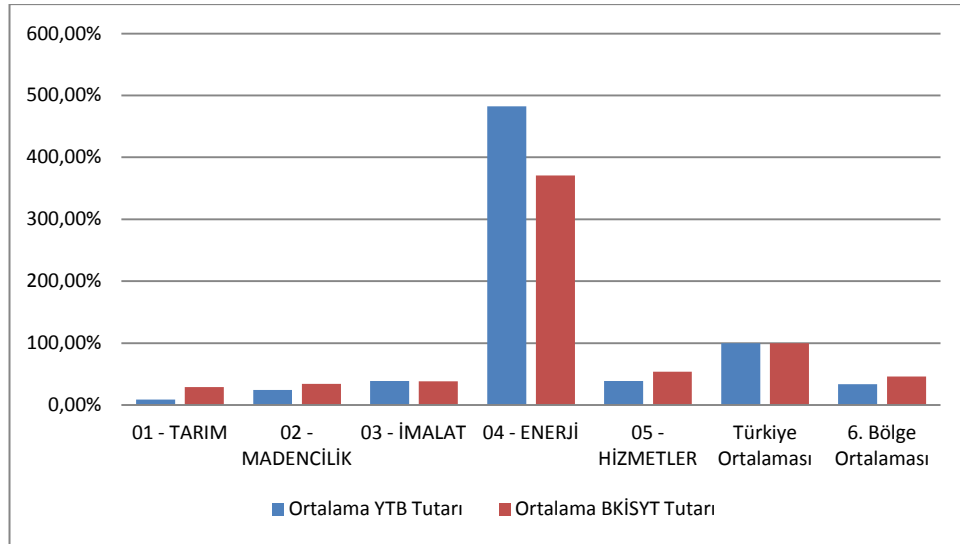
6. Bölge'de yapılması öngörülen yatırımlara tahsis edilen ortalama teşvik tutarı, Türkiye ortalamasının 1/3'ü kadar hesaplanmıştır (% 33,38, 11.025.353 TL). Enerji dışındaki bütün sektörlerde, ortalama teşvik tutarı, % 40'ın altında kalmıştır (Tarım: 2.929.375 TL, % 8,87; Madencilik: 8.017.904 TL, % 24,28; İmalat Sanayii: 12.755.191 TL, % 38,62; Hizmetler: 12.713.876 TL, % 38,50). Enerji sektöründe ise, yatırımlara sağlanan ortalama teşvik tutarı Türkiye ortalamasının 5 katına yaklaşmıştır (159.290.057 TL, % 482,32), (Tablo 92).

Tablo 92 - 6. Bölge'de Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları (1980-2010)							
	Yatırım Teşvik Belgesi			İstihdam			
	Ortalama Tutar (2011=100; TL)	% Bölge	% Toplam	Ort. Kişi	BKİSYT (2011=100; TL)	% Bölge	% Toplam
Genel Toplam	33.025.576		100,00%	59	564.044		100,00%
6. BÖLGE	11.025.353	100,00%	33,38%	42	259.486	100,00%	46,00%
01 - TARIM	2.929.375	26,57%	8,87%	18	164.053	63,22%	29,09%
02 - MADENCİLİK	8.017.904	72,72%	24,28%	42	191.215	73,69%	33,90%
03 - İMALAT	12.755.191	115,69%	38,62%	59	215.192	82,93%	38,15%
04 - ENERJİ	159.290.057	1444,76%	482,32%	76	2.090.421	805,60%	370,61%
05 - HİZMETLER	12.713.876	115,31%	38,50%	42	303.363	116,91%	53,78%

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemde, 6. Bölge'de beher teşvikli yatırımla ortalama "42" kişiye istihdam sağlanması öngörülmüş olup, bu sayı "59" olan Türkiye ortalamasının oldukça altında kalmıştır. Yatırım başına en çok teşviki alan enerji sektörü, ortalama istihdam konusunda da "76" kişi ile birinci sırayı alırken, madencilik ve hizmetleri sektörlerinde Bölge ortalaması ile aynı sayıda (42 kişi) istihdam sağlanması hedeflenmiştir. Tarım sektöründe bu sayı yalnızca 18 kişi olurken, imalat sanayiinde, beher teşvikli yatırım ile ortalama "59" kişiye istihdam sağlanması amaçlanmıştır (Tablo 92, Şekil 99).

Şekil 99 - 6. Bölge'de Ortalama YTB ve BKİSYT Tutarları

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

6. Bölge'de, bir kişiye istihdam sağlayabilmek için, Türkiye ortalamasının yarısından daha az (259.486, % 46) teşvikli yatırım yapılması, öngörülmüştür. Enerji sektörü, bu konuda da birinci sırayı almış ve bu sektörde, bir kişiye istihdam sağlayabilmek için yapılması gereken teşvikli yatırım tutarı (BKİSYT) 2.090.421 (% 370,61) olmuştur. Diğer sektörlerde ise, çok daha mütevazî tutarlarda yatırım yapmanın yeterli olacağı hesaplanmıştır (Tarım: 164.053, % 29,09; Madencilik, 191.215, % 33,90; İmalat Sanayii, 215.192, % 38,15), (Tablo 92, Şekil 99).

II. TÜRKİYE'DE YATIRIMLARA SAĞLANAN TEŞVİKLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde, 1980-2010 yılları arasındaki dönemle ilgili olarak; EBTUYSGM'den temin edilen "yatırım teşvik" verileri⁵⁷⁴, DPT'den⁵⁷⁵ temin edilen GSYİH, Özel Sabit Sermaye Yatırım Harcamaları ve Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı⁵⁷⁶⁻⁵⁷⁷ istatistikleri ile TÜİK'den temin edilen İllere Göre İthalat-İhracat⁵⁷⁸ verileri ve "bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamaları" ile ilgili olarak Dinçer ve arkadaşları tarafından 1996 ve 2003 yıllarında gerçekleştirilen araştırmalar ile Yıldız ve arkadaşları tarafından 2010 yılında gerçekleştirilen araştırma⁵⁷⁹, yatırım teşviklerinin İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması çerçevesinde "bölgesel" ve "sektörel" dağılımına ilişkin sonuçlarla karşılaştırılarak, yatırım teşviklerinin; gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH), özel sabit sermaye yatırımları (ÖSSY), dış ticaret dengesi (DTD), kamu yatırımları ve bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farkları ile etkileşimi değerlendirilmiştir.

Sabit yatırım teşvikleri ile yukarıda bahsedilen değişkenler arasındaki etkileşim, grafikler ve SPSS 18.0 Programı yardımıyla analiz edilmiştir.

⁵⁷⁴ T.C. Ekonomi Bakanlığı'nın (Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü) 07.10.2011 tarihli ve B.19.0.BHİ.0-622.03/44693 sayılı yazısı, <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=index>; E-posta Tarihi: 07.10.2011

⁵⁷⁵ 03.06.2011 tarih ve 641 sayılı KHK ile DPT Müsteşarlığı Kalkınma Bakanlığı'na dönüştürülmüştür (Yetki Kanununun târihi: 06.04.2011, sayısı: 6223). Söz konusu KHK, 08.06.2011 Tarih ve 27958 Sayı (Mükerrer) Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

⁵⁷⁶ **DPT**, Temel Ekonomik Göstergeler (1950-2010); <http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2011/03/teg.html>; Erişim: 25.03.2012

⁵⁷⁷ **DPT**, Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı (1999-2010), <http://www2.dpt.gov.tr/kamuyat/ilozet.html>; Erişim: 25.03.2012

⁵⁷⁸ **TÜİK**, İllere Göre İthalat ve İhracat, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=12; Erişim: 10.01.2011

⁵⁷⁹ Bkz.: Bülent DİNÇER, Metin ÖZASLAN, Erdoğan SATILMIŞ, **İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması**, DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Yayın No: DPT 2466, Ankara, 1996; Bülent DİNÇER, Metin ÖZASLAN, Taner KAVASOĞLU, **İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003)**, DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Yayın no: DPT 2671, Ankara, 2003; Ezgi Baday YILDIZ, Uğur SİVRİ, Metin BERBER, Türkiye'de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2010), Uluslararası Bölgesel Kalkınma Sempozyumu, Yozgat, 7-9 Ekim 2011, Sf. 693-705

Bilindiği üzere, korelasyon analizi iki değişken arasında anlamlı ilişki olup olmadığını ve —eğer ilişki bulunuyorsa— bu ilişkinin hangi yönde (pozitif ya da negatif) ve hangi seviyede (düşük–orta–yüksek) olduğunu tespit etmekte kullanılmaktadır. Korelasyon analizinde örneklem sayısına bağlı olarak farklı yöntemler kullanılabilir. Bu çalışmada, bazı durumlarda örneklem sayısının az olması ve dağılımın olmaması sebebiyle, "Spearman Brown Sıra Farkları Korelasyonu" kullanılmıştır.

Korelasyon sonuçları bağlamında, "r" (korelasyon katsayısı) ve "p" (anlamlılık düzeyi) değerleri elde edilmiştir:

Korelasyon katsayısı (r), iki değişken arasındaki ilişkinin miktarını ve yönünü tayin etmede kullanılır. "**r**" değerinin negatif olması ilişkinin ters yönlü, pozitif olması ise aynı yönlü olduğunu gösterir. "r" değeri "1" ile "-1" arasında değerler alabilir. İlgili değer "1" e yaklaştıkça ilişkinin kuvveti artarken, "-1" e yaklaşması, ters yönde kuvvetin arttığı sonucunu verir. Korelasyon katsayısının mutlak değer olarak (hem pozitif, hem negatif değerde) 1,00 – 0,70 arasında olması "yüksek"; 0,70 – 0,30 arasında olması "orta"; 0,30 – 0,00 arasında olması da "düşük" düzeyde bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Anlamlılık değeri (p) ise, analiz sonucunun istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirleyebilmek için kullanılan değerdir. "p" değeri 0,05 veya 0,01 değerinden düşük olduğunda, analiz sonucunun anlamlı; 0,05 den büyük olduğunda ise, istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna varılır⁵⁸⁰.

⁵⁸⁰ Konu edilen analiz çalışması için geniş ölçüde şu eserden yararlanılmıştır: Şener BÜYÜKÖZTÜRK, Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2009

A. Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve GSYİH

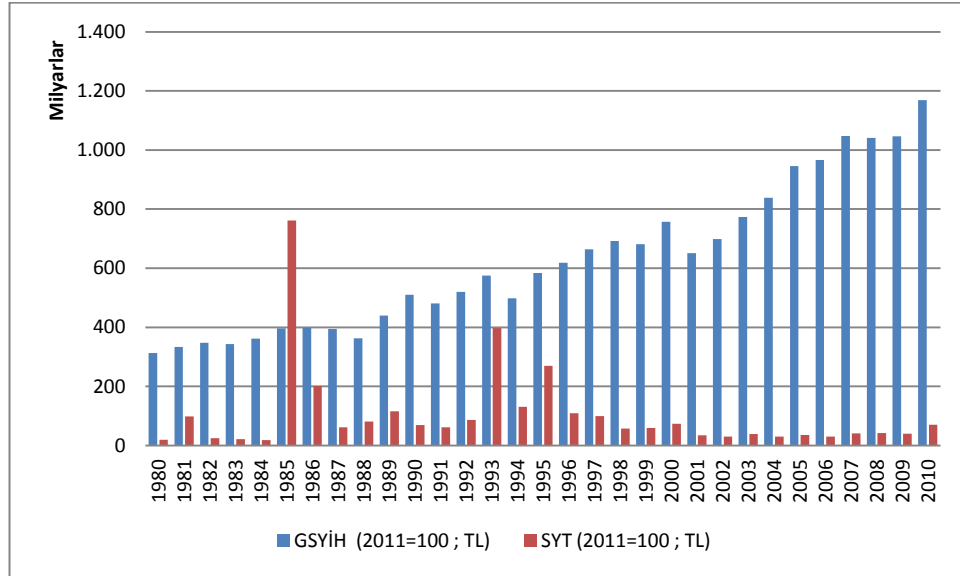
1. Sabit Yatırım Teşviklerinin GSYİH'ya Etkisi

İncelenen dönemde (1980-2010), sabit yatırım teşviklerinin GSYİH'ya oranının oldukça değişkenlik gösterdiği, özellikle bazı yıllardaki gerçekleştirmelerin (1985, % 182; 1986, % 50; 1993, % 71; 1995, % 49) ortalamaları önemli ölçüde saptırdığı görülmüştür. Nitekim, Tablo 93'den de anlaşıldığı gibi, sabit yatırım teşviklerinde (SYT), nakit yatırım teşviklerinin uygulamaya konulduğu 1985 yılı ortalarından itibaren önemli bir sıçrama yaşanmış ve GSYİH'nın neredeyse iki katına yükselmiş (% 182), ancak 1986 yılından itibaren hızla gerileyerek, 1987-1992 döneminde % 14 - 27 aralığına yerleşmiştir. SYT'nin, ikinci önemli atağını, 4 Nisan 1994 krizinden önce, 1993 yılı ortalarından itibaren gerçekleştirdiği; 1993 yılında % 71, 1996 yılı başında ülkemiz ile AB arasında tesis edilen Gümrük Birliği öncesine tekabül eden 1995 yılında ise % 49 oranları görüldükten sonra, 2002 yılına kadar —bazı yıllardaki küçük dalgalanmalar dışında— mütemadiyen düşüş gösterdiği ve nihayet 2002-2010 yılları arasında % 4 - 6 aralığında istikrar kazandığı müşahade edilmiştir (Tablo 93, Şekil 100).

Tablo 93 - Sabit Yatırım Teşvikleri (SYT)'nin GSYİH'ya Oranı (1980 - 2010)							
YIL	GSYİH	SYT	SYT/GSYİH	YIL	GSYİH	SYT	SYT/GSYİH
	Cari F., Bin TL	Cari F., Bin TL	%		(Cari F., Bin TL)	(Cari F., Bin TL)	%
1980	7.031	338	4,81%	1996	19.857.343	3.678.715	18,53%
1981	10.621	2.571	24,21%	1997	38.762.506	5.954.632	15,36%
1982	14.104	835	5,92%	1998	70.203.147	5.935.596	8,45%
1983	18.693	1.065	5,70%	1999	104.595.916	9.269.770	8,86%
1984	29.570	1.347	4,56%	2000	166.658.021	17.096.954	10,26%
1985	47.177	85.937	182,16%	2001	240.224.083	13.591.492	5,66%
1986	68.663	34.052	49,59%	2002	350.476.089	15.512.713	4,43%
1987	100.445	16.206	16,13%	2003	454.780.659	22.975.084	5,05%
1988	173.709	39.417	22,69%	2004	559.033.026	20.757.013	3,71%
1989	305.579	83.565	27,35%	2005	648.931.712	24.262.408	3,74%
1990	528.369	73.708	13,95%	2006	758.390.785	22.979.355	3,03%
1991	847.032	109.980	12,98%	2007	843.178.421	32.510.319	3,86%
1992	1.469.755	251.081	17,08%	2008	950.534.251	36.660.650	3,86%
1993	2.664.116	1.890.348	70,96%	2009	952.558.579	36.342.858	3,82%
1994	5.200.119	1.353.653	26,03%	2010	1.105.101.110	65.804.286	5,95%
1995	10.434.647	5.079.961	48,68%				

Kaynak: Tablo, şu kaynaklardan yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur; DPT, TÜİK Verilerine Göre Uyumlaştırılmış Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (1923-2010), Temel Ekonomik Göstergeler (1950-2010); DPT, Kamu Sabit Sermaye Yatırım ve Dış Para Deflatörleri (2011=1,0000000); EBTUYSGM, "Sabit Yatırım Teşvik Verileri (SYT)"

Şekil 100 - Sabit Yatırım Teşvikleri (SYT) ve GSYİH (1980-2010; 2011=100; TL)

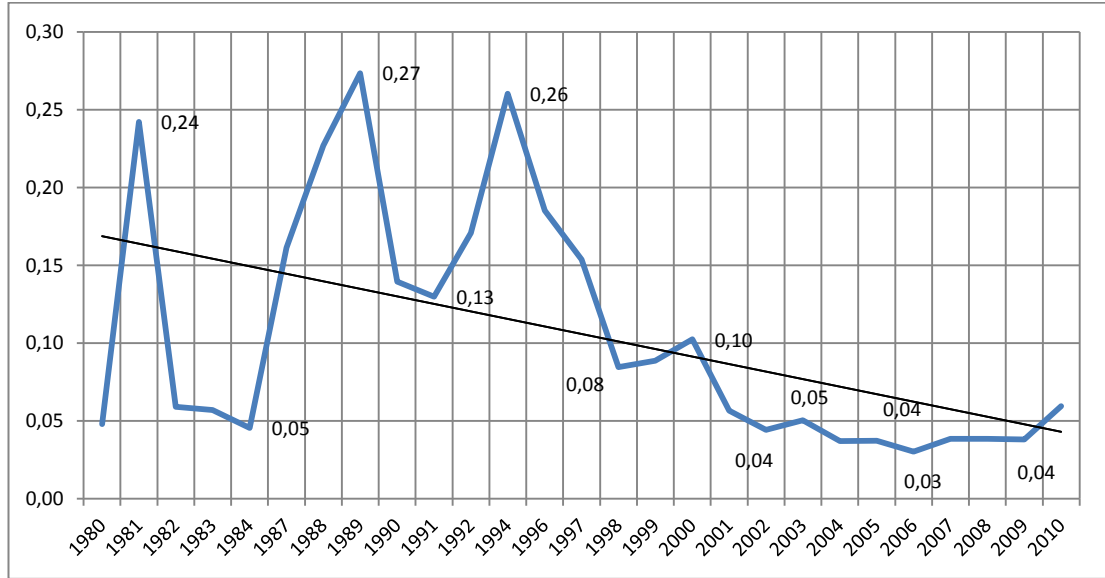

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Şekil 100'de görüldüğü üzere, GSYİH, kriz dönemlerindeki düşüşler dışında, incelenen dönem boyunca mutedil bir artış eğilimi gösterirken, SYT, sözkonusu dönemin ilk yarısında ani ve yüksek oranlı dalgalanmalara maruz kalmış, bahsedilen dönemin ikinci yarısından itibaren ise, önce "azalan" ve sonra da "durağan" bir seyir içinde olmuştur. Nitekim, 2011 yılı fiyatları üzerinden hesaplama yapıldığında, yıllar itibariyle gerçekleşen SYT/GSYİH oranlarının ortalaması, incelenen dönemin ilk yarısında % 33,3 iken, ikinci yarıda % 6,97 'ye inmiştir.

Grafikte önemli ölçüde sapmaya sebep olan yıllar (1985, 1986, 1993, 1995) hariç tutulduğunda, SYT ile GSYİH arasındaki ilişkiyi daha açık-seçik bir şekilde inceleme imkanı ortaya çıkmaktadır (Şekil 101).

Şekil 101 - Sabit Yatırım Teşviklerinin GSYİH'ya Oranı (1980-2010), (1985, 1986, 1993, 1995 Yılları Hariç)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Şekil 101'de görüldüğü gibi, grafikte önemli ölçüde sapmaya sebep olan 1985, 1986, 1993 ve 1995 yıllarına ilişkin veriler hariç tutulduğunda, sabit yatırım teşvikleri (SYT), 1980-2000 yılları arasında GSYİH 'nın % 5 - % 25'i aralığında dalgalanmış, 1996 yılında AB ile Gümrük Birliği tesis edildikten sonra GSYİH'ya oranı süratle azalmış ve 2000 - 2010 yılları arasında % 4 - 6 aralığında seyretmiştir.

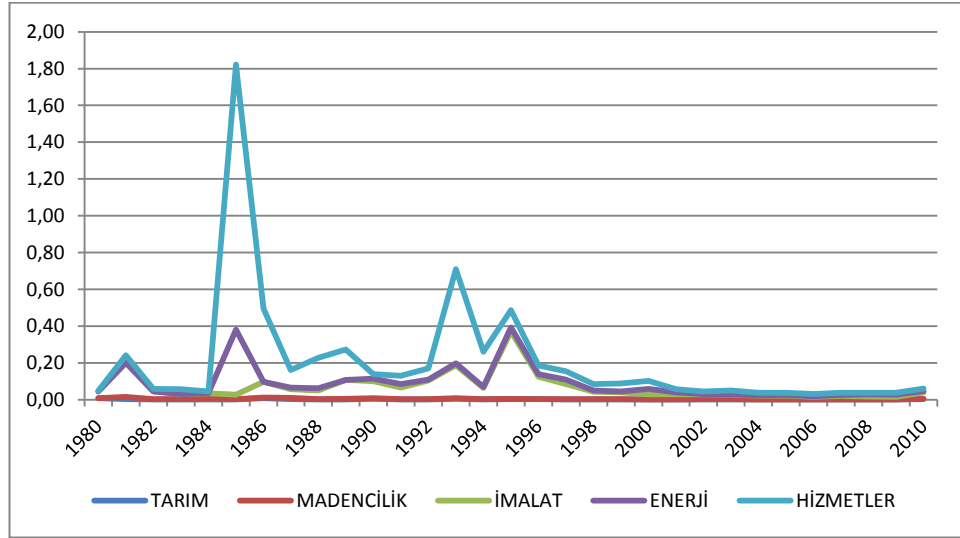
Sonuç itibariyle, 1980-2010 yılları arasındaki dönemde, GSYİH yılda ortalama % 4,12 nispetinde büyürken, oldukça inişli-çıkışlı bir seyir izleyen SYT, yüksek oranlı artışların yaşandığı bazı istisnai yıllar hariç tutulduğu takdirde, bilhassa 1995 yılından itibaren, genellikle düşüş eğiliminde olmuştur.

Bu verilerden hareketle, incelenen dönemde, yatırımlara sağlanan teşviklerin —özellikle, incelenen dönemin ikinci yarısında— GSYİH üzerinde fazla bir etkisinin olmadığı kanaatine varılmıştır. Nitekim, yapılan korelasyon analizinin sonucu da, incelenen dönemde SYT ve GSYİH arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını ($r = -0,088$; $p > 0,05$), göstermektedir.

2. Sektörler İtibariyle GSYİH ve Sabit Yatırım Teşvikleri

1980-2010 yılları arasındaki dönemde, GSYİH ile yatırımcılara sağlanan sabit yatırım teşviklerinin "sektörler itibariyle" ilişkisi incelendiğinde; daha önce de belirtildiği gibi, sabit yatırım teşviklerinin GSYİH'ya oranının bilhassa 1990'lı yılların ortalarından itibaren mütemadiyen düşüş kaydettiği; sektörler itibariyle tahsis edilen sabit yatırım teşviklerinin de aynı doğrultuda hareket ettiği gözlenmiştir (Şekil 102).

Şekil 102 - Sektörler İtibariyle SYT/GSYİH Oranları

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Aşağıda, yatırım teşvikleri ile GSYİH arasındaki ilişki, grafikler ve korelasyon analizi yardımıyla, "sektörler" bazında analiz edilecektir (Tablo 94).

Tablo 94 - GSYİH ve Sabit Yatırım Teşviklerinin Yıllara Göre Değişimi	
YILLARA GÖRE DEĞİŞİMLER (1980-2010)	İlişki Katsayısı
Sektörlere Göre GSYİH	
TARIM	0,783(**)
MADEN	0,773(**)
İMALAT	0,905(**)
ENERJİ	0,890(**)
HİZMETLER	0,879(**)
TOPLAM GSYİH	0,881(**)
Sektörlere Göre Yatırım Teşvikleri	
TARIM	0,147
MADEN	0,265
İMALAT	0,094
ENERJİ	0,059
HİZMETLER	-0,200
TOPLAM YATIRIM TEŞVİKİ	-0,102
Sektörlerin GSYİH İçindeki Yüzdeleri	
TARIM	-0,969(**)
MADEN	-0,640(**)
İMALAT	-0,450(*)
ENERJİ	0,555(**)
HİZMETLER	0,829(**)

Yatırım Teşviklerinin Sektörlere Göre Yüzdeleri	
TARIM	-0,275
MADEN	-0,081
İMALAT	-0,034
ENERJİ	0,550(**)
HİZMETLER	-0,167

[*] *p<0,05 düzeyinde anlamlı **p<0,01 düzeyinde anlamlı. (1)

[*] Tablodaki değerler, ABD Doları cinsinden hesaplanan GSYİH ve SYT değerleri üzerinden hesaplanmıştır. (2)

[*] Tabloda yer alan değerler, SPSS Programında hesaplanmıştır. (3)

Kısaltmalar

TARIMyt : Tarım sektörüne tahsis edilen sabit yatırım teşvik tutarları

TARIMgs : Tarım sektörünün GSYİH tutarları

TARIMgssy : Tarım sektörünün GSYİH'nın Toplam GSYİH içerisindeki yüzde değeri

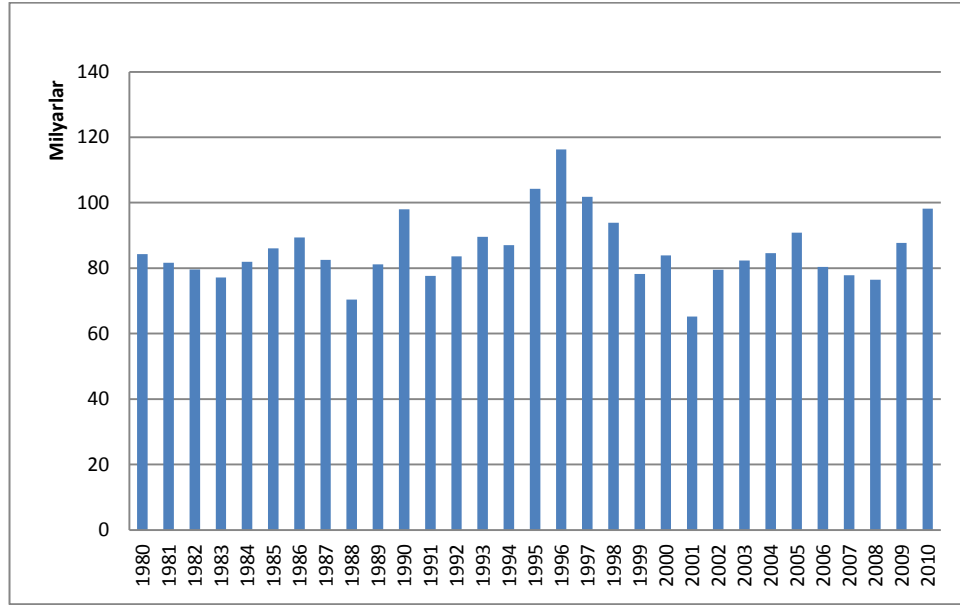
TARIMyty : Tarım sektörüne sağlanan teşviklerin Toplam SYT içerisindeki yüzde değeri

Yukarıda, tarım sektörü örnek alınarak belirtilen kısaltmalar, SPSS Programı ile yapılan hesaplamalara dayanılarak oluşturulan tablolarda, bütün sektörler için geçerlidir.

Tablo 94, Toplam GSYİH, iktisadi sektörlerin GSYİH içindeki yüzdeleri, toplam sabit yatırım teşvikleri (SYT) ve sabit yatırım teşviklerinin iktisadi sektörlerle göre dağılım yüzdelерinin yıllara göre değişimini göstermektedir.

a) Tarım Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri ve GSYİH

İncelenen dönemde, 2011 yılı fiyatlarıyla, tarım sektöründe yaratılan GSYİH'nın —bazı yıllar müstesna— takriben 80 ile 100 milyar TL arasında gerçekleştiği, zaman zaman dalgalanmakla birlikte, dönem boyunca yatay bir seyir izlediği görülmüştür (Şekil 103).

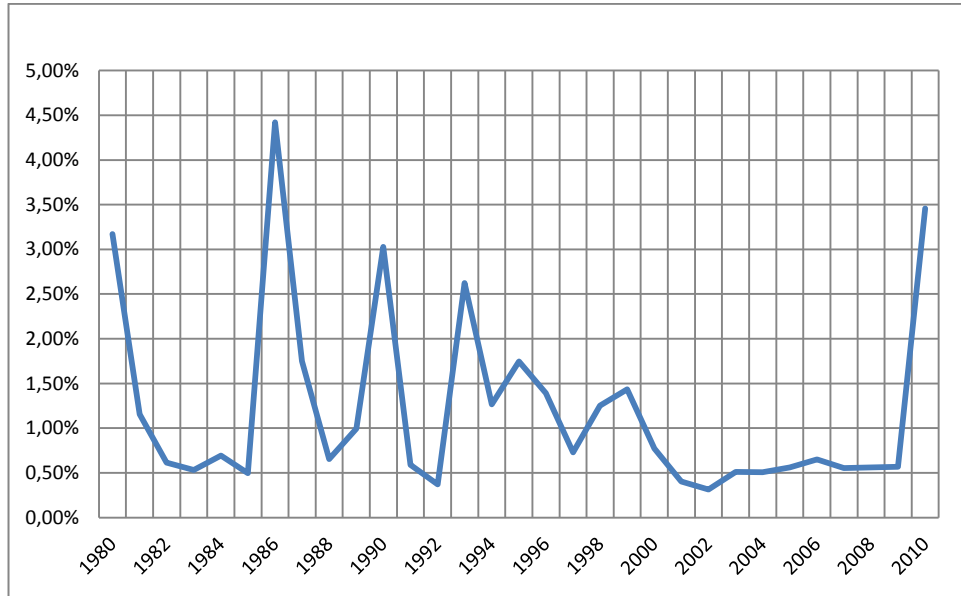
Şekil 103 - Tarım Sektöründe GSYİH (1980-2010; 2011=100 ; TL)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

GSYİH konusundaki gelişmelerin aksine, incelenen dönemde, tarım sektörüne sağlanan yatırım teşviklerinde yüksek oranlı dalgalanmalar yaşanmıştır. Bu dalgalanmalara bağlı olarak, özellikle 1980-2002 yılları arasında, "tarım sektörüne sağlanan sabit yatırım teşvikleri (T-SYT)"nin anılan sektörde yaratılan gayrisafi yurt içi hasılaya (T-GSYİH) oranında da aşırı yükseliş ve düşüşler meydana gelmiştir. Nitekim, 1980 yılında % 3,17 olan bu oran, bir kaç yıl sonra, 1985 yılında % 0,50'ye kadar inmiş, bir sonraki yıl ise (1986), incelenen dönemin en yüksek değeri olan % 4,42'ye yükselmiştir. Bu tarihten sonra, T-SYT / T-GSYİH oranı mütemadi bir azalma eğilimine girmiştir. 2002-2009 yılları arasında "durağan" sayılabilecek bir hal aldıktan sonra, incelenen dönemin son yılı olan 2010 yılında, sözkonusu dönemin en yüksek ikinci değerine (% 3,46) ulaşmıştır (Şekil 104).

Yukarıda kaydedilen hususlar, tarım kesimine sağlanan yatırım teşviklerinin, anılan sektörde yaratılan GSYİH üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 104 -Tarım Sektörüne Verilen SYT 'nin Tarım Sektöründe Yaratılan GSYİH' ya Oranı (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Tarım sektörüne verilen teşvikler, aynı zamanda SPSS programı yardımıyla da analiz edilmiştir.

Tablo 95 - Tarım Sektöründe SYT ve GSYİH ilişkisi						
		TARIM yt	TARIM gsy	TARIM yty	TOPLAM GSYİH	TOPLAM SYT
TARIM gs	İlişki Katsayısı	0,468(**)	-0,661(**)	-0,030	0,932(**)	0,045
TARIM yt	İlişki Katsayısı	-	-0,029	0,367(*)	0,311	0,251
TARIM gsy	İlişki Katsayısı	-	-	0,394(*)	-0,799(**)	0,102
TARIM yty	İlişki Katsayısı	-	-	-	-0,086	-0,247
TOPLAM GSYİH	İlişki Katsayısı	-	-	-	-	-0,088

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı ** $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı

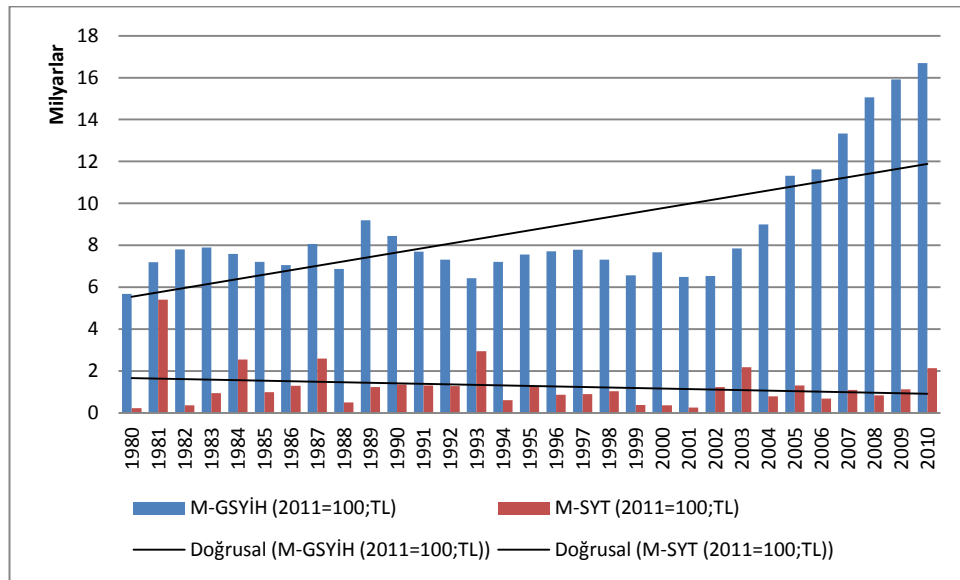
Tablo 95'e göre, tarım sektöründe GSYİH değeri arttıkça, tarımın GSYİH içindeki yüzdesi istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde azalmaktadır ($r = -0,661$). Keza, Toplam GSYİH arttıkça, tarımın GSYİH içindeki yüzdesi anlamlı bir şekilde azalmaktadır ($r = -0,799$). Buna karşılık, Toplam GSYİH arttığında, tarım sektörünün GSYİH değeri anlamlı bir şekilde artmaktadır ($r = 0,932$). Öte yandan, tarım sektörüne sağlanan yatırım teşvikleri arttıkça, toplam teşvikler içindeki yüzdesi orta seviyede yükselmektedir ($r = 0,367$). Tarım sektörünün yatırım teşvikleri içindeki yüzdesi arttığında, GSYİH içindeki yüzdesi de orta seviyede artmaktadır ($r = 0,394$). Sonuç olarak, tarım sektörüne tahsis edilen teşvikler

arttıkça, bu sektörde GSYİH'nın da arttığı ve bu artışın orta seviyede olduğu tespit edilmiştir ($r= 0,468$).

b) Madencilik Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri ve GSYİH

Madencilik sektöründe yaratılan GSYİH, 1980-2002 yılları arasında, istisnalar olmakla birlikte, umumiyetle, 2011 yılı fiyatlarıyla, 6 – 8 milyar TL aralığında yatay bir seyir izlemiş; 2003 yılından itibaren istikrarlı bir artış eğilimi göstererek, dönem sonunda (2010) 16,7 milyar TL'na kadar yükselmiştir. Buna karşılık, aynı dönemde madencilik sektörüne sağlanan sabit yatırım teşvikleri son derece inişli-çıkışlı bir seyir izlemiş, birkaç yüz milyon liradan birkaç milyar liraya kadar değişen son derece geniş bir aralıkta dalgalanmış, bu sektörde yaratılan GSYİH'nın istikrarlı bir artış eğilimine girdiği 2000'li yıllarda ise, aksine, genellikle azalma eğilimi içinde olmuştur (Şekil 105).

Şekil 105 - Madencilik Sektörüne Sağlanan SYT ve Sektörün GSYİH Değerleri (1980-2010 ; 2011=100 ; TL)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Söz konusu verilerden hareketle, incelenen dönemde, madencilik sektörüne sağlanan yatırım teşviklerinin, anılan sektörde yaratılan GSYİH

'nın artmasında/azalmasında sınırlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Konu, aynı zamanda SPSS programı yardımıyla da analiz edilmiştir.

Tablo 96 - Madencilik Sektöründe SYT ve GSYİH ilişkisi						
		MADEN yt	MADEN gsy	MADEN yty	TOPLAM GSYİH	TOPLAM SYT
MADEN gs	İlişki Katsayısı	0,454(*)	-0,130	0,012	0,969(**)	-0,082
MADEN yt	İlişki Katsayısı	-	0,012	0,327	0,423(*)	0,234
MADEN gsy	İlişki Katsayısı	-	-	0,220	-0,352	-0,056
MADEN yty	İlişki Katsayısı	-	-	-	-0,009	-0,377(*)
TOPLAM GSYİH	İlişki Katsayısı	-	-	-	-	-0,088

*p<0,05 düzeyinde anlamlı **p<0,01 düzeyinde anlamlı

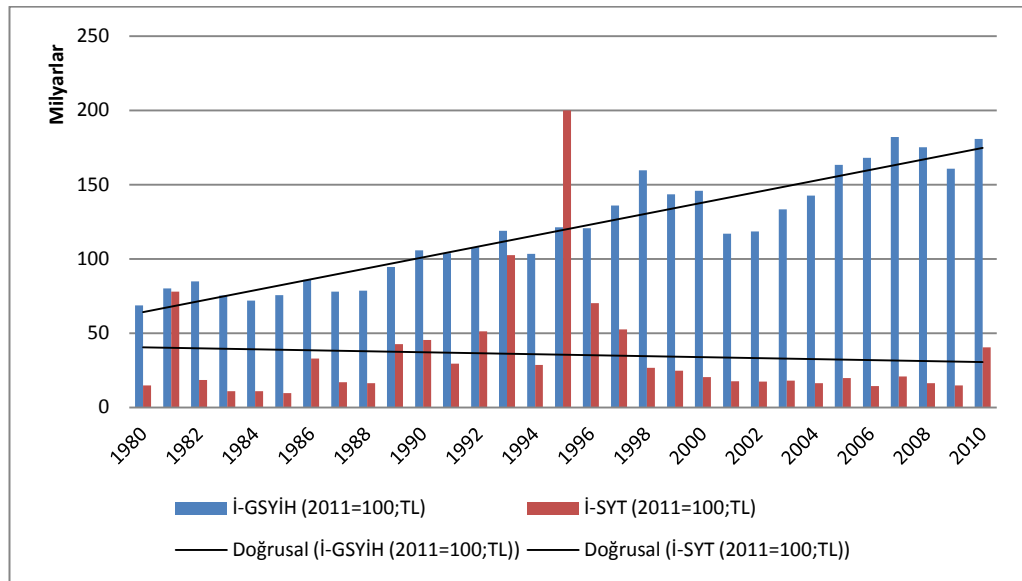
Tablo 96'da yer alan değerlere göre, toplam yatırım teşvikleri arttıkça, madencilik sektörünün toplam teşvikler içindeki yüzdesinde orta seviyede bir azalma meydana gelmiştir ($r = -0,377$). Buna karşılık, Toplam GSYİH arttıkça, madencilik sektörünün GSYİH değeri de anlamı bir şekilde artmıştır ($r = 0,969$). Sonuç olarak, madencilik sektörüne tahsis edilen teşvikler arttıkça, bu sektörde GSYİH'nın da arttığı ve bu artışın orta seviyede olduğu tespit edilmiştir ($r = 0,454$).

c) İmalat Sanayiine Sağlanan Yatırım Teşvikleri ve GSYİH

1980-2010 yılları arasında imalat sanayiinde yaratılan GSYİH yılda ortalama % 3,8 civarında artış göstermiştir. İmalat sanayiinde, 2011 yılı fiyatlarıyla, 1980 yılında 69 milyar lira civarında olan GSYİH, zaman zaman azalışlar da göstermekle birlikte, dönem boyunca artış eğiliminde olmuş ve 2010 yılında —dönem başına göre % 163 nispetinde bir artış ile— 181 milyar TL civarına yükselmiştir. Buna karşılık, sözkonusu dönemde imalat sanayiine sağlanan sabit yatırım teşvikleri, zaman zaman olağandışı boyutlara ulaşan dalgalanmalar göstermiştir. Nitekim, 2011 yılı fiyatlarıyla, 1980 yılında 15 milyar TL civarında olan yatırım teşvikleri, 1981 yılında 78 milyar TL'ye yükselmiş, 1982 yılında ise 18 milyar TL'ye gerilemiştir. İncelenen dönemin ortalarına doğru, iç-

dış kaynaklı ekonomik ve siyasi krizler⁵⁸¹ ile uluslararası gelişmelerin (AB ile GB Anlaşmasının imzalanması, DTÖ üyeliği, yatırım teşviklerini düzenleyen uluslararası düzenlemelerin uygulanmasına başlanacak olması, bahsedilen uluslararası düzenlemeler ve kaynak sıkıntısı sebebiyle nakit karakterli teşviklere tedricen son verilmesinin hedeflenmesi vb.) etkisi sonucunda, imalat sanayiine tahsis edilen yatırım teşviklerinde muazzam artışlar meydana gelmiştir. 1995 yılında 200 milyar TL'na baliğ olarak sektörün GSYİH değerini de aşan bu teşvikler, özellikle yukarıda bahsedilen uluslararası düzenlemelerin tabii bir sonucu olarak, sözkonusu yıldan itibaren hızla azalmış ve 2000'li yıllar boyunca —2010 yılı hariç— 15 ile 20 milyar TL aralığında salınmıştır (Şekil 106).

Şekil 106 - İmalat Sanayiine Sağlanan SYT ve Sektörün GSYİH Değerleri (1980-2010 ; 2011=100 ; TL)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Anlatılan hususlar çerçevesinde, imalat sanayiine sağlanan yatırım teşviklerinin, anılan sektörde gerçekleşen üretim artışı üzerinde, incelenen dönem boyunca pek fazla etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

İmalat sanayiinde SYT ve GSYİH ilişkisi SPSS programı yardımıyla da analiz edilmiştir.

⁵⁸¹ Umumiyetle kriz öncesi ve sonrası dönemlerde özel sektör yatırımlarının ve buna bağlı olarak da yatırım teşviklerinin arttığı bir vakıdır.

Tablo 97 - İmalat Sanayiinde SYT ve GSYİH İlişkisi (1980-2010)						
		İmalat yt	İmalat gsy	İmalat yty	TOPLAM GSYİH	TOPLAM YATIRIM
İmalat gs	İlişki Katsayısı	0,153	-0,479(**)	0,027	0,984(**)	-0,061
İmalat yt	İlişki Katsayısı	-	0,263	0,285	0,083	0,547(**)
İmalat gsy	İlişki Katsayısı	-	-	-0,178	-0,609(**)	0,173
İmalat yty	İlişki Katsayısı	-	-	-	0,031	-0,430(*)
TOPLAM GSYİH	İlişki Katsayısı	-	-	-	-	-0,088

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı ** $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı

Tablo 97'deki sonuçlar incelendiğinde, imalat sanayiinde GSYİH değeri arttıkça, anılan sektörün Toplam GSYİH içindeki yüzde değeri anlamlı bir biçimde azalmaktadır ($r = -0,479$). Keza, Toplam GSYİH arttıkça, imalat sektörünün yüzde değeri anlamlı bir biçimde azalmaktadır ($r = -0,609$). Buna karşılık, Toplam GSYİH arttıkça, imalat sanayiinin GSYİH değeri de anlamlı bir şekilde artmaktadır ($r = 0,984$). Aynı şekilde, toplam yatırım teşvikleri arttıkça, imalat sanayiine sağlanan yatırım teşviklerinin toplam teşvikler içindeki yüzde değeri de anlamlı bir biçimde azalmaktadır ($r = -0,430$). Fakat, toplam yatırım teşviklerinin artması, imalat sektöründeki yatırım teşviklerinin de artmasına sebep olmuştur ($r = 0,547$).

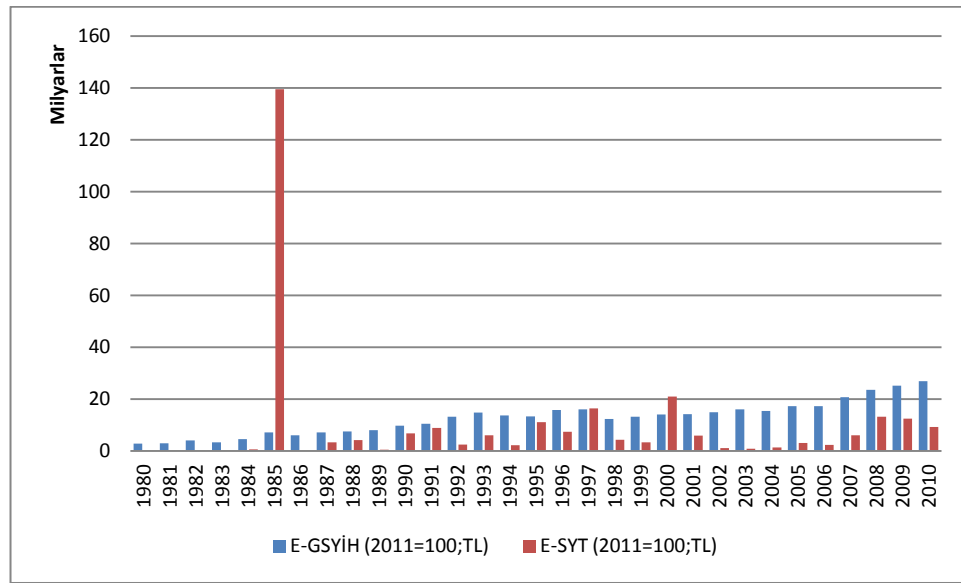
Söz konusu tablodaki sonuçlara göre, imalat sanayiine tahsis edilen yatırım teşviklerinin artması ya da azalmasının, bu sektörde yaratılan GSYİH değerinde herhangi bir değişikliğe sebep olmadığı görülmektedir ($r = 0,153$).

d) Enerji Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri ve GSYİH

1980 yılında —2011 yılı fiyatlarıyla— 3 milyar TL civarında olan Enerji Sektörü GSYİH değeri, incelenen dönem boyunca yılda ortalama % 9 nispetinde bir artış göstererek, 2010 yılında 27 milyar TL civarında bir değere yükselmiştir (9,5 kat artış). Bazı yıllar müstesna, söz konusu değer genellikle dengeli ve sürekli bir artış eğilimi içinde olmuştur. Aynı dönemde, enerji sektörüne sağlanan sabit yatırım teşvikleri son derece dalgalı bir seyir göstermiştir. Nitekim, incelenen dönemin ilk yıllarında neredeyse "hiç" mesabesinde olan yatırım teşvikleri, 1985 yılında kelimenin tam manasıyla bir "patlama" göstererek, 139,5 milyar TL'ye ulaşmış (Enerji Sektörü GSYİH

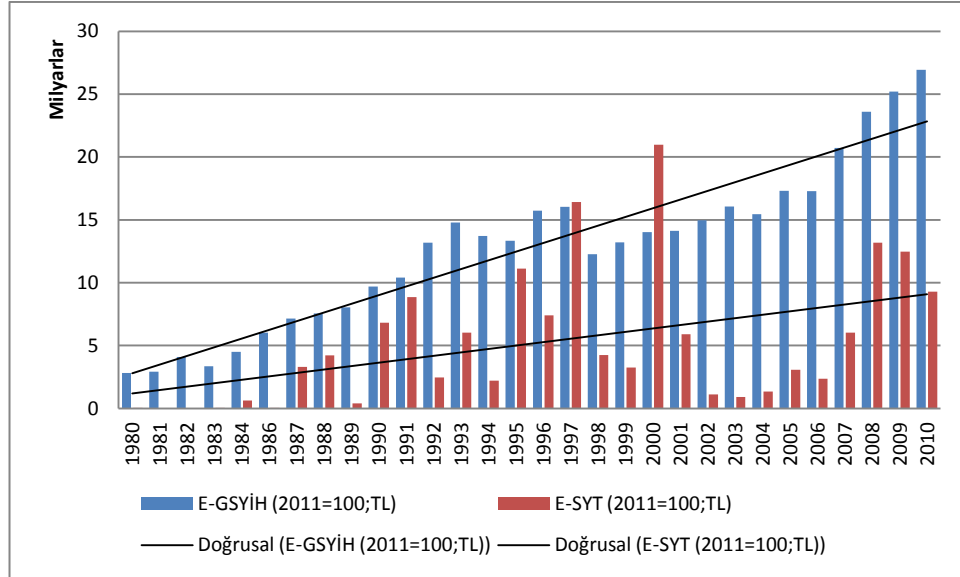
'nın 19,6 katı); ertesi yıl yeniden dönem içindeki "en düşük" seviyelerden birisine geriledikten sonra (50,8 milyon TL), 1987 yılından itibaren kuvvetli bir artış eğilimine girmiştir. 2000 yılında, 1987 yılındaki değerinin 7 katına çıkmasını müteakip (21 milyar TL), tekrar azalma sürecine girmiş ve 1 - 2 milyar seviyelerinde oyalanmış, 2007 yılından itibaren artış eğilimi yeniden kuvvetlenmiştir (Şekil 107, Şekil 108).

Şekil 107 - Enerji Sektörüne Sağlanan SYT ve Sektörün GSYİH Değerleri (1980-2010 ; 2011=100 ; TL)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Şekil 108 - Enerji Sektörüne Sağlanan SYT ve Sektörün GSYİH Değerleri (1980-2010; 2011=100 ; TL ; 1985 Yılı Hariç)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Yukarıda özetlenen gelişmeler, incelenen dönemde enerji sektörüne sağlanan sabit yatırım teşviklerinin, anılan sektörde GSYİH'nın artış ya da azalışında fazla etkili olmadığını düşündürmektedir

Enerji sektöründe SYT ve GSYİH ilişkisi SPSS programı yardımıyla da analiz edilmiştir.

Tablo 98 - Enerji Sektöründe SYT ve GSYİH ilişkisi (1980-2010)						
		ENERJİ yt	ENERJİ gsy	ENERJİ yty	TOPLAM GSYİH	TOPLAM YATIRIM
ENERJİ gs	İlişki Katsayısı	0,147	0,479(**)	0,604(**)	0,977(**)	-0,008
ENERJİ yt	İlişki Katsayısı	-	0,140	0,578(**)	0,119	0,605(**)
ENERJİ gsy	İlişki Katsayısı	-	-	0,305	0,324	0,345
ENERJİ yty	İlişki Katsayısı	-	-	-	0,579(**)	0,046
TOPLAM GSYİH	İlişki Katsayısı	-	-	-	-	-0,088

*p<0,05 düzeyinde anlamlı **p<0,01 düzeyinde anlamlı

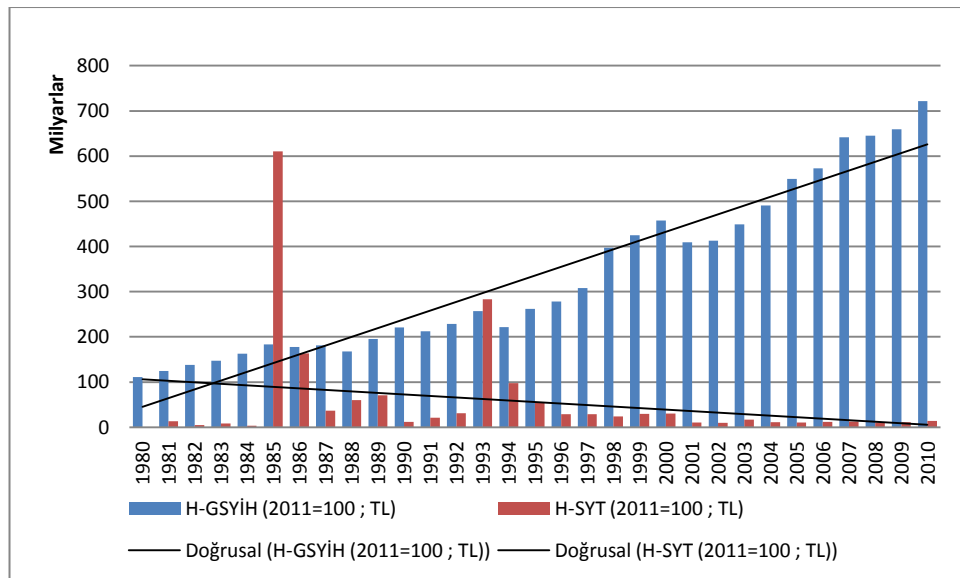
Tablo 98'de yer alan sonuçlara göre, incelenen dönemde, enerji sektörüne sağlanan yatırım teşviklerinin bu sektörde yaratılan GSYİH üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı görülmektedir ($r = 0,147$). Buna karşılık, enerji sektöründe GSYİH arttıkça, Toplam GSYİH içindeki yüzdesi de artmıştır ($r = 0,479$). Aynı şekilde, Toplam GSYİH arttıkça, enerji sektöründe GSYİH değeri de anlamlı bir şekilde artmıştır ($r = 0,977$). Keza, enerji sektörüne sağlanan yatırım

teşviklerinin artışı, bu sektörün toplam yatırım teşvikleri içindeki yüzdesinin de artmasını sağlamıştır ($r=0,578$). Yine, Toplam SYT arttığında, enerji sektörüne sağlanan SYT tutarı da artmıştır ($r= 0,605$).

e) Hizmetler Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri ve GSYİH

Hizmetler sektöründe, 2011 yılı fiyatlarıyla, 1980 yılında yaklaşık 111 milyar TL olan GSYİH değeri, incelenen dönem boyunca yılda ortalama % 7 civarında artış göstererek, 2010 yılında takriben 722 milyar TL'ye ulaşmıştır (6,5 kat artış). Aynı dönemde, hizmetler sektörüne sağlanan sabit yatırım teşvikleri, tıpkı diğer iktisadi sektörlerde olduğu gibi, oldukça dalgalı bir seyir izlemiştir. Nitekim, incelenen dönemin başlarında 1 - 13 milyar TL arasında dalgalanan SYT, 1985 yılında olağandışı bir artışla 610,4 milyar TL'ye çıkmış (sektörün GSYİH değerinin 3,3 katı); 1986 yılında 163 milyar TL'ye (sektörün GSYİH değerinin % 90) geriledikten sonra, 1987 - 1992 yılları arasında 12 - 71 milyar TL arasında dalgalanmıştır. 1993 yılında yeniden ani ve kuvvetli bir atak yaparak 283 milyar TL'ye (sektörün GSYİH değerinin 1,1 katı) yükselen SYT, müteakip yıldan itibaren 2000 yılına kadar devamlı azalma eğiliminde olmuş, 2001-2010 yılları arasında ise 10 - 15 milyar TL aralığında salınmıştır (Şekil 109).

Şekil 109 - Hizmetler Sektörüne Sağlanan SYT ve Sektörün GSYİH Değerleri (1980-2010 ; 2011=100 ; TL)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Yukarıda özetlenen gelişmeler, incelenen dönemde, sabit yatırım teşviklerinin, enerji sektöründe GSYİH üzerinde herhangi bir etkide bulunmadığını düşündürmektedir.

Hizmetler sektöründe SYT ve GSYİH arasındaki ilişki, SPSS Programı yardımıyla da analiz edilmiştir.

Tablo 99 - Hizmetler Sektöründe SYT ve GSYİH ilişkisi						
		HİZMET yt	HİZMET gsy	HİZMET yty	TOPLAM GSYİH	TOPLAM SYT
HİZMET gs	İlişki Katsayısı	-0,209	0,772(**)	-0,273	0,995(**)	-0,125
HİZMET yt	İlişki Katsayısı	-	-0,249	0,657(**)	-0,192	0,922(**)
HİZMET gsy	İlişki Katsayısı	-	-	-0,143	0,721(**)	-0,275
HİZMET yty	İlişki Katsayısı	-	-	-	-0,279	0,462(**)
TOPLAM GSYİH	İlişki Katsayısı	-	-	-	-	-0,088

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı ** $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı

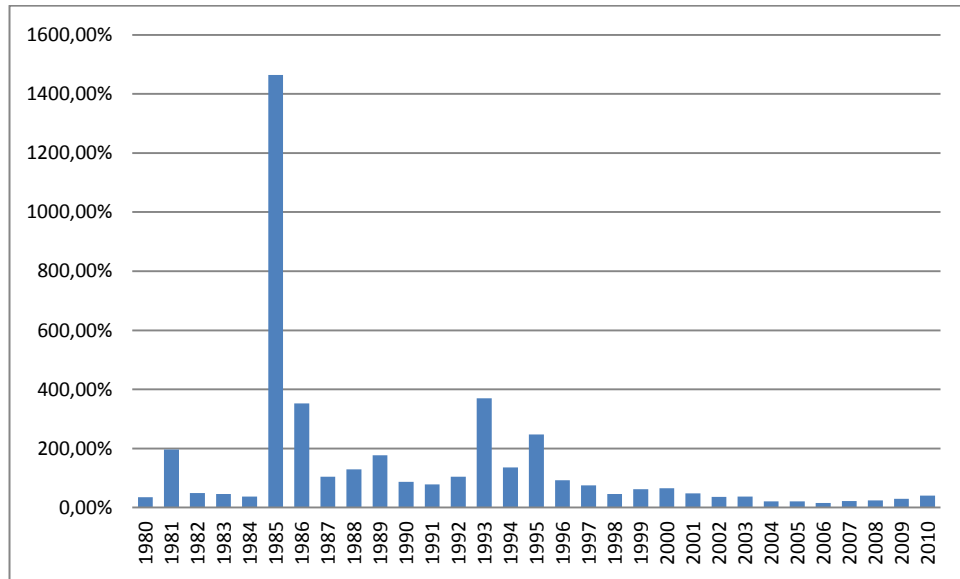
Tablo 99'deki sonuçlardan, hizmetler sektörüne sağlanan yatırım teşviklerindeki artışın, bu sektörün GSYİH değerinde herhangi bir değişime sebep olmadığı tespit edilmiştir ($r = -0,209$). Buna karşılık, hizmetler sektörünün GSYİH değeri arttıkça, Toplam GSYİH içerisindeki yüzde değeri de artış göstermiştir ($r = 0,772$). Keza, Toplam GSYİH arttıkça, hizmetler sektörünün GSYİH değeri de artış göstermiştir ($r = 0,995$). Aynı şekilde, Toplam GSYİH arttıkça, sektörün GSYİH yüzdesi de artmıştır ($r = 0,721$). Öte yandan, Toplam SYT arttıkça, hizmetler sektörüne sağlanan teşviklerin tutarı da yükselmiştir ($r = 0,922$). Bu sektöre sağlanan teşviklerin artması, toplam yatırım teşvikleri içinde hizmetler sektörüne ayrılan payın da yükselmesini sağlamıştır ($r = 0,657$). Ayrıca, Toplam SYT artışı, hizmet sektörünün toplam yatırım teşvikleri içindeki yüzde değerini de orta seviyede artırmıştır ($r = 0,462$).

B. Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Özel Sabit Sermaye Yatırımları

1. Sabit Yatırım Teşvikleri ve Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımlarına Etkisi

Mahiyetleri gereği, özel sektör sabit sermaye yatırımları (ÖSSY) ile sabit yatırım teşvikleri (SYT) arasında yakın bir ilişkinin olması; bu çerçevede, yatırım teşvikleri arttığında, özel sektör yatırımlarının da artması, aksi durumda ise, azalması; diğer bir ifade ile, sabit yatırım teşvikleri ile özel sektör sabit yatırım harcamaları arasında "yöndeş" bir hareketin olması, beklenir Ancak, incelenen dönemde gerçekleştirilen ÖSSY harcamaları ile aynı dönemde özel sektör yatırımlarına sağlanan yatırım teşvikleri (SYT) karşılaştırıldığında⁵⁸², sözü edilen unsurlar arasında bahsedildiği şekilde bir ilişkinin varlığından bahsetmenin fevkalade güç olduğu görülmüştür. Nitekim, bilhassa incelenen dönemin ilk yarısında (1980-1994), SYT, zaman zaman ÖSSY harcamalarının bir kaç katına yükselmiştir (1981, % 196,06; 1985, % 1464,19; 1986, % 352,64; 1987, % 104,11; 1988, % 128,83; 1989, % 176,83; 1992, % 104,29; 1993, % 369,96; 1994, % 136,07; 1995, % 247,89), (Şekil 110).

⁵⁸² DPT, Özel Sabit Sermaye Yatırım Harcamaları, Temel Ekonomik Göstergeler (1950-2010); EBTUYSGM, Sabit Yatırım Teşvikleri (1980-2010)

Şekil 110 - SYT'nin ÖSSY Harcamalarına Oranı (1980-2010)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Hattızatında, yatırımlara sağlanan teşviklerin, bütün yatırımların teşvik edilmesi durumunda dahi, aynı dönemde gerçekleştirilen özel sektör sabit sermaye yatırım harcamalarını aşmaması gerekir. Hal böyle iken, yatırımlara sağlanan teşviklerin —bilhassa, incelenen dönemin ilk yarısında— umumiyetle özel sektör sabit yatırım harcamalarının üzerinde olmasını birkaç sebeple izah etmek mümkündür. Birincisi, sektörel teşvik uygulamalarının yaygın olduğu dönemlerde, teşvik kapsamına alınan sektörlerdeki teşvik taleplerinde/tahsislerinde olağandışı artışlar yaşanmıştır. Nitekim, bölge ve sektör ayırımı gözetmeksizin, belirli bir büyüklüğün üzerindeki bütün yatırımların desteklendiği dönemde (1995-2009), SSY/ÖSSY oranının —önceki döneme kıyasla— daha istikrarlı bir gelişim gösterdiği gözlenmiştir. İkinci saik ise, yatırım teşvik belgelerinin teşvik edilecek yatırımın toplam tutarı üzerinden düzenlenmesine karşılık, özellikle komple yeni yatırımların önemli bir bölümünün bir kaç yılda tamamlanmasıdır⁵⁸³. Öte yandan, teşviklerin amaç dışı kullanılması, teşvik belgesi alındığı halde yatırıma başlan(a)maması ya da yatırımın tamamlan(a)maması gibi sebeplerden ötürü

⁵⁸³ İncelenen dönemde, yatırımlara sağlanan teşviklerin % 68,6'sı "komple yeni yatırımlar" için verilmiştir.

de, gerçekleşen yatırım harcamalarının teşvik tutarının altında kalması sözkonusu olabilmektedir.

Sonuç itibariyle, incelenen dönemde; ÖSSY ve SYT'nin birbirinden bağımsız hareket ettikleri, bu sebeple yatırım teşviklerinin ÖSSY harcamaları üzerinde kaydadeğer bir etkisinin olmadığı, müşahade edilmiştir.

Konu, ayrıca, SPSS programı yardımıyla da analiz edilmiştir.

Tablo 100 - Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları ve Sabit Yatırım Teşviklerinin Yıllara Göre Değişimi	
YILLARA GÖRE DEĞİŞİMLER (1980-2010)	İlişki Katsayısı
Sektörlere Göre Özel Sabit Sermaye Yatırımları	
TARIM ÖSSY	0,577(**)
MADEN ÖSSY	0,871(**)
İMALAT ÖSSY	0,752(**)
ENERJİ ÖSSY	0,762(**)
HİZMET ÖSSY	0,813(**)
TOPLAM ÖSSY	0,826(**)
Sektörlere Göre Sabit Yatırım Teşvikleri	
TARIM SYT	-0,153
MADEN SYT	0,072
İMALAT SYT	0,093
ENERJİ SYT	-0,07
HİZMET SYT	-0,168
TOPLAM SYT	-0,101
Sektörlerin Özel Sabit Sermaye Yatırımları İçindeki Yüzdeleri	
TosyyY	-0,761(**)
MosyyY	0,792(**)
İosyyY	0,36
EosyyY	0,604(**)
HosyyY	-0,262
Sektörlerin Sabit Yatırım Teşvikleri İçindeki Yüzdeleri	
TsytyY	-0,367
MsytY	-0,122
İsytyY	-0,014
EsytyY	0,389(*)
HsytyY	-0,051

[*] *p<0,05 düzeyinde anlamlı **p<0,01 düzeyinde anlamlı. (4)

[*] Tablodaki değerler, 2011 yılı fiyatlarına göre, 1980-2010 döneminde gerçekleşen ÖSSY ve SYT değerleri üzerinden hesaplanmıştır (5)

[*] Tabloda yer alan değerler, SPSS Programında hesaplanmıştır.

KISALTMALAR (Tarım sektörü örnek alınmıştır)

Tarım ÖSSY : Tarım sektörüne ait Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırım Harcamaları

Tarım SYT : Tarım sektörüne ait Sabit Yatırım Teşvikleri

TosyyY : Tarım sektörünün Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırım Harcamaları bakımından sektörlere göre yüzde değeri

TsytyY : Tarım sektörünün Sabit Yatırım Teşvikleri bakımından sektörlere göre yüzde değeri

Tablo 100'de kaydedilen sonuçlar, 1980-2010 yılları arasındaki dönemde; Toplam ÖSSY, iktisadi sektörlerin ÖSSY içindeki yüzdeleri, Toplam SYT ve sabit yatırım teşviklerinin iktisadi sektörlerle göre dağılım yüzdelerinin yıllara göre değişimini göstermektedir.

Tablo 100'de yer alan sonuçlar incelendiğinde; bütün sektörlerde Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırım Harcamaları bakımından yıllar itibariyle artış olmuştur ($r = 0,826$). Sabit yatırım teşvikleri bakımından ise, hiçbir sektörde anlamlı bir artış görülmemektedir. Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırım Harcamaları bakımından sektörlerle göre yüzde değerleri incelendiğinde; tarım ($r = -0,761$) ve hizmetler sektörlerinin ($r = -0,262$) payı yıllara göre azalmış, maden ($r = 0,792$) ve enerji ($r = 0,604$) sektörlerinin payı artmıştır. İmalat sanayiinde ($r = 0,36$) ve hizmetler sektöründe ($r = -0,262$) ise, anlamlı bir değişiklik tespit edilmemiştir. Sabit Yatırım Teşvikleri bakımından sektörlerle göre yüzde değerleri tetkik edildiğinde, yalnızca enerji sektörünün payında, düşük de olsa, anlamlı bir artış belirlenmiştir ($r = 0,389$). Buna karşılık, SPSS programıyla gerçekleştirilen korelasyon analizi sonuçları, incelenen dönemde, sabit yatırım teşvikleri (SYT) ile özel sabit sermaye yatırım harcamaları (ÖSSY) arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını, teyit etmektedir ($r = 0,240$).

2. Sektörler İtibariyle Özel Sabit Sermaye Yatırımları ve Sabit Yatırım Teşvikleri

İncelenen dönem boyunca, sektörler itibariyle sabit yatırım teşviklerinin özel sabit sermaye yatırımlarına oranı, Tablo 101'de gösterildiği gibi, gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere, bilhassa 1980-1998 yılları arasında, sektörler itibariyle sabit yatırım teşvikleri (SYT), umumiyetle özel sektör sabit yatırım harcamalarının (ÖSSY) üzerinde seyretmiş ve hatta, zaman zaman 20-30-70 misline kadar yükselmiştir.

Tablo 101 - Sektörler İtibariyle SYT / ÖSSY Oranı (1980-2010)						
	TARIM	MADENCİLİK	İMALAT	ENERJİ	HİZMETLER	TOPLAM
1980	80,40%	87,92%	88,89%	20,31%	3,04%	34,96%
1981	20,56%	1798,26%	441,68%	9,84%	60,85%	196,06%
1982	10,05%	114,10%	106,14%	4,46%	21,42%	49,07%
1983	7,81%	164,46%	67,53%	22,05%	37,91%	45,54%
1984	11,82%	456,09%	68,57%	289,75%	13,25%	37,38%
1985	10,17%	142,08%	58,83%	72033,63%	1970,00%	1464,19%
1986	108,09%	183,89%	189,63%	11,71%	469,09%	352,64%
1987	35,18%	314,04%	121,83%	839,59%	91,58%	104,11%
1988	14,76%	57,05%	126,44%	455,64%	130,84%	128,83%
1989	35,10%	138,03%	339,57%	33,62%	143,87%	176,83%
1990	92,01%	144,16%	223,04%	649,86%	22,85%	87,39%
1991	16,97%	138,04%	149,48%	579,86%	40,29%	78,81%
1992	10,95%	149,18%	255,39%	302,70%	52,98%	104,29%
1993	63,39%	285,17%	394,19%	727,21%	373,43%	369,96%
1994	39,88%	50,82%	133,93%	256,17%	140,08%	136,07%
1995	33,56%	95,54%	714,87%	1271,65%	70,59%	247,89%
1996	24,62%	63,38%	232,13%	222,94%	36,32%	92,63%
1997	11,64%	59,24%	173,69%	196,35%	32,63%	74,81%
1998	17,73%	56,93%	92,96%	66,66%	29,50%	46,15%
1999	35,22%	23,02%	107,69%	77,03%	45,77%	61,65%
2000	15,70%	27,50%	69,65%	505,37%	42,16%	65,48%
2001	14,83%	20,76%	100,61%	88,34%	23,77%	48,45%
2002	13,81%	81,64%	65,52%	34,01%	19,72%	36,30%
2003	15,26%	101,16%	48,79%	32,15%	28,52%	37,13%
2004	7,01%	28,55%	27,49%	58,87%	15,80%	21,22%
2005	9,29%	42,94%	26,71%	86,69%	13,30%	21,24%
2006	7,93%	23,17%	16,85%	46,12%	13,84%	16,06%
2007	9,04%	38,05%	23,44%	95,40%	14,67%	21,55%
2008	14,63%	32,30%	20,81%	194,62%	13,17%	23,97%
2009	29,45%	44,73%	25,01%	107,11%	17,99%	29,17%
2010	85,19%	84,76%	56,22%	97,12%	16,72%	40,04%

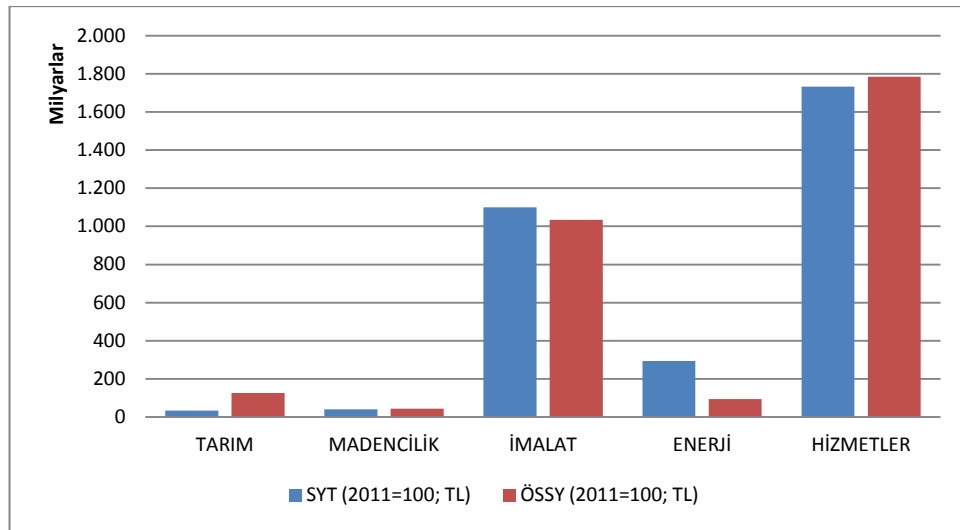
Kaynak: ÖSSY, DPT, Temel Ekonomik Göstergeler (1950-2010); SYT (EBTUYSGM)

İncelenen dönemin tamamında (1980-2010), özel sektör sabit sermaye yatırımlarına, ÖSSY harcamalarının % 103,82 oranında teşvik sağlanmıştır. Oransal olarak, en fazla teşvik enerji sektöründe yapılan özel sektör yatırımlarına verilirken (% 310,42), tarım sektöründe yapılan özel sektör yatırımları, en az teşvik edilen yatırımlar olmuştur (% 26,77). SYT/ÖSSY oranı, madencilik sektöründe % 90,72, hizmetler sektöründe % 97,10 ve imalat sanayiinde de % 106,45 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 102, Şekil 111).

Tablo 102 - Ana Sektörlere Göre Toplam SYT ve Toplam ÖSSY (1980-2010 ; 2011=100 ; Bin TL)						
	TARIM	MADENCİLİK	İMALAT	ENERJİ	HİZMETLER	TOPLAM
SYT	33.634.871	40.068.300	1.100.138.334	293.651.583	1.733.345.765	3.200.838.853
ÖSSY	125.639.618	44.165.599	1.033.526.570	94.597.185	1.785.193.132	3.083.122.104
SYT / ÖSSY	26,77%	90,72%	106,45%	310,42%	97,10%	103,82%

Kaynak: ÖSSY, DPT, Temel Ekonomik Göstergeler (1950-2010); EBTUYSGM, Sabit Yatırım Teşvikleri (1980-2010)

Şekil 111 - Ana Sektörler İtibariyle Sabit Yatırım Teşvikleri İle Özel Sabit Sermaye Yatırımlarının Karşılaştırması (1980-2010; 2011=100 ; Milyar TL)

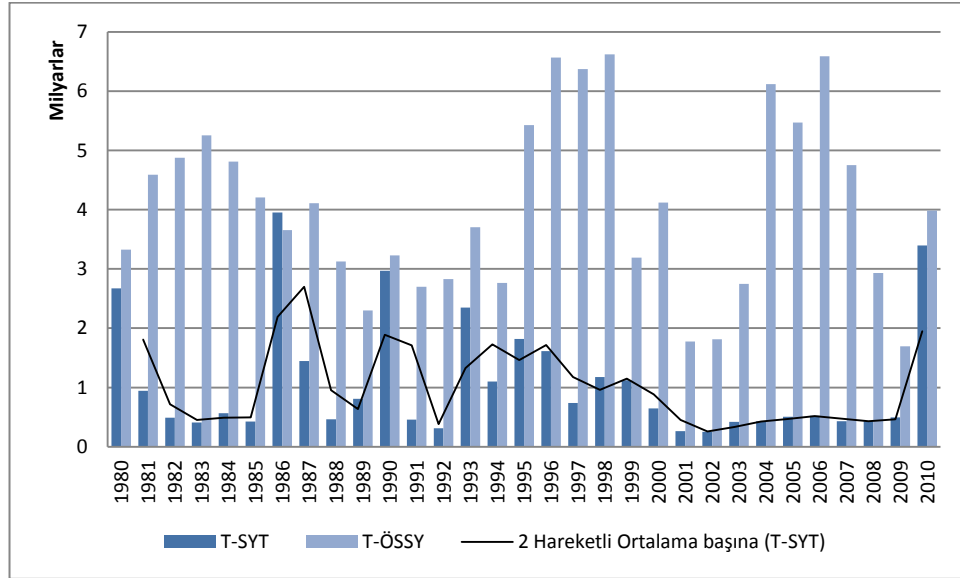

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

a) Tarım Sektörüne Verilen Yatırım Teşvikleri ve ÖSSY

İncelenen dönemde, 2011 yılı fiyatlarıyla, tarım sektöründe yapılacak yatırımlara sağlanan teşvikler (T-SYT) ile, anılan sektörde gerçekleştirilen özel sektör sabit sermaye yatırım harcamaları (T-ÖSSY) karşılaştırıldığında; tarım sektöründe gerçekleştirilen ÖSSY harcamalarının "zirve" yaptığı yıllarda, bu sektöre sağlanan teşviklerin —deyim yerindeyse— adeta "dip" yaptığı (1981, % 20,56; 1982, % 10,05; 1983, % 7,81; 1984, % 11,82; 1985, % 10,17; 1997, % 11,64; 2004, % 7,01; 2005, % 9,29; 2006, % 7,93; 2007, 9,04); buna karşılık, tarım sektörüne sağlanan teşviklerin en yüksek seviyesine ulaştığı yıllarda, ÖSSY harcamalarında kayda değer bir artış yaşanmadığı (1980, 1986, 1990, 1993); özetle, incelenen dönemin önemli bir bölümünde, sözü edilen değişkenlerin yörünge hareket etmedikleri tespit edilmiştir (Şekil 112).

Şekil 112 - Tarım Sektörüne Sağlanan Teşvikler ve ÖSSY Harcamaları (1980-2010; 2011=100; Milyar TL)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Yukarıda belirtilen hususlar çerçevesinde, incelenen dönemde tarım sektörüne sağlanan teşviklerinin (T-SYT), bu sektörde gerçekleştirilen özel sabit sermaye yatırımları (T-ÖSSY) üzerindeki etkisinin sınırlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tarım sektöründeki SYT ve ÖSSY ilişkisi, ayrıca SPSS programı yardımıyla da analiz edilmiştir.

Tablo 103 - Tarım Sektöründe SYT ve ÖSSY Harcamaları İlişkisi (1980-2010)						
		Tarım SYT	TosyyY	TsytY	TOPLAM ÖSSY	TOPLAM SYT
Tarım ÖSSY	İlişki katsayısı	0,427(*)	0,123	0,201	0,726(**)	0,083
Tarım SYT	İlişki katsayısı		0,088	0,298	0,363	0,425(*)
TosyyY	İlişki katsayısı			0,434(*)	-0,503(**)	-0,117
TsytY	İlişki katsayısı				-0,176	-0,604(**)
TOPLAM ÖSSY	İlişki katsayısı					0,240

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı ** $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı

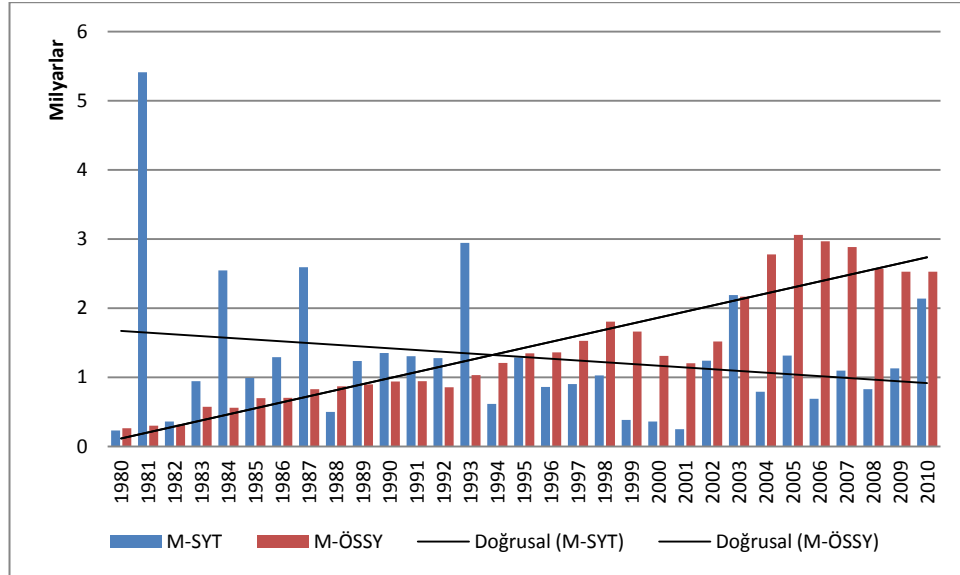
Tablo 103 incelendiğinde, tarım sektöründe Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırım Harcamaları (ÖSSY) ile Sabit Yatırım Teşvikleri (SYT) arasında **orta düzeyde** bir ilişki bulunduğu, anlaşılmıştır ($r = 0,427$). Bunlardan birisinin artması, diğerinin üzerinde orta seviyede etkilidir. Öte yandan, Toplam ÖSSY harcamaları arttıkça, tarım sektöründeki ÖSSY harcamaları da artmaktadır ($r =$

0,726). Buna karşılık, Toplam ÖSSY harcamaları arttıkça, tarım sektörüne ayrılan payın azaldığı belirlenmiştir ($r = -0,503$). Keza, Toplam SYT arttıkça, tarım sektörüne sağlanan SYT de artmaktadır ($r = 0,425$). Fakat, Toplam SYT arttıkça, tarım sektörüne düşen pay orta düzey seyirle azalmaktadır ($r = -0,604$).

b) Madencilik Sektörüne Verilen Yatırım Teşvikleri ve ÖSSY

İncelenen dönemde, 2011 yılı fiyatlarıyla, madencilik sektöründe yapılacak yatırımlara sağlanan teşvikler (M-SYT) ile anılan sektörde gerçekleştirilen özel sektör sabit sermaye yatırım harcamaları (M-ÖSSY) karşılaştırıldığında; sözkonusu dönemin ilk yarısında (1980-1994), anılan sektörde yapılacak yatırımlara sağlanan teşviklerin (M-SYT), 1980 ve 1988 yılları hariç, sözkonusu sektörde gerçekleştirilen özel sabit sermaye yatırım harcamalarının (M-ÖSSY) üzerinde olduğu; sözü edilen dönemde, M-SYT'nin, bazı yıllarda M-ÖSSY harcamalarının birkaç misline kadar yükseldiği (1981, % 1798,26; 1984, % 456,09; 1987, % 314,04, 1993, % 285,17); M-ÖSSY harcamaları, incelenen dönemin tamamında genel olarak daha istikrarlı bir seyir izlerken, M-SYT'nin —özellikle 1980-1994 döneminde— ani ve sert iniş-çıkışlara maruz kaldığı; bazı yıllarda, M-SYT ve M-ÖSSY harcamalarının birbirlerine zıt yönlerde artışlar/azalışlar gösterdikleri (1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1988, 1994, 1996, 2004, 2009, 2010 vd.), tespit edilmiştir (Şekil 113).

Şekil 113 - Madencilik Sektörüne Sağlanan Teşvikler ve ÖSSY Harcamaları (1980-2010; 2011=100; Milyar TL)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Yukarıda kaydedilen tespitler çerçevesinde, madencilik sektöründe, incelenen dönemde, yatırımlara sağlanan teşvikler (M-SYT) ile bu sektörde yapılan özel sektör yatırımları (M-ÖSSY) arasında kaydadeğer bir etkileşim olmadığı kanaatine varılmıştır.

Madencilik sektöründeki SYT ve ÖSSY ilişkisi, ayrıca SPSS programı yardımıyla da analiz edilmiştir.

Tablo 104 - Madencilik Sektöründe SYT ve ÖSSY Harcamaları İlişkisi (1980-2010)						
		Maden SYT	MosyyY	MsyY	TOPLAM ÖSSY	TOPLAM SYT
Maden ÖSSY	İlişki katsayısı	0,254	0,670(**)	0,045	0,937(**)	0,085
Maden SYT	İlişki katsayısı		0,105	0,545(**)	0,278	0,177
MosyyY	İlişki katsayısı			0,147	0,431(*)	-0,176
MsyY	İlişki katsayısı				-0,062	-0,662(**)
TOPLAM ÖSSY	İlişki katsayısı					0,240

*p<0,05 düzeyinde anlamlı **p<0,01 düzeyinde anlamlı

Tablo 104 incelendiğinde, madencilik sektöründe Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırım Harcamaları (M-ÖSSY) ile Sabit Yatırım Teşvikleri (M-SYT) arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı, görülmektedir ($r= 0,254$). Analiz sonuçlarına göre, Toplam ÖSSY harcamaları arttıkça, madencilik sektöründe yapılan ÖSSY harcamaları da artmaktadır ($r= 0,937$). Keza, Toplam Özel

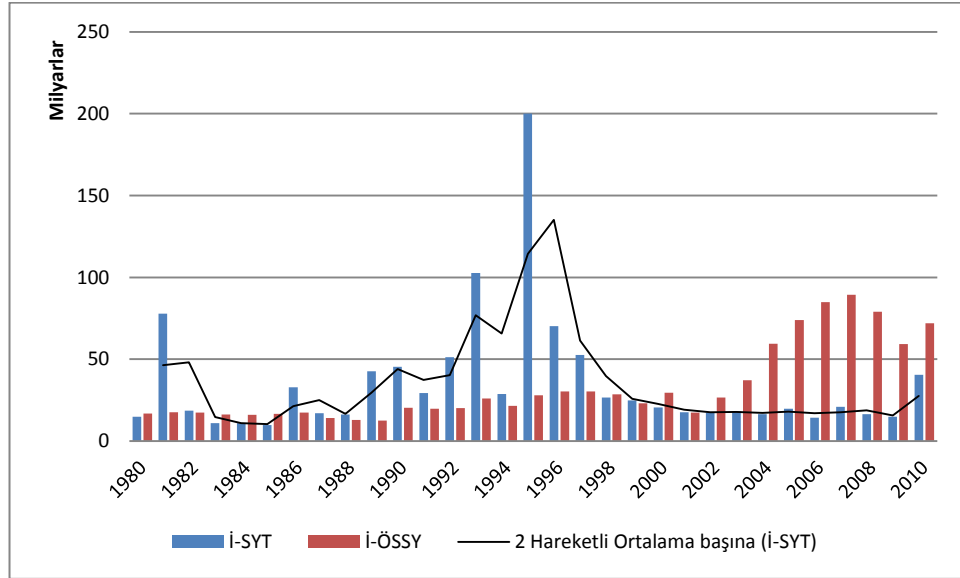
Sektör Sabit Sermaye Yatırım Harcamaları arttıkça, madencilik sektörüne ayrılan payın da arttığı tespit edilmiştir ($r= 0,431$). Fakat, sabit yatırım teşvikleri toplamı arttıkça, madencilik sektörüne düşen pay orta düzey seyirle azalmaktadır ($r= -0,662$). Ancak, madencilik sektörüne sağlanan yatırım teşviklerinin artması, bu sektörün Toplam SYT içindeki yüzdesinin artmasında etkili olmuştur ($r= 0,545$). Ayrıca, madencilik sektörüne yapılan Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırım Harcamaları arttıkça, bu sektöre ayrılan yatırım payı da artmaktadır ($r= 0,670$).

c) İmalat Sanayiine Verilen Yatırım Teşvikleri ve ÖSSY

İncelenen dönemde, 2011 yılı fiyatlarıyla, imalat sanayiinde yapılacak yatırımlara sağlanan teşvikler (İ-SYT) ile anılan sektörde gerçekleştirilen özel sektör sabit sermaye yatırım harcamaları (İ-ÖSSY) karşılaştırıldığında; imalat sanayiine tahsis edilen yatırım teşviklerinin, sözkonusu dönemin ilk yarısında (1980-1994), genellikle özel sektör sabit yatırım harcamalarının üzerinde seyrettiği (1980,1983, 1984 ve 1985 yılları hariç); ÖSSY harcamalarının, ikinci yarının başı olan 1995 yılında —AB ile GB Anlaşması imzalanmasının da etkisiyle— 7 katına çıktıktan sonra (% 714,87), 2009 yılına kadar —küçük çaplı dalgalanmalar dışında— mütemadiyen düşüş kaydettiği (İ-SYT/İ-ÖSSY Oranı; 1996, % 232,13; 1997, % 173,69 ; 1998, % 92,96 ; 1999, % 107,69; 2000, % 69,65; 2001, % 100,61; 2002, % 65,52; 2003, % 48,79; 2004, % 27,49; 2005, % 26,71; 2006, % 16,85; 2007, % 23,44; 2008, % 20,81; 2009, % 25,01; 2010, % 56,22), görülmüştür (Şekil 114).

Bu gelişmelerden hareketle, incelenen dönemde, imalat sanayiinde, yatırım teşvikleri ile özel sektör yatırım harcamaları arasında sınırlı bir etkileşim bulunduğu söylenebilir.

Şekil 114 - İmalat Sanayiine Sağlanan Teşvikler ve ÖSSY Harcamaları (1980-2010; 2011=100; Milyar TL)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İmalat sanayiinde SYT ve ÖSSY harcamaları ilişkisi, SPSS programı yardımıyla da analiz edilmiştir.

Tablo 105 - İmalat Sanayiinde SYT ve ÖSSY Harcamaları İlişkisi (1980-2010)						
		İmalat SYT	İosyyY	İsyty	TOPLAM ÖSSY	TOPLAM SYT
İmalat ÖSSY	İlişki katsayısı	0,511(**)	0,161	0,043	0,967(**)	0,139
İmalat SYT	İlişki katsayısı		-0,302	0,181	0,581(**)	0,641(**)
İosyyY	İlişki katsayısı			0,378(*)	0,035	-0,479(**)
İsyty	İlişki katsayısı				-0,031	-0,408(*)
TOPLAM ÖSSY	İlişki katsayısı					0,240

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı ** $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı

Tablo 105 incelendiğinde, imalat sanayiinde Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırım Harcamaları (İ-ÖSSY) ile Sabit Yatırım Teşvikleri (İ-SYT) arasında orta düzeyde bir ilişki bulunduğu anlaşılmıştır ($r=0,511$). Söz konusu değişkenlerden birinin artması, diğerinin de artmasında —orta seviyede— etkilidir. Buna karşılık, imalat sanayiindeki Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırım Harcamalarının artması, bu sektörün Toplam ÖSSY içindeki yüzdesinde anlamlı bir değişmeye yol açmamıştır ($r= 0,161$). Keza, toplam yatırım teşviklerinin artması, imalat sanayiinin özel sektör yatırımlarından aldığı payın azalmasına yol açmıştır ($r= -0,479$). Buna karşılık, Toplam ÖSSY harcamalarının artması, imalat sanayiinde yapılan ÖSSY harcamalarının artmasında oldukça etkilidir ($r= 0,967$). Aynı

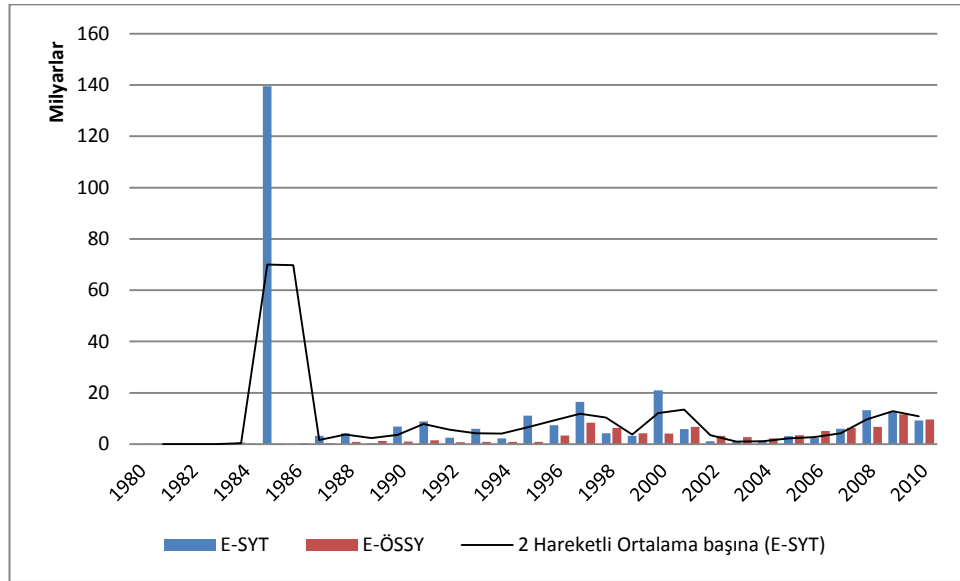
şekilde, Toplam SYT arttığında, imalat sanayiine sağlanan SYT değeri artmakta ($r = 0,641$), ancak SYT yüzdesi düşmektedir ($r = -0,408$).

d) Enerji Sektörüne Verilen Yatırım Teşvikleri ve ÖSSY

İncelenen dönemde, 2011 yılı fiyatlarıyla, enerji sektöründe yapılacak yatırımlara sağlanan teşvikler (E-SYT) ile anılan sektörde gerçekleştirilen özel sektör sabit sermaye yatırım harcamaları (E-ÖSSY), –1985 yılına ait veriler dışarıda tutularak– karşılaştırıldığında⁵⁸⁴; 1980-2000 yılları arasındaki dönemde E-SYT ve E-ÖSSY arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı; nitekim, bazı yıllarda enerji sektörüne sağlanan yatırım teşviklerinin (E-SYT), sözkonusu sektörde gerçekleştirilen özel sabit sermaye yatırım harcamalarının (E-ÖSSY) birkaç misline kadar yükseldiği (1984, % 289,75; 1985, % 72033,63; 1987, % 839,59; 1988, % 455,64; 1990, % 649,86; 1991, % 579,86; 1992, % 302,70; 1993, % 727,21; 1994, % 256,17; 1995, % 1271,65; 1996, % 222,94; 1997, 196,35; 2000, % 505,37); 2000 yılından sonra; önce E-ÖSSY harcamalarının % 32,15 'ine (2003) kadar düştüğü, bilahare yükselmeye başlayarak, dönem sonuna doğru yeniden E-ÖSSY harcamalarının üzerine çıktığı (2008, % 194,62 ve 2009, % 107,11) anlaşılmıştır (Şekil 115, Şekil 116).

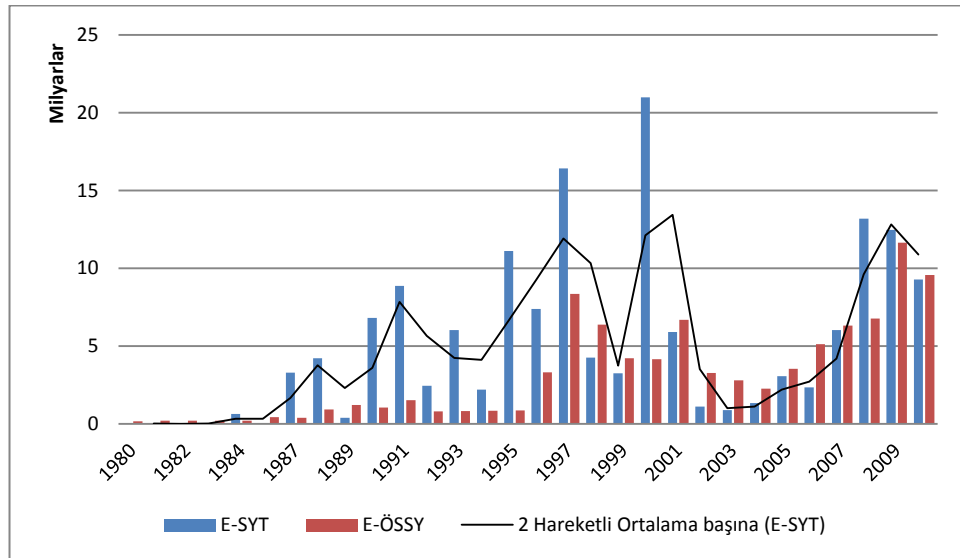
⁵⁸⁴ 1985 yılında, enerji sektörüne 139.469.553.236 TL 'lık yatırım teşviki sağlanmasına karşılık, aynı yıl yalnızca 193.617.286 TL tutarında ÖSSY harcaması yapılmıştır (% 72033,63). Bu veri, grafiklerin anlaşılmasını adeta imkansız halé getirmektedir. Bu sebeple, incelenen dönemin tamamı hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmesi için, sözüedilen veri hariç tutularak, ayrı bir grafik hazırlanması uygun görülmüştür.

Şekil 115 - Enerji Sektöründe Yatırım Teşvikleri ve ÖSSY Harcamaları (1980-2010; 2011=100, Milyar TL)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Şekil 116 - Enerji Sektöründe Yatırım Teşvikleri ve ÖSSY Harcamaları (1980-2010 ; 2011=100, Milyar TL ; 1985 Yılı Hariç)

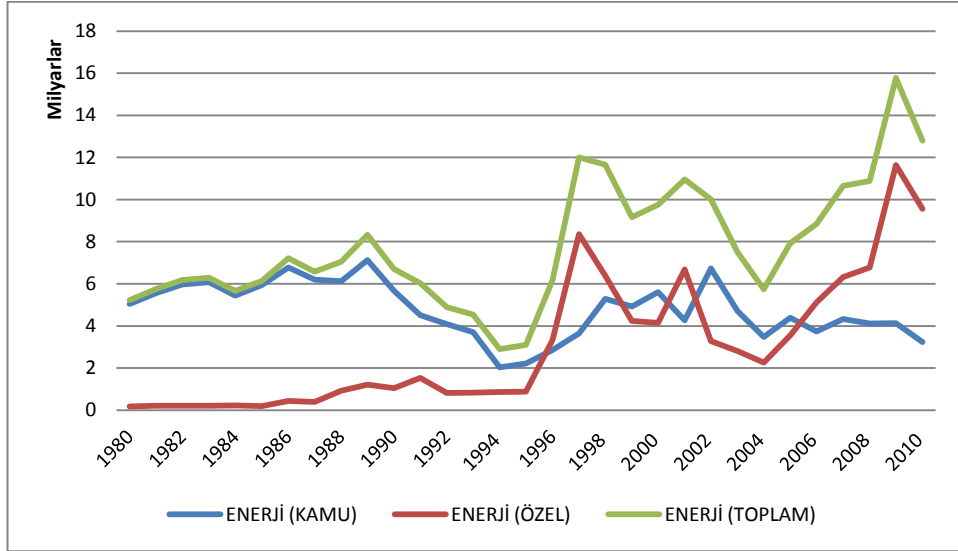
Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İncelenen dönemin tamamında, enerji sektöründe yapılacak yatırımlara, fiilen gerçekleştirilen özel sektör sabit sermaye yatırımlarının üç katından fazla (% 310,42) teşvik sağlanmıştır. Bu durum, enerji sektörüne sağlanan teşviklerden önemli bir kısmının "amaç dışı" kullanılmış olabileceğini ve/veya YTB kapsamında yapımına başlanan yatırımların

önemli bir kısmının "tamamlan(a)madığını" düşünmemize yol açmıştır. Nitekim, enerji sektöründeki sabit sermaye yatırım harcamalarının seyri incelendiğinde, bilhassa incelenen dönemin ilk yarısında özel sektör yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payının çok cüz'i seviyede kaldığı görülmektedir (Şekil 117).

Yukarıda anlatılan hususlar çerçevesinde, enerji sektöründe, yatırım teşviklerinin, ÖSSY harcamaları üzerindeki etkisinin sınırlı olduğu, kanaatine varılmıştır.

Şekil 117 - Enerji Sektöründeki Sabit Sermaye Yatırım Harcamalarının Seyri (1980-2010 ; 2011=100, Milyar TL)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Enerji sektörüne sağlanan yatırım teşvikleri (E-SYT) ile bu sektörde gerçekleştirilen ÖSSY harcamaları arasındaki ilişki, ayrıca SPSS programı yardımıyla da analiz edilmiştir.

Tablo 106 - Enerji Sektöründe SYT ve ÖSSY ilişkisi (1980-2010)						
		Enerji SYT	EosyyY	EsytY	TOPLAM ÖSSY	TOPLAM SYT
Enerji ÖSSY	ilişki katsayısı	0,511(**)	0,939(**)	0,620(**)	0,837(**)	0,02
Enerji SYT	ilişki katsayısı		0,443(*)	0,856(**)	0,541(**)	0,541(**)
EosyyY	ilişki katsayısı			0,594(**)	0,663(**)	-0,002
EsytY	ilişki katsayısı				0,477(*)	0,134
TOPLAM ÖSSY	ilişki katsayısı					0,240

*p<0,05 düzeyinde anlamlı **p<0,01 düzeyinde anlamlı

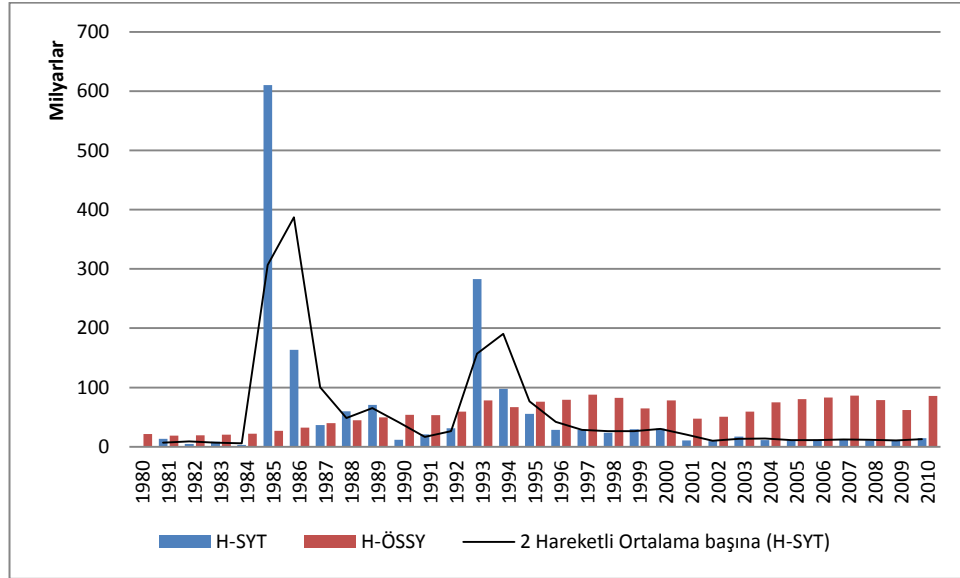
Tablo 106'da yer alan verilere göre, enerji sektöründe Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırım Harcamaları (E-ÖSSY) ile Sabit Yatırım Teşvikleri (E-SYT) arasında orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır ($r=0,511$). Birinin artması, diğerinin de artmasında etkilidir. Ayrıca, enerji sektöründe ÖSSY harcamalarının artması, Toplam ÖSSY harcamalarının artmasında etkilidir ($r=0,837$). Öte yandan, Toplam ÖSSY harcamaları arttıkça, enerji sektörünün Toplam ÖSSY harcamaları içindeki yüzdesi de artmaktadır ($r= 0,663$). Keza, konu sektörde ÖSSY harcamaları arttıkça, Toplam ÖSSY harcamaları içindeki yüzdesi de yüksek seviyede artmıştır ($r= 0,939$). Toplam SYT arttığında, enerji sektörüne sağlanan yatırım teşvikleri de artmaktadır ($r= 0,541$). Bu durumda, Enerji sektörünün Toplam SYT içindeki yüzdesi yüksek derecede artmaktadır ($r=0,856$).

e) Hizmetler Sektörüne Verilen Yatırım Teşvikleri ve ÖSSY

1980-2010 yılları arasında, hizmetler sektöründe yapılacak yatırımlara sağlanan teşvikler (H-SYT) ile anılan sektörde gerçekleştirilen özel sektör sabit sermaye yatırım harcamaları (H-ÖSSY), 2011 yılı fiyatlarıyla, mukayeseli olarak incelenmiştir. Buna göre, incelenen dönemin ilk yarısında H-SYT/H-ÖSSY oranı, % 3,31 (1980) ile % 2273,95 (1985) arasında inip-çıkan son derece dalgalı bir seyir izlemiştir. Yine bu dönemde, sabit yatırım teşvikleri, bazı yıllarda H-ÖSSY harcamalarının üzerine çıkmıştır (1985, % 2273,95; 1986, % 507,85; 1988, % 133,57; 1989, % 143,52; 1993, % 362,11; 1994, % 146,17). Dönemin ikinci yarısından itibaren, bazı yıllar müstesna, SYT azalma eğiliminde olurken, ÖSSY harcamaları, tam tersine, artış temayülünde olmuştur.

Sonuç olarak, hizmetler sektörüne sağlanan yatırım teşviklerindeki artış ve azalışlar, bu sektörde yapılan ÖSSY harcamaları üzerinde çok fazla etkili olmamıştır (Şekil 118).

Şekil 118 - Hizmetler Sektöründe Yatırım Teşvikleri ve ÖSSY Harcamaları (1980-2010; 2011=100, Milyar TL)

Kaynak: EBTUYSGM'den temin edilen bilgilerden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Hizmetler sektöründe SYT ve ÖSSY harcamaları ilişkisi, SPSS programı yardımıyla da analiz edilmiştir.

Tablo 107 - Hizmet Sektöründe SYT ve ÖSSY İlişkisi (1980-2010)						
		Hizmet SYT	HosyyY	HsytY	TOPLAM ÖSSY	TOPLAM SYT
Hizmet ÖSSY	İlişki katsayısı	0,313	0,05	-0,011	0,982(**)	0,343
Hizmet SYT	İlişki katsayısı		0,596(**)	0,663(**)	0,23	0,908(**)
HosyyY	İlişki katsayısı			0,313	-0,055	0,585(**)
HsytY	İlişki katsayısı				-0,032	0,377(*)
TOPLAM ÖSSY	İlişki katsayısı					0,240

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı ** $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı

Tablo 107 incelendiğinde; hizmetler sektöründe Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırım Harcamaları (H-ÖSSY) ile Sabit Yatırım Teşvikleri (H-SYT) arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı anlaşılmıştır ($r = 0,313$). Hizmetler sektöründe Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırım Harcamalarının (ÖSSY) artmasının, bu sektörün Toplam ÖSSY içersindeki payının değişiminde herhangi bir etkisi yoktur ($r = 0,05$). Buna karşılık, hizmetler sektöründe ÖSSY harcamalarının artması, Toplam ÖSSY harcamalarının artmasında yüksek seviyede etkilidir ($r = 0,982$). Hizmetler sektöründe sabit yatırım teşviklerinin artması, bu sektörün Toplam SYT içindeki payını da arttırdığı gibi ($r = 0,663$), Toplam SYT'nin artmasında da yüksek seviyede etkilidir ($r = 0,908$). Öte yandan, Toplam SYT arttığında, hizmetleri sektörünün Toplam SYT içindeki payı düşük seviyede artmaktadır ($r = 0,377$).

C. Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Dış Ticaret Dengesi (DTD)

1. Sabit Yatırım Teşvikleri ve Dış Ticaret Dengesine Etkisi

Yatırımların teşvik edilmesindeki —açık ya da örtülü— en önemli amaçlardan birisi de, dış ticaret açıklarının azaltılması veya dış ticaretin "fazla" vermesinin sağlanmasıdır. Dış ticaretin açık vermesi, gelişmişlik seviyesi ne olursa olsun, hemen her ülke için önemli bir sorundur. Zira, ihracatın ithalatı karşılamakta yetersiz kaldığı ülkelerde, her yıl, ülkenin milli gelirinin dış ticaret açığı kadar kısmı yurt dışına aktarılacak durumundadır. Bu, ülke dışına kaynak aktarılması anlamına gelmektedir. İthalatını başka ülkelerin parasıyla (döviz) gerçekleştiren ülkeler için bu açığın uzun süre devam ettirilebilmesi mümkün olmamakta, dış ödemeler dengesindeki bozulma, iktisadi ve —makul bir süre içinde çözüm üretilemediği takdirde— siyasi krizlere zemin hazırlamaktadır. Dış ticaret açığının tabii sonuçlarından birisi olan cari açığın karşılanabilmesi için yurt dışından borçlanma yapılması, dış ekonomik ilişkilerde bağımlılığı artırırken, sözkonusu açığın azaltılması ya da önlenmesi amacıyla daraltıcı iktisat politikalarının uygulanması da, işsizlik, enflasyon, gelir dağılımının bozulması gibi pek çok sorunun ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Bu sebeple, açıkça ifade edilmiş olsun ya da olmasın, ülke ekonomisinin uluslararası piyasalarda rekabet kabiliyetinin artmasını sağlayacak yatırımların desteklenmesine yönelik teşvik tedbirleri, her zaman için bütün ülkelerde ilgi görmektedir. Gerçi, küreselleşme sürecinin bir gereği olarak ihdas edilen uluslararası siyasi-iktisadi düzenlemeler sebebiyle, dış ticareti kısıtlamaya yönelik uygulamalar konusunda ülkeler artık sınırsız bir serbestliğe sahip değildirler. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren, doğrudan (ya da, açıkça) "ihracatı desteklemeye yönelik yatırım teşvik uygulamaları" uluslararası düzenlemelerle büyük ölçüde kısıtlanmıştır. Buna rağmen, dolaylı yöntemlere başvurulacak da olsa, ihracata yönelik yatırımların desteklenmesi her zaman için önemini korumaktadır.

Ülkemizde, 1995 yılından itibaren, DTÖ üyeliği ve AB ile imzalanan GB Anlaşmasının da etkisi ile, doğrudan ihracatın ve/veya ihracata yönelik

yatırımların desteklenmesine yönelik uygulamalardan peyderpey vazgeçilmiş, buna karşılık, dış ticaret açıkları hemen her dönemde ülkemizin önde gelen sorunlarından birisi olduğundan, Türk Ekonomisinde yapısal dönüşüm sağlayacak, böylece ülkemizin uluslararası piyasalarda rekabet gücünün artmasını temin edecek önlemler, yatırım teşvik uygulamalarının içinde her zaman kendisine yer bulmuştur.

Çalışmanın bu bölümünde, istatistiki bölge birimleri sınıflandırması çerçevesinde, bölgesel ve sektörel bakımdan, yatırımlara sağlanan teşviklerin dış ticaret dengesine etkileri incelenmiştir.

Çalışmada yararlanılan "illere göre dış ticaret (2002-2010)" verileri TÜİK' ten temin edilmiştir. Fakat, sözkonusu verilerin yalnızca dokuz yıllık bir süreyi kapsaması, çalışmanın güvenilirliğini azaltıcı mahiyettedir. Dolayısıyla, aşağıda SPSS programı yardımıyla yapılan analizler neticesinde ulaşılan sonuçların ihtiyatla değerlendirilmesi uygun olacaktır.

Çalışmanın güvenilirliğini zedeleyen bir başka husus ise, TÜİK'ten temin edilen "illere göre dış ticaret" verilerinde, "Toplam İthalat" bilgileri ile "İllere Göre İthalat" bilgilerinin uyuşmamasıdır. Anlaşılamayan bir sebepten ötürü, TÜİK tarafından, "gizli veri" ve "belirsiz" olarak tasnif edilen bir kısım ithalat tutarının "illere göre ithalat" rakamlarına eklenmediği, bu yüzden de, incelenen dönemde (2002-2010), "toplam ithalat" ile "illere göre ithalat" arasında 192.360.879.680 \$ (% 13,60) fark bulunduğu görülmüştür. Bu durumda, bazı bölgelerimizde (özellikle de 1. Bölge'de) ithalat tutarının olduğundan daha az görüldüğü, dolayısıyla bu bölgelerimizde "Dış Ticaret Açığı"nın görünenden daha yüksek olduğu anlaşılmıştır (Tablo 63).

Şu halde, analiz sonuçları değerlendirilirken, yukarıda bahsedilen hususların gözönünde bulundurulması gerekmektedir.

Tablo 108 - Toplam İthalat ve İllere Göre İthalat Tutarları Arasındaki Farklılıklar (Cari Fiyat, Bin \$; 2002-2010)						
YILLAR	TOPLAM İTHALAT	GİZLİ VERİ	BELİRSİZ	TOPLAM (A+B)	İLLERE GÖRE İTHALAT	Toplam İthalat TEZ (*)
		A	B			
2002	51.553.797	6.460.028	124.262	6.584.291	44.969.507	44.969.513
2003	69.339.692	8.095.170	72.933	8.168.103	61.171.589	61.171.587
2004	97.539.766	9.499.452	79.311	9.578.763	87.961.003	87.960.995
2005	116.774.151	14.802.015	49.002	14.851.017	101.923.134	101.923.139
2006	139.576.174	20.476.822	35.098	20.511.920	119.064.254	119.064.249
2007	170.062.715	23.481.959	24.361	23.506.320	146.556.395	146.556.390
2008	201.963.574	33.952.893	19.593	33.972.485	167.991.089	167.991.089
2009	140.928.421	18.656.293	6.716	18.663.009	122.265.413	122.265.406
2010	185.544.332	22.232.275	7.525	22.239.801	163.304.531	163.304.533
2011	240.841.676	34.283.585	1.587	34.285.172	206.556.504	206.556.502
Genel Toplam	1.414.124.298	191.940.492	420.388	192.360.880	1.221.763.419	1.221.763.403

[*] SPSS Programı ile yapılan analizlerde, son sütundaki veriler esas alınmıştır. Bir önceki sütundaki veriler ise, Toplam İthalat rakamlarından "gizli veri" ve "belirsiz" tasnifli ithalat tutarları düşüldükten sonra kalan tutarları göstermektedir. Her iki sütun arasında cüz'i bir farklılık söz konusudur.

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, Erişim: 10.01.2012

2. İBBS İtibariyle Sabit Yatırım Teşvikleri ve Dış Ticaret Dengesine Etkisi

a) Tarım Sektöründe SYT ve DTD

Ülkemizde, incelenen dönemde (2002-2010), tarım sektöründen kaynaklanan toplam dış ticaret açığı (DTA) 3,548 milyar \$ olmuştur. Sözü edilen dönemdeki toplam DTA 'nın % 1,4 'üne tekabül eden bu açığın bölgelere göre dağılımı incelendiğinde, en yüksek DTA 'nın 1. Bölge'de (5,748 milyar \$), en düşük DTA 'nın ise 6. Bölge'de (702 milyon \$) gerçekleştiği, aynı dönemde 3. Bölge'de (3,606 milyar \$) ve 4. Bölge'de (2,938 milyar \$) dış ticaret fazlası (DTF) verildiği görülmüştür (Tablo 109).

Tablo 109 - Tarım Sektöründe İstatistiki Bölgeler İtibariyle Dış Ticaret Dengesi (2002-2010) (Cari Fiyat, Milyon \$)										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	G. Toplam
01 - Tarım	104	-331	-116	649	679	-790	-2.256	-89	-1.399	-3.548
1. BÖLGE	-183	-575	-455	-50	125	-865	-1.992	-552	-1.201	-5.748
2. BÖLGE	-78	-88	-166	-182	-188	-394	-520	-276	-509	-2.400
3. BÖLGE	227	225	397	688	624	454	159	542	291	3.606
4. BÖLGE	186	195	199	247	276	346	444	526	517	2.938
5. BÖLGE	-31	-59	-37	18	-90	-244	-216	-227	-355	-1.242
6. BÖLGE	-19	-28	-54	-71	-69	-87	-131	-102	-141	-702

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, Erişim: 10.01.2012

Tarım sektöründe, İBBS çerçevesinde, bölgelere göre sabit yatırım teşvikleri (SYT) ile dış ticaret dengesi (DTD) arasındaki ilişki, 2002-2010 dönemine ait verilere dayanılarak, SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir (Tablo 110).

Tablo 110 - Tarım Sektöründe İstatistiki Bölgelere Göre Sabit Yatırım Teşvikleri ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi (2002-2010)								
		YIL	YAT1BT	YAT2BT	YAT3BT	YAT4BT	YAT5BT	YAT6BT
YIL	r		0,779(*)	0,588	0,821(**)	0,597	0,560	0,545
	p		0,013	0,096	0,007	0,09	0,117	0,129
	N		9	9	9	9	9	9
DTD1BT	r	-0,554	-0,490	-0,272	-0,342	-0,388	-0,345	-0,321
	p	0,121	0,18	0,478	0,367	0,302	0,363	0,4
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD2BT	r	-0,863(**)	-0,749(*)	-0,547	-0,674(*)	-0,619	-0,54	-0,52
	p	0,003	0,02	0,127	0,046	0,076	0,133	0,152
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD3BT	r	0,119	-0,094	-0,126	0,043	-0,181	-0,217	-0,209
	p	0,760	0,811	0,747	0,913	0,642	0,574	0,59
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD4BT	r	0,961(**)	0,727(*)	0,532	0,784(*)	0,537	0,534	0,511
	p	0,000	0,026	0,14	0,012	0,136	0,138	0,16
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD5BT	r	-0,877(**)	-0,755(*)	-0,658	-0,872(**)	-0,663	-0,650	-0,622
	p	0,002	0,019	0,054	0,002	0,051	0,058	0,074
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD6BT	r	-0,956(**)	-0,812(**)	-0,589	-0,725(*)	-0,639	-0,574	-0,565
	p	0,000	0,008	0,095	0,027	0,064	0,106	0,113
	N	9	9	9	9	9	9	9

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı ** $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı

$r = 0,70 - 1,00$ (yüksek); $r = 0,70 - 0,30$ (orta); $r = 0,30 - 0,00$ (düşük)

(r = pozitif ve negatif değerdeki ilişki kuvveti)

DTD1BT : 1.Bölge Tarım Sektöründe Dış Ticaret Dengesi

YAT1BT : 1. Bölge Tarım Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşviki

r (ilişki düzeyi)

p (anlamlılık)

N (yıllar)

Tablo 110 'de kaydedilen analiz sonuçlarına göre; sabit yatırım teşvikleri (SYT), incelenen dönem boyunca (2002-2010), bütün bölgelerde —tam doğrusal olmasa da— artış göstermiştir. Yalnız, 1. ve 3. bölge dışındaki artışlar anlamlı değildir. Dış ticaret dengesi ise, sözkonusu dönemde, 3. ve 4. bölge dışındaki bölgelerde, yıllar itibarıyla azalmıştır⁵⁸⁵. Fakat, 1. ve 2. bölgelere ilişkin sonuçlar anlamlı değildir.

⁵⁸⁵ Dış ticaret dengesinin azalması, "dış ticaret açığının artması" ya da bir başka tanımla "ihracatın ithalatı karşılama seviyesinin düşmesi" anlamına gelmektedir.

Tarım sektöründe, incelenen dönemde (2002-2010), bölgeler itibariyle yatırım teşvikleri (SYT) ile dış ticaret dengesi (DTD) arasındaki ilişki incelendiğinde, 1., 2., 5. ve 6. bölgelerde, yatırım teşvikleriyle dış ticaret dengesi arasında ters yönlü bir ilişki olduğu (ilişki düzeyi, sırasıyla: -0,490 , -0,547 , -0,650 , -0,565), sözkonusu bölgelerde yatırım teşvikleri artarken, dış ticaret dengesinin azaldığı; 3. Bölge'de "düşük" seviyede ($r=0,043$) bir ilişki mevcut iken, 4. Bölge'de "orta" seviyede ($r= 0,537$) ilişki bulunduğu; ancak, bölgelerin hiç birisinde, tespit edilen sözkonusu ilişkilerin anlamlı olmadığı görülmüştür.

b) Madencilik Sektöründe SYT ve DTD

İncelenen dönemde (2002-2010), ülkemizde madencilik sektöründen kaynaklanan toplam dış ticaret açığı (DTA), 17,696 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Anılan dönemdeki DTA toplamının % 6,95 'ine karşılık gelen bu açığın bölgelere göre dağılımı incelendiğinde; ilk üç sırayı, 3. Bölge (7,439 milyar \$), 1. Bölge (7,054 milyar \$) ve 4. Bölge'nin (4,341 milyar \$) aldığı; 5. Bölge'de yalnızca 53 milyon \$ 'lık bir DTA meydana gelirken, 2. Bölge'de 1,002 milyar \$ DTF elde edildiği; DTA veren bölgelerde, bu durumun incelenen dönem boyunca süreklilik arzettiği anlaşılmıştır (Tablo 111).

Tablo 111 - Madencilik Sektöründe İstatistikî Bölgeler İtibariyle Dış Ticaret Dengesi (2002-2010) (Cari Fiyat, Milyon \$)										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	G. Toplam
02 - Madencilik	-923	-1.205	-1.284	-1.370	-1.668	-1.872	-2.443	-3.346	-3.587	-17.696
1. BÖLGE	-463	-811	-769	-485	-516	-612	-493	-1.306	-1.597	-7.054
2. BÖLGE	31	50	64	88	101	164	181	110	213	1.002
3. BÖLGE	-292	-308	-400	-629	-878	-968	-1.348	-1.198	-1.419	-7.439
4. BÖLGE	-200	-133	-176	-352	-392	-476	-785	-987	-840	-4.341
5. BÖLGE	1	1	-3	0	-2	-7	-27	-8	-8	-53
6. BÖLGE	1	-4	0	8	20	27	29	43	66	189

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, Erişim: 10.01.2012

Madencilik sektöründe, İBBS çerçevesinde, bölgelere göre sabit yatırım teşvikleri (SYT) ile dış ticaret dengesi (DTD) arasındaki ilişki, 2002-

2010 dönemine ait verilere dayanılarak, SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir (Tablo 112).

Tablo 112 - Madencilik Sektöründe İstatistiki Bölgelere Göre Sabit Yatırım Teşvikleri ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi (2002-2010)								
		YIL	YAT1BM	YAT2BM	YAT3BM	YAT4BM	YAT5BM	YAT6BM
YIL	r	1	-0,458	0,447	0,601	0,700(*)	0,895(**)	0,792(*)
	p		0,215	0,228	0,087	0,036	0,001	0,011
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD1BM	r	-0,630	-0,061	-0,519	-0,677(*)	-0,318	-0,507	-0,922(**)
	p	0,069	0,876	0,152	0,045	0,404	0,163	0
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD2BM	r	0,893(**)	-0,383	0,116	0,697(*)	0,641	0,796(*)	0,698(*)
	p	0,001	0,309	0,767	0,037	0,063	0,01	0,037
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD3BM	r	-0,973(**)	0,484	-0,275	-0,517	-0,691(*)	-0,912(**)	-0,694(*)
	p	0	0,187	0,474	0,154	0,039	0,001	0,038
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD4BM	r	-0,936(**)	0,451	-0,433	-0,409	-0,646	-0,952(**)	-0,725(*)
	p	0	0,223	0,245	0,274	0,06	0	0,027
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD5BM	r	-0,631	0,442	0,245	-0,093	-0,406	-0,802(**)	-0,346
	p	0,069	0,234	0,526	0,812	0,279	0,009	0,362
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD6BM	r	0,948(**)	-0,357	0,4	0,716(*)	0,623	0,819(**)	0,863(**)
	p	0	0,345	0,286	0,03	0,073	0,007	0,003
	N	9	9	9	9	9	9	9

*p<0,05 düzeyinde anlamlı **p<0,01 düzeyinde anlamlı

Tablo 112 'de yer alan analiz sonuçlarına göre; yıllar itibariyle, madencilik sektörüne sağlanan yatırım teşvikleri incelendiğinde; incelenen dönemde (2002-2010), tam doğrusal olmasa da, 2., 3., 4., 5. ve 6. bölgelerde yatırım teşvikleri yıllar itibariyle artış göstermiştir. Fakat, bu artış, yalnızca 4., 5. ve 6. bölgelerde anlamlıdır.

Dış ticaret dengesi ise, 2. ve 6. bölgelerde artış gösterirken, 1., 3., 4. ve 5. bölgelerde yıllar itibariyle azalmıştır. Ancak, 1. ve 5. bölgelere ilişkin sonuçlar anlamlı değildir.

Madencilik sektöründe, incelenen dönemde (2002-2010), İBBS çerçevesinde bölgelerde yatırım teşvikleri (SYT) ile dış ticaret dengesi (DTD) arasındaki ilişki incelendiğinde; 6. bölgede SYT ile DTD arasında kuvvetli bir ilişki bulunduğu, yatırım teşvikleri arttıkça dış ticaret dengesinin de arttığı

(iyileştiği); buna karşılık, 1., 3., 4. ve 5. bölgelerde yatırım teşvikleri ile dış ticaret dengesinin ters orantılı olarak değiştiği, biri artarken diğerinin azaldığı, ancak 1., 3. ve 4. bölgelerdeki ilişkinin anlamlı olmadığı; 2. Bölge'de SYT ile DTD arasında ilişki bulunmadığı görülmüştür.

c) İmalat Sanayii Sektöründe SYT ve DTD

İncelenen dönemde (2002-2010), ülkemizde, sektörler itibariyle en yüksek dış ticaret açığı (DTA) imalat sanayiinde verilmiş olup, bu sektörden kaynaklanan toplam dış ticaret açığı 194,501 milyar \$ olmuştur (% 76,45). Söz konusu açığın bölgelere göre dağılımı incelendiğinde; 1. Bölge'de, 218,62 milyar \$ DTA verildiği, diğer bölgelerin hepsinde de DTF elde edildiği, görülmüştür. İlginç olan husus, beklenenin aksine, sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında (SEGE) en son sırada yer alan 6. Bölge'nin, DTF elde eden bölgeler sıralamasında —2. Bölge'nin ardından— ikinci sırada yer almış olmasıdır (Tablo 113).

Tablo 113 - İmalat Sanayiinde İstatistiki Bölgeler İtibariyle Dış Ticaret Dengesi (2002-2010) (Cari Fiyat, Milyon \$)										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	G. Toplam
03 - İmalat	-6.992	-10.499	-20.346	-24.695	-28.849	-31.140	-22.145	-12.515	-37.320	-194.501
1. BÖLGE	-7.595	-10.964	-22.176	-26.803	-30.438	-33.794	-26.441	-18.371	-42.038	-218.620
2. BÖLGE	351	339	1.293	1.440	1.079	1.697	1.408	1.357	611	9.575
3. BÖLGE	40	-53	-82	-181	-160	410	1.049	2.117	1.458	4.599
4. BÖLGE	171	140	269	70	29	-148	373	360	529	1.793
5. BÖLGE	50	17	168	258	196	-21	405	386	508	1.967
6. BÖLGE	-9	23	182	522	445	716	1.060	1.635	1.611	6.184

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, Erişim: 10.01.2012

İmalat Sanayiinde, İBBS çerçevesinde, bölgelere göre sabit yatırım teşvikleri (SYT) ile dış ticaret dengesi (DTD) arasındaki ilişki, 2002-2010 dönemine ait verilere dayanılarak, SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir (Tablo 114).

Tablo 114 - İmalat Sanayiinde İstatistiki Bölgelere Göre Sabit Yatırım Teşvikleri ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi (2002-2010)								
		YIL	YAT1Bİ	YAT2Bİ	YAT3Bİ	YAT4Bİ	YAT5Bİ	YAT6Bİ
YIL	r	1	0,728(*)	0,575	0,670(*)	0,488	0,427	0,889(**)
	p		0,026	0,105	0,048	0,183	0,251	0,001
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD1Bİ	r	-0,735(*)	-0,830(**)	-0,654	-0,651	-0,520	-0,729(*)	-0,780(*)
	p	0,024	0,006	0,056	0,057	0,152	0,026	0,013
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD2Bİ	r	0,414	0,315	-0,282	0,162	0,243	0,347	0,39
	p	0,267	0,409	0,463	0,676	0,529	0,36	0,3
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD3Bİ	r	0,821(**)	0,429	0,43	0,501	0,355	0,049	0,700(*)
	p	0,007	0,249	0,248	0,169	0,349	0,901	0,036
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD4Bİ	r	0,461	0,186	0,561	0,393	0,307	-0,433	0,345
	p	0,212	0,633	0,116	0,295	0,422	0,244	0,363
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD5Bİ	r	0,768(*)	0,41	0,566	0,385	0,568	-0,128	0,563
	p	0,016	0,273	0,112	0,307	0,111	0,744	0,114
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD6Bİ	r	0,964(**)	0,644	0,567	0,587	0,56	0,277	0,847(**)
	p	0	0,061	0,111	0,097	0,117	0,47	0,004
	N	9	9	9	9	9	9	9

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı, ** $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı

Tablo 114'de yer alan analiz sonuçlarına göre, 2002-2010 yılları arasında, bölgeler düzeyinde imalat sanayiine sağlanan yatırım teşviklerini incelediğimizde; tam doğrusal olmasa da, bütün bölgelerde yatırım teşviklerinin artış gösterdiği; ancak, yalnızca 1., 3. ve 6. bölgelerde vuku bulan artışın anlamlı olduğu anlaşılmıştır.

Dış ticaret dengesi ise, imalat sanayiinde, incelenen dönemde (2002-2010); 2., 3., 4., 5. ve 6. bölgelerde artış gösterirken, 1. Bölge'de azalmıştır. Fakat, 2. ve 4. bölgelere ilişkin sonuçlar anlamlı değildir.

Sözü edilen dönemde, imalat sanayiine sağlanan yatırım teşvikleri ile dış ticaret dengesi ilişkisini bölgeler bazında incelediğimizde;

Tablo 114'de kaydedilen sonuçlara göre; 6. Bölgede yatırım teşvikleri arttıkça, dış ticaret dengesinin de arttığı ($r = 0,847$; $p < 0,01$); 1., 2. ve 5. bölgelerde yatırım teşvikleri ile dış ticaret dengesinin ters orantılı olduğu, biri

artarken diğerinin azaldığı, ancak 2. ve 5. bölgelerdeki ilişkinin anlamlı olmadığı ($p>0,05$) görülmüştür.

d) Enerji Sektöründe SYT ve DTD

İncelenen dönemde (2002-2010), bölgelere göre "enerji" sektöründe gerçekleşen dış ticaret dengesine ilişkin sonuçlar Tablo 115 'de gösterilmiştir.

Tablo 115 - Enerji Sektöründe İstatistiki Bölgeler İtibariyle Dış Ticaret Dengesi (2002-2010) (Cari Fiyat, Milyon \$)										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	G. Toplam
04 - Enerji	-112	-23	44	85	105	147	58	122	161	588
1. BÖLGE	0	6	46	89	105	149	60	122	161	738
2. BÖLGE	-112	-29	-1	-4	0	-1	-2	0	0	-150
3. BÖLGE	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4. BÖLGE	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5. BÖLGE	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6. BÖLGE	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, Erişim: 10.01.2012

Ülkemizde, dış ticaret açığının ve cari açığın en büyük müsebbiplerinden birisinin "enerji sektörü" olduğu bilinmekte olup, Tablo 115 'deki verilerin gerçeği yansıtmadığı açıktır⁵⁸⁶. "Resmi bir açıklama" tespit edilememiş olmakla birlikte, bu bölümün başlangıç kısmında vurgulanan "gizli veri" başlığı altında yayımlanan ithalat tutarlarının önemli bir kısmının enerji sektörüne ait ithalat rakamlarından oluştuğu inancındayız. Bu durumda, yetersiz/hatalı verilere dayanılarak, enerji sektöründe SYT ve DTD ilişkisi konusunda analiz ve yorum yapılabilmesi mümkün değildir.

e) Hizmetler Sektöründe SYT ve DTD

İncelenen dönemde (2002-2010), ülkemizde hizmetler sektöründen kaynaklanan dış ticaret açığı 39,275 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir.

⁵⁸⁶ Türkiye'nin 2013 yılın ilk üç ayında verdiği dış ticaret açığının yüzde 62'sini enerji ithalatının oluşturduğu, ileri sürülmektedir. Bkz. "Türkiye enerji ithalatına 13.4 milyar dolar akıttı" başlıklı haber, *Dünya Gazetesi*, 12 Mayıs 2013, <http://www.dunya.com/turkiye-enerji-ithalatina-134-milyar-dolar-akitti-191554h-p1.htm>; Erişim: 21.05.2013

Sözkonusu dönemdeki toplam dış ticaret açığının % 15,44 'ünü oluşturan bu açığın bölgelere göre dağılımı incelendiğinde, 1. Bölge'nin açıkara önde olduğu görülmektedir (34,607 milyar \$). Bu sektördeki açığın % 88,11 'inden ve toplam DTA 'nın % 8,40 'ından sorumlu olan 1. Bölge'yi, sırasıyla, 4. Bölge (2,649 milyar \$) ve 3. Bölge (1,715 milyar \$) takip etmektedir

Tablo 116 - Hizmetler Sektöründe İstatistiki Bölgeler İtibariyle Dış Ticaret Dengesi (2002-2010) (Cari Fiyat, Milyon \$)										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	G. Toplam
05 - Hizmetler	-998	-1.864	-3.098	-3.120	-3.803	-5.640	-9.179	-4.297	-7.277	-39.275
1. BÖLGE	-977	-1.811	-2.951	-2.942	-3.340	-5.172	-8.100	-3.583	-5.731	-34.607
2. BÖLGE	7	-4	-9	1	4	-10	-37	-8	2	-54
3. BÖLGE	-27	-46	-105	-132	-188	-236	-445	-220	-315	-1.715
4. BÖLGE	0	-2	-26	-43	-279	-219	-603	-496	-983	-2.649
5. BÖLGE	0	0	-3	-3	0	-2	7	5	-251	-248
6. BÖLGE	0	-2	-4	-2	0	0	0	5	1	-2

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, Erişim: 10.01.2012

2002-2010 yılları arasındaki dönemde, hizmetler sektöründe, İBBS çerçevesinde, bölgelere göre sabit yatırım teşvikleri (SYT) ile dış ticaret dengesi (DTD) arasındaki ilişki de, SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir (Tablo 117).

Tablo 117 - Hizmetler Sektöründe İstatistiki Bölgelere Göre Sabit Yatırım Teşvikleri ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi (2002-2010)								
		YIL	YAT1BH	YAT2BH	YAT3BH	YAT4BH	YAT5BH	YAT6BH
YIL	r	1	0,399	0,885(**)	0,845(**)	0,798(**)	0,640	0,656
	p		0,287	0,002	0,004	0,01	0,063	0,055
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD1BH	r	-0,775(*)	-0,444	-0,513	-0,365	-0,372	-0,623	-0,287
	p	0,014	0,232	0,158	0,335	0,325	0,073	0,454
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD2BH	r	-0,352	-0,295	0,057	-0,033	0,082	-0,052	0,331
	p	0,352	0,441	0,885	0,933	0,834	0,893	0,384
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD3BH	r	-0,843(**)	-0,347	-0,596	-0,478	-0,412	-0,590	-0,338
	p	0,004	0,361	0,09	0,193	0,271	0,094	0,374
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD4BH	r	-0,906(**)	-0,282	-0,857(**)	-0,736(*)	-0,668(*)	-0,558	-0,592
	p	0,001	0,463	0,003	0,024	0,049	0,119	0,093
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD5BH	r	-0,528	-0,253	-0,704(*)	-0,493	-0,61	-0,532	-0,629
	p	0,144	0,511	0,034	0,178	0,081	0,141	0,07
	N	9	9	9	9	9	9	9
DTD6BH	r	0,638	-0,117	0,645	0,785(*)	0,599	0,088	0,485
	p	0,064	0,765	0,061	0,012	0,088	0,822	0,185
	N	9	9	9	9	9	9	9

*p<0,05 düzeyinde anlamlı, **p<0,01 düzeyinde anlamlı

Tablo 117 'de görüldüğü üzere, incelenen dönemde, bütün bölgelerde hizmetler sektöründe yapılan yatırımlara sağlanan teşvikler artış göstermiştir. Ancak, yalnızca 2., 3. ve 4. bölgelerdeki artışlar anlamlıdır. Dış ticaret dengesi ise, 6. bölge haricindeki bütün bölgelerde azalmıştır. Fakat, yalnızca 1., 3. ve 4. bölgelerdeki sonuçlar anlamlıdır.

Tablo 117 'de gösterilen sonuçlardan hareketle, hizmet sektöründe yatırımlara sağlanan teşvikler ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişki incelendiğinde; 2. Bölge'de, DTD ve SYT arasında ilişki bulunmadığı; 6. Bölgede, yatırım teşvikleri arttıkça dış ticaret dengesinin de arttığı; 1., 3., 4., ve 5. bölgelerde ise, yatırım teşvikleri ile dış ticaret dengesinin ters orantılı olarak değiştiği; fakat, yalnızca 4. Bölge'de DTD ve SYT arasında anlamlı bir ilişkinin sözkonusu olduğu görülmüştür.

D. Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Kamu Yatırımları

İktisadi kalkınmanın sağlanması ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması, yatırım teşvik uygulamalarının önde gelen amaçları arasında yer almaktadır. Sözkonusu amaçlara ulaşılmasında önemli araçlardan birisi de "kamu yatırımları"dır. Kamu yatırımları ile yatırım teşviklerinin, sözü edilen amaçlar doğrultusunda uyumlu bir şekilde planlanması ve uygulanması durumunda, bahsedilen amaçlar bakımından etkinliklerinin daha yüksek olacağı, düşünülebilir. Bu sebeple, kamu yatırımları ile yatırım teşvikleri arasındaki ilişkinin varlığının araştırılması önem arz etmektedir. Konu, SPSS programı yardımıyla İBBS çerçevesinde analiz edilmiştir. Analiz çalışmasında, EBTUYSGM'den temin edilen "yatırım teşvik" bilgileri ile, Kalkınma Bakanlığı tarafından "kamu yatırımlarının illere göre sektörel dağılımı" konusunda hazırlanan tablolardan yararlanılmıştır⁵⁸⁷. Kamu yatırımlarına ait veriler 1984 yılından itibaren oluşturulmasına rağmen, 1999 yılından öncekiler "sektörel/özet" bilgileri ihtiva etmediğinden, bu çalışmada yalnızca 1999-2010 yılları arasındaki dönemi kapsayan veriler kullanılmıştır. Sözü edilen döneme ilişkin kamu yatırım tutarları, Kalkınma Bakanlığı tarafından 2011 yılında kamu yatırımlarının sabit fiyatlarla ifade edilebilmesi için oluşturulan sabit fiyat dönüşüm cetvelinden yararlanılarak, tarafımızca 2011 yılı fiyatlarına dönüştürülmüştür (Tablo 118).

Tablo 118 - Kamu Yatırımlarının Bölgelere Göre Dağılımı (2011=100 ; Milyon TL ; 1999-2010)												
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1. BÖLGE	22.651	26.058	15.639	22.655	19.423	17.756	19.492	19.141	18.038	16.153	20.612	23.927
2. BÖLGE	1.697	1.993	1.438	2.347	1.426	1.222	1.867	1.640	1.897	1.778	1.650	2.072
3. BÖLGE	1.191	1.544	878	1.360	1.321	1.095	2.047	1.998	1.864	1.813	2.081	2.467
4. BÖLGE	1.297	1.354	1.004	1.189	1.821	1.330	2.124	1.796	2.332	1.899	1.960	2.549
5. BÖLGE	970	1.255	1.413	1.536	1.503	1.265	1.436	1.438	1.386	1.309	1.363	1.954
6. BÖLGE	1.084	1.135	747	962	1.197	1.049	1.807	1.416	1.352	1.274	2.365	2.825
Genel Toplam	28.889	33.338	21.119	30.048	26.692	23.717	28.773	27.428	26.869	24.226	30.031	35.795

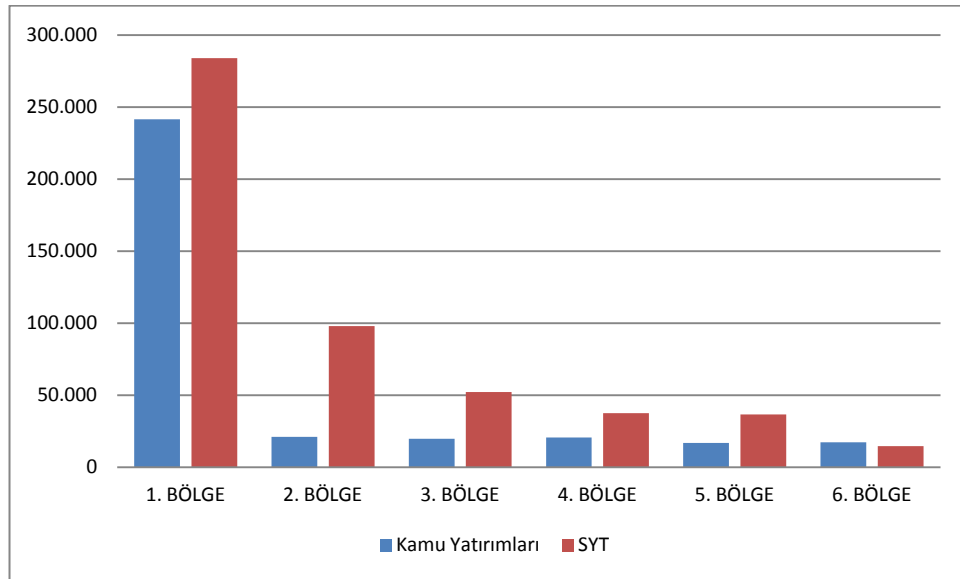
Kaynak: DPT, Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı (1999-2010)

⁵⁸⁷ DPT, Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı (1999-2010), <http://www2.dpt.gov.tr/kamuyat/ilozet.html>; Erişim: 25.03.2012

İncelenen dönemde (1999-2010), kamu yatırımlarından en büyük payı 1. Bölge almıştır. Dönem başında % 78,41 olan payı, mütemadi bir düşüşle her ne kadar dönem sonunda % 66,84 'e inmiş ise de, bu konudaki bariz üstünlüğü devam etmektedir. Diğer bölgelerin kamu yatırımlarından aldıkları pay, % 5-7 arasında değişmektedir.

Kamu yatırımları (KY) ile sabit yatırım teşviklerinin (SYT) İBBS çerçevesinde dağılımı büyük ölçüde paralellik göstermektedir. Yalnız, SYT/KY oranları bölgeden bölgeye büyük farklılık arz etmektedir. Nitekim, incelenen dönemde, sözkonusu oranın bölgelere göre dağılımı şu şekildedir: 2. Bölge (% 466,07), 3. Bölge (% 265,29), 5. Bölge (% 216,83), 4. Bölge (% 180,98), 1. Bölge (% 117,51) ve 6. Bölge (% 85,17), (Şekil 119).

Şekil 119 - Kamu Yatırımları ve Sabit Yatırım Teşvikleri (1999-2010; 2011=100; Milyon TL; 1999-2010)

Kaynak: Şu kaynaklardan yararlanılarak, tarafımızdan oluşturulmuştur: **DPT**, Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı, 1999-2010, <http://www.kalkinma.gov.tr>, Erişim: 15.12.2012; EBTUYSGM'den Temin Edilen Yatırım Teşvik Verileri

1. Tarım Sektöründe Kamu Yatırımları-Yatırım Teşvikleri İlişkisi

Tarım sektöründe, incelenen dönemde (1999-2010), 2011 yılı fiyatlarıyla, ülke genelinde 27.975.163.600 TL kamu yatırımı yapılmış olup, bu tutar, anılan dönemde sözkonusu sektör için sağlanan yatırım teşviklerinin

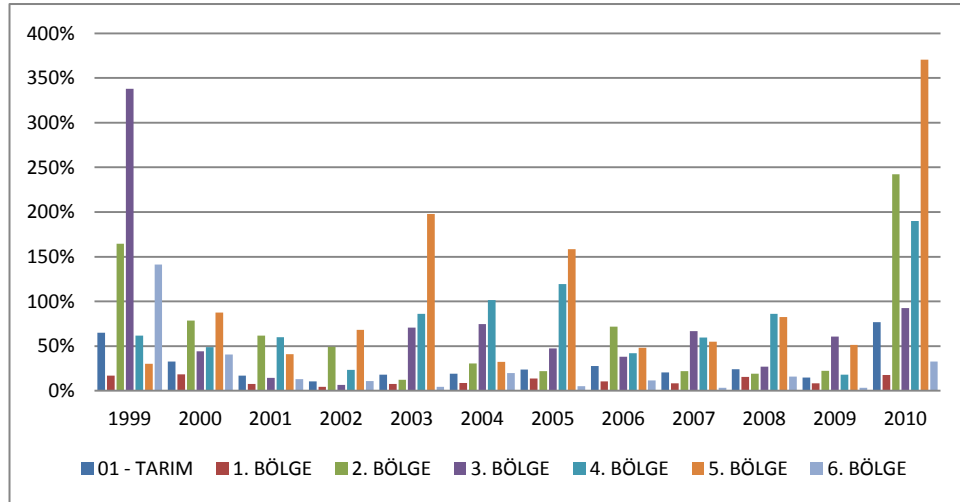
üç mislinden daha fazladır (% 313,86). Tarım sektöründe yapılan kamu yatırımları, önce yavaş, dönem sonuna doğru ise hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Söz konusu yatırımların yarısından çoğu 1. Bölge'de yapılmıştır (Tablo 119).

Tablo 119 - Tarım Sektöründe Bölgelere Göre Kamu Yatırımları (2011=100 ; Milyon TL ; 1999-2010)												
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
01 - TARIM	1.728	1.981	1.546	2.418	2.335	2.235	2.134	1.891	2.104	1.778	3.394	4.431
1. BÖLGE	1.088	1.272	1.046	1.838	1.460	1.447	1.241	1.013	1.225	1.036	1.718	2.271
2. BÖLGE	150	165	122	132	236	180	316	329	348	287	307	465
3. BÖLGE	101	114	74	76	62	67	94	173	182	156	252	305
4. BÖLGE	110	121	77	87	65	99	88	133	126	102	187	299
5. BÖLGE	99	101	75	84	81	90	63	80	89	75	136	195
6. BÖLGE	181	208	152	201	432	352	332	164	134	121	794	896

Kaynak: DPT, Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı, 1999-2010

1. ve 6. Bölgelerde tarım sektöründe yapılan kamu yatırımları, bu sektöre sağlanan sabit yatırım teşviklerinin üzerinde olurken, diğer bölgelerde umumiyetle sabit yatırım teşvikleri —kamu yatırımlarından— daha yüksek meblağlarda gerçekleşmiştir (Şekil 120).

Şekil 120 - Tarım Sektöründe Bölgeler İtibariyle SYT/KY Oranı (1999-2010)

Kaynak: Şu kaynaklardan yararlanılarak, tarafımızdan oluşturulmuştur: DPT, Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı, 1999-2010; EBTUYSGM'den Temin Edilen Yatırım Teşvik Verileri

1999-2010 yılları arasında, tarım sektöründe yapılan kamu yatırımları ile anılan sektöre tahsis edilen yatırım teşvikleri arasındaki ilişki, SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir (Tablo 120).

Tablo 120 - Tarım Sektöründe Kamu Yatırımları İle SYT İlişkisi (1999-2010)								
		YIL1	KAMU1B1	KAMU2B1	KAMU3B1	KAMU4B1	KAMU5B1	KAMU6B1
YIL1	r		0,404	0,879(**)	0,799(**)	0,644(*)	0,483	0,571
	p		0,193	0	0,002	0,024	0,111	0,052
	N		12	12	12	12	12	12
SABIT1B1	r	0,329	0,546					
	p	0,297	0,066					
	N	12	12					
SABIT2B1	r	0,401		0,604(*)				
	p	0,196		0,037				
	N	12		12				
SABIT3B1	r	0,132			0,532			
	p	0,683			0,075			
	N	12			12			
SABIT4B1	r	0,499				0,835(**)		
	p	0,098				0,001		
	N	12				12		
SABIT5B1	r	0,478					0,834(**)	
	p	0,116					0,001	
	N	12					12	
SABIT6B1	r	-0,032						0,424
	p	0,921						0,169
	N	12						12

*p<0,05 düzeyinde anlamlı **p<0,01 düzeyinde anlamlı

r= 0,70 – 1,00 (yüksek); r= 0,70 – 0,30 (orta); r= 0,30 – 0,00 (düşük)

(r= pozitif ve negatif değerdeki ilişki kuvveti)

KAMU1B1: 1. Bölge'de Tarım Sektöründeki Kamu Yatırımları

KAMU2B1: 2. Bölge'de Tarım Sektöründeki Kamu Yatırımları

SABIT1B1: 1. Bölge'de Tarım Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri

SABIT2B1: 2. Bölge'de Tarım Sektörüne Sağlanan Yatırım Teşvikleri

r (ilişki düzeyi)

p (anlamlılık)

N (yıllar)

Tablo 120'de yer alan sonuçlar incelendiğinde, tarım sektöründe; 6. Bölge haricindeki diğer bölgelerde, sabit yatırım teşviklerinin (SYT), incelenen dönemde (1999-2010), orta seviyede artış gösterdiği, ancak bu artışların anlamlı olmadıkları ($p>0,05$); kamu yatırımlarında (KY) ise, bütün bölgelerde artış gerçekleştiği (2. ve 3. bölgelerde "yüksek", diğer bölgelerde "orta" seviyede), ancak bunlardan yalnızca 2., 3. ve 4. bölgelerdeki artışların anlamlı oldukları (2. ve 3. bölgelerde, $p<0,01$ ve 4. Bölge'de $p<0,05$), görülmektedir.

Tarım sektöründe, incelenen dönemde; 2., 4. ve 5. bölgelerde kamu yatırımları (KY) ile sabit yatırım teşvikleri arasında pozitif yönde anlamlı bir

ilişki tespit edilmiştir. Söz konusu ilişkinin en yüksekten en düşüğe doğru sıralaması şu şekildedir: 4. Bölge ($r= 0,835$ (**); $p= 0,001$), 5. Bölge ($r= 0,834$ (**); $p= 0,001$), 2. Bölge ($r= 0,604$ (*); $p= 0,037$). Diğer bölgelerde de "orta" seviyede ilişki bulunduğu görülmekte ise de, bu ilişki istatistiki bakımdan anlamlı değildir: 1. Bölge ($r= 0,546$; $p= 0,066$), 3. Bölge ($r= 0,532$; $p= 0,075$) ve 6. Bölge ($r= 0,424$; $p= 0,169$).

2. Madencilik Sektöründe Kamu Yatırımları-Yatırım Teşvikleri İlişkisi

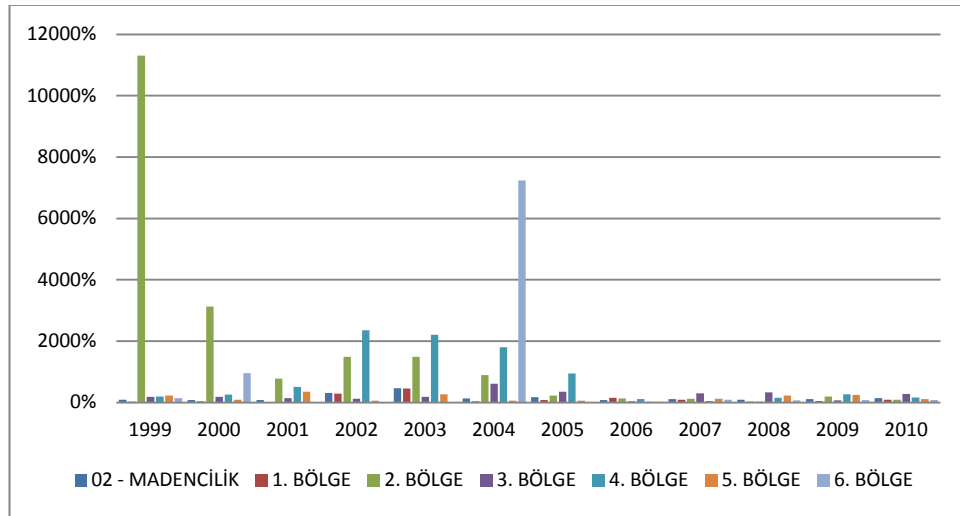
Madencilik sektöründe, incelenen dönemde (1999-2010), 2011 yılı fiyatlarıyla, ülke genelinde 8.682.621.505 TL kamu yatırımı yapılmış olup, bu tutar, anılan dönemde söz konusu sektör için sağlanan yatırım teşviklerinin % 69,98 'ine tekabül etmektedir. Sözü edilen dönemin ilk altı yılında, madencilik sektöründeki kamu yatırımlarının % 80'inden fazlası 1. Bölge'de yapılmış iken, 2005 yılından itibaren diğer bölgelerin paylarında kaydadeğer artışlar meydana gelmiştir (Tablo 121).

Tablo 121 - Madencilik Sektöründe Bölgelere Göre Kamu Yatırımları (2011=100 ; Milyon TL ; 1999-2010)												
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
02 - MADENCİLİK	416	431	335	396	468	589	758	832	993	921	1.041	1.502
1. BÖLGE	324	351	269	324	397	499	364	161	351	383	411	408
2. BÖLGE	1	3	5	7	7	11	72	75	75	129	84	124
3. BÖLGE	41	43	44	46	43	48	101	176	128	30	212	344
4. BÖLGE	36	14	9	5	6	8	49	210	265	197	94	218
5. BÖLGE	13	19	9	14	15	23	86	153	99	101	90	155
6. BÖLGE	2	1	0	0	0	1	86	58	73	81	151	254

Kaynak: DPT, Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı, 1999-2010

1. ve 6. Bölgelerde, madencilik sektörüne tahsis edilen sabit yatırım teşvikleri, anılan bölgelerde bu sektörde yapılan kamu yatırımlarından daha düşük olurken, diğer bölgelerde daha yüksek olmuştur. 2005 yılından itibaren de, bütün bölgelerde madencilik sektörüne yapılan kamu yatırımları, söz konusu bölgelerde madencilik sektörüne sağlanan sabit yatırım teşviklerinden daha yüksek oranda artış göstermiştir (Şekil 121).

Şekil 121 - Madencilik Sektöründe Bölgeler İtibariyle SYT/KY Oranı (1999-2010)

Kaynak: Şu kaynaklardan yararlanılarak, tarafımızdan oluşturulmuştur: DPT, Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı, 1999-2010; EBTUYSGM'den Temin Edilen Yatırım Teşvik Verileri

1999-2010 yılları arasında, madencilik sektöründe yapılan kamu yatırımları ile, anılan sektöre tahsis edilen yatırım teşvikleri arasındaki ilişki, SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir (Tablo 122).

Tablo 122 - Madencilik Sektöründe Kamu Yatırımları İle SYT İlişkisi (1999-2010)								
		YIL1	KAMU1B2	KAMU2B2	KAMU3B2	KAMU4B2	KAMU5B2	KAMU6B2
YIL1	r		0,235	0,914(**)	0,735(**)	0,752(**)	0,848(**)	0,851(**)
	p		0,461	0	0,006	0,005	0	0
	N		12	12	12	12	12	12
SABIT1B2	r	-0,093	0,124					
	p	0,774	0,702					
	N	12	12					
SABIT2B2	r	0,168		0,042				
	p	0,601		0,897				
	N	12		12				
SABIT3B2	r	0,594(*)			0,770(**)			
	p	0,042			0,003			
	N	12			12			
SABIT4B2	r	0,719(**)				0,420		
	p	0,008				0,174		
	N	12				12		
SABIT5B2	r	0,826(**)					0,618(*)	
	p	0,001					0,032	
	N	12					12	
SABIT6B2	r	0,766(**)						0,832(**)
	p	0,004						0,001
	N	12						12

*p<0,05 düzeyinde anlamlı **p<0,01 düzeyinde anlamlı

Tablo 122'deki sonuçlar tetkik edildiğinde, incelenen dönemde (1999-2010), madencilik sektöründe; 1. Bölge dışındaki bölgelerde, kamu yatırımlarının "yüksek" seviyede artış gösterdiği; sabit yatırım teşviklerinin ise, 3. Bölge'de "orta" seviyede, 4., 5. ve 6. bölgelerde ise "yüksek" seviyede artış gösterdiği, görülmektedir.

Madencilik sektöründe kamu yatırımları (KY) ile sabit yatırım teşvikleri (SYT) arasındaki ilişki incelendiğinde; 1. ve 2. bölgelerde kamu yatırımları ile sabit yatırım teşvikleri arasında bir ilişki tespit edilmemiştir. Diğer bölgelerde ise, kamu yatırımları (KY) ile sabit yatırım teşvikleri (SYT) arasında pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Söz konusu ilişkinin, 6. Bölge'de ($r=0,832$; $p<0,01$) ve 3. Bölge'de ($r=0,770$; $p<0,01$) "yüksek" seviyede, 5. Bölge'de ise "orta" seviyede olduğu ($r=0,618$; $p<0,05$), belirlenmiştir. 4. Bölge'deki ilişki istatistiki bakımdan anlamlı değildir ($r= 0,420$; $p>0,05$).

3. İmalat Sanayiinde Kamu Yatırımları-Yatırım Teşvikleri İlişkisi

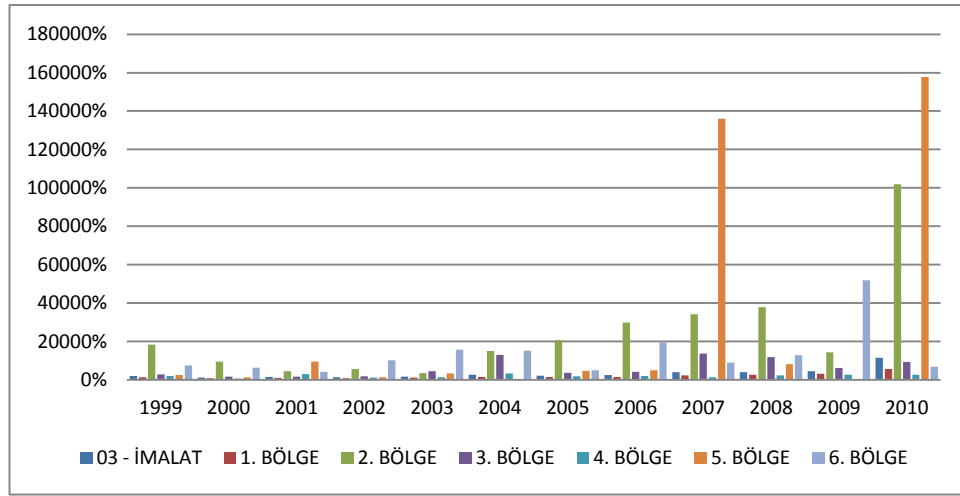
İmalat sanayiinde, incelenen dönemde (1999-2010), 2011 yılı fiyatlarıyla, ülke genelinde 10.364.873.947 TL kamu yatırımı yapılmış olup, bu tutar, anılan dönemde söz konusu sektör için sağlanan yatırım teşviklerinin yalnızca % 4,29'una karşılık gelmektedir. Bu sektörde de, kamu yatırımlarının önemli bir kısmı, yine 1. Bölge'de yapılmıştır (En düşük: % 62,07 (2010); en yüksek: % 89,76 (2004)). 2004 yılından itibaren bu sektörde yapılan kamu yatırımlarında belirgin bir azalma meydana gelmiştir (Tablo 123).

Tablo 123 - İmalat Sanayiinde Bölgelere Göre Kamu Yatırımları (2011=100 ; Milyon TL ; 1999-2010)												
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
03 - İMALAT	1.218	1.735	1.221	1.342	1.101	604	924	578	533	421	335	353
1. BÖLGE	986	1.330	909	902	831	524	674	443	424	335	228	219
2. BÖLGE	37	56	64	89	85	20	15	9	10	8	17	19
3. BÖLGE	54	101	87	145	74	24	58	53	18	21	40	35
4. BÖLGE	85	177	153	129	68	34	129	32	72	44	49	67
5. BÖLGE	49	59	5	74	43	0	41	40	3	9	0	2
6. BÖLGE	8	11	4	2	2	2	7	1	6	4	1	10

Kaynak: DPT, Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı, 1999-2010

İmalat sanayiinde, incelenen dönem boyunca (1999-2010), bütün bölgelerde, kamu yatırımları, yatırımlara sağlanan teşviklerin çok cüz'i bir bölümünü teşkil etmiştir (Şekil 122).

Şekil 122 - İmalat Sanayiinde SYT/KY Oranı (1999-2010)

[*] 5. Bölge'de 2009 Yılındaki SYT/KY Oranı Grafiğın Oluşturulmasına İmkan Vermediği İçin, Sözkonusu Oran Grafiğın Oluşturulmasında Dikkate Alınmamıştır.

Kaynak: Şu kaynaklardan yararlanılarak, tarafımızdan oluşturulmuştur: DPT, Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı, 1999-2010; EBTUYSGM'den Temin Edilen Yatırım Teşvik Verileri

1999-2010 yılları arasında, imalat sanayiinde yapılan kamu yatırımları ile, anılan sektöre tahsis edilen yatırım teşvikleri arasındaki ilişki, SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir (Tablo 124).

Tablo 124 - İmalat Sanayiinde Kamu Yatırımları İle SYT İlişkisi (1999-2010)							
	YIL1	KAMU1B3	KAMU2B3	KAMU3B3	KAMU4B3	KAMU5B3	KAMU6B3
YIL1	r	-0,941(**)	-0,657(*)	-0,631(*)	-0,623(*)	-0,637(*)	-0,152
	p	0	0,02	0,028	0,031	0,026	0,637
	N	12	12	12	12	12	12
SABIT1B3	r	-0,190	0,254				
	p	0,553	0,426				
	N	12	12				
SABIT2B3	r	0,294	-0,085				
	p	0,353	0,794				
	N	12	12				
SABIT3B3	r	0,557		-0,281			
	p	0,060		0,377			
	N	12		12			
SABIT4B3	r	-0,294			0,554		
	p	0,353			0,062		
	N	12			12		
SABIT5B3	r	0,478				-0,193	
	p	0,116				0,549	
	N	12				12	
SABIT6B3	r	0,178					0,800(**)
	p	0,580					0,002
	N	12					12

*p<0,05 düzeyinde anlamlı **p<0,01 düzeyinde anlamlı

Tablo 124'de kaydedilen sonuçlara göre; imalat sanayiinde, incelenen dönemde, kamu yatırımları, 6. Bölge dışındaki bütün bölgelerde artış göstermiştir (1. Bölge'de "yüksek" seviyede, 2., 3., 4. ve 5. bölgelerde ise "orta" seviyede). Sözkonusu dönemde, sabit yatırım teşvikleri yalnızca 3. ve 5. bölgelerde "orta" seviyede artış göstermekle birlikte, bu artışlar istatistiki bakımdan "anlamlı" değildir.

İmalat sanayiinde, 1999-2010 yılları arasındaki dönemde, kamu yatırımları (KY) ile sabit yatırım teşvikleri (SYT) arasındaki ilişki incelendiğinde; 6. Bölgede, kamu yatırımları (KY) ile sabit yatırım teşvikleri (SYT) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğu, tespit edilmiştir ($r=0,800$; $p<0,01$). 2., 3. ve 5. bölgelerde de, istatistiki olarak anlamlı olmamakla birlikte, ters yönlü bir ilişki belirlenmiştir. Keza, 1. Bölge'de "düşük" seviyede ve 4. Bölge'de de "orta" seviyede bir ilişki sözkonusu olmakla birlikte, bunlar da istatistiki bakımdan anlamlı değildir.

4. Enerji Sektöründe Kamu Yatırımları-Yatırım Teşvikleri İlişkisi

Enerji sektöründe, incelenen dönemde (1999-2010), 2011 yılı fiyatlarıyla, ülke genelinde 45.515.730.246 TL kamu yatırımı yapılmış olup, bu tutar, anılan dönemde sözkonusu sektör için sağlanan yatırım teşviklerinin % 56,96'sını oluşturmaktadır. Sözü edilen dönem boyunca mutedil bir azalma eğiliminde olan kamu yatırımlarının yarısından biraz fazlası (% 54,32), 1. Bölge'de gerçekleştirilmiştir (Tablo 125).

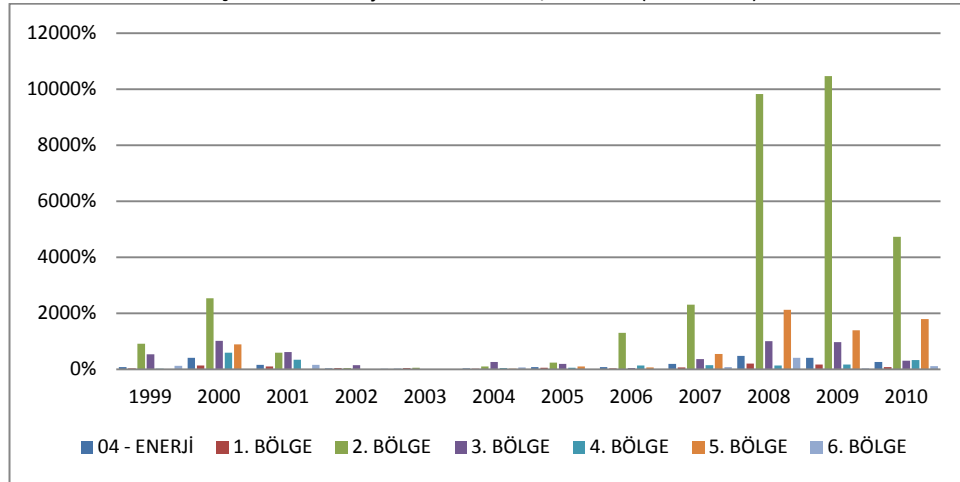
Tablo 125 - Enerji Sektöründe Bölgelere Göre Kamu Yatırımları (2011=100 ; Milyon TL ; 1999-2010)												
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
04 - ENERJİ	4.423	5.148	3.925	3.848	4.338	3.980	3.947	3.198	3.274	2.754	3.108	3.572
1. BÖLGE	2.849	3.411	2.121	2.093	1.812	2.344	1.600	1.469	1.533	1.593	1.778	2.121
2. BÖLGE	171	306	362	319	301	171	167	60	39	24	38	52
3. BÖLGE	56	133	78	119	249	128	489	479	400	282	313	331
4. BÖLGE	513	341	252	304	996	447	835	501	727	448	585	604
5. BÖLGE	446	595	924	819	776	670	408	352	260	146	105	106
6. BÖLGE	388	363	188	194	205	220	447	337	316	261	289	357

Kaynak: DPT, Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı, 1999-2010

İncelenen dönemde (1999-2010), bazı yıllar müstesna, bütün bölgelerde, enerji sektöründe yapılan yatırımlara sağlanan teşvikler, bu sektörde gerçekleştirilen kamu yatırımlarının üzerinde seyretmiştir. Yalnız, 1. ve 6. bölgelerde, SYT/KY oranı, diğer bölgelere kıyasla daha düşük olmuştur. Keza, 2. Bölge'de, 2006 yılından itibaren, yatırımlara sağlanan teşvikler, bu

sektörde yapılan kamu yatırımlarının kat be kat üzerine olmuştur (2006, % 1298; 2007, % 2307; 2008, % 9826; 2009, 10460; 2010, % 4722), (Şekil 123).

Şekil 123 - Enerji Sektöründe SYT/KY Oranı (1999-2010)

Kaynak: Şu kaynaklardan yararlanılarak, tarafımızdan oluşturulmuştur: DPT, Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı, 1999-2010; EBTUYSGM'den Temin Edilen Yatırım Teşvik Verileri

1999-2010 yılları arasında, imalat sanayiinde yapılan kamu yatırımları ile, anılan sektöre tahsis edilen yatırım teşvikleri arasındaki ilişki, SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir (Tablo 126).

Tablo 126 - Enerji Sektöründe Kamu Yatırımları İle SYT İlişkisi (1999-2010)								
		YIL1	KAMU1B4	KAMU2B4	KAMU3B4	KAMU4B4	KAMU5B4	KAMU6B4
YIL1	r		-0,670(*)	-0,817(**)	0,704(*)	0,320	-0,786(**)	0,111
	p		0,017	0,001	0,011	0,311	0,002	0,732
	N		12	12	12	12	12	12
SABIT1B4	r	0,018	0,416					
	p	0,956	0,178					
	N	12	12					
SABIT2B4	r	-0,093		0,064				
	p	0,773		0,843				
	N	12		12				
SABIT3B4	r	0,580(*)			0,251			
	p	0,048			0,431			
	N	12			12			
SABIT4B4	r	0,266				-0,334		
	p	0,429				0,316		
	N	11				11		
SABIT5B4	r	0,117					-0,349	
	p	0,718					0,266	
	N	12					12	
SABIT6B4	r	0,148						-0,060
	p	0,684						0,869
	N	10						10

*p<0,05 düzeyinde anlamlı **p<0,01 düzeyinde anlamlı

Tablo 126'da kaydedilen sonuçlara göre; incelenen dönemde, enerji sektöründe kamu yatırımları, 1., 2. ve 5. bölgelerde düşmüş, diğer bölgelerde ise, artmıştır. Yalnız, 4. ve 5. bölgelerdeki artışlar, istatistiki bakımdan anlamlı değildir. Aynı dönemde, sabit yatırım teşviklerinde, 2. Bölge dışındaki bölgelerde artış kaydedilmekle birlikte, yalnızca 3. Bölge'de "orta" seviyede kaydedilen artış istatistiki bakımdan anlamlıdır ($r= 0,580$; $p= 0,048$).

Enerji sektöründe, incelenen dönemde (1999-2010), hiçbir bölgede kamu yatırımları ile sabit yatırım teşvikleri arasında anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir. Ayrıca, istatistiki olarak anlamlı olmamakla birlikte, 4., 5. ve 6. bölgelerde, kamu yatırımları ile sabit yatırım teşvikleri arasında ters yönde bir ilişki olduğu, belirlenmiştir.

5. Hizmetler Sektöründe Kamu Yatırımları-Yatırım Teşvikleri İlişkisi

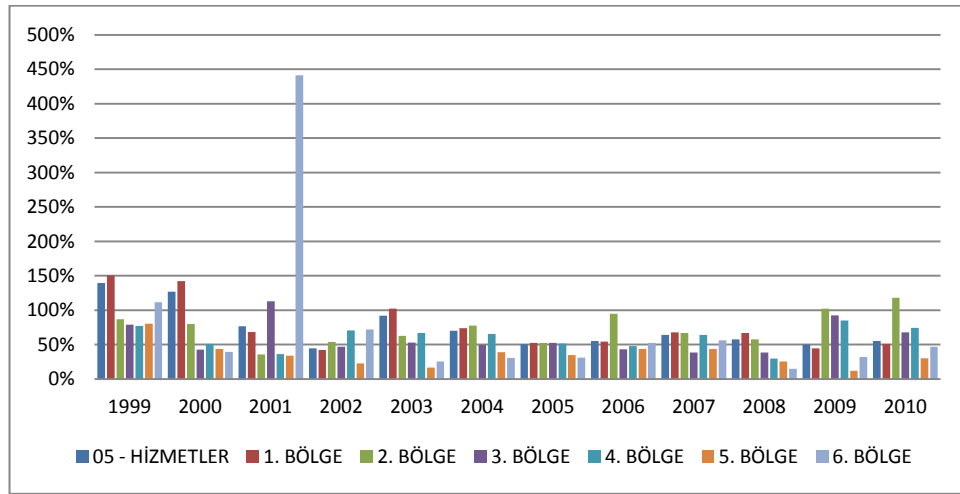
Hizmetler sektöründe, incelenen dönemde (1999-2010), 2011 yılı fiyatlarıyla, ülke genelinde 244.386.335.837 TL kamu yatırımı yapılmış olup, bu tutar, anılan dönemde sözkonusu sektör için sağlanan yatırım teşviklerinin % 135,95'ini teşkil etmektedir. Bu sektörde yapılan kamu yatırımlarının % 76,98'i 1. Bölge'de gerçekleştirilmiştir. Dönem boyunca, kamu yatırımlarının seviyesinde ve bölgeler arasındaki dağılımında belirgin bir değişim gözlenmemiştir (Tablo 127).

Tablo 127 - Hizmetler Sektöründe Bölgelere Göre Kamu Yatırımları (2011=100 ; Milyon TL ; 1999-2010)												
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
05 - HİZMETLER	21.103	24.043	14.093	22.045	18.449	16.309	21.009	20.928	19.965	18.352	22.153	25.937
1. BÖLGE	17.404	19.694	11.294	17.497	14.924	12.942	15.613	16.054	14.505	12.806	16.477	18.909
2. BÖLGE	1.338	1.463	885	1.800	797	841	1.297	1.166	1.425	1.329	1.204	1.412
3. BÖLGE	940	1.152	595	974	894	827	1.305	1.118	1.135	1.324	1.263	1.452
4. BÖLGE	553	700	514	663	687	742	1.022	920	1.142	1.108	1.046	1.361
5. BÖLGE	362	482	401	546	589	482	838	813	936	977	1.032	1.496
6. BÖLGE	505	552	404	565	559	474	935	857	823	807	1.131	1.308

Kaynak: DPT, Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı, 1999-2010

Hizmetler sektöründe, incelenen dönem boyunca, bölgeler arasında, SYT/KY oranı bakımından, diğer bölgelerdeki kadar aşırı farklılıklar oluşmadığı; yatırım teşviklerinin de kamu yatırımlarına yöndeş bir eğilim içinde olduğu anlaşılmıştır (Şekil 124).

Şekil 124 - Hizmetler Sektöründe SYT/KY Oranı (1999-2010)

Kaynak: Şu kaynaklardan yararlanılarak, tarafımızdan oluşturulmuştur: DPT, Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı, 1999-2010; EBTUYSGM'den Temin Edilen Yatırım Teşvik Verileri

1999-2010 yılları arasında, enerji sektöründe yapılan kamu yatırımları ile, anılan sektöre tahsis edilen yatırım teşvikleri arasındaki ilişki de, SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir (Tablo 128).

Tablo 128 - Hizmetler Sektöründe Kamu Yatırımları İle SYT İlişkisi (1999-2010)								
		YIL1	KAMU1B5	KAMU2B5	KAMU3B5	KAMU4B5	KAMU5B5	KAMU6B5
YIL1	r		-0,053	0,055	0,707(*)	0,926(**)	0,926(**)	0,872(**)
	p		0,869	0,865	0,01	0	0	0
	N		12	12	12	12	12	12
SABIT1B5	r	-0,643(*)	0,512					
	p	0,024	0,089					
	N	12	12					
SABIT2B5	r	0,377		0,587(*)				
	p	0,228		0,045				
	N	12		12				
SABIT3B5	r	0,41			0,396			
	p	0,186			0,202			
	N	12			12			
SABIT4B5	r	0,716(**)				0,744(**)		
	p	0,009				0,006		
	N	12				12		
SABIT5B5	r	0,436					0,591(*)	
	p	0,157					0,043	
	N	12					12	
SABIT6B5	r	-0,241						-0,205
	p	0,451						0,522
	N	12						12

*p<0,05 düzeyinde anlamlı **p<0,01 düzeyinde anlamlı

Tablo 128 'deki sonuçlara göre; incelenen dönemde, hizmetler sektöründe, kamu yatırımları, 3. Bölge'de "orta" seviyede, 4., 5. ve 6. bölgelerde ise "yüksek" seviyede artış kaydetmiştir. 1. ve 2. bölgelerde anlamlı bir artış/azalış sözkonusu değildir. Sözkonusu dönemde, sabit yatırım teşvikleri 1. Bölge'de azalmış, 4. Bölge'de ise artmıştır. Diğer bölgelerdeki artış ve azalışlar anlamlı değildir.

Hizmetler sektöründe, 1999-2010 yılları arasındaki dönemde, kamu yatırımları ile sabit yatırım teşvikleri arasındaki ilişki incelendiğinde; 1., 3. ve 6. bölgelerde, kamu yatırımları ile sabit yatırım teşvikleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Diğer bölgelerde ise, kamu yatırımları (KY) ile sabit yatırım teşvikleri (SYT) arasında pozitif yönde bir ilişki belirlenmiştir. Sözkonusu ilişki, 4. Bölge'de "yüksek" ($r=0,744$; $p<0,01$), 5. Bölge'de ($r=0,591$; $p<0,01$) ve 2. Bölge'de ($r= 0,587$; $p<0,05$) ise, "düşük" seviyededir.

E. Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Bölgesel Gelişmişlik Farkları

Yatırım teşviklerinin en önemli uygulanma sebeplerinden birisi de, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılmasıdır. Azgelişmiş bölgelerde yapılacak yatırımları teşvik etmek suretiyle, bu bölgelerin gelişmişlik seviyelerinin yükseltilmesi amaçlanır. Ülkemizde, başta Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) uygulaması olmak üzere, 1960' lı yılların sonlarından itibaren, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması yönündeki çabalar artırılmış, çok zaman yatırım teşvikleri bu amaca ulaşmadaki en etkin iktisat politikası araçlarından birisi olarak görülmüştür. Bu çerçevede, 1980-2010 yılları arasında yatırımlara sağlanan teşviklerin, bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında (SEGE) meydana gelen değişimler üzerindeki etkilerinin incelenmesi önem arz etmektedir.

Ülkemizde, illerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasının (SEGE) belirlenmesine dair araştırmalar konusunda, çalışmanın ilgili bölümlerinde ayrıntılı bilgi verilmiş idi. Bu bölümde, yatırım teşviklerinin SEGE sıralamasındaki değişimler üzerindeki etkinliği

araştırılırken, 1996 ve 2003 yıllarında Kalkınma Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen⁵⁸⁸⁻⁵⁸⁹ çalışmalar ile Yıldız ve arkadaşları tarafından 2010 yılında gerçekleştirilen araştırmanın⁵⁹⁰ sonuçları, 1989-2009 yılları arasında iller ve bölgeler itibariyle yatırımlara sağlanan teşviklerle karşılaştırılmıştır. SEGE sıralamasına ilişkin araştırmalar "yedi" yıllık aralıklarla yapıldığından, iller ve bölgelerde yatırımlara sağlanan teşvikler de "yedi" yıllık dönemler itibariyle (1989-1995, 1996-2002, 2003-2009) gruplandırılmış ve sözü edilen dönemlerde iller ve bölgelerde, yatırımlara sağlanan teşvikler konusundaki "sıra değişimleri" ile sözkonusu illerin ve bölgelerin SEGE sıralamasındaki sıra değişimleri (Tablo 129), istatistiki yöntemlerle karşılaştırılmak suretiyle analiz edilmiştir.

Tablo 129 - İBBS'ye Göre İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) ve Sabit Yatırım Teşvikleri (SYT) Sıralamalarının Karşılaştırılması									
	SEGE ENDEKSİ			SEGE SIRALAMASI ⁵⁹¹			SYT SIRALAMASI		
	1996	2003	2010	1996	2003	2010	1996	2003	2010
1. BÖLGE⁵⁹²	16,83395	16,9997	68,2829	39	44	36	60	56	62
İSTANBUL	4,87902	4,80772	17,1245	1	1	1	1	1	1
ANKARA	3,32447	3,31483	13,3247	2	2	2	6	6	4
İZMİR	2,70798	2,5241	9,2423	3	3	3	3	3	5
KOCAELİ	1,74564	1,94329	8,5219	4	4	4	8	5	6
BURSA	1,56168	1,6789	5,795	5	5	5	2	2	3
ESKİŞEHİR	1,01024	1,10368	5,4807	6	6	6	11	21	20
ANTALYA	0,97902	0,9148	5,1158	7	10	7	5	7	7
MUĞLA	0,6259	0,71238	3,678	11	13	8	24	11	16
2. BÖLGE	5,51491	7,82882	36,0438	212	219	209	273	267	358
BOLU	0,14719	0,6086	3,6312	28	14	9	19	27	47
TEKİRDAĞ	0,91211	1,05893	3,5553	8	7	10	4	4	8
DENİZLİ	0,50147	0,71624	3,4636	16	12	11	12	13	21
ISPARTA	0,33742	0,21187	3,0835	21	28	12	33	35	67
KIRKLARELİ	0,55447	0,86287	3,0434	14	11	13	20	20	41
EDİRNE	0,40802	0,56234	2,9301	18	16	14	40	36	49
ÇANAKKALE	0,35158	0,36924	2,6545	20	24	16	37	14	23
YALOVA*	0	0,93541	2,6408	0	9	17	0	32	26
ADANA	0,825	0,94901	2,6245	9	8	18	9	8	2
KAYSERİ	0,53059	0,47748	2,4042	15	19	19	21	15	22
AYDIN	0,57221	0,42025	2,261	12	22	20	31	33	25
KONYA	0,22007	0,25254	2,0486	24	26	24	25	18	15

⁵⁸⁸ DİNÇER, ÖZASLAN, SATILMIŞ, "İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (1996)"

⁵⁸⁹ DİNÇER, ÖZASLAN, KAVASOĞLU, "İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003)"

⁵⁹⁰ YILDIZ, SİVRİ, BERBER, a.g.e., Sf. 693-705

⁵⁹¹ Sıralama, SEGE-2010 esas alınarak yapılmıştır. 1996 yılından sonra il olan şehirler, 1996 sıralamasına dahil edilmemişlerdir.

⁵⁹² Bölge ayrımı, tarafımızdan, 19.06.2012 tarihli ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yeniden belirlenen İstatistiki Bölgelere göre yapılmıştır.

SAKARYA	0,15478	0,40404	1,7031	27	23	26	22	12	12
3. BÖLGE	2,6965	3,171	17,1808	267	309	321	386	393	383
BİLECİK	0,47494	0,50429	2,7733	17	18	15	27	28	29
BURDUR	0,145	0,14395	2,2574	29	31	21	63	63	62
MERSİN	0,69205	0,51934	2,1565	10	17	22	23	16	19
BALIKESİR	0,5665	0,5654	2,1406	13	15	23	32	25	13
MANİSA	0,30847	0,34165	1,8884	22	25	25	28	22	9
ZONGULDAK	0,36227	0,44906	1,4035	19	21	27	16	24	18
KARABÜK*	0	0,21332	1,3401	0	27	28	0	40	74
UŞAK	0,24961	0,16867	1,1997	23	30	29	43	50	51
KARAMAN	-0,22525	-0,09852	0,9203	40	35	30	58	44	44
SAMSUN	-0,04224	0,08791	0,5417	35	32	32	41	41	17
GAZİANTEP	0,19995	0,46175	0,4191	25	20	33	10	10	10
TRABZON	-0,0348	-0,18582	0,1402	34	38	36	45	30	37
4. BÖLGE	-2,71562	-3,77775	-6,2893	622	726	717	672	790	801
KIRIKKALE	0,14106	0,05851	0,754	30	33	31	42	42	69
KÜTAHYA	0,0934	-0,20684	0,3115	31	40	34	17	39	28
HATAY	0,18956	0,19613	0,287	26	29	35	13	17	14
RİZE	-0,12227	-0,1784	0,1379	37	37	37	57	53	48
AMASYA	-0,19395	-0,18591	0,0346	39	39	38	48	66	60
DÜZCE*	0	-0,27995	-0,1387	0	45	39	0	37	30
ARTVİN	-0,36154	-0,26018	-0,2353	46	43	40	70	29	55
KIRŞEHİR	-0,11653	-0,2287	-0,2598	36	42	41	15	71	59
NEVŞEHİR	0,00639	-0,07483	-0,2616	32	34	42	55	54	64
KASTAMONU	-0,33197	-0,37558	-0,3892	43	51	43	59	61	45
AFYON	-0,22811	-0,27246	-0,3938	41	44	44	46	38	31
SİVAS	-0,40802	-0,40597	-0,4488	48	53	45	47	23	38
ELAZIĞ	-0,02459	-0,10131	-0,8997	33	36	46	44	45	35
MALATYA	-0,17955	-0,22627	-0,9008	38	41	47	18	31	42
ÇORUM	-0,33826	-0,32761	-1,1268	44	46	50	38	49	61
ERZİNCAN	-0,36908	-0,49288	-1,2898	47	58	52	54	68	56
BARTIN	-0,47216	-0,4155	-1,47	51	55	53	49	67	66
5. BÖLGE	-7,77868	-8,66124	-34,1893	762	921	929	691	947	726
ÇANKIRI	-0,50692	-0,51917	-0,9061	53	59	48	30	60	27
SİNOP	-0,51253	-0,48518	-1,1215	54	57	49	61	69	39
OSMANİYE*	0	-0,33321	-1,1892	0	47	51	0	74	24
AKSARAY	-0,44924	-0,45183	-1,4828	49	56	54	67	47	33
NİĞDE	-0,28038	-0,35582	-1,5252	42	49	55	34	55	53
GİRESUN	-0,34213	-0,36696	-1,607	45	50	56	68	65	34
K.MARAŞ	-0,45069	-0,34968	-1,7012	50	48	57	7	9	11
TOKAT	-0,48133	-0,5901	-1,8371	52	61	58	39	64	36
KİLİS*	0	-0,41175	-2,4608	0	54	59	0	77	72
ORDU	-0,53569	-0,64489	-2,4979	55	62	60	51	51	46
ERZURUM	-0,55065	-0,53286	-2,5724	56	60	61	52	48	32
YOZGAT	-0,63939	-0,71652	-2,7304	58	64	62	35	46	57
TUNCELİ	-0,69492	-0,40003	-2,8327	60	52	63	75	81	76
GÜMÜŞHANE	-0,78338	-0,92501	-2,8523	63	71	64	71	73	63
BAYBURT	-0,79858	-0,80176	-3,0414	64	66	65	72	76	80
ADIYAMAN	-0,75285	-0,77647	-3,8313	61	65	67	29	52	43
6. BÖLGE	-14,55109	-15,56055	-81,0287	1024	1102	1109	844	868	991
DİYARBAKIR	-0,61446	-0,66993	-3,7639	57	63	66	14	26	40
BATMAN	-0,8694	-0,90456	-4,1247	65	70	68	50	62	68
ŞANLIURFA	-0,65759	-0,83158	-4,6074	59	68	69	26	19	50
ARDAHAN	-1,05751	-1,07318	-4,746	72	74	70	76	80	73
IĞDIR	-0,98002	-0,89089	-4,8515	69	69	71	65	58	81
KARS	-0,75467	-0,81944	-4,9092	62	67	72	60	59	70
SİİRT	-0,97085	-1,00644	-5,1654	68	73	73	53	70	58
MARDİN	-0,91608	-0,98944	-5,3043	66	72	74	36	43	54

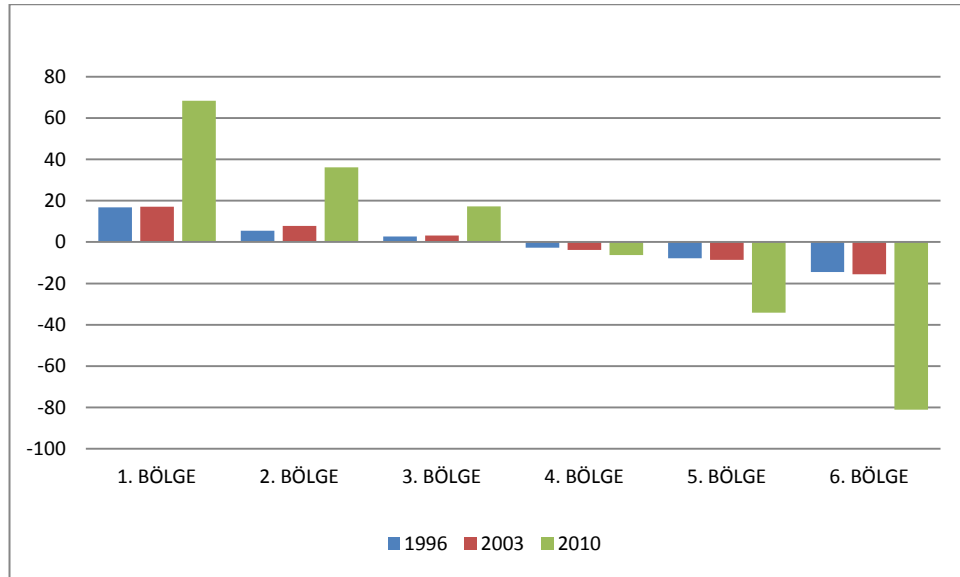
BİNGÖL	-1,06075	-1,12469	-5,7479	73	76	75	64	75	77
VAN	-0,95546	-1,09297	-5,8239	67	75	76	56	56	52
BİTLİS	-1,05695	-1,15736	-5,9739	71	79	77	62	78	75
ŞIRNAK	-1,22452	-1,13979	-6,3983	75	78	78	73	57	65
HAKKARI	-1,05363	-1,13956	-6,4263	70	77	79	74	79	78
AĞRI	-1,13453	-1,28116	-6,5364	74	80	80	66	34	79
MUŞ	-1,24467	-1,43956	-6,6496	76	81	81	69	72	71
Genel Toplam				2926	3321	3321	2926	3321	3321

[*] Sözkonusu şehirler 1996 yılından sonra il vasfı kazanmıştır.

Kaynak: Tablo, şu kaynaklardan yararlanılarak, tarafımızdan oluşturulmuştur: DİNÇER, ÖZASLAN, SATILMIŞ, **İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (1996)**; DİNÇER, ÖZASLAN, KAVASOĞLU, **İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003)** ; YILDIZ, SİVRİ, BERBER, **Türkiye’de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2010)**; EBTUYSGM, **Yatırımlara Sağlanan Teşvikler (1980-2010)**

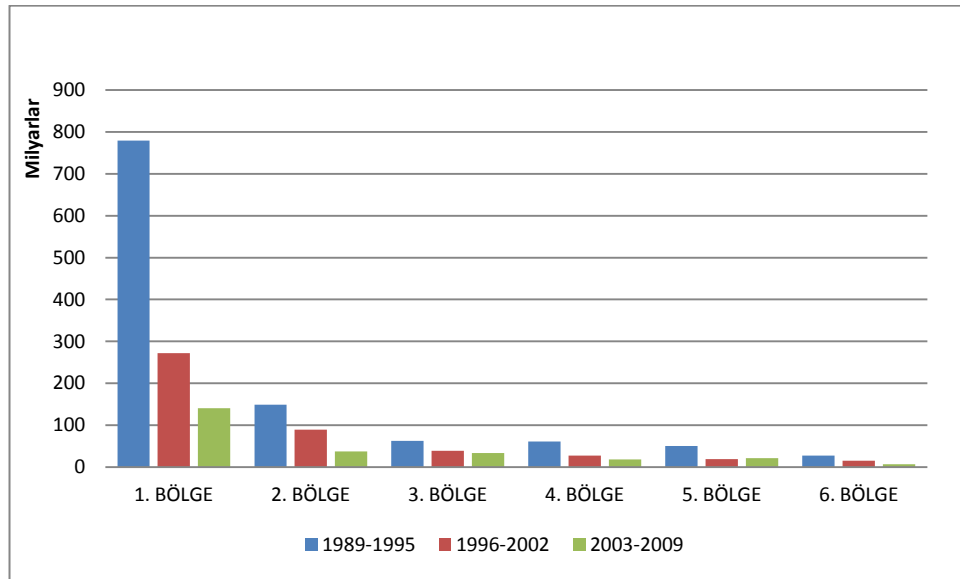
Tablo 129 'deki bilgilerin grafikler üzerinden yorumlanabilmesi için, illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksleri (SEGE) toplanmak suretiyle hesaplanan "bölge endeksleri (B-SEGE)" ve aynı zaman dilimlerinde 2011 yılı fiyatlarıyla sözkonusu bölgelerde yatırımlara sağlanan teşvik tutarları, iki ayrı grafik halinde karşılaştırılmıştır.

Şekil 125 - Bölgesel Sosyo-Ekonomik Gelişme Endeksleri (1996, 2003, 2010)

Kaynak: Tablo, şu kaynaklardan yararlanılarak, tarafımızdan oluşturulmuştur: DİNÇER, ÖZASLAN, SATILMIŞ, a.g.e., **(1996)**; DİNÇER, ÖZASLAN, KAVASOĞLU, a.g.e., **(2003)** ; YILDIZ, SİVRİ, BERBER, a.g.e., **(2010)**; EBTUYSGM, a.g.v., **(1980-2010)**

Şekil 126 - Bölgelerde Yatırımlara Sağlanan Teşvikler (2011=100)

Kaynak: Tablo, şu kaynaklardan yararlanılarak, tarafımızdan oluşturulmuştur: DİNÇER, ÖZASLAN, SATILMIŞ, a.g.e., (1996); DİNÇER, ÖZASLAN, KAVASOĞLU, a.g.e., (2003) ; YILDIZ, SİVRİ, BERBER, a.g.e., (2010); EBTUYSGM, a.g.v., (1980-2010)

Şekil 125 ve Şekil 126 incelendiğinde, 4. ve 6. Bölgeler dışında, B-SEGE ve SYT arasında bir ilişki gözlenmemektedir. 1., 2. ve 3. bölgelerde, yatırımlara sağlanan teşvikler (SYT) azalırken, anılan bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksleri (B-SEGE) artış kaydetmiştir. 5. Bölge'de, SYT, 2003 döneminde önemli bir düşüş yaşadıktan sonra, 2010 döneminde % 10 nispetinde bir artış kaydetmişken, aynı dönemde B-SEGE yaklaşık % 75 nispetinde düşmüştür. Bu itibarla, sözkonusu bölgelerde B-SEGE ve SYT arasında bir ilişkinin bulunmadığını söylemek mümkündür.

4. Bölge'de, SYT, 2003 yılında % 55 nispetinde azalma kaydederken, B-SEGE % 40 düşmüştür. 2010 yılında ise, 1996 yılına göre; SYT'ndeki azalma % 70 oranında gerçekleşirken, B-SEGE'ndeki düşüş % 231 olmuştur. Şu halde, 4. Bölge'de SYT ve B-SEGE arasında bir ilişkinin varlığından bahsetmek mümkün olmakla birlikte, bunun anlamlı olduğunu söyleyebilmek güçtür.

6. Bölge'de, SYT, 2003 yılında % 44 nispetinde azalma kaydederken, B-SEGE yalnızca % 6,9 oranında düşmüştür. 2010 yılında ise, 1996 yılına göre, SYT'ndeki azalma % 75,7 olurken, B-SEGE'nde muazzam bir azalma yaşanmıştır (% 456,86). Bu durumda, 6. Bölge'de SYT ve B-SEGE arasında bir ilişkinin varlığından bahsedilebilirse de, bunun anlamlı olduğunun söylenmesi zordur.

Bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasında yatırım teşviklerinin önemli bir payı olduğu (ya da olması gerektiği) düşüncesi, "bölgesel" ve "yatırım teşvik" politikalarının belirlenmesinde umumiyetle hakim görüş olduğundan, sözkonusu unsurlar arasındaki ilişki aynı zamanda SPSS programı kullanılmak suretiyle, istatistiki yöntemlerle de analiz edilmiştir.

Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Endeksi Sıralaması (SEGS) değişimlerinin yatırımlara sağlanan teşviklerle ilişkili olup olmadığını belirleyebilmek için "**parametrik olmayan friedman iki yönlü test**" uygulanmıştır. Bu yöntemin tercih edilmesindeki en önemli sebep, veri sayısının "az" olmasıdır. Toplamda 81 il bulunmakla birlikte, her bölgede 8-16 arasında il bulunmaktadır ve 1996 yılı esas alındığında, sıra değişimleri yalnızca "iki" farklı yılda (2003 ve 2010) gerçekleşmektedir.

Öte yandan, SEGE ve SYT sıra değişimlerinin yıllara ve bölgelere göre anlamlı olup olmadığını, eğer anlamlı ise, bunun hangi yılda daha yüksek/düşük olduğunu belirleyebilmek için de, "**değişken gurupları**"nın karşılaştırılması temeline dayanan **İlişkili Örneklem İki Yönlü Varyans Analizi** yapılmıştır.

SYT ve SEGE sıralamasındaki değişimler arasındaki ilişki, sözkonusu analiz yöntemleriyle, aşağıda, bölgelere göre ayrı ayrı incelenmiştir.

1. Birinci Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimleri Arasındaki İlişki

1. Bölge'de, SEGE ve SYT sıra değişimleri arasındaki ilişkinin incelenmesine dair analiz sonuçları Tablo 130 'de gösterilmiştir.

Tablo 130 - 1. Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimlerinin Farklılaşma Durumu				
(I) Faktör1 (sıra)	(J) Faktör2 (sıra)	Anlamlı Farklılık (I-J)	s.s.	p
1996 sırası	2003	-0,625	0,420	0,541
	2010	0,375	0,375	0,999
2003 sırası	1996	0,625	0,420	0,541
	2010	0,420	0,681	0,557
2010 sırası	1996	-0,375	0,375	0,999
	2003	-0,420	0,681	0,557

Tablo 130 'da yer alan sonuçlara göre; 1. Bölge'nin yıllara göre sıra değişiminde anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir ($F=1,960$; $p>0,05$). Yatırım teşviklerindeki sıra değişimi, 1. Bölge'de bulunan şehirlerin SEGE sıralamalarının değişiminde herhangi anlamlı bir etki göstermemiştir.

Sonuç itibariyle, 1. Bölge'de; yıllara göre yatırım teşviklerinin artması/azalması, SEGE sıralamasının değişiminde etkili değildir.

2. İkinci Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimleri Arasındaki İlişki

2. Bölge'de, SEGE ve SYT sıra değişimleri arasındaki ilişkinin incelenmesine dair analiz sonuçları Tablo 131'de gösterilmiştir.

Tablo 131 - 2. Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimlerinin Farklılaşma Durumu				
(I) Faktör1 (sıra)	(J) Faktör2 (sıra)	Anlamlı Farklılık (I-J)	s.s.	p
1996 sırası	2003	-0,538	1,800	0,999
	2010	0,231	2,473	0,999
2003 sırası	1996	0,538	1,800	0,999
	2010	0,769	1,854	0,999
2010 sırası	1996	-0,231	2,473	0,999
	2003	-0,769	1,854	0,999

Tablo 131'de kaydedilen sonuçlara göre; 2. Bölge'nin yıllara göre sıra değişiminde anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir ($F=0,009$, $p>0,05$). Bu durumda,

yatırım teşviklerindeki sıra değişimi, 2. Bölge'de bulunan şehirlerin SEGE sıralamalarının değişiminde herhangi anlamlı bir etki göstermemiştir.

Sonuç itibariyle, 2. Bölge'de; yıllara göre yatırım teşviklerinin artması/azalması, SEGE sıralamasının değişiminde etkili değildir.

3. Üçüncü Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimleri Arasındaki İlişki

3. Bölge'de, SEGE ve SYT sıra değişimleri arasındaki ilişkinin incelenmesine dair analiz sonuçları Tablo 132 'de gösterilmiştir.

Tablo 132 - 3. Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimlerinin Farklılaşma Durumu				
(I) Faktör1 (sıra)	(J) Faktör2 (sıra)	Anlamlı Farklılık (I-J)	s.s.	p
1996 sırası	2003	-3,500	2,426	0,531
	2010	-4,500	2,937	0,461
2003 sırası	1996	3,500	2,426	0,531
	2010	-1,000	1,788	1,000
2010 sırası	1996	4,500	2,937	0,461
	2003	1,000	1,788	1,000

Tablo 132 'de kaydedilen sonuçlara göre; 3. Bölge'nin yıllara göre sıra değişiminde anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir ($F=2,347$, $p>0,05$). Yatırım teşviklerinin değişmesi, 3. Bölge'de bulunan şehirlerin SEGE sıralamalarının değişiminde herhangi anlamlı bir etki göstermemiştir.

Sonuç itibariyle, 3. Bölge'de; yıllara göre yatırım teşvikleri ile SEGE sıralamaları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

4. Dördüncü Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimleri Arasındaki İlişki

4. Bölge'de, SEGE ve SYT sıra değişimleri arasındaki ilişkinin incelenmesine dair analiz sonuçları Tablo 133'de gösterilmiştir.

Tablo 133 - 4. Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimlerinin Farklılaşma Durumu				
(I) Faktör1 (sıra)	(J) Faktör2 (sıra)	Anlamlı Farklılık (I-J)	s.s.	p
1996 sırası	2003	-9,875	4,111	0,089
	2010	-10,000	4,582	0,136
2003 sırası	1996	9,875	4,111	0,089
	2010	-0,125	1,628	1,000
2010 sırası	1996	10,000	4,582	0,136
	2003	0,125	1,628	1,000

Tablo 133'de kaydedilen sonuçlara göre; 4. Bölge'nin yıllara göre sıra değişiminde anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir ($F=2,347$, $p>0,05$). Yatırım teşviklerinin değişmesi, 4. Bölge'de bulunan şehirlerin SEGE sıralamalarının değişiminde herhangi anlamlı bir etki göstermemiştir.

Sonuç itibarıyla, 4. Bölge'de; yıllara göre yatırım teşviklerinin artması, SEGE sıralamasının değişiminde etkili değildir.

5. Beşinci Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimleri Arasındaki İlişki

5. Bölge'de, SEGE ve SYT sıra değişimleri arasındaki ilişkinin incelenmesine dair analiz sonuçları Tablo 134 'da gösterilmiştir.

Tablo 134 - 5. Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimlerinin Farklılaşma Durumu				
(I) Faktör1 (sıra)	(J) Faktör2 (sıra)	Anlamlı Farklılık (I-J)	s.s.	p
1996 sırası	2003	-9,875	4,111	0,049*
	2010	-10,000	4,582	0,136
2003 sırası	1996	9,875	4,111	0,049*
	2010	-0,125	1,628	1,000
2010 sırası	1996	10,000	4,582	0,136
	2003	0,125	1,628	1,000

Tablo 134'de kaydedilen sonuçlara göre; 5. Bölge'nin yıllara göre sıra değişiminde anlamlı bir farklılık gözlenmiştir ($F=4,873$, $p<0,05$). Yatırım teşviklerinin değişmesi, 5. Bölge'de bulunan şehirlerin SEGE sıralamalarının değişiminde anlamlı bir etki göstermiştir. Nitekim; 1996 yılında daha yukarı sıralarda bulunan şehirlerin 2003 yılında daha gerilediği gözlenmiştir ($t=9,875$, $p=0,049$). 2003 ve 2010 yılları sıralamasında ise, anlamlı bir değişme tespit edilmemiştir ($t=0,125$, $p>0,05$).

Sonuç itibariyle, 5. Bölge'de; yıllara göre yatırım teşviklerinin artması, SEGE sıralamasının değişiminde etkilidir.

6. Altıncı Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimleri Arasındaki İlişki

6. Bölge'de, SEGE ve SYT sıra değişimleri arasındaki ilişkinin incelenmesine dair analiz sonuçları Tablo 135 'da gösterilmiştir.

Tablo 135 - 6. Bölge'de SEGE ve SYT Sıra Değişimlerinin Farklılaşma Durumu				
(I) Faktör1 (sıra)	(J) Faktör2 (sıra)	Anlamlı Farklılık (I-J)	s.s.	p
1996 sırası	2003	-5,250(*)	0,588	0,000
	2010	-5,563(*)	0,866	0,000
2003 sırası	1996	5,250(*)	0,588	0,000
	2010	-0,313	0,561	1,000
2010 sırası	1996	5,563(*)	0,866	0,000
	2003	0,313	0,561	1,000

Tablo 135'de kaydedilen sonuçlara göre; 6. Bölge'nin yıllara göre sıra değişiminde anlamlı bir farklılık gözlenmiştir ($F=41,770$, $p<0,05$). Yatırım teşviklerinin değişmesi, 6. Bölge'de bulunan şehirlerin SEGE sıralamalarının değişiminde anlamlı bir etki göstermiştir. Nitekim; 1996 yılında daha yukarı sıralamada bulunan şehirlerin, 2003 yılında daha gerilediği gözlenmiştir ($t=5,250$, $p=0,000$). 2003 ve 2010 yıllarındaki sıralamalarda ise, anlamlı bir değişme tespit edilmemiştir ($t=0,313$, $p>0,05$). 1996 ve 2010 yılları arasında SEGE sıralamalarında anlamlı bir farklılık gözlenmiş ve 1996 yılında daha düşük sırada olan şehirlerin 2010 yılında daha yukarı sıralarda olduğu belirlenmiştir ($t=5,563$, $p=0,000$).

Sonuç itibariyle, 6. Bölge'de; yıllara göre yatırım teşviklerinin artması, SEGE sıralamasının değişiminde etkilidir.

SONUÇ

"Kamu tarafından, belirlenen ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşılabilmesi için birkısım iktisadi faaliyetlerin —diğerlerine nispetle— daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, sözkonusu alanlarda yapılacak yatırımlara çeşitli araç ve yöntemlerle sağlanan maddi veya gayrimaddi destek, yardım ve özendirmeler" olarak tanımlanan yatırım teşvikleri, iktisat biliminin en tartışmalı alanlarından birisini oluşturmaktadır. Devletin ekonomiye müdahale yöntemlerinden birisi olan yatırım teşviklerinin, başta kaynak ve gelir dağılımı olmak üzere, istihdam, büyüme, dış ödemeler dengesi, dış ticaret ve ulusal/uluslararası rekabet şartları gibi makro ekonomik dengeleri etkileyebilme potansiyeline sahip olması, bu tartışmanın asıl sebebini oluşturmaktadır.

Yatırım teşvikleri, 'gerekliliği, fayda ve maliyetleri' konusunda teorik alanda sürüp giden bu kesif tartışmalara rağmen, modern iktisadın yaklaşık ikiyüz yıllık tarihi boyunca, iktisadi büyümenin ve kalkınmanın sağlanması, istihdamın ve ihracatın artırılması, bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesi, uluslararası rekabet gücünün artırılması vb. amaçlarla, farklı gelişmişlik seviyelerindeki ülkelerin neredeyse tamamınca en çok başvuru alan iktisat politikası araçlarından birisi olmuştur.

İmparatorluğun son dönemlerinden itibaren, ülkemizde de, benzer amaçlarla, yatırım teşvik uygulamaları sürekli olarak gündemdeki yerini korumuştur.

Cumhuriyetin kuruluşundan planlı döneme kadar olan zaman diliminde, "yatırımlara; bedelsiz arsa ve arazi tahsis edilmesi, çeşitli vergi resim ve harçlar ile gümrük vergisinde muafiyet uygulanması", en fazla başvuru alan yatırım teşvik önlemleri olmuştur.

Planlı dönemle birlikte, teşvik mevzuatımıza; yatırım indirimi, ihracatta vergi iadesi, ithalden alınan vergi ve resimlerin taksitlendirilmesi, ihracat kredisi gibi araçlar da dahil olmuştur.

1968 yılında, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesine yönelik olarak, teşviklerin bölgesel bazda farklılaştırılması amacıyla "Kalkınmada Öncelikli Yöre" uygulaması başlatılmıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1973-1977) ise, özellikle ileri teknoloji gerektiren ara ve yatırım malı sanayilerinin belirli bir gelişme süresince rakip ithalata karşı korunması ve teşvik edilmesi (ithal ikamesi) esası getirilmiştir.

24 Ocak 1980 tarihinde açıklanan ve kamuoyunda "24 Ocak Kararları" olarak bilinen tedbirlerle, Türk Sanayileşme Stratejisinde esaslı bir değişim gerçekleştirilmiş ve "İthal İkamesine Dayalı Sanayileşme Stratejisi" terkedilerek, "İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi" uygulamaya konulmuştur. Sözü edilen Karar ile, özel sektörün öncülük ettiği —uluslararası rekabet ortamına uygun— dinamik bir ekonomik yapı yaratmak için, kambiyo rejimini önemli ölçüde serbestleştiren, ithalatta liberasyonu arttıran, ihracatı desteklemeye öncelik veren ve yabancı sermayeye kolaylıklar sağlayan politikalar uygulanmaya çalışılmıştır. 24 Ocak 1980 Kararlarının teşvik politikaları açısından en belirgin özelliği ise, koruma politikalarının "teşvik politikası" aracı olmaktan çıkarılması konusunda kaydadeğer adımların atılmasıdır.

Sanayileşme stratejisindeki bu değişikliğe paralel olarak, Dördüncü BYKP (1979-1984) döneminde ihracatın teşviki önem kazanmış ve ihracata dönük sanayileşme teşvik edilmiştir. Keza, 1980 yılından itibaren, ihracata yönelik yatırımlar öncelikli olmak kaydıyla, yatırımlara sağlanan teşvik araçları hızla çeşitlenmiştir. Nitekim, bu çalışmada inceleme konusu yapılan dönemin ilk yarısında (1980-1995), daha önce uygulanmakta olan teşvik araçlarına ilave olarak, ağırlıkları zaman zaman değişmekle birlikte, kaynak

kullanımı destekleme primi, kaynak kullanımı destekleme fonu kaynaklı kredi, faiz farkı iadesi uygulaması, T.C. Merkez Bankası kaynaklı reeskont kredileri, bankaların taahhütleri karşılığında bulundurmak zorunda oldukları disponobilite ve mevduat munzam karşılık oranlarının farklılaştırılması, Katma Değer Vergisi desteği, finansman fonu uygulaması ve enerji desteği gibi yeni araçlar teşvik politikaları çerçevesinde kullanılmıştır⁵⁹³. Özellikle 1986 yılından sonra, ihracat yapan teşebbüsler için, vergi iadesinin yanısıra, teşvik primi uygulamaları başlatılmıştır. Uygulanan bu teşvikler 'nakit destekler' olup, ihracat performansına göre değişiklik göstermiştir⁵⁹⁴.

1980-1995 döneminde, ağırlıklı olarak nakit teşviklerin uygulamaya konulması sebebiyle, teşvik politikalarının kamu açısından maliyeti hızla yükselmeye başlamıştır. Yeni stratejiyle birlikte "bütçeden kaynak ayırmak", "yeni fonlar ihdas etmek" ve/veya "para basmak" ihtiyacı doğmuştur⁵⁹⁵. Bu durumun devlet bütçesinde ve genel ekonomide ortaya çıkardığı sorunlar ile uluslararası alanda vuku bulan gelişmelerin (GATT/DTÖ süreci, AB ile ilişkiler vb.) zorlamasıyla, dönemin sonlarına doğru, yatırım teşvik sisteminde köklü değişikliklere gidilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

1980-1995 döneminde uygulanan teşvik politikalarının başka olumsuz sonuçları da olmuştur. Teşvik konuları ile araçlarının çeşitlenmesi, teşvik mevzuatının sık sık değiştirilmesi ve uygulamacı kuruluşların sayısının artması vb. gelişmeler; mevzuatın ve uygulamanın karmaşıklaşmasına, idari maliyetlerin artmasına, uygulamacı kuruluşlar arasındaki koordinasyonun yetersizliğinden kaynaklanan sorunların ortaya çıkmasına, teşvik sisteminin etkinliğinin ve verimliliğinin azalmasına yol açmıştır.

Yukarıda belirtilen hususlar sebebiyle, dönemin sonlarına doğru, teşvik sisteminin yeniden yapılandırılmasına yönelik girişimler artırılmıştır. Bu bağlamda, 1995 yılından itibaren, teşviklerden faydalananak yöreler;

⁵⁹³ Bkz. Dipnot 511, Sf. 161

⁵⁹⁴ LEBLEBİCİ, a.g.e., Sf. 6

⁵⁹⁵ İNCEKARA, a.g.e., Sf. 54; KÜÇÜKOĞLU, a.g.e., Sf. 330

"gelişmiş yöreler", "kalkınmada birinci derecede öncelikli yöreler" ve "sanayi kuşakları kapsamındaki normal yöreler" olarak üç gruba ayrılmış ve "gelişmiş yöreler" dışında kalan bölgelerin tamamı "sanayi kuşağı" sayılarak, sanayi kuşağında yer alan bütün bölgelerin eşit oranda teşviklerden yararlanması öngörülmüştür. Büyük şehirlerdeki OSB'ler de 'sanayi kuşağı' içinde yer almıştır. Ancak bu uygulama uzun sürmemiş ve 98/10755 sayılı Karar ile "sanayi kuşağı" uygulaması sonlandırılarak "gelişmiş", "normal" ve "kalkınmada öncelikli yöre (KÖY)" olarak bölgesel ayrıma yeniden gidilmiş, sadece gelişmiş yöreler için teşvik edilecek yatırım konuları belirlenirken, diğer bölgeler için bütün yatırım konuları teşvik kapsamında yer almıştır.

1998 yılında 4325 sayılı Kanun çıkarılmış ve Bakanlar Kurulunca —kişi başına düşen GSYİH ve sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksine bağlı kriterler çerçevesinde— belirlenerek "kalkınmada öncelikli yöre (KÖY)" kapsamına alınan/alınacak il ve ilçelerde yapılacak yatırımların; çeşitli vergi ve sigorta primi destekleri ile "bedelsiz yatırım yeri tahsisi" gibi teşviklerden yararlandırılması imkanı getirilmiştir.

Yatırım teşvik sisteminde 1995 yılından sonra yapılan düzenlemelerin en belirgin özelliği, AB ile ilişkiler ve GATT/DTÖ sürecindeki gelişmelerin etkisiyle, nakit teşviklerin büyük ölçüde kaldırılarak, bunların yerine genellikle vergisel teşviklerin konulması ve ihracat performansına dayalı teşviklere son verilmesidir.

1995-2000 yılları arasında yapılan düzenlemelerin tatmin edici sonuçlar vermemesi üzerine, yatırım teşvik sisteminin iyileştirilmesine yönelik arayışlar yeniden başlamış ve 2004 yılı başında, "bazı illerde yatırımları ve istihdam imkanlarını artırmak" amacıyla, 5084 Sayılı Kanun yürürlüğe konulmuştur. Cumhuriyet dönemindeki altıncı teşvik Kanunu olan 5084 sayılı Kanun'un kapsamı sonraki yıllarda 5350 ve 5615 sayılı Kanunlarla genişletilerek, birkaç il dışında, KÖY kapsamındaki iller ile 5084 sayılı Kanun kapsamındaki iller eşitlenmiştir.

1995 yılından itibaren uygulanmaya başlayan ve bölge ve sektör ayrımı yapılmaksızın belirli bir büyüklüğün üzerindeki bütün yatırımlara hitap eden, ağırlıklı olarak KDV İstisnası ve Gümrük Vergisi Muafiyeti gibi destek unsurlarını içeren, "genel teşvik sistemi" olarak da adlandırılabilir teşvik uygulaması, zaman içinde kısmi değişikliklere uğrasa da, 2009/15199 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar'ın yürürlüğe girdiği 2009 yılının Temmuz ayına kadar devam etmiştir⁵⁹⁶. Anılan Karar ile yürürlüğe konulan Yeni Teşvik Sistemi, teşvik oranlarının Bölgesel, Sektörel ve Büyük Proje bazında farklılaştırılarak uygulanması esasına dayanmaktadır. Yeni teşvik sisteminin amacı, "Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda öngörülen hedefler ile uluslararası anlaşmalara uygun olarak; tasarrufları katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirmek, üretimi ve istihdamı artırmak, yatırım eğiliminin devamlılığını ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, uluslararası rekabet gücünü artıracak teknoloji ve araştırma-geliştirme içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımları özendirmek, doğrudan yabancı yatırımları artırmak, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermek, çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerini desteklemek" olarak belirlenmiştir⁵⁹⁷. Yeni teşvik sistemiyle —bölgesel, büyük ölçekli ya da genel nitelikli olmasına göre değişim göstermek kaydıyla— yatırımlara; çeşitli vergi muafiyet ve indirimleriyle, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsisi ve faiz desteği sağlanmasına karar verilmiştir.

2009/15199 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan teşvik sistemi, 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlükten kaldırılmış ve halihazırda yürürlükte olan yeni teşvik sisteminin uygulamasına geçilmiştir. Sistemin amaçları —2009/15199 sayılı Karar ile düzenlenmiş olan— bir önceki yatırım teşvik sisteminin amaçlarıyla büyük ölçüde benzerlik arz etmekle birlikte, yeni sistemde "kümelenme yaklaşımının desteklenmesi" amaçlara eklenirken, "yatırım eğiliminin devamlılığını ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak" konusunun amaçlar arasından çıkarıldığı görülmektedir.

⁵⁹⁶ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yeni Yatırım Teşvik Sistemi I. Yıl Uygulama Sonuçları, Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, Eylül 2010, Sf. 3

⁵⁹⁷ 2009/15199 sayılı BKK'nın 1. Maddesi

1995 yılından önceki teşvik düzenlemelerinde "ihracatın artırılması" da amaçlar arasında sayılmakta iken, uluslararası yükümlülükler sebebiyle, 2009/15199 sayılı ve 2012/3305 sayılı Karar ile düzenlenen yeni teşvik sisteminde, bu amacın, "uluslararası rekabet gücünün artırılması" ibaresiyle, zımni (örtülü) bir şekilde ifade edilmeye çalışıldığı müşahade edilmektedir.

2012/3305 sayılı Karar ile yatırım teşvik araçları yeniden düzenlenmiş ve yatırımların, gümrük vergisi muafiyeti, Katma Değer Vergisi (KDV) istisnası, KDV iadesi, vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsis, faiz desteği, gelir vergisi stopajı desteği, sigorta primi desteği gibi araçlarla desteklenmesi amaçlanmıştır. Bölgesel dengesizliklerin giderilmesi amacının tabii bir sonucu olarak da, sözkonusu desteklerin bölgeler itibarıyla farklı oran ve yoğunluklarda uygulanması kararlaştırılmıştır.

1980-2010 yılları arasındaki dönemde, yatırım teşvik uygulamalarının mahiyetini ve amaçlarını doğrudan etkileyen unsurların başında, Türk Ekonomisinde "yapısal dönüşüm" sağlamayı hedefleyen 24 Ocak 1980 Kararları gelmektedir. Daha önce de vurgulandığı üzere, anılan Kararlar ile, incelenen dönemin başlarında ithal ikamesine dayalı iktisat politikaları terk edilmiş ve tedrici olarak Türk Ekonomisini dış rekabete açan liberal politikalar uygulamaya konulmuştur. Bu politikaların tabii bir sonucu olarak, incelenen dönemin bilhassa ilk yarısında, Türk Ekonomisinin uluslararası rekabet gücünü artırmayı, bu bağlamda ihracatı desteklemeyi hedefleyen yatırım teşvik politikaları ön planda olmuştur.

İncelenen dönemde (1980-2010), yatırımcılara toplam 96,9 bin adet yatırım teşvik belgesi (YTB) verilmiştir. Dönem boyunca, yatırımcılara tahsis edilen YTB sayısı umumiyetle artış eğiliminde olmuştur. Kriz dönemlerinde yatırımcıların belge talebi azalırken, kriz öncesi ve —özellikle de— kriz sonrasına tekabül eden yıllarda YTB tahsisinde kaydadeğer artışlar meydana gelmiştir.

1980-2010 yılları arasındaki dönemde, yatırımcılara tahsis edilen sabit yatırım teşvikleri (SYT) toplamı, 2011 yılı fiyatlarıyla, 3,2 trilyon TL'ye (1,1 trilyon \$) ulaşmış ve dönem boyunca oldukça dalgalı bir seyir izlemiş, bazı yıllarda bu dalgalanma aşırı boyutlara ulaşmıştır. Nitekim, yalnızca 1985, 1986, 1993 ve 1995 yıllarında yatırımcılara sağlanan sabit yatırım teşviklerinin toplam tutarı, sözü edilen dönemde yatırımcılara sağlanan SYT toplamının yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Anılan yıllarda, SYT/GSYİH oranında da olağandışı sonuçlar ortaya çıkmıştır (1985 % 182; 1986, % 49,6; 1993, % 71; 1995, % 48,7). Bu gelişmede, muhtemelen, 1985-1995 yılları arasında yaygın olarak uygulanan Fon Kaynaklı Kredi, Kaynak Kullanımı Destekleme Primi ve İhracatta Vergi İadesi gibi nakit karakterli yatırım/ihracat teşvikleri etkili olmuştur. Keza, anılan dönemde, sabit yatırım teşviklerinin kullandırılması konusunda; ABD'nin 1990 yılı ortalarında Irak'ı işgali üzerine başgösteren I. Körfez Krizi ile, ülkemizde 4 Nisan 1994 tarihinde ortaya çıkan ve makroekonomik dengeleri derinden sarsan ekonomik kriz, siyasi konularda yaşanan çalkantılar, giderek tırmanan tedhiş olayları ve, AB ile ülkemiz arasında 1995 yılı sonlarında imzalanan Gümrük Birliği (GB) anlaşması gibi önemli iç-dış siyasi-iktisadi gelişmelerin olumlu/olumsuz tesirleri müşahade edilmiş ve yatırım ikliminin olumlu bir havaya büründüğü zamanlarda teşvik talebinin yükseldiği, aksi durumda ise teşvik talebinde ani ve yüksek oranlı düşüşlerin yaşandığı gözlenmiştir.

SYT/GSYİH oranı, aşırı dalgalanmaların yaşandığı 1985, 1986, 1993 ve 1995 yıllarına ilişkin veriler hariç tutulduğunda, incelenen dönemin ilk yarısında (1980-1995) % 5 — % 25 aralığında gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemin ikinci yarısından itibaren (1996-2010), sabit yatırım teşvikleri mütemadiyen düşüş eğilimine girmiş ve son on yılda GSYİH'nın % 3 'ü ile % 5 'i arasındaki bir seviyede istikrar kazanmıştır.

Yurtiçinde ve dışında ortaya çıkan iktisadi, siyasi vb. gelişmelerin etkisiyle yatırım teşviklerinde dalgalı bir seyrin oluşması tabii görülebilirse de, yatırımlara sağlanan teşvik tutarının zaman zaman GSYİH'nın da üzerine çıkacak boyutlara ulaşması, sözü edilen yıllara ilişkin verilere ihtiyatla

yaklaşılmasını gerekli kılmaktadır. Nitekim, 1980-2010 yılları arasındaki dönemin tamamında, özel sektör yatırımlarına, 2011 yılı fiyatlarıyla, aynı dönemde gerçekleştirilen özel sektör yatırım harcamaları kadar teşvik sağlanmıştır (% 103,82). Bir anlamda, sözkonusu dönemde, özel sektör yatırımlarının tamamı, aynı tutarda teşvik kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Hatta, SYT/ÖSSY oranı yıllar itibariyle incelendiğinde, bazı yıllarda, özel sektör yatırımlarına, yatırım tutarının birkaç misli kadar teşvik tahsis edildiği, görülmektedir (1981, % 196,06; 1985, % 1464,19; 1986, % 352,64; 1987, % 104,11; 1988, % 128,83; 1989, % 176,83; 1992, % 104,29; 1993, % 369,96; 1994, % 136,07; 1995, % 247,89). Bu durum, yatırımlara sağlanan teşviklerin önemli bir kısmının —en azından bazı yıllarda— amacı dışında kullanılmış olabileceğini ve/veya teşvik sağlanan yatırımlardan bir kısmına hiç başlanmadığını yahut da bu yatırımların tamamlan(a)madığını düşündürmektedir. Olağandışı SYT/ÖSSY oranlarının daha çok nakit teşviklerin ağırlıklı olduğu 1985-1995 yılları arasında gerçekleşmesi, sözkonusu düşüncemizi doğrular niteliktedir.

1996-2010 döneminde, muhtemelen dış saiklerin tesiriyle (AB ile GB Anlaşmasının imzalanması, dış ekonomik ilişkilerin gelişmesi, DTÖ'ye üye olunması, teşvikler konusundaki uluslararası düzenlemelerin etkisinin artması vb.), nakit teşvik uygulamalarından peyderpey vazgeçilmesi; teşvikler konusunda yerli/yabancı yatırımcı ayırımını asgariye indiren, daha çok verimliliğin yükseltilmesini ve bu şekilde ekonominin rekabet gücünün artırılmasını hedefleyen teşvik uygulamalarının yürürlüğe konulması; enflasyon oranının makul seviyelere çekilmesi vb. uygulamalar, yatırım teşviklerinin yıldan yıla ve bölgeler/sektörler arasında —önceki döneme kıyasla— daha dengeli dağılmasını sağlamıştır.

İncelenen dönemin tamamında (1980-2010), yatırım teşviklerinin yaklaşık 2/3'ü "komple yeni yatırımlar" için tahsis edilmiştir. Sözkonusu dönemde yatırım teşviklerinin yaklaşık 1/6'ini alan "tevsî yatırımları" ikinci,

teşviklerden daha mütevazı ölçülerde yararlanan "modernizasyon yatırımları" ise üçüncü sırayı almıştır.

İncelenen dönemin tamamında, teşvikli yatırımlar için yapılan makina ve techizat ithalatının teşvikli yatırımlar toplamına oranı oldukça düşük seviyede gerçekleşmiştir (% 18). Ancak, son on yılda, sözkonusu oran % 40 'ın üzerine çıkmıştır.

1980-2010 döneminde, yatırım teşvik belgelerinin % 59'luk bölümü imalat sanayine ve % 30'u hizmetler sektörüne verilirken, % 11'lik bölümü de diğer sektörler tarafından paylaşılmıştır (Tarım % 6, Madencilik % 4, Enerji % 1).

Sözü edilen dönemde, tarım ve madencilik, yatırım teşviklerinden en az yararlanan sektörler olmuşlardır. Nitekim, bahsedilen dönemde, 2011 yılı fiyatlarıyla, yatırımlara sağlanan teşviklerin yarısından fazlası hizmetler sektörüne tahsis edilirken, takriben 1/3 'lük bölümü imalat sanayiine, % 9 'u enerji sektörüne tahsis edilmiş, tarım ve madencilik sektörlerinin payı ise % 1 civarında kalmıştır.

Enerji sektörünün teşviklerden aldığı pay, sözkonusu dönem boyunca artış eğilimi gösterirken, imalat sanayii de, özellikle dönemin ikinci yarısından itibaren, bu konuda istikrarlı bir artış temayülüne girmiştir.

1980'li yıllarda zaman zaman yatırım teşviklerindeki payı % 70-80'lere kadar çıkan hizmetler sektörü, 2000'li yıllardan itibaren irtifa kaybetmeye başlamış ve teşviklerden aldığı pay dönem sonunda % 20 seviyelerine kadar gerilemiştir.

1980-2010 döneminde, "imalat sanayii"ne sağlanan yatırım teşvikleri ile "hizmetler" sektörüne sağlanan teşvikler zıt yönde hareket etmiş, bu sektörlerden birinin payı artarken, diğerinin payı azalmıştır.

Anılan dönemde, ortalama teşvikli yatırım tutarı; "en yüksek" enerji sektöründe (bütün sektörler ortalamasının 6,5 katı), "en düşük" tarım sektöründe (bütün sektörler ortalamasının beşte biri), gerçekleşirken, hizmetler sektöründe yapılması öngörülen teşvikli yatırımların ortalama tutarının —imalat sanayiine göre— yaklaşık 3 kat daha büyük olduğu gözlenmiştir.

1980-2010 döneminde, yatırım teşviklerinin daha çok 'emek maliyetini azaltmayı hedefleyen' yatırımlarda kullanıldığı, müşahade edilmiştir. Bu durum, sözü edilen dönemde, teşvikli yatırımlarla istihdam yaratmanın birinci öncelik olmadığını, daha ziyade "ülkemizin uluslararası rekabet gücünün ve ihracatının artmasına" —ve buna bağlı olarak da— "dış ticaret dengesi"nin olumlu yönde gelişmesine katkıda bulunacak yatırımların teşvik edilmesine öncelik verildiğini ortaya koymaktadır.

Sözkonusu dönemde, alt sektörler itibariyle, yatırım teşviklerinden en fazla yararlanan sektör "ulaştırma" olmuştur (% 35). Onu, dokuma ve giyim (% 12), "diğerleri (hizmetler)" (% 9,4), enerji (% 9), turizm (% 5,4) ve taşıt araçları (% 5) takip etmiştir. Bu "6" alt sektör, sözü edilen dönemde yatırımlara sağlanan teşviklerin % 76'sını alırken, teşviklerin kalan kısmını (% 24) "33" alt sektör paylaşmıştır. Enerji sektörü ve taşıt araçları sanayiinin teşviklerden aldıkları pay dönem boyunca artış temayülünde olurken, diğer sektörler umumiyetle "durağan" ya da "azalan" bir eğilim içinde olmuşlardır. Şu kadar ki, "ulaştırma" işkoluna sağlanan yatırım teşviklerine ilişkin verilerin sıhhati konusunda tereddütlerimiz bulunmaktadır. Ulaştırma ve turizm yatırımlarının desteklenmesi, 1980'li yıllardan sonra uygulamaya konulan ekonomi ve ulaşırma politikaları ile uyumlu görünmekte ise de, 1985 yılında, "ulaştırma" sektörüne GSYİH'nın üzerinde yatırım teşvikleri sağlanmış olup, bu durum, anılan sektörün incelenen dönemde "en çok teşvik edilen sektör" konumuna yükselmesine sebep olmuştur. Ancak, sözü edilen teşviklerin "tamamen" ve/veya "amacına uygun şekilde" kullanılmış olması, oldukça şüpheli görünmektedir.

1980-2010 döneminde, yatırımlara sağlanan teşviklerle 5,6 milyon kişiye istihdam sağlanması, hedeflenmiştir. Teşvikli yatırımlarla hedeflenen istihdamın yıllara göre dağılımı, olağandışı artış ve azalışların yaşandığı bazı yıllar hariç, büyük ölçüde sabit yatırım teşvikleri ile aynı doğrultuda hareket etmiştir. 1988 yılından itibaren, teşvikli yatırımlarla hedeflenen istihdam artışı, genellikle, yıldan yıla fiili istihdam seviyesindeki artış ve azalışların yarısından çoğuna tekabül ettiği görülmekte ise de, mevcut verilere dayanarak, istihdamdaki artışın yaklaşık yarısının teşvikli yatırımlarla sağlandığını söyleyebilmek mümkün görünmemektedir. Zira, teşvikli yatırımlarla hedeflenen istihdamın ne kadarlık kısmının gerçekleştirildiğini tespit etmemizi sağlayacak istatistiki bir veri bulunmamaktadır.

Sözü edilen dönemde, teşvikli yatırımlarla hedeflenen istihdam artışında birinci sırayı imalat sanayii almıştır ($\cong$ % 61). Hizmetler sektörünün payı % 31 olurken, diğer sektörlerin (tarım, madencilik ve enerji) payı çok düşük seviyelerde kalmıştır (toplam % 8).

İncelenen dönemde, teşvikli yatırımlarla ortalama "59" kişiye istihdam sağlanması hedeflenmiştir. Bu sayı, tarım sektöründe "28" kişi olmuş, diğer sektörlerde ise ortalamaya yakın sayılarda gerçekleşmiştir.

1980-2010 döneminde, bir kişi istihdam edebilmek için yapılması gereken ortalama sabit yatırım teşvik tutarı, 2011 yılı fiyatlarıyla, yaklaşık 564 bin TL olarak gerçekleşmiştir. Madencilik, tarım ve imalat sektörlerinde sözkonusu tutardan daha düşük seviyelerde (sözü edilen meblağın 1/3 ile 1/2 'si arasında) teşvikli yatırım yapılması yeterli olurken, hizmetler sektöründe ortalamanın yaklaşık 2 katı, enerji sektöründe ise takriben 9 katı sabit yatırım teşviki verilmesi gerekmiştir.

İncelenen dönem boyunca, yatırım teşviklerinin gerek sektörler arasında, gerekse yıldan yıla dağılımında büyük dalgalanmalar yaşanmıştır. Özellikle sözkonusu dönemin ilk yarısında gözlenen bu ani ve sert

iniş/çıkışlar, yatırım teşvik uygulamaları konusunda istikrarlı bir politika takip edil(e)mediğini göstermektedir.

1980-2010 yılları arasındaki dönemde, 2011 yılı fiyatlarıyla, yatırımlara sağlanan sabit yatırım teşviklerin yarısından fazlasını (% 54,84) —İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa gibi ülkemizin sosyo-ekonomik bakımdan en gelişmiş illerini bünyesinde barındıran— 1. Bölge alırken, 2. Bölge % 11,6 , 3. Bölge % 6, 4. Bölge⁵⁹⁸ % 22 ve 5. Bölge'de % 3 pay almıştır. Bu konuda, en düşük pay —aynı zamanda sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi bakımından en geride bulunan— 6. Bölge'nin olmuştur (% 2).

Yatırım teşviklerinin yıllar itibariyle bölgelere göre dağılımı da, tıpkı sektörel dağılımda olduğu gibi, incelenen dönem boyunca oldukça dalgalı bir seyir izlemiş ve bazı yıllarda yatırım teşviklerinin % 85-90'lık kısmı 1. Bölge'ye tahsis edilirken (1986, % 89,23; 1988, % 83; 1989, % 82,36; 1993, % 86,10; 1994, % 85,50), diğer "bölge"lerden bazılarının payları anılan yıllarda "binde" seviyelerine kadar gerilemiştir (4. Bölge: 1993, % 0,91; 5. Bölge: 1982, % 0,81; 1986, % 0,29; 6. Bölge: 1980, % 0,43; 1981, % 0,37; 1984, % 0,92; 1985, % 0,60; 1986, % 0,89; 1987, % 0,98; 1988, % 0,77; 1992, % 0,38; 1993, % 0,38; 1994, % 0,58). Hatta, öyle ki, 1. Bölge'de bulunan ve her bakımdan ülkemizin en gelişmiş ili olan İstanbul, tek başına, incelenen dönemde yatırımlara sağlanan teşviklerin yaklaşık 1/3'ünden yararlanmış, üstelik bu oran bazı yıllarda % 70-80'lerin de üzerine çıkmıştır (1986, % 81,42; 1988, % 51,99; 1989, % 61,63 %; 1993, % 69,70; 1994, % 74,48). Bu sonuçlar, İBBS çerçevesinde belirlenen bölgelerin yatırım teşviklerinden aldıkları payların sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyeleri ile aynı doğrultuda olduğunu; gelişmiş bölgelerin yatırım teşviklerinden daha çok yararlandığını, bölgelerin gelişmişlik seviyesi düştükçe, teşviklerden yararlanma oranlarının da gerilediğini ortaya koymaktadır. Her ne kadar, son

⁵⁹⁸ 4. Bölge, bu bölge illerinden Kastamonu'da, 1985 yılında ulaştırma sektörüne sağlanan yatırım teşviklerinden ötürü, "bölgelerin yatırım teşviklerinden aldıkları payların, gelişmişlik seviyeleri ile doğru orantılı olduğu" şeklindeki tespitimiz ile çelişiyor gibi görünmekte ise de, ilgili bölümlerde anlatılan sebeplerden ötürü, bahsedilen teşvik rakamlarına ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir.

yıllarda uygulamaya konulan 'yatırım teşviklerinin nispeten daha az gelişmiş yörelerde yapılacak yatırımlara yönelmesini sağlamaya dönük' tedbirler sonucunda, 2000'li yılların başından itibaren, yatırım teşviklerinin yıldan yıla ve bölgeler/sektörler itibariyle dağılımının daha mutedil farklılıklar gösterdiği gözlenmiş ise de, başta 1. Bölge olmak üzere, gelişmiş bölgelerin yatırımcılar için hala cazibesini koruduğunu söylemek mümkündür.

Yatırım teşviklerinin iller düzeyindeki dağılımı incelendiğinde, bazı illerimizin sosyo-ekonomik gelişmişlik (SEGE) seviyesi ile yatırım teşviklerinden yararlanma yüzdeleri arasında büyük farklılıklar bulunduğu; bölgesel dağılımın aksine, sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi hayli yüksek bazı iller yatırım teşvik (SYT) kullanımında oldukça geride kalırken, SEGE sıralaması düşük olan bir kısım illerin yatırım teşviklerinden daha fazla pay aldıkları görülmüştür. Nitekim, 2010 yılı itibariyle, bazı illerimizin SEGE ve SYT sıralamalarındaki yeri —aynı dizilim ile— şu şekildedir: K.Maraş, 57/11 ; Gaziantep, 33/10 ; Hatay, 35/14 ; Sakarya, 26/12 ; Erzurum, 61/32 ; Çankırı, 48/27 ; Bolu, 9/47 ; Kırklareli, 13/41 ; Isparta, 12/67 ; Burdur, 21/62 ; Edirne, 14/49 ; Ankara, 2/4 ; Eskişehir, 6/20

Yatırım teşviklerinin pek çok ilimizde —ilin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesinden— bağımsız olarak dağılmış olması, yatırım teşviklerinin dağılımında sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi dışındaki saiklerin de (nüfus, pazar büyüklüğü, pazar ve hammadde kaynaklarına yakınlık, altyapı [*ulaşım, iletişim, enerji, organize sanayi bölgeleri vb. imkanlar*], bölge halkının eğitim/kültür seviyesi, sosyal-kültürel altyapı, coğrafi konum [*ulusal/uluslararası yol güzergahlarının üzerinde bulunma, denize kıyısının olması, işlek bir limana sahip olmak vb.*] arazi ve iklim yapısı, güvenlik vb.) oldukça etkili olduğunu göstermektedir.

İncelenen dönemdeki teşvik uygulamalarında dikkati çeken bir başka husus da, teşvikli yatırımların ortalama büyüklüğünün, teşviklerden daha fazla yararlanan illerde/bölgelerde/sektörlerde, diğerlerine kıyasla, umumiyetle daha fazla olmasıdır. Teşviklerden yararlanma seviyesi

azaldıkça, teşvikli yatırımların hacimlerinin de belirgin bir şekilde düştüğü müşahade edilmiştir.

İncelenen dönemde (1980-2010) toplam sabit sermaye yatırım teşviklerinin yarısından fazlasını (% 54,8) alan 1. Bölge'de, yatırım teşviklerinden en çok hizmetler sektörü yararlanmıştır (% 32,2). Anılan dönemde, 1. Bölge'de, toplam teşviklerin % 15,7'si imalat sanayiinde, % 6'lık bölümü de enerji sektöründe yapılacak yatırımlara tahsis edilmiştir. Diğer sektörlerin payı % 1'in altında kalmıştır.

Söz konusu dönemde, toplam sabit yatırım teşviklerinin % 11,6'sını alan 2. Bölge'de, toplam yatırım teşviklerinin % 9,14'ü imalat sanayii yatırımlarında kullanılmıştır. Enerji ve hizmetler sektörüne sağlanan teşviklerin payı % 1'ler seviyesinde kalırken, diğer sektörlerin payı ise "binde" mertebelerinde gerçekleşmiştir.

İncelenen dönemde toplam sabit yatırım teşviklerinin yaklaşık % 6'sını alan 3. Bölge'de, imalat sanayii toplam teşviklerin % 4,4'ünü kullanırken, diğer sektörlerin payı % 1'lerin altında kalmıştır.

4. Bölge, incelenen dönemde toplam sabit yatırım teşviklerinin % 22'sini, hizmetler sektörüne sağlanan toplam teşviklerin ise % 19'unu kullanmış gibi görünmekte ise de, bu durum, 1985 yılında, Bölge illerinden Kastamonu'da, "ulaştırma" sektörüne GSYİH'nın da üzerinde (% 138) teşvik tahsis edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır ki, söz konusu verinin sağlıklı olmadığını düşünüyoruz. Sözü edilen teşvik rakamları inceleme dışında bırakıldığında, 4. Bölge'nin toplam teşviklerden aldığı pay yalnızca % 5 olurken, Bölge'deki imalat sanayii yatırımlarının payı % 2,2'ye ve hizmetler sektörünün payı da % 1'e gerilemektedir.

İncelenen dönemde, toplam sabit yatırım teşviklerinin % 3,3'ünü alan 5. Bölge'de, teşvikler ağırlıklı olarak imalat sanayiine tahsis edilmiştir. Bu

sektör, toplam teşviklerin % 2'sini alırken, diğer sektörlerin payları çok düşük seviyelerde kalmıştır.

Aynı dönemde toplam teşviklerin % 2'sini alan 6. Bölge'de, bütün sektörlerin payı % 1'in altında kalırken, Bölge'ye sağlanan yatırım teşvikleri ağırlıklı olarak imalat sanayii (% 0,92) ve hizmetler sektöründe (% 0,69) yapılacak yatırımlara tahsis edilmiştir.

Öte yandan, 1980-2010 yılları arasındaki dönemde yatırımlara sağlanan teşviklerin sektörel ve bölgesel dağılımının; GSYİH, ÖSSY Harcamaları, Kamu Yatırımları, Dış Ticaret Dengesi ve Bölgesel Dengesizlik konularıyla ilişkisi de, SPSS 18.0 Programı yardımıyla incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda;

İncelenen dönemde (1980-2010), yatırımlara sağlanan teşviklerin —özellikle, söz konusu dönemin ikinci yarısında— GSYİH üzerinde fazla bir etkisinin olmadığı; yalnızca tarım ve madencilik sektörlerine sağlanan sabit yatırım teşviklerinin, bu sektörlerde GSYİH'nın artmasında orta seviyede etkili olduğu anlaşılmıştır.

Tarım ve madencilik, incelenen dönemde SYT/GSYİH oranı en düşük sektörlerdir. SYT/GSYİH oranı daha yüksek olan sektörlerde yatırım teşvikleri ile GSYİH artışı/azalışı arasında anlamlı bir ilişki olmadığına anlaşılmıştır, 'iktisadi büyümenin sağlanması' konusunda yatırım teşviklerinden yararlanma imkanının son derece sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Konu hakkında başka ülkelerde gerçekleştirilen çok sayıdaki araştırmada da farklı, birbiri ile çelişen sonuçlara ulaşılmıştır⁵⁹⁹. Bu durum, yatırım teşvikleri ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin mahiyet kazanmasında; zamanlama, uygulanan teşviklerin siyasi otorite tarafından belirlenen amaç-araç ve yöntemleri, yatırım iklimi, ulusal-uluslararası konjonktür, yönetimin uygulama becerisi, ilişkili taraflar (siyasi otorite, yatırımcılar, teşvik uygulamasında görev alan kuruluşlar vb.) arasında ahenkli bir işbirliğinin tesis edilmesi/edilememesi,

⁵⁹⁹ Bkz. Tablo 3, Sf. 42

uygulanen iktisat/teşvik politikalarına kamuoyunun bakışı gibi pek çok saikin etkili olduğunu düşündürmektedir. Fakat, şurası muhakkaktır ki, yatırımlardaki artış, iktisadi büyüme ve kalkınmanın en önemli muharriklerinden birisidir ve yatırım teşviklerinin, başarısına etki eden faktörlerin olumlu olması kaydıyla, yatırımları artırıcı bir etkiye sahip olması beklenir.

Yine aynı dönemde, sabit yatırım teşvikleri (SYT) ile özel sektör sabit sermaye yatırım harcamaları (ÖSSY) arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı; fakat, tarım, imalat ve enerji sektörlerinde, sözkonusu değişkenler arasında orta düzeyde bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Enerji sektörüne sağlanan teşviklerin, bu sektördeki GSYİH artışı üzerinde etkili olmazken, yapılacak yatırımları orta seviyede etkilemesi, enerji yatırımlarının önemli bir kısmının —bilhassa incelenen dönemin ilk yarısında— kamu tarafından gerçekleştirilmesi, bu sektördeki özel sektör yatırımlarının toplam enerji yatırımları içindeki ağırlığının ancak dönemin ikinci yarısından itibaren artması ile açıklanabilir.

Keza, yaptığımız analizler neticesinde, yatırımlara sağlanan teşviklerin bazı sektörlerde özel sektör sabit yatırım harcamalarını orta seviyede etkilediğinin anlaşılması, Lim'in, gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülke örnekleri üzerinde yaptığı çalışmalar neticesinde ulaştığı "yatırımlarla teşvikler arasında negatif ilişki bulunduğu" sonucu⁶⁰⁰ ile farklılık arz etmektedir. Buna karşılık, çalışmanın sonucu, Ay'ın —1980-2003 yılları arasındaki devreye ait verilerden hareketle— yaptığı analiz neticesinde ulaştığı "Türkiye'de, yatırım teşvik uygulamalarının toplam sabit sermaye yatırımlarını artırdığı" sonucuyla⁶⁰¹ —toplam özel sabit sermaye yatırımları konusunda— çelişirken, "yatırım teşviklerinin iktisadi sektörlere etkileri" bağlamında, Ay'ın tespitlerini kısmen teyit etmektedir. Bu durumda, SYT ve ÖSSY harcamaları arasındaki ilişkinin varlığı, derecesi ve yönü ile bu

⁶⁰⁰ D. LIM, "Fiscal Incentives and Direct Foreign Investment in LCD's", *Journal of Development Studies*, 19 (2), 1983

⁶⁰¹ AY, a.g.m., Sf. 176-184

konulardaki sektörel ve bölgesel farklılıklara yol açan etkenlerin anlaşılabilmesi için, daha fazla araştırma yapılması gereklidir.

2002-2010 yılları arasındaki dönemde, İBBS çerçevesinde, sektörler ve bölgeler itibariyle, sabit yatırım teşvikleri (SYT) ile dış ticaret dengesi (DTD) arasındaki ilişki analiz edildiğinde, sonuçların bölgeler ve sektörler itibariyle büyük farklılık arzettiği belirlenmiştir. Şöyle ki;

Tarım sektöründe, incelenen dönemde (2002-2010), bölgeler itibariyle yatırım teşvikleri (SYT) ile dış ticaret dengesi (DTD) arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmüştür.

Madencilik sektöründe, incelenen dönemde (2002-2010); 6. bölgede SYT ile DTD arasında kuvvetli bir ilişki bulunduğu yatırım teşvikleri arttıkça dış ticaret dengesinin de arttığı (iyileştiği); buna karşılık, 5. bölgede yatırım teşvikleri ile dış ticaret dengesinin ters orantılı olarak değiştiği, biri artarken diğerinin azaldığı; diğer bölgelerde ise, SYT ile DTD arasında hiç ya da anlamlı ilişki bulunmadığı anlaşılmıştır.

İmalat sanayiinde, 6. Bölge'de, yatırım teşvikleri arttıkça, dış ticaret dengesinin de arttığı, dolayısıyla bu Bölgemizde SYT ile DTD arasında kuvvetli ve olumlu yönde bir ilişki bulunduğu; 1. Bölge'de ise, yatırım teşvikleri ile dış ticaret dengesinin ters orantılı olduğu, biri artarken diğerinin azaldığı, başka bir anlatımla, bu Bölgemizde anılan değişkenler arasında kuvvetli ve ters yönde bir ilişki bulunduğu görülmüştür. Muhtemelen, 1. Bölge'de, teşvikli yatırımlar sebebiyle "aramalı" ve "yatırım malları" ithalatı talebinin artması, DTD'nin bozulmasına yol açmaktadır.

Hizmetler sektöründe, yalnızca 4. Bölge'de DTD ve SYT arasında anlamlı bir ilişkinin söz konusu olduğu; ters yönlü olan bu ilişki sebebiyle, anılan değişkenlerden birisi arttığında, diğerinin azaldığı belirlenmiştir.

İncelenen dönemde (2002-2010), İBBS çerçevesinde bölgeler ve sektörler itibariyle açıklanan ithalat tutarları gerçek durumu

yansıtmadığından, enerji sektöründe SYT ve DTD arasındaki ilişki incelenememiştir.

1999-2010 yılları arasındaki dönemde, İBBS çerçevesinde, sektörler ve bölgeler itibariyle, sabit yatırım teşvikleri (SYT) ile kamu yatırımları (KY) arasındaki ilişki de analiz edilmiş ve yine, sektörler ve bölgeler bakımından farklı etkilerin/ilişkilerin sözkonusu olduğu belirlenmiştir. Nitekim;

Tarım sektöründe; 2., 4. ve 5. bölgelerde kamu yatırımları (KY) ile sabit yatırım teşvikleri (SYT) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Madencilik sektöründe; kamu yatırımları (KY) ile sabit yatırım teşvikleri (SYT) arasında; 3. ve 6. Bölge'de "yüksek", 5. Bölge'de ise "orta" seviyede pozitif yönde anlamlı bir ilişki belirlenmiştir.

İmalat sanayiinde; yalnızca 6. Bölge'de, kamu yatırımları (KY) ile sabit yatırım teşvikleri (SYT) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğu, tespit edilmiştir.

Hizmetler sektöründe; 2., 4. ve 5. bölgelerde, kamu yatırımları (KY) ile sabit yatırım teşvikleri (SYT) arasında pozitif yönde bir ilişki belirlenmiştir. Sözkonusu ilişki, 4. Bölge'de "yüksek", 2. ve 5. Bölge'de ise, "düşük" seviyededir.

Enerji sektöründe ise, hiç bir bölgede kamu yatırımları ile sabit yatırım teşvikleri arasında anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir.

Bazı bölgelerimizde, SYT ile kamu yatırımları (KY) arasında —enerji dışındaki sektörlerde— kuvvetli ya da orta seviyede ilişki bulunması, kamu yatırımlarının bazı durumlarda tamamlayıcı bir teşvik unsuru işlevi görebildiğini düşünmemize yol açmıştır.

Sabit yatırım teşviklerinin, illerin/bölgelerin —1996, 2003 ve 2010 yıllarında— sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksine göre sıralanmalarında meydana gelen değişim üzerindeki etkisi de araştırılmıştır. SPSS 18.0 paket programı yardımıyla gerçekleştirilen analiz sonucuna göre, yatırım teşviklerindeki sıra değişimi, 1., 2., 3. ve 4. bölgelerde bulunan şehirlerin SEGE sıralamalarının değişiminde anlamli bir etki göstermemiş, 5. ve 6. bölgelerde ise, anılan bölgelerdeki şehirlerin SEGE sıralamalarının değişiminde anlamli bir etki göstermiştir.

Ülkemizde, yatırım teşviklerinin etkilerini inceleyen pek çok araştırmada, uzun yıllar boyunca "bölgesel kalkınmanın teşviki" amacıyla tatbik edilen KÖY uygulamasının bölgelerarası gelir ve sosyo-ekonomik gelişmişlik farkını azaltmadığı sonucuna varılmıştır⁶⁰². Araştırmacılar, bu durumun, KÖY kapsamındaki il sayısının siyasi kaygılarla aşırı artırılması, kaynak yetersizliği, yerel kaynakların harekete geçirilmesine gereken önemin verilmemesi, merkezi idarenin bütün yetkileri uhdesinde toplaması gibi sebeplerden kaynaklandığını belirtmişlerdir⁶⁰³. Ancak, yukarıdaki sonuçlardan hareketle, sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi düşük olan bölgelerin gelişmesinde, yatırım teşviklerinin etkili bir araç olabileceği düşünülmektedir.

Ancak, yatırım teşviklerinin, gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH) ve özel sektör sabit sermaye yatırım (ÖSSY) harcamalarında sektörel etkilerinin/ilişkilerinin; dış ticaret dengesi (DTD), kamu yatırımları (KY) ve bölgesel dengesizliklerin azaltılması konularında sektörel ve bölgesel etkilerinin/ilişkilerinin farklı olması, sözü edilen farklılıklara yol açan etkenlerin anlaşılabilmesi için, daha kapsamlı araştırmalar yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Sonuç itibariyle, 1980-2010 yılları arasındaki döneme ilişkin incelemelerimizin sonuçlarına dayanarak, yatırım teşviklerinin yeni teşvik

⁶⁰² Bkz. Dipnotlar: 447 ve 448; Sf. 137

⁶⁰³ Bkz. Dipnot 450, Sf. 140

sisteminin amaçlarına daha etkili bir şekilde hizmet edebilmesi bakımından, bazı konulara dikkat çekmekte yarar görüyoruz:

❑ Yatırım eğilimi ve teşvik talebinin artışında, yatırımlara sağlanan teşviklerin yanısıra, olumlu bir yatırım ikliminin ve güvenli bir yatırım ortamının tesisi büyük önem taşımaktadır. Yatırımcıların geleceğe ilişkin iyimser beklentiler içinde olması, yatırım eğilimini ve dolayısıyla da teşvik talebini artırmaktadır. Nitekim, ulusal/uluslararası kriz dönemleri ile savaş ve terör gibi can ve mal emniyetini tehdit eden gelişmelerin yaşandığı dönemlerde —bilhassa çatışma alanına yakın bölgelerde— yatırım teşvik taleplerinde ciddi anlamda azalma meydana geldiği; ülkemizde/dünyada iktisadi/siyasi istikrarın nispeten daha uygun olduğu, güvenlik konusundaki sorunların azaldığı zamanlarda ise, teşvik taleplerinde yüksek artışlar yaşandığı müşahade edilmiştir.

❑ Teşviklerin boyutu ve niteliği de, teşvik talebini önemli ölçüde etkileyen faktörlerdir. Nitekim, ağırlıklı olarak nakit teşviklerin yüksek miktarlarda tahsis edildiği dönemlerde, teşvik taleplerinin fiili yatırım tutarlarını aşan boyutlara ulaştığı gözlenmiştir. Ancak, özellikle nakdi teşvikler yüksek maliyetlidir. "Amaç dışı kullanım" eğilimleri, maliyetin daha da artmasına, etkinliğin düşmesine ve teşvik sisteminin yozlaşmasına sebebiyet vermektedir.

❑ Teşvik uygulamalarından beklenen yararın sağlanmasında; enerji maliyetlerinin uluslararası rakiplerle rekabete imkan verecek seviyelere düşürülmesi, vergi ve SGK kesintileri gibi kanuni yükümlülüklerin katlanılabilir seviyelerde olması, haksız rekabetin önlenmesi, altyapının (ulaşım, iletişim, enerji nakli, arıtma tesisleri, tam teşekküllü sanayi bölgeleri vb.) güçlendirilmesi, özellikle az gelişmiş bölgelerde eğitim-kültür seviyesinin ve sosyal gelişmenin hızlandırılmasını sağlayacak politikaların kapsamlı bir şekilde oluşturulması ve kararlılıkla uygulanması, ar-ge faaliyetleri ile nitelikli emek istihdamının özendirilmesini sağlayacak teşvik uygulamalarına daha fazla önem verilmesi gibi konuların etkili olduğu müşahade edilmiştir.

❑ Etkin ve verimli bir yatırım teşvik sisteminin tesis edilebilmesi için, teknik ve mali konular kadar; teşvik politikalarının amaç, araç ve yöntemlerinin uyumlu olması; teşvik politikalarının belirlenmesi, uygulanması ve denetlenmesinde yetkili ve sorumlu olan kamu makamlarınca, yatırımcılar, diğer vergi mükellefleri, çalışanlar, ilgili meslek teşekkülleri, gönüllü kuruluşlar ve tüketiciler gibi yatırım teşvikleri konusuyla herhangi bir şekilde alakadar olan bütün tarafların talep ve beklentilerini dikkate alan ve bunları —toplum yararını da gözeterek— tatmin etmeyi hedefleyen bir yönetim anlayışının benimsenmesi; teşvik uygulamalarının etkili bir şekilde izlenmesi ve denetlenmesi; ilişkili taraflar arasında sağlıklı işleyen iletişim kanallarının ve ahenkli bir işbirliğinin tesis edilmesi; teşvik uygulamalarıyla ilgili sonuçların sürekli gözetim altında bulundurularak, gerekli politika değişikliklerinin zamanında gerçekleştirilmesi; yatırım teşvikleriyle ilgili mali kaynakların kamu mali dengesinin bozulmasına sebebiyet vermeyecek şekilde belirlenmesi; teşvik uygulamalarında sürekliliğin sağlanması; kamuoyunun, teşvik politikalarının belirlenmesi ve uygulanması sırasında, politik ya da başka sebeplerle vuku bulabilecek ve teşvik uygulamalarının amacından sapmasına ve/veya etkinliğinin azalmasına yol açacak talep ve girişimler konusunda duyarlı ve sorumlu bir tavır içinde olması; yatırım teşvikleriyle ilgili mevzuat, istatistikler, denetim raporları vs. konulardaki bilgi ve belgelerin uygun zamanlarda kamuoyuna açıklanması vb. hususların da önemli birer unsur olduğu sonucuna varılmıştır.

❑ Bölgesel dengesizlik konusu, günümüzde, gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkeler için hala önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Refah devleti anlayışındaki gelişmelerin de tesiriyle, bölgesel dengesizliklerin azaltılmasına yönelik politikaların önemi giderek artarken, yatırım teşvikleri, bu konudaki en önemli politika araçlarından birisi durumuna gelmiştir. Fakat, dünyada ve ülkemizde bu konuda yapılan araştırmalarda çelişkili sonuçlara ulaşılmıştır. Taramızca gerçekleştirilen analizler de bu çelişkili sonuçları teyit

eder niteliktedir. Bu durum, yatırım teşviklerinin etkinliği konusunda, ihtiyatlı bir iyimserlik içinde olmamızı gerektirmektedir.

❑ Mevcut durumda, ülkemizde, yatırım teşvik uygulamalarının maliyetini (vergi harcaması, faiz ve SGK prim desteği vb.) ve etkinliğini araştırmak/inceleme için gerekli olan verilere ulaşılmasında ciddi sorunlar bulunmaktadır. Bu itibarla, yatırım teşviklerinin denetiminin yapılabilmesi ve etkinliğinin ölçülebilmesi için, gerek duyulan bütün bilgi, istatistik ve kaynakların sistemli bir şekilde derlenmesi ve bunlara ulaşımın kolaylaştırılması önem arz etmektedir.

❑ Yeni teşvik sisteminde, "il" bazında oluşturulacak istatistikler büyük önem taşımaktadır. Oysa ki, başta GSYİH olmak üzere, birincil derecede önem taşıyan pek çok veri, halihazırda il bazında oluşturulmamaktadır. Yeni teşvik sisteminin uygulamasına ilişkin sonuçların gerçekçi bir şekilde değerlendirilebilmesi ve bundan sonraki plan/politika önerilerinin sağlam temellere dayandırılabilmesi için, yatırım teşvikleriyle ilgili bütün istatistiklerin —özellikle de GSYİH'nın— muhakkak surette il bazında oluşturulması temin edilmelidir. Keza, bu cümleden olmak üzere, yeni teşvik sisteminin esasını oluşturan bölgeler belirlenirken "il bazında GSYİH" değerlerinin dikkate alınmamış olmasını, önemli bir eksiklik olarak değerlendiriyoruz.

❑ Teşvik uygulamaları, bağımsız ve yetkin kurumlar marifetiyle, düzenli ve etkili bir şekilde denetlenmeli; uygulama sonuçları, kalkınma planları ve orta vadeli planlarda belirlenen hedefler çerçevesinde değerlendirilmeli ve bahsedilen çalışmalara ilişkin raporlar/bilgiler kamuoyuna açıklanmalıdır.

❑ SEGE araştırmaları, görevlendirilecek bir kurum tarafından her "5" yılda bir (mesela, sonu "0" ve "5" ile biten yıllarda) düzenli olarak tekrarlanmalıdır.

❑ Ülkemizde, ilk teşvik düzenlemesinden buyana —bedelsiz arsa ve arazi tahsisi ile birlikte— hemen hemen bütün düzenlemelerde yer verilen teşvik

unsurlarından birisi de, yapılacak teşvikli yatırımlara "gümrük vergisi muafiyeti" sağlanmasıdır. Bu uygulama öylesine kanıksanmıştır ki, teşvik uygulamalarının "olmazsa olmaz" bir umdesi haline gelmiştir. Gerçekten de, ülkemizdeki sınai gelişimin hayli yetersiz seviyede olduğu zamanlarda, gerekli makine ve techizat gibi malzemeler çoğunlukla yurt dışından temin edildiğinden, "gümrük vergisi muafiyeti" son derece gerekli bir teşvik unsuru idi. Fakat, günümüzde, ülkemiz, "markalı üretim" konusunda hala büyük sıkıntıları olsa da, makine ve techizat üretimi de dahil olmak üzere, sanayileşme konusunda büyük mesafe katetmiştir. Dolayısıyla, günümüzde, gümrük vergisi muafiyeti, yerli sanayinin aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. Zira, sözkonusu uygulama, "aramalı" ve "yatırım malları" ithalatını daha ucuz hale getirmek suretiyle, bu konularda yatırım yapacak yatırımcılar üzerinde caydırıcı tesir yapmaktadır. Üstelik, bu durum, bir yandan "ithalata bağımlı" bir ekonomik yapının ortaya çıkmasına, diğer yandan da Türk Sanayiinin, markalı ürün üretmek yerine, uluslararası tekellere ucuz işgücü sunan bir mahiyet kazanmasına da yol açmaktadır. İthalata bağımlı bir ihracat/üretim yapısı, yapılan yatırımların dış ödemeler dengesine yapacağı olumlu katkıların sınırlı kalmasına yol açarken, ekonomimizdeki kırılganlığı da artırmakta, ulusal ve uluslararası buhran dönemlerinde, Türk Ekonomisinin krizlerden ağır hasar görmesine sebebiyet vermektedir. Belirtilen sebeplerden ötürü, bundan böyle, teşvik düzenlemelerinde "gümrük vergisi muafiyeti" konusunda "toptancı" yaklaşımlar terkedilmeli, seçici davranılmalı; sözkonusu teşvik unsuru, yalnızca gerekli olan mal ve hizmetlerin ithalinde uygulanmalıdır.

□ Teşvik tarihimiz boyunca en çok yaşanan sıkıntılardan birisi de, gerekli finansmanın bütçe kaynaklarından karşılanmasında yaşanan sorunlardır. Finansman sıkıntısı yüzünden teşviklerin düşürülmesi, tahsisatların geciktirilmesi, borçlanma yapılması, emisyonun artırılması gibi uygulamalar, makro ekonomik dengelerde zaman zaman bozulmalara yol açtığından, teşviklerden beklenen yararın elde edilmesini güçleştirmiştir. Keza, nakit teşvikler, teşviklerin "amaç dışı" kullanılmasını da özendirmektedir. Bu itibarla, teşviklerin "muhtemel gelirden vazgeçilmesi" yoluyla finanse edilmesi, kamu açısından en güvenilir ve sürdürülebilir finansman yöntemidir. 1990'lı yılların ortalarından itibaren nakit karakterli teşviklere son verilerek, daha çok mahsup

yönteminin kullanılmaya başlanmasıyla, bu konuda gerçekten gerekli ve doğru bir adım atılmıştır. Ancak, son düzenlemelerde, yeniden, "SGK kesintisi işveren hissesi" nin bir kısmının hazineden karşılanması, faiz desteği gibi unsurlar yoluyla, yeniden nakit teşvikler dönemine —dolaylı da olsa— dönülmüştür. Söz konusu uygulama sebebiyle, geçmişte yaşanan sorunların yeniden zuhur etmesi muhtemeldir. Bu itibarla, teşviklerin tamamen "mahsup" yöntemiyle finanse edilmesini sağlayacak yöntemlerin geliştirilmesinin daha doğru olacağı inancındayız.

❑ 03.05.1985 tarihinde yürürlüğe giren 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 8/a maddesi ile, "bölge planı yapma-yaptırma yetkisi" Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'na (DPT) verilmiştir. 30 Eylül 1960 tarihinde kurulmuş olan DPT, bu çerçevede, anılan tarihten 2011 yılına kadar; Kalkınma planlarında sanayi işletmeleri ile ilgili tedbirlerin belirlenmesi; Teşvik sistemi ve kaynak tahsis politikaları ile de ilişkili olarak, Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) belirlenmesi; Bölgesel veya sektörel bazda gelişme programlarının hazırlanması; Bölgesel kalkınma projeleri ile ilgili koordinasyonun sağlanması görevlerini yürütmüştür. 03.06.2011 tarihli ve 641 sayılı KHK ile, DPT, kurumsal kimliğine son verilerek, Kalkınma Bakanlığı'na dönüştürülmüş ve DPT'nin 19.06.1994 tarihli ve 540 sayılı KHK ile belirlenen görev ve yetkileri —641 sayılı KHK ile— Kalkınma Bakanlığı'na aktarılmıştır. Ancak, aktarılan sözkonusu görevler arasında "bölge planları yapma" yetkisi bulunmadığından, anılan planların günümüzde hangi kurum/makam tarafından yapılacağı konusu muallakta kalmıştır. Zira, Kalkınma Ajanslarının Görev ve Yetkileri hakkındaki 25.01.2006 tarihli ve 5449 sayılı Kanun'da konuya ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Her ne kadar, halihazırda, Bölgesel Kalkınma Ajansları fiili durum yaratarak, sözü edilen planları yapmaya çalışmakta ise de, mevcut yapıları ile bunu başarabilmeleri oldukça zor görünmektedir. Bölgesel planların, kalkınma planlarının hazırlanmasından sorumlu olan Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanması, BKA'nın ise, bu süreçte etkili bir şekilde vazife alması, kanaatimizce, uygulamanın daha etkin ve başarılı olmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

AB Devlet Yardımları Çalışma Raporları: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/conceptual_remarks.html#what_is, Erişim: 17.02.2012

AB Devlet Yardımları İstatistikleri-1: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/expenditure.html#1, Erişim: 17.02.2012

AB Devlet Yardımları İstatistikleri-2; http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/expenditure.html#2, Erişim: 17.02.2012

AB Devlet Yardımları İstatistikleri-3; <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupDownloads.do>, Erişim: 03.02.2012

AB, Avrupa Komisyonu, **"State Aid Action Plan"**, Brüksel, 7 Haziran 2005, Sf. 8 – 12., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0107:FIN:EN:PDF>; Erişim: 19.10.2011

AB, Avrupa Komisyonu, **Commission Regulation on the Application of Articles 87 and 88 of the Treaty to De Minimis Aid**, Official Journal L379, Brüksel, 15 Aralık 2006.

AB, Avrupa Komisyonu, **Vademecum Community Rules on State Aid**, Brüksel, 17 Temmuz 2008

DPT, **"Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler"**, Cilt 1, "Avrupa Topluluklarını Kuran Temel Antlaşmalar (AKÇT, AET, AAET); <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlasma/at1.pdf>; Erişim: 05.01.2011

AB, Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB), Sayı: 1, 2003, Yayımlanma Tarihi: 8 Mart 2003; <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46226&l=1>; Erişim: 20.02.2011

AB, Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB), Sayı: 2, 2003, Yayımlanma Tarihi: 19 Mayıs 2003; <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46226&l=1>; Erişim: 20.02.2011

ACAR, Ozan ve **ÇAĞLAR**, Esen; **Yeni Teşvik Paketi Hakkında Bir Değerlendirme**, TEPAV Politika Notu, Nisan 2012, <http://www.tepav.org.tr>, Erişim: 20.06.2012

ACİNÖROĞLU, Serkan; "Genel Olarak Vergi Teşviklerinin Ekonomi Üzerine Etkinliği", **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, Yıl: 1 Cilt: 1 Sayı: 2, Kış 2009 ISSN 1307-9832, Sf. 147-169

AFŞAR, Hayrettin; Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları ile Mevcut Teşvik Mevzuatının Değerlendirilmesi, Hazine Yayınları, Ankara, 1999

AKAN, Yusuf & ARSLAN, İbrahim; "**Türkiye'de Sektörel Yatırım Teşvik Belgeleri İle İstihdam Analizi: Doğu Anadolu Bölgesi Üzerine Bir Uygulama (1980-2006)**", Çalışma ve Toplum, Sayı: 2008/1, Sf. 107-119

AKDİŞ, Muhammet; "**Arz Yönlü İktisatçıların Enflasyon Yaklaşımları ve Türkiye'deki Faiz Oranları**", <http://makdis.pamukkale.edu.tr/Mak12.htm>, Erişim: 29.09.2010

AKIN, Emrah; "**Çokuluslu Şirketler, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Vergisel Teşvik**", **Yaklaşım Dergisi**, Yıl: 13, Sayı: 148, Nisan 2005, Sf. 65-72

AKIN, Zekeriya; "**Rekabet Hukuku Bağlamında Devlet Yardımları**"; Yüksek Lisans Tezi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Isparta, 2010

AKTAN, Coşkun Can ve VURAL, İstiklal Y.; "Rekabetin Korunması ve Desteklenmesi: Rekabet Politikası", www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/frmmakale/2004-4/1.pdf, Erişim: 11.03.2012

AKTAN, Coşkun Can; "Ağır Vergi Yüğü Ve Yeraltı Ekonomisi", **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı: 125, 1999, Sf. 51-54

AKTAN, Coşkun Can; "Çağdaş İktisadi Düşünceler", **DEÜ İİBF Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1-2, 1990, Sf. 211-230

AKTAN, Coşkun Can; "**Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine: Özelleştirme**", Takav Matbaacılık, Ankara, 1993

ALBAYRAK, Ali Sait; "Türkiye'de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi", **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Yıl 2005, Cilt 1 , Sayı 1, Sf. 154-177

ALBAYRAK, Ali Sait; **"Türkiye'de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi"**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2003, İstanbul

ALTINBAŞ, Sevgi & DOĞRUEL, Fatma & GÜNEŞ, Merih; **"Türkiye'de Bölgesel Yakınsama: Kalkınmada Öncelikli İller Politikası Başarılı mı?"**, VI. ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi, Ankara, 11-14 Eylül 2002, <http://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/P192.pdf>; Erişim: 12.02.2012

ANONYMOUS; **"Taiwan: Our Economy Has a Momenttum to Grow at More Than 6,2%"**, Business Taiwan February, 1997

ARIN, Tülay; **"Kapitalist Düzenleme, Birikim Rejimi ve Kriz (I): Gelişmiş Kapitalizm"**, Onbirinci Tez Kitap Dizisi, Sayı: 1, Uluslararası Yayıncılık Ltd. Şti., İstanbul, 1985

AŞIKOĞLU, Rıza; **"Türkiye'de Yatırım Teşvik Tedbirleri"**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 278, 1988

ATAÇ, Beyhan vd.; **"Maliye Politikası"**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No. 1580, 2004

AUERBACH, Alan J. & HASET, Kevin A.; "Recent U.S. Investment Behavior and the Tax Reform Act of 1986: A Disaggregate View", **Carnegie Rachester Conference Series on Public Policy** 35, 1990

AY, Hakkı M.; **"Yatırım Teşviklerinin Sabit Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi"**, Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı: 2, Cilt:5, Aralık 2005, Sf.176-184

AYDIN, Abdürrouf; "İktisadi Açidan Bölgesel Dengesizlik: Mardin İli Örneği", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (Electronic Journal of Social Sciences)**, www.esosder.org, ISSN:1304-0278, C.7, S. 24, Bahar-2008, Sf. 304-312

AYDOĞUŞ, İsmail & SOYBALI, Hüseyin & BAYTOK, Ahmet; "Yunanistan ve Türkiye'de Uygulanan Turizm Yatırım Teşviklerinin Karşılaştırılması", **Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C.VIII, S. 1, 2006, Sf. 1-22

AYDOĞUŞ, İsmail; **"Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Devlet Yardımları"**, T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yayın No: 28, Afyon, 2000

AYGÜN, Ömrüye; **"Avrupa Birliği'nce Devlet Yardımları Sistemi ve Türkiye'ye Yansımaları"**, DPT Uzmanlık Tezi, DPT Yayın No. 2706, Nisan 2007, ISBN 975-19-4012-4

AYKIN, Hasan; "Uluslararası Ampirik Çalışmalar Işığında Vergi Teşviklerinin Etkinliği", **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 160, Nisan 2006, Sf. 45-50

BALASSA, Bela; **"Export Incentives and Export Performance in Developing Countries: A Comparative Analysis"**, Review of World Economics, Number:1, March.1978, Vol: 114

BARTIK, Timothy. J.; **"The Effect Of State And Local Taxes On Economic Development: A Review Of Recent Research"**, Economic Development Quarterly, 6, Feb., 1992

BERBER, Metin & YAMAK, Rahmi ve ARTAN, Seyfettin; **"Türkiye'de Yakınlaşma Hipotezinin Bölgeler Bazında Geçerliliği Üzerine Ampirik Bir Çalışma: 1975-1997"**, İçinde: 9. Ulusal Bölge Bilimi ve Bölge Planlama Kongresi Bildiriler Kitabı, Trabzon, 2000

BERUMENT, M.H, GÜNEYMEN, M. Ş. ve NEYAPTI, B.; **"Investment Volatility and Growth in Turkey"** Bilkent Üniversitesi, İktisat Bölümü, Yayınlanmamış Çalışma, 1999; DPT, Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu Raporu, (<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/tik2004/cilt11.pdf>; Erişim: 10.01.2012)

BİLGİÇ, Mete; **"GATT Kuralları ve Uruguay Roundu Kapsamında Uygulanan Devlet Yardımları ve Sübvansiyonlar"**, KOSGEB, Ankara, 1999

BİLİCİ, Nurettin; **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2005

BKK, 2012/3305 sayılı ve 15.06.2012 tarihli **Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar ve Ekleri**, (19.06.2012 Tarih ve 28328 Sayılı Resmî Gazete'de

yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.)

BKK, 18 Ekim 2011 Tarihli ve 28088 Sayılı Mükerrer Resmi Gazetede Yayımlanan 11 Ekim 2011 Tarihli ve 2011/2303 Sayılı 2012 Yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı Eki

BKK, 1984/8630 Sayılı ve 12.10.1984 Tarihli 1985 Yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Karar (14.10.1984 Tarihli ve 18545 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.)

BKK, 1991/1468 Sayılı ve 5.2.1991 Tarihli ve Yatırımların ve Döviz Kazandırıcı İşlemlerin Teşvikine Dair Karar (23.02.1991 Tarihli ve 20795 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.)

BKK, 1992/2805 Sayılı ve 23.02.1992 tarihli Yatırımların ve Döviz Kazandırıcı İşlemlerin Teşvikine Dair Karar (28.03.1992 Tarihli ve 21185 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.)

BKK, 1994/6411 Sayılı Ve 26.12.1994 Tarihli Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar (13.01.1995 Tarihli ve 22170 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.)

BKK, 1995/6569 Sayılı ve 08.03.1995 Tarihli Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar'da Değişiklik Yapılması Hakkında Karar (10.03.1995 Tarihli ve 22223 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.)

BKK, 1998/10755 Sayılı ve 23.02.1998 Tarihli Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkında Karar (25.03.1998 Tarihli ve 23297 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.)

BKK, 2000/1821 sayılı ve 21.12.2000 tarihli Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar (18.01.2001 Tarihli ve 24291 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.)

BKK, 2002/4367 Sayılı ve 10.06.2012 Tarihli Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karar (09.07.2002 Tarih ve 24810 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.)

BKK, 2002/4720 Sayılı ve 28.08.2012 Tarihli Bölgesel İstatistiklerin Toplanması, Geliştirilmesi, Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Analizlerinin Yapılması, Bölgesel Politikaların Çerçevesinin Belirlenmesi Ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine Uygun Karşılaştırılabilir İstatistiki Veri Tabanı Oluşturulması Amacıyla Ülke Çapında İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasının Tanımlanmasına İlişkin Karar (22.09.2002 Tarihli ve 24884 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.)

BKK, 2009/15199 Sayılı Kararda Değişiklik Yapan 2011/1597 Sayılı Karar (14.04.2011 Tarih ve 27905 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.)

BKK, 2009/15199 Sayılı ve 14.07.2009 Tarihli Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar (16.07.2009 Tarih ve 27290 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.)

BKK, 2009/15236 Sayılı ve 14.07.2009 Tarihli 16 Ajansın Kuruluşu Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı (Yayımlandığı Resmî Gazete'nin Tarih ve Sayısı: 25.07.2009/27299)

BLOMSTRÖM, Magnus & KOKKO, Ari; "The Economics of Foreign Direct Investment Incentives," EIJIS Working Paper Series, 2003

BONDONIO, Daniele and GREENBAUM Robert T.; "Do Local Tax Incentives Affect Economic Growth? What Mean Impacts Miss In The Analysis Of Enterprise Zone Policies", Regional Science And Urban Economics, 37., 2007

BORA, Bijit & LLOYD & Peter J. and PANGESTU, Mari; Industrial Policy and The WHO, UNCTAD, New York, 2000

BOSKIN, Michael J.; **"Tax Policy and the International Location of Investment"** in M. Feldstein (ed.) **Taxes and Capital Formation**, Chicago, University of Chicago Press, 1987

BOZDOĞAN, Mine Nur; **"Bölgesel Kalkınmanın Sağlanmasına Yönelik Vergi Özendirme Önlemlerinin Türkiye Açısından İncelenmesi ve Etkinliğinin Analizi"**, TOBB Yayını, No. 57, ISBN 978-9944-60-247-1, Afşaroğlu Matbaası,

Ankara, 2008, Sf. 23-24

BÜMKO (T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü), **"Amsterdam Antlaşması (Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları)"**, Ankara, Kasım-2007

BÜYÜKÖZTÜRK, Şener; Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2009

BÜYÜKTAŞKIN, Şener; **"Uluslararası Ticarete GATT Düzeni"**, Gazi Üniversitesi Yayın No: 20, Ankara, 1983

CARLINER, Geoffrey; **"1990'lı Yıllar İçin Kalkınma Stratejileri: Ülke Uygulamalarından Alınacak Dersler"**, Piyasa Ekonomilerinde Endüstriyel Kalkınma Stratejileri, TÜSİAD, İstanbul, Nisan 1990

CHALK, Nigel A.; **Tax Incentives in Tha Philipines: A Regional Perspective**, IMF Working Paper, WP/01/181, 2001

CHRINKO, Robert S.; **"Business Fixed Investment Spending: Modeling Strategies, Emprical Results, and Policy Implications,"**, Journal of Economic Literature, v31, December, 1993

CLARK, Peter; **"Tax Incentives and Equipment Investment"**, **Brookings Paper on Economic Activity**, January 1993.

Commission Notice On The Application of Article 87 and 88 of The EC Treaty To State Aid İN THE Form Of Guarantees, oj c 71, 11.03.2008

Commission Regulation (EC) No 1998/2006; <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006R1998:EN:NOT>, Erişim: 15.11.2011

CORDEN, W. Max; **"International Trade Theroy and Policy Selected Essays of W. Max Corden"**, Cheltenham: Edward Elgar, 1992, Pp. 274

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 10 Cilt, İletişim Yayınları, 1983

ÇAKLI, Sabri; İktisat Politikası Düşüncesinin Evrimi, Gazi Kitabevi, Ankara, 1998

ÇAMUR, Erol; **"Türkiye'de Beşinci Beş Yıllık Plan Döneminde Sanayileşme ve İhracatı Teşvik İçin Sağlanan Kredi İmkanları ve Özel Sektör Tarafından Bu Amaç İle Kullanılan Krediler"**, 1990-1991 Hesap Uzmanları Kurulu Konferansları II, Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı A.P.K.K.B. Yayını, 1991

ÇAMUR, Kübra Cihangir ve GÜMÜŞ, Özge; "İstatistiki Bölge Birimleri (NUTS Sistemi)", **Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?**, Der. Menaf Turan, Ankara, Paragraf Yayınevi, 2005

ÇATAL, M. Faruk; "Devlet Teşvikleri ve Erzurum'da Tarihsel Bir Uygulama Örneği", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 4, 2010, Sf. 289-296

ÇEŞTEPE, Hamza; **"Stratejik Ticaret Politikası: Yarı İletkenlerde Malezya ve Güney Kore Arasında Bir Karşılaştırma"**, Dış Ticaret Dergisi, Sayı 14, Temmuz 1999, Sf. 10-18

ÇİMAT, Ali & AVCI, Mehmet; "Türkiye'de Kalkınmada Öncelikli Yörelere Ve Sağlanan Vergisel Avantajlar", **İSMMMO Yaşam Dergisi**, Sayı 58, 2002, Sf. 149-161

ÇİLOĞLU, İsmail; **"Türk Sanayisinin Gelişimi ve Teşvikler"**, Hazine Dergisi, Hazine Müsteşarlığı, Cumhuriyet'in 80. Yılı Özel Sayısı, Ankara, 2003, Sf. 121-130

ÇİLOĞLU, İsmail; "Teşvik Politikalarının Yönlendirme Gücü", **Hazine Dergisi**, Sayı:13, Ankara, Ocak 2000, Sf. 29-48

ÇİVİ, Halil; **"Avrupa Birliği ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri" Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Dergisi**, Zemin Dış Ticaret Eğitim Merkezi Yayını, Ocak, Şubat, Mart, Sayı 27, 1997, Sf. 6

ÇOLAK, Recep; "Hazine Taşınmazlarının Organize Sanayi Bölgeleri Ve Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde Teşvik Unsuru Olarak Kullanılması", Uzmanlık Tezi, T.C. Maliye Bakanlığı Millî Emlak Genel Müdürlüğü, Kasım-2007, <http://www.milliemlak.gov.tr/documents/10326/21622/tez77.zip?version=1.0>, Erişim: 10.11.2011

DAĞDEMİR, Özcan ve ACAROĞLU, Hakan; "Türkiye’de Bölgesel Gelir Dağılımının İller Düzeyinde Analizi: 1990-2006", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt/Vol.: 11 - Sayı: 1, 2011, Sf. 39–56

DERVİŞ, Kemal & GROS, Daniel & Öztrak, Faik & BAYAR, Fırat and IŞIK, Yusuf; "Relative Income Growth and Convergence", Centre for European Policy Studies, EU-Turkey Working Papers, No:8/September, 2004

DICKEN, Peter and TICKNELL, Adam; **“Competitors Or Collaborators? The Structure Of Inward Investment Promotion In Northern England”**, Regional Studies 26, 1992

Dış Ticaret Mevzuatı; <http://www.muhasibetr.com/disticaretmevzuati/15dto.pdf>; Erişim: 20.12.2010

DİLEYİCİ, Dilek DİLEYİCİ ve Özlem ÖZKIVRAK; "Bütçe Anlayışındaki Değişim Süreci: Denk Bütçe İlkesinin Erozyonu ve Açık Bütçe Politikası", **Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, No 1, 2010, Sf. 33-55, ISSN: 2146-0817 (Online), http://www.sobiad.org/eJOURNALS/dergi_HIA/arsiv/2010/03dileyici_ozkivrak.pdf, Erişim: 30.01.2011

DİLİK, Bedri ve DURAN, Mustafa S.: "Türkiye’de Uygulanan KOBİ Teşvik Politikaları ve Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi", **Hazine Dergisi**, Ankara, Nisan 1998, Sf. 59-80

DİNÇER, Bülent & ÖZASLAN, Metin & KAVASOĞLU, Taner; **“İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003)”**, DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Yayın No: DPT 2671, Ankara, 2003

DİNÇER, Bülent & ÖZASLAN, Metin & SATILMIŞ, Erdoğan; **“İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması”**, DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Yayın No: DPT 2466, Ankara, 1996

DİNÇER, Bülent ve ÖZASLAN, Metin; "İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2004)", Ankara, 2004, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/gosterge/2004/ilce.pdf>, Erişim: 10.01.2012

DİNLER, Zeynel; **Bölgesel İktisat**, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2005

DOĞRUEL, Fatma ve DOĞRUEL, A. Suut; **"Türkiye'de Bölgesel Gelir Farklılıkları ve Büyüme"**, İçinde: A.H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan, (Eds) İktisat Üzerine Yazılar I: Küresel Düzen, Birikim, Devlet ve Sınıflar-Korkut Boratav'a Armağan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003

DPT, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı** (1985-1989), Ankara, 1985

DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1963

DPT, Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu Raporu, **Büyüme Stratejileri**, 2004 Türkiye İktisat Kongresi, Cilt 11, Çalışma Grubu Raporları - I, 2004

DPT, Devlet Yardımları ÖİK Raporu, (DPT: 2730, ÖİK: 682), ISBN 978-975-194095-7, Ankara, 2007

DPT, Devlet Yardımlarını Değerlendirme ÖİK Raporu, Yayın No. 2681, Ankara, Mayıs 2004

DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)**, DPT Yayınları, Ankara, 2006

DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı**, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yay. No: 2766 – ÖİK: 702, Ankara, 2008

DPT, Ekonomik İstikrar Tedbirleri Uygulama Neticeleri, Ankara, 1980

DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1967

DPT, Kamu Sabit Sermaye Yatırım ve Dış Para Deflatörleri (2011=1,0000000), 2011-2013 Dönemi Yatırım Programı Hazırlıkları (Genelge 2010/3), (Resmi Gazete'nin 10.10.2010 tarihli ve 27725 sayılı nüshasında yayımlanmıştır).

DPT, Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı (1999-2010), <http://www2.dpt.gov.tr/kamuyat/ilozet.html>, Erişim: 25.03.2012

DPT, **Ön Ulusal Kalkınma Planı**, Ankara, 2003

DPT, **Sanayinin Gelişmesi Stratejileri ve Rekabet Gücünün Arttırılması Çalışma Gurubu Raporu**, 2004 Türkiye İktisat Kongresi Çalışma Gurubu

Raporları - II İçinde, DPT Yayını, Ankara

DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, (2001-2005), Ankara, 2001

DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yay. No: 2502 – ÖİK: 523, Ankara, 2000

DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayınları, Ankara, 2004

DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler (1950-2010)**, Ankara, 2011; <http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2011/03/teg.html>; Erişim Tarihi: 25.03.2012

DPT, **TÜİK Verilerine Göre Uyumlaştırılmış Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (1923-2010)**, Temel Ekonomik Göstergeler, <http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2011/03/teg.html>, Erişim: 25.03.2012

DPT, **Vergi**, Yayın No: 2454-OİK: 510, Ankara, 1996

DPT, **"Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler"**, Cilt 1, "Avrupa Topluluklarını Kuran Temel Antlaşmalar (AKÇT, AET, AAET); <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlasma/at1.pdf>; Erişim: 05.01.2011

DULUPÇU, Murat Ali; "Bölgesel Politikalar Kopyalanabilir Mi?", Bölgeselleşme Karşısında Bölgeselcilik, içinde: ODTÜ Mimarlık Fakültesi ve TEPAV (Eds.) Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Bildiri Kitabı, ODTÜ Mimarlık Fakültesi ve TEPAV Yayınları, Ankara, 2007, Sf. 233-255

DURAN, Mustafa Sungur; "Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikalarının Bölgesel Etkileri", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 167, 2000, Sf. 45-57

DURAN, Mustafa Sungur; **"Türkiye'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği"**, Araştırma ve İnceleme dizisi: 32, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara, 2002

DURAN, Mustafa Sungur; "Kalkınma Stratejileri ve Teşvik Politikalarının Değerlendirilmesi", **Hazine Dergisi**, Ocak 1997, Sf. 27-45.

DURAN, Mustafa Sungur; **“Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları”**, Hazine Müsteşarlığı Araştırma-İnceleme Dizisi No: 33, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara, 2003

DURAN, Mustafa Sungur; **Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma ve İnceleme Dizisi No: 19, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, ISBN 975-19-2141-4, Ankara, Mayıs 1998

Dünya Gazetesi, **"Türkiye enerji ithalatına 13.4 milyar dolar akıttı"**, 12 Mayıs 2013, <http://www.dunya.com/turkiye-enerji-ithalatina-134-milyar-dolar-akitti-191554h-p1.htm>, Erişim Tarihi: 21.05.2013

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), http://www.mfa.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-__dto_.tr.mfa; Erişim: 10.12.2011

ECER, Ekin GÜNDAY; **"Avrupa Birliği’nde Devlet Yardımları Politikası"**, Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı Araştırma ve İnceleme Serisi: 3, Ankara, 2010

EKER, Aytaç & ALTAY, Asuman & SAKAL, Mustafa; **"Maliye Politikası (Teori, İlkeler ve Yöntemler)"**, Takav Matbaacılık, Yayıncılık San. ve Tic. AŞ. Ankara, 1994

EKER, Aytaç; **Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Teşvik Sistemleri ve Teşvik Politikaları**, Doğu Matbaacılık, Ankara, 1995

ELVAN, Lütfi; **"Bölgesel Gelişme ve Bölgeler Arası Gelişmişlik Farkları"**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni 2012/6, Sf. 15, <http://www.tek.org.tr>, Nisan-2012; Erişim: 10.03.2011

ERAYDIN, Ayda; **"Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler"**, İçinde: Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu (KEAS) Bildiriler Kitabı Cilt I, DPT Yayınları, Ankara, 2004

ERAYDIN, Ayda; "The Roles of Central Government Policies and the new forms of local governance in the emergence of industrial districts", M. Taylor ve D.

Felsentein (eds.) Promoting Local Growth içinde, Ashgate: Aldershot, 2001

ERDEM, Şükrü; **“Devlet Yardımları: Avrupa Topluluğu Müktesebatı ve Türkiye’nin Uyumu”**, Avrupa Birliği Müktesebatında Devlet Yardımları ve Türkiye’nin Uyumu, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Ülkeleri Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Antalya, 2004

ERGİN, Didem; Redefinition of Regional Policy of Turkey with regard to the New Regional Strategies of EU. Basılmamış doktora tezi, ODTÜ, Ankara, 2002

ERKAL, Mustafa; **Az Gelişmişlik**, Doğu Anadolu’nun (Sosyal, Kültürel ve İktisadi) Meseleleri Sempozyumu Tebliğleri, 13-15 Mayıs 1985, Tunceli, Ankara: Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Matbaası, Ankara, 1987

EROL, Kemal; **“Gönüllü Kuruluşların Türk Hukuk Sistemindeki Yeri Ve Avrupa Birliği Mevzuatı İle Karsılaştırmalar”**, Gönüllü Kuruluşlar Konferansı (28-29 Mart 1995), Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara, 1995

ERSUNGUR, Ş. Mustafa & KIZILTAN, Alaattin & POLAT, Özgür; "Türkiye’de Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması: Temel Bileşenler Analizi", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 2, Haziran 2007, Sf. 55-66

ERSUNGUR, Ş. Mustafa & POLAT, Özgür; "Türkiye’de Bölgeler Arasında Yakınsama Analizi", **Atatürk Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** (Journal Of Graduate School Of Social Sciences), Cilt 8, Sayı 2, 2006, Sf. 335-343

ERTUNA, Özer; "Yeni Dünya Düzeni ve Küreselleşme", **Muhasebe ve Finans Dergisi**, 2006, Sf. 36-45; <http://journal.mufad.org.tr/attachments/article/508/3.pdf>; Erişim: 11.01.2011

ESER, Emre; **"Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler"**, DPT Uzmanlık Tezi, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No. 2822, Nisan 2011

ESİN, Arif; **"Uluslararası Değişken Sosyo-Ekonomik Konjonktürlerde Bir Müdahale Biçimi: Devlet Yardımları-Avrupa Topluluğu Örneği"**, İktisadi

Kalkınma Vakfı Yayınları, No: 76, İstanbul, 1989

EU, **Vademecum: Community Rules on State Aid**, 1999; <<http://europa.eu.int/commidg04/aid/other.htm>>, Erişim: 17.02.2012

European Commission Directorate for Economic and Financial Affairs, "**State Aid Control in the Context of Other Community Policies**", European Economy Supplement A., No. 4 April 1994

EUROPEAN COMMISSION, **Competition Law in the European Communities Volume IIB Explanations of the Rules Applicable to State Aid**, Brussels, Luxembourg, 1997

FAUL, Jonathan ve NIKPAY, Ali; **The EC Law of Competition**, İki. B., İngiltere, Oxford University Press, 2007

FELTENSTEIN, Andrew & SHAH, Anwar; **General Equilibrium, effects of investment incentives in Mexico**, Journal of Development Economics, No: 46, USA, 1993

FERİK, Bülent; AB Devlet Yardımı Politikası ve Türkiye'de Devlet Yardımı Uygulamaları. Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 31, 2004, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Nisan2004/abdevlet.htm>; Erişim: 30.12.2010

FINGER, J. Michael & OLECHOUSKI, Andrzej; "Anti Dumping and Anti – Subsidy Measures" **The Uruguay Round, A Hand Book on the Multilateral Trade Negotiations**. Washington, 1987

FİLİZTEKİN, Alpay; "**Türkiye'de Bölgesel Farklar ve Politikalar**", TÜSİAD Yayınları, Yayın No. TÜSİAD-T/2008-09/471, ISBN : 978-9944-405-44-7, Graphis Matbaa, İstanbul, Eylül 2008

FİLİZTEKİN, Alpay; "**Convergence across industries and provinces in Turkey**", Koç University Working Paper, No: 1998/08

Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB), **GATT Bilgilendirme Rehberi**, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı-GATT (90) Müdürlüğü, Yayın No: 95, Ankara, 2009

Genelge, Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar Ve Tebliğ Hükümlerinin

Uygulanmasına İlişkin 2002/1 Sayılı Genelge (Yayımlandığı Resmî Gazete'nin Tarih ve Sayısı: 07.04.2002/24719)

GEZİCİ, Ferhan ve HEWINGS, Geoffrey J. D.; "Regional convergence and the economic performance of peripheral areas in Turkey, Review of Urban and Regional Development Studies", Cilt 16, Sayı 2, 2004, Sf. 113-132

GİRAY, Filiz; **"Vergi Teşvik Sistemi"**, Ezgi Kitabevi, Bursa ,1. Baskı, 2008

GOSS, Ernest P. and PHILLIPS, Joseph M.; **"The Impact Of Tax Incentives: Do Initial Economic Conditions Matter?"** Growth And Change, Vol: 32, Spring, 2001

GÖYMEN, Korel; **"Türkiye'de Bölge Politikalarının Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları"**, GÖYMEN, Korel (der.), Yerel Kalkınma İçin Ortaklıklar içinde, İstanbul Politikalar Merkezi yayını, İstanbul, 2005, Sf. 35-60

GUISINGER, Stephen E.; **Investment Incentives and Performance Requirements**, Praeger, New York, 1985

GÜL, Songül Sallan; Sosyal Devlet Bitti Yasasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kışkacında Refah Devleti, Etik Yayınları, İstanbul, 2004

GÜLMEZ, Mustafa & YALMAN, İlkay NOYAN; **"Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Sivas İli Örneği"**, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 2, 2010, Sf. 235-257

GÜNDÜZ, Ali Yılmaz; Bölgesel Kalkınma Politikası, Bursa, Ekin Kitabevi, 2006

GÜNEM, Ozan Engin; **"Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşviklerin Etkileri: 1980 Sonrası Türkiye Örneği"**, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı Maliye Teorisi Bilim Dalı, İstanbul, 2007

GÜNGÖR, Kamil; **"İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler"**, www2.aku.edu.tr/~kgungor/kamil_gungor.pdf, Erişim: 13.12.2011

GÜRAN, Nevzat ve AKTURK, İsmail; Uluslararası İktisadi Kuruluşlar,

Isparta,1999

GÜVEMLİ, Oktay; "Türkiye'de Sanayi Özendirme ve Yönlendirme Önlemleri" İzmir, II. İktisat Kongresi, 1981, Cilt: 1

GÜVEN, Aytekin; "Türkiye'de İller Arası Gelir Eşitsizliğinde Teşvik Politikasının Rolü: Bir Ayrıştırma Analizi", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 14, cİLT: 2, 2007, Sf. 20-38

HAGAKI, T.; **"The Theory of the Multinational Firm: An Analysis of the Effects of Government Policies"**, International Economic Review, June 1979.

HAKENBERG, W. and ERLBACHER F.; **"State Aid Law in the European Courts in 2001 and 2002"**, European Competition Law Review, Sweet and Maxwell Limited, Issue: 9, London. 2003, Volume: 24

HALAÇ, Umut ve KUŞTEPELİ, Yeşim; "Türkiye'de Bölgesel Gelirin Yakınsaması: Gelir Dağılımı Açısından Bir Değerlendirme", **Discussion Paper Series**, No. 08/01, İzmir, February, 2008 (Bu çalışma TSBD 10. Sosyal Bilimler Kongresinde (2007) sunulmuştur).

HALL, R. E; "The Policy And Investment Behavior," American Jorgenson, D.W, Economc Review, 57, 1988

HART, Jeffrey A. and PRAKASH, Assem; **"Sarategic Trade and Investment Policies: Implications for the Study of International Policy Economy"**, Oxford Backwell, 1997

HENRIKSEN, Sturla; **"Sübvansiyon Kavramı ve Devlet Yardımları: Tanım, Ekonomik Etkileri, Rekabet Hukuku İlişkileri ve Uluslararası Düzeyde Düzenleme İhtiyacı"**, Sanayide Devlet Yardımları ve Teknikleri, GATT Kodu, AT ve EFTA Kuralları ve Uygulama, İSO ve Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, 20-21 Mayıs 1992

HEPER, Yunus Emre; **Avrupa Birliği ve Türkiye'de Yatırımlarda Devlet Yardımları**, Yüksek Lisans Tezi, YÖK Dökümantasyon Merkezi, Ankara, 1996

HUNT, Emery Kay; **"İktisadi Düşünce Tarihi"**, Çeviren: Müfit GÜNAY, Dost

Kitabevi, Birinci Baskı, Ankara, 2005

ILDIRAR, Mustafa; **Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004

INLAND REVENUE, **Fiscal Incentives for R&D Spending: An International Survey**, Inland Revenue and HM Treasury, London, 1987

İKV, **"Avrupa Birliği ve Türkiye'de Devlet Yardımları"**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No:187, İstanbul, 2005

İKV, İktisadi Kalkınma Vakfı, **Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası**, No: 4, 3. Baskı, İstanbul, 2005

İLHAN, Buket; **"Avrupa Birliği Rekabet Politikasında Devlet Yardımları ve Türkiye'nin Uyumu"**, Sayıştay Dergisi, Sayı: 76, Ankara, 2010, Sf. 101-132

İNCEKARA, Ahmet; **"Türkiye'de Teşvik Sistemi"**, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1995/10, İstanbul, 1995

İNECİ, Barbaros; **"Avrupa Topluluğu ve Türkiye'de Sübvansiyonlar"**, İSO ve Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1993

İNECİ, Barbaros; **"Devlet Yardımları, Rekabet Kurumu Perşembe Konferansları"**, Mayıs 2000, Rekabet Kurumu, Ankara, 2000

İSO, **Yeni Teşvik Sistemi Bilgi Notu**, İstanbul, Haziran 2012

İZGİ, Berna Balcı; "Devlet Yardımları, Sektörel Yoğunlaşma ve Rekabet"; **Mevzuat Dergisi**, Yıl: 14, Sayı: 159, ISSN 1306-0767, Mart: 2011, <http://mevzuatdergisi.com/2011/03a/01.htm>; Erişim: 10.06.2011

KABALIOĞLU, Haluk; **"Teşvikler ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyumu"**, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=2486&id=114; Erişim: 20.11.2011

Kanun, 14.12.1913 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkati

Kanun, 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu

Kanun, 1954 tarihli 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu

Kanun, 28 Mayıs 1927 Tarih ve 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu

Kanun, 3194 Sayılı İmar Kanunu (Resmî Gazete'nin 09/05/1985 Tarih ve 18749 Sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.)

Kanun, 4059, Hazine Müsteşarlığı İle Dış Ticaret Müsteşarlığı Teşkilât ve Görevleri Hakkında 4059 Sayılı Kanun (Kabul Tarihi: 9 Aralık 1994; Resmî Gazete'nin 20.12.1994 Tarihli ve 22147 Sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.)

Kanun, 4325, Olağanüstü Hal Bölgesinde Ve Kalkınmada Öncelikli Yörelerde İstihdam Yaratılması ve Yatırımların Teşvik Edilmesi İle 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (Kabul Tarihi: 21/1/1998, Resmî Gazete'nin 23/1/1998 Tarihli ve 23239 Sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.)

Kanun, 4842 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun; Kabul Tarihi: 9/4/2003 (Yayımlandığı Resmî Gazete'nin 24.04.2003 Tarih ve 25088 Sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.)

Kanun, 5084 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki Hakkında Kanun (Yayımlandığı Resmî Gazete'nin 06.02.2004 Tarih ve 25365 Sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.)

Kanun, 5350 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (Kabul Tarihi: 12.05.2005, Yayımlandığı Resmî Gazete'nin 18.05.2005 Tarih ve 25819 Sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.)

Kanun, 933, Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun (Mülga); Kabul Tarihi: 28.07.1967, Resmî Gazete'nin 11.08.1967 Tarihli ve 12671 Sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. (08/06/2011 tarih ve 27958 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan T.C. Ekonomi Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 38. Maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.)

KARACA, Nil; "**GATT'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne**", <http://web.sakarya.edu.tr/~kaymakci/makale/gattdan.pdf>, Erişim: 10.01.2012

KARACA, Orhan; "Bölgesel Eşitsizlik", **Capital Dergisi**, 1 Mart 2004; http://www.capital.com.tr/haber.aspx?HBR_KOD=133, Erişim: 20.01.2011

KARACA, Orhan; "**Türkiye'de Bölgeler Arası Gelir Farklılıkları: Yakınsama Var mı?**", Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni 2004/7, 2004, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/O-KARACA.pdf>, Erişim: 10.03.2011

KARAKOC, Oğuz; "**Rekabet Kurallarının Uluslararasılaşması Süreci ve Uluslararası Örgütlerin Politikaları**", Rekabet Kurumu, Yayın No: 0127, Ankara, 2003

KARAKURT, Alper; "**Küresel Kriz Ortamında Yatırım Teşvikleri**", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 65, Sayı 2, Ankara, 2010, Sf. 143-165

KARAOSMANOĞLU, Halime Sebahat; "**Düzenleyici Etki Analizi ve Türkiye Uygulaması**", DPT İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayını No: 2691, Ankara, 2006

KARATAS, Muhammed & VATANSEVER, Nurşen; "**Uluslararası Ekonomik ve Mali Kuruluşlar**", Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, Sayı 3, Bahar 2001, Sf. 1-26

KARLUK Rıdvan; "**Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**", Türkbank Yayınları, İstanbul, 1996

KARLUK, Rıdvan; "**Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika**", Beta Basım Yayın, 7. Bası, İstanbul, 2003

KARLUK, Rıdvan; "**Uluslararası Ekonomik ve Mali Kuruluşlar**", 5. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002

KARLUK, Rıdvan; "**Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim**", İstanbul, 1997

KAŞTAN, Yüksel; "**Atatürk Döneminde Sanayileşme ve Karabük Demir-Çelik İşletmeleri**", Cilt: 11, No: 2, Kastamonu Eğitim Dergisi, Ekim 2003

KAYACIKLI, Tamer; **"Devlet Yardımlarının Kalkınmadaki Rolü: İrlanda Deneyimi (1982-2000)"**, İTO Yayınları, Yayın No. 2002-40, ISBN 975-512-666-X, Prive Grafik & Matbaacılık, İstanbul, 2002

KESİM, Atilla; **"Sübvansiyon Teorisi"**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Trabzon İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Yayın No: 1, 1981

KHK, T.C. Ekonomi Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında 637 Sayılı ve 03.06.2011 tarihli Kanun Hükmünde Kararname (Resmî Gazete'nin 08.06.2011 Tarihli ve 27958 (Mükerrer) Sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.)

KHK, T.C. Kalkınma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (Kabul Tarihi: 03.06.2011, Sayı: 641; Yetki Kanununun Tarihi: 06.04.2011, Sayısı: 6223), (08.06.2011 Tarih ve 27958 Sayı (Mükerrer) Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.)

KILDİŞ, Yusuf; "Türkiye'de Vergi Teşvik Politikalarının Gelişimi", **Yeni Türkiye**, Eylül- Aralık 1998, Sayı: 23-24, Sf. 3457-3465

KIZILTAN, Alaattin & ERSUNGUR, Ş. Mustafa; "Türkiye'de İller ve Bölgelerin Ekonomik Gelişme Düzeyleri Arasındaki Uzun Dönemli İlişkiler", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 10, Sayı 2, Erzurum, 2007, Sf. 270-286

KİRBİ, P.; **"Globalization, the Celtic Tiger and Social Outcomes: Is Ireland a Model or a Mirage"**, Globalizations, Cilt 1, 2004

KOBİTEK, www.kobitek.com/makale.php?id=30, Erişim: 10.03.2011

KOKKO, Ari; **"Globalization and FDI Incentives"**, UN, 1997

KOVANCILAR, Birol; **"Ülkemizde Yatırım Ortamının İyileştirilmesi, Yatırımların Teşviki ve Avrupa Birliği Uygulamaları Çerçevesinde Alternatif Modeller"**, TÜGİAD Ekonomi Ödülleri, 2003

KÖKSAL, Tunay; "Avrupa Birliğine Tam Üyelik Sürecinde Türkiye'de Devlet Yardımlarının Hukuki Çerçevesi", **Rekabet Dergisi**, Sayı: 7, Ankara, 2001, Sf. 3-27

KÖKSAL, Tunay; **"Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Devlet Yardımları Sistemlerinin Uyumlaştırılması"**, Etki Yayıncılık, Ankara, 2002

KURAL, Koray & KARAKEÇİLİ, Feridun & SAKIZOĞLU, Aylin; **"GATT Normları ve Uluslararası Bütünleşmeler Açısından Devlet Yardımları"**, DPT, Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü Politikalar ve Uyum Dairesi Başkanlığı, Mart, 1995

KÜÇÜKER, Celal; **"Teşvik Teorisi: Ekonomik Argümanlar ve Endüstri Politikaları," Ekonomik Gelişme ve Teşvikler**, Editör: Telatar, İçinde, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Ankara, 2000

KÜÇÜKOĞLU, Mahmut; Vergisel Teşviklerin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Üzerine Uygulama, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2005

LASOK K. Paul E.; **"State Aids and the Consequences of Their Illegality under EC Law"**, Marmara Journal of European Studies, Vol. 8, No. 1-2, Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Yayını, İstanbul, 2000

LEBLEBİCİ, Fatih; **"Devlet Yardımları Uygulamasının Maliyeti ve Ekonomik Göstergelerle Mukayesesi"**, DPT İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Sanayi Dairesi Başkanlığı, Yayın No DPT: 2663, Ankara, 2002

LEE, Jonk Wha; **"Government Interventions and Productivity Growth"**, Journal of Economic Growth, No:1, USA, 1996

LIM, D.; **"Fiscal Incentives and Direct Foreign Investment in LCD's"**, Journal of Development Studies, 19(2), 1983

LINDBECK, A.; **"Industrial Policy as an Issue of the Economic Environment"**, The World Economy, 4 (4), 1991

LIPSEY, Richart. G. vd., **"İktisat 2"**, Bilim Teknik Yayın Evi, Eskişehir, 1984

MAWSON, J.; **"Policy Review Section,"** Regional Studies, Vol. 34.3, 2000

MAZLUM Mustafa & YÜCEL İlhan & TEKEOĞLU Muammer; **"Özel Kesim Yatırım İmkanları ve Yatırım Kararlarında Teşviklerin Etkinliği"**, Ankara:

TOBB Yayınları, 1990

MENGİ, Ayşegül; **"Avrupa Birliği'nde Bölgeler Karşısında Yerel Yönetimler"**, Ankara: İmaj Yayınevi, 1998

MGK, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, **Türkiye'de Bölge Planlamasının Evreleri**, Ankara, MGK Genel Sekreterliği Yayınları No: 2, 1993

MİNİBAŞ, Yüksel; Azgelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye, İstanbul, 1989

MORGİL, Orhan; "Avrupa Birliğinde Sanayi Politikası ve KOBİ'ler", **Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 18, Sayı:1, Ankara, 2000, Sf. 245-256

MORISSET, Jacques and PİRİNİA, Neda, **"How Tax Policy and Incentives Affect Foreign Direct Investment"** The World Bank and FIAS, 2001

MURPHY, A. E.; **'The "Celtic Tiger": An Analysis of Ireland's Economic Growth Performance'**, European University Institute Robert Schuman Center for Advanced Studies Discussion Paper No.: 2000/16, Floransa

MUTLU, Ayşegül; **"Bölgesel Kalkınma ve Türkiye'de Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Bazda Değerlendirilmesi"**, Yaklaşım, Yıl: 11, Sayı: 123, Mart 2003

NELSON, Richard. R.; **Assessing Private Enterprise: An Exegesis of Tangled Doctrine**, The Bell Journal of Economics, USA, 1981

OECD, "Taxation and Foreign Direct Investment: The Experience of The Economies in Transition", Paris, 1995

OECD, **Competition Policy in Subsidiaries and State Aid**, DAFFLE/CLP (2001)24, Paris, 2001

ÖNDER, İzzettin; **"Kaynak Dağılımı, Vergiler ve Teşvikler"**, Vergi Reformu, İstanbul: İFMC Yayını, 1993

ÖNDER, İzzettin ve KARAKAŞ, Eser; **Türkiye'de Kamu Harcamalarının Gelişimi**, İstanbul: Türkiye Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Vakfı (TÜSES) Yayınları, 1989

ÖNİŞ, Ziya; Liberalization, Transnational Corporations and Foreign Direct Investment in Turkey: The Experience of the 1980s, Şenses (1994) içinde, 1994

ÖZASLAN, Metin; **"Türkiye'de Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları Sorunu"**, İçinde: IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2006

ÖZBEY, Funda Rana; Türk Sanayileşme Sürecinde Bütünleştirilmiş Strateji, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: II, Sayı: 1 Temmuz 2000, Sf. 75-93

ÖZDEMİR, Kerim; **"Bölgesel Kalkınma Politikaları Ve Türkiye'de Bölgesel Dengesizliği Azaltmada Teşvik Uygulamalarının Önemi"**, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 15, Kayseri, 1999, Sf. 121-131

ÖZDEMİR, Sahir; **"AET, AT, Avrupa Toplulukları, AB, Roma A., Avrupa Tek Senedi, AB A., Maastricht A., Amsterdam A., Nice A. (Kavramlara İlişkin Açıklayıcı Not)"**, DPT AB İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2001; ekutup.dpt.gov.tr/ab/ozdemirs/kavram.pdf; Erişim: 10.03.2011

ÖZGÜR, Ebru & GÜLER, Hüseyin; **"1. Düzeydeki 12 İstatistikî Bölgenin Gelişmişlik Durumlarının Faktör Analizi İle İncelenmesi"**, Çukurova Ün. SBE Dergisi, e-dergi ISSN: 1304-8899, Cilt: 13, Sayı: 1, Yıl: 2004, Sf. 75-88, <http://sosyalbilimler.cukurova.edu.tr/dergi/dosyalar/2004.13.1.74.pdf>, Erişim: 14.10.2011

PAKDEMİRLİ, Ekrem; **"Kalkınma Politikalarımız İçinde Teşvik ve Yönlendirme Politikaları"**, İzmir, II. İktisat Kongresi, 1981, Cilt: 1

PAMFİL, Claudia; **"Evolving Intergovernmental Relations for Effective Development in the Context of Regionalization, Open Society Institute Local Government and Public Service Reform Initiative"**, Budapest, 2003

PINAR, Abuzer ve ARIKAN, Sibel İNCE; "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Bağlamında Devlet Yardımları", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: 3, No: 1 (Güz: 2003), Sf. 93-111

PİKER, Mehmet; **“Devlet Yardımları ve Pazar Bozulması Kavramı”**, Rekabet Forumu”, Sayı: 26, 20, Sf. .15-16. Eylül 2006, http://rekabetdernegi.org/rk_bulten/sayi26.doc; Erişim: 18.02.2011

RAFF, Horst & SRINIVASAN, Krihna; **Tax Incentives for import- Substituting Foreign Investment: Does Signaling Play A Role?**, Journal of Public Economics, NO: 67, USA, 1998

RAJAGOPOL, Dagmar & SHAH, Anwar; **A Rational Expectations Model for Tax Policy Analysis: An Eevaluation of Tax _ncentives For The Textile Chemical and Parmaceutical Industries of Pakistan**, Journal of Public Economics, NO: 57, USA, 1995

REICH, Arie; **"The New GATT Agreement on Goverment Procurement: The Pitfalls of Plurilateraism and Strict Reciprocity"**, Journal of World Trade, Vol. 31, No. 2, April 1997

RİVKİN, Malcolm; **Area Development: The Turkish Precedent**, Praeger, New York, 1964

RODRİK, Dani; **Dış Ticaretin Liberalizasyonu, Uluslararası rekabet gücü ve Sanayi Politikaları: Kuramsal Meseleler**, İstanbul Sanayi Odası Yayını, Yayın No: 9, İstanbul, 1993

ROOT, F.R. ve . AHMED, A.A.; **“The Influence of Policy Instruments on Manufacturing Foreign Direct Investment in Developing Countries”**, Journal of International Business Studies, 1978

RUBINI, Luca; **“The International Context of EC State Aid Law and Policy: The Regulation of Subsidies in the WTO”**, The Law of State Aid in the European Union, Oxford University Press, New York, 2004

RUMFORD, C.; **"Sanayiye Devlet Yardımı: Türkiye ve Gümrük Birliği"**, (Çev. Ayşe Berktaş Hacımırzaoğlu), Intermedia, İstanbul, 1997

SARI, Ramazan ve GÜVEN, Aytekin; **"Kalkınmada Öncelikli Yörelere Uygulamasının İller Arası Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi"**, ODTÜ Gelişme

Dergisi, Sayı 34, 2007, Sf. 77-96

SARICA, İsmail; "Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri", **Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 1, 2001, Sf. 155-166

SARIOĞ, Yeliz; "Türkiye'de 1990 Sonrası Uygulanan Yatırım Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri", **Yüksek Lisans Tezi**, T.C. Gazi Üniv. SBE, İktisat ABD, Ankara, 2006

SAVAŞ, Vural & İYİBOZKURT, Erol & DİNLER, Zeynel; "Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişme ve Ekonomik Kalkınma", Türkiye Ekonomisinin 50. Yılı Seminerine Sunulan Bildiri, Bursa, 1973

SAVAŞ, Vural Fuat; **"Keynezyen İktisat Yıkılırken"**, Beta basım Yayım Dağıtım AŞ, İkinci Baskı, İstanbul, 1986

SAVAŞ, Vural Fuat; **"İktisadın Tarihi"**, Siyasal Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, 2000

SAVAŞ, Vural Fuat; **"Politik İktisat"**, İkinci Baskı, Beta Basım Yayın, İstanbul, 1994

SAVAŞ, Vural Fuat; **"Kalkınma Ekonomisi"**, AR Basım Yayın ve Dağıtım, İstanbul 1982

SCHALK, Hans Jdachim & UNTIEDT, Gerhard; **"Regional Investment Incentives In Germany: Impacts On Factor And Growth"**, The Annals Of Regional Science, V. 34: 2000

SCHWARTZ, Gerd & CLEMENTS, Benedict; **"Government Subsidies"**, Journal of Economics Surverveys, No:13, UK, 1999

SERDENGECİ, Turan; Türkiye'de Yatırım Teşvik Uygulamaları, Ankara: Hazine Müsteşarlığı, Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, Ankara, 2000

SEYİDOĞLU, Halil; **Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama**, İstanbul, 1999

SHAH, S.M.S., and TOYE, J.F.; **"Fiscal Incentives for Firms in Some Developing Countries: Survey and Critique."** In J. F.J. Toye, ed., Taxation and

Economic Development, London: Billing and Sons, 1978

SLOTBOOM, Marco M.; **"State Aid In Community Law:A Broad or Narrow Definition?"**, European Law Review, Vol. 20 No. 3, Sweet&Maxwell, London, June 1995

SOLOW, Robert M.; **"A Contribution to the Theory of Economic Growth."** QJ.E. 70, February 1956

SOLOW, Robert; A Contribution to the Theory of Economic Growth, **Quarterly Journal of Economics**, Cilt 70, Sayı 1, 1956, Sf. 65-94

State Aid Policy in the European Community, **"Phedon Nicolaides, Philip Buyskes"**, Kluwer Law International, 2005

ŞAHİN, Mehmet & UYSAL, Özge; "Bölgesel Kalkınma Çerçevesinde Yatırım Teşviklerinin Shift-Share Analizi"; **Maliye Dergisi**, Sayı 160, Ocak-Haziran 2011, Sf. 111-138

ŞAHİN, Mehmet ve HAMARAT, Bahattin; "G10 - Avrupa Birliği ve OECD Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Benzerliklerinin Fuzzy Kümeleme Analizi İle Belirlenmesi", **ERC/ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi VI**. Ankara. 11-14 Eylül 2002, Sf. 1-19

ŞAHİNÖZ, Ahmet; **"Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği'nde Teşvikler"**, Ekonomik Gelişme, Teşvikler ve Sivas, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları, Ankara, 2000

ŞEN, Zela; **"Türkiye'nin Avrupa Birliği Adaylığı ve Katılım Öncesi Stratejisi Çerçevesinde Bölgesel Politika Alanında Uyum Durumunun Değerlendirilmesi"**, DPT Uzmanlık Tezi, Ekonomik ve Mali Konular Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2004

ŞENSES, Fikret ve TAYMAZ, Erol; "Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?", **ERC Working Papers in Economics 03/01**, February 2003

T.C. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **"Ulusal Program"**, Ankara, 2001,

<http://www.ab.gov.tr/index.php?p=112&l=1>; Erişim: 20.02.2011

T.C. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma, Ankara, 2011, ISBN 978-975-19-5028-4 (Avrupa Birliği Antlaşması İle Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın, 30 Mart 2010 Tarihli ve C Serisi 83 Sayılı Avrupa Birliği Resmi Gazetesi'nde Yayımlanan Konsolide Metinlerinin Çevirisi);

T.C. Ekonomi Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü İstatistikleri (T.C. Ekonomi Bakanlığı'nın (Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü) 07.10.2011 tarihli ve B.19.0.BHİ.0-622.03/44693 sayılı yazısı ekinde teslim alınmıştır.); <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=index>; E-posta Tarihi: 07.10.2011

T.C. Ekonomi Bakanlığı, Ekonomi Bakanı'nın Yeni Yatırım Teşvik Sistemi Hakkındaki 06.04.2012 Tarihli Sunuş Konuşması; <http://www.ekonomi.gov.tr>, Erişim: 08.04.2012

T.C. Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Yeni Yatırım Teşvik Sistemi Hakkında Sunu, İstanbul, 30.10.2011; <http://www.ekonomi.gov.tr>; 10.01.2012

T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Yeni Yatırım Teşvik Sistemi Hakkında Sunu**, Ankara, 5 Nisan 2012; <http://www.ekonomi.gov.tr>; 08.04.2012

T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Yeni Yatırım Teşvik Sistemi Hakkında Sunu**, Ankara, 6 Nisan 2012; <http://www.ekonomi.gov.tr>; 08.04.2012

T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Yeni Yatırım Teşvik Sistemi Hakkında Sunu**, Ankara, 19 Haziran 2012; <http://www.ekonomi.gov.tr>; 20.06.2012

T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Yeni Yatırım Teşvik Sistemi Hakkında Sunu**, Ankara, 19 Temmuz 2012; <http://www.ekonomi.gov.tr>; 20.07.2012

T.C. Hazine Müsteşarlığı Teşvik Ve Uygulama Genel Müdürlüğü, **“Yeni Yatırım Teşvik Sistemi-I. Yıl Uygulama Sonuçları”**, Ankara, Eylül 2010

T.C. Hazine Müsteşarlığı, **Yeni Yatırım Teşvik Sistemi I. Yıl Uygulama**

Sonuçları, Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, Eylül 2010

T.C. Kalkınma Bakanlığı; **SEGE 2011 Hakkında Basın Açıklaması**, <http://www.dpt.gov.tr>, Erişim: 31.07.2012

T.C. Kalkınma Bakanlığı'nın Teşkilât ve Görevleri Hakkında 03.06.2011 Tarih ve 641 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (Yetki Kanununun târihi: 06.04.2011, sayısı: 6223), (Anılan KHK, 08.06.2011 Târih ve 27958 Sayı (Mükerrer) Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

TANRISEVER, Nazlı Hezar; **"Avrupa Birliğinde Girişimciliğin Teşvik Edilmesi İçin İzlenen Politikalar ve Türkiye'deki Politikaların Avrupa Birliği Uygulamalarına Uyumu"**, Uzmanlık Tezi, Ankara, Mayıs-2004

TAŞ, İlkey; **"Avrupa Birliği'nde Vergi Teşvik Uygulamaları Ve Uyum Sorunu"**, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2001

Tebliğ, 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin 2012/1 sayılı Tebliğ (Resmî Gazete'nin 20.06.2012 Tarihli ve 28329 Sayılı Nüshasında Yayımlanmıştır)

Tebliğ, Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında 1995/2 Sayılı Tebliğ (Yayımlandığı Resmî Gazete'nin Tarih ve Sayısı: 04.04.1995/22248)

Tebliğ, Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin 2002/1 Sayılı Tebliğ (Resmî Gazete'nin 30.07.2002 Tarihli ve 24831 Sayılı Nüshasında Yayımlanmıştır)

TECER, Meral, "Kalkınmada Öncelikli Yörelerde Sanayileşme ve İşletmecilik", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 4, Aralık 1991, Sf. 57-72

TECER, Meral; "Türkiye'de Teşvik Uygulamaları ve Avrupa Birliği", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı:1, Mart 1996, Sf. 107-134

TEKELİ, İlhan, "Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları", İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008

TEKELİOĞLU, Muammer; **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Çukurova Üniversitesi

Basımevi, Adana, 1993

The Law of State Aid in the European Union, Editors: Andrea Biondi, Piet Eeckhout, James Flynn, Oxford University Press, 2004

Treaty on European Union, TABLES OF EQUIVALENCES, Official Journal of the European Union, 9.5.2008, C 115/361—115/388

TURKTRADE, http://www.turktrade.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=56, Erişim: 13.01.2011

TÜİK, "**Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (2009)**", www.tuik.gov.tr, Erişim: 10.12.2011

TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>; Erişim: 10.01.2012

TÜREL, Oktar; **Türkiye’de Sanayi Politikalarının Dünü ve Bugünü**, TMMOB Makina Mühendisleri Odası’nın 2007 Sanayi Kongresi, Ankara, 2007

TÜRKDOĞAN, Orhan; **Doğu Anadolu’nun Sosyal Yapısı**, Doğu Anadolu'nun (Sosyal, Kültürel ve İktisadi) Meseleleri Sempozyumu Tebliğleri, 13-15 Mayıs 1985 Tunceli, Ankara: Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Matbaası, Ankara 1987

Türkiye İktisat Kongresi Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu, "**Büyüme Stratejileri**", Tartışma Metni 2003/5, **Türkiye Ekonomi Kurumu (TEK)**, http://www.tek.org.tr/dosyalar/BS_Rapor.pdf, Aralık, 2003; Erişim: 11.02.2012

TÜSİAD-DPT, "**Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları: Sektör Bölge Yığınlaşması**", TUSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi. No: 4, 2005

ULUDAĞ, İlhan; "Sanayileşme Stratejileri Yönünden Yatırım Teşvikleri Yatırımlarda ve İhracatta Teşvik Politikaları ve Uygulamaları", İstanbul, Marmara Üniv. ODİÜAM Yayınları, 1986

UN, Incentives and Foreign Direct Investment, No: 30, 1996

UNCTAD, "**Tax Incentives and Foreign Direct Investment A Global Survey**",

ASIT Advisory Studies No: 16, UNCTAD/ITE/IPC/Misc. 3, Geneva, 2000

UNCTAD, **World Investment Raport**, New York, 1994

US, Melek; **Devlet Yardımları**, Devlet Yardımları Alt Komisyonu Raporu, 1996

ÜLGENER, Sabri; "**Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**", İstanbul, Filiz Kitabevi, 1986

ÜNSALDI, Mehmet; "**Devlet Teşvikleri ve Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları Üzerine Etkileri**", Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, Elazığ, Şubat 2006

VOUSDEN, Neil; "**The Economics of Trade Protection**", New York, Cambridge University Press, 1995

WALZER, Norman & P'NG, Poh C.; **Incentives and Economic Development: An Emrical Analysis**, _linois Economcs Association Annual Conference, Chicago, USA, 6 October 1995

WELLS, Louis T. & Allen, Nancy J. and at alls; **Using Tax Incentives to Compete for Foreign Investment**, FIAS, 2001

WYATT, **Derrick & DASHWOOD'S, Alan**; **European Community Law**, Third Edition, Sweet&Maxwell, London, 1993

YAMAK, Rahmi **ve YAMAK, Nebiye**; "Türkiye'de Gelir Dağılımı ve İç Göç", D.E.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 1, S. 1, 1999, Sf. 16-28

Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkında
23.02.1998 Tarihli ve 98/10755 Sayılı **Karar**

YAVAN, Nuri; **Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi**, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006

YAVAN, Nuri; "**Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Bölgesel Kalkınma Politikaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi**", 5. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Sanayi Politikasının Yönetişimi, Ankara, 27-28 Ocak 2011, Sf. 125-154

YAVUZ, Ali; "Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Yatırım Teşviklerinin Rekabet

Koşulları Altında Özel Kesim Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkisi; Ekonometrik Bir Analiz", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 15, Sayı. 1, 2010, Sf. 83-101

YAVUZ, Fehmi; "Cumhuriyet Türkiye'sinde Şehir ve Köy", **İktisadi Kalkınmanın Sosyal Meseleleri Ekonomik ve Sosyal Edüdler Konferans Heyeti**, İstanbul, 1964

YELPAALA, Kola; **"The Efficacy of Tax Incentives Within The Framework of The Neoclassical Theory of Foreign Direct Investment: A Legislative Policy Analysis."** 19 Texas International Law Journal, 1984

YEREBAKAN, Metin; **"Türkiye için Model Olabilecek Ülkelerde Uygulanan Teşvik Uygulamaları ve Ülkemize Uygulanabilirliği"**, İTO Yayınları, Yayın No. 2007-51, Entegre Matbaacılık, ISBN: 978-9944-60-198-6, İstanbul, 2007

YILDIZ, Ezgi Baday & SİVRİ, Uğur & BERBER, Metin; Türkiye'de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2010), Uluslararası Bölgesel Kalkınma Sempozyumu, Yozgat, -9 Ekim 2011, Sf. 693-705

YILMAZ, Şiir; **"Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi"**, Gazi Üniv. Yayın No: 178, İ.İ.B.F. Yayın No: 57, Ankara, 1992

YOZGATLI, Koray M.; "Uzak Doğu Ülkelerinin Kalkınma Stratejileri", **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı 10, Temmuz 1998, Sf. 78-94

YÖRÜK, Sedat; "Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü Faaliyetleri", **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, Özel Sayı, Ankara, 1993, Sf. 87-105

ZEREN, Fatma & YİLANCI, Veli; **"Türkiye'de Bölgeler Arası Gelir Yakınsaması: Rassal Katsayılı Panel Veri Analizi Uygulaması"**, Business and Economics Research Journal Volume 2 . Number 1, 2011, ISSN: 1309-2448, www.berjournal.com, Erişim: 10.05.2012